



ÚRAD DOKUMENTACE
A VYŠETŘOVÁNÍ
ZLOČINŮ KOMUNISMU

Agent HRAČKA

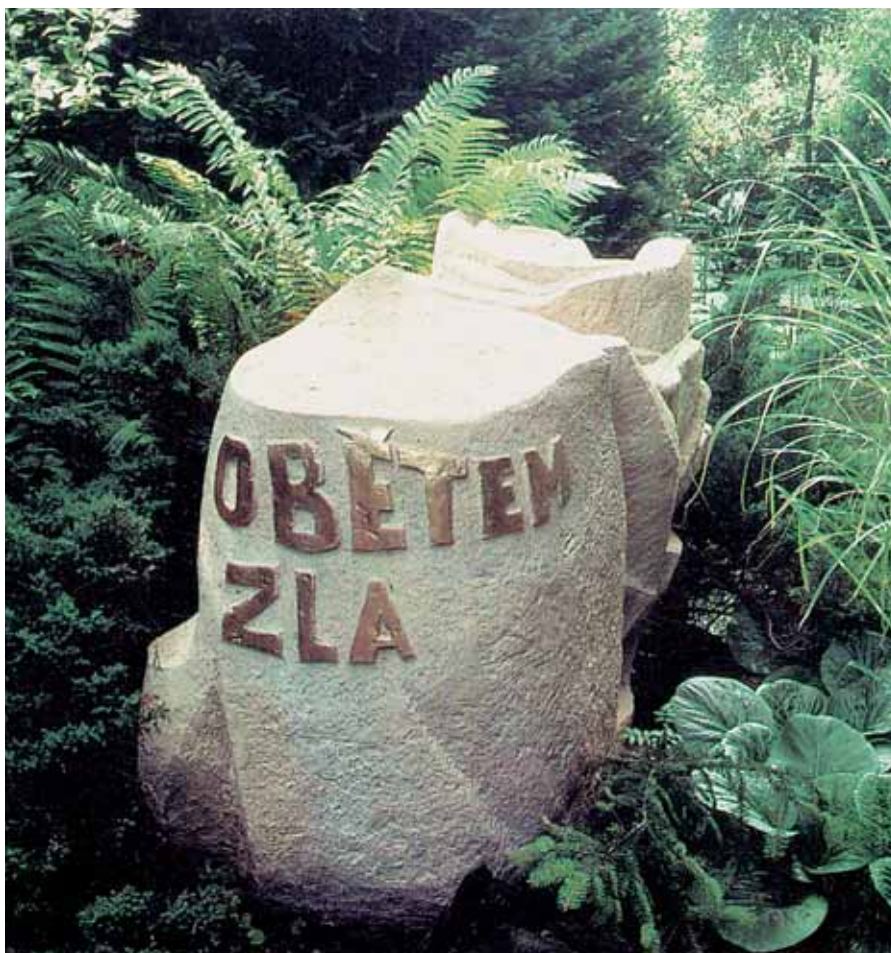
Smrt na hranicích

Rozpuštění Lidových milicí

Laušman v Bělehradě

X. správa SNB

**Věnováno Luboši Hruškovi
jako poděkování za vytvoření míst
pro uzdravení lidské duše – Památníku obětem zla
a meditační zahrady v Plzni**



Vážení čtenáři,

do čtrnáctého čísla SECURITAS IMPERII jsme pro Vás mimo jiné připravili rozsáhlou studii přibližující život dlouholetého spolupracovníka Státní bezpečnosti Ervína Maráka, používajícího krycí jméno HRAČKA. Podrobně jsou v ní popsány především Marákovy aktivity ve Spolkové republice Německo, kde se snažil proniknout mezi československé exulanty. Marák se po návratu do Československa podílel mimo jiné na rozhlasovém seriálu Rozhovory z druhé strany, který měl československý exil kompromitovat. Druhá studie přibližuje život kněze Josefa Pojara, který za druhé světové války působil jako parašutista a po ní jako důstojník duchovní služby Čs. armády. Páter Pojar byl po únoru 1948 zatčen při vyprovokovaném pokusu o odchod do exilu. V prosinci 1948 byl Státním soudem v Praze odsouzen na doživotí. Ve vězení pak strávil osm let, byl propuštěn v červnu 1956. V roce 1967 se mu podařilo odejít do Rakouska. Do vězení se dostal především zásluhou Klementa Hlásenského, mimořádně nebezpečného agenta, který tragicky poznamenal život i dalším lidem. Přesto jeho jméno dnes nefiguruje na žádném seznamu tajných spolupracovníků komunistických bezpečnostních složek. Další článek se zabývá zpravodajskými aktivitami československé Státní bezpečnosti a britské Secret Intelligence Service.

Dále upozorňujeme na příspěvek Noc svatého Bartoloměje v Šonově pojednávající o událostech, které se odehrály v srpnu 1945 na Broumovsku. Tehdy zde byly „samozvanými vykonavateli spravedlnosti“ popraveni dva nevinní němečtí kněží.

V tomto čísle SECURITAS IMPERII také naleznete článek popisující snahu Státní bezpečnosti vyvinout „sérum pravdy“, které by bylo využíváno při výsleších. Z dalšího příspěvku se dozvíte, jak probíhala spolupráce mezi československou a východoněmeckou tajnou policií. Za pozornost rovněž stojí práce snažící se osvětlit okolnosti rozpuštění Lidových milicí, převzetí jejich majetku, včetně zbraní, i fakt, proč nikdo z milicionářů nebyl za své činy potrestán. Připomeňme, že příslušníci Lidových milicí byli nasazováni proti demonstrantům a například v roce 1969 při brutálním potlačování demonstrací, konaných při příležitosti prvního výročí vpádu armád Varšavské smlouvy do Československa, zastřelili v Praze a Brně tři mladé lidi.

Rozhodně by Vám neměla uniknout rozsáhlá studie popisující činnost X. správy SNB, tedy útvaru pro „boj s vnitřním nepřítelem“, který v období tzv. normalizace představoval jednu z nejdůležitějších součástí československé tajné policie. Činnost X. správy se dotýkala mnohem širšího okruhu lidí, než jaká dosud panuje představa. Nezaměřovala se jen na domácí opozici a prostředí disentu, ale zasahovala do života prakticky celé společnosti. Rozhodovala například o tom, co se bude hrát v divadlech, jaké filmy se budou točit, jaká hudba se bude hrát na koncertech. Pod dozorem měla všechny vědecké delegace,

jež byly vysílány na mezinárodní kongresy. Například sledovala i milovníky trampingu, kteří ji dráždili nošením amerických symbolů a neskrývanou „*propagací západního způsobu života*“. Zajišťovala „kontrarozvědnou ochranu“ všech důležitých sportovních utkání. Další z jejích obludných aktivit bylo například vytváření seznamů lidí židovského původu.

V rubrice Oběti přinášíme portrét jedné z nejpůvodnějších političek první republiky, Fráni Zeminové, ženy, která byla v monstrprocesu s dr. Miladou Horákovou odsouzena k dvaceti letům žaláře. Tehdy jí bylo 68 let.

V rubrice Uzavřené případy je popsán otřesný případ tří bratrů (ve věku 18, 17 a 15 let), kteří se v roce 1958 rozhodli utéct na Západ. Dva z nich byli hlídkou Pohraniční stráže doslova zmasakrováni, přežil pouze nejmladší z nich. V rubrice Odložené případy přinášíme informaci o tom, jakým způsobem reagovalo československé vedení na černobylskou katastrofu, především jak (ne)informovalo své občany.

OBSAH

| | | | |
|---|--|--|------------|
| Studie | Petr Cajthaml: HRAČKA aneb Osud oběti a pomocníka komunistických zpravodajských služeb | 11 | |
| | Jiří Plachý: Případ P. Josefa Pojara | 90 | |
| Články | Prokop Tomek: Československo-britské zpravodajské soupeření | 139 | |
| | Jiří Plachý: Noc sv. Bartoloměje v Šonově u Broumova (srpen 1945) | 171 | |
| | Tomáš Bursík: Chemická laboratoř při ministerstvu vnitra (1948–1949) | 184 | |
| | Milan Bárta: „Byl jsem ve službách Tita a Státní bezpečnosti“ aneb Příběh defektora jugoslávského velvyslanectví v Praze Antuna Novaka | 190 | |
| | Klára Horalíková: Počátky spolupráce bezpečnostních aparátů NDR a ČSR | 210 | |
| | Prokop Tomek: Celostátní akce KAPELA | 236 | |
| | Tomáš Bursík: Sestřel polského civilního letounu nad československým územím v červenci roku 1975 | 249 | |
| | Jiří Bašta: Rozpuštění Lidových milicí v roce 1989 a pokusy o právní narovnání | 253 | |
| | Portréty | Oběti | |
| | | Tomáš Bursík: „Národu jsem vždy věrně sloužila a vědomě nikomu škodu nečinila.“ Františka Zeminová (1882–1962) | 271 |
| Viníci | | | |
| Petr Cajthaml: Josef Kudrna – dělník, funkcionář a ministr | | 281 | |
| | Jiří Bašta: Josef Grösser – první ministr vnitra České socialistické republiky | 288 | |
| Dokumenty | Ondřej Vojtěchovský: Laušman v Bělehradě | 307 | |
| Nástroje represe | Ondřej Koutek: X. správa SNB – útvar Státní bezpečnosti určený pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli | 354 | |

| | | |
|--------------------------|--|------------|
| ÚDV o sobě | Mezinárodní kontakty | 411 |
| | Výstavy | 413 |
| | Účast na konferencích | 414 |
| | ÚDV na internetu | 419 |
| | Publikace vydané ÚDV | 421 |
| Vyšetřování | Pavel Gregor: Informace o činnosti odboru vyšetřování | 424 |
| | Uzavřené případy / Ondřej Koutek: Smrt na hranicích | 426 |
| | Odložené případy / Jan Kalous: Případ Černobyl | 433 |
| Recenze a anotace | Jiří Plachý / Vizovická Mata Hari | 440 |
| | Pavlna Formánková / Miloš Doležal: Proti zlému krompáč a lopata | 454 |
| | Jan Kalous / Stanislav Motl: Mraky nad Barrandovem | 456 |
| | Prokop Tomek / Miroslav Vaněk – Pavel Urbášek: Vítězové? Poražení? Životopisná interview | 458 |
| | | |
| Seznam zkratk | | 459 |
| Jmenný rejstřík | | 464 |

HRAČKA ANEB OSUD OBĚTI A POMOCNÍKA KOMUNISTICKÝCH ZPRAVODAJSKÝCH SLUŽEB / Petr Cajthaml

„Příběh, který byl čtenáři předložen, je příběhem člověka, jenž obětoval několik let svého soukromí, pohodlí a osobní bezpečnosti službě vlasti.“¹

Tak charakterizoval svého „hrdinu“ autor částečně biografické špionážní povídky Zdeněk Lavička² (sám se ovšem skrývající pod pseudonymem Petr Bednář). V jeho knize Spolek mrtvých stínů a následující propagandistické kampani byla československá veřejnost seznámena s jedním z „úspěchů“ komunistické rozvědky v první polovině 70. let. Zdeněk Lavička dává své postavě pozměněné jméno Karel Marek. „Hrdina“ sám se ovšem veřejně představuje o několik měsíců později plným jménem. V listopadu a prosinci 1974 vysílá Československý rozhlas pro mnohé posluchače šokující seriál Rozhovory z druhé strany, hlavní osobou hovořící v tomto pořadu je „spolupracovník československé rozvědky“ Ervín Marák.³

Ervín Marák⁴ však byl znám i pod jinými jmény: operativci Správy nápravných zařízení v Jáchymově a Správy Státní bezpečnosti v Brně jej znají jako agenta HELENU, pracovníci I. správy Sboru národní bezpečnosti (rozvědky) jako agenta HRAČKU.

„Na kopci za Arnovem je vilka, do níž se v létě pětáctýřicátého roku nastěhovaly dvě rodiny: poštovní revident Karel Marek se ženou a synem a strojmistř

1 ► Bednář, Petr: Spolek mrtvých stínů. Magnet, Praha 1974, s. 123.

2 ► Zdeněk Lavička (1927–1997) od roku 1959 pracoval jako scénárista a dramaturg v Československé televizi. Podílel se na vzniku desítek propagandistických pořadů realizovaných na zakázku Státní bezpečnosti. Od poloviny 60. let byl v úzkém styku s pracovníky odboru aktivních opatření a dezinformací československé rozvědky, pro které vytvářel dezinformační a propagandistické televizní pořady (např. dokument Volá Pullach, cílený proti zpravodajské službě SRN. V roce 1968 se zapojil do reformního procesu, po srpnu 1968 se však podílel na normalizaci v Čs. televizi. V letech 1970–1973 pracoval jako agent pro Krajskou správu StB v Praze a II. správu SNB, v letech 1974–1976 byl důvěrníkem X. správy SNB (krycí jméno MARTIN), v letech 1977–1979 byl spolupracovníkem I. správy SNB (krycí jméno MADĚR). Patřil mezi dlouholeté spolupracovníky tiskového odboru ministerstva vnitra. Pod pseudonymem Petr Bednář napsal pro čs. rozvědku v 70. letech řadu špionážních povídek vycházejících ze skutečných případů rozpracovávaných I. správou SNB, které vyšly v edici Magnet vydávané ministerstvem vnitra ve stejnojmenném nakladatelství. Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), svazek a. č. 660178 MV (r. č. 2115 MV), Archiv bývalé I. správy SNB (dále jen A I. S SNB), sv. č. 46765, sv. č. 80941/-, č. I. 99–103.

3 ► Archiv Českého rozhlasu.

4 ► Stručný, ale poněkud nepřesný nástin Marákova případu nastínil Karel Pacner ve své obsáhlé studii o historii čs. rozvědky. Podle jeho údajů odešel dlouholetý spolupracovník čs. kontrarozvědky Ervín Marák v roce 1969 do emigrace a po nějakém čase byl osloven nejmenovaným spolupracovníkem čs. rozvědky s nabídkou beztrestného návratu s podmínkou, že musí přivést dokumenty, které by kompromitovaly čs. emigraci. Ve skutečnosti byl Marák do emigrace vyslán („vysazen“) čs. rozvědkou a po celou dobu svého pobytu jí byl řízen. Rozvědkou je také nepřesvědčovala k návratu do Československa, naopak měla zájem na dalším pobytu úspěšného agenta v zahraničí a v tomto bodě svému spolupracovníkovi ustoupila. Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl IV. 1961–1989. Themis, Praha 2002, s. 439–440.

z papírny Adolf Mráz s rodinou. [...] Jak k tomu vůbec došlo, že jednoho dne opět seděl mezi národně socialistickými kortěši a neohradil se proti tomu, když slyšel, že z rozhodnutí ilegálního krajského vedení je pověřen vedením ilegální národně socialistické buňky v Arnově. Myslel si: Jakápak ilegalita. Jednoho dne se v tichosti tenhle spolek rozejde a bude po všem. [...] Bývalý předseda poštmistr Houdek prohlásil, že jsou vybraní bratří, kterým má být umožněn odchod za hranice. Mluvil o jakési skupince, která se vytváří k tomu, aby ustavila bratřím, kteří budou odcházet, příslušný ozbrojený doprovod. [...] Do dveří jeho kanceláře vchází nevysoký muž. – Jste Karel Marek? – Ano! Při výslechu se dozvídá, že cestou ke státní hranici byli zastřeleni dva mladší strážmistři a jeden civilista. – Já tam nebyl! – Víme že ne! Ale věděl jste o zbraních? – Věděl... sklání hlavu. A věděl jste i o připravované akci? – Ano...! [...] Uléhá na pryčnu. [...] Než se vrátí, uplyne mnoho let.“⁵

Skutečný život Ervína Maráka je mnohem méně romantický a mnohem více krutý. Narodil se v roce 1922 ve Šlapanicích u Brna. V mládí vystudoval vyšší průmyslovou školu strojní, za války byl totálně nasazen v Německu. Po druhé světové válce se stal členem Československé strany národně socialistické (zůstal jí do února roku 1948) a žil běžným životem ve své rodné obci. Roku 1949 podnikl se svým přítelem Jaromírem Dvořákem ilegální výlet do Vídně. Na emigraci tehdy nepomýšleli, po třech dnech se vrátili do Československa. Na tuto událost oba zapomínají, před jejich okolím však cesta nezůstala utajena.

V roce 1952 brněnská Státní bezpečnost rozpracovává osoby z prostředí tzv. zlaté mládeže, mladých lidí žijících poněkud bohémským způsobem života a nejvíce dostatečně nadšení pro budování lidové demokratického režimu. Počátkem padesátých let patřil mezi tyto bohémy i Marák. V druhé polovině roku 1952 se sice uklidňuje, uzavírá sňatek a očekává narození dítěte, na okresním oddělení StB Brno-venkov se však množí zprávy o jeho nepřilíš kladném poměru k vládnoucímu režimu. Brzy se objevuje i informace o několik let starém výletě do Rakouska. V lednu 1953 je na něj založen osobní svazek pro podezření z nelegálního překročení hranic v roce 1949 a údajného kontaktu s pracovníky CIC (americké vojenské zpravodajské služby) a IS (zpravodajské služby Velké Británie).⁶ Další osud Ervína Maráka odpovídal realitě krutých padesátých let. Dne 16. dubna 1953 byl zatčen a dále byl vyšetřován 6. odborem Krajské správy ministerstva vnitra Brno. Po více než půl roce jej jako údajného agenta anglické rozvědky odsuzuje Krajský soud v Brně k 12 letům odnětí svobody.⁷ Po rozsudku je Marák převezzen k výkonu trestu do jáchymovských uranových lágrů.

5 ► Bednář, Petr: c. d., s. 13–23.

6 ► A I. S. SNB, svazek č. 45126/- (původně a. č. 680 Brno), č. l. 1. Svazek byl založen okresním oddělením Státní bezpečnosti Brno-venkov dne 13. 1. 1953 (pod registračním číslem 28669) na základě dožadání operativních pracovníků štábního strážmistra Štěpána Kučery a štábního strážmistra Jana Veselského.

7 ► Tamtéž, č. l. 2–24.

Potud příběh oběti stalinistických padesátých let. Počátkem roku 1956 kontaktují Ervína Maráka v Jáchymově operativci Správy nápravných zařízení (SNZ) v Jáchymově. Žádají po něm podávání zpráv o ostatních spoluvězních a podepsání závazku ke spolupráci se Státní bezpečností. Napoprvé jejich žádost odmítá. Nad nabídkou však přemýšlí a po několika týdnech vyhledává operativce SNZ sám. Dne 28. ledna 1956 podepisuje závazek ke spolupráci s československou státobezpečnostní službou a stává se jejím dobrovolným informátorem.⁸ Odměnou mu je možnost častější korespondence s rodinou, umožnění návštěv jeho manželky a výhledově podmíněčné propuštění. V průběhu následujících čtyř let podal celkem 150 písemných zpráv, které měly za následek kázeňské tresty pro celou řadu vězňů. Svým řídicím orgánem je hodnocen jako „*kvalitní agent, pravdomluvný, slušného vystupování*“, ochotný spolupracovat s orgány ministerstva vnitra i po svém propuštění.⁹

Počátkem května 1960 je Ervín Marák – agent Státní bezpečnosti HELENA – díky amnestii¹⁰ podmíněčně propuštěn. Vrací se do svých rodných Šlapanic. Spolu s ním putuje i jeho agenturní svazek. Spolehlivého spolupracovníka přejímá 1. oddělení 3. odboru Krajské správy MV Brno, jeho řídicím orgánem se stává nadporučík Bohumil Faimon.¹¹ Marákova pozornost se má soustředit především na lidi, kterým byla udělena amnestie, a bývalé národní socialisty. Marák udržuje styky se svými bývalými spoluvězni a díky své pozici oběti režimu snadno navazuje kontakty s osobami, které nejsou komunistickému zřízení nakloněni. O všech podává zprávy svému řídicímu důstojníkovi. V roce 1962 se Ervín Marák zúčastnil celoroční „uhelné brigády“ v Ostravě. Jako již zavedený agent byl po tuto dobu využíván Krajskou správou MV v Ostravě.

V roce 1965 přejímá jeho svazek mjr. Dalibor Veselý,¹² pod jehož vedením se agent HELENA stává nejvýkonnějším agentem brněnské StB.

8 ▶ A I. S SNB, sv. 45126/011, č. l. 1, Dožádání o zavedení osobního svazku informátora, Jáchymov 29. 2. 1956. Tamtéž, č. l. 10, Zpráva o průběhu vázání. E. Maráka získal ke spolupráci podporučík Josef Lapčík ze Správy nápravných zařízení Jáchymov. Svazek byl veden pod r. č. V-453, později r. č. 7591 Jáchymov, krycí jméno HELENA.

9 ▶ A I. S SNB, sv. 45126/011, č. l. 18–19, Vyhodnocení pro Krajskou správu MV Brno ze dne 30. 4. 1960.

10 ▶ Rozhodnutí prezidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii č. 54/1960 Sb.

11 ▶ Tamtéž, č. l. 20, Rozhodnutí o převedení svazku, 24. 5. 1960, na KS MV byl svazek přeregistrován pod r. č. 8481 Brno.

12 ▶ Dalibor Veselý (nar. 1924) sloužil u SNB v letech 1945–1981. Zabýval se především problematikou tzv. vnitřního nepřítelů. V letech 1964–1972 zastával funkci náčelníka 6. oddělení 2. odboru KS MV Brno. Vztah mezi Veselým a Marákem přesáhl běžný rámec řídicí orgán – agent a nesl jisté znaky osobního přátelství, spřátelily se i jejich rodiny, v době svého působení v zahraničí posílal Marák Veselému pravidelně drobné dárky (nejčastěji láhev koňaku). Za dobré vyškolení spolupracovníka HELENA byl Dalibor Veselý v únoru 1969 odměněn náčelníkem KS SNB Brno částkou 500 Kčs. AMV, personální spis Dalibora Veselého. V brožuře Zdeňka Lavičky se D. Veselý objevuje v postavě „hodného estébáka“ Jana (Jendy) Mráze, syna Markova souseda z mládí a pozdějšího přítele.



Marákův dlouholetý „řídící orgán“ Dalibor Veselý; Zdroj: AMV

Práce pro Státní bezpečnost se stává důležitou součástí jeho života a zabírá značnou část jeho volného času. V pravidelných týdenních intervalech podává svému řídicímu důstojníkovi informace o svých známých z řad bývalých národních socialistů a politických vězňů. V polovině 60. let k nim přibývají zprávy o zahraničních návštěvnících brněnských strojírenských veletrhů, jichž se v rámci svých pracovních povinností účastní (v letech 1960–1968 pracuje jako technický úředník – konstruktér brněnského národního podniku Slatina).

„Josef Pospíšil vyhledal Karla sám [...] Léta se již spolu neviděli, [...] je to rovných dvacet let. Do února osmačtyřicátého roku se spolu setkávali v krajské komisi národně socialistické mládeže. [...] – Dělej, že nevíš? – směje se Pospíšil a vzápětí vystřelí na Marka staccato nejdůvěrnějších informací: Znovu dáváme dohromady partaj. Zatím, samozřejmě, potají, ven se s tím ještě jít nedá. Ale čas pro nás uzrává, a rychle uzrává. [...] Komunisti si už sami napílovali větev, na níž sedí. A my pomůžeme – chápeš? – jen ji dolomit...! Pospíšil je pověřen přímo bratrem Podsedníkem,¹³ aby Marka přivedl. Počítají s ním na významnou funkci. Vědí, že byl zasloužilým stranickým pracovníkem, že pro věc strany léta trpěl v komunistickém koncentráku. [...] Jsou ve spojení s Jožkou Pejškarem.¹⁴ Víš co dělá? V Mnichově založil České slovo. [...] Zakládá se také svaz bývalých politických vězňů. Naše strana jim trochu pomáhá. I k tomu bychom tě potřebovali. [...] Bude opět třeba vyjít mezi lidi. A mluvit. Musíš odhalit, co se v kriminále dělo. Sám jsi to protrpěl... A pak je třeba pomoci v organizaci. [...] Karel Marek je zmaten. Co se to jenom děje? [...] Ale s kým, s kým se poradit? [...] Mráz je u Bezpečnosti a Pospíšil zjevně mluvil o ilegální organizaci. [...] Okno. Modré obrysy střech. A nad nimi noc. Když vešel do pracovny majora Jana Mráze, byl ještě den. [...] Toužil vědět, ale netušil, co se doví. Ale věří, že si Jenda nic nevmyslel. [...] K-231, v němž noviny spatřují ‚další krok k demokratizaci‘ vidí nyní Karel Marek ve zcela jiném světle. Ne tedy nevinně potrestaní, ale každý, kdo byl odsouzen pro rozvracení republiky. [...] Marek pohlédl před sebe. Leží před ním

13 ► Josef Podsedník, v letech 1946–1948 starosta Brna za Československou stranu národně socialistickou. V roce 1949 odsouzen k 18 letům odnětí svobody. Propuštěn v roce 1963.

14 ► Josef Pejskar (1912–1997), člen národně socialistické strany, v letech 1945–1948 byl redaktorem znojemské filiálky brněnského deníku Slovo národa, po únoru 1948 vedl odbojovou skupinu, která organizovala útoky pronásledovaných osob do zahraničí, sám poté odešel za hranice. Od počátku svého exilu patřil k aktivním přispěvatelům exilových a krajanských periodik, v letech 1951–1978 byl redaktorem československého vysílání Svobodné Evropy. Byl vydavatelem a šéfredaktorem exilového měsíčníku České slovo. V první polovině 70. let se účastnil pokusu o ustavení vrcholné exilové organizace Poradní sbor Čechů a Slováků v západní Evropě.

spis, který víc než co jiného mu otevřel oči. [...], Pejskar je redaktorem Svobodné Evropy. [...] Je velmi dobře zapsán u Američanů, zejména u CIA... Ve Svobodné Evropě dělá Američanům hlídače... Oznamuje všechny podezřelé výroky...!’ [...] Dostal od CIA příkaz zaktivizovat krajskou národně socialistickou organizaci v Brně... Za perspektivní vedoucí funkcionáře vytipoval Podsedníka [...] a Marka [...] Karel Marek byl Pejškarem vytipován i pro CIA. V případě ozbrojeného puče by s ním byl navázán kontakt přímo Američany. [...] Mráz [...] dodal: – [...] Už je ti to jasné? Marek vstal, urovnal si sako a přiblížil se k Jendovi. Už se ne tvářil rozpačitě, jako když přišel. Naopak. Klidně řekl: – Přesvědčili mě! Děkuju ti... Dám se k nim! Mráz mu stiskl ruku v dlaních.“¹⁵

Ervín Marák podobné dilema řešit nemusel. V roce 1968 byl již zkušeným spolupracovníkem Státní bezpečnosti. Váhat nad tím, zda má StB předávat informace o činnosti svých přátel a zda má pronikat do nově vznikajících opozičních skupin, nemusí. Je k tomu přímo úkolován svým řídicím orgánem. V roce 1968 vzniká i na Moravě organizace klubu bývalých politických vězňů K-231. V jejím čele stojí JUDr. Jaroslav Caha, shodou okolností velmi dobrý známý Ervína Maráka, který se na pokyn mjr. Veselého zapojuje do činnosti brněnské pobočky. StB má tedy výtečný přehled o činnosti bývalých politických vězňů na Moravě. Situací roku 1968 je však Marák opravdu zmaten a útěchu a vysvětlení hledá u svého „Jendy“ – mjr. Dalibora Veselého. Četnost jejich schůzek se zvyšuje a v nejkritičtějším období – po srpnové okupaci – se schází takřka denně. Se vstupem vojsk Varšavské smlouvy nesouhlasí, je však „přímo šokován ostrou protisovětskou kampaní“. K jeho nedobré psychické situaci přispívá i vleklá krize jeho manželství, v srpnu 1968 podává jeho manželka žádost o rozvod.¹⁶

„Přestože je horký srpnový den, okna jednoho bytu v centru Brna jsou utěsněna. Navíc je ještě překrývá těžký závěs. [...] Karel Marek [...] přechází místností a poslouchá roztřesený hlas předsedy Podsedníka. – [...] byl mi předán pokyn bratra Jožky Pejškara z Mnichova... Žádá, aby byl okamžitě přepraven bratr Karel Marek [...] Odjezd ještě dnes se sestrou Sedlákovou, která byla v uplynulé době v přímém styku s bratrem Pejškarem. Bratr Pejskar vás očekává zítra v Salzburgu, hotel Tirolenhof.“¹⁷ [...] Taxi je veze k nádraží. [...] – Odskočím si,

15 ► Bednář Petr: c. d., s. 27–33.

16 ► A I. S. SNB, svazek 45126/011, č. l. 84, Správa StB Brno, II. odbor, 6. oddělení, 15. 12. 1968, Vyhodnocení agenta HELENA, sv. 8481 od 1. 1. 1968 do 25. 11. 1968, vypracoval Dalibor Veselý.

17 ► Hotel Tirolenhof skutečně existoval. Jeho vlastníkem byl bývalý zpravodajec čs. sekce britské zpravodajské služby Miroslav Plaňava. Koncem roku 1968 byl ve svém hotelu nalezen mrtev. Jeho smrt se doposud nepodařilo zcela vysvětlit. Brzy po jeho úmrtí se objevily spekulace, že byl zavražděn čs. Státní bezpečností. Naopak StB pustila do oběhu verzi, podle níž byl Plaňava zavražděn agenty svého bývalého zaměstnavatele – britské rozvědky. Místo zločinu západních špiónů – hotel Tirolenhof se velmi často objevuje v normalizační špiónážní literatuře vznikající na zakázku StB (například Fiala, Vladimír: Akce Brusel. Magnet, Praha 1976, týž: Krasavec. Naše

*řekl Sedlákové. [...] Vytáčí pět známých čísel. – Slyším? – Karel... Karel Marek... – Žiješ? Už jsem měl strach. – Volám z nádraží. Posílají mě do emigrace. V Salzburgu čeká Pejskar. Vyžádal si mě... Mám jet? [...] – Je to riziko. Bereš ho? – Beru. Ale jak? – Najdeme si tě! – Ale jak...? – Ten, kdo za tebou přijde, řekne, že tě zdraví Jenda. Jenda Brňák. K Jendovi musí říct Brňák... Pokud možno drž se Pejskara a drž směr Mnichov. – Na shledanou, Jendo! – Na shledanou, Karle! A díky! [...] Marek jel někam do tmy, nevěda kam. Věděl ale za čím!*¹⁸

Dne 28. srpna 1968 se Ervín Marák poprvé zmiňuje mjr. Veselému o úmyslu emigrovat, zároveň však dodává, že jeho emigrace nic nemění na ochotě nadále spolupracovat se Státní bezpečností.¹⁹ Po několik měsíců svůj úmysl emigrovat znovu nepřipomíná a jak se zdá, ani StB nerozpracovává možnosti jeho využití v zahraničí. Nadále podává zprávy o „pravicové opozici v ČSSR“ a především o brněnské části K-231. Na svůj úmysl emigrovat však nezapomíná.

V říjnu 1968 odjíždí na dovolenou do Jugoslávie. Ve Vídni svoji cestu na několik dnů přerušuje a (patrně bez přímého úkolování StB) zkoumá možnosti emigrace. Západní Evropa je uprchlíkům z okupovaného Československa otevřena, Marák využívá svých známostí z brněnských veletrhů se zástupci švédské firmy Malcus a obrací se na švédské velvyslanectví s dotazem ohledně možnosti poskytnutí politického azylu. Odpověď je kladná. Ještě před svým odjezdem dostává od vídeňské katolické charity železniční jízdenku do Stockholmu (přes Německo a Dánsko). Zároveň však sonduje možnost usadit se v Západním Berlíně. Jeho známá (či milenka) Irma C. mu nabízí ubytování pro prvé dny emigrace a slibuje mu pomoc při hledání zaměstnání. Při plánování své budoucnosti v zahraničí počítá s tím, že jeho „práce“ pro československou Státní bezpečnost bude pokračovat.²⁰

Po svém návratu z dovolené seznamuje s výsledky své cesty mjr. Veselého. Brněnská StB patrně neměla zájem na emigraci svého nejlepšího spolupracovníka, ačkoliv Marák na schůzkách opakovaně zmiňuje svůj úmysl na několik let opustit Československo, nadále s ním počítá jako s perspektivním agentem po linii vnitřního protivníka. Agent HELENA však na svém odjezdu trvá, StB jej odůvodňuje neurovnanými rodinnými poměry, zálibou v cestování a přá-

vojsko, Praha 1988). Pro úplnost dodávám, že předobraz K. Marka – Ervín Marák se v hotelu Tirolenhof s J. Pejskarem nikdy nesešel.

18 ► Bednář Petr: c. d., s. 33–35.

19 ► A. I. S SNB, sv. č. 45126/011, č. l. 82, Správa StB Brno, 2. odbor – 6. oddělení, Záznam mjr. Dalibora Veselého o schůzce s agentem HELENOU dne 28. 8. 1968. Mjr. Veselý v záznamu navrhuje předat svazek spolupracovníka 1. odboru (rozvědnému) KS StB Brno k posouzení vhodnosti „vysazení“ (vyslání) do zahraničí. Na záznamu je nedatovaný rukopisný přípis: „I. odbor má zájem na předání svazku“.

20 ► Tamtéž, č. l. 28–31, S StB Brno, II. odbor, 6. oddělení, 15. 12. 1968, Vyhodnocení agenta HELENA sv. č. 8481 od 1. 1. 1968 do 25. 11. 1968. Vypracoval mjr. Veselý. A. I. S SNB, svazek 45126/012, č. l. 1, S StB Brno, 1. odbor, 22. 11. 1968, Rozhodnutí o zavedení osobního svazku agenta č. sv. 45126.

ním „vydělat si“ v zahraničí. Při tom však zdůrazňuje, že nehodlá emigrovat trvale, v Československu zanechává svoji manželku a dceru (doufá, že odloučení urovná rodinné rozepře) a nejdéle do pěti let se chce vrátit. Odjet chce nejpozději 15. prosince 1968, do tohoto dne platí jízdenka darovaná vídeňskou katolickou charitou.²¹

V polovině listopadu 1968 přistupuje Státní bezpečnost na emigraci jednoho ze svých spolupracovníků. To však neznamená, že jej propouští ze svých služeb. Využívá jeho nabídky pracovat pro ni i v zahraničí. Vzhledem k tomu, že složka StB, pro kterou doposud pracoval, tj. 2. (kontrarozvědný) odbor S StB Brno, nemohla působit v zahraničí, přebírá jej prostřednictvím 1. (rozvědného) odboru S StB Brno čs. civilní rozvědka (zahraniční špionážní služba) – I. správa MV. Dne 22. listopadu 1968 přejímá mjr. Miroslav Šudák z 1. odboru S StB Brno od mjr. Veselého Marákův svazek²² a již 27. listopadu 1968 předkládá vedení I. správy MV návrh na dlouhodobé vysazení agenta Ervína Maráka do SRN.²³ Nový spolupracovník čs. rozvědky má posílit agenturní síť zaměřenou proti „objektům“: rozhlasová stanice Svobodná Evropa, starý (tj. po únoru 1948) a nový (tj. po srpnu 1968) exil. Návrh obsahuje i popis jeho prvních kroků v emigraci dle představ StB: *„Dne 12. 12. 1968 vycestuje na legální doklady na návštěvu své babičky ve Vídni. Z Vídně odjede na jízdenku od katolické charity přes NSR do Švédska. V NSR naváže styk s Irmou C. a s její pomocí odjede do Západního Berlína, kde má přislíbeno zaměstnání. [...] Po seznámení se s poměry v Západním Berlíně a vytvoření si podmínek pro zaměstnání v Mnichově odjede do Mnichova, kde se trvale usadí. [...] V NSR se přihlásí jako čs. emigrant, který zneužil soukromé návštěvy k emigraci.“*²⁴

Počátkem prosince se Ervín Marák seznamuje s majorem Jaroslavem Lisem,²⁵ který jej má řídit po dobu jeho pobytu v zahraničí, nový „řídící orgán“ se mu představuje pod smyšleným jménem „Jarda Nový“. Mjr. Lis má jen několik málo dnů na přípravu nového agenta. Především s ním domlouvá způsob spoje-

21 ► Tamtéž.

22 ► Tamtéž.

23 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 16–19, S StB Brno, 1. odbor, 27. 11. 1968, Akce HELENA – návrh na dlouhodobé vysazení spolupracovníka. Návrh vypracoval mjr. Miroslav Šudák schválil jej náčelník Krajské správy SNB v Brně (jméno nečitelné), náčelník 6. odboru (zahraniční kontrarozvědky) I. správy MV JURAN (Zdeněk Jodas) a zástupce náčelníka I. správy MV pplk. NOVÁK (Jan Paclík).

24 ► Tamtéž.

25 ► Jaroslav Lis (nar. 1925) sloužil v SNB v letech 1952–1988, po celou dobu jako příslušník I. správy SNB (rozvědky), kde používal krycí jméno NEČÁSEK. Od roku 1960 se specializoval na problematiku čs. emigrace, na přelomu 60. a 70. let patřil v této oblasti k nejzkušenějším pracovníkům I. správy SNB. V roce 1968 pracoval jako starší referent 21. oddělení (Spolková republika Německo) 6. odboru (zahraniční kontrarozvědka) I. správy MV, po reorganizaci v červnu 1969 21. oddělení 2. odboru správy B Hlavní správy rozvědky Federální správy zpravodajských služeb, od r. 1971 (po další reorganizaci rozvědky) jako starší referent specialista 31. odboru (problematika emigrace) I. správy SNB. AMV, personální spis příslušníka SNB Jaroslava Lise.

ní a vyvolání schůzek ze zahraničí. Marák je vybaven adresami dvou krycích bytů v Praze. Na ně může zasílat pohlednice s krátkými přátelskými pozdravy, do kterých má zakódovat vzkazy o své situaci, případně vyvolat schůzku se svým řídicím orgánem v Západním Berlíně či ve Vídni. Je mu vysvětlen i způsob konání těchto schůzek a zabezpečení jejich průběhu před případným sledováním. Delší vzkazy má zasílat na určené adresy pomocí neviditelného písma (karbonového tajnopisu).²⁶ V jeho používání byl po několik dnů školen, pro nedostatek času na výuku si však metodu nestačil zcela osvojit a jeho školitel odmítl „*plně převzít odpovědnost za tajnopisné spojení v této akci*“.²⁷

Dvanáctého prosince 1968 odjíždí Ervín Marák ve společnosti Jany Cahové (manželky výše zmiňovaného dr. Jaroslava Cahy z vedení K-231) do Vídně. Paní Cahová usnadňuje Marákovi proniknutí mezi prominentní exulanty, představuje jej vedoucímu vídeňské pobočky Radia Svobodná Evropa dr. Ivo Šafářovi.²⁸ Nový emigrant na něj dělá příznivý dojem a doporučuje jej redaktori Svobodné Evropy v Mnichově Josefu Pejskarovi, Marák se u něj zastavuje cestou do Švédska. Také Pejskarovi je bývalý národní socialista a politický vězeň sympatický a také on jej doporučuje svým známým v exilu. Pro usnadnění prvních kroků ve Švédsku jej vybavuje doporučujícím dopisem²⁹ pro čelného představitele exilového Sokola a stockholmského dopisovatele svého Českého slova Václava Valouška. Ve Stockholmu však na uvedené adrese nalézají jen adresátova syna, Václav Valoušek zemřel v roce 1965.

Skandinávie však nepatří mezi klíčové oblasti zájmu komunistické rozvědky. Začátkem ledna 1969 Ervín Marák opouští Švédsko a přilétá do Západního Berlína. Zde se mu podaří položit základy nové existence a brzy posílá do Prahy na známou krycí adresu pohlednice s nevinným textem, který skrývá žádost o uskutečnění prvé schůzky s řídicím orgánem v zahraničí na 8. února 1969.³⁰

26 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/110, č. l. 2–6, I. správa MV, 6. odbor, 21. oddělení, 2. 12. 1968. Plán spojení se spolupracovníkem HELENOU, vypracoval mjr. NEČÁSEK (Lis).

27 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/110, č. l. 7, I. správa MV, 13. odbor, 20. 12. 1968. Akce HELENA – výuka v používání tajnopisu. Podepsán náčelník 13. odboru I. správy mjr. PLACHÝ (Zdeněk Paukner). Marák byl školen ve dnech 4.–6. a 9.–10. prosince 1968.

28 ▶ Ivo Šafář (1917–1980), původně brněnský advokát, se Státní bezpečností spolupracoval již od roku 1957, v roce 1963 s vědomím StB emigroval do Rakouska (byl „vysazen“), v šedesátých letech vedl pobočku RSE ve Vídni, v sedmdesátých letech patřil k distributorům Tigridova svědectví. V 70. letech patřil k nejlepším zahraničním spolupracovníkům čs. rozvědky po linii emigrace. I. správa SNB jej vedla pod krycími jmény EGON a DIOR. Archiv I. správy SNB, svazek č. 43848. Z dostupných materiálů není zřejmé, že by Šafář uvedl Maráka do exilové společnosti na pokyn Státní bezpečnosti. Oba emigranti-agenti o spolupráci druhého patrně nevěděli.

29 ▶ Kopii tohoto dopisu předal Marák Státní bezpečnosti na schůzce konané ve dnech 10. a 11. září 1969 v Západním Berlíně. A I. S SNB, svazek č. 45126/100-I, č. l. 1. Fotokopie dopisu byla otištěna (s vynecháním jména doručitele) v obrazové příloze knihy P. Bednáře.

30 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 14, I. správa MV, 6. odbor, 21. oddělení, 20. 1. 1969. Spolupracovník HELENA – doplnění memoranda, vypracoval mjr. NEČÁSEK (Lis).

„Prošel letištní halou a vyšel před budovu. V tom slyší hlas, zřejmě určený jemu. Někdo se anglicky ptá: – Přejete si taxi? – Yes! Muž, který před okamžikem mluvil anglicky se k němu přiblížil a tiše řekne: – Pozdravuje tě Jenda. Jenda Brňák! – Konečně! – vydechl s ulehčením Marek, když jsem ho před halou stockholmského letiště oslovil jako Jenda Brňák. Pak se ale plaše otočil. Ne, nemusí mít strach. Nikdo tu není. [...] Podíval jsem se na hodinky. Bylo čtvrt na jednu. Než odjede do města, musíme si pro sebe ukrást alespoň pár minut. Ale kam si sedneme? [...] Letištní Snack Bar. [...] Poručil jsem dvě sklenice mléka. Připijeme si?“³¹

Tak si představoval Zdeněk Lavička (alias Petr Bednář) první kontakt vysazeného agenta s pracovníky rozvědky v zahraničí. Ve skutečnosti však tato schůzka (ani žádná z dalších) neměla náhodný a improvizovaný průběh (o romantickém popíjení mléka po barech ani nemluvě). Její čas, místo a předpokládaný průběh byly předem plánovány. Ačkoliv v Berlíně byla stále přítomna celá řada příslušníků československé rozvědky, vydávajících se za diplomaty či zástupce čs. podniků a organizací (ve městě sídlily její dvě legalizované rezidentury – jedna ve východní části při československém velvyslanectví, druhá v části západní při úřadu československé vojenské mise), pro zajištění schůzek s důležitým agentem vysílala centrála svého pracovníka, u kterého existovalo jen minimální riziko, že by byl znám západoněmecké kontrarozvědce.

Zpravidla týden před plánovanou schůzkou vypracoval příslušný operativní pracovník – „řídící orgán spolupracovníka“, v případě Ervína Maráka mjr. Jaroslav Lis (NEČÁSEK),³² dokument „Návrh na obsazení schůzky“, ve kterém rozpracoval předpokládaný průběh schůzky, její zabezpečení a úkoly pro spolupracovníka na další období. Den či dva před předpokládaným průběhem schůzky odjel mjr. Lis do Berlína, přenocoval na velvyslanectví (rezidentuře) a projednal s určeným příslušníkem rezidentury poslední modalitu schůzky. Pokud toho bylo zapotřebí, prohlédl si vybrané místo schůzky v Západním Berlíně a prošel si tzv. kontrolní trasu. Hranice Západního Berlína překročil vždy minimálně s několikahodinovým (spíše však půldenním) předstihem. Čas zbývající do schůzky trávil jako běžný turista, obcházel památky, chodil po parcích, zajímal se o zboží v obchodních domech. Při tom dával pozor, zda se na něj nepřilepil „stín sledovačky“ západoněmecké kontrašpionáže.

31 ► P. Bednář: c. d., s. 49–51.

32 ► Jaroslav Lis-NEČÁSEK byl Marákovým hlavním řídicím důstojníkem, na jeho řízení se dále podíleli i nstržm. Rudolf Souček-BARTOŠEK a mjr. Stanislav Spanilý-INEMAN, především ve formě vyhodnocování zpráv, přípravy úkolování agenta a zajišťování schůzek. Mimoto se příležitostně na řízení agenta Maráka podíleli i někteří příslušníci berlínských rezidentur čs. rozvědky při zabezpečování řádných schůzek v Západním Berlíně a zajišťování krátkých předávacích schůzek, které nebyly obsazovány „řídícím orgánem“. A I. S SNB, sv. č. 45126/012, Přehled styků s operativními orgány.

Krátce před schůzkou se setkal s určeným „zajišťujícím“ rozvědčíkem (někdy tuto roli plnil příslušník berlínské rezidentury, jindy, zvláště v pozdějších letech, kdy stoupla Marákova důležitost, přijížděl speciálně k tomuto úkolu určený příslušník pražské centrály), i ten se již popsaným způsobem několik hodin kontroloval. V určenou hodinu (většinou odpoledne či večer) na určeném místě, kde byla vysoká koncentrace lidí (tj. poblíž obchodních domů, frekventovaných stanic metra apod.) se setkali. Gestem si dali na vědomí, že o sobě vědí a že je vše v pořádku. Zatím se však k sobě neznají. Tentokrát se na procházku (po předem vybrané trase) vydává agent. Na vybraných místech je kontrolován, zda není sledován, a po ujištění, že schůzka není kontrolována orgány německé kontrarozvědky, se staří známí – agent a řídicí důstojník spolu pozdraví.



Jaroslav Lis-NEČÁSEK,
pro Maráka „Jarda Nový“
Zdroj: AMV

Prvým krokem řádné schůzky bylo předání zpravodajských materiálů. Často objemnou složku přebírá „zajišťující“ rozvědčík a odnáší ji na bezpečné místo, podle aktuální operativní situace buďto na úřad čs. vojenské mise (dále na východ pak materiál putoval diplomatickou poštou), či přímo na čs. velvyslanectví ve východním Berlíně. Agent s řídicím důstojníkem odchází na nějaké klidné místo (ve většině případů do blízké restaurace), kde spolupracovník podává ústní zprávu o své situaci za dobu od poslední schůzky a je instruován na období příští. Důležitým momentem schůzky bylo předání finanční náhrady za výdaje, které agentovi vznikly prací pro rozvědku (obvykle ve výši několika set marek), a odměny agentovi, jejíž výše (500–1000 DM) byla odrazem spokojenosti špionážní služby s jeho prací. Po vyčerpání zpravodajské problematiky se téma hovoru stáčelo k osobním problémům agenta a k víceméně nezávaznému tlachání. Několikahodinové posezení v restauraci končilo až v pozdních večerních hodinách. Následující den se obvykle konala druhá, již kratší schůzka, na níž byly agentovi vráceny originály ofocených materiálů a předány pokyny na další období. Schůzky tohoto typu se konaly v pravidelných, jeden až dvouměsíčních, intervalech. V době agentovy zvýšené zpravodajské produkce byly tyto řádné schůzky doplňovány kratšími předávacími schůzkami, které byly zajišťovány jen příslušníkem berlínské rezidentury.³³

Schůzky agenta s představitelem Státní bezpečnosti plnily důležitou roli i po stránce psychologické. Pro spolupracovníka, který žil v hluboké konspi-

33 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/110, č. l. 22, HSR FSZS – správa B, odbor 2, oddělení 21, 4. 2. 1970, Plán předávacích schůzek se spolupracovníkem HRÁČKOU v Západním Berlíně, vypracoval mjr. NEČÁSEK (Lis), sv. č. 45126/021, 022, 023, 024, 025 (pracovní podsvazky s návrhy na provedení schůzky a zprávami o průběhu schůzky).

raci a o svém skutečném postavení lidem ve svém okolí lhal, představovaly schůzky jedinou možností „mluvit otevřeně“. Zatímco příslušník rozvědky StB chápal schůzku a kontakt se spolupracovníkem čistě profesionálně, jako jeden z nástrojů operativní práce, pro agenta mělo osobní setkání se svým „řídícím orgánem“ silný emocionální význam. Již svoji udavačskou práci pro Správu StB v Brně chápal Ervín Marák jako „přátelskou výpomoc ochráncům spravedlivého společenského zřízení“. Ve svých řídicích orgánech neviděl profesionály, kteří využívají (a zneužívají) jeho situace, ale přátele, kteří mu pomohli napravit důsledky jeho selhání (protistátní činnosti) a jimž je zavázán. V těchto iluzích byl utvrzován výroky typu „jsi přeci jeden z nás“ a „bojujeme za společnou věc“. Na schůzkách v Západním Berlíně žádá svého řídicího důstojníka o doručení dáreků (většinou lahve koňaku) „brněnským přátelům“ – tj. mjr. Veselému a mjr. Šudákoví. Obdobný přátelský vztah si vytvořil i k řídicímu pracovníku rozvědky mjr. Jaroslavu Lisovi. I na něj pamatuje dárky a Marákova vazba na něj se několikaletými pravidelnými kontakty posiluje. Z dokumentace I. správy SNB vyplývá, že mjr. Lis přátelské chování a náznaky osobních sympatií k řízenému agentovi chápal jen jako profesionální nutnost: „*V zájmu plnění úkolu, aktivizace a docílení zpravodajské produkce byl ŘO [řídící orgán] nucen s profesionální povinností působit na E. Maráka různými taktickými postupy a argumentací*“.³⁴

Rozvědčík (řídící orgán) se po schůzce vrátil do „bezpečného“ východního sektoru Berlína, přespal na rezidentuře a druhého dne (neměl-li v Berlíně jiný operativní úkol) se vrátil do Československa. Po celou dobu vystupoval jako diplomat na kurýrní cestě. Během několika dnů vypracoval o průběhu schůzky podrobnou zprávu, kterou předal vedení I. správy. Na jejím základě byla hodnocena výkonnost a užitečnost agenta pro rozvědku a z hlediska efektivnosti řízení a využívání spolupracovníka posuzován i sám operativní pracovník.³⁵

Vyvolání prvé schůzky bylo pro československou rozvědku potvrzením úspěšného vysazení agenta. Pro první měsíce své existence v „nepřátelské cizině“ nebyl Ervín Marák – agent HELENA (v létě 1969 bylo jeho krycí jméno změněno na HRAČKA) konkrétně úkolován. Jeho kroky měly směřovat k zajištění vlastní existence a navázání kontaktů s prostředím, o něž se rozvědka zajímala. Jako každý emigrant, který se v Západním Berlíně ucházel o statut politického uprchlíka s nárokem na azyl, musel projít procesem registrace v uprchlickém táboře v Marienfelde a patřičnou sérií zpravodajských pohovorů, během nichž západoněmečtí a američtí zpravodajci zjišťovali informace o rychle se měnící situaci v Československu a snažili se odhalit možné agenty komunistických špi-

34 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část č. 2, č. l. 40–43, I. správa FMV, Praha 26. listopadu 1975, Rozbor případu E. Maráka pro ministra vnitra ČSSR doc. PhDr. Jaromíra Obzinu.

35 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/021, 022, 023, 024, 025, 026 (pracovní podsvazky se zprávami o průběhu schůzek se spolupracovníkem HRAČKOU).

onážních služeb mezi emigranty. Úskalím těchto rozhovorů prochází úspěšně a ani jeho řídicí zpravodajci z čs. rozvědky nevidí v zájmu západních kontrarozvědných služeb větší riziko.³⁶ Reality táborového života si (na rozdíl od románového Karla Marka) příliš neužil. Prvé dny svého berlínského pobytu tráví u své známé Army C., vystřídá několik podnájmů a díky štedrosti úřadu západoberlínského senátora pro sociální otázky získává vlastní byt s nízkým (dotovaným) nájemným. Bez větších problémů nachází i zaměstnání u známé firmy na výrobu výtahů Schindler. Vše nasvědčuje tomu, že se nový emigrant „chytí“ a je na nejlepší cestě stát se řádným občanem Spolkové republiky Německo. V listopadu 1969 získává statut osoby německé národnosti bez státní příslušnosti a v červenci 1970 mu je uděleno státní občanství SRN. Své přihlášení se k hostitelské zemi a k jejímu demokratickému zřízení završuje v roce 1971 vstupem do Německé sociálně demokratické strany (SPD).³⁷ Vedle toho již plní hlavní úkoly zadané čs. rozvědkou.

Plán proniknout do struktur takzvané staré (poúnorové) emigrace měl Marák značně zjednodušen. Patrně ještě za svých sondážních cest do zahraničí, na podzim 1968, navázal styky s lidmi z kruhů národně socialistického exilu soustředěných kolem redakce exilového časopisu *České slovo*, v jehož čele stál již několikrát zmiňovaný Josef Pejskar. Jako předúnorový národní socialista, politický vězeň padesátých let a aktivista klubu K-231 byl jedním z nich. Přátelský a „pro naši věc zapálený“ Marák je představován dalším osobám z poúnorového exilu, s řadou z nich navazuje pravidelný korespondenční a telefonický kontakt, při svých prázdninových cestách poznává většinu prominentních emigrantů osobně. Jako člověk přicházející z domova je pro dlouholeté exulanty zdrojem informací o vlasti. Sám se ujímá role „mostu mezi novou a starou emigrací“. Stává se častým hostem v západoněmeckém uprchlickém táboře v Marienfelde, nově příchozím uprchlíkům pomáhá s orientací v novém prostředí, pod legendou dopisovatele emigrantských periodik a aktivisty exilových organizací se zajímá o jejich osudy a názory.

36 ► Západoněmecká kontrarozvědka (Spolkový úřad na ochranu ústavy) vyslychala Maráka znovu v roce 1972. Ani v tomto případě nevyhodnotili jeho řídicí pracovníci tento fakt jako výraznější riziko pro svého spolupracovníka. A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 23–27, I. správa FMV – odbor 31, 9. 6. 1972, spolupracovník HRAČKA, č. sv. 45126. Vyhodnocení od doby vysazení do současnosti, vypracoval mjr. INEMAN (Spanilý). Tamtéž, č. l. 28–31, I. správa FMV – odbor 31, 5. 6. 1973, HRAČKA – vyhodnocení činnosti za rok 1972/73, vypracoval mjr. INEMAN (Spanilý). Větší váhu zájmu západoněmecké kontrarozvědky (a jejímu možnému povědomí o skutečné roli emigranta Ervína Maráka) přisuzoval v říjnu 1973 mjr. Borský-BEDRNA. A I. S SNB, svazek 45126/012, č. l. 39–45, I. správa FMV, odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – vyhodnocení pro náčelníka odboru, vypracoval BEDRNA (Borský).

37 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 23–27, I. správa FMV, odbor 31, 9. 6. 1972, Spolupracovník HRAČKA – sv. č. 45126 – vyhodnocení od doby vysazení do současnosti, vypracoval mjr. INEMAN (Spanilý).

Získané informace opravdu předává vedoucím exilovým činitelům, jeho zprávy jsou využívány v relacích československého vysílání Svobodné Evropy, jsou publikovány v článkách Českého slova. Hlavním odběratelem jeho informační produkce je však československá rozvědka. Svému „Jardovi“ (mjr. Lišovi) na schůzkách předává kopie své korespondence a obsáhlé zprávy o svých stycích formulované jako dopisy emigrantu Eduardu Partlovi.³⁸

„Ford zastavil před zaskleným vchodem. RADIO FREE EUROPE. Marek sice vchází do této budovy prvně, ale Svobodnou Evropu zná, není to pro něho neznámý tajemný ostrov. Dost o ní slyšel, o zařízeních uvnitř i o lidech, od šéfa. Je to vysílačka CIA. Vlastní ji americká tajná služba.“³⁹

Daleko náročnějším (a v podstatě nesplnitelným) úkolem se pro Maráka ukázalo plánované „proniknutí do objektu Svobodná Evropa“. Zpočátku se čs. rozvědce zdálo, že pro „průnik“ má ty nejlepší předpoklady: disponoval kontakty na některé redaktory čs. sekce (Pejskar, Šafář), zejména na Pejškara se úspěšně napojil a sloužil mu jako zdroj informací o čs. emigrantech usazených v Západním Berlíně. Přes veškerou snahu se však Marák nestal aktivním exilovým novinářem, který by měl šanci získat stálé zaměstnání ve Svobodné Evropě. Svoji roli v tom hrál nejen nedostatek praktických žurnalistických zkušeností, ale i poloha jeho bydliště – k rozvědkou plánovanému přesídlení do Mnichova se nikdy neodhodlal a geograficky izolovaný Západní Berlín přímý kontakt s RSE neumožňoval. Vrcholem Marákovy špionážní aktivity proti hlavnímu sledovanému objektu v západním Německu tak byly občasné návštěvy jeho známých v budově RSE během prázdninových cest po SRN. Prvá taková návštěva se uskutečnila koncem září 1969 na pozvání J. Pejškara. Během těchto, v podstatě zdvořilostních návštěv, si všímá lidí, kteří se pohybují po chodbách rádia, rozmístění kanceláří, vztahů mezi jednotlivými redaktory československého vysílání. Vše si snaží zapamatovat a předat ve zprávách svému řídicímu důstojníkovi.

„Navštívil jsem Pejškara v Mnichově. [...] Provedli mě celou vysílačkou. Plánek předám osobně. [...] Musí pro šéfa nakreslit plánek Svobodné Evropy. A připsat k němu pár údajů. Svislé linky přeťal vodorovnými. Rýsují se čtverce a obdélníčky. Místnost 113: Jedlička, Pecháček ml., Středňanský. Telefon 272 113. A Julius Firt. Starý národně socialistický harcovník, říká si v duchu Marek.“⁴⁰

Podobný plánek skutečně Ervín Marák pro svého „šéfa“ vytvořil. Brzy však bylo i jeho řídicímu rozvědčíkovi jasné, že agent HRAČKA se nestane klíčovým agentem ve Svobodné Evropě. Přesto po něm mjr. Lis zprávy o situaci

38 ► Fotokopie Marákovy korespondence a jeho zprávy pro československou rozvědku dnes tvoří dva obsáhlé svazky v jejím archivu. A I. S SNB, sv. č. 45126/100-I, 100-II.

39 ► Bednář Petr: c. d., s. 83.

40 ► Bednář Petr: c. d., s. 80, 86.

ve „štvavé vysílače“ stále požaduje. Marák netuší, že plnění úkolů uvnitř Svobodné Evropy a mezi exilem je kontrolováno lidmi, o nichž sám podává informace. Zprávy, které získá, jsou konfrontovány s poznatky špičkových agentů komunistické rozvědky ve Svobodné Evropě vedenými pod krycími jmény ULYXES⁴¹ a DIOR.⁴² Údaje, které Marák o Svobodné Evropě získával, byly čs. rozvědce většinou již známy z jiných zdrojů a sloužily především k prověření jeho spolehlivosti.⁴³ Celkové hodnocení úspěšnosti Ervína Maráka po prvním roce jeho pobytu v zahraničí je, až na neúspěch s proniknutím do Rádia Svobodná Evropa, vynikající. Má snahu plnit zadávané úkoly přesně, spolupráce s rozvědkou jej baví, na schůzkách se chová otevřeně a přátelsky, pronikl prakticky do všech významnějších objektů emigrace v SRN.

Zhruba do roku 1971 se Marák zaměřoval především na Josefa Pejškara a jím vydávaný časopis České Slovo. Podařilo se mu získat Pejskarovu důvěru a stal se jedním z přispěvatelů Českého slova. Oficiální funkce „dopisovatele Českého slova“ zdůvodňovala i jeho dotazy, které dával novým emigrantům, a vysvětlovala tak jeho zájem o dění v exulantské komunitě. Pejskar byl přístupný názorům nového emigranta a nechal jej proniknout i do svého soukromí. Svoji legální a legitimní činnost exilového politizujícího novináře neskrýval. Naopak, snažil se do ní zapojit i nové emigranty. Čs. rozvědka se tak mohla na jedné straně chlubit proniknutím do „emigrantského ideocentra“, na druhé straně však musela napojení svých agentů na Pejškara omezovat, neboť příliš zaměstnával čs. agenturu psaním článků a soustředováním zpráv pro své potřeby. Marák je úkolován i na jiná exilová uskupení, podává zprávy o tzv. Naardenském výboru a s ním spřízněném časopisu Okno dokořán⁴⁴ a o ve Švýcarsku vycházejícím časopisu Text.⁴⁵ Jeho „zpravodajská činnost“ se nelišila od ostatních agentů čs. rozvědky působících po linii „emigrace a ideocenter“.

Informace, které mohli tito agenti získat, byly omezené. Celá řada údajů byla dostupná ve veřejně přístupných zdrojích (především v exilovém tisku samotném) a zbytek většinou tvořily zprávy o osobních vztazích a rozepřích vedoucích exulantů. Samotná účelnost poměrně masivního zpravodajského po-

41 ► Pod tímto krycím jménem I. správa SNB vedla svého proslulého špiona Pavla Minaříka. Vedle toho používal i krycí jméno PLEY.

42 ► Ivo Šafář – viz výše.

43 ► V letech 1972–1973 československá rozvědka prověřovala svého agenta Maráka pomocí svých spolupracovníků v západní Evropě (PLEY-Pavel Minařík, DIOR-Ivo Šafář, AXL-Milan Pospíšil, BRODECKÝ-Jaroslav Prášek, jím předávané informace byly vyhodnoceny jako hodnověrné. A I. S SNB, svazek 45126/012, č. l. 46–48, I. správa FMV, odbor 31, 25. 10. 1973, Vyhodnocení plánu HRAČKA, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

44 ► Naardenský výbor vznikl v Holandsku jako organizace posrpnové emigrace a čs. rozvědka jej po jistou dobu pokládala za její sjednocující orgán, vedoucí představitel Naardenského výboru Josef Staněk byl počátkem 70. let redaktorem exilového časopisu Okno dokořán.

45 ► Časopis Text vydával František Strnad.

krytí československého politického exilu nebyla vyjádřena ani tak důležitostí a významem získávaných informací, jako spíše uspokojením prestiže nové postrpnové komunistické nomenklatury, která cítila potřebu kontrolovat elity poražené jejím nástupem. Praktická využitelnost takto získaných informací se omezovala většinou na vyvolávání rozporů mezi jednotlivými exilovými skupinami a diskreditací emigrace jako celku v očích československé veřejnosti.

Tomu odpovídalo i úkolování jednotlivých agentů. I Marák poté, co se úkol proniknout do Svobodné Evropy ukázal být nereálným, podával zprávy o aktivitách jednotlivých exulantských skupin, obzvláště se zaměřoval na informace o osobních vztazích jednotlivých exulantů. Ročně předával několik desítek zpráv, jejichž využitelnost odpovídala způsobu a cílům úkolování. V prvních letech bylo nejvíce jeho zpráv využíváno samotným řídicím 31. odborem, na přelomu 60. a 70. let je řada jím předaných informací využívána v tzv. psychologických opatřeních 3. odboru správy B Hlavní správy rozvědky,⁴⁶ v menší míře i jinými úseky. V roce 1972 bylo z 57 zpráv, které agent HRAČKA získal, 16 % předáno jiným úsekům I. správy SNB (odbory 36,⁴⁷ 37,⁴⁸ a 21⁴⁹), 3 % zpráv byla předána II. správě SNB.⁵⁰ V posledním roce jeho působení v zahraničí podíl zpráv, které 31. odbor postupuje k využití jiným součástím StB, roste. Z 50 zpráv byla polovina předána jiným úsekům I. správy SNB (především odboru 36., dále opět odborům 21. a 37.) a 4 % II. správě SNB.⁵¹

Přes poměrně pozitivní hodnocení nelze Ervína Maráka vnímat jako úspěšného agenta, plněního legitimní cíle I. správy SNB, která měla tendenci sama sebe považovat za seriózní zpravodajskou rozvědnou službu. Agent HRAČKA byl i po dobu své emigrace jen pouhým donašečem ideologické politické policie a jeho zpravodajská produkce nepřesáhla úroveň špiclování osob, které nesouhlasily s režimem. Informace opravdu zpravodajského charakteru tvořily jen velmi malou část jím předávaných zpráv. V podstatě šlo o údaje o metodice vytěžování československých emigrantů západoněmeckými a americkými zpravodajskými službami tak, jak je poznal během svých vlastních výsledků.

46 ► Jednalo se o odbor aktivních opatření a dezinformací. Do roku 1969 nesl krycí označení 8. odbor, od roku 1971 36. odbor. Hlavní náplní jeho činnosti bylo provádění tzv. aktivních opatření (psychologických, vlivových akcí), jejichž smyslem bylo „ovlivňovat postoje a jednání jednotlivců, skupin osob a obyvatelstva určité zájmové oblasti či rozhodovacích center“, A I. S SNB, rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 16/1983 (Směrnice pro přípravu a provádění AO). V praxi měly tyto akce podobu tiskových, případně dopisových kampaní a šíření falešných či účelově pozmeněných informací.

47 ► Odbor aktivních opatření.

48 ► Teritoriální odbor operující na území západní Evropy.

49 ► Odbor boje proti speciálním službám protivníka.

50 ► Hlavní správa kontrarozvědky.

51 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 46–48, I. správa SNB, odbor 31, Vyhodnocení plánu A HRAČKA, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

V druhé polovině pobytu v Západním Berlíně byl již Marák úkolován takřka výhradně k získávání drbů z emigrantského prostředí. Tomu napovídá i dlouhodobý úkol, který dostává v srpnu 1971 – nahrávat své telefonické rozhovory s emigranty a pásky se záznamem těchto hovorů předávat řídicímu rozvědčíkovi. Dlouho je pro něj tento úkol z technických důvodů nesplnitelný, na nové západoberlínské sídliště, kde dostal sociální byt, nebyla ještě zavedena telefonní síť. Teprve v lednu 1973 je mu instalován telefon a okamžitě začíná s nahráváním telefonních rozhovorů s čs. exulanty žijícími v SRN a dalších západoevropských zemích. Svému řídicímu důstojníkovi pak předává na schůzkách pásky s hodinami záznamů soukromých telefonních rozhovorů s lidmi, kteří jej považují za svého přítele. Jeho telefonní účet dosahuje vysoké částky 300–500 DM měsíčně (pro srovnání – jeho tehdejší plat se pohyboval kolem 1000 DM čistého a nájemné ve dvoupokojovém sociálním bytě činilo 75 DM měsíčně), tyto náklady mu pochopitelně hradí československá rozvědka.⁵²

Relativní spokojenost řídicích pracovníků s výkonem agenta HRAČKY se projevila i v pravidelných odměnách a náhradách za výdaje vyplácených v zápa-



Ervín Marák (vpravo) na jedné ze schůzek českého exilu; Zdroj: A I. S SNB

52 ► A I. S SNB, svazek 45126/026, č. l. 9–7, I. správa FMV, odbor 31, 21. 5. 1973, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 4. 5. 1973, vypracoval NEČÁSEK (Lis).

doněmeckých markách na schůzkách s řídicím důstojníkem (za dobu pětiletého působení v zahraničí dosáhly celkové výše 29 200 DM⁵³), další složkou odměny byla pravidelná měsíční úložka ukládaná na konto vedené u centrály I. správy SNB; zprvu dosahovala výše 300 Kčs měsíčně a postupně byla zvyšována až na konečnou částku 800 Kčs měsíčně, celkem mu tak bylo uloženo 33 100 Kčs.⁵⁴

Celkově považuje čs. rozvědka Ervína Maráka za svého sice ne špičkového, ale užitečného a spolehlivého agenta, který se dobře uchytil v cílovém prostředí. Brzy proto zapomíná na jeho původně plánované časově omezené působení v zahraničí a počítá s ním jako s agentem vysazeným trvale. Pro ty, kteří jej znali v Československu, se měl stát emigrantem, který za sebou spálil mosty. Vytváření této pověsti (a uzavírání cest zpět) napomáhá i čs. rozvědka. V dubnu 1969 reaguje čs. časopis Svět socialismu na rozhovor mnichovského Českého slova s novým emigrantem Ervínem Marákem⁵⁵ článkem, v němž jej líčí jako jednoho z organizátorů podvratné činnosti v zahraničí, podobně jej charakterizuje ve své relaci i Československý rozhlas.⁵⁶ Informace o Marákovi pochopitelně mohly být zveřejněny i bez zásluhy rozvědky, fakticky však jejímu agentovi dotvářely legendu antikomunisty a problematizovaly jeho návrat.

V roce 1971 je vyslán další signál o Ervínu Marákovi jako nepříteli režimu. Počátkem sedmdesátých let orgány Státní bezpečnost postupně „zpracovávají“ rozsáhlou vlnu emigrace z let 1968–1969. V listopadu 1971 pracuje Skupina vyšetřování StB Brno na případu emigranta Ervína Maráka. Před samotným začátkem vyšetřování její pracovníci lustrují v evidencích ministerstva vnitra. Zjišťují, že osoba Ervín Marák je blokována 31. odborem I. správy SNB. Na dotaz o důvodu blokace jim vedení tohoto odboru sděluje: „Osobu Ervín Marák máme blokován a rozpracován z důvodu jeho styku s čs. emigrací v NSR. Proti jeho stíhání za trestný čin opuštění republiky nemáme žádných námitek.“⁵⁷ Odsouzení emigranta již nic nestálo v cestě. Dne 15. listopadu 1971 zahajuje vyšetřovatel Skupiny vyšetřování StB Brno nadstrážmistr Josef Vavruška vyšetřování proti Ervínu Marákovi pro trestný čin nedovoleného setrvání v cizině podle § 109, odst. 2 trestního zákona. Vyšetřování má rychlý průběh, a tak

53 ► A I. správy SNB, svazek 45126/013, část sv. č. 1, č. l. 4–7, I. správa SNB, odbor 31, Praha 30. dubna 1980, Návrh na uložení svazku spolupracovníka HRAČKA č. sv. 45126 do archivu I. správy SNB, vypracoval por. PETÝREK (Bohumil Krivánek).

54 ► Tamtéž.

55 ► České Slovo (Mnichov), Dvě otázky novým emigrantům, duben 1969, fotokopie tohoto článku v A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část svazku č. 2, č. l. 3.

56 ► Svět socialismu, 9. 4. 1969, A I. S SNB, svazek 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45, I. správa FMV, odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – informace pro náčelníka odboru, vypracoval BEDRNA (Borský).

57 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 2, č. l. 33, I. správa FMV, odbor 31, 3. 11. 1971, Sdělení důvodu blokace, podepsán náč. POZORNÝ (Jan Pěničák), vyřizuje NEČÁSEK (Lis).

je emigrant Ervín Marák dne 20. prosince 1971 odsouzen v nepřítomnosti Okresním soudem Brno-venkov k trestu odnětí svobody na dva roky nepodmíněně.⁵⁸

Faktorem, který do jisté míry komplikoval a křížil plány, které I. správa SNB s agentem HRÁČKOU měla, byla jeho rodina v ČSSR. Zpočátku se tento problém nezdál příliš výrazným. Neuspořádané rodinné poměry byly jedním z důvodů Marákovy emigrace. Podle konstatování řídících pracovníků Správy StB v Brně a I. správy FMV se jeho manželství v roce 1968 fakticky rozpadlo a jeho manželka požádala o rozvod.⁵⁹ Řídící důstojník agenta HRÁČKY mjr. Lis proto vcelku s pochopením přijímá agentovy zprávy o sblížení s Marií K., emigrantkou z Liberce, která, podobně jako Marák odešla do zahraničí bez rodiny. Nejpozději od konce roku 1969 žijí oba emigranti ve společné domácnosti. Pobyt v jednom bytě s neprověřenou osobou znamenal pro agenta dosti značné riziko. Marie K. si brzy všímá podivných aktivit svého druhu a podle své výpovědi z roku 1974 tušila jejich pravý smysl. Západoněmeckým bezpečnostním orgánům však své podezření neprozradila.⁶⁰

Vůči Marákově rodině v Československu byl zatím uplatňován běžný postup jako v případech jiných emigrantů. Jeho manželka a dcera jsou považovány za příbuzné osoby nepřátelské režimu a tak ně nahlíží i státní orgány. V březnu 1971 zakládá nadstrážmistr Josef Valášek z 6. oddělení II. odboru Správy StB Brno pozorovací svazek r. č. 15179 s krycím názvem RAK, ve kterém rozpracovává Věru Marákovou pro podezření z trestné činnosti podle § 112 trestního zákona (poškození zájmů republiky v cizině).⁶¹ Z informací získaných brněnskou Státní bezpečností zjišťují pracovníci čs. rozvědky varující údaje. Maráková udržuje se svým manželem v zahraničí styky a chlubí se, že manžel není v emigraci, ale že pracuje v diplomatických službách.⁶²

Vztah Ervína Maráka k manželce byl pevnější, než usuzovala rozvědka na základě vnějších znaků rozháraného manželství. Marák se svojí manželkou udržuje korespondenční styk, telefonuje jí na pracoviště a v roce 1969 (ještě před omezením možnosti vycestování pro čs. občany) se mu podaří se se ženou a s dcerou setkat ve východním Berlíně. Věra Maráková informuje svého manžela o obtížích, které má jako žena emigranta v Československu, a Marák na schůzkách žádá svého „řídícího orgána“ o intervenci Státní bezpečnosti ve

58 ▶ AMV, a. č. V-9877 Brno. § 109 trestního zákona umožňoval uložení trestu v rozmezí od šesti měsíců do tří let.

59 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/011, č. l. 82, S StB Brno, II. odbor, 6. oddělení, 28. 8. 1968, Záznam, vypracoval mjr. Veselý.

60 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 194, Záznam o pohovoru s Marií K., 29. 5. 1974, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

61 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/013, č. l. 34–38, Správa StB Brno, II. odbor, 6. oddělení, 29. 11. 1971, Vyhodnocení akce RAK za rok 1971.

62 ▶ Tamtéž, Rozpracování akce RAK bylo ukončeno v lednu 1972 a svazek byl poté skartován.

prospěch své rodiny. Operativcům rozvědky nakonec nezbylo, než Věru Marákovou o podivných úkolech jejího manžela informovat. V březnu 1972 ji navštívili mjr. Lis-NEČÁSEK z 31. odboru I. správy, mjr. Veselý z II. odboru Správy StB v Brně a mjr. Miroslav Šudák z oblastního odboru I. správy FMV v Brně. Informovali ji o tom, že její manžel je i přes svoji emigraci ve styku s československými úřady.⁶³ Do konce roku 1973 se manželé Marákovi ještě několikrát setkali (například během společné dovolené v Jugoslávii), a to již s vědomím čs. rozvědky.

Přetrvávající vztah k rodině v Československu naznačoval limity využití agenta HRAČKY československou rozvědkou. Od počátku roku 1972 byl Ervín Marák dlouhodobě nemocen. Zpravodajské úkoly pro československou rozvědku sice stále plní, ale příslušníci po schůzkách s ním konstatují, že jeho někdejší nadšení a zápal pro zpravodajskou práci ochabuje. Stále více se množí stížnosti na „těžký život v kapitalistickém velkoměstě“ a přání na obnovu jeho rodinného života. Na zmínky o dalším dlouholetém působení odpovídá vyhýbavě.⁶⁴ Možné další využití agenta HRAČKY naznačují události, které na konci roku 1972 rozvíří kruhy čs. exilu.

V té době vypukl v řadách čs. exilu v západní Evropě skandál, jeden z vedoucích představitelů jeho slovenské části Miroslav Tačovský se po šesti letech emigrace vrátil do vlasti. V Bratislavě se s ním 21. listopadu 1972 koná tisková konference, na které skandalizuje celou řadu představitelů čs. exilu.⁶⁵ Komunistická rozvědka se zajímá o reakce na návrat významného emigranta, ve skutečnosti svého agenta⁶⁶ s krycím jménem SATRA, mezi čs. exulanty v západní Evropě. Ptá se i svého agenta Ervína Maráka.⁶⁷ Ten ještě netuší, že v podobném „skandálu“ bude figurovat příští rok sám.

Na začátku roku 1973 je I. správa FMV se svým agentem HRAČKOU spokojena. I když si jeho řídicí orgán všímá změn nálady a „ztráty nadšení“ pro

63 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část svazku č. 2, č. l. 69, I. správa FMV, odbor 31, 20. 3. 1972, Záznam o setkání s V. Marákovou.

64 ▶ A I. S SNB, č. sv. 45126/025, 026, Záznamy o schůzkách se spolupracovníkem HRAČKOU v roce 1972 a 1973.

65 ▶ Smena, 22. 11. 1972; Pravda (bratislavská), 22. 11. 1972; Pravda, 22. 11. 1972. Tačovský byl v roce 1949 odsouzen k 18 letům odnětí svobody za údajnou protistátní činnost. V roce 1966 ilegálně odešel do zahraničí, žil v SRN. Před svým návratem vykonával funkci předsedy Ústředí Slováků v Německu, byl předsedou Slovenského evropského hnutí, funkcionářem Světového kongresu Slováků, členem přípravného výboru Poradního sboru Čechů a Slováků v západní Evropě.

66 ▶ V tiskové kampani vedené v čs. sdělovacích prostředcích nebyl rozkryt jako čs. agent. Nestudoval jsem vlastní svazek agenta SATRY v Archivu I. správy SNB, jeho spolupráce s čs. rozvědkou je zřejmá ze zmínek ve svazku Ervína Maráka a z jednacích protokolů odboru aktivních opatření. Tačovského vystoupení bylo vedeno čs. rozvědkou jako tzv. aktivní opatření ORFEUS. A I. S SNB, svazek č. 45126/025, 45126/027, přísně tajné protokoly 36. odboru I. správy SNB r. 1972–1985.

67 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/025, č. l. 140–147, I. správa FMV, odbor 31, 15. 1. 1973, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 15. 12. 1972. Tamtéž, č. l. 149–155, I. správa FMV, odbor 31, 28. 12. 1972, Opis vlastnoruční zprávy spolupracovníka HRAČKY, 15. 12. 1972.

rozvědnou práci, na jeho „zpravodajské“ (uvozovky jsou na místě – v podstatě šlo o sbírání drbů) produkci to zatím nemá vliv. Má důvěru širokého okruhu exulantů z poúnorové i posrpnové vlny emigrace. Velmi úzké styky má na redakce exilových periodik České slovo a Okno dokořán. Účastní se jednání formujícího se Poradního sboru Čechů a Slováků v západní Evropě. Počátkem roku 1973 se konečně dočkává vlastní telefonní stanice a svého řídicího důstojníka zásobuje magnetofonovými pásky s hodinami rozhovorů s významnými, ale i naprosto řadovými exulanty.⁶⁸

Na schůzce dne 4. května 1973 se Ervín Marák poprvé dožaduje splnění ústní dohody z roku 1968 a upozorňuje na blížící se konec pětileté lhůty, na kterou byl vysazen. Ochoten je diskutovat maximálně o půlročním prodloužení svého pobytu v zahraničí.⁶⁹ Jeho řídicí pracovníci doufali, že se jej podaří přesvědčit, aby v zahraničí zůstal trvale nebo svůj pobyt alespoň výrazně prodloužil, a navrhují spolupracovníka ponechat i nadále v agenturní síti.⁷⁰ Agent HRAČKA však na svém stažení (návratu do vlasti) trvá a nakonec není ochoten přistoupit ani na původně slibované půlroční prodloužení svého pobytu.⁷¹ V letních měsících roku 1973 se Marákovi řídicí pracovníci Lis-NEČÁSEK, Souček-BARTOŠEK a Spanilý-INEMAN smiřují se ztrátou svého vysoce oceňovaného agenta. Vidině ztráty spolupracovníka podřizují jeho úkolování. Ervín Marák musí v posledním období svého působení v zahraničí zvýšit svoji aktivitu.

Čs. rozvědku zajímají především informace a materiály, které by mohly diskreditovat osobnosti exilu, své partnery při telefonických rozhovorech směruje především k pronášení ostrých výroků, které by je mohly zdiskreditovat před čs. veřejností a před ostatními členy exilu. Marák musí oživit svoji pověst významného a aktivního člena exilu. Mjr. Lis se jej snaží přesvědčit, aby se pokusil získat volenou funkci ve formujícím se Poradním sboru Čechů a Slováků v západní Evropě. V srpnu 1973 naposledy navštěvuje Mnichov a pokouší se oživit kontakty s rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa. Průběh jeho návštěv-

68 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 7–9, I. správa FMV, odbor 31, 21. 5. 1973, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 4. 5. 1973, vypracoval NEČÁSEK (Lis).

69 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, Záznamy o schůzkách se spolupracovníkem HRAČKOU v období květen–říjen 1973.

70 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 28–31, I. správa FMV, 31 odbor, 5. 6. 1973, HRAČKA – vyhodnocení činnosti za rok 1972/73. Vypracoval INEMAN (Spanilý).

71 ► Jak se zdá, k úvahám o prodloužení pobytu v Západním Berlíně vedly Maráka spíše otázky finanční. Marák, jako západoněmecký občan a oběť komunistického totalitního režimu (ve skutečnosti však jeho agent) využil štědré ruky západoněmeckého sociálního systému a požádal o odškodnění (fakticky spíše náhradu za utrpení) za léta strávená v 50. letech v československých věznicích. Odškodné mu mělo být vyplaceno v několika částkách v letech 1973–1974, nakonec se mu podařilo dosáhnout vyplacení většiny odškodnění již v roce 1973 (celková výše odškodného měla činit cca 9000 DM). A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 49–53, 45126/026, č. l. 69–75, I. správa FMV, odbor 31, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU 25. 10. 1973, vypracoval NEČÁSEK (Lis).

vy odráží zájmy komunistické rozvědky se svým agentem. Za panujících zvýšených bezpečnostních opatření (vyvolaných aférou polského agenta Andrzeje Czechowicze⁷²) neměla nepovolaná osoba šanci proniknout přímo do budovy Svobodné Evropy. Agent HRAČKA tak alespoň z vrátnice dlouze obtelefonovával své známé z československé redakce a po přemlouvání se mu alespoň na chvíli podařilo proniknout do budovy. Stráví deset minut na toaletě.⁷³ Komunistickému agentovi se opět podařilo narušit půdu nejvíce nenáviděné ideodiverzní centrály.

Při zadávání těchto úkolů již Marákovi řídicí pracovníci patrně vycházeli z konzultací s příslušníky 36. odboru I. správy FMV, který se zabýval problematikou tzv. aktivních opatření a dezinformací a zajišťoval i využívání propagandy pro účely rozvědky. S materiály agenta HRAČKY se seznamuje starší referent 36. odboru I. správy FMV Viktor Borský,⁷⁴ který začátkem října 1973 vypracovává první návrh na jeho využití po stažení do Československa. Borský navrhuje využít především dokumentů a zpráv, které HRAČKA předal k problematice Svobodné Evropy a Poradního sboru Čechů a Slováků. S kampaní doporučuje začít již v prvním týdnu po návratu spolupracovníka – navrhuje uskutečnit jej v původně dohodnutém termínu (tj. na přelomu let 1973/74) s následujícím odůvodněním: „– návaznost (roční odstup) od případu SATRA⁷⁵ (kdo bude následovat o příštích Vánocích), – potřeba rozvinout kampaň proti RSE v prvních dnech roku 1974 (v únoru další projednávání rozpočtu na půdě Kongresu USA).“⁷⁶ Oproti pozdějším plánům Borského návrh nepočítá s přímým angažováním samotného Maráka: „Vzhledem k tomu, že HRAČKA byl trestán v minu-

72 ► Andrzej Czechowicz (nar. 1937) v roce 1963 emigroval z Polska do Spolkové republiky Německo. Od roku 1965 pracoval jako redaktor polské sekce Radia Svobodná Evropa, v březnu 1971 se vrátil do Polska a byl představen jako kapitán rozvědky polského ministerstva vnitra. Jeho případu široce využila propaganda v celém východním bloku ke štvání proti RSE. V Československu byly například vydány publikace Kapitán Czechowicz splnil úkol. Naše Vojsko, Praha 1972. Czechowicz, Andrzej: Sedm těžkých let. Naše Vojsko, Praha 1976.

73 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 61–66, I. správa FMV, odbor 31, 2. 10. 1973, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 10. 9. 1973, vypracoval NEČÁSEK (Lis).

74 ► Viktor Borský (do roku 1949 Brauner) se narodil v roce 1936, na I. správě SNB používal krycí jméno BEDRNA. Příslušníkem SNB byl od roku 1959, na I. správě sloužil od roku 1960 (s výjimkou let 1962–1965 kdy byl zařazen na Krajské správě MV Praha), zprvu u její nelegální součásti, od roku 1970 na odboru aktivních opatření, specializoval se na aktivní opatření po linii tzv. ideodiverzních vyslačů, význačně se podílel na realizaci dlouhodobé operace INFEKCE (jejím cílem bylo za pomoci šíření dezinformací rozložit čs. emigraci a její ideová centra). Od roku 1978 působil jako profesor psychologie a pedagogiky na Vysoké škole SNB (věnoval se „vědecko-pedagogické činnosti“ v problematice boje s ideologickou diverzí). V 80. letech byl zároveň zařazen jako tzv. činná záloha u Federálního úřadu pro tisk a informace. Řady příslušníků SNB opustil v roce 1987. AMV, personální spis příslušníka SNB Viktora Borského.

75 ► Miroslav Tačovský.

76 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45, I. správa FMV, odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – informace pro náčelníka odboru, vypracoval BEDRNA (Borský).

losti pro protistátní činnost, což je řadě osob na území ČSSR i v emigraci známo, nebylo by vhodné jej po návratu rozkrývat jako spolupracovníka, ne-li orgána MV. Rovněž by nebylo dobré mu zprostředkovat jakoukoliv publicitu na území ČSSR (televize, tisková konference) s ohledem na tento důvod i na to, že v emigraci a částečně i na území ČSSR (Svět socialismu, rozhlas, emigrační tiskoviny) je znám jako organizátor trestné činnosti proti republice v zahraničí. (Obdoba SATRY – bylo by možno využít k tvrzení, že MV provokuje tuto činnost emigrace).“⁷⁷

Borský proto navrhuje: „1. [...] zpracovat jeho [Marákovy] zprávy, předané poznatky, dokumenty a magnetofonové záznamy do série relací zahraničního vysílání Čs. rozhlasu (bez účasti spolupracovníka), několika článků v Československém světě⁷⁸ a do scénáře krátkého, maximálně 20 minutového polohraného publicistického pořadu (spolupracovník by nebyl uveden pravým jménem a byl by nahrazen hercem). 2. Dále je možno zvážít zaslání fotokopii vybraných osobních dopisů, předaných spolupracovníkem, osobám, kterých se tyto týkají (havlívé zmínky atd.) 3. Toto AO [aktivní opatření] usměrnit na prvním místě do problematiky RSE (spolupracovník předal nejvíce materiálů ke stykům RSE) s cílem rozvrácení československé redakce, vyvolání vzájemné nedůvěry a nedůvěry US vedení RSE k československé redakci. Tím bychom splnili požadavek polských přátel přednesený během návštěvy s. Boreckého a Vrubleviče v Praze v červnu t. r., tj. odpoutání pozornosti amerických orgánů soustředěné na polskou redakci RSE.⁷⁹ Na druhé straně bychom tím významně napomohli plnění společného plánu se sovětskými přáteli, dojednaného během návštěvy s. Kosova v Praze rovněž v červnu t. r. (Jeden z hlavních bodů – boj proti RSE a RE). Na druhé místě využít poznatků spolupracovníka k problematice Poradního sboru, zvláště ve vztahu ke KEBS⁸⁰ a spojení s Landschmanschafty.“⁸¹ Major Borský navrhuje zařadit do materiálů plánovaných aktivních opatření i dokumenty získané jinými agenty čs. rozvědky: „Vzhledem k výborným a častým stykům se skupinou emigrantů – pracovníků RSE – je možno po jeho návratu legalizovat i řadu jiných dokumentů z prostředí vysílače Svobodná Evropa získaných další agenturou odboru 31 (Pley⁸² a jiní).“⁸³

Borského rozbor Marákova případu vyznívá vcelku kriticky a odhaluje některé aspekty hodnocení jeho spolupráce, které jeho řídicí pracovníci neviděli, či měli tendenci je přehlížet. Nejen že nechápe Maráka jako člověka sloužící-

77 ▶ Tamtéž.

78 ▶ Československý svět byl časopis vydávaný Československým ústavem zahraničním (součást ministerstva zahraničních věcí) pro informování čs. krajanů v zahraničí.

79 ▶ Souvisí s případem polského vyzvědače v RSE A. Czechowicze.

80 ▶ Konference pro evropskou bezpečnost a spolupráci.

81 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45, I. správa FMV, odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – informace pro náčelníka odboru, vypracoval BEDRNA (Borský).

82 ▶ Pavel Minařík.

83 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45.

cího své vlasti (přesněji řečeno komunistickému režimu) a vidí jej jako pachatele protistátní činnosti donuceného ke spolupráci, ale poměrně kriticky hodnotí i míru konspirace Marákovy zpravodajské činnosti: „*Během jeho pobytu v zahraničí došlo k několika událostem, ze kterých je možno usuzovat, že byl po celou dobu pobytu sledován německými orgány. V roce 1969 při cestě ze Z. Berlína do Švédska byl při výjezdu i návratu zadržen po několik hodin na hranicích NSR pro údajné nedostatky. [...] HRAČKA sám byl v roce 1972 vyslýchán úředníkem německé kontrarozvědky k některým okolnostem svého životopisu, emigrace a svého pobytu v Z. Berlíně. Všechny tyto okolnosti sdělil při schůzkách ŘO.*“⁸⁴

V říjnu 1973 je Ervín Marák ještě v Západním Berlíně a plní špionážní úkoly pro československou zpravodajskou službu, v centrále I. správy se zatím rozjíždí byrokratický proces vytváření plánu na jeho stažení do Československa a využití jeho případu v propagandistické a dezinformační kampani (v úřední státobezpečnostní češtině „v sérii aktivních opatření“). Devátého října 1973 je s problematikou Marákova případu seznámen náčelník I. správy FMV generálmajor RSDr. Miloš Hladík, s Marákovým případem je obeznámen i Hladíkův zástupce pro linii zahraniční kontrarozvědky pplk. Ivan Ondrovčák-OSTROVSKÝ a pověřený náčelník 36. odboru I. správy FMV pplk. Josef Němec-NOVÝ. S ohledem na fakt, že zveřejnění případu československého agenta působícího ve Spolkové republice Německo mohlo mít vliv na zahraničně politické zájmy republiky, byl požádán o vyjádření i Miloslav Bochenek z odboru vnější propagandy oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ.⁸⁵ Šestnáctého října 1973 náčelník rozvědky ministerstva vnitra Miloš Hladík návrh na využití agenta HRAČKY schválil.⁸⁶

Teprve na schůzce probíhající 25. října 1973 je Marákovi sděleno, že v provincii bude stažen zpět do Československa. Vedle toho je však ještě úkolován ke svým posledním zpravodajským úkolům, které se týkají získání poznatků a do-

84 ► Tamtéž. Vyhodnocení vypracovaná přímo Marákovými řídicími orgány takovou důležitostí těmto signálům nepřikládají a domněnku o jeho dekonspiraci před západoněmeckou kontrarozvědkou neuvádějí. A I. S SNB, sv. č. 45126/021–026. Marák sám si byl hrozícího obvinění ze spolupráce s čs. rozvědkou patrně vědom a později (v roce 1975) podceňování zájmu německé kontrarozvědky o svou osobu řídicímu důstojníkovi mjr. Lisovi vyčítal. Archiv I. správy SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 34–39, Ervín Marák, žádost o rozbor případu, 29. 9. 1975 (pro federálního ministra vnitra doc. dr. Jaromíra Obzinu, CSc.).

85 ► Odbor vnější propagandy (součást oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ) byl útvarem ÚV KSČ, který po stranické linii řídil čs. propagandistické akce s dopadem do zahraničí a vyhodnocoval zahraniční propagandu proti Československu. V tomto smyslu se vyjadřoval i k celé řadě propagandistických a dezinformačních akcí Státní bezpečnosti (její rozvědné i kontrarozvědné části). Úzce spolupracoval i s čs. rozvědkou, jeho zaměstnanci byli i příslušníci 36. odboru I. správy SNB (aktivních opatření), kteří byli zařazeni formou dlouhodobých stáží. Národní archiv (dále NA), f. ÚV KSČ, O. Švestka (neuspořádané), ideologické oddělení, materiály odboru vnější propagandy z první poloviny 70. let. AMV, personální spisy příslušníků 36. odboru I. správy SNB.

86 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 32–33, I. správa FMV – odbor 31, 9. 10. 1973. Spolupracovník HRAČKA – návrh na využití.

kumentace z připravovaného zasedání Poradního sboru Čechů a Slováků, které má proběhnout ve dnech 28.–29. října 1973 v Mnichově.⁸⁷ Přesné informace o způsobu návratu do Československa však mjr. Lis-NEČÁSEK pro Maráka ještě nemá, plán operace „stažení tajného spolupracovníka HRAČKY do ČSSR“ je teprve vytvářen v pražské centrále.

Dne 16. listopadu 1973 s obecným plánem na jeho stažení souhlasí ministr vnitra ČSSR Jaromír Obzina. Na rozdíl od povídky Zdeňka Lavičky neobsahuje žádné špionážní zápletky. Ervín Marák má využít svého západoněmeckého cestovního pasu a přejet přes běžný hraniční přechod mezi Západním a východním Berlínem. Zajímavý je spíše výčet úkolů (závazků), který z Marákova návratu vyplýval pro I. správu FMV: Na prvním místě to byla otázka zajištění beztrestnosti jeho návratu do Československa. Marák byl v roce 1971 v nepřítomnosti odsouzen ke dvěma letům odnětí svobody za nedovolené setrvání v zahraničí. Problém měl být vyřešen formou udělení milosti prezidentem republiky, kterou zprostředkoval právní odbor federálního ministerstva vnitra.⁸⁸ Za bezproblémovou byla pokládána otázka Marákova budoucího zaměstnání: „V této souvislosti se HRAČKA vyjádřil, že by chtěl pracovat v Brně a v dobrém kolektivu. V tomto směru bude respektovat náš zájem. Tato otázka bude řešena za pomoci orgánů Oblastního odboru I. správy FMV v Brně. Zde je uvažováno o možnosti zaměstnání jako občanský zaměstnanec při KS SNB Brno⁸⁹ nebo jako recepční některého hotelu v Brně. V případě nemožnosti těchto alternativ bude voleno zaměstnání s ohledem na profesi HRAČKY.“⁹⁰ Před vedením čs. rozvědky dále stál úkol zajistit Marákovi důchodové zabezpečení za léta strávená v zahraničí a vyřešit jeho finanční problémy. Zajímavé je, že rozvědka nepočítala s tím, že by vyplatila svému agentovi při příležitosti ukončení jeho pětiletého působení v zahraničí nějakou zvláštní odměnu, ale pouze po dobu, kdy nebude moci nastoupit do zaměstnání (z důvodu vytěžování a přípravy „aktivních opatření“), mu měla být vyplácena podpora ve výši 2000 Kčs měsíčně. Spíše technickým problémem mělo být zajištění bezcelního odbavení osobních věcí a automobilu, které si chtěl spolupracovník přivést ze zahraničí. Podobně bezproblémovým mělo být i jeho ubytování v Československu – Marák se měl přestěhovat ke své manželce do Brna.⁹¹

87 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 69–75, I. správa FMV, odbor 31, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 25. 10. 1973, vypracoval NEČÁSEK (Lis).

88 ▶ Prezident republiky udělil Ervínu Marákovi milost 2. května 1974, A I. S SNB, sv. 45126/012, část sv. č. 2, č. l. 117.

89 ▶ Rukou připsáno OZ [občanský zaměstnanec] „KS SNB rozhodně ne M. H.“ [Miloš Hladík].

90 ▶ A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 49–53, I. správa FMV – odbor 31, 16. 11. 1973, Návrh na stažení spolupracovníka HRAČKY do ČSSR, vypracoval BARTOŠEK (Souček). Úplný text návrhu je uveden v doprovodné edici dokumentů pod č. 1.

91 ▶ Tamtéž.

Dne 25. listopadu 1973 se koná poslední řádná schůzka agenta HRAČKY s jeho „řídícími orgány“ mjr. Lisem-NEČÁSKEM a nstržm. Součkem-BARTOŠKEM v Západním Berlíně. Definitivní termín návratu je stanoven na 13. prosince 1973. Jsou dohodnuty poslední podrobnosti. Již 12. prosince 1973 přijíždí mjr. Lis (v doprovodu pracovníka berlínské rezidentury) na schůzku se svým dlouholetým agentem do Západního Berlína naposledy. Obvyklá pravidla konspirace jsou na této schůzce porušena, na setkání přijíždí vozem a překládá do něj osobní věci svého spolupracovníka, kterých je tolik, že se pro zbytek musí ještě téhož dne vrátit. Dne 13. prosince 1973 přejíždí Ervín Marák ve svém voze hranici mezi Západním a východním Berlínem. Za hraniční závorou jej očekává jeho „Jarda Nový“ – mjr. Lis-NEČÁSEK. Po noci strávené ve východoněmecké metropoli odjíždí Marák v Lisově doprovodu přes hraniční přechod Cínovec do Prahy. Ještě ve východním Berlíně sděluje Marák svému operativci nečekanou zprávu. Zároveň s ním se vrací do Československa Marie K., s kterou žil v emigraci.⁹² Oba se však dohodli, že se ve vlasti vrátí ke svým předchozím životním partnerům. S řešením jejich osobních problémů bude mít později mjr. Lis řadu starostí.

Prvních několik dnů po návratu do vlasti nechává rozvědka svému agentovi prostor na přivítání s manželkou, zaplatí jim společný pobyt v pražském hotelu Beránek. Dne 17. prosince je spolupracovník HRAČKA převezen do konspiračního bytu LÁDVÍ (ve skutečnosti vily) ve stejnojmenné obci u Prahy. Pracovníci rozvědky zde začínají s jeho důkladným vytěžováním, 19. prosince je Marák představen mjr. Borskému-BEDRNOVI, se kterým začíná pracovat na propagandistickém využití svého případu („příprava aktivního opatření“). Návrat do vlasti však agentovi Marákovi nepřináší očekávanou úlevu a osvobození od nutnosti neustálé konspirace. Změna prostředí (namísto kosmopolitního velkoměsta Berlína venkovská vila v normalizovaném Československu) a zklamání z nadějí na obnovu rodinného života⁹³ otráslly Marákovou psychikou. Major Lis odůvodňuje pobyt v izolaci na venkově nutností zachování přísné konspirace a utajení jeho pobytu v Československu. Od prvních dnů je konfrontován s malostí místních poměrů, účel konspirační vily je znám v širokém okolí a sama správkyně domu jej vítá jako známého „špióna“. Z důvodu špatného nervového stavu byl spolupracovník HRAČKA dne 22. ledna 1974 přestěhován do pražského konspiračního bytu KOLEČKO.⁹⁴

92 ► A I. S. SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 79–90, 93–96, 98–100, I. správa FMV – 31. odbor, Záznamy ze schůzek se spolupracovníkem HRAČKOU 25. 11. 1973, 12. 12. 1973, 15. 12. 1973.

93 ► Marák se pokusil o Vánocích 1973 obnovit svůj vztah s Marií K. a navštívil ji v jejím bydlišti v Liberci.

94 ► A I. S. SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 98–113, I. správa FMV – 31. odbor, Záznamy ze schůzek se spolupracovníkem HRAČKOU, prosinec 1973–leden 1974.

Nejvíce je však Marák zaměstnáván vytěžováním za účelem přípravy „aktivních opatření“ o svém případě. Původní záměr omezených akcí postavených především na dokumentech a zprávách, které agent HRAČKA získal, a nikoli na jeho osobě, byl opuštěn a nahrazen široce pojatou propagandistickou kampaní. To si však vynutilo i časový posun celé akce. Ačkoliv v původních plánech mjr. Borský-BEDRNA počítal s realizací „aktivních opatření“ souvisejících s Ervínem Marákem již v prvních týdnech po jeho návratu,⁹⁵ teprve 15. ledna 1974 předkládá náčelníkovi I. správy FMV genmjr. Hladíkovi ke schválení návrh na provedení aktivního opatření SAKURA, první akce z plánované série propagandistických akcí s agentem HRAČKOU. Již od počátku je jasné, že půjde o velmi významnou akci, a proto je o její přípravě informován i sovětský poradce na I. správě SNB vystupující pod jménem ŽENICHOV.⁹⁶ Akce je prováděna jako součást dlouhodobé operace VLNA – INFEKCE, která byla zaměřena především proti „nepřátelským ideodiverzním vysílačkám“ (rozhlasovým stanicím) a ideovému působení exilu.⁹⁷

Nezachovaný návrh již obsahoval základní záměr aktivního opatření – zpracování příběhu Ervína Maráka do formy špionážní povídky a její vydání v rámci edice Magnet. Dne 27. ledna 1974 předkládá Viktor Borský novému náčelníkovi svého odboru Ivanu Ondrovčákovi-OSTROVSKÉMU ke schválení osnovu připravovaného aktivního opatření a z Marákových agenturních materiálů vybírá dokumenty a fotografie pro obrazovou přílohu.⁹⁸ Od této fáze je do přípravy aktivního opatření zapojen zkušený spolupracovník tiskového odbo-

95 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, č. l. 39–45, I. správa FMV – odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – informace pro náčelníka odboru, vypracoval BEDRNA (Borský).

96 ► A I. S SNB, přísně tajné jednacím protokoly 36. odboru I. správy SNB, rok 1974, zápis k čj. A-0012/36-74 z 15. 1. 1974. V. Borský na jiném místě uvádí, že návrh na toto aktivní opatření byl schválen genmjr. Hladíkem již 8. 1. 1974, A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 2, č. l. 1–3, I. správa FMV – odbor 36, 10. 9. 1975 AO – SAKURA, REZEDA, AZALKA – vyjádření ke stížnosti E. Maráka, vypracoval mjr. BEDRNA (Viktor Borský).

97 ► Aktivní opatření I. správy byla prováděna jako součást dlouhodobých (několikaletých) operací k širším problematikám. Každá operace byla vedena ve zvláštním hlavním svazku a k jednotlivým aktivním opatřením byly zakládány podsvazky tohoto hlavního svazku. Hlavní svazek operace VLNA byl registrován 18. srpna 1970 pod číslem 90045 s tím, že navazuje na starší objektový svazek č. 12411 a dne 27. 11. 1985 byl uložen do A I. S SNB pod a. č. A/N A1056 (A I. S SNB, registrační protokol aktivních opatření). Materiály k aktivnímu opatření SAKURA byly vedeny v podsvazku 90045/141. Svazky aktivních opatření se ve velké většině nezachovaly. Podle sdělení Úřadu pro zahraniční styky a informace (který spravuje A I. S SNB) z roku 1996 byl svazek č. 90045 před rokem 1989 vyjmut z A I. S SNB tehdy existující analytickou skupinou a nebyl do něj již vrácen (odpověď ŹŹSI čj. ZSI-0060/AR-96 z 30. 9. 1996). Podle Karla Pacnera, který zpracovává historii čs. rozvědky, nechal materiály k aktivním opatřením na přelomu listopadu a prosince 1989 skartovat zástupce náčelníka I. správy SNB plukovník Jindřich Nekolný. Karel Pacner: c. d., s. 645.

98 ► A I. S SNB, přísně tajný jednacím protokol 36. odboru I. S SNB, zápis k čj. A-0045/36-74 z 17. 1. 1974.

ru federálního ministerstva vnitra Zdeněk Lavička. Ten, na základě pokynů mjr. Borského, jím dodaných podkladů (některých operativních materiálů ze svazku agenta HRAČKY a jiných agentů čs. rozvědky) a patrně i rozhovorů s Ervínem Marákem fabuluje příběh hrdinného spolupracovníka čs. zpravodajské služby. Marák je v příběhu zakonspirován v postavě hlavního hrdiny Karla Marka, který však má jeho některé charakterové rysy a shoduje se i řada bodů životopisu předlohy a literární postavy, které mají zasvěceným čtenářům (především z řad čs. exilu) usnadnit jeho identifikaci.

Mjr. Borský-BEDRNA tak opouští své původní výhrady proti představení kádrově nevyhovujícího Maráka jako agenta čs. rozvědky.⁹⁹ Vzata na milost je i jeho „kriminální minulost“ v 50. letech, tu naopak musel Zdeněk Lavička zveličít, čtenář z poloviny 70. let by nemusel pochopit vynesení vysokého trestu za v podstatě nevinný výlet do Vídně. Literární Karel Marek kryje (byť v mladické nerozvážnosti) akce vraždicí „národně socialistické bojůvky“ a je po zásluze potrestán. Naznačena je i konfidentská činnost mezi „pracovními živly“ v roce 1968 (byť je líčena jako idealistická a přátelská výpomoc známému estébákovi). Paradoxně nejvíce problémů způsoboval Marákův neuspořádaný milostný a manželský život. Komunistický rozvědčík nemohl opustit manželku a dceru a žít několik let s jinou ženou, navíc vdanou. Literární Karel Marek odjíždí do emigrace jako vdovec a v zahraničí se sblíží s emigrantkou Martou jen z pocitu přílišné osamělosti. Základní osnova příběhu, vycházející v hrubých rysech z událostí Marákova života, je z důvodu čtenářské atraktivnosti doplněna o některé špionážní zápletky, hlavnímu hrdinovi se také, na rozdíl

99 ► Pracovníci odboru aktivních opatření již od druhé poloviny šedesátých let opakovaně navrhovali rozkrýt některé stažené spolupracovníky I. správy SNB. Jejich propagandistickým využitím chtěli prezentovat před čs. veřejností svoji úspěšnost a protivníkovi naznačit své možnosti. Většina návrhů však byla zamítána z důvodů možnosti porušení konspirace, případně byla jejich realizace odsouvána až ztratila na aktuálnosti. Ze známých spolupracovníků I. správy SNB tak bylo například po dlouhou dobu připravováno využití případu sociálně demokratického poslance západoněmeckého Spolkového sněmu Alfreda Frenzela – čs. agenta ANNY, který byl v roce 1961 odsouzen německým soudem na 15 let do vězení a v roce 1966 vyměněn do ČSSR. Na přelomu 60. a 70. let o něm připravovala rozvědka sérii aktivních opatření, která měla vyvrcholit natočením celovečerního životopisného filmu. Akce byla zastavena až v poměrně pokročilém stadiu příprav filmového scénáře (jeho autorem byl režisér a scénárista Vladimír Čech). AMV, sign. A2/3-264, Plán práce tiskového oddělení Ministerstva vnitra ČSSR na rok 1970 a hodnocení plánu propagační činnosti tiskového oddělení MV ČSSR za rok 1969. Jedinou (autorovi známou) realizovanou akcí tohoto druhu do poloviny 70. let bylo zveřejnění případu čs. agenta Mikuláše Pátka (křycím jménem OROVČAN a MIKO) – Pára Eduard – Náprava Luděk: Sedmáct let československým agentem na Západě. Naše Vojsko, Praha 1970. V československých sdělovacích prostředcích byla od poloviny 50. let zveřejněna jména celé řady dalších stažených agentů rozvědky, byli však většinou představeni jen jako navrátilci bez vztahu k Státní bezpečnosti. K souhlasu se zveřejněním Ervína Maráka jako agenta čs. rozvědky vedl vedení I. správy patrně úspěch polské kampaně s polským vyzvědačem ve Svobodné Evropě A. Czechowiczem. Plného uplatnění se tento druh aktivních opatření dočkal po návratu agenta ULYXESE-PLYEYE (Pavla Minaříka) v roce 1976.

od skutečného Ervína Maráka, podaří přesídlit ze Západního Berlína do západoněmeckého Freiburgu, tedy blíž „ideodiverzním centrálam“ v bavorském hlavním městě Mnichově. Prezentace agenta HRAČKY je také využito ke zveřejnění zpráv a informací dodaných agenty čs. rozvědky, kteří stále působí v zahraničí – především PLEYEM-ULYXESEM (Pavlem Minaříkem) a EGONEM-DIOREM (Ivo Šafářem). Pro současného čtenáře je zajímavý motiv posilování legendy čs. agenta PLEYE: „*Může to být ale i Pavel Minařík ... – Ten, co dělal do osmašedesátého Mikroforum z Brna? – Ten ...*“¹⁰⁰ Podstatnou část knihy představují citáty ze soukromých dopisů a záznamů telefonátů, které Marák obdržel od svých přátel.

Na konečné podobě rukopisu se (kromě autora Zdeňka Lavičky) podílela i skupina pracovníků 36. odboru (pplk. Lubomír Balcar-DVOŘÁK,¹⁰¹ mjr. Viktor Borský-BEDRNA, pplk. František Šefr-PÁLA) a 31. odboru (pplk. Lis-NEČÁSEK, pplk. Miroslav Krajhanzl-SKALÁK,¹⁰² pplk. NETUKA).¹⁰³ Podle pozdějšího vyjádření Viktora Borského se sám Marák na přípravě publikace autorsky nepodílel, text rukopisu mu byl nicméně předložen k nahlédnutí, jediná jeho připomínka údajně zněla: „*To je klasa.*“¹⁰⁴ Koncem května 1974 byl rukopis v zásadě dokončen a Viktor Borský s Františkem Šefrem dojednali s vedením nakladatelství Magnet vydání publikace jako součást stejnojmenné periodické řady.¹⁰⁵ Vzhledem k tomu, že Zdeněk Lavička nechtěl knihu publikovat pod svým jménem a nechtěl se podílet ani na jednání o vydání knihy, smlouvu o vydání publikace podepsal Viktor Borský vykazující se krycím občanským průkazem znějícím na jméno Viktor BEDRNA, zaměstnanec MZV ČSSR.¹⁰⁶ Autorovi, re-

100 ► BEDNÁŘ Petr: c. d., s. 9.

101 ► Lubomír Balcar, nar. 1923, byl příslušníkem SNB v letech 1950–1978, po celou dobu na I. správě (používal krycí jméno DVOŘÁK). Od roku 1968 byl zařazen na odboru aktivních opatření, v letech 1970–1978 vedl skupinu pracující na aktivních opatřeních proti emigraci a ideocentřům. AMV, personální spis příslušníka SNB Lubomíra Balcara.

102 ► Miroslav Krajhanzl, nar. 1928, byl příslušníkem SNB v letech 1953–1989, v letech 1953–1956 zařazen na I. správě SNB (krycí jméno SKALÁK), 1956–1960 na V. správě MV (ochrana ústavních činitelů), 1960–1965 na I. zvláštním odboru MV (statisticko-evidenčním) – vyhodnocuje archivní materiály z dob II. svět. války a organizuje jejich propagandistické využití, v letech 1966–1972 příslušník odboru aktivních opatření I. správy, 1972–1984 zařazen na 31. odboru I. správy (ideocentra a emigrace), kde vedl analytický úsek. AMV, personální spis příslušníka SNB Miroslava Krajhanzla.

103 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 1–3.

104 ► Tamtéž. Tvrzení V. Borského je však třeba brát s rezervou, neboť pochází z doby, kdy jej Marák obviňuje z nevyplacení autorského honoráře.

105 ► Periodická řada Magnet začala být vydávána v roce 1964 Vydavatelstvím časopisů MNO ve spolupráci s Československým svazem protifašistických bojovníků a MV, v roce 1969 její vydávání převzalo přímo FMV. Edice byla od počátku věnována literatuře faktu, v sedmdesátých letech větší sešitů tvořily povídky se špionážní, bezpečnostní a kriminální tematikou. Řada povídek byla zpracováním starších státobezpečnostních případů, některé byly i aktuálními dezinformacemi.

106 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 1–3. Použití krycího jména (toho, pod kterým vystupoval na I. správě) mimo resort vnitra bylo neobvyklé.

spektive osobě, která se za něj vydávala, byl nakladatelstvím vyplacen honorář ve výši 35 000 Kčs (po zdanění 30 800 Kčs), který 27. června 1974 pracovníci I. správy předali Zdeňku Lavičkovi.¹⁰⁷

Na konci května 1974 jednal mjr. Borský s pplk. Leo Kustošem,¹⁰⁸ redaktorem Hlavní redakce armády, bezpečnosti a brannosti Československého rozhlasu¹⁰⁹ o zařazení úryvků z chystané publikace do vysílání čs. rozhlasu.¹¹⁰ Začátkem července 1974, více než půl roku po návratu agenta HRAČKY do Československa, vydává Vydavatelství Magnet publikaci Petra Bednáře Spolek mrtvých stínů. Tenká brožura se objevuje v knihkupectvích a na novinových stáncích. Některé výtisky z celkového počtu několika desítek tisíc však putují do zahraničí. Jsou rozeslány na adresy členů Poradního sboru Čechů a Slováků a dalších významných exulantů.¹¹¹ Publikace se dostává i do Radia Svobodná Evropa, její americké vedení si prý nechává vypracovat překlad do angličtiny a na jeho základě údajně přistupuje k prověřování všech zaměstnanců i externích spolupracovníků čs. oddělení Svobodné Evropy.¹¹²

A Marák sám? Dále přebývá v konspiračním bytě I. správy FMV a je vytěžován svými „řídícími orgány“ Lisem-NEČÁSKEM a Součkem-BARTOŠKEM. Stále je osobou bez platných osobních dokladů, do května 1974 dokonce osobou právoplatně odsouzenou československým soudem do vězení. Nemá zaměstná-

107 ► Tamtéž, na konci roku 1974 obdržel Zdeněk Lavička ještě odměnu za nejangažovanější publikaci roku ve výši 2000 Kčs.

108 ► Leo Kustoš, nar. 1932, byl příslušníkem SNB v letech 1958–1988, v letech 1958–1960 byl zařazen na Krajské správě MV Karlovy Vary (na jejím 2., kontrarozvědném odboru). V letech 1960–1971 na I. správě MV – většinou po linii politické rozvědky. Od roku 1971 zařazen k tiskovému odboru sekretariátu federálního ministra vnitra, v roce 1973 byl (formou převedení do tzv. činných záloh) zařazen jako redaktor Hlavní redakce armády, bezpečnosti a brannosti Československého rozhlasu, kde působil až do svého odchodu z MV (v roce 1988) jako zástupce šéfredaktora. AMV, personální spis Leo Kustoše.

109 ► Hlavní redakce armády, bezpečnosti a brannosti Československého rozhlasu (obdobná redakce existovala i v Čs. televizi) vznikla v roce 1969 a svojí činností navazovala na činnost dřívější armádní redakce. Její osazenstvo tvořili (krom technického a pomocného personálu z řad zaměstnanců rozhlasu) důstojníci Čs. lidové armády a SNB (často bývalí příslušníci StB) působící jako redaktori. V organizaci Čs. rozhlasu tvořila autonomní jednotku a byla řízena tiskovým oddělením Hlavní politické správy Čs. lidové armády a tiskovým odborem FMV.

110 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 115, I. správa FMV – odbor 36, 28. 5. 1974, AO SAKURA – záznam, vypracoval BEDRNA (Borský). K jednání došlo 27. 5. 1974, autorovi se nepodařilo nalézt údaje o tom, zda byly ukázky z AO SAKURA skutečně zařazeny do vysílání Čs. rozhlasu.

111 ► A I. S SNB, sv. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 77–78, I. správa FMV – odbor 31, 12. 2. 1975, HRAČKA – vyhodnocení spolupráce, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

112 ► Tamtéž, sv. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 56–61, I. správa FMV, 12. 11. 1974, Memorandum, pro ministra vnitra ČSSR Jar. Obzinu, podepsán náč. I. správy genmjr. Miloš Hladík. K ohlasu a rozšíření Lavičkovy publikace poznámka autora: V roce 2001 jsem marně pátral po brožuře Spolek mrtvých stínů v pražských knihovnách. Kniha je však (podobně jako jiné Lavičkovy povídky vypracované na zakázku čs. rozvědky) zařazena ve fondech americké Kongresové knihovny. Elektronický katalog Library of Congress na internetové adrese www.loc.catalog.gov.



Obálka publikace Spolek mrtvých stínů

ní, pobírá jen podporu vyplácenou z agenturních fondů I. správy FMV ve výši 2 000 Kčs měsíčně. Jeho osobní situace se dále komplikuje. Původní plán na ukončení případu agenta HRAČKY a jeho uvedení do civilního života nevychází. Vztah s manželkou Věrou se mu nepodařilo obnovit a sám se vzdává naděje na budoucí existenci ve Šlapanicích, kde žil před emigrací. Neúspěšně se pokouší obnovit vztah se svojí berlínskou milenkou Marií K., výsledkem je jen její rozbité manželství. Mnohem více však Marák začíná vázat nový vztah, který rozvinul s pražskou občankou, paní S. To vše samozřejmě odporuje pravidlům konspirace a utajené existence, ke kterým ho nutí operativci čs. rozvědky.

Komplikovaná osobní situace, jejíž řešení předpokládalo přetnutí vazeb s předchozím životem, však do jisté míry nahrávala plánům důstojníků odboru aktivních opatření I. správy SNB. Ti dále rozvíjejí propagandistické využití Marákova případu. V době vydání knihy Spolek mrtvých stínů podává mj. Borský návrh na „aktivní opatření“ AZALKA, spočívající v uvedení televizního filmu, jehož scénář zpracoval opět Zdeněk Lavička, tentokrát již patrně pod svým pravým jménem.¹¹³ Vyvrcholením propagandistické kampaně s agentem HRAČKOU se však měly stát rozhlasové pořady využívající záznamy telefonických rozhovorů s emigranty, které získal Marák v době svého působení v zahraničí. Čs. rozvědka sice již patrně při úkolování svého agenta v letech 1972–1974 počítala s propagandistickým využitím těchto materiálů,¹¹⁴ původní plány ale nepočítaly s plným zveřejněním zdroje a rozkrytím Marák jako čs. agenta. Lavičkova publikace Spolek mrtvých stínů sice zveřejnila působení čs. špiona mezi exilem, utajovala však identitu tohoto agenta pod smyšlenou postavou Karla Marka.

Plány na třetí akci v sérii „aktivních opatření“ využívajících materiály agenta HRAČKY již počítají s plným, na počátku roku 1974 ještě nepřijatelným, zveřejněním jeho totožnosti. Tento krok pochopitelně znamenal ohrožení bezpečnosti takto „provaleného“ agenta a nutnost změny jeho identity. Rozvědka původně plánovala, že se Marák po ukončení svého vytěžování operativou a realizaci „aktivních opatření“ vrátí do Šlapanic ke své manželce. Komplikovaná rodinná situace však nahrála plánům na rozšíření „aktivních opatření“. Dne

113 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 1–3, Přísně tajné jednací protokoly 36. odboru I. správy SNB rok 1974, zápis k čj. A-00323/36-74 ze dne 16. 8. 1974, návrh byl adresován zástupci náčelníka I. správy SNB Jánů Pobeňovi. Akce AZALKA byla, podobně jako ostatní aktivní opatření s Ervínem Marákem, realizována jako součást operace VLNA – INFEXCE a její materiály byly uloženy v nedochovaném svazku 90045/143. Samotný film byl odvysílán patrně na přelomu r. 1974/1975. V archivu České televize se bohužel televizní pořad Spolek mrtvých stínů (ani jiný pořad o Ervínu Marákovi) nepodařilo nalézt, v dostupných dokumentech se nenachází bližší údaje o tomto aktivním opatření.

114 ► Např. výše citovaný návrh mj. Borského z října 1973. A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45.

13. září 1974 předkládá mjr. Borský návrh na realizaci „aktivního opatření“ REZEDA.¹¹⁵ Pro agenta HRAČKU to znamená osobní zapojení do přípravy a realizace plánovaných rozhlasových pořadů. Během natáčení pořadů jsou zvýšena bezpečnostní opatření – Marák v říjnu 1974 opět pobývá v izolované konspirační vile LÁDVÍ, po dobu docházení do studia Čs. rozhlasu si nechává růst vousy a počítá s tím, že brzy začne nový život pod novým jménem, které si sám vybral – chtěl by se jmenovat Jindřich Munzar.¹¹⁶

Osmého listopadu 1974 mají posluchači Československého rozhlasu¹¹⁷ poprvé možnost uslyšet dramatickou znělku a úvodní slova rozhlasové relace podkreslená pípáním telefonního přístroje: „*Rozhovory z druhé strany. Seriál rozhovorů o lidech a s lidmi kolem Rádia Svobodná Evropa. Všechny osoby hovořící v tomto seriálu jsou autentické, jejich jména jsou pravá a rovněž místa děje jsou nezměněna. Pořad sestavený ze zvukových dokumentů, které v západní Evropě natočil spolupracovník československé rozvědky Ervín Marák, připravili redaktori Alena Jadavanová a Zdeněk Havel. Hovoří Zdeněk Havel, Ervín Marák a lidé kolem Rádia Svobodná Evropa, které vám budeme představovat v průběhu děje.*“¹¹⁸ Následuje zvuk vytáčení telefonního čísla a komentář redaktora Zdeňka Havla: „*Telefon, který vyzváněl v Mnichově, zvonil v bytě Josefa Pejskara, redaktora Svobodné Evropy, a muž, který mu volal ze Západního Berlína: – Pchá! To jsem byl já.*“¹¹⁹ Tímto úsměškem se poprvé představil čs. veřejnosti vyzvědač Ervín Marák. Redaktor Havel jej charakterizuje jako „*člověka, který byl na Západě mezi emigranty pět let, a byl náš.*“ Ke svému působení mezi emigranty dodává: „*Doopravdy, procházka to nebyla, já jsem si toho také byl vědom a s tím jsem na Západ odcházel.*“ Následuje první ze série rozhovorů s emigranty. Nejprve je odvysílán, patřičně sestříhaný, telefonát s Josefem Pejskarem. V sestříhaném monologu (Marák odpovídá jen slovy jó, ano) vystupuje známý exilový novinář jako válečný štváč. Redaktor Havel mu odpovídá: „*Je to až nepochopitelné, cožpak ten Pejskar nedomyšlí, co by to znamenalo? Třetí světová válka s využitím nejmodernější techniky na území Evropy. Vždyť by to bylo fyzické zničení našeho národa!*“ Sám Marák dodává: „*No vám to zní otřesně, ale víte, oni jsou takoví, oni tak normálně uvažují. [...] Ta třetí světová válka je jediná jejich šance.*“ Následují záznamy dalších telefonických rozhovorů: s Eduardem

115 ► A I. S SNB, přísně tajné jednací protokoly 36. odboru I. správy SNB, zápis k čj. A-00430/36-74 z 13. 9. 1974, návrh byl adresován zástupci náčelníka I. správy SNB Ondřeji Dovinovi a sovětskému poradci Nědoskinovovi. Materiály k tomuto AO byly vedeny ve sv. č. 90045/144. Návrh byl vedením I. správy schválen 2. 10. 1974.

116 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 67–75, I. správa FMV, odbor 31, 20. 12. 1974, Plán opatření k ukončení případu spolupracovníka HRAČKY, vypracoval OLIVA (Ondráček).

117 ► Pořad byl vysílán na stanicích Praha a Hvězda, přejímalo jej i zahraniční vysílání Čs. rozhlasu.

118 ► Archiv Českého rozhlasu, pořad Rozhovory z druhé strany, část I.

119 ► Tamtéž.

Partlem, Josefem Staňkem,¹²⁰ Jaroslavem Kučerou, Mílou Radovou, Ivo Šafářem,¹²¹ Ctiborem Grantnerem, Ivanem Oslejškem, Ludkem Pachmanem, Antonínem Strnadem.¹²² Upravené rozhovory a průvodní komentáře líčí emigranty jako válečné štváče, lidi opovrhující obyvateli Československa, lidi jednající jen pro vlastní prospěch. Jako otrěsný příklad je líčeno Pejskarovo schvalování Pinochetova puče v Chile. Pořad má nejen ukázat „zkaženost“ špiček exilu, ale i varovat ty občany socialistického Československa, kteří by snad uvažovali o emigraci. Některé pasáže jsou určeny přímo posluchačům v exilu, mají rozeštvat představitele jednotlivých exilových skupin. V závěru pořadu si redaktor Havel klade otázku: „*O co jim tedy jde?*“ a sděluje posluchačům: „*Vážení posluchači, slyšeli jste příběhy, které psal sám život. Rozhovory, které jsme uváděli, a osoby, které v nich hovořily, mnozí znáte. Závěry si udělejte sami.*“

Ještě čtyřikrát¹²³ se přihlásil posluchačům redaktor Zdeněk Havel se svým hostem „*spolupracovníkem československé rozvědky, soudruhem Ervínem Marákem*“. Ohlas akce je mimořádný. Oddělení sdělovacích prostředků ÚV KSČ rozhodlo o tom, aby přepisy pořadů byly prostřednictvím ČTK předávány dalším sdělovacím prostředkům. Denní tisk a časopisy tak přetiskují celé pasáže z Rozhovorů a zveřejňují obsáhlé komentáře o morálním profilu čs. exilu. Na základě prvotních ohlasů celé akce je rozhodnuto o dotočení šesté, vysvětlující části rozhlasového seriálu.¹²⁴ Na rozdíl od předchozích pěti dílů má závěrečná část podobu diskuse o problematice Svobodné Evropy a exilu. Pořadem opět provází Zdeněk Havel a Ervín Marák, do studia jsou však pozváni jako „odborníci“ redaktor Rudého práva Jiří Hečko¹²⁵ a Vlastislav Kroupa,¹²⁶ „*kteřý zná hlouběji práci zpravodajských služeb a jejich cíle*“.

Šestý díl pořadu je koncipován jako beseda nad dopisy, které Čs. rozhlasu zaslali posluchači po odvysílání prvních pěti dílů Rozhovorů z druhé stra-

120 ► Vydavatel exilového časopisu Okno dokořán.

121 ► Zařazení tohoto rozhovoru mělo patrně prohloubit legendu dlouholetého agenta čs. rozvědky.

122 ► Redaktor československého vysílání Deutsche Welle.

123 ► Pokračování byla vysílána 12., 15., 19. a 22. listopadu 1974. Přepis VI. dílu Rozhovorů z druhé strany. Viz dokument č. 2.

124 ► Šestý díl Rozhovorů z druhé strany byl vysílán 10. prosince 1974.

125 ► Pplk. Jiří Hečko (1925–1996), od r. 1947 byl příslušníkem Čs. armády, od r. 1950 působil jako politický instruktor v různých armádních útvech. V l. 1963–1969 byl náčelníkem oddělení propagace a agitace ÚV Svazarmu, od července 1969 do odchodu do důchodu v r. 1982 pracoval jako vojenský redaktor Rudého práva. Byl osvědčeným autorem celé řady politicky angažovaných propagandistických článků. Ředitelství personální podpory Ministerstva obrany ČR, oddělení personální evidence, osobní spis Jiřího Hečka.

126 ► Pplk. Vlastimil Kroupa, v roce 1974 pracoval na tiskovém odboru sekretariátu FMV. Byl příslušníkem SNB v letech 1946–1980. V letech 1952–1956 působil ve zpravodajském odboru Hlavní správy pohraniční stráže, v letech 1956–1965 na Ústřední škole MV FED, 1965–1968 náč. 1. oddělení 14. odboru (kádrový a školský) I. správy MV, r. 1969 náčelník sekretariátu náč. I. správy MV. 1971–1975 náčelník oddělení historie tiskového odboru sekretariátu ministra vnitra. AMV, personální spis Vlastimila Kroupy.

ny. Závěrečná beseda posloužila jako fórum pro prezentaci názorů režimu na Svobodnou Evropu a emigraci: „[Kroupa]: *Svobodná Evropa stále zůstává důležitou součástí mechanismu tzv. psychologické války ideologické diverze proti socialistickým zemím. V současné etapě zmírňování napětí v mezinárodních vztazích se nutně bude zostřovat boj na ideologické frontě a v tomto boji imperialisté samozřejmě počítají se štvavými vysílačkami, tedy i se Svobodnou Evropou. Proto tato zprofanovaná instituce dosud existuje, proto je dnes zcela nepokrytě vydržována ze státních prostředků Spojených států amerických. [...] Vztah vysílačky Svobodná Evropa a Ústřední zpravodajské služby Spojených států CIA byl od samého počátku určován skutečností, že Ústřední zpravodajská služba fakticky financovala a řídila činnost Svobodné Evropy, ale i vysílačky Svoboda, která působí výlučně proti Sovětskému Svazu. Vládnoucí kruhy Spojených států se dlouhá léta snažily vydávat tyto vysílače za soukromé podniky, distancovat se od odpovědnosti za jejich činnost. [...]* [Hečko]: *Rozhovory z druhé strany ukázaly více než názorně politický, morální a vůbec celkový profil těch, kteří si svého času hráli na největší stoupence svobod a demokracie, humanismu, světového pokroku. Ti z druhé strany až s cynickou otevřeností ukázali, že jejich vztah k vlasti a mezi sebou navzájem je více než mizerný. Pravda, náš stranický tisk, rozhlas i televize již mnohokrát po neblahých krizových letech na mnoha případech a faktech ukazovaly pravou tvář hlasatelů takzvaného socialismu s lidskou tvář. Známe však dobře mentalitu mnoha čtenářů i posluchačů. Někteří nad takovými články a pořady pohrdlivě mávnou rukou. To je propaganda. Ti, kteří ji dělají jsou přece od toho placeni. Jiné zase hryže červík pochybností, zda je vše opravdu tak, jak se o tom píše. A jsou i jednotlivci, kteří sednou a napíší hanlivý anonymní dopis. Je však třeba říci, že v tomto směru se díky zvyšující se průkaznosti článků a pořadů o činnosti utečenců a jejich organizacích mnohé změnilo k lepšímu. Ovšem v pořadu *Rozhovory z druhé strany* si vystavili posudek o svém skutečném politickém i lidském profilu, o svých plánech i zkrachovalých záměrech zcela sami. Nikdo z našich publicistů nemůže být nařčen z toho, že jim při tom vedl ruku nebo jim něco předříkával. A jsou to zpovědi vskutku otřesné. Nejen tím, že v nich zhusta používají slov a výrazů, jež se musí v novinách a knihách vytečkovat nebo nahradit výrazy mnohem spisovnějšími.*¹²⁷

Rozhlasová štvance proti exilu byla doplněna i nezbytnou tiskovou kampaní. V hlavním stranickém deníku se jí ujal osvědčený redaktor Jan Kliment,¹²⁸ který v listopadu 1974 napsal sérii čtyř komentářů, které vycházely z rozhlasových Rozhovorů z druhé strany. Hrdinný rozvědčík Marák v nich ustupuje poněkud do pozadí, Kliment klade důraz zejména na dehonestaci exilu a využívá

127 ► Archiv Českého rozhlasu, pořad *Rozhovory z druhé strany*, část VI.

128 ► Jan Kliment (nar. 1921), český komunistický novinář a kritik. V letech 1969–1982 pracoval jako vedoucí oddělení kulturní politiky Rudého práva.

se v líčení „beznadějně“ situace těch, kteří opustili socialistické Československo. Nejvíce o obsahu jeho komentářů mluví jejich názvy: Postřílím, koho potkám – Skutečná tvář emigrantů v americkém žoldu, Pod praporem beznaděje, Tak si jámu vykopali – Další ohlasy ze strany hodně vzdálené, Dopisy těchto dnů – Řekli nám to jasně.¹²⁹

Prezentování Ervína Maráka jako československého rozvědčíka otevřelo otázku existence a role špionážních služeb a politické policie v „nejspravedlivějším společenském zřízení na světě“ a poskytlo tak čs. rozvědce prostor pro sebezprezentaci svého poslání: *„Mezi špionážními službami imperialistických států a zpravodajskými službami socialistických států existují zásadní rozdíly v cílech, používaných prostředcích a metodách práce. Činnost imperialistických špionážních služeb je dnes zaměřována tak, aby vytvářela podmínky pro realizaci celkových záměrů imperialistického světa. To znamená: zničit socialismus, podlomit mezinárodní komunistické hnutí, zabrzdit pokrokový vývoj ve světě a upevnit vykořisťovatelský systém. Je tedy zřejmé, že orientace západních špionážních center je nyní daleko širší, než byla v minulosti, neboť kromě úkolů výzvědného charakteru se zabývají organizováním ideologické diverzní činnosti, přípravou státních převratů, různých provokací, podporováním opozičních a protistátních skupin a tak podobně. Naproti tomu posláním socialistických rozvědek je ochrana vlastních zemí, socialistického společenství jako celku a obrana míru. Je jasné, že úklady proti našim zemím není možno odhalovat až na našem vlastním území, to by bylo snad až příliš pozdě. Je tedy nutno vést boj již tam, kde se nepřátelské akce proti nám plánují a připravují. To je odpovědným, obtížným a vysoce politickým úkolem pracovníků socialistických rozvědek, o nichž legendární sovětský rozvědčík doktor Richard Sorge¹³⁰ napsal ve své závěti: „Na nás se nikterak nevztahuje označení špion ve významu, který se obvykle tomuto slovu přikládá.“¹³¹*

Reakce na zveřejněný případ čs. agenta Maráka byla rozsáhlá. Státní bezpečnost zajímaly dopisy, které přicházely po odvysílání pořadu do Čs. rozhlasu. V zásadě byly dvojího druhu. Ty pochvalné byly využity při natáčení šestého dílu Rozhovorů, vedle toho však Čs. rozhlas obdržel celou řadu reakcí záporných. Ty převzala k vyhodnocení a případným opatřením proti pisatelům X. správa SNB¹³² a následně je předala 31. odboru I. správy FMV, který Marákův případ zpracovával.¹³³ Čs. rozvedku však zajímaly především reakce těch,

129 ► Rudé právo 11., 13., 16. a 21. listopadu 1974. Viz dokumenty č. 3 a 4.

130 ► Richard Sorge (1895–1944) sovětský rozvědčík, který pod identitou německého novináře působil v 30.–40. letech v Německu, Číně a Japonsku. V roce 1941 byl zatčen japonskou policií a v roce 1944 popraven.

131 ► Archiv Českého rozhlasu, pořad Rozhovory z druhé strany, část VI.

132 ► Kontrarozvědka pro boj proti vnitřnímu nepříteli.

133 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/027, č. l. 21.

proti kterým byla propagandistická kampaň cílena, a k nimž se podle zjištění čs. rozvědky dostala. Čs. exil brzy zaznamenal zmizení Ervína Maráka, dlouho však odmítal uvěřit faktu, že by pracoval pro čs. Státní bezpečnost.¹³⁴ Odvysílání Rozhovorů z druhé strany, doprovázené dopisovou kampaní adresovanou vybraným vedoucím osobnostem čs. exilu,¹³⁵ vedlo organizaci, proti níž byla kampaň cílena nejvíce, k zaujetí stanoviska.

Do rukou čs. rozvědky se dostalo prohlášení Poradního sboru Čechů a Slováků v Západní Evropě nazvané Zběsilá a podvodná kampaň proti exilu.¹³⁶ V tomto prohlášení se snaží osvětlit některé kompromitující pasáže z odvysílaných rozhovorů tím, že byly sestříhány a technicky upraveny. Především se však vyjadřují k otázce Marákovy spolupráce s čs. rozvědkou s následujícími závěry: „1. *Ervín Marák se dal do služeb čs. špionáže teprve po čtyřletém pobytu v emigraci, až poslední tři měsíce před návratem do Československa* [v důsledku vydírání jeho rodiny v Československu] 2. *Všechny vysílané telefonické záznamy Ervína Maráka pocházejí z období září, říjen a listopad 1973. [...] 10. V rozhlasovém pořadu Hovory z druhé strany se mířilo proti celému československému exilu, především proti Českému slovu, Poradnímu sboru, Sdružení bývalých čs. politických vězňů ve Švýcarsku. V takovém případě nesmí – podle názoru čs. ministerstva vnitra chybět ani útok proti Svobodné Evropě. Čs. rozhlas zahajoval vždy pořad slovy: ‚Seriál rozhovorů o lidech a s lidmi kolem Rádia Svobodná Evropa.‘ Ani tento podtitul nesouhlasil. Kromě dvou tří lidí tu padala jména, která nemají se Svobodnou Evropou nic společného.*“¹³⁷ Prohlášení však správně identifikuje kampaň jako dílo dezinformační součásti ministerstva vnitra a dává je do souvislosti se staršími akcemi tohoto druhu, popsány v knize bývalého zástupce náčelníka dezinformačního odboru čs. rozvědky Ladislava Bittmana.¹³⁸ Specifickým ohlasem byla reakce Eduarda Partla, který si po poslechu

134 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/120, č. l. 1–4, poznatky k E. Marákovi zasílané 37. odborem 31. odboru I. správy SNB v období prosinec 1973–březen 1974.

135 ► NA, f. Jožka Pejskar – exil, k. 7. Pejskar v této době obdržel řadu anonymních urážlivých dopisů z Československa.

136 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 227–229. Na textu prohlášení v archivu čs. rozvědky je rukopisný přípis: „*Prohlášení PS k AO AZALKA, listopad 74*“. Viz dokument č. 7.

137 ► Tamtéž.

138 ► Bittman, Ladislav: *The Deception Game. Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*. Syracuse University Research Corporation 1972, česky (upravená verze) jako *Špionážní oprátky*. Mladá fronta, Praha 1992. Ladislav Bittman byl v letech 1954–1968 příslušníkem I. správy MV, v letech 1955–1958 byl příslušníkem skupiny studijního odboru, která připravila celou řadu dezinformačních akcí, v letech 1964–1966 byl zástupcem náčelníka 8. odboru (aktivních opatření a dezinformací) čs. rozvědky. V letech 1966–1968 působil jako tiskový atašé čs. velvyslanectví ve Vídni (ve skutečnosti pracoval jako zástupce rezidenta rozvědky ministerstva vnitra). Po srpnové okupaci emigroval do USA, kde se věnuje problematice dezinformací a ovlivňování médií jako vysokoškolský učitel, na toto téma publikoval několik vědeckých prací.

rozhlasových relací spojil zatčení své ženy¹³⁹ s rozvědčným působením Ervína Maráka a zaslal mu výhružný dopis, ve kterém mu vyhrožoval oběšením.¹⁴⁰

Rok po odvysílání rozhlasového seriálu zaregistrovala československá rozvědka další ohlas na případ svého agenta HRAČKY. Západoněmecký list *Sudetendeutsche Zeitung* v listopadu 1975 zveřejnil článek o sebevraždě čs. agenta Ervína Maráka, který byl ke spolupráci se Státní bezpečností donucen nátlakem na svoji rodinu a po svém návratu byl internován v psychiatrické léčebně. Zpráva se objevila i v dalších západních sdělovacích prostředcích.¹⁴¹ Československý rozhlas na tyto informace zareagoval odvysíláním rozhovoru redaktorky Aleny Jadavanové s údajně mrtvým Marákem. Bývalý špion si v něm pochvaloval své zdraví a vyjádřil spokojenost s životem ve vlasti. Z šíření nepravdivé zprávy obvinil Josefa Pejškara a americkou zpravodajskou službu CIA.¹⁴² Tímto rozhovorem účinkování agenta HRAČKY v československých sdělovacích prostředcích skončilo.

Sám Marák naivně počítal s tím, že zveřejněním své činnosti v emigraci získá uznání pro svoji rodinu, která musela z konspirativních důvodů hrát roli příbuzných emigranta. Žádné očekávané zadostiučinění a ocenění jeho „práce“ (ve stylu dopisů citovaných v závěrečné části seriálu *Rozhovory z druhé strany*) se však nekonalo. Oportunisté, kteří se doposud na Marákovu ženu a dceru dívali přes prsty, svůj postoj nezměnili a ti, kteří se jim snažili pomoci jako lidem pronásledovaným režimem, s nimi po zveřejnění informace o Marákově spolupráci se Státní bezpečností přerušují styk. Výsledkem je další zhoršení Marákova psychického stavu a vzrůstající nedůvěra v příslušníky I. správy, kteří se podle něho „nedovedli postarat o zasloužilého spolupracovníka a jeho rodinu“.¹⁴³

139 ► Dana Partlová byla 1. 11. 1973 zatčena a obviněna z trestného činu rozšiřování a přechovávání ilegálních tiskovin. V srpnu 1974 byla odsouzena Krajským soudem v Ústí nad Labem k deseti letům odnětí svobody za trestné činy poškozování zájmů republiky v zahraničí a vyzvědačství. Na jejím zatčení a odsouzení však neměl Marák rozhodující „zásluhu“, Dana Partlová byla již od konce 60. let objektem zájmu Státní bezpečnosti a její zatčení bylo připravováno s dlouhodobým předstihem. AMV, a. č. V-9321 Ústí, a. č. 916419 MV.

140 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 56–61, I. správa FMV, odbor 31, 12. 11. 1974, Memorandum o spolupracovníkovi HRAČKA.

141 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 129, kopie článku z *Sudetendeutsche Zeitung* z 21. 11. 1975. Zpráva se objevila i v časopise *Weltbild* z 5. 1. 1976.

142 ► Pořad s názvem *Pohřeb*, který se nekonal vysílala rozhlasová stanice Hvězda 20. ledna 1976. Informace čerpám z přepisu pořadu, který byl pořízen pravděpodobně monitoringem čs. rozhlasového vysílání *Radia Svobodná Evropa* a předán Josefu Pejkarovi. NA, f. Jožka Pejskar – exil, k. 18. Odvysílání tohoto rozhovoru s E. Marákem bylo patrně aktivním opatřením I. správy SNB, autoři se jej však nepodařilo ztotožnit s žádnou konkrétní akcí odboru aktivních opatření čs. rozvědky.

143 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/026, č. l. 235–240, 245–257, Záznamy ze schůzek se spolupracovníkem HRAČKOU v listopadu a prosinci 1974, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

Československá rozvědka byla s výsledky série „aktivních opatření“ se svým agentem HRAČKOU spokojena. Především po realizaci „aktivního opatření“ REZEDA (Rozhovory z druhé strany) byla do rukou pracovníků 36. odboru předávána celá řada ohlasů jak z území čs. republiky, tak i ze zahraničí.¹⁴⁴ Akci pozitivně hodnotila i sovětská KGB.¹⁴⁵ Koncem listopadu 1974 navrhuje vedení 36. odboru I. správy FMV vyplacení mimořádných odměn pracovníkům 31. a 36. odboru, kteří se podíleli na realizaci „aktivních opatření“ AZALKA, REZEDA a SAKURA.¹⁴⁶ Major Lis-NEČÁSEK, který měl jako Marákův „řídící orgán“ rozhodující roli na realizaci celé akce, je vyznamenán medailí Za vynikající práci.¹⁴⁷

Rozkrytím a realizací „aktivních opatření“ ztratil spolupracovník Ervín Marák pro čs. rozvědku význam a stal se pro ni přítěží. Od této chvíle směřovaly plány jeho „řídících orgánů“ k co nejrychlejšímu ukončení případu. Podle původních představ rozvědky v tom neměl být problém. Zbývalo dořešit rozvodem otázku jeho manželství, které bylo v dlouhodobé krizi, poté co nejrychleji změnit jeho identitu a položit základy jeho nového života. Ministerstvo vnitra mu mělo přidělit byt v Praze a zajistit výhodné zaměstnání na Stavební správě FMV. Posledním krokem v celém případě mělo být udělení vyznamenání Za službu vlasti náčelníkem I. správy FMV.¹⁴⁸ Plány vedení 31. odboru na rychlé ukončení akce HRAČKA však nevycházejí. Své sehrála byrokratická nepružnost aparátu I. správy, komplikace však způsobil sám Marák, neochotný odpoutat se od Státní bezpečnosti, pro kterou pracoval po dlouhá desetiletí, a s rysující se ukončením této spolupráce byl čím dál tím více neurotický.

144 ► Ke sledování reakcí na AO byly úkolovány oblastní odbory I. správy FMV, ohlasy se objevily i v pravidelných svodných informacích kontrarozvědky (II. správy SNB). A I. S SNB, přísně tajné a tajné jednací protokoly 36. odboru I. správy SNB, rok 1974.

145 ► A I. S SNB, přísně tajný jednací protokol 36. odboru I. správy SNB, rok 1974, zápis k čj. A-00585/36-74 ze dne 3. 12. 1974.

146 ► A I. S SNB, tajný jednací protokol 36. odboru I. správy SNB, rok 1974, zápis k čj. A-0140/36-74 z 22. 11. 1974.

147 ► V odůvodnění návrhu na vyznamenání z 20. ledna 1975 se uvádí: „Mjr. Lis je dlouholetým pracovníkem čs. rozvědky a má bohaté operativní zkušenosti. Pracuje zcela samostatně, řídí osobně nejdůležitější agenturu, která docíluje soustavně velmi dobrých výsledků. Prokázalo se to zejména vysazením a řízením po dobu 5 let spolupracovníka E. Maráka, který byl v nedávné době – po stažení do ČSSR – využit k řadě AO v čs. sdělovacích prostředcích (relace Čs. rozhlasu Rozhovory z druhé strany apod.), které měly velmi účinný dopad a mimořádný ohlas jak v ČSSR, tak i v zahraničí. Zvláště silně zapůsobily v řadách čs. emigrace a prohloubily rozpory mezi jednotlivými organizacemi a nepřátelsky působícími jednotlivci.“ AMV, personální spis Jaroslava Lise.

148 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 67–75, I. správa FMV – odbor 31, 20. 12. 1974. Plán opatření k ukončení případu spolupracovníka HRAČKY, vypracoval OLIVA (Petr Ondráček, zástupce náčelníka 31. odboru I. správy SNB). Petr Ondráček-OLIVA spolu s por. PETÝRKEM od přelomu let 1974/1975 postupně přejímal řízení agenta HRAČKY, jehož averze vůči původnímu řídícímu orgánovi Lisovi-NEČÁSKOVI vzrůstala.

Ještě v únoru 1975 počítá 31. odbor s rychlým ukončením případu, ve spolupráci s 18. odborem I. správy¹⁴⁹ připravuje změnu jména a dokumentaci potřebnou k zahájení civilního života bývalého agenta. Od konce března či počátku dubna 1975 má Marák nastoupit zaměstnání u Stavební výroby FMV.¹⁵⁰ V této době si však již nstržm. Souček-BARTOŠEK a mjr. Lis-NEČÁSEK museli být vědomi množících se komplikací s ukončením případu. Jednou z hlavních příčin bylo podcenění Marákova vztahu k rodině a role, jakou hrálo v jeho životě konfidentství pro Státní bezpečnost. Zalekl se všech důsledků změny jména, a tím pádem „odstřižení“ od svého dosavadního života. Ačkoliv již nedoufá v obnovení vztahu ke své manželce a dceři, stále odkládá kroky k rozvodu (vymlouvá se na odpor manželky) a snaží se poskytnout své rodině „odškodnění“ za příkoří utrpěná během jeho pobytu v zahraničí. Ocenění své práce ze strany rozvědky pokládá za nedostatečné a své nároky (především finanční) zvyšuje. Na jaře 1975 se komplikuje vztah mezi agentem Marákem a jeho „řídícím orgánem“ Lisem-NEČÁSKEM, kterému vyčítá nezáměr o jeho osobní problémy a neprofesionalitu v operativním řízení. Několikrát odkládá svůj nástup do zaměstnání.¹⁵¹

V dubnu 1975 sepisuje Marák své stížnosti v dopise adresovaném náčelníkovi I. správy FMV genmjr. Hladíkovi. Shrnuje v něm své požadavky vůči čs. rozvědce. Požaduje přidělení bytu v Praze pro sebe a druhého bytu pro svoji dceru v Brně, znovu otevírá otázku finančních nároků vůči I. správě FMV. Cítí se ošizen zejména o honorář za knihu Spolek mrtvých stínů, kterou považuje za svůj příběh.¹⁵² Nekonečný případ agenta HRAČKY se stává černou mýrou pro vedení 31. odboru a celé I. správy FMV. Devátého května 1975 je Marákovi prezidentem republiky propůjčena medaile Za službu vlasti, ocenění tohoto druhu jej však neuspokojí. S Marákem se pokouší jednat zástupce náčelníka 31. odboru I. správy Petr Ondráček-OLIVA, prošetření případu je svěřeno inspekční skupině náčelníka I. správy. Jeho zařazení do normálního života se stále oddaluje a spor agent HRAČKA versus československá rozvědka se ukazuje být pro

149 ► Dokumentačně operativní odbor nelegální rozvědky. Tento odbor zajišťoval vytváření dokumentace pro osoby působící pod cizí identitou.

150 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 77–78, I. správa FMV – odbor 31, 12. 2. 1975, HRAČKA – vyhodnocení spolupráce, vypracoval BARTOŠEK. Viz dokument č. 5.

151 ► Marák nebyl spokojen s nabízeným místem ve Stavební výrobě FMV, jeho přáním bylo nalézt práci související s problematikou zpravodajských služeb. Svoji představu sdělil pracovníkům 31. odboru I. správy FMV na schůzce v březnu 1975, přál si pracovat jako „externí spolupracovník rozvědky“, to však přítomní rozvědkáři kategoricky odmítli. A I. S SNB, sv. č. 45126/027, č. l. 37–39, I. správa FMV, odbor 31, Záznam ze schůzky se spolupracovníkem HRAČKOU dne 26. 3. 1975. Schůzky se účastnili Lis-NEČÁSEK, Souček-BARTOŠEK a Ondráček-OLIVA.

152 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 85–86. Dopis je podepsán krycím jménem JENDA, kterým Marák podepisoval své zprávy pro čs. rozvědku během působení v Západním Berlíně.

vedení I. správy neřešitelným. Marák ztrácí důvěru v čs. rozvědku a zejména ve svého dlouholetého řídicího důstojníka Jaroslava Lise-NEČÁSKA.¹⁵³

Na podnět Ondráčka-OLIVY shrnuje v září 1975 Marák své výhrady do dopisu adresovaného federálnímu ministru vnitra Jaromíru Obzinovi.¹⁵⁴ Šestistránkový dopis je výlevem člověka, který se cítí podveden a zklamán přístupem čs. rozvědky, především jejího důstojníka mjr. Lise-NEČÁSKA, kterého zná pod jménem „Jarda Nový“. Podrobně rozebírá jeho údajná provinění, jen na třech řádcích však odkrývá skutečnou příčinu své nespokojenosti: „*Před celým světem jsem byl prezentován jako rozvědkář a proč najednou nemohu zůstat dále ve službách této složky. Jistě by mých dlouholetých zkušeností mohlo být používáno i nadále.*“¹⁵⁵



Marákův případ uzavírá Petr Ondráček-OLIVA
Zdroj: AMV

Dlouholetý konfident Státní bezpečnosti se nechtěl rozloučit se svojí „zpravodajskou prací“ a byl zklamán, že jej jeho „soudruh Jaroslav Nový“ [Lis-NEČÁSEK] nepovažuje za sobě rovného, za rozvědkáře. Člověk, který takřka dvacet let svojí spoluprací s komunistickou policií ničil životy desítek svých přátel, si najednou sám přiznává, že také jeho život je díky této spolupráci zničen (v jeho očích především zásluhou Jaroslava Lise): „*Závěrem bych chtěl uvést, že s. Nový mnohé interpretoval svým osobitým způsobem, bez citu, bez srdce, bez ohledu. [...] Přivedl mne tak do slepé uličky, takže dnes stojím sám, bez přátel, zkompromitován, odtržen od rodiny a příbuzných. [...] Dovoluji si prohlásit, že s. Nový je příčinou mé životní tragédie.*“¹⁵⁶ Konkrétní výtky a požadavky na nápravu se však zcela nesou v zjištěném duchu a žádá prošetření svých finančních nároků: „*1. Výše hrubých příjmů za léta 1969–1975 pro důchodové zabezpečení a jejich ohlášení na Stát. úřad důch. zabezp. 2. Výše platu během mého pobytu po návratu ze zahraničí (stále jsem přijímal pouze kapesné). 3. Honorář za publikaci Spolek mrtvých stínů. 4. Výše úložného během mého pobytu v zahraničí. 5. Překontrolování částek vyplacených mi v cizí valutě.*“¹⁵⁷

K Marákově případu se vyjadřuje i „hlavní obviněný“ – jeho bývalý řídicí důstojník Jaroslav Lis-NEČÁSEK, který byl svým někdejšími agentem obviněn

153 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/027, Záznamy o schůzkách se spolupracovníkem HRAČKOU v období leden–září 1975.

154 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 34–39, Ervín Marák – žádost o rozbor případu, 29. 9. 1975, dopis byl původně adresován i zástupci vedoucího 8. oddělení (státní administrativy) ÚV KSČ Vladimíru Blechtovi, u této adresy je však poznámka „*neodesláno*“. Viz dokument 6.

155 ► Tamtéž.

156 ► Tamtéž.

157 ► Tamtéž.

z neprofesionality a zneužívání pozice rozvědčíka k osobnímu prospěchu (Marák jej obvinil, že si na něm během pobytu v Západním Berlíně vynucoval různé dary). Lis-NEČÁSEK veškerá obvinění a nároky na odškodnění za práci pro čs. rozvědku odmítá s tím, že „*Hračka neuplatnil před svým dlouhodobým vysazením žádné požadavky, byl rád, že si odchodem vyřeší i svou osobní situaci*“.¹⁵⁸ Vedení 31. odboru a inspekční skupina náčelníka I. správy provádí celkový rozbor Marákova případu. 19. listopadu 1975 je pozván Ervín Marák na pohovor, během něhož mu jsou sdělena vysvětlení k jeho otázkám, přijímá jej zástupce náčelníka I. správy FMV pplk. Jaromír Felcman-FRÝBORT a zástupce náčelníka 31. odboru pplk. Petr Ondráček-OLIVA.¹⁵⁹ I. správa dořešila otázku jeho sociálního pojištění a dokladů o zaměstnání (pro účely důchodového zabezpečení) po dobu jeho pobytu v zahraničí.¹⁶⁰ Marákovi je nabídnuta částka 10 000 Kčs jako náhrada za vyplacený spoluautorský honorář za publikaci Spolek mrtvých stínů. Zároveň Marák podepsal prohlášení, že bezodkladně nastoupí do zaměstnání a že svoji spolupráci s čs. rozvědkou pokládá za uzavřenou a že nemá vůči FMV dalších finančních, ani jiných požadavků.¹⁶¹

Závěry vyvozené z rozboru případu agenta HRAČKY, které byly postoupeny ministru vnitra Obzinovi, částečně přiznávají chyby způsobené čs. rozvědkou, většinu problémů však připisují samotnému Marákovi: „*Provedeným rozbořem bylo mj. zjištěno, že celá řada potíží, nejasností i rozporných otázek vzniklých po návratu E. Maráka do ČSSR byla zapříčiněna tím, že vyslání E. Maráka jako spolupracovníka čs. rozvědky do zahraničí bylo realizováno narychlo koncem r. 1968. Tehdy byl sledován jediný cíl – využít vhodné situace k jeho vyzazení a uchycení v zahraničí. Nebyly však zcela jasně a písemně formulovány všechny zásady týkající se otázek zajištění rodiny, řešení zápočtu let pro důchodové zabezpečení, finanční a jiná vyrovnání po návratu apod. Rovněž i kritika řídicího orgána ze strany E. Maráka se prokázala v mnoha směrech jako málo objektivní a neprůkazná, která vychází z jeho subjektivních názorů, nekritického přeceňování vlastních zásluh i samotných možností svého řídicího orgána. Především jde o to, že Marák je ‚zklamán‘ tím, že pro něho a pro jeho rodinu bý-*

158 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 7–20, Akce HRAČKA – vyjádření k jeho dopisu s. ministroví. V Praze 28. 10. 1975, mjr. NEČÁSEK (Lis).

159 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 40–43, I. správa FMV, 26. 11. 1975. Dopis náč. I. správy FMV genmjr. RSDr. Miloše Hladíka pro ministra vnitra doc. PhDr. Jaromíra Obzinu, CSc.

160 ► Otázka byla vyřešena vyhotovením falz dokumentace o jeho pracovním poměru. Dodatečně byla vyhotovena pracovní smlouva mezi FMV a Ervínem Marákem, podle níž byl Marák od 1. 1. 1969 do 18. 11. 1975 zaměstnán jako občanský zaměstnanec I. správy FMV na pozici „odborný referent – specialista“, falzum neslo datum podpisu 28. 12. 1968. A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 119.

161 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 2, č. l. 40–43, I. správa FMV, 26. 11. 1975. Dopis náč. I. správy FMV genmjr. RSDr. Miloše Hladíka pro ministra vnitra doc. PhDr. Jaromíra Obzinu, CSc.

valý řídicí orgán ‚nevybojoval‘ vyšší finanční ohodnocení a další úlevy či výhody. Při hodnocení vychází z porovnávání jejich vztahu při práci v zahraničí a po návratu do ČSSR. Pochopitelně, že nevidí úlohu řídicího orgána v zahraničí ve správném světle. Tehdy v zájmu plnění úkolu, aktivizace a docílení vyšší zpravodajské produkce byl ŘO nucen s profesionální povinností působit na E. Maráka různými taktickými postupy a argumentací, což nyní E. Marák hodnotí zcela nekriticky a snaží se jednání řídicího orgána označit jako neupřímné.“¹⁶² Požadavky na další finanční odškodnění vedení I. správy odmítá jako neopodstatněné: „Tím jednoznačně [Marák] prokázal nekritické zveličování svých zásluh i určitý rys bezcharakternosti a snahu vyzískat za každou cenu co nejvyšší finanční efekt.“¹⁶³

Od počátku prosince 1975 začíná Ervín Marák pracovat jako inspektor jeřábní techniky na Stavební správě FMV. V této době již bydlí v přidělené garsoniéře, jeho dcera dostala k užívání byt 2+1 v Brně. Dne 23. ledna 1976 jej znovu přijímá vedení I. správy FMV a předává mu příslibenou náhradu za honorář za Spolek mrtvých stínů. Je příjemně překvapen, že na místo příslibených 10 000 dostává 15 000 Kčs.¹⁶⁴ Tím by mohl případ agenta HRAČKY skončit, bývalý agent však stále přitahuje problémy. Nastávají již první den jeho „nového života“ – při nástupu do nového zaměstnání. Jeho minulost spolupracovníka StB má zůstat utajena, jeho nadřízení na Stavební správě jej však vítají slovy: „Tak už tady máme druhého špiona,“ a představují mu jeho bývalého kolegu z emigrace Miroslava Tačovského (agentu SATRU), který pracuje na Stavební správě pod novou identitou a jménem A., jeho zpravodajská minulost je však v celém podniku veřejným tajemstvím.¹⁶⁵

Marákovy vztahy ke kolegům a nadřízeným v novém zaměstnání jsou již od prvních dnů napjaté. Své stížnosti předává svým řídicím pracovníkům¹⁶⁶ na I. správě FMV. Za této situace byla nucena čs. rozvědka alespoň formálně se svým agentem nadále spolupracovat ještě několik let. Bez přímého úkolování, patrně již ze zvyku donáší na své spolupracovníky, zjišťuje jejich politické názory (například jejich reakci na zveřejnění Charty 77).¹⁶⁷ Problémy s agentem HRAČKOU byly neřešitelné i pro tak mocnou složku komunistického státního aparátu, jakou byla rozvědka ministerstva vnitra.

162 ► Tamtéž.

163 ► Tamtéž.

164 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/027.

165 ► Tamtéž.

166 ► Maráka v této době řídí por. Bohumil Krivánek-PETÝREK. A I. S SNB, sv. č. 45126/027.

167 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/028. Tato snaha se však nesetkala s pochopením jeho „řídicích orgánů“, neboť fakticky znamenala operativní rozpracování jiné součásti ministerstva vnitra, což I. správě FMV (rozvědce) nepříslušelo.

Příběh agenta Státní bezpečnosti tak bude moci skončit až bezmála čtvrt století od podepsání zpravodajské slibu v jáchymovských uranových lágrech. Prvního března 1980 odchází Ervín Marák z důvodu zhoršeného zdravotního stavu (ale i neřešitelných konfliktů v zaměstnání) do plného invalidního důchodu. Teprve nyní má I. správa SNB odvahu ukončit spolupráci se svým agentem HRAČKOU. Dne 30. dubna 1980 navrhuje poručík Bohumil Křivánek-PETÝREK uložení jeho svazku do archivu I. správy SNB, náčelník 31. odboru pplk. Jan Pěncík-POZORNÝ jeho návrh schvaluje.¹⁶⁸ V době přípravy této studie (podzim 2001) žil Ervín Marák v Praze.

V říjnu 1973 plánoval mjr. Borský-BEDRNA první „aktivní opatření“ se stahovaným agentem HRAČKOU. Důraz kladl na vhodné načasování, připomíná případ agenta SATRY-Tačovského staženého koncem roku 1972 a pokládá vedení I. správy (a v duchu i čs. exilu) řečnickou otázku: „*Kdo bude následovat o příštích Vánocích?*“¹⁶⁹ V roce 1970 zveřejnila čs. rozvědka příběh svého dlouholetého agenta Mikuláše Pátka, cíl akce byl jasný, ukázat těm venku, kteří jsou proti nám, že o nich víme a že u každého jejich kroku jsou naši lidé.¹⁷⁰ V listopadu 1972 se koná v Bratislavě tisková konference se slovenským exilovým funkcionářem Miroslavem Tačovským, emigrace ji chápe jako odhalení agenta čs. Státní bezpečnosti v řadách exilu.¹⁷¹ Po roce mizí ze Západního Berlína dobrý známý celé řady exilových prominentů, Ervín Marák. Komunistická propaganda jej využívá v tažení proti exilu. „*Kdo bude následovat o příštích Vánocích?*“ ptá se dezinformátor čs. rozvědky Viktor Borský. Na Vánoce roku 1974 čs. rozvědka exilu nakonec žádné překvapení nepřichystala (nepočítáme-li doznívající kampaň s Ervínem Marákem).

Další úder „zrádné emigraci“ přichází až v březnu následujícího roku. Dne 15. března 1975 se z emigrace vrací další spolupracovník I. správy FMV –

168 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/013, část sv. č. 1, č. l. 4–7, I. správa SNB – odbor 31, 30. 4. 1980, Návrh na uložení svazku spolupracovníka HRAČKA č. sv. 45126 do archivu I. správy SNB, navrhuje por. PETÝREK (Křivánek).

169 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/012, část sv. č. 1, č. l. 39–45, I. správa FMV – odbor 36, 3. 10. 1973, Akce HRAČKA – informace pro náčelníka odboru. Vypracoval BEDRNA (Borský).

170 ► Pára Eduard – Náprava Luděk: Sedmnáct let československým agentem na západě. Naše Vojsko, Praha 1970. Bývalý československý diplomat Mikuláš Pátek byl na přelomu 40. a 50. let příslušníkem české exilové zpravodajské skupiny vedené Jaroslavem Kašparem (pracovala pro americkou rozvědku). V knize, napsané na zakázku I. správy SNB vystupuje jako agent čs. rozvědky získaný ke spolupráci bezprostředně po své emigraci v roce 1949. Kniha vyvolávala dojem, jako by komunistická Státní bezpečnost kontrolovala činnost protikomunistického zahraničního odboje. Mikuláš Pátek byl ke spolupráci s čs. rozvědkou získán teprve v roce 1957, kdy již neměl přístup k informacím zpravodajských služeb a přinášel především informace ze slovenského exilu. I. správa MV jej vedla pod krycím jménem OROVČAN, později MIKO, v roce 1965 se vrátil do Československa, kde zemřel v roce 1971. Při fabulaci jeho rozvědné činnosti v 50. letech využila čs. rozvědka zpráv získaných z celé řady jiných pramenů. Pacner Karel: c. d., s. 460–462.

171 ► Viz výše.

Tomáš Řezáč, krycím jménem REPO.¹⁷² Dva dny poté, 17. března 1975, je zahájen rozhovorem v Čs. televizi propagandistická kampaň, během níž čerstvý navrátilce¹⁷³ líčí ubohost a rozhádanost čs. exilu; své dostala i „štvavá rozhlasová stanice“ Rádio Svobodná Evropa.¹⁷⁴ Ervín Marák Tomáše Řezáče identifikuje jako svého kolegu-agenta a je jeho veřejným vystoupením nadšen, žádá „své rozvědčíky“, aby mu umožnili se s ním setkat a vyslovuje přání sepsat s ním propagandistickou knihu o problematice československého exilu.¹⁷⁵

Po necelém roce, v lednu 1976, série kampaní se staženými agenty komunistické rozvědky vyvrcholila. I. správa FMV představila svého „kapitána Czechowicze“ – staženého agenta ULYXESE-PLYEYE, donedávna redaktora Svobodné Evropy, nyní kádrového příslušníka čs. rozvědky Pavla Minaříka.¹⁷⁶ Omílání jeho příběhu vydrželo československé propagandě celý rok a do pozadí jej odsunulo až zostouzení Charty 77 a jejích představitelů na počátku roku 1977. Minařík byl posledním známým propagandisticky široce využitým staženým agentem čs. rozvědky. I v dalších letech se do Československa vraceli stažení spolupracovníci I. správy SNB, v některých případech byli představeni ve sčelovacích prostředcích komunistického Československa. Žádná akce však nebyla uskutečněna v tak širokém rozsahu jako případ Ervína Maráka a čtyř jeho zmíněných kolegů ze 70. let.

Pátek, Tačovský, Marák, Řezáč, Minařík. Pět emigrantů, kteří získali důvěru čs. exilu a zrazovali jej komunistickým zpravodajským službám. Pět propagandistických akcí proti exilu. Pět agentů, kteří neztratili pro čs. rozvědku význam ani po ukončení své špionážní činnosti. Zpravodajské služby obvykle

172 ► Tomáš Řezáč (1935–1992), v šedesátých letech pracoval jako novinář a publicista, v letech 1965–1967 byl informátorem I. (rozvědného) odboru Správy StB Praha. V září 1968 emigroval do Švýcarska, kde s ním v říjnu 1972 obnovila spolupráci čs. rozvědka (I. správa SNB), podařilo se mu získat důvěru některých představitelů čs. exilu, především z řad kulturních pracovníků a novinářů. Pronikl i k významným osobnostem ruského exilu – Alexandru Solženicynovi a Andreji Sacharovovi (zprávy o nich předávala čs. rozvědka sovětské KGB). Bašta, Jiří: Agent REPO – spisovatel ve službách komunistické propagandy. In: Securitas imperii 8. ÚDV, Praha 2001, s. 6–69.

173 ► Řezáč nebyl v propagandistické kampani rozkryt jako spolupracovník čs. rozvědky, vystupoval jako chybný a kající se navrátilce. Propagandistická kampaň byla dílem 36. odboru I. správy FMV, který ji realizoval jako své aktivní opatření LIPKA. A I. S SNB, přísně tajný jednacím protokol 36. odboru, 1975.

174 ► Bašta J.: c. d.

175 ► A I. S SNB, sv. č. 45126/027, č. l. 34, Záznam ze schůzky se spol. HRAČKOU dne 19. 3. 1975, vypracoval BARTOŠEK (Souček).

176 ► Agentu Pavlu Minaříkovi se (na rozdíl od Maráka) „dostalo té cti“, že byl po skončení svého zpravodajského úkolu uznán za rovného svým řídicím pracovníkům z rozvědky a se zpětnou platností (k 1. 9. 1968) byl v roce 1976 jmenován nadporučíkem I. správy FMV a zároveň byl ihned povýšen na kapitána a zařazen na pozici staršího referenta 31. odboru čs. rozvědky. Jako zpravodajec však přesto delší dobu nepracoval a již na podzim 1976 byl vyslán ke studiu žurnalistiky v SSSR. Po ukončení studia pracoval jako resortní novinář ministerstva vnitra v Čs. televizi a časopise Signál. AMV, personální spis Pavla Minaříka.

nezveřejňují příběhy svých agentů, a to ani po ukončení jejich činnosti. Přes pečlivou kamufláž a mystifikaci totiž s informacemi o odstaveném agentovi unikají i údaje o metodách práce a dalších aktuálních „živých“, tj. používaných informacích z činnosti příslušné služby. Čs. rozvědka k tomuto kroku přesto opakovaně sáhla. Popsaný případ Ervína Maráka a naznačené příběhy jeho čtyř kolegů tak odhalují i některá, značně nelichotivá fakta o I. správě SNB. Rozvědka federálního ministerstva vnitra, která měla tendenci vystupovat jako profesionální výzvědná zpravodajská služba, se tak představuje v podobě tajné politické (sloužící politickým zájmům) policie smírující odporce režimu v zahraničí. Její hrdinní rozvědčíci, které v 70. letech představila, nebojují proti zahraničním špionážním službám, nepronikají do řídicích center nepřátelských států, neshánějí utajované informace nezbytné pro kompetentní rozhodování vedoucích činitelů státu, kterému slouží. Úspěchy, kterými se komunistická rozvědka chlubila, bylo sbírání drbů a vytváření pomluv o lidech, jejichž jediným „proviněním“ byla politická, respektive novinářská činnost ve prospěch národa, jehož byli příslušníky, a která byla v souladu se zákony země, na jejichž území žili.

Případ Ervína Maráka také odhaluje „profesionalitu“ komunistické rozvědky na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století. Vyslání agenta do prostředí čs. exilu nebylo výsledkem zpravodajské potřeby a plánovité přípravy, ale nahodilého chaotického využití nabízejícího se spolupracovníka kontrarozvědky. Marák byl před svým vysláním jen krátkodobě a povrchně proškolen a dle střízlivého hodnocení některých tehdejších rozvědčíků byl na svoji roli nedostatečně připraven. Agent HRAČKA zahajoval svoji činnost v zahraničí v době hluboké krize I. správy MV způsobené srpnovou okupací Československa. Rozvědkou otřásla série defekcí (útěků) jejich kádrových příslušníků a stranický aparát se chystal na politické čistky, které postavily mimo službu značnou část jejich kádrových příslušníků. S Marákovým případem se před jeho vysláním seznámila řada rozvědčíků, kteří byli později hodnoceni jako politicky nespolehliví a museli I. správu opustit.¹⁷⁷ V prosinci 1968, kdy Marák opouštěl Československo, v centrále I. správy MV působilo ještě několik rozvědčíků, u kterých existovalo riziko emigrace z okupovaného Československa a předání informací o agentech, které znali, západním zpravodajským službám.¹⁷⁸ To vše zvyšovalo možnost odhalení vyslaného agenta a do jisté míry ohrožovalo i pracovníky čs. rozvědky, kteří prováděli jeho „obsahu“ v zahraničí. I. sprá-

177 ► Mezi propuštěnými byl například i náčelník odboru zahraniční kontrarozvědky Zdeněk Jodas-JURAN, který schvaloval Marákovu vysazení do zahraničí.

178 ► Příslušníkem odboru zahraniční kontrarozvědky, který mimo jiné řídil i boj proti zahraniční emigraci a tzv. ideocentrum, byl i jeden z nejnáměšších čs. rozvědčíků Josef Frolík, který emigroval až v létě 1969, tedy po Marákově odjezdu za hranice.

va MV vše vsadila na šanci, že se nový, nezkušený a neproškolený agent ztratí ve vlně uprchlíků posrpnové emigrace a ujde tak pozornosti západních kontrašpionážních služeb. V případě Ervína Maráka tato sázka vyšla. O některých profesionálních nedostacích již částečně stabilizované československé rozvědčné služby v polovině 70. let svědčí neúspěch při převádění staženého agenta do civilního života.

Na závěr zopakují slova, jimiž končí špionážní povídka o Ervínu Marákovi alias Karlu Markovi alias agentu HELENĚ a HRAČKOVI: „*Příběh, který byl čtenáři předložen, je příběhem člověka, jenž obětoval několik let svého soukromí, pohodlí a osobní bezpečnosti službě vlasti.*“¹⁷⁹ Zdeněk Lavička o svém hrdinovi lhal. Příběh Ervína Maráka je osudem člověka, jemuž komunistický režim několik let života zničil, člověka, který poté sám pomáhal ničit životy ostatních.

/ Resumé

Studie přibližuje osud Ervína Maráka, dlouholetého spolupracovníka Státní bezpečnosti, kterého Státní bezpečnost využívala v období let 1956–1980. Ervín Marák byl v roce 1953 za údajnou špionáž pro anglickou rozvědku odsouzen ke dvanácti letům vězení. V lednu roku 1956 se ve vězeňském táboře v Jáchymově zavázal ke spolupráci se Státní bezpečností. Až do svého propuštění v roce 1960 podával zprávy o svých spolupůzích. V šedesátých letech se stal jedním z nejvýkonnějších agentů brněnské Státní bezpečnosti. Podával zprávy zejména o svých bývalých spolupůzích a bývalých členech národně socialistické strany, jejímž byl v mládí členem.

Na konci roku 1968 Ervín Marák se souhlasem Státní bezpečnosti odešel do emigrace. Usadil se v Západním Berlíně a navázal styky s představiteli čs. exilu. Po celou dobu svého pobytu v zahraničí spolupracoval s rozvědkou Státní bezpečnosti a podával jí informace z prostředí čs. exilu. Na konci roku 1973 se vrátil do Československa. V roce 1974 jej Státní bezpečnost představila jako úspěšného československého rozvědčíka. Ministerstvo vnitra připravilo k vydání propagandistickou brožuru s upraveným Marákovým životopisem, Československá televize o něm natočila dokumentární pořad. Vrcholem propagandistické kampaně byl rozhlasový seriál Rozhovory z druhé strany, ve kterém byly použity upravené magnetofonové záznamy Marákových telefonních rozhovorů z doby jeho pobytu v zahraničí. Po zveřejnění faktu spolupůze neměl již Ervín Marák pro StB zpravodajský význam. Přesto mohla Státní bez-

pečnost uzavřít jeho případ až šest let po jeho stažení ze zahraničí. Teprve tehdy se jí podařilo vyřešit všechny sporné požadavky, které vůči ní vznesl její bývalý agent.

Studie na příkladu konkrétní kauzy Ervína Maráka přibližuje činnost Státní bezpečnosti proti exilu a metody propagandistického využívání jejich již zpravodajsky nevyužitelných agentů. V závěrečné části autor srovnává případ Ervína Maráka s případy dalších mediálně využitých agentů čs. rozvědky.

/ Summary

The paper describes the fate of Ervín Marák, a long-time State Security Service, who was exploited by the State Security Service during the period of 1956–1980. Ervín Marák was sentenced to twelve years imprisonment under an alleged espionage for the British Intelligence Service In 1953. In January 1956 when in the prison camp in Jáchymov, he committed himself to collaborate with the State Security Service. Until his release in 1960, he passed on information about his fellow prisoners. He became one of the most efficient agents of the State Security Service in Brno in the 1960s. He served information especially on his former fellow prisoners and former members of the Czechoslovak National Socialist Party, whose member he used to be in his youth.

Towards the end of 1968, Ervín Marák left the country by authority of the State Security Service. He settled down in West Berlin and established contacts with representatives of the Czechoslovak exiles. Throughout the period of his stay abroad he co-operated with the Intelligence of the State Security Service, and informed on Czechoslovak exiles. At the end of 1973, he returned to Czechoslovakia. In 1974, the State Security Service presented him as a successful Czechoslovak intelligence agent. The Ministry of the Interior prepared a propaganda brochure for publication with an adapted biography of Marák and the Czechoslovak Television made a documentary on him. The peak of the propaganda campaign was a radio series called Interviews from the Other Side, in which was used the adapted tape recordings of Marák's telephone calls from the time of his stay abroad. Upon it became public the fact of his co-operation Ervín Marák lost his intelligence significance to the StB. Nevertheless the State Security Service was able to close his case not until six years after his withdrawal from abroad. Only then it came off to settle the all controversial claims lodged against it by its former agent.

By using the concrete case of Ervín Marák, the study approximates the method of actions of the State Security Service against the exiles, as well as the method of exploiting its former agents once they become unusable for intelligence work. In conclusion, the author compares the case of Ervín Marák with the cases of other medially exploited agents of the Czechoslovak Intelligence Service.

DOKUMENT Č. 1

Návrh na stažení Ervína Maráka do Československa, 16. 11. 1973

A I. S SNB, sv. 45126/012, č. I. 49–53.

I. správa FMV – odbor 31

Čj.: A-001836/31-73

V Praze dne 16. listopadu 1973

Schvaluji:

PRVOPISEM!

[vlastnoruční podpis]

Doc. PhDr. Jaromír Obzina, CSc.

ministr vnitra ČSSR

Návrh na stažení spolupracovníka HRAČKY do ČSSR

Počet listů: 5

Předkládám ke schválení návrh na stažení zahraničního spolupracovníka naší součásti, HRAČKY, do ČSSR a jeho využití formou AO proti objektům našeho zájmu po linii čs. emigrace (RFE Mnichov, Poradní sbor, emigrantský plátek České slovo a řada činitelů čs. emigrace na Západě).

Odůvodnění:

Spolupracovník HRAČKA byl naší součástí vysazen do zahraničí v prosinci 1968 na dobu pěti let k rozpracování objektu RFE Mnichov a čs. emigrace na území NSR s cílem proniknutí do těchto objektů.

Doba pěti let uplyne v prosinci letošního roku a HRAČKA také vzhledem ke své nedávné nemoci trvá na svém návratu do vlasti.

Během pětileté spolupráce s orgány I. správy FMV podával spolupracovník HRAČKA zasvěcené informace k objektu RFE Mnichov, Poradní sbor, České slovo a řadě činitelů čs. emigrace na území NSR, Holandska, Švýcarska apod. Vedle těchto informací předával HRAČKA dokumentační materiál a dopisy jednotlivých emigrantů jako Pejskara, Strnada, Krauseho, Grandtnera a dalších. V poslední době předává HRAČKA také magnetofonové záznamy rozhovorů s těmito emigranty.

Z hlediska využití těchto materiálů proti čs. emigraci na Západě a proti RFE Mnichov lze je označit za cenné.

HRAČKA bude využit po návratu k sérii AO ve směrech:

1/ RFE Mnichov;

2/ Poradní sbor Čechů a Slováků na Západě;

3/ České slovo – emigrantský plátek;

4/ Prominenti emigrace žijící hlavně na území NSR.

Otázka využití HRAČKY formou AO byla konzultována v rámci I. správy FMV s příslušným odborem, který s využitím souhlasí.

Způsob provedení:

Stažení je plánováno na dobu kolem 15. prosince 1973. Přesný termín bude s HRAČKOU dohodnut na schůzce 25. listopadu 1973. Do 15. prosince si HRAČKA obstará vstupní vízum do NDR. Vzhledem k tomu, že má NSR státní občanství a vlastní osobní automobil, pojedje přes hraniční přechod Heinrich Heine Strasse v Berlíně, který je určen pro občany NSR. Zde již budou očekávat HRAČKU pracovníci centrály, kteří jej budou doprovázet na cestě do ČSSR přes hraniční přechod Cínovec.

V co nejkratší době před vlastním převozem bude uskutečněna instruktažní schůzka, na které předá HRAČKA všechny materiály operativního charakteru a bude instruován o způsobu stažení a organizačním zajištění bezpečného převozu jeho nejnütnějších osobních věcí.

Stažení bude prováděno pomocí rezidentury Berlín a jejím prostřednictvím budou informovány příslušné orgány NDR, aby byl zajištěn hladký průběh přechodu hranic.

Nebezpečné okolnosti:

Návrh na provedení akce vychází ze současné politické situace a statutu Západního Berlína. Na základě této situace je umožněn poměrně volný styk mezi občany ZB a NDR. Této situace je také využito pro stažení spolupracovníka do ČSSR. Samotná akce, kterou provedou orgánové centrály, bude zajištěna rezidenturou Berlín a přechod přes hraniční přechod bude zajištěn příslušnými orgány NDR, kteří budou informováni prostřednictvím rezidentury Berlín.

Vlastním provedením navrhované akce nehrozí žádné prostřední nebezpečí pro čs. rozvědku.

V souvislosti se stažením spolupracovníka HRAČKY do ČSSR vyplývají pro I. správu FMV následující závazky, které předkládám ke schválení:

1/ Zajistit beztrestný návrat do ČSSR

Tato otázka byla projednána s náčelníkem právního odboru FMV. Na základě toho bude okamžitě po návratu HRAČKY do ČSSR vypracována ve spolupráci s tímto odborem žádost o udělení milosti presidenta republiky, vzhledem k tomu, že HRAČKA byl v nepřítomnosti za opuštění republiky a činnost v zahraničí odsouzen.

2/ Zajistit odpovídající zaměstnání

V této souvislosti se HRAČKA vyjádřil, že by chtěl pracovat v Brně a v dobrém kolektivu. V tomto směru bude respektovat náš zájem. Tato otázka bude řešena za pomoci orgánů Oblastního odboru I. správy FMV v Brně. Zde je uvažováno o možnosti zaměstnání jako občanský zaměstnanec při KS SNB Brno nebo

jako recepční některého hotelu v Brně. V případě nemožnosti těchto alternativ bude voleno zaměstnání s ohledem na profesi HRAČKY. [rukou připsáno:] KS SNB rozhodně ne. Hl. [Hladík].

3/ Zajistit důchodové zabezpečení spolupracovníka za léta strávená v zahraničí
Bude řešeno ve spolupráci s finančním oddělením I. správy FMV.

4/ Řešení finanční otázky

Spolupracovník HRAČKA dostal jako občan NSR odškodné za léta strávená ve vazbě, celkem 13 000 DM/W. Mimo to má, podle jeho slov, ušetřeno asi 3000 DM/W. Celkem tedy 16 000 DM/W.

Vzhledem k serióznosti HRAČKY během celé spolupráce a cennosti předaných zpráv a dokumentů, navrhuji směnu těchto valut za TK s bonifikací a založit TK konto na pravé jméno spolupracovníka.

Mimo to bude spolupracovníkovi vyplacena úložka z VVK, která se nalézá na finančním oddělení I. správy FMV. K prosinci 1973 bude výše této úložky činit 33 100 Kčs.

Současně navrhuji, aby byla HRAČKOVÍ během doby, po kterou nebude zapojen do pracovního procesu (vytěžování a příprava AO), vyplácena finanční podpora 2 000 Kčs měsíčně.

Vzhledem k tomu, že bude spolupracovníkovi umožněna směna valut s bonifikací a bezcelní odbavení vozidla, nebude mu vyplacena žádná zvláštní odměna za úspěšné plnění úkolů čs. rozvědky v zahraničí.

5/ Zajistit bezcelní odbavení věcí, svršků a osobního vozidla spolupracovníka na hraničním přechodu.

Otázka bezcelního odbavení vozidla byla konzultována s generálním ředitelem Ústřední správy celnic, který navrhl následující řešení:

Spolupracovník HRAČKA nechá vozidlo proclít normální cestou (vzhledem ke konspiraci spolupracovníka) a výše celního poplatku bude uhrazena z fondu I. správy FMV s tím, že na základě dojednání generálního ředitele ÚSC a náčelníka I. správy FMV složí ÚSC tuto částku zpět do pokladny I. správy FMV.

6/ Zajistit ubytování spolupracovníka

Tato otázka je vyřešena bez zásahu I. správy FMV. HRAČKA se odstěhuje ke své manželce do Brna, kde vlastní rodinný domek.

Vypracoval: nstržm. BARTOŠEK
[vlastnoruční podpis]

Doporučuji:
[vlastnoruční podpis]
Náčelník odboru 31. I. S FMV
mjr. Jan Pozorný

[vlastnoruční podpis]
Zástupce náčelníka I. S FMV
plk. Jan Ostrovský

[vlastnoruční podpis]
Náčelník I. správy FMV
genmjr. RSDr. Miloš Hladík

DOKUMENT Č. 2

Přepis VI. dílu rozhlasového seriálu Rozhovory z druhé strany,

vysíláno 10. 12. 1974

Archiv Českého rozhlasu

Rozhovory z druhé strany. Seriál rozhovorů o lidech a s lidmi kolem Rádia Svobodná Evropa. Pořad sestavený ze zvukových dokumentů, které v západní Evropě natočil spolupracovník československé rozvědky Ervín Marák. Připravili redaktori Alena Jadavanová a Zdeněk Havel.

Havel: Tentokrát nejsme s Ervínem Marákem, spolupracovníkem naší rozvědky, u mikrofonu sami. Na besedu k pětidílnému seriálu Rozhovory z druhé strany a ohlasů na něj mezi našimi i zahraničními posluchači přišli ještě redaktor Rudého práva Jiří Hečko a s ním dr. Vlastislav Kroupa, který zná hlouběji práci zpravodajských služeb a jejich cíle. Dostali jsme totiž velmi mnoho dopisů, které obsahují jak dotazy, tak i žádosti o vysvětlení některých problémů, a proto tato beseda. Posluchač ing. Pražan z Krouny na Chrudimsku nám například píše: „*Není mi jasný smysl a účel Vašeho pořadu, vždyť teď, kdy Svobodná Evropa má svou dobu konjunktury dávno za sebou a kdy jí každou chvíli mohou zvonit umíráčkem, není potřeba, aby náš rozhlas se zabýval takovýmito vykopávkami.*“ Nemůžeme s tím souhlasit a myslím, že ani mnozí z Vás. Jaký je Váš názor, soudruhu Kroupo?

Kroupa: Svobodná Evropa stále zůstává důležitou součástí mechanismu tzv. psychologické války, ideologické diverze proti socialistickým zemím. V současné etapě zmírňování napětí v mezinárodních vztazích se nutně bude zostřovat boj na ideologické frontě a v tomto boji imperialisté samozřejmě počítají se štvavými vysílačkami, tedy i se Svobodnou Evropou. Proto tato zprofanovaná instituce dosud existuje, proto je dnes zcela nepokrytá udržována ze státních prostředků Spojených států amerických.

Havel: V seriálu Rozhovory z druhé strany se častokrát hovořilo o tom, že Svobodná Evropa je nástrojem americké výzvědné služby, CIA. Mnozí posluchači se ptají znovu na tento vztah – např. Marie Hrubá z Brna, Josef Novotný z Bratislavy a další.

Kroupa: Vztah vysílačky Svobodná Evropa a Ústřední zpravodajské služby Spojených států, CIA, byl od samého počátku určován skutečností, že Ústřední zpravodajská služba fakticky financovala a řídila činnost Svobodné Evropy, ale i vysílačky Svoboda, která působí výlučně proti Sovětskému svazu. Vládnoucí kruhy Spojených států se dlouhá léta snažily vydávat tyto vysílače za soukromé podniky, distancovat se od odpovědnosti za jejich činnost. Když se však před několika léty činnost obou stanic stala předmětem vážné kritiky v samotném Kongresu Spojených států, bylo nutno přiznat pravdu. V této souvislosti, myslím, že to bylo v roce 1972, americký senátor William Fulbright velmi výstižně formuloval charakter a skutečnou úlohu vysílaček Svoboda a Svobodná Evropa, když je označil za součást systému lži a podvodnictví, spikleneckého systému spočívajícího na dezorientaci nejenom amerického lidu, ale i klamání všech, kdo poslouchají tyto stanice. „*Obě vysílačky jsou produktem chorobné*

obrazotvornosti,“ uvádí Fulbright, „*produktem takového uvažování, jež vedlo k případu U2,¹ k invazi do Zátoky sviní,² k případu Tonkinský záliv.³ Ukazují, jak americká vláda podvádí vlastní lid. Soudím,*“ pokračuje Fulbright, „*že je záhodno poskytnout oběma vysílačkám důstojné místo na hřbitově pozůstatků studené války.*“ Tolik tedy Fulbright, který mimochodem neobjevil nic nového, ale jen potvrdil, že existence obou vysílaček za nynější mezinárodní situace je skutečným anachronismem.

Havel: Ovšem anachronismem není pouze existence těchto vysílaček, ale je jím i jednání lidí, kteří v nich pracují a kteří s nimi jakkoli spojili svůj osud. Ing. Milada Macháčková z Prahy se ptá, kdo vlastně jsou ti lidé ze Svobodné Evropy a kolem ní, o kterých hovořil náš seriál. Není sama, kterou to zajímá. Posluchači se ptají na jejich morálku a vztah k vlasti. Mohli bychom začít kterýmkoli dopisem, soudruhu Hečko.

Hečko: To je tedy pravda. Rozhovory z druhé strany ukázaly více než názorně politický, morální a vůbec celkový profil těch, kteří si svého času hráli na největší stoupence svobod a demokracie, humanismu, světového pokroku. Ti z druhé strany až s cynickou otevřeností ukázali, že jejich vztah k vlasti a mezi sebou navzájem je více než mizerný. Pravda, náš stranický tisk, rozhlas i televize již mnohokrát po neblahých krizových letech, na mnoha případech a faktech ukazovaly pravou tvář hlasatelů, takzvaného socialismu s lidskou tváří. Známe však dobře mentalitu mnoha čtenářů i posluchačů. Někteří nad takovými články a pořady pohrdlivě mávnou rukou: „*To je propaganda! Ti, kteří ji dělají, jsou přece od toho placeni.*“ Jiné zase hryže červík pochybností, zda je vše opravdu tak, jak se o tom píše. A jsou i jednotlivci, kteří sednou a napíší hanlivý anonymní dopis. Je však třeba říci, že v tomto směru se díky zvyšující se průkaznosti článků a pořadů o činnosti utečenců a jejich organizačních změnách mnoho zlepšilo. Ovšem v pořadu Rozhovory z druhé strany si vystavili posudek o svém skutečném politickém i lidském profilu, o svých plánech i zkrachovaných záměrech zcela sami. Nikdo z našich publicistů nemůže být nařčen z toho, že jim při tom vedl ruku nebo jim něco předříkával. A jsou to zpovědi vskutku otřesné. Nejen tím, že v nich zhusta používají slov a výrazů, jež se musí v novinách a knihách vytečkovat nebo nahradit výrazy mnohem spisovnějšími. Tato forma vyjadřování jen dotvrzuje obsah. Jak správně pochopili mnozí posluchači a jak píší ve svých dopisech.

Havel: Což potvrzuje například i dopis Ljuby Jasanovské z Teplic v severních Čechách. Píše: „*Někteří posluchači se roztrpčují nad vulgárností emigrantů, ale*

1 ► Míněno sestřelení amerického špionážního letounu U2 1. 5. 1960 nad územím Sovětského svazu.

2 ► Míněna neúspěšná invaze kubánské protikomunistické emigrace na Kubu vedená CIA v dubnu roku 1961.

3 ► Narážka na tzv. Tonkinský incident, událost, která se v srpnu 1964 stala záminkou ke vstupu USA do vietnamské války.

já jsem toho názoru, že jedině autentický záběr je správný. Vystává mi otázka, jestli ten, kdo se pohoršuje nad hrubšími výrazy, se nepohoršuje více nad výrazy samotnými, než nad zradou a charaktery lidí ze Svobodné Evropy. A zdali se nepohoršují takoví lidé falešně jenom nad těmi výrazy.“ Tolik posluchačka Ljuba Jasanovská. A pětadvacetiletý Jiří Šuta z Chomutova píše: „*Prosím Vás, co si to dovoluje Svobodná Evropa a lidé v ní? Přivolávat nebo počítat s třetí světovou válkou je šílenství. Co je to za lidi? Váleční zločinci a jim podobní. To, co si plánují je hrůza a hnus.“*

Hečko: Tito lidé by se stejným způsobem, bez jakýchkoli servítků a zábran, vyrovnali s každým, kdo by stál v cestě uskutečňování jejich reakčních záměrů. To ostatně není nic nového. Psali a hovořili jsme už o tom mnohokrát. Potvrdila nám to i řada domácích exponentů poražené pravice, třeba profesor Václav Černý. Hlásání socialismu s lidskou tváří mělo být, i s jeho tolik popularizovanými představiteli, pouhou přechodnou stanicí. Mělo jen pomoci k nastolení takového režimu a teroru, jaký na sobě už více než rok cítí chilský lid. Oprátky, kandelábry a kulky byly i u nás připravovány nejen pro komunisty. Stejně tak i pro každého, kdo by se zpěchoval následovat a poslouchat různé pochybné hlasatele svobod, demokracie a humanity po západním způsobu. Nešlo opravdu jen o diskusní tribuny a nevinné politické spory, jak to ze začátku chápali někteří naši důvěřiví občané. Zkrachování exponenti pravice žijící na Západě jim svou cynickou otevřeností nyní pomohli zbavit se i těch posledních pochybností. A současně i pochopit, že internacionální pomoc Sovětského svazu v létě 1968 pro nás pro všechny, i pro ně jednotlivě, znamenala záchranu před smrtelným nebezpečím.

Havel: Konečně, citujme z dalších dopisů posluchačů. Třeba manželé Ryolovi z Jičína píší: „*Ze všech slov emigrantů čiší až úděsná nenávisť, která jasně ukazuje, co by nás v Československu čekalo, kdyby dostali možnost uskutečnit záměry jednak své, jednak svých chlebovárců.“* Anebo posluchač Jiří Pospíšil z Brna charakterizuje skupinu lidí kolem Svobodné Evropy „*jako několik desítek osob, které manuálně pracovat nechtějí, a ani nedovedou, a proto se za dobrý žold nechali najmout k té špinavé práci. Vsadili na špatnou kartu a jejich perspektivy jsou opravdu špatné.“*

Hečko: Posluchačka Žofie Vodičková z Olomouce píše: „*Emigrovat jsou schopni jen ti lidé, kterým se nechce pracovat nebo Ti, kteří chtějí získat vysoké postavení v případě, že by byly u nás politické změny. Říci, že jsou to darebáci, to je slabé slovo. Jsou to hyeny v lidské podobě. Klidně by nás všechny zničili, včetně malých dětí, jen kdyby tím získali oni.“*

Havel: Soudruh Karel Maršík, horník v důchodu z Brna, nám napsal: „*Je to hejno supů, kteří by se pásli na našich mrtvolách. Je dobře, že jste do toho hnízda řízli a berete to nekompromisně. Zasloužíme si, abychom viděli v pravém světě ty, kteří byli podněcovateli, iniciátory událostí v krizovém období a pak přeběhli a dál by rádi uchystali zemi nejhorsí osud.“*

Hečko: Právě skončený publicistický seriál Rozhovory z druhé strany se setkal s mimořádným ohlasem domácích i zahraničních posluchačů. Svědčí o něm stovky dopisů, jež přišly a stále docházejí, jak rozhlasu, tak i redakcím našich novin. Je to opravdu mimořádný ohlas, a co je pro něj charakteristické, to je jeho naprostá jednoznačnost a spontánnost. Dopisy lidí, kteří nesouhlasí s naším zřízením nebo se snaží zastávat těch, kteří si vybrali život na druhé straně a dnes tam živoří, by se z celé té záplavy ohlasů daly spočítat na prstech jedné ruky a ještě by nějaké prsty vybyly. Koneckonců víme, že jedinci, jimž socialismus nepřiřostl k srdci, žijí dosud mezi námi. Když nemohou škodit jinak, alespoň si v anonymním dopise vylíjí žluč. To ovšem není ani v tomto případě podstatné. Já bych rád citoval dopis Stanislava Kuthana ze Zahořan z okresu Benešov. Píše: *„Jsem velmi rád, jako většina dalších posluchačů, že tyto rozhovory vysíláte. Já jsem si všech pět relací natočil na magnetofon, protože tyto relace jsou velice poučné a zajímavé. Tyto rozhovory, které pořídil rozvědčík Ervín Marák, drtivě většinu lidu, a to hlavně mladé generaci, otevírají oči. Chtěl bych mu proto tímto prostřednictvím nejen za sebe, ale i za většinu posluchačů srdečně poděkovat. Mluvil jsem s mnoha posluchači a s mnoha kamarády, kteří to dobře myslí s naším socialistickým zřízením. Každému se tyto relace líbily.“*

Havel: Mnozí posluchači se vyjadřují k existenční nejistotě utečenců. Třeba doktor Zdeněk Matis z Havířova patří k těm z našich lidí, kteří doplatili na svou důvěřivost k pravicovým exponentům, kteří dnes žijí na Západě. V jeho dopisu stojí mimo jiné: *„Znám třeba příběh Zdeňka Karáska z Ostravy, který emigrací utíkal před osobními problémy, rozvratem rodiny, úhradou škody způsobenou havárií služebního vozu. Třebaže nakonec v Německé spolkové republice našel celkem slušné místo, dřina a nervové vypětí mu přivodily mozkové onemocnění. Nádor byl dvakrát operován. Jeho poslední dopisy z nemocnice jsou zoufalé. Chtěl se vrátit. Matka se mu snažila k návratu do Československa pomoci, ovšem smrt byla rychlejší. A následuje další trapná a tragická epizoda, kdy se ukazuje, že jeho dcera nedostane z Německé spolkové republiky žádný sirotčí důchod, poněvadž tam otec nepracoval potřebných pět let. Že dědictví, které tam po něm zůstalo, včetně automobilu, je různými machinacemi maximálně zkráceno různými osobami z Německé spolkové republiky, zejména bytnou, která se pohotově vydává za jeho snoubenku a započítává si současně nezaplacené bydlení a garážování.“*

Hečko: Domnívám se, že tento dopis, stejně jako celý pořad, jsou i vážnou připomínkou pro naše mladé lidi. Týká se to zejména těch, kteří se dosud nezbařili iluzí o tom, jak vypadá skutečný život na Západě. V dopisech, které k pořadu stále přicházejí, je ještě jeden příznačný rys. Neozývá se v nich lítost nad osudy utečenců. Vždyť koneckonců mají to, co si sami vybrali. Jestli je třeba opravdu někoho politovat, potom jejich děti. Jejich rodiče totiž na nich spáchali těžký zločin, odtrhli je od vlasti a přivedli je na místa, která se nikdy nestanou jejich opravdovým domovem. Bude se tam na ně pohlížet se stejným opo-

vržením a despektem jako na gastarbeitry z Turecka, Itálie a dalších zemí a víme, že ti jsou na Západě zdrojem nejlevnější pracovní síly.

Marák: Teď si vzpomínám třeba na kluky Strnadovy⁴, syny toho, co je hlasatelem v Deutsche Welle. Jsou tři, tomu nejmladšímu není ještě ani čtrnáct. Ta děcka tam jsou opravdu nešťastná. Žádní kamarádi, stesk po domově přesto, že tam jsou s rodiči. Je to, řekl bych, až citová poušť.

Havel: Další posluchači se ptají, zda mají emigranti informace od nás, to za prvé, a za druhé, zda máme emigraci vůbec brát vážně.

Hečko: Pisatelé určitě mají na mysli emigranty, kteří opustili republiku po únoru 1948 a po srpnu 1968. Oni ovšem představují z celkového počtu Čechů a Slováků žijících dnes na Západě jen necelou desetinu. Protože však část této emigrace, zejména její prominentní část, vyvíjí po léta proti nám aktivní nepřátelskou činnost, protože se stala nástrojem antikomunismu, součástí mechanismu ideologické a politické diverze a špionážní aktivity. Nutno s ní samozřejmě počítat. Nechceme její možnosti nepřátelského působení proti nám nikterak přeceňovat, ale ani je nechceme a nemůžeme podceňovat. Naši emigranti jistě mají dostatek pramenů k získávání množství informací z Československa, a to i naprosto objektivních informací z našeho rozhlasu, tisku a i jiných pramenů. Je ovšem otázka, zda všichni o tyto objektivní informace mají zájem nebo jak s nimi nakládají. Jisté vrstvy mají zřejmě zájem o informace jen určitého druhu, to potvrzují ostatně i některé rozhovory natočené soudruhem Marákem na Západě a vysílané ve vašem pořadu.

Havel: Před několika dny jsem, soudruhu Maráku, četl interview s Vámi v moskevské Komsomolské pravdě. Na otázku, co je v práci rozvědčíka nejsložitější, jste odpověděl: „*Na rozdíl od různých knižních a filmových hrdinů je nejdůležitější zůstat za všech okolností člověkem, i když musí žít mezi vlky, stýkat se s nimi a usmívat se na ně.*“

Marák: Myslím si, že by bylo mylné, kdyby se mladí lidé domnívali, že rozvědčík nezažil pocit strachu, že rozvědčík nemá své bolesti, neprožívá svoje trable nebo nemá slabé chvíle, to teda není pravda. Zejména mladí lidé často vidí rozvědčíka jako supermana, kterému se všechno daří, který nemá před ničím obavy, kterému, kam jen vstoupí, tam se mu všechno daří a všechno mu samozřejmě vychází. A ono to opravdu není tak snadné.

Havel: Jde o to mít sílu strach a obavy překonávat a zůstat vyrovnaným cílevědomým člověkem.

Marák: Je to přesně tak. Rozvědčík musí umět překonávat osobní problémy a třeba i dílčí neúspěchy.

4 ► Antonín Strnad (1923–1983), dlouholetý člen Libereckého divadla, po srpnu 1968 odešel do exilu. Žil v Kolíně nad Rýnem, pracoval jako hlasatel českého vysílání německé rozhlasové stanice Deutsche Welle, byl členem Poradního sboru Čechů a Slováků v západní Evropě.

Hečko: Posluchači se ptají, jako např. Marie Kovářová z Brna nebo Josef Zouplna z Prahy, Vítězslav Rychlý z Jablonce n. Nisou a další, i na různé drobnosti. Třeba proč vždycky, když jste hovořil s Pejskarem, se ozýval dříve než on pes. Marák: No, to je vlastně také člen Pejskarovy rodiny, je to pudl, černý pudl Diana, který ostře reaguje na telefon a vždycky, když Pejskar s někým hovoří, snaží se jej přeštkat a často dost zdařile.

Havel: O náš seriál byl živý zájem, nejen mezi posluchači u nás doma, ale i v zahraničí. Vysílalo jej i zahraniční vysílání Československého rozhlasu.

Hečko: Rád bych proto přečetl úryvek aspoň z jednoho dopisu ze zahraničí. Je to názor Američana, který žije už dva roky v holandském městě Utrechtu a jeho jméno z pochopitelných důvodů neuvádíme. Píše: *„Oblíbil jsem si Vaše pořady, protože zaplňují důležitou mezeru ve znalostech a informacích lidí, kteří žijí zde, v americkém světě. Ukazuje tzv. demokraty ze Svobodné Evropy v pravém světle. Váš pořad přesvědčivě dokázal, že tito lidé jsou vlastně barbary. Mám na mysli slova jednoho z pracovníků Svobodné Evropy, kterými vyjadřuje své potěšení nad hrůznými událostmi v Chile a pevně doufá, že se totéž stane v Československu. Ilustruje to dobře mentalitu těchto lidí a nemohu ani vyjádřit, jaké jsem pocítil ulehčení, když jsem poznal, že tito lidé byli poraženi dříve, než bylo pozdě.“*

Havel: A seriálu Rozhovory z druhé strany věnoval pozornost i západní tisk. Tak třeba západoněmecký list Rheinische Merkur. Je to časopis, který, myslím, vydávají teď biskupové katolické církve, 28. listopadu napsal: *„Návrat Ervína Maráka do Československa je dalším důkazem nedostatečné kádrové politiky v americké vysílače Svobodná Evropa. Marákův případ je už třetím skandálem, který postihl Svobodnou Evropu od začátku letošního roku. Týdeník dále píše, že jste Vy, soudruhu Maráku, nebyl jen tak někdo, že jste měl tak klíčovou pozici, jako před Vámi kapitán polské tajné služby Andrzej Czechowicz a že jste nejen shromáždil některé dokumenty, ale nahrál i rozhovory s československými emigranty. Ty rozhovory pomáhají dotvářet jejich profil. Už sám jejich profil je takový, že nemůže vést jinam, než k debaklu.“*

Marák: V emigraci na Západě se opravdu sešla velmi svérázná a pestrá společnost. Od fašistů až po pseudosocialisty. Bylo by však mylné se domnívat, že všichni tito lidé odcházeli do emigrace z čistě politických důvodů. Jako příklad nám může posloužit profil tzv. posrpnové emigrace. Na značnou část z posrpnových utečenců působily iluze o existenčních podmínkách na Západě. Další část byla vedena dobrodružnými představami. Jiní odešli z nerozvážnosti. Není však málo ani těch, kteří utíkali před zákonem, kteří si odchodem z republiky chtěli vyřešit osobní, rodinné problémy a jiné maléry. Není proto divu, že tato emigrace nikdy netvořila, a ani nemohla tvořit, nějaký kompaktní celek. Její nejednotnost a organizační roztržitost vyplývá z tradičních rozdílných ideově politických názorů jednotlivých skupin, z odlišných zájmů hmotných, existenčních, společenských a jiných. Navíc uvnitř emigrace stále probíhá pro-

ces diferenciacce. Permanentně tu tedy existuje podhoubí, z něhož vyrůstá nevráživost, intrikánství, špiclování, vzájemné očerňování a podobné jevy. Ve vašem seriálu se naší veřejnosti prezentovali lidé, kteří se navždy rozešli s vlastním národem. O tom, že se dali cestou plnou nenávisti, hořkosti a trpkých zklamání se již ne jeden z nich přesvědčil na vlastní kůži. Bezvýchodné a pochmurné postavení těchto lidí, kteří se vlastní vinou ocitli na smetišti dějin, velmi výstižně charakterizoval již před mnoha lety bývalý předúnorový národně socialistický poslanec a publicista František Klátíl⁵, který v roce 1953 napsal v emigrantských novinách Čas: „*Atomizace v exilu nebyla zastavena. Není spolku, v němž by nebyly aspoň dva směry potírající se s kohoutí zuřivostí. Kdyby se funkcikopové nebáli trestu, snad by si sypali do sklenic, tak velká, zběsilá je jejich nenávisť. Bláhovci se chtějí dovolávat k národu se svými vzteky. Dejte pokoj tomu národu, nebude mít pro vás kdy. Zatímco národ bude znovu růst a kvést, vy budete těžko umírat.*“ Zní to kruté, ale František Klátíl měl tenkrát pravdu. Ale ono to platí i dnes.

Havel: Dopis od J. Řídkého z Třebíče je sice adresován do Rozhlasu, ale patří Vám, soudruhu Maráku. Citujme z něho alespoň toto: „*Zejména pro nás mladé, kteří jsme na vlastní kůži nepoznali realitu kapitalistické společnosti, kteří nemáme přímé zážitky a představu o těžkostech, problémech a složitosti vývoje a boje o naši novou společnost, má obsah seriálu ohromný význam. Každému čestně myslícímu a cítícímu mladému člověku musí Rozhovory z druhé strany pomoci v hledání jeho cesty, životních zásad a pohledu na svět.*“ V dalším dopisu Božena Nováková z Liberce uvádí: „*Ve vašich pořadech jsme měli možnost nahlédnout do nitra lidí z řad emigrace, jak ze Svobodné Evropy, tak i ostatních zaprodanců. Jsou to ztroskotanci, kteří za jidášský groš zrazují všechno. Vlast, přátele, sebe samé i své zaměstnavatele ze CIA. Mohou takoví lidé chodit kdekoliv na světě kolem dětí, které důvěřují dospělým lidem, že je chrání? Nebo kolem mladých matek, které budují pro své děti klidné domovy?*“ Tolik posluchačka Božena Nováková.

Hečko: A Václava Štancla z Pardubic, Josefa Aplta z Ostravy a řadu dalších čtenářů a posluchačů zajímá také to, jaké cíle sledují západní špionážní služby a jaké je naproti tomu poslání naší rozvědky.

Kroupa: Mezi špionážními službami imperialistických států a zpravodajskými službami socialistických států existují zásadní rozdíly v cílech, používaných prostředcích a metodách práce. Činnost imperialistických špionážních služeb je dnes zaměřována tak, aby vytvářela podmínky pro realizaci celkových zá-

5 ► František Klátíl (1905–1972), od roku 1926 byl tajemníkem národně socialistické mládeže, pracoval jako redaktor novin a časopisů vydávaných nakladatelstvím Melantrich. V letech 1946–1948 byl poslancem Národního shromáždění. Po únoru 1948 odešel do exilu. Pracoval pro Radu svobodného Československa. Vydával exilový časopis Čas.

měří imperialistického světa. To znamená zničit socialismus, podlomit mezinárodní komunistické hnutí, zabrzdit pokrokový vývoj ve světě a upevnit vykořisťovatelský systém. Je tedy zřejmé, že orientace západních špiónážních center je nyní daleko širší, než byla v minulosti, neboť kromě úkolů výzvědného charakteru se zabývají organizováním ideologické diverzní činnosti, přípravou státních převratů, různých provokací, podporováním opozičních a protistátních skupin a tak podobně. Naproti tomu posláním socialistických rozvědek je ochrana vlastních zemí, socialistického společenství jako celku a obrana míru. Je jasné, že úklady proti našim zemím není možno odhalovat až na našem vlastním území. To by bylo snad až příliš pozdě. Je tedy nutno vést boj již tam, kde se nepřátelské akce proti nám plánují a připravují. To je odpovědným, obtížným a vysoce politickým úkolem pracovníků socialistických rozvědek, o nichž legendární sovětský rozvědčík doktor Richard Sorge napsal ve své závěti: „*Na nás se nikterak nevztahuje označení špion ve významu, který se obvykle tomuto slovu přikládá.*“

Havel: Máme zde také takovéto dotazy, soudruhu Maráku: „Kolik je Vám let a jak jste se dostal k rozvědné práci?“

Marák: Je mi dvaapadesát roků, a když jsem v této profesi začínal, nebyl jsem už nejmladší. Ve svém životě, který nebyl lehký, jsem měl možnost poznat už před šedesátým osmým rokem skutečnou tvář těch, kteří se později oháněli socialismem s lidskou tvářící a humanitou, a když se na mne počátkem osmašedesátého roku obrátili někteří z těch, kteří mě znávali dříve, tak si neuvědomili, že mě s nimi už nic nespojuje. Chtěli tehdy, abych jim pomohl organizovat některé protikomunistické organizace na jižní Moravě. Neodřekl jsem, byl jsem totiž přesvědčen, že v těchto organizacích lze odhalit jejich skutečné cíle i ty, kteří za nimi stojí. Vše se dělo s vědomím našich bezpečnostních orgánů. A když potom bylo třeba proniknout přímo do centra této činnosti v zahraničí, věřte, nebylo to pro mne nejlehčí. Šel jsem také a šel bych dnes znovu.

Hečko: V seriálu se sice hovořilo o tom, kdo je kdo, a pracovníci Rádia Svobodná Evropa a různých emigrantských spolků byli postupně představováni. Řada posluchačů však neslyšela všechna pokračování a žádá o bližší údaje k některým z osob, o kterých jste, soudruhu Maráku, hovořil. Můžete k některým z nich uvést něco konkrétnějšího?

Marák: Vy myslíte ten dotaz posluchače Františka Syrového z Brna. Ptá se na Kamila Benu, prý jej znával. Ano, Kamil Bena je skutečně z Brna. Před svým útekem v roce čtyřicet devět bydlel na Pekařské, studoval tehdy na obchodní akademii. Dnes pracuje ve Svobodné Evropě jako redaktor a plní v československé redakci funkci jakéhosi kádrováka, tedy pro CIA. A Jaromír Netík,⁶ na

6 ► Jaromír Netík (1922–1981), národní socialista, po únoru 1948 odešel do exilu, v letech 1953–1974 byl zaměstnancem Rádia Svobodná Evropa, vedl vnitropolitickou redakci. Byl spoluzakladatelem exilového časopisu České slovo.

kterého se také někteří ptají. Ze Svobodné Evropy byl propuštěn, už měl příliš mnoho skandálů, ale ještě pořád píše do Českého slova a podepisuje se pseudonymem, který používal i v rádiu – Fousek. Někdy pod tímto jménem píše i o Netíkovi, tedy sám o sobě, a to je potom ta pravá legrace. Josefa Pejskara snad dnes představovat nemusím. Měl k tomu sám dost možností v jednotlivých dílech našeho seriálu a bohatě toho využil. Redaktor Vladimír Beneš, který ve Svobodné Evropě pracuje v kanceláři 201, traktu C, pochází z Prahy. Uprchl také v roce 1948. On a jeho žena také mají při každé krizi sbalené kufry a čekají na to, až se o ně postará americká armáda. Přesně tak jako Pejskarovi. Konečně takových lidí se tam najde víc.

Havel: Máme zde, soudruhu Maráku, také dotazy, jak vypadá dnes situace ve Svobodné Evropě a v Poradním sboru.

Marák: Víte, mě nejvíce zaujala skutečnost, že teď po osmém listopadu jsou v čele Poradního sboru zaměstnanci Svobodné Evropy. Místopředsedou je doktor Ludovít Linczényi,⁷ redaktor Svobodné Evropy, který pracuje v kanceláři 212, traktu D, a předsedou Poradního sboru se stal režisér Holman,⁸ také pracovník Rádia Svobodná Evropa, se kterou už nikdo nechce nic mít, musí do čela těchto organizací dávat své zaměstnance, přestože oficiálně účast svých zaměstnanců v nich popírá.

Hečko: Mnoho občanů starších i mladých, ale též celých kolektivů, žádá, aby seriál Rozhovory z druhé strany byl opakován. Soudruh František Novák tlu- močí též připomínku pracujících z druhé směny ve Znojmě, kteří nemohli pořad slyšet. Připomíná dále, že členové Socialistického svazu mládeže by si chtěli pořad nahrát na magnetofonový pásek a používat jej k politické práci v mládežnických organizacích. Obdobná je i žádost soudruhů z Třebíče. Takových požadavků stranických a společenských organizací i jednotlivců je celá řada.

Havel: Zvázili jsme tyto požadavky a vyhovujeme jim reprízou celého seriálu. První část uslyšíte zítra na stanici Praha a v Rozhlase po drátě v 21 hod. 45 min. Ostatně k tomu myslím nemusím šířeji hovořit, poněvadž reprízy oznamujeme už v našich zpravodajských relacích.

Hečko: Stejně je myslím možno odpovědět i Anně Píbrové z Českých Budějovic a dalším pisatelům, že se uvažuje i o tom, aby obsah tohoto publicistického pořadu byl vydán tiskem v ucelené brožuře.

7 ► Ludovít Linczényi (1909–1981), slovenský politik, v letech 1946–1948 byl poslancem Národního shromáždění za Demokratickou stranu. Po únoru 1948 odešel do exilu, byl funkcionářem Rady svobodného Československa, od roku 1956 pracoval v Rádiu Svobodná Evropa.

8 ► Josef Holman (1901–1980), český novinář, filmový scénárista a režisér. V letech 1945–1948 byl úředníkem MZV. V roce 1952 odešel do exilu. Byl režisérem a redaktorem Rádia Svobodná Evropa, funkcionářem Rady svobodného Československa a Poradního sboru Čechů a Slováků v západní Evropě.

Havel: Před závěrem naší besedy chci ještě, a určitě nikoliv jenom za sebe, poděkovat Vám, soudruhu Maráku, za vaši statečnost, za vše, co jste pro vlast vykonal. Myslím, že bych nenašel lepších slov než posluchač Josef Šikula z Brna, který nám napsal: „*Dovolte, abych z celého srdce poděkoval a v duchu stiskl ruku všem těm neznámým i známým soudruhům, kteří bez oddechu, v těžkých podmínkách, ve dne i v noci jsou ve vyčerpávajícím, životu nebezpečném boji na oné neviditelné frontě, kde neexistuje příměří. Pomáhají chránit naše domovy a mařit plány vnitřní i zahraniční reakce.*“

Hečko: Vážení posluchači, co říci na závěr této besedy? Ti, kteří prováděli, a dovolte mi to tak říci, svůj politický a morální striptýz, nám už dnes nemají co nabídnout. Nemluvím o tom striptýzu náhodou. Totiž, pamatujeme si, že i skutečný striptýz patřil v oněch krizových letech k arzenálu jejich zbraní, kterými chtěli rozvracet vědomí a morálku zejména našich mladých lidí. Dnes je ovšem jejich situace taková, že se sami mezi sebou perou o miskou jidášské čočovice. Slibovali nám ráj na této zemi. Líčili věci tak, jako by nám měli bez práce a jakéhokoli přičinění padat pečení holubi přímo do úst. Snažili se vydávat naši krásnou malou zemi za jakýsi pupek světa, který bude rozhodovat o příštím koloběhu dějin. Měli plná ústa slov a krásných slibů. Skloňovali slovo etika ve všech pádech a číslech. Ukázali nám teď sami tuto etiku velice názorně, podle svých představ v plné její nahotě. Až k těm samopalům, kulkám a tragédii chilského lidu. Můžeme jim říci: Děkujeme Vám pěkně za podobnou etiku. Naši občané mají pevné sociální jistoty. Nikdo se nemusí bát o svou zítřejší práci. Mají všechny předpoklady uplatňovat své tvůrčí síly, schopnosti i nadání. Nemusejí pro ně hledat uplatnění kdesi na Západě a mohou řešit, a také z vlastní iniciativy úspěšně řeší, i mnohé problémy. Třeba takové, jako je stoupající potřeba mateřských školek nebo jeslí, v nichž vyrůstá naše nejmladší socialistická generace a v nichž budou vyrůstat i generace příští. Generace lidí, kteří mají své domovy, svou socialistickou vlast a jsou na ni oprávněně hrdi. Generace, které k novým, vyšším, socialistickým metám vyzvedlo to, k čemu jejich otcové a dědové kladli základy právě před třiceti lety.

DOKUMENT Č. 3

Komentář Jana Klimenta k rozhlasovému pořadu Rozhovory z druhé strany

Rudé právo, 11. 11. 1974, s. 2.

Skutečná tvář emigrantů v americkém žoldu „*Postřílím, koho potkám*“

Pražský rozhlas vysílal v pátek pořad, na který hned tak nezapomene, kdo jej slyšel. Byla to přitom jen první z celkem šesti částí, ale už v ní se odhalilo tolik, že nelze jen si ji vyslechnout a jít dál. Slyšeli jsme natočená svědectví některých emigrantů, některých lidí, kteří kdysi byli našimi spoluobčany, než se z tohoto občanství sami vyloučili. Dovolte citovat, i když se budeme lišit od autentických záznamů v tom smyslu, že nebudeme opakovat vulgaritu, jimiž se ona důvěrná vyznání hemží v každé větě.

Jeden člověk v Praze, když byl po potlačení kontrarevoluce odstraněn ze své funkce, dal se nenávislně slyšet, že lituje dnes jen jednoho: že nedal všechny postřílet, když to mohl udělat.

Jiný člověk, a byl to univerzitní profesor, se v rozhovoru s jedním bývalým spisovatelem (jak jsme to slyšeli rovněž z autentických záznamů před časem v televizi a rozhlasu) také docela otevřeně přiznával k „humanistickému“ pogromistickému programu luceren a oprátek.

V tom byli a jsou zajedno vyznavači ideálů humanitních s nacisty, kteří před pouhými několika desítkami let chtěli dláždit českými hlavami Václavské náměstí.

Když slyšíme na vlastní uši emigranta Emila [Eduarda Partla], jak v telefonu vyznává, že „*kdyby mi dal někdo dnes kulomet, půjdu od Plzně pěšky a postřílím, koho potkám*“, nezbyvá, než vzpomenout na pach takových manifestů, jakými bylo pověstných Dva tisíce slov, ona kontrarevoluční výzva k teroru a násilí.

Ano, když slyšíme tento „program ideálů“, není třeba už hovořit o tom, zda u nás byla nebo nebyla kontrarevoluce. Antonín Strnad, emigrant, který hovoří občas do západoněmeckého vysílače Deutsche Welle, to formuluje také bez příkras: „*Na žádného komunistu nemůžeš být dost tvrdý. Žádné slitování s žádným.*“ Jenomže nejde vůbec jenom o komunisty. Jde prostě o každého, kdo si nemyslí, že bychom měli usilovat o třetí světovou válku. Ta ostatně prý je. Říká to na vlastní zsvěcená ústa redaktor špiónské vysílačky Svobodná Evropa Josef Pejskar, jinak také Jožka Pero, Vítězslav Pravda nebo Slavomír Naděje. (Je nutné zvláště teď, kdy těchto „tvůrčích“ kádrů emigrace ubývá, volit mnoho pseudonymů, aby se aspoň snad mohlo budít zdání, kolik že jich tam vlastně je.) Tento poúnorový emigrant říká: „*My, pokud máme určité informace z Londýna, vlastně už jsme ve třetí světové válce.*“ A jistý Oskar Krause to v dopise svérázně potvrzuje: „*To všechno mi stále přesvědčuje, že by měla přijít válka či mor, že lidstvo je též zkurvené, bez charakteru, sobecké. Zklamání, zlost, marný, marný, marný...*“ Takže, když jejich plány nevyšly, raději zničit všechno, celé lidstvo. Připomíná to ony teorie o prasknutí dveřmi, jež hlásali nacisté, ne však jenom oni.

Samozřejmě se to všechno jindy, když se jaksí promlouvá k posluchačům v rádiu, formuluje jinak. Pejskar to říká, když soukromě vysvětluje, jak se

dívat na dohody, k nimž došlo mezi NSR a naší zemí: „*Diplomacie je jedna věc, a realita, skutečný život, je věc druhá. Teď je taková perioda, že prostě máš dojem, že všechno se spiklo proti nám, nebo že to nejde vůbec podle našich přání... Ale ono to ještě může být klam... Bohužel, my nemůžeme vždycky otevřeně o všech věcech psát. Nikdy nevíš, kdo by to zneužil.*“ Taková je ona „svědomitá poctivost“ oněch bijců za svobodu a demokracii. S touhle tváří se obracejí jen ke svým, protože před lidmi, s nimiž se snaží manipulovat jako s pěšáky na šachovnici své rozehrané nebezpečné partie před těmi se tváří jinak, a tudíž i medově jinak mluví. Člověk si uvědomuje, jak nevhod těmto lidem pochopitelně přišlo jednání vlády NSR s námi, a jak se (ze svého hlediska rovněž pochopitelně) snaží úsilí o dobré sousedství torpédovat, seč jsou. Přitom také nezapomínáme, že nejsou sami, že je dost dlouho podporovala pověstná americká špionážní služba CIA, která se – jak dnes ví už celý svět – pokolikáté zkompromitovala, když vyšla najevo být jen docela malá část jejich špinavostí a zločinných machinací v Chile i jinde.

Podívejme se, jak Josef Pejskar kádruje u nás nikoli neznámého L. Pachmana, jenž prošel zvláštním životem ke komunismu a odtud přes zradu všeho, co jen si lze představit do lůna křesťanství, tu všechno docela nekřesťansky. Teď se, jak to kdesi na Západě řekl, dokonce učí milovat své nepřátele. Odjel ke svým na Západ a nejrozmanitějšími rošádami a výměnami figur dospěl až do tábora revanšistů.

Josef Pejskar o tomto Pachmanovi říká na názor, že onen bývalý člověk po příjezdu do NSR vypadá, jako by objevoval Ameriku: „*No, to je u každého nového, víš, každý si myslí, že objevil, Ameriku, že se na něj čekalo a do jeho příchodu se nic nedělalo. On nepochybně byl fanatický komunista, když byl mladý, kolem osmnácti, dvaceti, dvaadvaceti let. Přišel Únor, tak on se v něm viděl. A teď na rozdíl od těch ostatních, kteří sem přišli a ještě tady začali rejdit a začali vykládat o nějaké lepší tváři komunismu, on přišel a řekl: ‚Byla to lumpárna, podvod, doběhli nás, já s nimi nechci mít nic společného.‘ Podívej se, všichni ostatní jsou ateisti, kdežto on vstoupil do církve.*“ Pejskar pokračuje: „*A že on ji našel, a už dřív, než sem přišel, on byl – to je mezi náma – on už byl tři roky ve styku s námi.*“

A jsme z vojny doma! Ano, odtud ono dobrozdání o plnohodnotném a bohublibém konání Pachmanově: byl už tři roky ve styku s emigranty. Pan Pejskar vysvětluje v jakém: „*On nám podával informace.*“ Hned také dodává, že se s tímhle „*nedá chodit na buben. Rozumíš tomu, on dostal určité úkoly, a to nemůžeš každému kokrhát z taktických důvodů, taky poněvadž oni by to potom zneužili a tak, ale fakt je, že v případě Pachmanově ta situace je zcela jiná, než je v každém jiném případě.*“ A ještě dodává, že ať to je jak chce, aspoň v jistých kruzích je Pachmanovo jméno známé, takže se hodí emigrantům do hry. Ostatně sám také uznává: „*Podívej se, já tím nechci říct, že je ohromný, že je báječný nebo že je geniální, to já neříkám. Ale když už přišel a chová se tak, jak se vůbec málo-*

kdo chová, podívej, mezitím takzvaní antikomunisti a takoví ti, kteří tady mají nadávky a starají se o to, aby dělali ten první milión. Rozumíš tomu, hrabali pro sebe, aby měli nadbytek a přebytek, a na všechnu ostatní práci pro naši společnou věc s odpuštěním...“ Tady se Pejskar rozhořčil až příliš. Omluvou mu však budiž, že si nemyslel, že jeho názor bude zveřejněn.

Nejvíc však se ukazuje nitro, povaha a surovost i skutečné fašistické ledví emigrantů v jejich přístupu k zločinu, který se před rokem stal pod taktovkou americké CIA v Chile. Jejich postoj je postojem lokajů CIA. O jeho skutečném humanismu není třeba se šířit. Onen Josef Pejskar poslal například z dovolené v USA v září loňského roku lístek s tímto doslovným textem: *„Máme radost z vývoje událostí v Chile. Doufáme, že tomu bude jednou tak i u nás. My jsme měli v roce 1968 s komunisty udělat totéž a dnes bychom byli dále.“*

Když se tento názor dověděl občasný mluvčí Deutsche Welle západoněmeckého vysílání v různých řečích) Antonín Strnad, řekl k tomu: *„Já to plně schvaluju, že k tomu došlo. Jo, dostali marxisti na ... a komunisti. Zaplat' pánbůh, že zase někde aspoň jednou ten komunismus dostal na zadek.“*

Na námitku, že sami Němci v NSR vyjadřují souhlas s tím, že fotbalisté SSSR odmítli hrát na krví zbroceném santiagském stadiónu, prohlásil Pejskar docela chladnokrevně: *„To jsou prostě sloni. Kdyby tam vojáci nezakročili, tak by tam byla komunistická revoluce jako na Kubě.“* A když tazatel znovu poznamenal, že i samotné západoněmecké noviny píší o tom, že americká CIA to podporovala, že sami západoněmečtí občané odsuzují fašismus v Chile, prohlašuje Pejskar: *„Nejlepší se s takovýma lidma nebavit. Věř tomu, tohle je prostě vliv té bolševické propagandy. To bohužel zblbllo mnoho lidí na Západě, poněvadž ty lidi jsou naivní.“*

To je názor jednoho z redaktorů vysílačky, která má za úkol rozvracet, špinit, znemožňovat dorozumění mezi národy, kalit vody a vlastně připravovat tak válku, v níž se sami její hlasatelé už cítí (podle svých informací). Jistě to není názor jen Pejškara. Ale je dobré jej znát, protože nám to pomůže rozeznávat pravdu od lži, pokrok od reakce, protože to pomáhá poznávat skutečný program těch, kdo se svých kontrarevolučních záměrů nevzdali a ani vzdát nemohou, protože by ztratili svůj džob. Romain Rolland, velký francouzský spisovatel a opravdový humanista, napsal ve svém doslova obrovitém románu zralých let Okouzlená duše tuto myšlenku: *„Vadou odrodilců je, že svou novou víru přehánějí.“*

Zřejmě to platí i o těch, kdo jsou odrodilci proti lidskosti od doby, kdy měli rozum brát. Je na nás, abychom dovedli rozeznat jejich skutečnou tvář, protože potom na nás ani sebevětší přehánění nebude platit. Vývoj světa stejně zvrátit nemohou. Ale mohou natropit ještě mnoho zla. Proto je dobře je znát, protože přehlížet zlo by byla skutečná naivnost.

DOKUMENT Č. 4

Ohlas čtenářů Rudého práva na rozhlasový seriál Rozhovory z druhé strany

Rudé právo, 21. 11. 1974, s. 2.

Řekli nám to jasně sami

DOPISY TĚCHTO DNŮ

Hned po prvním vysílání měl pořad Hovory z druhé strany, natočený s utečenci ze Svobodné Evropy, jednoznačný ohlas. Jejich nezměrný cynismus, nenávisť, vlčí mravy znovu mnohé připomněly. Řekli nám toho o sobě a na sebe dost. I naši čtenáři k těmto hovorům poslali své dopisy.

Mravní odpad

Poslouchám Hovory z druhé strany a hluboce se za ty lidi stydím. Mluví řečí spodiny, ukazují, jaká „elita“ nám odešla. Po mravní stránce, po etické je to odpad, neznají vůbec, co je to národní hrdost. Po existenční stránce se neustále strachují, kdy se uzavře dlaň dávající jim za jejich špinavou práci mzdu. A perspektivy? Veškeré žádné. Mají tam v cizině své předchůdce, ruské emigranty, kteří již téměř šedesát let čekají na něco, co přijít nemůže. Jak mohou nenávidět naše dnešní zřízení, které odstranilo bídu a nerovnoprávnost lidí? Tomu cestovateli, který by šel pěšky od Plzně a střílel, můžeme říci, že ten den by si mohla vzít Bezpečnost, armáda i milice dovolenou a stejně bychom si to s ním rychle vyřídili.

V. BRDIČKA, Děčín

Dovedou se stydět?

E. Marák přivezl velmi zajímavé materiály a záznamy telefonických rozhovorů. Všichni si můžeme udělat obrázek o charakteru těchto emigrantů. Když hovořili o Chile, prohlásil jeden z nich, že totéž měli udělat v osmašedesátém u nás a byli by o kus dál. Jenom potvrdili, že se snažili o kontrarevoluční převrat, který jim díky včasné pomoci spřátelených armád nevyšel. Tím „o kus dál“ mysleli asi vraždy poctivých lidí. Sami říkají, že na Východě jsou všichni jejich nepřáteli bez rozdílu. Co říci na závěr? Snad jen to, že se mohou stydět, jestli to totiž vůbec dovedou.

R. VOLNÝ, Vyškov

Pod úroveň

S rozhořčením jsem vyslechla další část natočených hovorů. Ti lidé mluví tak, že v člověku vzbuzují silný odpor. Znali jsme je z šedesátého osmého. Jak daleko ti, kteří rádi ukazovali svoji „lidskou tvář“, až došli, je otřesné.

Z. MATERNOVÁ, Praha

Se zlou tváří

Dokumenty ukazují, že zaprodanci jsou na straně těch, kteří připravují válku a zničení lidstva. Nemají žádnou perspektivu, představují si, že jedině tím by mohli dosáhnout svých cílů a ztracených pozic. Jejich projevy a vyjadřování svědčí o nenávisti proti všem lidem. Je rovnítko mezi nimi a fašisty z období druhé světové války, mezi nimi a fašisty, kteří utopili v krvi demokratický režim v Chile, je správné ukazovat lidem jejich pravou tvář, tvář lidí, kteří za žold prodají vše, i svou vlast. Vraždili by, protože podle jejich vlastních slov, žádné slitování se žádným. Jenže všichni víme o tisících komunistů umučených v koncentračních táborech, o jejich postojích ve dnech mnichovské zrady, o obětavosti v boji za spravedlivější život. Názory a myšlenky emigrantů skončí v odpadu.

J. VALÁŠEK, Plzeň

Oživé mumie

V pořadu před námi defilovala reakce a pravicové síly, které uprchly „ke svému“ na Západ. Vulgárnost a nenávist převažují ve všem, co mluví a co dělají. Samy se postavily do pravého světla. Zbytečně se namáhají ti ze Svobodné Evropy pomluvit naše budovatelské výsledky a vychválit západní ideologii. Jáka je ta ideologie, jsme právě slyšeli v originále. Necht' se tento pořad stane vážným mementem, necht' je poznáním, že pravda je na naší straně a že nás od ní tamti nemohou žádnými prostředky odvrátit.

O. HAŠ, Domažlice

Nelidský svět

Při poslechu pořadu jako bych byl vržen do nedávných let, kdy kontrarevoluce i nás chtěla zkrušit jařmem fašismu. Ta jeho mnohotvárnost je nám všem moc dobře známa. Marně skrývají pod papírovými slovy o socialismu s lidskou tváří, co dělají v různých částech světa. Plně to dokumentuje jejich cynické vyznání, rozhovory „co by a jak by“, kdyby se dostali k moci. Kdo jsou, prozrazují již svou zvrhlou radostí nad fašistickým řáděním v Chile. Žoldáci imperialismu, hlásné trouby fašismu, odrodilci, zrádci, lháři a zločinci. Jenže podle nezvratného zákona přirozenosti platí stále – co zaseješ, to sklidiš. Zdrucující většina lidstva nechce žít podle zákonů džungle, síly na zkrocení fašismu nejsou ani malé, ani slabé. Že může napáchat ještě hodně zla v různých částech světa, to víme, ale vývoj zvrátit nemůže. V tom je pokrokové lidstvo za jedno. Aby lidský svět byl lidským světem.

A. K. ODERSKÝ, Březová nad Svitavou

Otřesná vyznání

Pro naši veřejnost dnes už není žádným tajemstvím, kolik vysílacích hodin proti zemím socialistického tábora mají ve svém programu západní štvavé vysílačky. Denně se pokoušejí poučovat o humanitě a demokracii. Denně dávají rozumy o tom, jak by se to mělo všechno dělat. Opustili svoji vlast, vsadili všechno na jednu kartu, nevyhýbají se metodám, jaké jsou známy našim občanům z dob éry nacistických gestapáků. Je to otřesné vyznání jejich myšlení, jejich názorů, ale i toho, že sami stále více poznávají izolaci, do které se denně dostávají, izolaci od poctivých lidí. Proč nemluví o tom, jaká je v západním ráji nezaměstnanost, jak rapidně stoupají ceny životních potřeb, jak sílí stávkový boj těch, kteří poznali radosti i strasti kapitalistického pořádku. Chtěli by, aby se i jinde postupovalo podle příkladu fašistických masakrů v Chile. Násilím se podařilo dočasně potlačit demokracii a svobodu chilského lidu, ale kolo dějin se reakci nikdy zastavit nepodaří. A konečného účtování před vlastním lidem a národem se jistě i tyto síly dočkají.

M. PODOBSKÝ, Nová Paka

DOKUMENT Č. 5

Vyhodnocení spolupráce s Ervínem Marákem, 12. 2. 1975

A I. S SNB, sv. 45126/012, č. I. 77–78.

I. správa FMV – odbor 31

V Praze dne 12. února 1975

HRAČKA – vyhodnocení spolupráce

Vyhodnocení spolupráce s HRAČKOU je prováděno od období stažení HRAČKY do ČSSR do současnosti.

Na základě návrhu na stažení do ČSSR schváleného ministrem vnitra s. OBZINOOU, byl v prosinci 1973 stažen do ČSSR spolupracovník HRAČKA. HRAČKA působil na území NSR s cílem proniknutí do špiček čs. emigrace, soustředění kolem redaktora RFE Mnichov Pejškara a částečně do objektu RFE. Tento cíl se mu zcela zdařil a po dobu 5leté spolupráce předal řadu informačních materiálů a dokumentů k činnosti čs. emigrace v NSR a okrajově ve Švýcarsku, Holandsku a Švédsku. V posledním období nahrával HRAČKA telefonické rozhovory s některými emigranty (Pejskar, Bena, Strnad a další), jejichž magnetofonové záznamy rovněž předával.

Po stažení HRAČKY do ČSSR byl ve spolupráci s odborem 36 I. S FMV vypracován návrh na provádění AO především proti objektu RFE Mnichov, Poradní sbor a redaktoru RFE Pejskarovi. V první fázi AO (AO SAKURA) byla rozpracována brožura Spolek mrtvých stínů, která byla vydána v edici Magnet. Tato brožura [byla] také rozesílána členům Poradního sboru.

V další fázi byl armádním studiem Čs. rozhlasu natočen seriál Rozhovory z druhé strany, ve kterém bylo využito tel. nahrávky HRAČKY a přímého vystoupení HRAČKY. Toto AO, krycí název REZEDA, mělo zatím mezi emigranty soustředěnými kolem Pejškara největší dopad.

Ve třetí fázi, AO AZALKA, byl zpracován televizní film Spolek mrtvých stínů, kde bylo též využito materiálů polských přátel.

Dopady těchto AO jsou i nadále sledovány agenturou DIOR⁹, PLEY¹⁰, částečně AXL¹¹, JAVORA¹² (odbor 37).

V současné době probíhá závěrečná fáze uvedení HRAČKY do života. Ve spolupráci s odborem 18 I. SFMV je prováděna změna jména a kompletní dokumentace. Rovněž tak nastoupí HRAČKA koncem dubna nebo začátkem března na Stavební výrobu FMV v Praze jako občanský zaměstnanec.

Vypracoval: BARTOŠEK
[vlastnoruční podpis Hladík]

9 ► Ivo Šafář.

10 ► Pavel Minařík.

11 ► Milan Pospíšil.

12 ► Ivan Oslejšek.

DOKUMENT Č. 6

Dopis Ervína Maráka ministru vnitra ČSSR Jaromíru Obzinovi, 29. 9. 1975

A I. S SNB, sv. 45126/013, č. I. 34–39.

Federální ministerstvo vnitra
soudr. ministru
Doc. Dr. Jar. Obzinovi, CSc
Praha

Ústřední výbor KSČ – 8. oddělení s. Blechta [rukou:] NEODESLÁNO
Praha

Věc: Ervín Marák
– žádost o rozbor případu

Praha, 29. září 1975

Po předchozím jednání se soudruhům Petrem¹³ z I. správy předkládám na jeho vyžádání písemný rozbor mého případu. Jedná se o nedostatky, nedbalosti, desorientování a nezodpovědný přístup k mému případu, které zkomplikovaly nejenom můj další život, ale i život mých rodinných příslušníků.

Činím tak hlavně proto, aby se podobné nedbalosti a nedostatky, v případech podobných mému, nemohly nikdy opakovat. Cítím se být podveden a nemohu se nijak s tímto pocitem smířit. Předem bych chtěl uvést, že jsem částečný rozbor předal prostřednictvím s. Rudolfa z I. správy s. Petrovi dne 2. září t. r., na který nebylo dosud nijak reagováno.

Jmenuji se Ervín Marák, nar. 20. 12. 1922 v Brně.

Koncem roku 1968 v rozháraných politických poměrech jsem prostřednictvím kontrarozvědky Brno vešel ve styk s pracovníkem rozvědky Praha s. Jaridou Novým¹⁴. Ve velmi krátké době se mnou bylo provedeno to nejnnutnější školení a ta nejnnutnější instruktáž, abych mohl být v co nejkratší době vysazen na Západě. Termín byl vázán hlavně na vízum do Švédska, které jsem před tím získal při soukromé cestě do Rakouska. Celá akce byla ovlivněna vývojem událostí a byla natolik uspěchaná, že všechny náležitosti byly projednávány ústně a nebyla provedena žádná písemná smlouva, ve které by bylo specifikováno zajištění rodiny, výše ukládaného konta, důchodové zabezpečení apod. Plně a bezmezně jsem důvěřoval s. Novému, který měl tyto záležitosti zajistit a s klidnou myslí jsem odejel na dobu 5 let na Západ. Výsledky mé práce jsou všeobecně známy a nechci se o nich v tomto rozboru šířit.

Cítím však povinnost zmínit se o nedostatcích a nedbalostech, které způsobily spoustu nesnází a mě mnohdy zaháněly až k zoufalství. Téměř 2 roky trval tento očistec, který mě připravil téměř o rozum. Dlouhá léta jsem spolupracoval s kontrarozvědkou v Brně, kde jsem se naučil dodržovat pravidla konspirace na sto procent a předpokládal jsem, že tomu bude u rozvědky jinak. Jaké

13 ► Mínen Petr Ondráček-OLIVA, zástupce náčelníka 31. odboru I. správy FMV.

14 ► Mínen Jaroslav Lis-NEČÁSEK.

však bylo moje zklamání, když jsem se dodatečně přesvědčil o pravém opaku. A příležitost k tomu mi dal právě s. Nový, se kterým jsem byl celou tuto dobu v kontaktu.

Musím předeslat, že naše kontakty na Západě byly prováděny spolehlivě, avšak tíhu onoho permanentního napětí jsem nesl jen a jen já sám. V tom právě spatřuji onen rozdíl v přístupu k věci nás dvou. Nejmarkantněji jsem se o této rozdílnosti přesvědčil v případě, kdy jsem byl předvolán k výsledku prováděnému orgánem západoněmecké bezpečnosti [Verfassungschutz]. Musil jsem se tehdy bránit zcela jednoznačnému obvinění ze spolupráce s čs. špionážní službou. Nebyla to jednoduchá záležitost – podal jsem o tom jak písemnou, tak i ústní zprávu s. Novému, který mi přislíbil, že mi do příští schůzky obstará vysvětlení. Nestalo se tak. A já tehdy poprvé zapochyboval o upřímnosti s. Nového. Celý případ měl určitou souvislost i s mojí dcerou Markétou, jejím tehdejším nápadníkem – západoberlínským občanem [vynecháno] a čs. vojenskou misí v Západním Berlíně.

A nejenom při této příležitosti, ale i několikrát před tím jsem s. Nového upozorňoval, že jsem bombardován výčitkami v dopisech z domova o všech možných diskriminacích manželky a dcery, které měly právě původ v mém „ilegálním“ pobytu na Západě, což příliš nepřispívalo a nedodávalo klidu v mojí činnosti. S. Nový mi několikrát přislíbil, že zjedná prostřednictvím soudruhů z Brna nápravu, ale jak jsem se později přesvědčil, neučinil v té věci naprosto nic. A mě nezbyvalo tedy než čekat na uplynutí pětiletého závazku a vrátit se zpět do republiky, abych tak docílil satisfakce a odčinění křivd spáchaných na vlastní rodině. Býval bych pokračoval ve své činnosti na Západě, poněvadž jsem cítil, že jsem se dostal do nejproduktivnější fáze, avšak nevšimavý, ba záporný postoj s. Nového k mým rodinným a osobním problémům mne donutil k rozhodnutí k návratu domů. Vracel jsem se do vlasti s otevřeným hledím, předpokládal jsem, že se konečně zbavím toho trvalého několikaletého napětí a budu žít v klidu. A to hlavní, čeho jsem chtěl svým návratem docílit – satisfakci pro manželku a dceru – se nesplnilo, ba naopak, po zveřejnění mé činnosti byly a jsou dodnes nadále diskriminovány jak v bydlišti, tak hlavně na pracovišti.

Jaké však bylo moje zklamání, když jsem zjistil, že vlastně teprve teď místo domů přecházím do jakési illegality. Nebyl jsem s. Novým naprosto na nic připraven a nestačil jsem žasnout nad podmínkami, které pro mne připravil. Vždyť již i ten transport přes NDR nebyl řádně připraven a hned od začátku se musilo improvizovat. Byl jsem zcela zmaten již tím, že jsem přišel ze zcela jiného světa, ze zcela odlišného prostředí; avšak krutě a depresivně na mne zapůsobilo zjištění, že se nebudu moci vrátit do Brna. Cítil jsem se být podveden, o něčem podobném se s. Nový před tím vůbec nezmiňoval, ba naopak hovořil o tom, že budu zaměstnán v Brně na KS MV jako civilní zaměstnanec.

Od tohoto okamžiku jsem si začal všimát, že s. Nový interpretuje všechno svým vlastním způsobem a vnáší do celkového průběhu událostí spoustu

zmatků. Byl jsem jeho počínáním doslova šokován a dokonale dezorientován. Při každém našem setkání přišel s jiným návrhem, o jehož správnosti mě přesvědčil a nakonec jej vydával za návrh můj. Ať se to týkalo mého soukromého života, mého zaměstnání či mého budoucího bydliště.

Musíme se však vrátit ještě k prvním dnům po mém návratu. Asi po třídenním pobytu v Praze jsem byl se všemi svými věcmi nečekaně přestěhován na jistou samotu,¹⁵ která na mě zapůsobila po pětiletém pobytu v západním velkoměstě jako krutý kriminál. Nebyl jsem naprosto nijak informován o délce pobytu na této samotě, pouze jedno mi bylo jasné, že se má jednat o jakýsi konspirační byt. Měl jsem být ukryt a uschován před zraky nepovolaných. Jaké však bylo moje překvapení, když jsem zjistil, že tato konspirační vila je po celém okolí známa jako falešná mince. Za několik dnů jsem se nervově úplně zhroutil, načež jsem byl přemístěn opět zpět do Prahy. Byl to krok k lepšímu, ale stále ten pocit ilegality, naprostá nečinnost, osamocení a spousta protikladů a věcí nevyřešených a nedořešených. Na poště, ve spořitelně apod. jsem měl uvádět bydliště a při tom jsem nebyl policejně hlášen. (A to trvalo téměř 2 roky.) Měl jsem se zabydlovat a zvykat na prostředí, stýkat s lidmi a při tom mi nebyla dána žádná legenda natolik věrohodná, abych neodhalil svoje inkognito. Nebyl jsem nikterak upozorněn na zvědavost a podezíravost občanů. (Znovu podotýkám, že jsem přišel z odlišného světa s pocitem, že se vracím domů a ne do ilegality.)

Styky se s. Novým byly stále řidší, hovory celkem neplodné, perspektiva moje nejasná. Vše bylo většinou projednáváno v různých restauračních podnicích, kde nebyla naprosto žádná možnost soustředění, třebaže byl k dispozici byt, ve kterém jsem byl dočasně ubytován. Pozoroval jsem stále častěji, že s. Nový odbíhá od problémů, které bylo nutno řešit a které on hrubě, nezodpovědně zanedbal. Slibovalo se to i ono a neplnilo se nic. Měl jsem jedno jediné spojení – telefonní číslo – na které se velmi často nebylo vůbec možno dovolovat. Nejistota mne hlodala čím dál víc, s. Nový mi vytvořil takové podmínky, že jsem byl nakonec nucen vyhledávat nějakou činnost, abych se doslova nepomátl na rozum. Prodělával jsem například horečnaté nemoci a nikoho nezajímalo v jakých podmínkách a jakým způsobem je léčím. Připadal jsem si jako člověk bez práv, jako provinilec a postupně jsem zcela ztrácel sebevědomí, soudnost a jistotu vůbec. Zajímal jsem se o to, kdy už konečně půjdu pracovat, kdy budu bydlet a kde vlastně budu bydlet. Měsíc co měsíc mi s. Nový sliboval, že už to bude, že jsem vlastně já zkomplikoval celou situaci tím, že nechci do Brna – to tedy byla rána do vazů. Bylo mi vytýkáno, že se nedovedu rozhodnout, že jsem náladový, jednoduše všechno se snažil připsat na můj vrub. To bylo příliš na moje nervy, ale stále jsem odolával, stále jsem myslel, že to tak musí být. S. Nový zne-

užíval mojí důvěry a používal i některé soukromé rozhovory proti mně, takže všechna vina a všechny komplikace, které způsobil, padaly na mou hlavu. Byl jsem jím postaven v mnoha případech před hotovou věc, načež mi po mém údivu řekl: „*Vždyť jsi to tak chtěl, vždyť jsi s tím souhlasil.*“

A tak tedy podle s. Nového nebylo možné, abych se odstěhoval do Brna, poněvadž by brzy vešlo ve známost, že jsem se vrátil a lidem by navíc bylo nápadné, že pracuji ve Správě MV. Zvolil jsem tedy jako příští působiště Karlovy Vary. Zprvu byl nadšen, ale potom mi vůbec nesdělil výsledek jednání. Poté jsem se měl rozhodnout (dostal jsem na vybranou), zda bych šel pracovat do Pardubic. Odmítl jsem, poněvadž se jednalo o zcela neznámou mi profesi. Při tom ovšem nebyl brán zřetel na rodinu, styky s ní a vůbec vyřešení nějakého spořádaného rodinného žití. Čili stále nejasno – ovšem pouze pro mne. Jinak, jak se později ukázalo, připravovaly se pro Rozhlas ony Rozhovory z druhé strany, která vlastně byly příčinou mého čekání v nejistotě.

Měl jsem již nastoupit do zaměstnání a zajímal jsem se o termín nástupu. A tu mi znovu s. Nový přišel sdělit, že si ještě nějaký měsíc odpočinu. Avšak důvod nevedl.

A potom tedy nastal ten pravý zmatek. Znovu jsem byl přemístěn na onu nechvalně známou samotu a začaly se natáčet a vysílat Rozhovory. S. Nový věděl, jaký toto vše bude mít vliv na moji dost pocuchanou nervovou soustavu. Byl jsem úplně vyčerpán, téměř v nepřítelném stavu. Vše bylo opět nejvyšší úspěšné. A navíc: nejasně interpretované pasáže v rozhlase způsobilily, že se manželka a dcera dostaly do svízelné situace jak v bydlišti, tak hlavně na pracovišti. Nebylo podniknuto nic na jejich ochranu proti případnému útoku. A nakonec byly společensky znemožněny, aniž by je s. Nový nějakým způsobem upozornil, co mají k očekávání.

Dnes je zcela jasné, že s. Nový zanedbal spoustu věcí, jejichž zařízení bylo jeho povinností. A proto se snažil smést se stolu případ Marák způsobem následujícím: „*Zveřejněním tvé činnosti padá možnost návratu do Brna. Změníme ti jméno a společně s tebou přesvědčíme manželku, aby se s tebou dala rozvést, že to bude ku prospěchu celé věci. Najdu ti ženskou s bytem, ke které se přestěhuješ jako nový člověk a novým jménem, přerušíš všechny dosavadní styky a věc bude vyřešena.*“

A to tedy byl vrchol. Teď jsem si uvědomil, jakou nečistou hru se mnou s. Nový hrál po celou dobu. Nechtělo se mi věřit, že jedním s normálním člověkem a otrásl jsem se hrůzou, když jsem si uvědomil, že takovému člověku jsem svěřoval po 5 letech do rukou svůj osud. Jakým trapným způsobem přesvědčoval například manželku, aby přistoupila k rozvodu, jenom aby dosáhl svého cíle a pranic nedbal prestiže tak důležité složky, kterou v tomto případě zastupoval. Vyjádření manželčino by si určitě za rámeček nedal.

A když jsem tedy konečně prohlédl a postavil se s. Novému na odpor a odmítl jsem přistupovat na jeho návrhy, docela sprostě mi vmetl do tváře, že moje

pohnutky k odchodu do zahraničí byly jiného rázu než vlasteneckého. Několikrát jsem byl přítomen rozhovoru s. Nového s manželkou a několikrát jsem se přesvědčil, kterak svoje sliby neplnil. Zvláště pak se projevil, když se jednalo o přidělení bytu – k tomu s. Nový prohlásil: „... *ba ani ministerský podpis nebude nic platný. Každý bytový referent prohlásí – co je mi do nějakého Maráka, že byl v zahraničí, neměli jste ho tam posílat. V pořadníku není a já pro něj byt nemám.*“

Těch nedobrych zkušeností se s. Novým jsem měl více. Byl jsem zmaten jeho prohlášeními navzájem si odporujícími.

Příklady: „*V žádném případě nezasahujeme do rodinných záležitostí*“ – prohlašoval. Později však pro „*pro dobro celého případu*“ ochotně zajel do Brna, aby manželku přesvědčil o nutnosti rozvodu.

Anebo: „*Dělám vše podle tvého přání*“ – říkal. Já se vracel ze Západu původně do Brna, ale najednou jsem tam nesměl. Chtěl jsem tedy do K. Varů, ale změnilo se to na Pardubice.

V prvním čase po mém návratu prohlašoval, že není možné mě vybavit falešnými doklady. Avšak v době, kdy usiloval o změnu jména, prohlásil, že není nic snadnějšího, než vystavit falešné doklady na určitou dobu.

Byla vydána publikace o mém působení na Západě (Knihnice MAGNET), ve které bylo použito mých materiálů. Honorář ovšem obdržel někdo jiný. Tehdy s. Nový prohlásil, že se ta věc s tím honorářem propásla. Dodnes čekám, jak se tato záležitost prošetřila a jakého se mi dostane odškodnění. Po celou dobu po svém návratu dostávám kapesné. O řádném platu není nikde zmínka. Velmi se s. Nového dotklo, když jsem příjem částky podepisoval jako příjem kapesného. Zmiňuji se o tom z toho důvodu, že jsem si vědom, že existují nějaké příspěvky pro důchodové zabezpečení, jejichž výše se určuje z výše platu. Toto je záležitost, která mě obzvláště zajímá, poněvadž se jedná o moji budoucnost. Nemohu se spokojit s prohlášením: „... *abych se o to nestaral, že to není mojí záležitostí*“. (Dnes se jedná již o dobu 7 roků.)

Při našich kontaktech na Západě mě s. Nový stále přesvědčoval o tom, jak vysoce je moje práce ceněna. Jak ji hodnotil on sám, svědčí výše úložného, kterou navrhl on sám a která podle mého dodatečného zjištění odpovídá výši nájemného, které se platí za propůjčený byt. Moje tehdejší pracoviště se dá nazvat pracovištěm rizikovým. Bylo dle Vašeho názoru úměrně ohodnoceno?

Naše kontakty v zahraničí bývaly krátké. Ale i tak mnohdy napovídaly, že s. Novému na mé osobní situaci příliš nezáleží. Nepřišel totiž nikdy se sebe-menším vysvětlením ať se jednalo o vyšetřování na Verfassungschutz, nebo o případ M. B. [anonymizováno], P. K. [anonymizováno], či vojenské mise.

Dokud jsem v Berlíně ještě nebydlel a neměl příznivé podmínky, sliboval mi s. Nový: „... *my ti tam nějaký způsobem manželku pošleme.*“ Ač jsem byl zařízen a žádal, aby tato záležitost byla s manželkou projednána, řekl mi, že to není možné. (Opět rozpor.)

Postřehy a úvahy s. Nového prozrazovaly, jak nezodpovědně přistupuje k řešení mých problémů a k uzavření mého případu. Jak např. nedokonale bylo vše připraveno k mému nástupu do zaměstnání na SV FMV.¹⁶ Vždyť jsem ani nevěděl, jakým jménem se mám představit. Byl to trapný případ, za který se mi s. Nový omlouval, avšak divný dojem padl opět na mne.

Na doporučení jsem si nechal narůst vousy. Měly mi být vystaveny nové doklady. Ptal jsem se s. Nového, jak se to bude shodovat, když na fotografiích jsem bez vousů. Řekl mi, že se tam dá jednoduše poznámka „*občas nosí vousy*“. Šokovalo mne přímo, jak může člověk od takové složky udělovat rady tohoto druhu.

A ke zmíněné již konspiraci bych chtěl uvést namátkou alespoň následující 2 příklady:

Bylo to v prvních měsících po návratu, kdy můj pobyt byl přísně tajen. Zajeli jsme tehdy do Brna vyměnit na autě západoberlínské číslo za číslo brněnské. Dopravní inspektorát je na velmi frekventované ulici Veverí. Já tam tehdy před zraky zvědavců „nenápadně“ demontoval cizí značky a seškraboval „D“ a připadal jsem si velmi uboze. Lze v tom spatřovat jisté diletantství, já sám bych se byl o podobný případ postaral daleko pečlivěji.

Udržoval jsem v tajnosti svůj pobyt, že ani manželce nebyl znám. A když za mnou přijela do Prahy, musil jsem ji ubytoval v hotelu. Jak jsem se měl tady vyrovnat s tím, když mi bylo majitelem bytu vytknuto, že se jeho bytu používá ještě k jiným účelům, tak, jak mu to sdělil správce domu, jehož pozornosti neušlo, že se tam často děje něco podezřelého. Já sám jsem tam našel pornografickou brožuru, která nenáležela ani mně, ani majitelce bytu. (Tuto jsem předal k dalšímu řízení.)

Bezohledně bylo postupováno při natáčení Rozhovorů a to v záležitosti Eduarda a Dany Partlových. Kolikrát jsem žádal, aby tento případ k mé činnosti nebyl přidružen; dnes nikoho nepřesvědčím, že s případem Dany Partlové nemám nic společného.

A pasáž, ve které se hovoří o K 231 mě zkompromitovala natolik, že mi zavřela dveře domů. Jsem přesvědčen, že se tyto věci daly zveřejnit jiným způsobem, byl jsem na to dokonce také upozorněn při natáčení v Čs. televizi.

Trpké zkušenosti a poznatky, které získala moje manželka jen potvrzují ohlasy, které se ozývají i ze zahraničí, dokonce i z našich zastupitelských úřadů, že totiž nebylo dbáno základních principů ohleduplnosti ve zveřejňování mé činnosti.

Závěrem bych chtěl uvést, že s. Nový mnohé interpretoval svým osobitým způsobem, bez citu, bez srdce, bez ohledu. Později pak, aby se vyhnul jaké-

koliv zodpovědnosti, říkával raději: „... *pokusím se udělat, zařídit, obstarat, ale nic neslibuji*“.

I když se jednalo například o nutné lékařské ošetření.

Přivedl mne tak do slepé uličky, takže tu stojím sám, bez přátel, zkompromitován, odtržen od rodiny a příbuzných.

Před celým světem jsem byl prezentován jako rozvědčík, a proč najednou nemohu zůstat dále ve službách této složky? Jistě by mých dlouholetých zkušeností mohlo být používáno i nadále.

Dovoluji si prohlásit, že s. Nový je příčinou mé životní tragédie.

Ze všeho, co jsem uvedl, vyplývá, že mám důvod požadovat, aby byly prošetřeny následující otázky a písemně předložen výsledek šetření:

- 1/ Výše hrubých příjmů za léta 1969–1975 pro důchodové zabezpečení a jejich ohlášení na Stát. úřad důch. zabezp.
- 2/ Výše platu během mého pobytu po návratu ze zahraničí (stále jsem přijímal pouze kapesné).
- 3/ Honorář za publikaci Spolek mrtvých stínů.
- 4/ Výše úložného během mého pobytu v zahraničí.
- 5/ Překontrolování částek vyplácených mi v cizí valutě.

Dnes se jeví snaha připsat všechny komplikace na můj vrub. Zásadně toto odmítám. A z toho důvodu jsem uvedl některé skutečnosti, které by měly alespoň částečně osvětit vývoj událostí. Případné nejasnosti doplním ústně.

[vlastnoruční podpis]

Ervín Marák

PRAHA 10
Černokostelecká 20
pošt. přihrádka 19

DOKUMENT Č. 7

Reakce Poradního sboru Čechů a Slováků v západní Evropě na seriál Čs. rozhlasu Rozhovory z druhé strany, listopad 1974

A I. S SNB, sv. 45126/026, část sv. č. 2, č. l. 227–229.

Prohlášení PS¹⁷ k AO AZALKA

listopad 74 [připsáno rukou]

Sb. 22/74.

ZBĚSILÁ A PODVODNÁ KAMPAŇ PROTI EXILU

Sbor – inf. – Od pátku 8. listopadu začal Čs. rozhlas z Prahy a Bratislavy s neobvyklou intenzitou útočit na československý exil. Je to seriál šesti čtyřicetiminutových pořadů Hovory z druhé strany, čímž se minila emigrace, exil. Vždycky v předvečer a pak po celý den skoro po každé zpravodajské relaci se ozvalo oznámení z vysílače Hvězda, pražského rozhlasu a z Bratislavy o tom, kdy a na které stanici se tento pořad bude vysílat či opakovat. Rudé Právo, Práce, Zemědělské noviny, Mladá fronta a další deníky věnovaly každému pořadu své speciální komentáře a i obrázky.

Oč jde: 50letý Ervín Marák, z Brna-Šlapanic, v letech padesátých osm let vězeň komunistických pracovních táborů a věznic, pobýval od prosince 1968 do prosince 1973 především v Německé spolkové republice, z toho převážně v Západním Berlíně. Odešel do exilu z obavy před zatčením pro výrok „ruská svině“, který pronesl na svém pracovišti v přítomnosti jednoho agenta. Po spěšném obstarání visa do Švédska odejel kolem 10. prosince 1968 do Vídně a potom přes Salzburg, Mnichov do Stockholmu. Už před vánoce 1968 by v Západním Berlíně, kde už pracoval v době války. (Ročník 1924.)

Během oněch čtyř let udržoval osobní, korespondenční a telefonní styk s řadou čs. emigrantů, a to převážně z řad někdejších politických vězňů, kteří – jako kdysi i Marák – seděli v komunistických žalářích a po srpnu 1968 odešli na Západ. Kromě toho se Marák stýkal i s pracovníky čs. exilových organizací. Povoláním – technický úředník. Na základě svých německých předků získal poměrně brzo německé státní občanství.

Maráková manželka, paní Věra, a dcera žily v Brně-Šlapanicích. R. 1969 přijely manžela a otce obě navštívit do Berlína. V září 1972 si Ervín Marák dal dostaveníčko se svou manželkou v Jugoslávii, která přijela s podnikovou výpravou. Když manželé Marákoví vystupovali z místního autobusu, nedaleko jugoslávsko-italských hranic, byli kontrolováni jugoslávským četníkem, který je odvezl do soudní budovy, protože neměli povolení pro pobyt v pohraničním pásmu. S paní Marákovou sepsali protokol a druhého dne ji propustili, aby mohla pokračovat s autocarovou výpravou do Československa, kdežto Ervína Maráka drželi týden ve vězení, odsoudili k pokutě 120 dinárů pro nepovolený pobyt v pohraničním pásmu a potom eskortovali na jugoslávsko-italské hranice.

Ervín Marák přijel z Jugoslávie bez raglánu, kabátu a bez aktovky, ve které měl prádlo. Prohlásil, že mu všechny tyto svršky odcizili vězeňští dozorcí.

V následujících měsících dostával Marák od manželky přípis, ve kterých rodina naléhala na jeho návrat. V dopisech ho manželka ujišťovala, že mu bude čs. orgány všechno odpuštěno, jestliže se vrátí na amnestii, kterou na jaře vyhlásil prezident Svoboda.

Je to naprosto jasný případ – čs. režim vydíral Marákovu rodinu, jestliže se Ervín Marák na vyhlášenou amnestii nevrátí. K návratu Ervína Maráka došlo v prosinci 1973.

Pokud jde o samotný obsah Marákových zveřejněných rozhovorů, byl při nich uplatněn osvědčený recept z kuchyně komunistické Státní bezpečnosti, který zní: vezmi tři, pět, deset telefonických záznamů, vytrhni tu z toho, tu z onoho větu či dokonce jen slůvko, řádně to podle shora sestrojených instrukcí zakvrdej a vzniklou kaši předkládej jako pravou a nefalšovanou pochoutku!

Uvádíme takový příklad rafinovaného způsobu sestřihů magnetofonových telefonních záznamů s Josefem Pejskarem, kde se hovořilo o „třetí válce“.

Hovor byl kolem 25. října. Marák volal z Berlína a tvrdil, že je mezi krajany poplach v důsledku zvýšené pohotovosti amerických vojsk v celém světě. Stalo se tak v rozhodné fázi arabsko-izraelské války. Marák sám hovořil o tom, že některé berlínské deníky vyjádřily obavy z vývoje na Blízkém východě, který by mohl vést k třetí světové válce.

Na to Pejskar odpověděl asi v tomto smyslu: z každého, i z menšího lokálního, válečného konfliktu hrozí nebezpečí rozšíření tohoto konfliktu na další oblasti. Pejskar dodal, že ani britské noviny, jak máme zprávy z Londýna „nevylučují, že vlastně jsme už ve třetí válce“. „Pochybuji,“ dodal Pejskar, „že by si obě mocnosti v současné době takovou válku přály. Doufám, že se konflikt lokalizuje.“

Čs. rozhlas z výše uvedeného dialogu Pejskar – Marák vysílal následující text:

Pejskar: „Rovněž dneska je taková perioda, že prostě máš dojem, že všechno se spiklo proti nám, nebo že to nejde vůbec podle našich přání a to tě nesmí nikdy zmást, protože to je to největší, ba naopak my pokud máme určité informace pravdivé, vlastně už jsme ve třetí světové válce.“

Při porovnání obou textů zjistíme, že z dialogu o nebezpečí třetí světové války, zahájeném Marákem, Čs. rozhlas užil a vlastně zneužil jen půl věty „... vlastně jsme už ve třetí světové válce“, kdežto předcházející slova převzal ze zcela jiného telefonátu, pojednávajícím o jiné záležitosti.

Zlomyslným zamlčením konkrétního tématu tu měl o vysílaném záznamu telefonického rozhovoru vzniknout falešný dojem a Pejskar představen čs. veřejnosti jako válečný štváč, který si přeje třetí světovou válku.

A podobně byly zkresleny a zkomoleny i jiné výroky takřka všech osob uvedených v pořadu Hovory z druhé strany.

Velmi často si v těchto slabomyslných pořadech pomáhali autoři programu pražského rozhlasu nepravdami a zcela vymyšlenými tvrzeními. Např. ve vysílání z 12. 11. tvrdil Marák, že Čs. poradní sbor zve na schůze Poradního sboru reprezentanta Sudeťáků poslance Waltera Bechera. Stalo se prý tak na schůzi svolané k výročí vzniku republiky, 28. října 1973, v Mnichově.

Ve skutečnosti nešlo o schůzi, nýbrž oslavu, kterou pořádal a organizoval Český ústřední svaz v Německu. Nikoliv Čs. poradní sbor.

Dále Marák tvrdil, že poslanec Walter Becher daroval deset tisíc marek na činnost Poradního sboru a prohlásil – Marák dále – že *„vše nasvědčuje tomu, že Josef Pejskar prodal panu Becherovi za těch deset tisíc marek nejenom českou kulturu, ale i ten Poradní sbor“*.

Poslanec bonnského sněmu Walter Becher tuto vymyšlenou zprávu de-mentoval. Na tvrzení Čs. rozhlasu není slůvka pravdy. Seznamujeme Vás s textem dopisu, který z vlastní iniciativy poslal poslanec Walter Becher Josefu Pejskarovi.

Konstatujeme:

1. Ervín Marák se dal do služeb čs. špionáže teprve po čtyřletém pobytu v emigraci, až poslední tři měsíce před návratem do Československa;
2. Všecky vysílané telefonické záznamy Ervína Maráka pocházejí z období září, říjen a listopadu 1973;
3. Zvukařští odborníci čs. Státní bezpečnosti, zřejmě na příkaz ministerstva vnitra, oddělení pro desinformace, sestříhali a smontovali z telefonických Marákových záznamů, aby z nich vyhotovili rozhlasové šestidílné pásmo. V několika případech napodobili hlasy osob. Rovněž Marákovy odpovědi byly do telefonátů dodatečně namluveny;
4. Při této takřka jednorozhodčí „jemné“ ruční práci si autoři programu s pravdou příliš ohleduplně nepočínali;
5. S absurdním programem Hovory z druhé strany přišli přesně ve chvíli, kdy se svým západním sousedem jedná Československo o normalizaci vztahů, aniž se ohlíží na to, že způsob, kterým byly tyto informace opatřeny, je v tomto státě za hranicí zákonnosti;
6. Ani tato metoda není v práci čs. špionážní služby nic nového. Ladislav Bittman, někdejší důstojník této špionáže, napsal po svém odchodu na Západ právě na téma: „Desinformace jako nová diversní zbraň proti demokratickému pořádku“ celou knihu.
7. Amnestie, kterou vyhlásil prezident gen. L. Svoboda pro osoby, které zůstaly po srpnu 1968 na Západě, bylo zneužito Státní bezpečností k provozování špionážní činnosti. Navrátilci jsou často proti své vůli nuceni plnit špionážní úkoly.
8. V rozhlasovém pořadu Hovory z druhé strany se mířilo proti celému československému exilu, především proti Českému slovu, Poradnímu sboru, Sdru-

žení bývalých čs. politických vězňů ve Švýcarsku. V takovém případě nesmí – podle názoru čs. ministerstva vnitra chybět ani útok proti Svobodné Evropě. Čs. rozhlas zahajoval vždy pořad slovy: „*Seriál rozhovorů o lidech a s lidmi kolem rádia Svobodná Evropa*“. Ani ten podtitul nesouhlasil. Kromě dvou tří lidí tu padala jména, která nemají ze Svobodnou Evropou nic společného.

PŘÍPAD P. JOSEFA POJARA

Jiří Plachý

Zatčení čtyř mužů a dvou žen, kteří se právě chystali na brněnském Hlavním nádraží nastoupit do českobudějovického rychlíku, proběhlo tak rychle, že si ani nestačili uvědomit, co se vlastně děje. Měli koupené lístky do Vyššího Brodu, odkud chtěli pokračovat dál, za hranice. Snad teprve v autech, která je odvážela k prvnímu výslechu si položili otázku, kde se stala chyba. Jak je možné, že příslušníci StB a Reicinovi lidé šli najisto? Odpověď znal jen jeden z nich – ten věděl, že komunisty ovládaná vojenská kontrarozvědka sleduje již více než půl roku každou jejich schůzku a má tedy také informace o jejich plánech na odchod do exilu. Byl totiž Reicinovým agentem. Svá podrobná hlášení o aktivitách kapitána duchovní služby čsl. armády Josefa Pojara podepisoval šifrou D-8006. Bylo něco po půl páté odpoledne, neděle 4. dubna 1948.

Josef Pojar měl za sebou ve svých třiatřiceti letech pohnutou minulost. Narodil se 28. července 1914 ve Vídni jako páté dítě českých rodičů (otec Tomáš pocházel z Velhartic, matka Josefa, rozená Janovská, z Mnichovic u Prahy). Rodina po válce zůstala ve Vídni a optovala pro Rakousko. Pojarovi se však stále hlásili k české národnosti a ve stejném duchu vychovávali své děti. Ve Vídni vychodil Josef Pojar českou obecnou školu (1920–1924) a měšťanskou školu spolku Komenský (1924–1928).



Josef Pojar koncem 20. let (dvojstrana z rakouského cestovního pasu); Zdroj: NA

V roce 1928 vstoupil J. Pojar do Kongregace bratří těšitelů z Gethseman (žil v klášteře v ulici Rennweg 63 ve Vídni) a začal studovat na vídeňském řádovém lyceu, kde získal středoškolské vzdělání. V roce 1934 byl vyslán do brněnského diecézního kněžského semináře.¹ Zde studoval až do roku 1938 teologii.² V Brně byl 5. července 1938 vysvěcen na kněze. Do Vídne se vrátil až po obsazení českých zemí nacisty v roce 1939. Stal se duchovním správcem české menšiny a katechetou na vídeňských českých školách. To ale nemělo dlouhého trvání. Počátkem června 1940 byl jako říšskoněmecký občan povolán do wehrmachtu. Nastoupil jako vojín u 134. pěšího pluku ve Strebersdorfu, a pak ve Vídni. Jako Čech však další službu odmítl, v polovině července 1940 byl propuštěn do civilu a pracovním úřadem nasazen do továrny jako dělník.³ Po dvou letech byl převeden k Technische Nothilfe a po čtyřech měsících, ještě v roce 1942, byl z pracovní služby zcela propuštěn a byl mu dovolen návrat do duchovní správy.



Josef Pojar jako člen Řádu bratří těšitelů z Gethseman v roce 1934; Zdroj: NA

1 ► Policejně byl přihlášen na adrese Sedlákova ul. č. p. 9, Brno.

2 ► Po anšlusu byl v Rakousku jen jeden den v dubnu a tři dny v červenci 1938.

3 ► Pracoval v továrně svého pozdějšího spolupracovníka z odboje Ferdinanda Štefka – v Hütteldorferstrasse 257 ve XIV. vídeňském okrese. Ministerstvo obrany ČR, Úřad pro vydávání osvědčení podle zák. č. 255/1946 Sb., čj. 74.890/47.

Již tehdy se rozhodl k aktivnímu boji proti nacismu a v roce 1942 podnikl neúspěšnou cestu na Slovensko, kde chtěl získat kontakty pro odchod do československé zahraniční armády. Od roku 1943 organizoval ilegální odbojovou skupinu Revoluční výbor sestavenou z vídeňských Čechů. Začátkem roku 1944 se mu podařilo navázat kontakt s jugoslávskými partyzány a v dubnu 1944 spolu s Joachimem Hejlem⁴ odjel do Cejle, odkud se jim přes německo-chorvatské hranice podařilo dostat na území ovládané Titovými partyzány. Ti je předali jedné z britských vojenských misí, které tam působily. Oba 13. května 1944 odletěli z partyzánského letiště v Crvenici do jihoitalského Bari, kde v té době působila československá vojenská mise pro Jugoslávii. Ještě týž den byli oba prezentováni u československé zahraniční armády.⁵ Zatímco Hejl měl být odeslán k československým jednotkám do Velké Británie, Pojar projevil ochotu podrobit se zpravodajskému výcviku v Itálii a vrátit se zpátky do Vídně.

Dne 20. května 1944 zahájil v Brindisi zpravodajský a později i výsadkářský kurz.⁶ Na realizaci Pojarova výcviku se podílel americký Úřad strategických služeb (Office of Strategic Service). Po jeho absolvování byl 23. července 1944 letecky dopraven do Jugoslávie a vysazen u obce Senič. Akce nesla krycí označení GUMMIT. Před odchodem do akce mu byla propůjčena hodnost štábního kapitána a 23. srpna 1944 byl jmenován podporučíkem duchovní služby v záloze. Právě toho dne dorazil Pojar pod ochranou Titových partyzánů zpět do Cejle, převlékl se do civilního obleku s kněžským kolárkem a nasedl do vlaku, kterým bez problémů dojel zpět do Vídně. Kromě zpravodajského materiálu byl vybaven částkou 5 000 říšských marek a 5 700 italských lir (asi 760 říšských marek). Do Jugoslávie si z Bari přivezl i rádiovou stanici, která za ním měla být poslána do Rakouska dodatečně. K tomu však nakonec nedošlo.



Kpt. duchovní služby
Josef Pojar
Zdroj: archiv autora

4 ▶ Joachim Hejl se narodil 20. 6. 1907 v Bohdíkově (býv. okr. Šumperk, Olomoucký kraj). Za 1. republiky sloužil u 36. letky 2. leteckého pluku v Olomouci (des. v zál.). Spolu s Pojarem odjel do Jugoslávie, dne 13. 5. 1944 do italského Bari a v prosinci 1944 se dostal do Velké Británie, kde nastoupil vojenskou službu v československé zahraniční armádě. Národní archiv (dále jen NA), f. Ministerstvo vnitra Londýn, sign. 2-90/4339.

5 ▶ Pojar s Hejlem předali spojencům zprávy o protiletecké ochraně Vídně a o činnosti své ilegální organizace.

6 ▶ Během 2. světové války prošly čs. zahraniční armádou na Západě zhruba dvě desítky katolických duchovních. P. Josef Pojar však jako jediný absolvoval výsadkářský kurz a byl nasazený ve zpravodajské akci tohoto typu.

Plán Pojarova vysazení byl plukovníkem Hieke-STOJEM bezprostředně oznámen do Londýna, kde jej schválil ministr národní obrany div. gen. Sergěj Ingr.⁷

Ve Vídni po svém příjezdu zaktivizoval činnost své skupiny.⁸ Pomocí kurýrů se (neúspěšně) pokusil navázat styk i s odbojovými skupinami v protektorátu. Dne 27. září 1944 založil ve Vídni (v duchu směrnic londýnské vlády) Československý národní výbor, jehož se stal předsedou a v jehož čele stál i po osvobození.

Zpravodajská hlášení odesílal Pojar kurýrní cestou do Jugoslávie Titovým partyzánům, kteří je pak odesílali československé vojenské misi na ostrov Vis (sem se v polovině září 1944 přesunula z jižní Itálie).⁹ Skupina v té době používala krycí označení KURÝR.¹⁰

Dne 18. prosince 1944 byla zatčena Pojarova spojka k jugoslávským partyzánům, obchodník Viktor Dolniček. Během několika dnů pak následovalo rozsáhlé zatýkání v celé ilegální organizaci.¹¹

K 21. prosinci 1944, kdy byl zatčen Pojar, měla skupina celkem 32 členů (širší okruh spolupracovníků však zřejmě převyšoval pět desítek). Dvacet devět jich zatýkání a poslední měsíce války přežilo. Kromě Pojara to byli: Antonín Jedlička (* 1918), Oldřich Sahánek (* 1923), Marie Rausová (* 1911), František Lokvenc (* 1905), Karel Hoskovec (* 1920), Jan Podolský (* 1924), Jan Schalko (* 1922), Ferdinand Štefek (* 1903), František Navrátil (* 1910), Antonín Havlík (* 1912), Jaroslav Syneček (* 1914), Josef Žák (* 1909), Olga Kyživalová (* 1923), Miroslav Pojar, František Strnad (* 1885), Karel Burian (* 1899), Ludvík Odehnal (* 1923), Emanuel Liška (* 1907), Vojtěch Dražný (* 1910), Josef Klíma (* 1922), Adéla Hladíková (* 1923), Tomáš Pojar (* 1907), Alois Štyndl (* 1907), František Nechyba (* 1923), Josef Stýblo (* 1920) a František Buchal (* 1915).¹²

Vzhledem k přeplnění vídeňských věznic bylo počátkem roku 1945 celkem osm odbojářů posláno do koncentračního tábora Mauthausen. Tři z nich, Vilém Navrátil (28. 3. 1913 – 7. 5. 1945), Ludvík Kopp (5. 8. 1912 – 29. 4. 1945) a Leopold Jarath (9. 10. 1896 – 31. 3. 1945), zde zahynuli. Zbýlých pět bylo ve dnech 5. – 7. května 1945 osvobozeno Američany.¹³

7 ► Vojenský ústřední archiv (dále jen VÚA), f. Evidence československých vojenských osob v zahraničí za 2. světové války, sign. 24-15-5.

8 ► V pozdějších dokumentech se objevuje i nepotvrzený údaj o spolupráci českých odbojářů s rakouskou ilegální skupinou O-5.

9 ► VÚA, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby, sign. 37-339.

10 ► Psáno česky KURÝR i anglicky COURIER.

11 ► Zatčen byl i Pojarův otec (11. 1. 1945 propuštěn na svobodu), bratr, sestra a švagr.

12 ► VÚA, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby, sign. 37-339.

13 ► Tamtéž.

Pojar se osvobození dočkal o měsíc dřív, 7. dubna 1945 ve Vídni. Údajně hned přešel frontovou linii a v týlu německých jednotek organizoval drobnou sabotážní činnost, jíž se i sám aktivně účastnil.¹⁴

Po osvobození Vídně přeměnil 13. dubna 1945 P. Josef Pojar dosavadní ilegální Československý národní výbor na Československý ústřední výbor (ČSÚV), který se stal vrcholným orgánem reprezentujícím českou a slovenskou menšinu ve Vídni.¹⁵

K 1. lednu 1945 byl P. Pojar povýšen do hodnosti poručíka duchovní služby v záloze, dne 1. července 1946 na nadporučíka a 1. prosince 1946 na kapitána duchovní služby v záloze. Jeho povýšení na štábního kapitána, ke kterému mělo dojít na přelomu let 1947/1948 již nebylo na zásah Reicinova Obranného zpravodajství (OBZ) realizováno. Za odbojové zásluhy mu dne 30. srpna 1945 byl udělen Československý válečný kříž 1939 a 27. září 1946 Československá vojenská medaile za zásluhy I. stupně. Kromě toho byl britskou vládou dne 25. června 1946 vyznamenán medailemi „1939–1945 Star“ a „Italy Star“.¹⁶ Dále byl držitelem Československé vojenské pamětní medaile se štítkem „Střední východ“ a Československé vojenské medaile za chrabrost I. stupně.¹⁷

Na tomto místě je třeba poznamenat, že válečné události, umocněné navíc nesnadnou odbojovou činností v týlu nepřítelů, měly u Pojara (tak jako u řady dalších kněží, kteří se ocitli v podobné životní situaci) za následek poměrně liberální výklad některých pravidel kněžského života, konkrétně závaznosti celibátu.

Během války se sblížil s Marií Rausovou, která se stala jeho velmi blízkou spolupracovnicí v odboji. Rausová se po válce rozvedla¹⁸ a následovala Pojara do Brna. V roce 1946 se jim narodila dcera Dana. Pojar vztah s ní nijak neskrýval, naopak, bral ji do společnosti, kde ji představoval jako svoji životní partnerku. Po Pojarově zatčení v roce 1948 na něho celých osm let, které ve vězení strávil, trpělivě čekala. Až do odchodu do exilu spolu pak žili ve společné domácnosti ve Zborovské ulici č. p. 20 na pražském Smíchově.

Po skončení druhé světové války se jednou z priorit československé vlády stalo vytvoření národního státu. Úbytek pracovních sil způsobený odsu-

14 ► Šolc, Jiří: Bylo málo mužů. Merkur, Praha 1991, s. 248–249.

15 ► Sídlił v Drachengasse 3 v I. vídeňském okrese. V květnu 1945 byl jeho oficiální název Československý ústřední výbor (komitét). V poválečné době politicky kopíroval strukturu Národní fronty v ČSR. (Čeští komunisté ve Vídni dokonce nebyli členy Komunistické strany Rakouska, ale vídeňské sekce KSČ.) V roce 1947 doporučoval udělení čl. vstupního víza pro rakouské žadatele.

16 ► VÚA, f. Kmenové listy, Josef Pojar (nar. 1914).

17 ► Ministerstvo obrany ČR, Personální rehabilitace, svazek evid. č. 488-4736/2006-7542.

18 ► Její manžel Augustin (jinde také Gustav) Raus byl předválečným spolupracovníkem československé Vojenské zpravodajské služby ve Vídni. V roce 1940 byl zatčen a válku strávil v koncentračním táboře. Po roce 1945 reemigroval do ČSR.



Josef Pojar v uniformě důstojníka čsl. zahraniční armády; Zdroj: NA

nem Němců měl být nahrazen reemigrací českých a slovenských vystěhovalců ze zahraničí.

Rakousko s relativně silnou českou menšinou (odhadovalo se, že v Rakousku žilo asi 110 000 Čechů a Slováků),¹⁹ soustředěnou především ve Vídni, hrálo v tomto plánu důležitou úlohu. Pojarovi jako předsedovi Československého národního výboru a současně zasloužilému účastníku odboje a parašutistovi zahraniční armády připadla v prvních poválečných měsících role jakéhosi koordinátora realizace této vládní politiky. Měl přesvědčovat vídeňské Čechy a Slováky k návratu do republiky a zároveň dohlédnout, aby reemigrace nevyužili ti, kteří aktivně kolaborovali s nacionálně socialistickým režimem.

19 ► Původně se předpokládalo, že by se do ČSR mohlo vrátit až 40 tisíc rakouských Čechů a Slováků. Z různých důvodů však nakonec reemigrovalo (podle statistiky z roku 1950) jen něco přes 11 tisíc osob. K některým aspektům této problematiky blíže: Staňková, Irena: Návrat Čechů z Rakouska po roce 1945 a jejich integrace do většinové společnosti. In: Nosková, Helena a kol.: K problémům menšin v Československu v letech 1945–1989. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Praha 2005, s. 223–232.



Průkaz člena Česko-slovenského ústředního výboru (komitétu) ve Vídni z roku 1945; Zdroj: NA

Význam této pozice dostatečně dokládá to, že Pojar byl hned v létě 1945 přijat prezidentem Edvardem Benešem a místopředsedou vlády za Československou stranu lidovou Msgr. Janem Šrámkem.²⁰

Během krátké doby se však dostal do sporu s předválečným vedením české menšiny ve Vídni. To považovalo Rakousko za svůj domov a reemigrace pro něj představovala oslabení českého živlu ve městě, které se mohlo odrazit např. v úpadku českého školství.²¹ K tomu se přidávaly spory o hospodaření ČSÚV a udělování potvrzení o národní spolehlivosti. Pojar proto 8. března 1946 na svoji funkci předsedy ČSÚV rezignoval a sám se rozhodl k odchodu do Československa.²² Usídlil se v Brně a odtud ještě nějakou dobu řídil dobíhající

20 ► NA, f. Jan Šrámek, sign. 9-1/89/6. Po válce se Pojar politicky angažoval (zřejmě však jen v prvních měsících po osvobození) ve prospěch politiky Československé strany lidové. (Šolc, Jiří: c. d., s. 283.) Dokumenty z pozdější doby již většinou nehovoří ani o případném členství v ČSL.

21 ► Program reemigrace neměl jednoznačnou podporu ani mezi členy Pojarovy skupiny. Z 29 přeživších členů se kromě něj k návratu do Československa v tomto období rozhodlo jen devět.

22 ► Jeho poslední trvalé bydliště ve Vídni bylo v Pramergasse 6/23 v IX. městském okrese.

reemigraci svých krajanů. Vzhledem k tomu, že bylo zřejmé, že celá akce doznívá, musel řešit otázku své další existence.

Pojar nebyl po skončení války oficiálně demobilizován (byl zařazen na ministerstvu národní obrany, oddělení pro styk se spojeneckými armádami, repatriační mise ve Vídni) a proto se rozhodl (ale pravděpodobně tak učinil i vzhledem ke své osobní situaci) nevracet se do duchovní správy a projevil zájem o to stát se vojákem z povolání. Dne 20. září 1946 získal československé státní občanství a v prosinci 1946 byl povýšen na kapitána duchovní služby²³ československé armády v záloze. K 1. únoru 1947 byl v této hodnosti aktivován a nastoupil službu na velitelství 6. pěší divize v Brně (VÚ 2138 Brno).²⁴

Již během roku 1946 se Pojar dostal do zorného úhlu Obranného zpravodajství, vojenské kontrarozvědky ovládané exponenty KSČ v čele s pplk. pěch. Bedřichem Reicinem. Vzhledem k neobvyklosti Pojarovy válečné mise a jeho osobnosti vůbec bylo OBZ přesvědčeno o tom, že jde o mimořádně výkonného zpravodajce pracujícího pro některou západní zpravodajskou službu (v hláše-

23 ► Duchovní služba v československé armádě existovala již od roku 1918. Ve 30. letech se ustálil tabulkový počet vojenských duchovních na 38 (32 katolíků, 5 evangelíků všech vyznání a jeden duchovní z Církve československé – ČČS). V roce 1937 bylo v záloze 541 důstojníků duchovní služby všech vyznání. Za války působila duchovní služba u jednotek československé zahraniční armády na Západě a Středním Východě a u 1. čsl. armády na Slovensku v době SNP. V poválečné armádě byla její další existence dlouze diskutována a začala znovu působit teprve od března 1946. Spadala pod 6. odd. (duchovní) I. odb. MNO, v jehož čele stál gen. duch. sl. Jaroslav Janák. Prozatímní organizace z roku 1946 předpokládala pro duchovní službu 42 tabulkových míst (32 katolíků, 6 evangelíků, 3 ČČS a 1 pravoslavný). Na podzim 1947 byla dohodnuta reorganizace, po které mělo v armádě sloužit 30 katolických, 5 evangelických, 3 ČČS a 1 pravoslavný duchovní. Nakonec však byl s platností od 1. 10. 1947 snížen počet katolických duchovních na 25 (fakticky jich v únoru 1948 v armádě sloužilo jen 22). Podle této reorganizace měli být katoličtí duchovní přiděleni k velitelství vojenských oblastí, divizím, samostatným brigádám, vojenským nemocnicím, vybraným posádkovým velitelstvím (např. v Praze), k velitelství tankového vojska a velitelství vojenských leteckých okruhů. Armádním ordinářem pro celé území ČSR byl pražský arcibiskup. V roce 1947 v českých zemích působilo 12 katolických vojenských duchovních (tři na MNO, tři u velitelství vojenských oblastí, u 5., 6., 7. a 14. divize, ve Vojenské nemocnici 1 a u Posádkového velitelství Velké Prahy). Tři z nich byli bývalými příslušníky zahraniční armády (kromě Pojara ještě býv. duchovní 311. čsl. bombardovací peruti RAF kpt. P. František Pouchlý a duchovní 1. čsl. samostatné obrněné brigády kpt. P. Hugo Vaníček). Ihned po únoru 1948 byli služby zproštěni čtyři duchovní (tři na Slovensku a v Čechách Josef Pojar). Další byli v následujících měsících posláni na nucenou dovolenou, propuštěni (k 1. 8. 1949 byl např. do výslužby převeden gen. Janák) nebo zatčeni. Přestože duchovní služba nebyla oficiálně zrušena, koncem roku 1949 v ní sloužilo již jen 11 duchovních (3 římskokatoličtí, 1 řeckokatolický, 3 evangeličtí, 3 ČČS a 1 pravoslavný). Dne 23. 5. 1950 přijala Nejvyšší rada obrany státu rozhodnutí, které mělo fakticky zlikvidovat duchovní službu v armádě propuštěním zbývajících duchovních, na jejichž místa už žádní další přijati nebudou. Toto rozhodnutí bylo realizováno do října 1950 (Pejs, Oldřich: K některým aspektům organizace duchovní služby v československé armádě 1918–1939. In: *Historie a vojenství*, XL, 3, 1991, s. 133–164. Pejs, Oldřich: Vojenští duchovní v poválečné československé armádě 1946–1950. In: *Historie a vojenství*, XLI, 4, 1992, s. 135–166). Na poválečné obnovení duchovní služby měla mimo jiné velký vliv i Pojarova odbojová činnost (Šolc, Jiří: c. d., s. 283).

24 ► Bydlel u rodičů Marie Rausové na náměstí Svobody č. p. 12.

ních z roku 1946 se střídavě objevuje, že je agentem britské Intelligent Service, Američanů, Vatikánu, generála Prchalý a obviněn byl dokonce ze styků s luďáckou emigrací). Jak se ukázalo později, nic z toho nebyla pravda. To, že záhadného kněze nelze při žádné „protistátní“ činnosti přistihnout, Reicinovým lidem nedávalo spát. Pojar byl proto minimálně od poloviny roku 1946 agenturně sledován v Československu i v Rakousku s jednoznačným cílem kompromitovat jej a dosáhnout jeho zatčení.²⁵ Kromě Obranného zpravodajství o něj v únoru 1947 projevílo zájem i II. oddělení Zemského odboru bezpečnosti (ZOB II) v Praze.²⁶ ZOB II byl upozorněn rakouskými (!) úřady na to, že Pojar je „zpravodajsky činný“ zřejmě pro Američany. O sdělení rakouských úřadů, které bylo doplněno výslechy zaměstnanců pražské kanceláře vídeňského Čsl. ústředního národního výboru,²⁷ byl informován VII. odb. ministerstva vnitra (politické zpravodajství) a OBZ. Přednosta skupiny A VII. odb. MV JUDr. Štěpán Plaček se na rozdíl od ZOB domníval, že Pojar pracuje pro Brity. Na základě jeho přípisu pražský ZOB přenechal 26. 3. 1947 další operativní rozpracování J. Pojara ministerstvu vnitra. Vnitro jej dále sledovalo prostřednictvím svých agentů.²⁸ V té době byl již Pojar nezávisle na tom rozpracováván II. oddělením Zemského odboru bezpečnosti v Brně (konkrétně oblastní zpravodajskou odbočkou XVIII). Tím byli sledováni i někteří další členové Pojarovy skupiny, kteří již reemigrovali do ČSR (např. Karel Burian z Brna). V září 1947 byl brněnský ZOB o Pojarově činnosti informován blíže neurčeným agentem A-2, patřícím do okruhu jeho nejbližších přátel.

Snahy brněnského OBZ a dalších zpravodajských složek ale přes veškeré úsilí neunesly očekávaný zisk. Avšak jen do té doby, než na scénu v září 1947 vstoupil agent D-8006.²⁹

Mjr. Jaromír Šefl, který byl „řídícím orgánem“ tohoto nebezpečného konfidenta, již neponechal nic náhodě. „*Pro usnadnění usvědčení kpt. duch. Pojara Josefa dal jsem popud agentovi D-8006, aby ustanovil v Brně kroužek parašutistů [...] Agent jest v domnění, že chceme členy Para-Clubu a ještě jiné podezřelé osoby, na něž nás sám upozornil, kontrolovat odposloucháváním. Za tím účelem zařídil agent D-8006 toto: Ve svém domě v 1. poschodí uvolnil komoru, nalézající se nad klubovnou a upravuje ji pro odposlouchávací zařízení.*“³⁰

25 ► Podle některých náznaků byla, alespoň v první fázi jeho rozpracování, ze strany OBZ snaha získat jej ke spolupráci.

26 ► Archiv ministerstva vnitra České republiky (dále jen AMV), a. č. T-1169 MV. Svazek vznikl z původních archivních svazků S-374, S-378 a A-372. V roce 1987 byl svazek částečně vyskartován. Stupeň utajení u něj byl zcela zrušen v únoru 2003.

27 ► Sídlila ve Vodičkově ulici.

28 ► Tamtéž. Např. v květnu 1947 o něm VII. odb. MV podal obsáhlou zprávu blíže neurčený agent, rakouský státní příslušník.

29 ► Tamtéž.

30 ► AMV, a. č. V-3448 MV, Zpráva č. 5, nedatováno.

Agent v první polovině září 1947 navštívil v Brně několik zahraničních vojáků ze Západu: mjr. pěch. Aloise Krále, npor. Jana Zemka, pplk. Ondřeje Vysloužila a kpt. let. v. z. Plaňavu a seznámil je se svým úmyslem založit v Brně klub pro bývalé parašutisty. Většina z nich s tím velmi nadšeně souhlasila. Agent D-8006 byl totiž jedním z nich. Pod tímto krycím označením se totiž skrýval bývalý příslušník československé zahraniční armády na Západě, parašutista npor. v zál. Klement Hlásenský.³¹

Od npor. Zemka dostal Hlásenský adresu kpt. Pojara, za kterým se bezodkladně vydal. Ten, ačkoliv Hlásenského osobně neznal, pozvání po kratším zaváhání přijal. Agent povzbuzen úspěchem nechal v brněnské Polygrafii natisknout pozvánky a k nim nacyklostylovat ještě leták, ve kterém vysvětloval budoucí činnost klubu: „*Para-Club – zahájení. Konečně se v Brně našel typický parašutistický kroužek, který v sobotu dne 20. t. m. slavnostně pokřtíme na Para-Club. My, kteří jsme prošli výcvikem, ať již v Traigh House, Grammour House, Sky, Ring Way, Bedford House, Beauliou, Bayswater anebo jinými výcvikovými středisky, ať již jsme byli, nebo nebyli v akci jako parašutisté, máme jistě povinnost se občas dobře a v dobrém prostředí pobaviti. K tomu účelu dávám k dispozici jeden pokoj ve své vile, kde bychom se pravidelně scházeli v doprovodu svých milých a známých a pobavili se po svém.*

Poskytnutím klubových místností se chci vyhnouti schůzkám ve veřejných místnostech, poněvadž jako bývalým zahraničním vojákům nebo těm, kteří zůstali ve svazku čsl. armády, velmi často okolnosti nedovolují pobaviti se svým způsobem a za přiměřenou cenu.

Klub bude naším útočištěm ve všech ročních obdobích, bude dějištěm různých oslav jednotlivých členů, jakož i klubových oslav atd. Hlavně však bude místem, kde bude každému dovoleno otevřeně vysloviti svůj názor na cokoliv a mluvit volně a beze strachu o čemkoliv. Ústřední topení a vinný sklep ve vile zaručují příjemné zahřátí v zimních měsících. V letních měsících jest k dispozici 4 600 m² zahrady a vlastní bazén ke koupání. [...] Pohlaví přizvaných hostů nerozhoduje. [...] Klub není a nebude výdělečným podnikem, bude náš. S bratrským pozdravem svolavatele Klement Hlásenský, npor. v záloze.“³²

V sobotu 20. září 1947 večer se skutečně v Pisárkách, ve vile č. p. 2 na rohu Květné a Lipové ulice sešlo celkem čtrnáct hostů. Byli mezi nimi např. zástupci British Council v Brně, atašé francouzského vyslanectví v Praze a ně-

31 ► Písmeno D v Hlásenského krycím označení bylo počátečním písmenem jeho krycího jména DUBY. Číslo 8006 bylo jeho evidenčním číslem, pod kterým byl jako agent OBZ veden. V tehdejší typologii tajných spolupracovníků byl Hlásenský zařazen jako agent-provokatér. K typologii spolupracovníků OBZ blíže: Hanzlík, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*. ÚDV, Praha 2003, s. 313.

32 ► AMV, a. č. V-3448 MV, Příloha ke zprávě č. 5, nedatováno.

kolik záložních i aktivních důstojníků, kteří sloužili za války v jednotkách naší zahraniční armády na Západě. Ačkoli pro OBZ byli zajímaví v podstatě všichni, největší pozornost věnoval agent na přání mjr. Šefla kapitánu Pojarovi. Slibně se rozvíjející večírek na chvíli pokazil příchod dr. Slaváčka, hosta kpt. v zál. Kervitzera,³³ který byl znám jako člen KSČ. Ostatní hosté o tom byli ihned uvědomeni, a tak dr. Slaváčka přivítal jen utichající hovor a chladný nezájem společnosti. Dr. Slaváček to rychle pochopil a z večírku brzy odešel. JUDr. Rudolf Tereba, bývalý zpravodajský důstojník, který byl v závěru války přidělen k československé vojenské misi v Itálii,³⁴ k tomu poznamenal, že kpt. Kervitzer je vůl, a že příště má být výběru hostů věnována větší pozornost.

I přes komfortní prostředí, ve kterém se večírek odehrával, byla jeho atmosféra spíš pesimistická. Většina přítomných důstojníků si o budoucím vývoji republiky nedělala žádné iluze a dohadovali se spíše o tom, jak se zachovat v případě komunistického převratu nebo rovnou v případě války mezi Východem a Západem. Většinou se shodovali na tom, že znovu odejdou do zahraničí. Pojar v rozhovoru s agentem např. poznamenal: „*Jedině ven hochu, poněvadž tu bychom byli použiti buď proti Angličanům nebo pozavírání do internačního tábora, ale to druhé je pravděpodobnější. Pro republiku by to stejně nebylo a pro Rusáky chcípát nebudu.*“ V závěru večírku se však OBZ dočkalo toho, kvůli čemu byl vlastně brněnský Para-Club zřízen. Při loučení řekl Dr. Tereba svému hostiteli: „*Musíš to tu dát dohromady, přijď se poradit, než někoho pozveš. Já tu bandu dobře znám a dám Ti tip. Já sem přivedu svoji partu.*“ Kpt. Pojar se pak nechal slyšet: „*Hochu, my se musíme zorganizovat a tento barák se k tomu náramně hodí, telefon tu máš, je to tady ideální.*“³⁵ Výdaje hostitele během večera dosáhly částky 1 554,10 Kčs a hradilo je OBZ.

Je však otázkou, do jaké míry byly výroky zúčastněných autentické. Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že jejich autorem byl buď přímo agent nebo jeho „řídící orgán“ mjr. Šefl. Tomu by ostatně odpovídalo i to, že v následujících měsících činnost Para-Clubu stagnovala a agentova spolehlivost byla ještě dlou-

33 ► Kpt. v zál. Bohuslav Kervitzer (nar. 6. 12. 1911 v Brně) byl bývalým příslušníkem RAF.

34 ► JUDr. Rudolf Tereba, nar. 17. 6. 1909 v Krásně nad Bečvou. Jako záložní důstojník (por. v zál. od 1. 1. 1936) byl dne 29. 6. 1940 prezentován u 4. čsl. pěšího pluku v Palestině. Na Středním východě sloužil až do 22. 4. 1944, kdy nastoupil u náhradního tělesa čsl. jednotek ve Velké Británii. Sloužil u protiletadlové baterie 1. čsl. sam. obrněné brigády. Dne 28. 10. 1944 byl povýšen na npor. a 1. 3. 1945 byl odeslán k čsl. vojenské misi do Itálie. Do vlasti se vrátil 15. 9. 1945, od 6. 11. byl zařazen u Vojenské prokuratury v Brně a 8. 3. 1946 demobilizován. K 1. 10. 1945 povýšen na kpt. just. sl. v zál. a 1. 4. 1946 na škpt. just. sl. v zál., vyznamenán Čsl. voj. pamětní medailí a britskými medaillemi „Africa Star“ a „1939–1945 Star“. VÚA, f. Evidenční karty MNO – zák. 255/1946 Sb., Rudolf Tereba.

35 ► AMV, a. č. V-3448 MV, Zvláštní zpráva č. 6, listy č. 65–80.

hou dobu Pojarem i Terebou prověřována.³⁶ O organizaci nějaké „protistátní skupiny“ nemohla být do února 1948 ani řeč. Přesto však byl kpt. Pojar sledován především zásluhou agenta D-8006,³⁷ který se postupně zcela vetřel do jeho přízně, téměř na každém kroku.

Na rozdíl od svých údajných prohlášení z podzimu 1947 Pojar v únorových dnech 1948 o bezprostředním odchodu do zahraničí neuvažoval. K 29. únoru 1948 byl z Brna přeložen k velitelství 11. pěší divize v Plzni.³⁸ Spolu s Marií Rausovou se přestěhoval z Brna do Prahy, Zborovské ul. č. p. 20 (IV. patro, byt č. 11).

Po několika dnech na novém působišti byl však 9. března 1948 odeslán na nucenou dovolenou a jeho přeložení do Plzně bylo zrušeno.³⁹ Teprve před odjezdem z Brna začal Pojar zřejmě uvažovat o založení nějaké odbojové organizace. Do značné míry se tak dělo na nátlak agenta D-8006. V souvislosti s přeložením na nucenou dovolenou se definitivně rozhodl odejít do zahraničí a v tom smyslu informoval i Hlásenského, který za ním 18. března přijel do Prahy na návštěvu. Zároveň jej požádal, aby prostřednictvím P. Odehnala z Brna kontaktoval P. Antonína Jedličku z Rajhradu u Brna, svého spolupracovníka z proti-

36 ► Z hlášení „řídícího orgána“ agenta D-8006: „Dne 4. října 1947 ve 12.45 hod. zazvonil telefon. Ozvalo se: ‚X. Y?‘ (vysloveno jméno agenta D-8006). Ag.: ‚Osobně.‘ Hlas: ‚Zde pplk. Nyč [Pplk. Bohumil Nyč, roz. Nitsch, nar. 30. 11. 1900, zemřel 20. 8. 1986, od 28. 6. 1945 do 30. 9. 1947 přednosta 5. odd. 3. vojenské oblasti v Brně. Od 1. 10. 1947 byl náčelníkem pátrací skupiny 5. odd. Hl. štábu v Praze. K jeho osobě blíže Vališ, Zdeněk: Plukovník Bohumír Nitsch-Nyč, <http://www.virtualy.cz/index.php-art=9245>]. Máte to hlášení?‘ Ag.: ‚Promiňte, ale nevím, o co se jedná.‘ Hlas: ‚No to hlášení, co jste měl dát. Co s tím je? Už na to čekáme.‘ Ag.: ‚Promiňte, nezmýlil jste se v čísle? Zde ... (číslo telefonu agenta). Hlas: ‚Zde pplk. Nyč. Není tam X. Y. (jméno agenta). Ag.: ‚Docela správně. Zde (jméno agenta D 8006), ale myslím, že jde o omyl, neznám Vás. Hlas: ‚Výborně. Hochu, teď ses ověřil. Zde Dr. Tereba. Mám stoprocentní radost. Na shledanou na večírku. Ahoj.‘ – Zavěšeno.“ O měsíc později, 8. listopadu 1947, si agent stěžoval kpt. Pojarovi na některé projevy přetrvávající nedůvěry k jeho osobě ze strany Dr. Tereby. Podle hlášení „řídícího orgána“ agenta D-8006 mu na to měl Pojar odpovědět: „Nikdy jsem Tě před tím neviděl, neznal jsem Tě, moji známí Tě také neznali, a najednou jsi byl tady plný energie a chuti do práce, plný odvahy a zájmu – no a ono se to zdálo zpočátku podezřelé. Ale fakt, že Tě to neomrzelo, že máš tutéž chuť a vytrvalost a také to, že jsi s těmi žvásty, které jsme řekli úmyslně nikam neběžel, že jsi opatrný a trpělivý – to jaksí rozhodlo. Nediv se, kdybychom Ti hned věřili a důvěřovali a hned Tě mezi sebe vzali, tak bys muel uznal, že jsme troubové.“ AMV, a. č. V-3448 MV, Zvláštní zpráva č. 6, listy č. 65–80.

37 ► Ve stejné době byli na kpt. Pojara nasazeni i další agenti brněnského OBZ. Jedním z nich byl např. i průvodčí na autobusové lince Brno – Vídeň Vladimír Trojan (nar. 1922 Čáslavice, okr. Třebíč), kterého Pojar na podzim 1947 použil jako svoji spojku při vyřizování osobních záležitostí ve Vídni a plně mu důvěřoval.

38 ► Nešlo o přeložení související se změnou státoprávních poměrů. Tato změna byla dohodnuta již v létě 1947 a byla provedena v souvislosti s chystanou reorganizací duchovní správy československé armády. V Plzni si našel přechodné ubytování v Sudovské ul. č. p. 23/I.

39 ► Ještě 8. března 1948 psal Hlásenskému pozdrav, ve kterém uvedl, že si na novém působišti již zvykl.

nacistického odboje, se kterým již zřejmě předtím o eventualitě odchodu za hranice hovořil. Agent D-8006 P. Jedličku navštívil 24. března 1948. Tam poprvé zazněl plán útěku přes klášter ve Vyšším Brodě.

Antonín Jedlička se narodil 25. února 1918 v rodině zemědělce (7 ha) v Rajhradu u Brna. Vychodil tam obecnou a měšťanskou školu a poté se vyučil elektromechanikem. Již v té době se však rozhodl stát se knězem, a tak po vyučení začal studovat na církevním gymnáziu na Velehradě. Tady se privátně připravoval na zkoušky do septimy a po jejich úspěšném složení dostudoval na Arcibiskupském gymnáziu v Praze-Bubenči, kde v roce 1939 maturoval. Po maturitě nastoupil do noviciátu benediktinského řádu v Rajhradu a v roce 1940 odešel do kněžského semináře. Ten studoval nejdříve v Praze a později v Brně. V únoru 1943, ještě před vysvěcením, byl brněnským pracovním úřadem totálně nasazen do letecké továrny ve Wiener Neustadt. Ve Vídni se začal stýkat s představiteli české menšiny. Tak se seznámil i s Pojarem. Začátkem roku 1944 byl z práce propuštěn. Rozhodl se zůstat ve Vídni a s pomocí Pojara pokračoval ve studiu jako mimořádný posluchač Teologické fakulty Vídeňské univerzity. Zároveň se aktivně zapojil do práce v odboji. Koncem prosince 1944 byl spolu s ostatními zatčen. Byl jedním z těch, kteří se vzhledem k přeplněným věznicím dostali ještě před skončením vyšetřování jako „policejní vězni“ do koncentračního tábora Mauthausen. Po osvobození se vrátil do Vídně a tam už jako řádný posluchač ukončil v srpnu 1945 studium. V září 1945 složil v klášteře v Rajhradu řeholní sliby a 21. října 1945 byl vysvěcen na kněze. Ve svém rodišti pak pobýval až do svého zatčení v dubnu 1948. Do února 1948 zde působil zároveň jako funkcionář ČSL, Orla, Svazu osvobozených politických vězňů a jako člen osvětové komise MNV.

Když Pojar několik dní marně čekal na zprávu od Hlásenského nebo Jedličky, rozhodl se dál už neztrácet zbytečně čas. Dne 21. března 1948 navštívil svého přítele architekta Jaroslava Pálku,⁴⁰ manžela herečky Věry Ferbasové, a svěřil se mu se svými úmysly. Pálka projevil ochotu mu pomoci. Prostřednictvím dalších lidí⁴¹ získal kontakt na rolníka Františka Kasala z Rossbachu (dnes Hranice v Čechách) v Ašském výběžku, který jej měl převést do americké okupační zóny Německa. Dne 30. března 1948 se spolu s ním vydal na cestu

40 ► Jaroslav Pálka se s Pojarem seznámil v roce 1945 prostřednictvím pražského zástupce ČSÚV ve Vídni Františka Lokvence. Několikrát se také setkali ve Vídni. Věra Pálková-Ferbasová v roce 1946 aktivně účinkovala při oslavách svátku sv. Václava, který ve Vídni Pojar pořádal, a byla kmotrou jeho dcery. Poté, co Pojar definitivně přesídlil do ČSR, jejich styky ještě zintenzívnily.

41 ► Pálka jej následujícího dne odvedl do ordinace dentisty Josefa Zeleného v pasáži Lucerna (Štěpánská 61), kde mu představil pplk. v. v. Františka Pousku, který jej dále odkázal na řezníka Eduarda Hauptmanna z Prahy-Karlína. Ten navrhl Pojarovi cestu přes Rossbach. Spolu s ním měl do zahraničí odejít ještě obchodník Miroslav Pala.

ještě obchodník Miroslav Pala z Dejvic.⁴² Cestovali ranním rychlíkem do Mariánských Lázní. Pojar byl pro případ policejní kontroly vybaven potvrzením pražské Arcibiskupské konsistoře o tom, že v okolí Aše má přes Velikonoce vypomáhat s pastoračí. (Toto potvrzení získal prostřednictvím svého nadřízeného a přítele mjr. Roberta Bednaříka, náčelníka duchovní služby 2. vojenské oblasti. Pojar Bednaříka navštívil v Táboře 24. března a nabídl mu společný odchod. Bednařík jej odmítl s tím, že „ještě nemá zařízeny všechny své věci“. Projevil však snahu Pojarovi co nejvíce pomoci a naznačil mu, že do budoucna bude o odchodu za hranice vážně uvažovat. Pro případ kontaktu přes prostředníky si pak smluvili heslo: „Novák hledá nocleh.“) V Mariánských Lázních cestu přerušili a Pojar strávil noc u svého bratra ve Velké Hleďsebi. Následujícího dne pokračovali v cestě do Aše. Až dosud jel Pojar i Pala v podstatě každý sám. V Aši na nádraží prošli odděleně perlustrací SNB a setkali se na místním římskokatolickém děkanském úřadě. Do Rossbachu přijeli odpoledne kolem 16. hod. Tam je čekalo nemilé překvapení – Kasala v obci nikdo neznal a místní lidé jim navíc sdělili, že hranice jsou silně obsazeny. V této situaci se rozhodli k návratu. Pojar navrhl Palovi, aby s ním jel do Brna, s čímž Pala souhlasil.

Hned po příjezdu, 1. dubna 1948, vyhledal Pojar Hlásenského a požádal jej, aby u něj mohli s Palou přespat. Téhož dne večer dorazil do vily v Pisárkách i P. Antonín Jedlička. Všichni se pak dohodli na tom, že odjedou v neděli 4. dubna v 16,45 hod. rychlíkem do Jihlavy,⁴³ kde přestoupí na osobní vlak a budou pokračovat dál, až do Vyššího Brodu, kde požádají představeného tamního kláštera o pomoc. Skupina již měla definitivní složení: Pojar, Pala, Jedlička a Hlásenský. Pala zůstal až do odjezdu u Hlásenského, Pojar se ukrýval u svých známých v Králově Poli.⁴⁴ Jedlička ještě těsně před odjezdem (2. dubna 1948) napsal svému bratru Františkovi,⁴⁵ který byl stejně jako on knězem, dopis, ve kterém

42 ► Miroslav Pala, nar. 21. 3. 1917. V roce 1938 absolvoval obchodní akademii a nastoupil nejdříve jako dělník a později jako úředník v koncernu Baťa. Od roku 1943 pracoval u své tety v prádelně v Praze. V červenci 1944 byl zatčen gestapem a až do konce války vězněn. Po osvobození vykonával základní vojenskou službu (des. asp.). Pak pracoval v pražské redakci Newyorských listů a od července 1947 měl podíl v obchodě se smíšeným zbožím v Praze. Byl členem národně socialistické strany a po únoru 1948 se rozhodl odejít do exilu. Naposledy bydlel v Srbské ul. č. p. 1 v Praze-Dejvicích.

43 ► Logičtější se ovšem zdá, že chtěli rychlíkem jet až do Českých Budějovic, kde by teprve přesedli na osobní vlak do Vyššího Brodu.

44 ► Rodina Nevrklových v Poděbradově ul. č. p. 20.

45 ► František Jedlička, nar. 1. června 1920 v Rajhradu. Vychodil obecnou školu v Rajhradu, ve studiu pokračoval v Papežské koleji na Velehradě (od r. 1932), na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži (od r. 1935) a středoškolské vzdělání ukončil maturitou na Arcibiskupském gymnáziu v Praze-Bubenci v roce 1940. Již v té době byl v juvenátu benediktinského řádu, v letech 1940–1941 absolvoval noviciát a v roce 1944 složil slavné řádové sliby. Přitom studoval teologii v diecézním semináři v Olomouci. Po osvobození pokračoval ve studiu na olomoucké teologické fakultě, v letech 1946–1947 studoval v Belgii. Po návratu byl dne 29. 6. 1947 vysvěcen na kněze a působil jako kaplan v Praze-Vokovicích. Pro osobní rozpory vystoupil v roce 1947 z benediktinského řádu. Byl členem ČSL a zůstal jím i po únoru 1948.



Jaroslav Pálka a Věra Ferbasová; Zdroj: AMV

mu doporučoval Hlásenského jako naprosto spolehlivou osobu pro odboj proti komunistickému režimu.⁴⁶ Z toho je zřejmé, že Hlásenský před svými druhy předstíral, že se hodlá dát do služeb zahraničního odboje a pak se vrátit zpět do Československa.

Všichni zúčastnění se znovu sešli až na nádraží v den odjezdu. Proti původnímu plánu s sebou A. Jedlička na nádraží přivedl ještě Hildu Štefkovou a Jiřinu Pernikářovou. Zásluhou agenta D-8006 zde na všech šest čekalo i perfektně informované zatýkací komando složené z příslušníků OBZ a Oblastní úřadovny StB v Brně.

Doporučujícím dopisem připravil Antonín Jedlička svému bratrovci nevědomky podobný osud, který později musel sdílet sám. Stojí za zmínku už jen proto, že na jeho počátku stál také agent-provokatér D-8006. Dopis, který měl Jedličkovi doručit, samozřejmě odevzdal svým nadřízeným. Záznam o tom, zda proti P. Františku Jedličkovi byla s jeho pomocí připravena stejná komedie s „agentem IS“, kterou předvedl v Táboře (o ní bude ještě řeč) a v níž hrál Hlá-

46 ► NA, f. Státní soud, čj. Or I 177/48. Mimo jiné v něm napsal: „Můžeš mu plně věřit a zvláště mu podej zprávy, které by mohl potřebovat. Zvláště potřebuje spojení s těmi lidmi, kteří jsou skutečně proti dnešnímu režimu – poněvadž tyto zprávy budou doručeny na odpovědná místa v zahraničí.“

senký hlavní úlohu, nebo zda případ nechali rovnou k vyřešení pražské StB, se nedochoval. Každopádně 11. dubna 1948⁴⁷ byl František Jedlička postaven před možnost volby. Mohl jít do vězení za svým bratrem nebo mohl přijmout nabídku spolupráce. Vybral si to druhé a agentem StB s krycím jménem ADAM pak zůstal dalších 36 let, až do své smrti.



P. Antonín Jedlička OSB – fotografie z vyšetřovacího spisu StB z roku 1956 (horní řada fotografií);
Miroslav Pala – fotografie z vyšetřovacího spisu StB z roku 1956 (dolní řada fotografií);
Zdroj: AMV

47 ► V úředním záznamu o získání P. Františka Jedličky ke spolupráci s StB je uvedeno chybné datum (11. března 1948). V dalších dokumentech je tato nepřesnost dále přebírána.

V prvních letech spolupráce byl zřejmě jeho hlavním hnacím motorem strach. V té době se dopustil velmi závažných udání. Podle pozdějších vyhodnocení⁴⁸ byly na základě jeho zpráv v letech 1948–1952 realizovány (tedy pozatýkány) skupiny „Mádr a spol.“, „Opasek a spol.“, skupina kanovníků z Kapituly sv. Víta v Praze, Beranovi spolupracovníci Jan Boukal, Rudolf Dörner a další. Před veřejností (a tedy i státní správou) si musel František Jedlička uchovat punc „reakčního“ kněze a StB mu zakazovala účastnit se „pokrokových“ akcí. Když např. okresnímu církevnímu tajemníkovi (OCT) slíbil, že se zúčastní konference „pokrokových“ duchovních v Hořicích, jeho „řídící orgán“ jej ráno doslova unesl a ukrýval jej u jeho bratra na faře v Arnoštovicích. Když se Jedlička vrátil, dal jej rozlíčený tajemník Lada Jelínek zatknout. StB tato hra vyhovovala, protože z Jedličky dělala povolný nástroj jejich operativních zájmů. V roce 1950 byl již svým „řídícím orgánem“ hodnocen jako jeho nejlepší agent. Ve stejném roce, po faktickém zrušení mužských klášterů, se Jedlička s diskrétní pomocí StB stal administrátorem farnosti u sv. Markěty v Praze-Břevnově, kde pak působil až do smrti. Po celou tuto dobu byl také Státní bezpečností hodnocen jenom v superlativech.⁴⁹

Od druhé poloviny 50. let dostával od StB věcné nebo finanční odměny. Od roku 1956 udržoval styky s polskými katolickými intelektuály sdruženými kolem časopisu Tygodnik powszechny. V první polovině 60. let byl proto několikrát krátkodobě „vysazen“ do Polska, kde plnil úkoly pro StB. Při těchto cestách byl mimo jiné přijat i krakovským arcibiskupem Karolem Wojtyłou, pozdějším papežem Janem Pavlem II. V letech 1962–1963 se stal (opět zásluhou StB) členem československé církevní delegace na II. vatikánském koncilu. V roce 1966 pobýval v NDR, kde získal řadu závažných informací o tamní tajné církvi, které StB soudružsky postoupila Stasi. Kromě ní používaly Jedličkovy zprávy i KGB a polská a maďarská Státní bezpečnost. V roce 1968, na rozdíl od svého tehdejšího „řídícího orgána“ kpt. Emila Žáka,⁵⁰ který byl v roce 1969 od StB jako „revizionista“ propuštěn, stál „pevně a nezakolísal“. V 70. letech sice již tolik necetoval, ale jeho vnitrostátní možnosti se naopak zvýšily. Získal doktorát teologie (ThDr.) a v roce 1977 se stal profesorem Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích. V roce 1977 byl také ústřední postavou státo-

48 ► Vzhledem k rozsahu svazku byly v roce 1963 vyskartovány vlastnoruční zprávy z let 1948–1952. Údaje o Jedličkově činnosti z těchto let se však zachovaly v pravidelných každoročních vyhodnoceních spolupráce.

49 ► AMV, a. č. 750 458 MV. Svazek byl do roku 1969 veden jako r. č. 682 II. (resp. III.) správa, do roku 1971 jako r. č. 16 746 Praha a konečně jako r. č. 2354 X. správa. Např. v návrhu na povolení jeho cesty do Rakouska z 19. 7. 1967 se uvádí: „*ADAM je orgánům StB plně oddaný. Uložené úkoly plní svědomitě, s plnou odpovědností a vlastní iniciativou. Jeho působnost obsahuje prakticky celou problematiku řím. kat. církve.*“

50 ► Tamtéž. Jenom v letech 1960–1979 vystřídal 9 „řídících orgánů“. Kromě kpt. Žáka byli od StB za stejné provinění propuštěni další dva: Václav Pulec a Miroslav Najman.

bezpečnostní akce 2. odboru X. správy FMV nazvané DĚDEK (organizace pohřbu mluvčího Charty 77 prof. PhDr. Jana Patočky v intencích StB)⁵¹. Se svou „pokrokovostí“ se už navíc nemusel skrývat. Byl členem redakční rady Katolických novin, užší redakční rady Duchovního pastýře a samozřejmě členem Sdružení katolického duchovenstva – Pacem in terris. Uvažovalo se o něm pro různé další funkce – od pražského vikáře přes děkana CMBF až po jednoho z vládních kandidátů na biskupa. Nic z toho nakonec nebylo realizováno. P. František Jedlička zemřel 3. května 1984 v Praze.⁵²

Vraťme se však do roku 1948. František Jedlička totiž nebyl zdaleka jediným, o koho měla Oblastní úřadovna StB v Praze zájem. Večer 7. dubna 1948 proběhlo rozsáhlé zatýkání. Do vazby byli vzati Eduard Hauptmann⁵³, František Pouska⁵⁴ a Jaroslav Pálka⁵⁵.

51 ► Tamtéž. Zásluhou agenta se podařilo zabránit tomu, aby na pohřbu vystoupil i jiný řečník a aby pohřeb i zádušní mše byly v jeden den. Za to obdržel zvláštní odměnu ve výši 1 000 Kčs. Kromě toho byl tehdy úspěšně nasazen i v jiných akcích – např. ŠACHISTA, jejímž cílem bylo znemožnit uzavření církevního sňatku Luďku Pachmanovi atd.

52 ► Tamtéž. Která součást StB získala agenta ADAMA ke spolupráci, není z dochovaných dokumentů zcela zřejmé. S největší pravděpodobností šlo o Oblastní úřadovnu StB v Praze. V pozdější době to byly následující součásti: útvar 701 – A (v r. 1950), 3. odd. 3. odb. III. správy (do r. 1964), 9. odb. II. správy MV (do r. 1969), Správa StB hl. m. Prahy a Středočeského kraje (do r. 1971), 1. odd. 3. odb. II. správy (do r. 1974) a nakonec 1. odd. 5. odb. X. správy FMV.

53 ► Eduard Hauptmann, nar. 20. března 1909 v Božkově (dnes součást Plzně). Vychodil obecnou školu, čtyři třídy měšťanky a vyučil se řezníkem a uzenářem. V letech 1931–1933 vykonával základní vojenskou službu (voj. v zál.). Pracoval u firmy Bratři Kořínkové, od kterých si pronajal a posléze i koupil řeznictví na Královské tř. č. p. 12 v Praze-Karlíně.

54 ► František Pouska, nar. 14. února 1894 v Lukově (dnes součást obce Manětín, býv. okr. Plzeň-sever, Plzeňský kraj) v rodině zemědělce. Vychodil obecnou školu, čtyři třídy nižší české reálky v Plzni a Jezdeckou kadetní školu v Hranicích na Moravě (1910–1914). V hodnosti praporčíka byl jako velitel čtyř přidělen k 8. dragounskému pluku v Pardubicích, se kterým odjel na východní frontu. K 1. 1. 1915 byl povýšen na poručíka a 31. 7. 1915 byl zajat. Dne 25. 5. 1916 vstoupil do československých legií v Rusku (skupina Bělgorodská). Dne 21. 5. 1917 byl jmenován kapitánem, velitelem jízdní rozvědky u 5. střeleckého pluku legií. Dne 11. 6. 1918 byl pověřen sestavením 1. jízdního divisionu legií a 12. 9. 1918 formováním 2. jízdního pluku. Od 26. 10. 1918 působil jako špkt. ve štábu Sibiřské armády, 24. 3. 1919 se stal velitelem divisionu u 1. jízdního pluku a 1. 5. 1919 byl povýšen na mjr. Dne 15. 8. 1920 se vrátil do ČSR a rozhodl se zůstat v armádě. V době první republiky se však jeho slibná kariéra zbrzdila, především kvůli jeho ne zcela urovnaným osobním poměrům. V roce 1934 byl jako zastupující velitel 10. jízdního pluku dokonce přeložen do výslužby. Důvodem bylo to, že ačkoliv byl ženatý, udržoval styk s šestnáctiletou studentkou, kterou údajně nakazil pohlavní nemocí a „oddaloval ji od školy“. Teprve po udělení prezidentské milosti mohl 1. 4. 1935 znovu nastoupit do služby, avšak pouze jako velitel 1. korouhve. V letech 1920–1922 byl frekventantem Jezdecké učitelské školy v Hodoníně a do konce roku 1925 byl velitelem 1. korouhve 6. jízdního pluku v Brně. Od 1. 1. 1926 do 29. 6. 1929 působil u 3. jízdního pluku v Nových Zámcích a Komárně, kde prošel funkčním zařazením od velitele náhradní korouhve až po zastupujícího velitele pluku. Od 30. 6. 1929 do 14. 3. 1931 sloužil jako velitel 2. korouhve u 5. jízdního pluku v Košicích. V té době byl povolán do kurzu velitelů vojenských těles, po jehož absolvování byl povýšen na podplukovníka. Od 15. 3. 1931 do 2. 2. 1934 byl přidělen k 7. jízdnímu pluku v Hodoníně (velitel náhradní korouhve, 2. korouhve, zástupce velitele pluku), 3. 2.–12. 7. 1934 byl zastupujícím velitelem 10. jízdního pluku v Berehově na Pod-

Celý případ by s největší pravděpodobností spadal pod Gottwaldovu amnestii z léta 1948 nebyť toho, že 13. dubna, tedy krátce po Hauptmannově zatčení, se u něj doma objevil bývalý okresní tajemník a předseda mladých národních socialistů z Ledče nad Sázavou Karel Zahrádka.

Karel Zahrádka⁵⁶ byl jedním z prvních agentů-chodců, kteří byli ze Západu vysláni na naše území. Do americké okupační zóny Německa se dostal společně s poslancem Ústavodárného Národního shromáždění (ÚNS) Otou Horou dne 4. března 1948⁵⁷ právě prostřednictvím Eduarda Hauptmanna a pplk. Františka Pousky. Během svého pobytu v utečeneckém táboře ve Wasseraufingenu se rozhodl přijmout výzvu doc. RNDr. Vladimíra Krajiny k návratu do Československa, kde měl vytvořit z býv. příslušníků nár. soc. strany ilegální organizaci a zajišťovat její spojení s vedením strany v emigraci. V noci z 12. na 13. dubna

karpatské Rusi. Od 13. 7. 1934 do 31. 3. 1935 byl ve výslužbě (viz výše) a od 1. 4. 1935 až do mobilizace sloužil znovu u 10. jízdního pluku v Mukačevu a Košicích (velitel 1. korouhve, 2. korouhve, zástupce velitele pluku). Od 24. 9. do 15. 12. 1938 velel 22. smíšenému předzvědnému oddílu, pak (až do 19. 3. 1939) byl zástupcem velitele 11. jízdního pluku v Bratislavě. Poměrně kuriózní je to, že v době maďarsko-slovenského konfliktu byl až do 4. 4. 1939, kdy byl odeslán na dovolenou, velitelem slovenské zemplínské armádní skupiny. V okupaci od 12. 10. 1939 do 30. 4. 1941 pracoval jako úředník na ministerstvu zdravotnictví a sociální péče. Vzhledem ke své legionářské minulosti byl v roce 1941 předčasně penzionován. Během Pražského povstání se stal velitelem Praporu svobody, pak až do 31. 8. 1945 působil na MV. Od 1. 9. 1945 do 30. 4. 1946 byl přidělen k Posádkovému velitelství Velké Prahy jako styčný důstojník u Ústředního bytového úřadu hl. m. Prahy, a poté byl až do 29. 9. 1946 důstojníkem 1. divize přiděleným velitelství zajateckého tábora v Praze-Motole. K 30. 9. 1946 se stal referentem Vojenského ústředního cenzurního úřadu, spadajícího pod velitelství 1. vojenské oblasti. Tam, s krátkou pauzou, kdy byl přidělen ministerstvu zdravotnictví a sociální péče (21. 1. – 30. 9. 1947), zůstal až do fádneho odchodu do výslužby dne 1. února 1948. Vyznamenán byl ruským Řádem sv. Stanislava III. tř. (1919), Řádem Sokola (1919), Čsl. válečným křížem 1918, Revoluční medailí, Medailí vítězství (vše v r. 1922), Čsl. válečným křížem 1939 (1946) a Pamětním odznakem dobrovolníků 1918–1919 (1946). (VÚA, f. Kvalifikační listiny, František Pouska, nar. 1894.)

55 ► Jaroslav Pálka, nar. 27. února 1892 v Bušíně, (byv. okr. Šumperk, Olomoucký kraj). Po absolvování obchodní akademie pracoval jako úředník České průmyslové banky. V první světové válce sloužil jako poručík v rakouské armádě. Po demobilizaci nastoupil opět v bance. V letech 1923–1928 vystudoval Akademii výtvarných umění ve Vídni a po té si zřídil vlastní projekční kancelář. Po okupaci Rakouska byl asi půl roku vězněn nacisty a pak byl vypovězen do ČSR. Až do svého zatčení působil jako architekt v Praze. Po propuštění z vězení byl z Prahy vystěhován a živil se manuální prací (hlavně v zemědělství). Manžel Věry Ferbasové, která byla v době jeho věznění poslána na dva roky do TNP. Minimálně do poloviny 60. let byli manželé Pálkovi sledováni StB.

56 ► Karel Zahrádka, nar. 8. února 1926 v Hojsově Stráži (dnes součást obce Železná Ruda, býv. okr. Klatovy, Plzeňský kraj), vyučený obchodní příručí.

57 ► Ota Hora ve svých pamětech uvádí jako datum jejich společného odchodu 2. březen. Naproti tomu Zahrádka ve výslechových protokolech hovoří o 4. březnu. AMV, a. č. 2044 Ústí nad Labem, výslechové protokoly Karla Zahrádky u Oblastních úřadoven StB Praha a Ústí nad Labem.

1948 se spolu s dalším agentem, Josefem Kochem, vrátil do Československa. Třetí den jeho pobytu v republice byl při plnění úkolů, které mu dali představitelé národně socialistického exilu, zatčen a doznání, které z něj příslušníci StB dostali, zatčeným z Pojarova případu příliš neposloužilo.

Poslanec Ota Hora byl jedním z nejvíce protikomunisticky zaměřených národně socialistických politiků. Jeho útěk⁵⁸ byl chápán jako neúspěch komunisty ovládaných bezpečnostních složek a tak postih těch, kteří mu při tomto útěku byli jakkoliv nápomocni, byl mimořádně tvrdý. Příklad vyšetřovala Oblastní úřadovna StB v Ústí nad Labem.

Dne 3. června 1949 tak před senátem Státního soudu v Praze stálo celkem šest obžalovaných.⁵⁹ Kromě Eduarda Hauptmanna, Jaroslava Pálky a Františka Pousky to byli ještě Hauptmannův švagr, úředník Jan Fay ze Staňkova, Jaroslav Leškovský, autodopravce z Lešovic a lesník Vojtěch Zelenka. Soud je uznal vinnými z trestného činu přípravy úkladů o republiku (§ 2 zák. č. 50/1923 Sb. v aktuálním znění). Pouska, u něhož byl při domovní prohlídce nalezen tajný spis, který při svém odchodu do civilu neodevzdal, navíc z vojenské zrady (§ 6, č. 4 stejného zákona). Byli odsouzeni k následujícím trestům: Hauptmann 9 let o. s., 100 000 Kčs pokuty nebo dalších 6 měsíců o. s. a jedno tvrdé lože čtvrtletně⁶⁰, Pouska 9,5 roku o. s., 100 000 Kčs pokuty nebo dalších 6 měsíců o. s. a jedno tvrdé lože čtvrtletně, Leškovský 2 roky o. s., 20 000 Kčs pokuty nebo další 4 měsíce o. s., Pálka 3 roky o. s., 40 000 Kčs pokuty nebo další 4 měsíce o. s. a jedno tvrdé lože čtvrtletně, Fay 2 roky o. s., 100 000 Kčs pokuty nebo dalších 6 měsíců o. s. a jedno tvrdé lože čtvrtletně a Zelenka 4 roky o. s., 40 000 Kčs po-

58 ► Hora jej velmi podrobně popsal ve svých pamětech. Hora, Ota: Svědectví o puči, II. díl. Melantrich, Praha 1991, s. 184–191.

59 ► Soudní spis skupiny „Hauptmann a spol.“ se po povodních v roce 2002 nachází v kladenských mrazírnách. Původně byli zatčeni ještě Pouskova manželka Tařana (* 1914), Hauptmannova manželka Barbora (* 1910) tajemník klubu národně socialistických poslanců Dr. Rudolf Čupera (* 1908) a podnikatel Josef Draňovský (* 1890). Podle konečné zprávy Státní prokuratury z 5 dubna 1949 u nich nebyl shledán důvod pro další trestní stíhání. (Dr. Čupera však nakonec svému osudu neušel a byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu počátkem 50. let.) Poslední zatčenou byla Pouskova podnájemnice Ilona Bartošovská (* 1924) z Podolí u Tišnova, úřednice Československých aerolinií, která se významně podílela na Horově útěku. Od 21. 6. 1948 byla vyšetřována na svobodě. Její žádost o milost byla zamítnuta. Před hrozícím zatčením se jí nakonec podařilo uprchnout na Západ. (Dne 17. 5. 1949 na ni byl vydán zatykač. Podle zpráv StB žila v polovině 50. let v USA.) NA, f. Státní prokuratura, čj. Pst I 34/48.

60 ► Po válce byl Hauptmann nařčen podle tzv. Malého retribučního dekretu z provinění proti národní cti. Údajně se stýkal s Němci víc, než bylo nezbytně třeba. Trestní komise Ústředního národního výboru hl. m. Prahy jej jeho obvinění zprostila v plném rozsahu dne 25. 10. 1946. Avšak po jeho zatčení byl případ v rámci tzv. obnovené retribuice znovu projednáván. Hauptmann byl tentokrát uznán vinným a stejnou komisí byl dne 31. 7. 1948 odsouzen k pokutě 1 000 000 Kčs (případně 1 rok o. s.) a k veřejnému pokárání. Je zřejmé, že šlo o zcela účelový rozsudek.

kuty nebo další 4 měsíce o. s. a jedno tvrdé lože čtvrtletně. Všichni pak ke ztrátě čestných práv občanských na 10 let, všichni kromě Leškovského k zabavení majetku a všichni k úhradě nákladů procesu a vazby. Nejvyšší soud v odvolacím líčení dne 21. dubna 1950 výši trestů potvrdil. Kromě toho byla v dalším procesu dne 28. října 1949 odsouzena Státním soudem Hauptmannova sestra Augustina Fayová (z hlavního líčení se „skupinou Hauptmann a spol.“ byla vyloučena ze zdravotních důvodů): k 2,5 letům o. s., 10 000 Kčs pokuty nebo dalším 3 měsícům o. s., k jednomu tvrdému loži čtvrtletně, ztrátě čestných práv občanských na 10 let, zabavení majetku a náhradě nákladů procesu.

Karel Zahrádka byl v procesu konaném ve dnech 8.–9. února 1949 odsouzen Státním soudem v Praze k 12 letům o. s. a řadě vedlejších trestů. Spolu s ním byl odsouzen Josef Koch, zatčený 19. května 1948 v Roudnici nad Labem⁶¹ k 20 letům o. s. a dále obchodní cestující Josef Schuster (* 26. 4. 1903) ke 2 letům o. s., výrobce rukavic Otto Hampek (* 10. 7. 1914) k 1,5 roku o. s. a obchodník Jaroslav Bíma (* 30. 3. 1898) k 1 roku o. s. Poslední tři jmenovaní byli pražští známí Josefa Kocha, kteří mu po jeho příchodu poskytli pomoc.⁶² Nejvyšší soud v Praze dne 21. dubna 1950 všechny rozsudky potvrdil.

61 ► AMV, a. č. V-2044 Ústí nad Labem. Josef Koch se narodil 17. března 1917 ve Stonavě (býv. okr. Karviná, Moravskoslezský kraj). Dne 1. 3. 1939 nastoupil vojenskou základní službu u 8. pěšího pluku ve Frýdku a 15. 3. se údajně zúčastnil bojů proti německé armádě. Pak pracoval jako horník. V roce 1942 přijal tzv. Volkslistu (prozatímní německé státní občanství) a 26. 6. 1943 narukoval do wehrmachtu. Sloužil ve Francii a v listopadu 1944 údajně dezertoval. V červnu 1945 vstoupil do polské zahraniční armády na Západě a sloužil zde (ve Skotsku) až do dubna 1946, kdy demobilizoval a přes Polsko se vrátil do ČSR. Před únorem 1948 pracoval naposledy jako úředník v Chebu. Již tehdy usiloval se svou druhou manželkou a nevlastní dcerou o vystěhování do USA nebo do Kanady. Dne 29. 2. 1948 uprchl ilegálně do americké okupační zóny Německa. V polovině dubna 1948 se spolu s Karlem Zahrádkou vrátil jako agent CIC do ČSR.

62 ► Tamtéž. V případě byli za pomoc agentům žalováni ještě Marie Schusterová (* 1897), Jaroslav Krombholz (* 1925) a Josef Kott (* 1919). Ti byli nakonec Státním soudem v hlavním líčení osvobozeni. Počet zatčených a v průběhu vyšetřování propuštěných byl samozřejmě ještě daleko vyšší. Ke Kochově vypátrání a zatčení přispěl nejvíce tehdejší bezpečnostní referent ONV v Roudnici nad Labem a pozdější důstojník StB JUC. Bedřich Bloch (* 1913), který byl Kochovým známým. Koch se na něj po návratu obrátil s žádostí o pomoc. Bloch to okamžitě ohlásil a veškerá další Kochova činnost se již konala pod kontrolou Oblastní úřadovny StB Ústí nad Labem, která pak také celý případ vyšetřovala. Npor. JUC. Bloch byl zatčen 23. 3. 1951 v rámci odhalení „měšťácké skupiny na KV StB Ústí n. L.“ a 24. 10. 1952 byl odsouzen Nižším vojenským soudem v Praze k 4,5 letům o. s. za tr. činy zneužití moci úřední, veřejné násilí, vydírání aj. Po propuštění pracoval jako traktorista v STS Chabařovice. J. Bíma byl z vězení propuštěn 16. 7. 1949, O. Hampek 30. 10. 1949 a J. Schuster 17. 7. 1950. Všichni si trest odpykali v Plzni na Borech. K. Zahrádka byl na svobodě již v roce 1956 (zřejmě byl propuštěn v rámci amnestie z roku 1955) a Koch byl propuštěn po obnově procesu v roce 1957 (jeho činnost byla Krajským soudem v Praze překvalifikována na účastenství na zločinu vojenské zrady podle § 6 Zák. na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. a trest mu byl snížen na 9 let o. s. a 3 roky ztráty čestných práv občanských).

Z těch, kteří měli podíl i na Pojarově případu, si celý trest odseděli jen Pouska (propuštěn 8. 4. 1958)⁶³ a Pálka (propuštěn 20. 9. 1952)⁶⁴. Eduardu Hauptmannovi se podařilo v roce 1949 uprchnout z tábora Vykmanov u Jáchymova a dostat se do SRN.⁶⁵ Odtud s pomocí Oty Hory emigroval do Kanady, kde pracoval ve svém oboru. Jako důchodce pak žil v USA.⁶⁶ Za zaznamenání stojí i to, že Pojar, který byl v tomto procesu předvolán jako svědek, svou původní výpověď v plném rozsahu odvolal a uvedl, že ji učinil pod nátlakem. Státní soud však na to nebral zřetel a uznal za dostačující tzv. administrativní protokol.⁶⁷

Zárokem na 5. nástupišti brněnského Hlavního nádraží však Hlásenského úloha v Pojarově případě zdaleka nekončila. Na služebně Oblastní úřadovny StB v Mozartově ulici č. p. 3 v Brně byl Pojar nepřetržitě vyslýchán 19 hodin. Na Velikonoční pondělí ráno, 5. dubna 1948, podepsal vynucené doznání. Mimo jiné v něm uvedl, že o jeho úmyslu odejít do zahraničí byl informován jeho přímý nadřízený, mjr. duchovní služby P. Robert Bednařík. Aby se OBZ mohlo zbavit dalšího podezřelého kněze působícího v armádě, muselo jednat rychle, dřív než do Tábora dorazí zpráva o Pojarově zatčení.

Robert Bednařík se narodil 16. března 1909 v rodině obchodníka se smíšeným zbožím ve Starém Jičíně na severní Moravě. Vychodil 5 tříd obecné školy (1915–1920) ve svém rodišti, poté vystudoval gymnázium v Kroměříži (maturoval v roce 1928). Po maturitě začal studovat teologii v Olomouci. V roce 1933 byl vysvěcen na kněze a ustanoven kaplanem v Neplachovicích u Opavy. Před tím vykonal u 40. pěšího pluku tříměsíční náhradní vojenskou službu. Dne 1. 3. 1936 byl jmenován podporučíkem duchovní služby v záloze a od 1. ledna

63 ► František Pouska byl v blíže nezjištěné době (po skončení vyšetřování) odeslán do Jáchymova, kde byl až do ledna 1949. Pak pracoval v kamenolomu ve Slavkově a odtamtud byl (zřejmě po vynesení rozsudku) převezen do Police nad Metují. Pravděpodobně od ledna 1950 až do svého propuštění si trest odpykával ve Valdicích. Amnestií z roku 1953 mu byl „umazán“ jeden rok. Musel ale nastoupit výkon náhradního trestu (pokuta 100 000 Kčs staré měny nebo 6 měsíců o. s.), takže byl na svobodu propuštěn až v dubnu 1957. V roce 1951 za nevyjasněných okolností zahynul jeho jediný syn (také důstojník z povolání) a krátce před propuštěním se s ním rozvedla manželka. Po návratu z vězení pracoval jako dělník. NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV), osobní vězeňský spis Františka Pousky. Jaroslav Pálka si trest s největší pravděpodobností odpykal částečně v Jáchymově, pak na Justičním statku v Javorníku u Heřmanových Sejfů a nakonec ve Valdicích. V létě 1952 navrhlo Krajské velitelství StB Státní prokuraturě, aby byl vzhledem k jeho provinění a způsobu života, který před zatčením vedl, ještě po svém propuštění na dva roky zařazen do tábora nucených prací. I když Státní prokuratura s tímto návrhem vyjádřila souhlas, nebyl nakonec realizován. NA, f. Státní prokuratura, čj. Pst I 34/48.)

64 ► Osobní vězeňské spisy Jaroslava Pálky a Eduarda Hauptmanna se s největší pravděpodobností nedochovaly.

65 ► Dne 14. září 1949 byl na něj vydán zatykač.

66 ► Hora, Ota: c. d., s. 190–191.

67 ► AMV, a. č. V-3448 MV. Nebylo k tomu přihlédnuto ani později, když např. v letech 1958–1963 žádal o přezkoumání svého odsouzení Jaroslav Pálka. NA, f. Státní prokuratura, čj. Pst I 34/48.

1937 se stal důstojníkem duchovní služby československé armády. Ke stejnému dni byl povýšen do hodnosti nadporučíka. Sloužil nejdříve u Velitelství 10. pěší divize v Banské Bystrici, za mobilizace byl přednostou katolické duchovní služby VII. armádního sboru HURBAN a po Mnichovu sloužil v Hranicích na Moravě. Po okupaci byl krátce přidělen oddělení vojenských matrik MNO v likvidaci. Do roku 1942 pak působil u Zemské školní rady v Praze a v letech 1942–1945 se vrátil do duchovní správy (do konce roku 1942 v Praze VII a XIII, 1943–1945 v Zeměchách u Kralup nad Vltavou).

Po osvobození byl znovu přijat do armády. K 1. březnu 1946 byl povolán do činné služby (zpětně k 5. 5. 1945) a 12. dubna 1946 nastoupil u Velitelství vojenské oblasti 3 v Brně. K 1. 9. 1946 byl povýšen na kapitána duchovní služby a současně přidělen k 6. pěší divizi v Brně. Již 22. října 1946 byl povýšen na majora a dne 15. prosince 1946 byl ustanoven přednostou katolické duchovní služby Vojenské oblasti 2 v Táboře. Tuto funkci pak zastával až do svého zatčení v roce 1948. V posledním ukončeném výcvikovém roce (1947–1948) byl hodnocen stupněm kvalifikace „výtečný“.⁶⁸ Během služby mu byl udělen Slovenský pamětní odznak. Od roku 1947 do února 1948 byl členem ČSL.

Již 7. dubna 1948 se v Táboře objevil Hlásenský. Vyhledal Bednaříka v jeho bytě⁶⁹ a představil se mu smluveným heslem. Bez obalu mu řekl, že Pojar je už v bezpečí za hranicemi a jeho posílá jako svůj kontakt. Tvrdil mu dokonce, že jej osobně převedl a „*díval se za ním, když jeho skupina přecházela hranice*“. O sobě prohlásil, že je agentem britské Intelligence Service a knězi ukázal svůj starý vojenský průkaz z Velké Británie. Dost riskoval, protože na něm by si Bednařík přečetl jeho pravé jméno. (Sám se mu představil jako Jiří Sova z Brna, i když mu řekl, že jde o jméno krycí.) Šel přímo na věc. Ptal se na to, kdo z Bednaříkových známých má zájem odejít do exilu, dále chtěl znát dislokaci útvarů VO 2, činnost a personální složení 1., 2. a 5. oddělení štábu VO 2, který z tábořských důstojníků sloužil v zahraniční armádě na Západě nebo je výrazně prozápadní orientace. Konfident vystupoval opět velmi přesvědčivě a Bednařík jeho výmyslům uvěřil. Naznačil mu, že o odchodu do zahraničí uvažovali jeho známí: rtm. Kabilka, učitel Jiří Vilímek (* 4. 5. 1913) a dále poslanec Ústavodárného Národního shromáždění za ČSL František Hynek.

Zvláště poslední jméno konfidenta potěšilo – šlo o případ, do něhož byl Bednařík zasvěcen jen náhodou a který se týkal několika dalších důstojníků z VO 2. Na jednoho z nich, kpt. ing. Jana Sochůrka (* 28. 2. 1909), se poslanec Hynek, který se s ním osobně znal z předúnorové doby, obrátil s žádostí o pomoc při odchodu do zahraničí. Sochůrek do věci zainteresoval ještě pplk. ing. Ladi-

68 ► VÚA, f. Kvalifikační listiny, Robert Bednařík, nar. 1909.

69 ► Robert Bednařík bydlel na Husově nám. č. p. 961 v Táboře.

slava Václavíka (* 12. 5. 1907) a mjr. ing. Jaromíra Veselého (* 1. 6. 1909)⁷⁰. Václavík se o tom pak zmínil i Bednaříkovi.

Sám poslanec však byl v době Bednaříkova zatčení mimo pravomoc bezpečnostních složek. Ve druhé polovině března byl zadržen (aniž by využil pomoci Sochůrka nebo jiného zasvěceného důstojníka) a Krajský soud v Táboře dne 21. března 1948 požádal Ústavodárné Národní shromáždění o jeho vydání k trestnímu stíhání podle zákona na ochranu republiky. Imunitní výbor ÚNS na svém zasedání 7. dubna navrhl žádosti soudu nevyhovět a na 102. schůzi přijala tento návrh i většina přítomných poslanců. Tím bylo podle platných zákonů navždy jeho další trestní stíhání pro tento delikt vyloučeno.⁷¹

V dalších věcech, které po něm Hlásenský chtěl, Bednařík přislíbil pomoc. Hned druhý den do věci zasvětil voj. zákl. služby Miloslava Hovorku.⁷² O něm věděl, že je bývalým členem národně socialistické strany. Požádal ho o spolupráci.

Ještě téhož dne však málem došlo k dekonspiraci celé akce. Odpoledne Bednaříka vyhledal tábořský katecheta Theodor Krajíc (* 23. 3. 1887), který jej upozornil na to, že je sledován. Původ této informace se OBZ později nepodařilo objasnit a z indiskrétnosti obvinilo tábořskou StB. Faktem ovšem zůstává, že po tomto upozornění si svých „stínů“ všiml i Bednařík. Celou věc si však vyložil nesprávně a domníval se, že pozornost neznámých patří jeho včerejšímu návštěvníkovi. Když k němu agent přišel na další smlouvenou schůzku, Bednařík jej okamžitě varoval. Za této situace pak další spolupráci kategoricky odmítl. Znovu však zapůsobila Hlásenského výmluvnost. Od Bednaříka odcházel s tím, že se ještě jednou sejdou, a to následujícího večera na tábořském nádraží. Agent přijede rychlíkem z Českých Budějovic ve 20,25 hod. Během zastávky v Táboře podá Bednaříkovi z okna ruku, ve které bude lístek s plánem dalšího spojení. Bednařík mu stejným způsobem předá slíbený materiál týkající se dislokace jednotek a štábu VO 2.

Přesto, že Bednařík na schůzku nehodlal přijít, věc neohlásil. Miloslava Hovorku sice vyrozuměl o tom, že je sledován, avšak ponechal na jeho úvaze, zda bude chtít ve spolupráci s „britskou tajnou službou“ pokračovat.

Večer 9. dubna 1948, poslední na svobodě, pak strávil s Květoslavem Bednářem (* 29. 4. 1923) a Karlem Sochatzím (* 5. 1. 1920). Šlo o jeho známé z doby,

70 ► Mjr. Jaromír Veselý byl k 31. březnu 1948 „vyakčněn“ z armády.

71 ► www.psp.cz/eknih/194uns/REJSTRIK/JMENNY/hc.htm

72 ► Miloslav Hovorka (nar. 1925 v Praze). Vychodil obecnou školu, pak studoval na reálce (v roce 1944 maturoval). Po maturitě byl totálně nasazen, od listopadu 1944 do konce války se skrýval. Po válce vystudoval 3 semestry ČVUT v Praze. Při studiu pracoval jako úředník, naposledy ve Škodových závodech. Dne 1. 10. 1947 nastoupil základní vojenskou službu u VÚ 2128 (48. pěší pluk) v Táboře. Po ukončení základního výcviku byl 21. 1. 1948 přemístěn ke štábní rotě a zařazen jako kreslič na štábu VO 2. Zatčen 12. 4. 1948. V roce 1991 bydlel v Plzni.

kdy služebně pobýval v Brně – studenty Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. Oba zřejmě hodlali odejít do zahraničí a Bednařík jim poté, co se objevil Hlásenský, nabídl pomoc.

Když se kněz nedostavil na smlouvanou schůzku, rozhodlo se OBZ neprodleně jednat. Ještě téže noci, 10. dubna 1948, ve dvě hodiny ráno byl spolu se svými návštěvníky zatčen. Při vyšetřování příslušníci OBZ Bednaříkovi tvrdili, že „cizí agent“ (tedy Hlásenský) byl zatčen na nádraží, když na něj čekal.

V následujících dnech proběhlo v Táboře rozsáhlé zatýkání. Ve vazbě Oblastní úřadovny StB v Táboře se ocitli Sochůrek, Václavík, Veselý (ti byli krátce nato předáni OBZ), dále Krajíc, Vilímek, Hovorka, Bednář, Sochatzi, úředník MNV v Táboře Antonín Potměšil a Marie Pěchotová. Tedy prakticky všichni, o nichž se Bednařík před udavačem nebo při výslechu zmínil. Většina z nich byla opět propuštěna. Jediným bezprostředně odsouzeným z této skupiny byl zřejmě Antonín Potměšil.⁷³

Bednařík jej 8. dubna 1948 náhodou potkal v zubní ordinaci, která byla v domě, kde bydlel. Pozval jej na návštěvu a svěřil se mu s tím, že jej navštívil podezřelý muž a že je s největší pravděpodobností sledován. Poté Potměšila

73 ► Antonín Potměšil, nar. 13. června 1911 v Králově Dvoře v býv. okrese Beroun v rodině staničního mistra. Vychodil 5 tříd obecné školy, 4 třídy měšťanky a jednoroční obchodní školu. Nevoják, svobodný. Během 2. světové války působil v odboji. Dlouholetý člen ČSL. V roce 1948 pracoval jako úředník zásobovacího oddělení MNV Tábor. Poslední bydliště před zatčením: Novákova č. p. 1624, Tábor. Z výše jmenovaných se však minimálně Jiřím Vilímkovi stejně nakonec nepodařilo soudnímu postihu uniknout. Dne 22. 10. 1953 byl na základě výpovědi výhybkáře ČSD Josefa Šárka (* 1923) českobudějovickou StB zatčen vedoucí kúru táboreského děkanského kostela Josef Hart (* 1923). Kromě toho, že Šárkovi na jaře 1952 pomáhal s výrobou ilegálního letáku nadepsaného Pravda vítězí, zjistila StB s pomocí vězeňských agentů také to, že si k němu jeho tchyně Miroslava Štelcerová, jejíž manžel byl zlatníkem, uschovala nějaké cenné předměty. Následným vyšetřováním vyšlo najevo, že svůj majetek (údajně ve výši více než 1 000 000 Kčs) před znárodněním ukryla u více osob. Mezi nimi byli i manželé Vilímkovi (Jiří Vilímek se na Vánoce 1948 oženil s další dcerou M. Štelcerové, Hanou). Před Lidovým (okresním) soudem v Českých Budějovicích nakonec stanol dne 8. 7. 1954 celkem šest osob. Krajský soud v Českých Budějovicích v odvolacím líčení dne 22. 11. 1954 rozsudky ještě mírně změnil, takže v konečné podobě vypadaly následovně: Miroslava Štelcerová 1 rok o. s. a 5 000 Kčs (nebo 5 měs. o. s.); Marie Hartlová 8 měsíců o. s. a 5 000 Kčs (nebo 5 měs. o. s.); Josef Hart 1 rok a 8 měsíců o. s. a propadnutí jmění; bývalá tovarnice Marie Pločková 4 měsíce o. s. a 5 000 Kčs (nebo 5 měs. o. s.) a Jiří a Hana Vilímkovi 6 měsíců o. s. a 2 500 Kčs (nebo 3 měsíce o. s.) s podmíněným odkladem na 2 roky. U Jiřího Vilímka byla vzata jako polehčující okolnost mj. jeho dosavadní zachoalost. Před odsouzením stále pracoval jako učitel. AMV, a. č. V-497 MV. Svazek byl dříve veden jako r. č. 19 720 České Budějovice, a. č. 9 672 České Budějovice. Skupina LIBERTY, jejímž byl Šárek členem, rozšiřovala od června 1949 v Táboře a Pelhřimově protikomunistické letáky. StB ji odhalila teprve v dubnu 1953 na základě udání několika tajných spolupracovníků Okresního oddělení StB v Táboře. Skupina byla souzena Krajským soudem v Českých Budějovicích dne 21. 10. 1953. Šárek byl odsouzen k 17 letům o. s. Po Hartově zatčení bylo také agenturně zjištěno, že měl údajně v roce 1948 dělat spojkou mezi mjr. Bednaříkem a úředníkem ONV Ladislavem Gébrem. Bednařík byl v této věci vyslýchán 19. 1. 1954. Důrazně popřel, že by o Hartově činnosti v té době věděl a o Gébriovi prohlásil, že jej vůbec nezná. Opak se StB prokázat nepodařilo. AMV, a. č. H-368.

požádal, aby večer, kdy jej měl podezřelý znovu navštívit, nenápadně „hlídkoval“ před jeho domem. Potměšil byl dlouholetým členem ČSL a s Bednaříkem jej pojilo neformální přátelství, takže mu přislíbil pomoc. Večer se několikrát prošel po Husově náměstí a nedalo mu příliš velkou práci rozeznat „nenápadného“ příslušníka „sledovačky“ upřeně hledícího do oken majorova bytu. Druhý den ráno výsledek svého pozorování sdělil na mši Bednaříkovi. Zároveň jej také důrazně varoval, aby se do něčeho nezapletl. Bednařík mu odpověděl, že s tím člověkem (mínil Hlásenského) už skončil, a tím i Potměšil považoval celou věc za vyřízenou. Ne však nadlouho. Následujícího dne byl Bednařík zatčen a Potměšil se od přátel dozvěděl, že jej hledá StB. Na radu svého bratra se v neděli 11. dubna 1948 dobrovolně přihlásil na Oblastní úřadovně StB v Táboře.

Službu konající úředník jej však poslal domů s tím, že „pán, který pracuje na případu mjr. Bednaříka“ (Jaroslav Volejník) bude přítomen až v pondělí. V pondělí 12. dubna 1948 se tedy Potměšil přihlásil na StB znovu a tentokrát byl již zatčen. Potměšil se k činu více méně doznal, tvrdil však, že netušil, že podezřelý muž je agent a jeho výpověď potvrdil 29. dubna 1948 i Bednařík.

Dne 21. června 1948 byl Potměšilův případ postoupen Krajským soudem trestním v Táboře Krajskému soudu trestnímu v Praze. O několik týdnů později, 16. července byl z Tábora do Prahy eskortován i Potměšil. Šetření se však táhlo a teprve po více než pěti měsících, 18. září 1948, byl Potměšil propuštěn z vazby a dále byl vyšetřován na svobodě. V listopadu 1948 případ putoval dál, od Krajského soudu v Praze k nově zřízenému Státnímu soudu a dne 14. února 1949 byl definitivně postoupen Okresnímu soudu v Táboře. Hlavní líčení se konalo dne 28. června 1949 a Potměšil byl uznán vinným za zločin neoznámení trestních podniků podle § 12 Zák. č. 50/1923 Sb. v aktuálním znění (zákon na ochranu republiky) k trestu odnětí svobody na pět měsíců nepodmíněně. (Předseda senátu: Josef Zarda, soudci: Josef Pospíšil a Miroslav Simon. Veřejný žalobce JUDr. Kobliška.) Protože mu byla do trestu započítána i vazba, byl přímo od soudu propuštěn na svobodu. Pracoval pak jako pomocný dělník v tiskárně Čeněk v Táboře.

Na jeho žádost mu byl v roce 1969 trest zahlazen. Zcela občansky rehabilitován však byl až usnesením Okresního soudu v Táboře ze dne 10. září 1990, jímž byly všechny předchozí výroky soudů zrušeny a trestní stíhání zastaveno.⁷⁴

Již 11. dubna 1948 podala VO 2 na Bednaříka trestní oznámení (pocházející z dílny OBZ). Dne 12. dubna 1948 byl mjr. Bednařík z Vojenské věznice v Táboře převezen do Prahy. Dalšího dne jej do „Domečku“ následoval i voj. Hovorka.

74 ► Okresní archiv Tábor, f. Okresní soud Tábor, čj. T I 56/49. Z tohoto pramene pocházejí i ostatní údaje týkající se případu Antonína Potměšila.

Pro úplnost je třeba ještě alespoň v krátkosti zmínit osudy tří tábořských důstojníků, zadržенých v souvislosti s případem poslance Hynka. Nejlépe z nich dopadl mjr. ing. Jaromír Veselý.⁷⁵ Vzhledem k tomu, že byl již k 1. dubnu 1948 z armády „vyakčněn“, nespadal pod pravomoc vojenských bezpečnostních složek a z vazby OBZ byl krátce nato propuštěn.

Po několika dnech byli propuštěni i kpt. ing. Jan Sochůrek⁷⁶ a pplk. ing. Ladislav Václavík.⁷⁷ Byli však dále vyšetřováni na svobodě a věc byla nakonec řešena Kárným výborem I. stolice Velitelství 2. vojenské oblasti v Táboře. Oba byli od 12. dubna 1948 postaveni mimo činnou službu a k 1. červnu

75 ► VÚA, f. Kvalifikační listy, Jaromír Veselý, nar. 1909. Jaromír Veselý, nar. 1. června 1909 v Táboře. Vychodil obecnou školu (1915–1920) a reálku (1920–1927) v Táboře, 1928–1933 vystudoval strojní inženýrství na ČVUT v Praze. V letech 1933–1934 vykonával základní vojenskou službu. Jako příslušník 2. baterie 305. dělostřeleckého pluku absolvoval Školu pro důstojníky těžkého dělostřelectva v záloze v Táboře a ještě před odchodem do civilu dosáhl hodnosti ppor. děl. V létě 1935 nastoupil 1. cvičení u 102. dělostřeleckého pluku v Rokycanech a po jeho ukončení zůstal v další činné službě. Dne 31. 10. 1935 byl přeložen do Vojenského technického leteckého ústavu v Praze, kde sloužil až do rozpuštění čsl. armády po okupaci. K 1. 8. 1936 byl povýšen na poručíka a přesně o rok později na nadporučíka tech. zbroj. Od 1. 9. 1939 byl zaměstnán jako profesor průmyslové školy v Roudnici nad Labem a později v Táboře. Po osvobození nastoupil 20. října 1945 opět aktivní službu u Velitelství vojenské oblasti 2 v Táboře. Se zpětnou platností byl povýšen až do hodnosti majora tech. zbroj. (k 1. 5. 1942 – kpt., 1. 5. 1943 – škpt., 1. 5. 1945 – mjr.). Po svém „vyakčnění“ z armády nastoupil na pilařské škole v Táboře. Ještě 20. 4. 1948 obdržel od svého velitele velmi dobrou kvalifikaci a ani v pozdější době mu nebyla odebrána vojenská hodnost.

76 ► VÚA, f. Kvalifikační listy, Jan Sochůrek, nar. 1909. Jan Sochůrek, nar. 28. února 1909 v Praze. Vychodil obecnou školu (1915–1920) a reálku (1920–1928) v Praze. V letech 1928–1938 vystudoval ČVUT. V letech 1935–1937 přerušil studia a vykonával základní vojenskou službu nejprve u 9. pěšího pluku v Mostě, 301. dělostřeleckého pluku v Táboře a nakonec u 1. automobil. praporu v Praze (naposledy v hodnosti čet. asp.). K 1. 1. 1938 byl jmenován ppor. Od 1. 9. do 15. 12. 1938 sloužil jako velitel automobil. materiálu u 51. automobil. parku v Olomouci. Za války pracoval u různých stavebních firem v Praze. Dne 5. 5. 1945 nastoupil opět vojenskou činnou službu. Nejprve jako velitel strážní skupiny železniční stanice Heřmaničky-Sedlec, pak krátce u 5. odd. MNO v Praze a od 25. června 1945 až do svého zatčení 12. dubna 1948 u Stavebního ředitelství VO 2 v Táboře. K 1. 10. 1945 byl povýšen na por., 1. 11. 1945 na npor. a 1. 12. 1945 na kpt. děl. Dne 9. 3. 1950 byl degradován na voj. v zál.

77 ► VÚA, f. Kvalifikační listy, Ladislav Václavík, nar. 1907. Ladislav Václavík, nar. 12. května 1907 v České Skalici. Vychodil obecnou školu (1913–1918), dvě třídy měšťanky (1918–1920) a reálku (1920–1926). Vystudoval ČVUT (1931) a v roce 1933 absolvoval Vojenskou inženýrskou kolej v Praze (fungovala v letech 1924–1934). Dne 30. 1. 1934 nastoupil službu u 12. divize (vojenská stavební odbočka 12) v Užhorodě. K 1. 7. 1937 byl přeložen k technické skupině Stavebního ředitelství VII. armádního sboru v Bratislavě. Tam také v roce 1937 absolvoval zkoušku pro důstojníky stavební služby. Od 25. 4. do 30. 9. 1938 vykonával stavební dozor na stavbě silnice v Garansku. Dne 26. 4. 1939 se vrátil do Čech a byl přidělen k Generálnímu ředitelství stavby dálnice. To 1. 12. 1939 přešlo pod ministerstvo veřejných prací, kde Václavík působil až do 17. 6. 1942. Krátce pak pracoval jako úředník na ministerstvu dopravy a techniky a od 1. 12. 1942 až do konce války na odd. silnic Zemského úřadu v Praze. Účastnil se Pražského povstání, krátce pak sloužil na MNO a u PVVP. Od 13. června 1945 do svého zatčení 12. dubna 1948 byl zařazen u Stavebního ředitelství VO 2 v Táboře. Hodnostní postup: 30. 1. 1934 – por., 30. 1. 1935 – npor., 1. 4. 1937 – kpt., zpětně k 1. 5. 1939 – škpt. a k 1. 5. 1941 – mjr. a 1. 4. 1946 – pplk. stav.

1948 byli odesláni na dovolenou s čekáním. Kárný výbor, jemuž předsedal brig. gen. Eduard Klimši, rozhodl v případě kpt. Sochůrka dne 11. listopadu 1948: „V březnu 1948 v Táboře, chtěl si získati politickou důvěru svého představeného pplk. ing. Ladislava Václavíka, proti pravdě mu tvrdil, že chce dostat přes hranice jednoho poslance lidové strany, na něhož byl vydán zatykač a předstíral mu, že by potřeboval, aby mu umožnil měření na hranicích, kam by si jej vzal jako figuranta, a tak mu umožnil přechod přes hranice.“⁷⁸ Analogicky k tomu Václavík podle usnesení kárného výboru proti Sochůrkovi nezakročil, naopak, když mu sám pomoc neposkytl, zjišťoval právě u Bednaříka a Veselého, zda o nějaké možnosti přejít ilegálně hranice nevědí. K tomu bylo navíc prokázáno, že Václavík ještě před únorem prohlašoval, že Ústřední rada odborů nakoupila na Slovensku zbraně za 5,5 mil. Kčs a vyzbrojuje jimi příslušníky KSČ. Po únoru pak rozšiřoval, že nepohodlní důstojníci budou propouštěni z armády. Přestože se nemýlil, považoval to kárný výbor za šíření nepravdivých a poplašných zpráv. Oběma důstojníkům byla udělena písemná výstraha. Trest potvrdil dne 25. listopadu 1948 velitel VO 2 sborový generál Jan Satorie. Následkem toho byl kpt. Sochůrek dne 1. prosince 1948 propuštěn z armády. Dne 9. března 1950 byl pak na základě Zákona č. 59/1949 Sb. (o odnětí vojenské hodnosti některým důstojníkům, rotmistrům a poddůstojníkům vojska mimo činnou službu) degradován na vojína. Pplk. Václavík byl již k 1. listopadu 1948 pensionován.

Proti Hovorkovi a Bednaříkovi podal vyšší vojenský prokurátor v Praze žalobu dne 21. května 1948. Vrchní vojenský soud v Praze však po prostudování shromážděných materiálů zaslal 9. června 1948 5. odd. Hlavního štábu MNO přípis, ve kterém poukazoval na to, že Bednaříka nebude možné odsoudit, jestliže „agent IS“ (o jehož dalších osudech vyšetřovací spis mlčel) byl ve skutečnosti agentem-provokátérem. Reicin dal formálně případ prošetřit svým podřízeným složkám.

OBZ odpovědělo teprve 16. července 1948: „V případě mjr. duch. Roberta Bednaříka k návštěvě neznámého muže dne 7. 4. 1948 a následujícího dne v bytě žalovaného sdělují, že zprav. orgán mjr. Bednaříka v bytě nenavštívil. Sledováním činnosti mjr. Bednaříka byla návštěva muže u mjr. Bednaříka přesně zjištěna, ale zákrok nemohl být pro nedostatek důkazů proveden. Dalším sledováním až do zatčení mjr. Bednaříka nebyl neznámý návštěvník v Táboře zjištěn. Zjištění totožnosti návštěvníka u mjr. Bednaříka ztížila i ta okolnost, že bydlel v Táboře, Husovo nám. č. p. 961, kde měl svoji ordinaci též zubní technik Šimek a kde proto byla velké fluktuace osob. Podle výsledku protokolárního šetření s mjr. Bednaříkem je důvodné podezření, že se jednalo o zprav. agenta cizí moci. Po neznámém muži se stále pátrá. Přednosta 5. oddělení Hl. št.: plk. Reicin B.“⁷⁹ Tato Reicinova vědomá lež se pak pro soud stala nezpochybnitelným důkazem.

78 ► VÚA, f. Kvalifikační listy, Jan Sochůrek, nar. 1909.

79 ► NA, f. Státní soud, čj. Or I 263/48. Přípis MNO čj. 9007/dův. 5. odd. Hl. št. 48 z 16. 7. 1948.

Ve své žádosti o zařazení do amnestie vyhlášené K. Gottwaldem po jeho nástupu do prezidentské funkce ze dne 1. července 1948 Bednařík poprvé vyslovil podezření, že Hlásenský (v té době pro něj ještě neznámý muž) byl provokatér. V pozdější době jej v tomto názoru utvrdil i Pojar, se kterým se setkal ve vazbě na Pankráci. U soudu pak rozhovor s Pojarem popsal: „*K přesvědčení, že mě udal Krásenský [Hlásenský], jsem došel po rozhovoru s Pojarem v době společné internace v Praze na Pankráci, kde mě Pojar sdělil, že ho utopil Krásenský a popsal mě ho. Prohlašuji k tomu, že právě tak vypadal agent, který mě navštívil a sváděl.*“ Spor o to, zda Hlásenský byl skutečným agentem britské zpravodajské služby nebo agentem-provokatérem OBZ měl zásadní význam. Ve smyslu ustanovení § 25 trestního řádu, který používání provokace zakazoval, by totiž byla přinejmenším Bednaříkova činnost právně nepostižitelná.

Dne 17. listopadu 1948 byl Bednaříkův a Hovorkův případ postoupen vrchním vojenským prokurátorem v Praze Státní prokuratuře a tím přešel do jurisdikce nově ustaveného Státního soudu. O několik dní později, 8. prosince 1948, byli oba převezeni z Hradčan na Pankrác.

Státní soud v Praze v hlavním líčení konaném dne 12. ledna 1949 odsoudil mjr. Roberta Bednaříka za trestné činy vojenské zrady (§ 6 č. 2 odst. 3 zák. č. 50/1923 Sb. ve znění aktuální novely⁸⁰) a přípravy úkladů o republiku (§ 2 odst. 1, 4 téhož zákona) k 29 letům těžkého žaláře s čtvrtletním půstem, kasaci z hodnosti, odejmutí vyznamenání a čestných odznaků, ztrátě čestných práv občanských na 10 let, náhradě nákladů tr. řízení a vazby. Voj. Miloslav Hovorka byl za vojenskou zradu odsouzen na 19 let těžkého žaláře a v podstatě k stejným vedlejším trestům. Soudil je senát ve složení plk. just. JUDr. Jan Metlička (předseda), plk. just. JUDr. Otakar Matoušek, pplk. just. JUDr. Jiří Štella (sudci z povolání), plk. pěch. Karel Bárta a por. tech. František Koubík (sudci z lidu). Státní prokuraturu zastupoval pplk. just. JUDr. Karel Vaš. Během líčení Bednařík poukázal znovu na podezření, že proti němu bylo užito provokace a žádal konfrontaci s Hlásenským. Otevřeně také poukázal na to, že byl během vyšetřování podroben několika osmnáctihodinovým výslechům a že mu bylo vyhrožováno fyzickým násilím.

Po vynesení rozsudku si oba odsouzení vzali lhůtu na rozmyšlenou, nakonec se však odvolal jenom Bednařík. Jeho obhájci, JUDr. Janu Kaminskému se totiž podařilo vypátrat Hlásenského totožnost a to, že se stále, přestože má být podle soudu britským špiónem, pohybuje na svobodě. Nejvyšší soud v Brně však jeho odvolání dne 17. března 1949 zamítl jako „*bezpředmětné*“.⁸¹

80 ► Zákon na ochranu republiky. Dne 6. října 1948 byl tento poměrně liberální prvorepublikový zákon nahrazen zákonem č. 231/1948 Sb. „na ochranu lidově demokratické republiky“.

81 ► AMV, a. č. V-5686 MV.

O něco dříve, dne 21. prosince 1948, byl kpt. duch. sl. v zál. Josef Pojar⁸² v samostatném procesu Státním soudem v Praze⁸³ odsouzen za trestné činy společen k úkladům o republiku (§ 2 odst. 1 zák. č. 50/1923 Sb. v aktuálním znění⁸⁴), nedokonaném účastenství na sběhnutí (§§ 15, 206 vojenského trestního zákona⁸⁵), zběhnutí (§§ 183, 197 odst. 5 vojenského trestního zákona) a vojenské zrady (§ 6 odst. 2 zák. č. 50/1923 Sb. v aktuálním znění) na doživotí, dále ke kasaci z hodnosti, ztrátě vyznamenání, ztrátě čestných práv občanských na 10 let a náhradě nákladů tr. řízení. Státní prokurátor pplk. just. JUDr. Karel Vaš pro něj navrhoval trest smrti. Senát státního soudu ve složení plk. just. JUDr. Jan Metlička (předseda), pplk. JUDr. Jiří Štella, pplk. JUDr. František Suchomel (soudci z povolání), pplk. pěch. Vojtěch Kohout, škpt. Antonín Nebřanský (soudci z lidu)⁸⁶ však shrnul všechny polehčující okolnosti (zachovalost, částečné doznání, to, že nevznikla škoda a nemalé odbojové zásluhy) a rozhodl se, resp. příslušné stranické orgány se rozhodly, „pouze“ pro trest na svobodě.⁸⁷

Není bez zajímavosti, že Hlásenský, který se v té době samozřejmě pohyboval na svobodě, byl u soudu prezentován, jako by byl vyšetřován v rámci „civilní“ skupiny. Soudní líčení bylo postaveno v podstatě na jeho výslechových protokolech. V nich dokazoval například to, že Pojar začal již v lednu 1948 „protistátně“ pracovat. Když se Pojar hájil tím, že nemá k novému režimu negativní postoj, bylo toto tvrzení velmi ostře vyvráceno Hlásenského výslechovým protokolem: *„Několikrát se vůči tomuto svědkovi vyjádřil, že nesouhlasí s politickým režimem, jaký je u nás, a že proti němu bude bojovat vždycky, i v tom případě, kdyby měl jít vůči vlastnímu národu.“* Návrh obhajoby, aby byl Hlásenský předvolán jako svědek k hlavnímu líčení byl soudem zamítnut. Na to Pojar vyslovil podezření, že celý případ byl vyprovokován OBZ. K obsahu administra-

82 ► Ministerstvo obrany ČR, Personální rehabilitace, svazek ev. č. 488-4736/2006-7542. K 1. září 1948 byl Pojar oficiálně propuštěn z armády. Jako záložník byl zařazen k Vojenské nemocnici 1 v Praze.

83 ► NA, f. Státní soud, čj. Or I 177/48. Po skončení prvního výslechu byl Pojar dne 5. dubna 1948 v 19.15 hod. dopraven do Vojenské věznice v Brně. Teprve o týden později, 12. 4. 1948, na něj byl oficiálně vydán zatýkácí rozkaz. V následujících dnech proběhla krátká korespondence mezi OBZ v Brně a Plzni, vzhledem k tomu, že nebylo zcela jasné, kde má být dále vyšetřován. Protože Pojarovo přeložení k 11. divizi bylo pozastaveno a následně zrušeno, zůstal i nadále v Brně. Vrchním vojenským prokurátorem v Brně proti němu byla dne 19. 10. 1948 vznesena obžaloba. Dne 29. listopadu 1948 byl z Brna převezen do vazby Státního soudu v Praze na Pankráčí.

84 ► Zákon na ochranu republiky.

85 ► Zákon č. 19/1855 říšského zákoníku ve znění příslušné novely.

86 ► Jako soudní znalci vystoupili s tendenčním posudkem mjr. Štěpán Pecka a škpt. František Hašpl. Pojara obhajoval ex offio JUDr. Jaroslav Taus, advokát v Praze, Masné ulici č. p. 15.

87 ► NA, f. Státní soud, čj. Or I 177/48. Na tomto místě je třeba poznamenat, že komunisté se snažili z římskokatolických duchovních nevytvářet mučedníky. Ačkoliv kněží byli jednou z nejvíce perzekvovaných skupin obyvatelstva, k smrti byli za „protistátní činnost“ odsouzeni a následně popraveni „jenom“ tři (v tzv. babickém případě).



Série fotografií Josefa Pojara z vězeňského spisu; Zdroj: NA

tivních protokolů Pojar několikrát otevřeně prohlásil, že je podepisoval „*duševně zdeptán*“.⁸⁸

Po vynesení rozsudku si odsouzený ponechal třídní zákonnou lhůtu na rozmyšlenou. Dne 23. prosince 1948 proti rozsudku podal stížnost, ve které žádal, aby byl Hlásenský slyšen přímo před soudem a aby s ním mohl být konfrontován. Nejvyšší soud v Brně však tuto stížnost 17. března 1949 zamítl.⁸⁹

Pojarův vězeňský spis není veden příliš pečlivě (jako ostatně většina vězeňských spisů do roku 1955), a proto je obtížné zjistit, kde si trest odpykával. Podle záznamů na vnitřních deskách tohoto spisu a různých dalších dokumentů byl dne 7. ledna 1949 převezen z Prahy na plzeňské Bory. Odtud byl zřejmě 6. 12. 1951 přemístěn do Leopoldova, kde zůstal až do 28. srpna 1953. Další téměř tři roky strávil v uranových dolech trestaneckého pracovního tábora Bytíz u Příbrami.⁹⁰ Z této doby je zaznamenán také jeho jediný kázeňský trest (10 dní korekce) za to, že se ve dnech 4.–9. 7. 1955 zúčastnil hromadné stávky a hladovky. Posledních několik týdnů, od 26. května 1956 do 20. července téhož roku prožil znovu v Leopoldově.

88 ► Tamtéž.

89 ► NA, f. Státní soud, čj. Or I 177/48.

90 ► V červenci–srpnu 1955 byl kvůli obnově řízení převezen do Věznice č. 1 v Praze.

Do výkonu trestu putoval počátkem roku 1949 s poznámkou: „*Nebezpečí útěku, držeti odděleně pod pečlivým dozorem.*“ Do vězeňského dotazníku v té době na otázku: „*Jak hodláte škodu, již jste společnosti způsobil, napravit?*“ odpověděl: „*Škodu jsem žádnou nezpůsobil!*“ a na otázku: „*Máte pocit viny?*“ odpověděl lakonickým: „*Ne!*“⁹¹

V Jáchymově pracoval jako pomocný dělník v hlubině. V roce 1954 utrpěl při práci v dole úraz na levé noze. I přes to již o dva roky později (počátkem roku 1956) plnil normu na 112 %.

Mezitím však došlo v životě vězně č. AO 16126 k několika závažným změnám. Na základě amnestie prezidenta Antonína Zápotockého z května 1953 mu byl trest snížen na 25 let odnětí svobody (usnesení Krajského soudu v Praze z 7. 8. 1953).

V březnu 1955 byl jeho případ znovu prošetřován. Před Vyšším vojenským soudem v Praze byl vyslechnut Jaromír Šefl a Klement Hlásenský. Hlásenský ve své výpovědi na adresu svých sedm let starých tvrzení klidně prohlásil: „*Pokud jsem kdy něco takového třeba jen náznakově uváděl, neodpovídalo to skutečnosti.*“⁹²

Vyšší vojenský prokurátor pak dne 8. prosince 1955 podal vyššímu Vojenskému soudu v Praze návrh na obnovu trestního řízení. Dalšího půl roku se však nic nedělo. Zřejmě počátkem června 1956 byl celý případ předán Krajské prokuratuře v Praze. Pak už věci dostaly poměrně rychlý spád. Dne 19. června 1956 podala Marie Rausová žádost o Pojarovo propuštění. Dne 28. června 1956 byl Pojar v Leopoldově vyslechnut k okolnostem provázejícím jeho vyšetřování v roce 1948: „*Administrativní výpovědi u Bezpečnosti příp. u VKR nebyly na mě sice vynuceny fyzickým násilím, avšak bylo na mě působeno fyzickými pohrůžkami, vyhrožováním a pokusem fyzického násilí.*“⁹³ Ve stejném duchu vypovídal 12. 7. 1956 i Bednařík. Ten mimo jiné uvedl: „*Při výslechu u státního prokurátora Vaše jsem uváděl, že administrativní výslechy neodpovídají pravdě, a že mi bylo vyslychajícimi orgány řečeno, že pravdu budu moci říci u soudu, avšak dr. Vaš mě zakřikl, že by to mohl říci každý a diktoval si do protokolu podle svého vlastního uvážení.*“⁹⁴ Znovu vypovídal i Klement Hlásenský. Uvedl, že v Pojarově případě pracoval podle pokynů mjr. Šefla a Pojara musel k „protistátní“ činnosti doslova nutit. Svou tehdejší činnost zhodnotil slovy: „*Činnost agenta-provokatéra jsem prováděl, pokud šlo o použití správných metod, z přesvědčení a nesprávným metodám svého řídicího orgána jsem podlehl.*“⁹⁵ Mnohem otevřeněji se o metodách, které používal a zřejmě považoval za „správné“,

91 ► NA, f. SSNV, osobní vězeňský spis Josefa Pojara.

92 ► NA, f. Generální prokuratura, čj. Rk 130/56.

93 ► Tamtéž.

94 ► Tamtéž.

95 ► Tamtéž, Výslech Klementa Hlásenského z 29. 6. 1956.

vyjádřila jeho bývalá manželka Rita Hlásenská, roz. Ceklová (* 1924): „Např. si přivedl nějakou osobu, téměř ji přinutil, aby se došla vykoupat do koupelny, a pak mne žádal, abych prohledala její odložené svršky a kufřík. Když jsem to odmítla, provedl to sám. [...] Uvedené metody manželovy na mne působily velmi depresivně a přestávala jsem si ho vážit. Moje výtky přijímal manžel s křikem, že je to povinností komunisty a mnohokrát zašel tak daleko, že mě kvůli těmto věcem i tloukl. Jednou mě dokonce bil důtkami na psa, právě když jsem držela v náručí malé dítě, dcerku. Fysické násilí ze strany manžela bylo pak takřka na denním pořádku. [...] Nepochybují o tom, že Klement Hlásenský byl s to ve vlastním zájmu – aby měl větší ‚úspěchy‘ – vypovídat o činnosti různých lidí i nepravdu.“⁹⁶ Na základě těchto výpovědí byl Krajskou prokuraturou v Praze dne 14. 7. 1956 podán nový návrh na obnovu trestního řízení. Není snad třeba nijak zvlášť zdůrazňovat, že Hlásenský, který byl v té době v podmínce pro kriminální trestný čin, za svou křivou výpověď nijak potrestán nebyl.

Bezprostředně na to byl usnesením z 20. července 1956 Pojarovi přerušena výkon trestu a ještě téhož dne byl propuštěn na svobodu. Ve vězení strávil 8 let, 3 měsíce a 16 dní. Prakticky ve stejné době byl na svobodu propuštěn i mjr. Bednařík.

Usnesením vyššího vojenského soudu v Praze z 23. dubna 1957 pak byla povolena obnova trestního řízení. V novém hlavním líčení byl Pojar dne 14. října 1958 tímto soudem⁹⁷ zproštěn obvinění v otázce vojenské zrady. V ostatních bodech rozsudku z roku 1948 byl uznán vinným a odsouzen k odnětí svobody na 9 let, kasaci, ztrátě vyznamenání a čestných odznaků a ztrátě čestných práv občanských na 5 let.

S tím úzce souviselo i odsouzení Bednaříka a Hovorky, i když průběh výkonu trestu byl u každého z nich rozdílný.

Z Pankráce byli oba dne 25. 1. 1949 převezeni do věznice Plzeň-Bory. Hovorka zde byl až do 1. září 1953 (vězeňské č. 9036), kdy byl převezen do Nápravně pracovního tábora č. 1 v Opavě. Rozhodnutím prezidenta republiky Antonína Zápotockého mu byl individuální milostí dne 21. 6. 1954 snížena trest na 8 let odnětí svobody. I když plnil plán na 135 % (pracoval jako konstruktér), ještě na podzim 1955 mu byla zamítnuta žádost o podmíněčné propuštění a trest si musel celý odpykat. Byl propuštěn teprve 12. dubna 1956.⁹⁸ Z vězení se vrátil ke své matce do Tábora. Dlouhá léta pak žil v Plzni a pracoval jako konstruktér.

Bednařík naproti tomu byl již 25. května 1953 z Plzně-Borů (vězeňské č. 9052) přemístěn na Mírov, kde byl do 11. srpna 1954. Pak ho zřejmě přemís-

96 ► Tamtéž, Výslech Rity Hlásenské z 6. 7. 1956.

97 ► Senát zasedal ve složení: pplk. just. prom. práv. Jindřich Musil (předseda), kpt. Jan Kocábek a kpt. Antonín Kříž (soudci z lidu).

98 ► NA, f. SSNV, Osobní vězeňský spis Miroslava Hovorky.

tili do Leopoldova (ani Bednaříkův vězeňský spis není veden příliš pečlivě), v době od 9. dubna do 12. října 1955 byl ve vězení Vyššího vojenského soudu (VVS) v Praze (Pankrác) a poté, až do propuštění z výkonu trestu dne 25. července 1956, byl vězněn ve Valdicích. Ve Valdicích pracoval průměrně na 115 % (n. p. Konopa). Byl hodnocen jako neukázněný vězeň vzhledem k tomu, že byl na Borech dvakrát kázeňsky trestán. Při vyplňování vězeňského dotazníku v roce 1954 označil svůj trest za nespravedlivý.⁹⁹

V jeho případě Vyšší vojenský soud již 2. července 1953 doporučil snížení trestu cestou milosti (o ni požádala Bednaříkova matka) vzhledem k tomu, že býv. Státní soud¹⁰⁰ dostatečně neproověřil, zda se Bednařík skutečně nestal obětí nezákonné provokace (zřejmě se tak stalo v souvislosti s odsouzením Bedřicha Reicina). Vyšší vojenský soud dokonce konstatoval, že v takovém případě by vůbec nemohlo dojít k odsouzení. Dne 30. července 1953 snížení trestu doporučilo i Vojenské kolegium Nejvyššího soudu (VK NS) v Praze (není bez zajímavosti, že předsedou VK NS byl genmjr. JUDr. Jiří Štella, jeden ze soudců, kteří nad Bednaříkem v roce 1949 vynesli rozsudek). Hlavní správa vojenských soudů ministerstva spravedlnosti však výnosem z 11. září 1953 žádost o milost bez bližšího vysvětlení zamítla.

Trvalo téměř další dva roky než byl Inspekcí ministerstva vnitra v Bednaříkově případě poprvé vyslechnut Hlásenský (9. března 1955). Na základě jeho výpovědi byla usnesením VVS Praha dne 21. dubna 1955 povolena obnova trestního řízení (obdobný návrh na povolení obnovy u Hovorky byl však zamítnut) a rozsudkem z 15. června téhož roku byl VVS Praha vynesen rozsudek nový. I když soud konstatoval, že k trestné činnosti byl Bednařík sveden agentem-provokátérem, uznal jej vinným z vojenské zrady (§ 6 č. 2 odst. 3 zák. č. 50/1923 Sb. v příslušném znění) a přípravy úkladů o republiku (§ 2 odst. 1, 4 téhož zákona) a odsoudil jej k 15 letům odnětí svobody nepodmíněně a k řadě vedlejších trestů (kasace z hodnosti, odejmutí vyznamenání a čestných odznaků a ztrátě čestných práv občanských na 7 let).

Již 14. července 1956 však na základě nám již známých výsledků Klementa Hlásenského¹⁰¹ a jeho bývalé manželky vyslovila Krajská prokuratura v Praze názor, že i tento rozsudek je nepřiměřený a podala návrh na zahájení nového řízení ve prospěch odsouzeného. Ještě 4. dubna 1956 zamítl VVS Praha návrh na Bednaříkovo podmíněčné propuštění vzhledem k tomu, že „*trest dosud nesplnil svůj výchovný účel v plné míře*“. Propuštěn na svobodu byl dne 25. července 1956.

99 ► NA, f. SSNV, Osobní vězeňský spis Roberta Bednaříka.

100 ► Státní soud byl zrušen k 31. prosinci 1952.

101 ► Kromě toho konstatovala Hlásenského trestnou činnost ve smyslu §§ 25 a 64 tr. z. K žádnému postihu bývalého agenta-provokátéra však nedošlo.

Dne 19. září 1958 byli Hovorka s Bednaříkem Vyšším vojenským soudem v Praze uznáni vinnými z tr. činu vyzvědačství (§ 86 odst. 3 písm. a tr. z.) a Bednařík navíc i z tr. činu přípravy úkladů o republiku. VVS je odsoudil k odnětí svobody na 8 let (Hovorka) a 8 let a 3 měsíce (Bednařík) nepodmíněně.¹⁰² Po vynesení rozsudku již oba zůstali na svobodě, vzhledem k tomu, že přesně tuto dobu strávili ve vězení.

Po propuštění Pojar pracoval jako závozník Vysočanských pekáren, kde se později „vypracoval“ až na vedoucího přepravní. Minimálně od roku 1957 byl téměř nepřetržitě pod dozorem Státní bezpečnosti. (Konkrétně na jaře 1957 jej prošetřovalo 2. odd. 6. odb. III. správy ministerstva vnitra a k jeho sledování byl úkolován blíže neztotožněný tajný spolupracovník RÁMUS¹⁰³ a „soudružka Jaklová“). Vzhledem k neúplným archivním materiálům můžeme další Pojarovo sledování rekonstruovat jen značně obtížně. V roce 1961 byl rozpracován v rámci akce OLINA vedené III. odb. Krajské správy MV v Ústí nad Labem (akce byla namířena proti Vlastě Řehulové, rakouské státní příslušnici, která se v té době nacházela v NZ Pardubice, kde si odpykávala trest jako americká špiónka). V roce 1962 byl Pojar zřejmě znovu uvězněn (pravděpodobně v souvislosti se zástupnou trestnou činností). Údajně byl odsouzen k 1 roku odnětí svobody.¹⁰⁴ Uvědoměli straníci proti němu psali anonymní udání, občanský výbor v místě bydliště kategoricky zamítl přihlášku jeho dcery ke středoškolskému studiu. Až do roku 1965 bylo jeho další rozpracování blokováno Okresním oddělením MV ve Znojmě (r. č. 11 074 Brno, akce ATÍK)¹⁰⁵. Tato blokáce byla zrušena 16. 3. 1965 a proti Pojarovi byla 4. oddělením 2. odboru Krajské správy MV v Praze zahájena akce KURÝR. V té době Pojar pracoval jako údržbář v pekárnách v Praze-Holešovicích. Státní bezpečnosti v této době poskytoval zprávy především Pojarův bývalý spolupracovník z odboje, nyní agent, vystupující pod krycím jménem JENDA.¹⁰⁶

102 ► NA, f. Krajská prokuratura Praha, čj. Pst I 791/48.

103 ► Sdělení Odboru archivní a spisové služby MV z 10. 4. 2006, čj. ASU-9-9/2006.

104 ► K tomu se nepodařilo zjistit žádné další podrobnosti. V té době však byla operativně sledována Marie Rausová. AMV, a. č. T-1169. Z hlášení 2. odb. VII. správy MV z 22. 4. 1963: „*Jeho družka provokativně každý měsíc čistí a větrá uniformu s hodnostním označením, které něj se agentem stal např. JUDr. Josef Stýblo nebo JUDr. Oldřich Sahánek a další. J. Stýblo po válce vystudoval Vysokou školu politickou a hospodářskou v Praze. Jako student byl funkcionářem sociálně demokratické strany, kde zastával pozici na její krajní levici. V únoru 1948 zasedal v Okresním akčním výboru v Praze a stal se členem KSČ. Od března 1948 pracoval na Ústřední radě odborů. Poprvé byl jednorázově využit jako informátor rozvědky StB (I. správa MV) s krycím jménem SOVA v roce 1955 při zájezdu závodního klubu „Tamburášů“ n. p. Artima Praha do Rakouska. Znovu byl „zverbován“ 4. 7. 1960, kdy se stal agentem 1. odd. 8. odb. III. (resp. II.) správy MV s krycím jmé-*

105 ► Operativní rozpracování jeho přítele z odboje Ferdinanda Štefka. Viz níže.

106 ► Vzhledem k tomu, že část Pojarových spolupracovníků z 2. světové války byla levicově orientována a v poúnorovém Československu řada z nich zastávala pro StB zajímavá a perspektivní místa, nebyl agent JENDA jediným, kdo nabídku tajné policie přijal. Kromě něj se agentem stal např. JUDr. Josef Stýblo nebo JUDr. Oldřich Sahánek a další. J. Stýblo po válce vystudoval Vysokou školu politickou a hospodářskou v Praze. Jako student byl funkcionářem sociálně demokratické strany, kde zastával pozici na její krajní levici. V únoru 1948 zasedal v Okresním akčním výboru v Praze a stal se členem KSČ. Od března 1948 pracoval na Ústřední radě odborů. Poprvé byl jednorázově využit jako informátor rozvědky StB (I. správa MV) s krycím jménem SOVA v roce 1955 při zájezdu závodního klubu „Tamburášů“ n. p. Artima Praha do Rakouska. Znovu byl „zverbován“ 4. 7. 1960, kdy se stal agentem 1. odd. 8. odb. III. (resp. II.) správy MV s krycím jmé-

Je ironií osudu, že pod tímto krycím jménem vystupoval Pojarův dlouholetý přítel, jeden z těch, který s ním sdílel osud oběti agenta D-8006, P. Antonín Jedlička. Po svém zatčení v dubnu 1948 strávil ve vazbě necelé tři měsíce. Před odsouzením jej dne 20. června 1948 zachránila amnestie nově zvoleného prezidenta Klementa Gottwalda. Protože v té době ještě neexistoval institut „státního souhlasu s výkonem duchovenské funkce“, zavedený o rok později, mohl se rovnou z vazby vrátit do kláštera v Rajhradu. Z více méně osobních důvodů pak k 1. prosinci 1948 z kláštera odešel a nastoupil ve farní správě jako administrátor farního úřadu v Arnoštovicích na Voticku. Naoko měl vystupovat pokrokově, avšak podle vyhodnocení Velitelství oddílu StB ve Voticích měl negativní postoj k JZD a lidově demokratickému zřízení vůbec. V roce 1949 pak navíc z kazatelny četl shromážděným věřícím pastýřské listy katolických duchovních votického vikariátu a čl. biskupů proti komunisty organizované Katolické akci a proti platovým úpravám. Dne 20. června 1951 byl votickou StB získán ke spolupráci jako agent s krycím jménem JENDA. Jeho pozdější „řídící orgán“, štafbní strážmistr Sedlák, v návrhu na „zverbování“ uvedl: „V případě,

nem ZBYŠEK. Mj. měl být nasazen na Ivana Svitáka nebo na svého bývalého nadřízeného z illegality Františka Buchala, který žil ve Vídni a jako funkcionář české menšiny velmi ostře vystupoval proti totalitnímu režimu v Československu. Spolupráce byla ukončena 26. 7. 1968 ze strany StB vzhledem k tomu, že „kontrarozvědná ochrana odborů“ byla zrušena (AMV, a. č. 626 625 MV, r. č. 11 577 II. S). Oldřich Sahánek po válce v Československu vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Stejně jako Stýblo byl aktivním členem sociálně demokratické strany, v roce 1948 podal přihlášku do KSČ, ta se však ztratila a zůstal bezpartijní. V letech 1949–1951 vykonával základní vojenskou službu (rt. v zál., od r. 1966 rtm.). Po vojně nastoupil do PZO Kovo, v r. 1957 do Artie, od roku 1967 byl obchodním náměstkem ředitele Fotochemy v Hradci Králové. Poprvé byl ke spolupráci získán 18. července 1956 3. odd. 3. odb. IV. správy MV (později 4. odd. 11. odb. II. správy HS StB, „řídící orgán“ – por. Jaromír Ettl). Jako informátor SÁH pak spolupracoval až do podzimu 1967, kdy se odstěhoval do Hradce Králové a spolupráce s ním byla z toho důvodu přerušena. StB byl hodnocen kladně. Zpočátku podával informace především o poměrech na stavbě papíren ve Štětí. AMV, a. č. 618 929 MV, r. č. 4 809 II. S. V roce 1972 byl StB rozpracován (signální svazek s krycím označením CHYTRÁK) pro podezření z hospodářské kriminality. To se mu podařilo vyvrátit, přišel však o funkci náměstka ředitele. Od srpna 1976 byl ve Fotochemě podnikovým právníkem. Od prosince 1974 byl veden jako KTS (PO) 1. odd. 3. odb. S StB Hradec Králové s krycím jménem ČENĚK. Dne 23. 9. 1976 byl převeden do kategorie agent. Jeho „řídící orgán“ nstržm. Josef Tomášek k tomu poznamenal: „*TS uvedl, že ve styku s orgány Státní bezpečnosti je již 21 let, podepsal již v dřívější době slib ke spolupráci. S další spoluprací souhlasí a dokonce tuto vítá.*“ I když v pozdější době byla spolupráce ze strany StB hodnocena jako podprůměrná, byla ukončena až Sahánkovým odchodem do důchodu v dubnu 1983. AMV, a. č. 962 078 MV, r. č. 10 896 Hradec Králové, a. č. 051-13 933 Hradec Králové. Stýblo i Sahánek byli v prosinci 1944 zatčeni gestapem a až do konce války vězněni. I když žádný z nich nebyl zřejmě úkolován k Pojarově osobě, dokumenty v jejich svazcích dokládají, jak úzké vztahy po válce jednotliví členové skupiny žijící v Československu mezi sebou udržovali. Mezi příslušníky Pojarovy skupiny byli samozřejmě i důslední odpůrci komunismu. Jedním z nich byl např. František Lokvenc, stoupenec Československé strany národně socialistické, František Buchal a řada dalších.

že by jmenovaný odmítl spolupráci, bude zatčen a předán k soudnímu stíhání.“ Důvodem mělo být pobuřování a hanobení SSSR.

Již 29. září 1951 s ním však byla spolupráce přerušena, protože zásluhou indiskrece příslušníků KV StB Praha měl být při realizaci akce SLEPIČKA¹⁰⁷ dekonspirován. Dne 30. ledna 1952 byla spolupráce znovu obnovena. StB však Jedličkovi v té době příliš nedůvěřovala. Byl několikrát agenturně prověřován (z hlášení druhého agenta¹⁰⁸ bylo zjištěno, že Jedlička StB podává nepřesné informace). Ve vyhodnocení jeho spolupráce z té doby se mimo jiné uvádí, že Jedlička podává zprávy jen ohledně nepřístojného chování členů KSČ, zatímco „kulaky a jiné státní nepřátelské živly kryje, jak jen může“.

Dne 9. listopadu 1956 pak byl Jedlička orgány OO MV Votice a 3. odb. III. správy MV zatčen. Důvody byly dva. Prvním bylo udání, že se během kázání dne 25. prosince 1955 v kostele ve Smilkově zastal řádových sester, které byly krátce předtím nuceně převezeny ze slovenské Levoče do Smilkova, aby zde pečovaly o seniory v místním domově důchodců, proti pomluvám šířeným jednou chovankou ústavu. Mimo jiné prohlásil, že sestry byly před převozem okradeny za asistence státních úředníků o své věci a do Smilkova přijely zcela bez osobních zavazadel. Druhým důvodem bylo to, že se Jedlička svěřil své hospodyně a kostelníkovi s tím, že je nucen StB ke spolupráci. To samo by se ještě nejspíš obešlo bez trestního postihu. Jedličkova hospodyně Anna Rampulová (* 1918) pak ale napsala a odeslala dopis Kanceláři prezidenta republiky ve kterém žádala, aby tajná policie dala panu faráři pokoj. Při vyšetřování mu přitížilo i to, že vyzval rodiče, aby se 3. 6. 1955 zúčastnili se svými dětmi slavnosti Božího těla. Bohoslužba totiž konkurovala oslavám Mezinárodního dne dětí, pořádaným místním národním výborem.

Pro trestné činy zneužití náboženské funkce (§ 123 tr. z.),¹⁰⁹ ohrožení hospodářského a služebního tajemství (§ 114/1, 2 písm. c tr. z.) a hanobení republiky (§ 134/1, 2 písm. a tr. z.) byl pak Jedlička dne 4. února 1957 odsouzen v neveřejném zasedání Okresním soudem ve Voticích na dva roky odnětí svobody nepodmíněně.¹¹⁰ Krajský soud v Praze po Jedličkově odvolání rozsudek dne 25. 2. 1957 potvrdil. Trest si odpykával v Nápravně pracovním táboře v Rtni v Podkrkonoší. Z vězení jej předčasně vysvobodila opět amnestie no-

107 ► Šlo zřejmě o pátrání po Františku Slepíčkovi (* 1929), který se počátkem 50. let pohyboval v tomto regionu a vydával se za agenta CIC. Ve skutečnosti byl vojenským zběhem. Byl zastřelen členem příbramského ONV Františkem Brabcem v obci Dubno dne 4. 5. 1955. Za tuto informaci děkuji Tomáši Bursíkovi.

108 ► Šlo o hlášení blíže neztotožněného agenta s krycím jménem JIRKA (zřejmě také římskokatolického duchovního) a zpravodajskou prověrku s krycím označením TATRY v lednu 1953.

109 ► Zákon č. 86/1950 Sb. v aktuálním znění (trestní zákon).

110 ► AMV, a. č. V-2992 MV, resp. osobní vyšetřovací svazek č. 213 Praha. Předseda soudu JUDr. V. Červ, soudci z lidu Anežka Šabatková a Josef Pazdírka.

vého prezidenta Antonína Novotného z 1. 12. 1957. Na svobodu byl propuštěn o den později, 2. prosince 1957.¹¹¹

Pokud se dosud Jedlička snažil spolupráci se Státní bezpečností nějakým způsobem vyhnout, odsouzení a pobyt ve výkonu trestu na něj měl zřejmě zásadní vliv. Stal se tajným spolupracovníkem vězeňské agentury. Zprávy podával především o vězňených kněžích a funkcionářích ČSL. Po svém propuštění pracoval jako dělník v n. p. Armabeton v Praze a od 1. 3. 1958 pokračoval ve spolupráci s StB. Nejdříve podával zprávy o kněžích bez státního souhlasu, kteří s ním pracovali na stavbě (především o řádové komunitě kapucínů). Ještě v téže roce dostal zpět státní souhlas a byl ustanoven administrátorem v Praze-Modřanech. V roce 1961 pak byl přeložen do Jílového u Prahy, kde působil dalších dvacet let, až do své smrti. Podle hodnocení z roku 1964 (v té době byl po reorganizaci StB řízen 1. odd. 9. odboru II. správy MV, „řídící orgán“ – kpt. Vladimír Stránský) podával zprávy průměrné hodnoty o více než desítky kněží, se kterými se stýkal. Schůzky s ním se konaly pravidelně dvakrát měsíčně v konspiračním bytě OLŠANY (až do jeho zrušení v roce 1968). Finanční odměny nedostával, jen částečně mu byly propláceny cesty z Jílového do Prahy (např. v roce 1964 obdržel celkem 50 Kčs). V následujícím roce byl na pozvání Ferdinanda Štefka¹¹² a jeho ženy Hildy (která byla spolu s Jedličkou v roce 1948 zatčena) pozván do Vídně.¹¹³ Obnovil také styky s Josefem Pojarem; tedy v jazyce StB byl „zapojen“ do akce KURÝR.¹¹⁴

V roce 1966 vycestoval znovu do Rakouska a nově i do SRN. Tam mimo jiné navštívil benediktinský klášter v Rohru, který byl po roce 1945 de facto vybudován sudetoněmeckými řeholníky odsunutými z Broumova. I odtud podal StB cenné informace. V Rakousku pobýval i v roce 1968. V té době bylo z neznámých důvodů jeho „řízení“ předáno II. správou Správy StB hl. m. Prahy a Středočeského kraje.¹¹⁵ Od roku 1966 do konce roku 1969 předal StB zhruba 150 agenturních zpráv. Pracoval aktivně v průběhu celého Pražského jara a v roce 1970 byl jako agent prověřen. Svou angažovanost dával najevo i veřej-

111 ► Tamtéž. P. Jedlička byl zcela občansky rehabilitován usnesením Okresního soudu v Benešově ze dne 22. 2. 1991.

112 ► Poté, co StB zjistila, že Ferdinand Štefek v roce 1963 údajně nabízel své bývalé spolupracovníci z odboje Petrželové (bydlela ve Znojmě a Vídeň navštívila na základě jeho pozvání), aby pro něj dál zpravodajsky pracovala, byl StB (OO MV, resp. O StB Znojmo) rozpracován v akci ATÍK. Ferdinand Štefek zemřel ve Vídni v roce 1967.

113 ► Jedlička měl zjistit, zda Štefek v Československu neřídí ilegální zpravodajskou organizaci tvořenou jeho bývalými spolupracovníky z doby války. Ke svému pobytu v Rakousku (21.–26. 6. 1965) podal podle hodnocení StB „seriózní písemnou zprávu“ (ta se však nedochovala).

114 ► AMV, a. č. 734 434 (r. č. 8 361 Praha, r. č. 16 754 II. S). Výslovně byl k tomu úkolován např. 1. 12. 1965.

115 ► Byl veden u S StB Praha, 4. odd. 6. odb., 1972 – 4. odd. 1. odb., 1975 – 4. odd. 2b. odb., 1977 – 5. odd. 2b. odb.

ně – před rokem 1968 jako člen MHKD a v 70. letech jako funkcionář SKD-PIT. V roce 1975 došlo jeho zásluhou k realizaci akce TURISTA (zatčení administrátora v Netvořicích P. Antonína Kříklána). Schůzky agenta JENDY s jeho „řídícím orgánem“ se v té době konaly pravidelně jednou za 2–3 týdny. Od roku 1975 dostával pravidelně od StB roční odměnu ve výši 500 Kčs.¹¹⁶

P. Antonín Metoděj Jedlička OSB, vězněný nacistickým i komunistickým režimem, zpočátku církvi oddaný a později více než konformní kněz, zpočátku nedobrovolný a později více než agilní spolupracovník StB, zemřel během léčebného pobytu v Mariánských Lázních dne 15. července 1981.¹¹⁷

Ale vraťme se k P. Josefu Pojarovi. V červnu 1967 se Josefu Pojarovi a Marii Rausové podařilo emigrovat. Vrátili se do Vídně.¹¹⁸ Podle zprávy agenta JENDY, který je zde v roce 1973 navštívil, působil Pojar jako katecheta na několika vídeňských školách. Do farní správy se nevrátil a žil společně s Marií Rausovou, se kterou se podle JENDOVÝCH informací oženil.

Státní bezpečnost ještě několik let sbírala poznatky o Pojarově činnosti. Jeho rozpracování bylo vedeno v objektovém svazku EMIGRACE u 3. odboru Správy StB Praha a bylo ukončeno až v roce 1975.¹¹⁹

Usnesením Vyššího vojenského soudu v Příbrami ze dne 13. listopadu 1991 bylo rozhodnuto, že Josef Pojar je ze zákona účasten soudní rehabilitace. Zároveň byl zrušen rozsudek Vyššího vojenského soudu v Praze z roku 1958. Pojarovi však byl vyměřen tzv. zbytkový trest ve výši 6 měsíců odnětí svobody nepodmíněně.¹²⁰ V žádosti o mimosoudní rehabilitaci v roce 1990 uvedl jako trvalé následky věznění částečné ochrnutí na pravou nohu, poškození sluchu v důsledku práce v dolech a paracentózu ze špatné stravy. Škodu, která mu vznikla zabavením majetku, vyčíslil na 20 000 tehdejších korun.¹²¹

Obdobně se po propuštění z vězení (výkon trestu mu byl přerušen 25. července 1956) odvíjel i Bednaříkův osud. Pracoval nejdříve jako dělník v národním podniku Místecké pekárny a později jako skladník v Novém Jičíně. Vrátil se tak do kraje svého dětství. (Bydlel u své matky ve Starém Jičíně č. p. 107.) V roce 1958 byl na udání okresního církevního tajemníka v Novém

116 ► Tamtéž.

117 ► Katalog Pražské arcidiecéze 2002. Arcibiskupství pražské, Praha 2001, s. 299.

118 ► AMV, a. č. T-1169. O Pojarově návratu do Vídně se StB dozvěděla 3. 1. 1968 v rámci akce PARTNER vedené O StB Znojmo proti Josefu Solařovi, bývalému Pojarovu spolupracovníku, který byl v té době řidičem u rakouského spolkového MV. Podle této zprávy nebyly jejich začátky v Rakousku nijak lehké. Pojar údajně pracoval jako elektromechanik a Rausová v závodní kuchyni.

119 ► Tamtéž. O tento svazek se v souvislosti s Pojarem zajímala ještě v letech 1981 a 1985 I. správa FMV.

120 ► Zřejmě první žádost o rehabilitaci podal Josef Pojar již v roce 1964. V červenci 2006 autor této studie postoupil vyšetřovatelům ÚDV podání s návrhem na zahájení řízení, které by vedlo k úplné občanské rehabilitaci Josefa Pojara.

121 ► Ministerstvo obrany ČR, Personální rehabilitace, svazek ev. č. 488-4736/2006-7542.

Jičíně Františka Davida (* 1914), že sloužil v kapli Panny Marie Lurdské v Petřkovicích (dnes součást Starého Jičína) mši svatou bez státního souhlasu, vyšetřován KS MV Ostrava.¹²² V bezprostřední souvislosti s tím, že tato aféra pro Bednaříka neměla žádný trestněprávní dopad, je bezpochyby to, že v době od 26. června 1958 do 8. dubna 1964 byl registrován jako tajný spolupracovník (agent) Okresního oddělení MV Nový Jičín s krycím jménem IVAN (r. č. 3 585 Ostrava, a. č. 13 308 Ostrava). Tato spolupráce však nebyla pro StB příliš přínosná (svým „řídícím orgánem“ byl označen za alibistu).¹²³ Na prahu Pražského jara, dne 17. března 1968, den po svých 59. narozeninách, P. Robert Bednařík zemřel.

Žádost o rehabilitaci, kterou v roce 1968 podala jeho sestra, byla Vyšším vojenským soudem v Příbrami dne 21. prosince 1972 z formálních důvodů zamítnuta.¹²⁴ Miloslav Hovorka a P. Robert Bednařík byli plně občansky rehabilitováni teprve usnesením Vyššího vojenského soudu v Táboře ze dne 16. dubna 1991.

A jaké byly osudy člověka, jehož provokace a křivá svědectví stála na počátku řady lidských tragédií? Klement Hláseňský se narodil 11. října 1916 ve Šlapanicích u Brna jako čtvrté z pěti dětí v rodině zedníka. Vychodil obecnou školu ve Šlapanicích, měšťanku v Šaraticích, potom studoval na reálce, kterou ukončil v roce 1936 v Hodoníně. Po maturitě pracoval asi sedm měsíců jako úředník v cukrovaru v Sokolnicích u Brna, pak byl nezaměstnaný. Na jaře 1938 se zapsal ke studiu strojnictví na Vysokém učení technickém v Brně. Uzavření

122 ► AMV, a. č. V-815 Ostrava, dříve osobní vyšetřovací svazek r. č. 422 Ostrava. V úterý 11. února 1958 měla být v kapli v Petřkovicích sloužena mše sv. u příležitosti svátku P. Marie Lurdské. Aby nebyl ohrožen chod petřkovicického JZD (bylo založeno teprve v roce 1956 a mělo permanentní potíže) rozhodly místní autority o „přeložení“ svátku na neděli. Protože administrátor farnosti odmítl mši vzhledem k běžným nedělním povinnostem sloužit, nabídl se k tomu náhodou přítomný P. Bednařík. Sloužení mše podmiňoval obstaráním státního souhlasu pro tuto příležitost. To slíbil opatřit místní člen ONV za ČSL zedník Josef Cáb a skutečně v tom také podnikl příslušné kroky. Souhlas však nebyl udělen. Tuto skutečnost J. Cáb před P. Bednaříkem zamlčel a slavnostní mše se – za účasti prakticky celé vesnice – uskutečnila. Okresní církevní tajemník František David však obec navštívil, aby se na místě přesvědčil, jestli není jeho zákaz porušen. Celou věc pak oznámil StB. Dne 7. 5. 1958 zahájila KS MV Ostrava Bednaříkovo trestní stíhání (vyšetřovatel npor. Miroslav Valoušek) a 16. 5. 1958 byl Krajské prokuratuře v Ostravě zaslán návrh, aby byl obžalován za tr. čin „maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi“ (§ 173 tr. z.). Usnesením Okresní prokuratury v Novém Jičíně ze dne 30. 6. 1958 však bylo tr. stíhání pro „malou společenskou nebezpečnost“ činu zastaveno. Dne 10. 9. 1958 byl s Bednaříkem proveden „prokurátorský pohovor“ a byl mu oznámen výsledek řízení a zároveň byl před dalším takovým jednáním varován.

123 ► AMV, a. č. T-1169 MV. V oficiálním seznamu tajných spolupracovníků StB je jako agent uváděn od 22. 7. 1958 do 27. 5. 1964 (Zveřejnění evidenčních podkladů a seznamu personálních spisů § 7, odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb., 1. díl, OASS MV, Praha 2003, s. 200).

124 ► Miloslav Hovorka, jehož žádost o rehabilitaci byla projednávána současně s Bednaříkovou, podal proti tomuto usnesení stížnost, která však byla Vojenským kolegiem Nejvyššího soudu ČSSR dne 29. 3. 1973 zamítnuta.

českých vysokých škol jej zastihlo ve 4. semestru. V té době byl funkcionářem Spolku posluchačů techniky. Údajně byl členem ilegální Obrany národa a počátkem února 1940 před hrozícím zatčením odešel do zahraničí. Dne 27. března 1940 byl prezentován ve výcvikovém středisku československé zahraniční armády v jihofrancouzském Agde a přidělen k 1. dělostřeleckému pluku.¹²⁵ Po pádu Francie byl evakuován do Velké Británie, kde sloužil u 1., později 4. baterie dělostřeleckého oddílu jako spojač. Dne 11. 12. 1940 mu byl přiznán charakter aspiranta, 1. 9. 1941 byl povýšen na svobodníka, 2. 7. 1942 na desátníka a 28. 10. 1942 na četaře aspiranta. V květnu 1943 absolvoval Školu důstojníků dělostřelectva v záloze a řadu speciálních kurzů (paradesantní, radiový, záškodnický, šifrovací, policejní, chemický, tělovýchovný, motorových vozidel). Od října 1944 byl nasazen s 1. dělostřeleckým plukem na frontě u Dunkerque.¹²⁶ V roce 1944 mu byla zároveň udělena Československá vojenská pamětní medaile se štítkem F-VB. V prosinci 1944 se dobrovolně přihlásil k plnění zvláštního poslání v okupovaném Československu.

Dne 5. ledna 1945 byl z fronty převelen ke II. odboru MNO v Londýně a stal se velitelem výsadkové skupiny ROTHMANN. Jeho podřízenými se stali: čet. Osvald Peroutka (zástupce),¹²⁷ svob. Antonín Stolařík (radista)¹²⁸ a svob. Vladimír Ruml.¹²⁹ Hlásenský, Peroutka a Stolařík byli příslušníky 1. čsl. samostatné obrněné brigády, Ruml přeběhl na stranu spojenců v předcházejícím roce

125 ► Odveden do čs. armády byl již v roce 1938. Před nástupem však dostal studijní odklad.

126 ► Na frontě vykonával funkci spojovacího rotmistra na telefonní ústředně II. oddílu 1. děl. pluku.

127 ► Osvald Peroutka (* 1920 v Novém Bohumíně), uváděn též jako Oswald, vychodil obecnou a měšťanskou školu a vyučil se kuchařem. V roce 1939 odešel do čsl. zahraniční armády v Polsku, krátce sloužil v Cizinecké legii v Alžíru a v září 1939 byl prezentován u 10. roty 1. pěšího pluku v Agde, později byl převelen k 5. rotě 3. pěšího pluku a v květnu 1940 k 6. rotě 1. pěšího pluku. Ve Velké Británii sloužil u 2. roty 1. pěšího praporu, později u 2. roty 1. tankového praporu jako řidič tanku. Demobilizován 27. 11. 1945. Hodnostní postup: 15. 7. 1941 – svob., 19. 9. 1942 – des., 15. 2. 1945 – čet., 1. 8. 1945 – rtm. (<http://www.lib.cz/parasut/peroutka.htm>.)

128 ► Antonín Stolařík (* 1909 v Bzové u Uherského Brodu), vychodil obecnou a měšťanskou školu a 1 rok hospodářské školy v Šamoríně. Pracoval pak v hospodářství a jako zemědělský adjunkt a cihlářský mistr. V letech 1930–1932 absolvoval vojenskou základní službu u 2. jezdeckého pluku v Olomouci. Počátkem roku 1940 odešel do zahraničí, 27. 3. 1940 byl prezentován u jezdecké eskadrony smíšeného předzvědného oddílu 1. čsl. divize. Ve Velké Británii sloužil u kulometné roty. Dne 27. 1. 1941 byl povýšen na svobodníka, v říjnu 1942 dosáhl hodnosti četaře. Demobilizován byl 23. 10. 1945 v hodnosti poručíka v záloze (<http://www.lib.cz/parasut/stolarik.htm>).

129 ► Vladimír Ruml (* 1921 v Kovansku na Nymbursku), vychodil obecnou a měšťanskou školu a vyučil se strojním zámečníkem. Dne 10. 9. 1940 nastoupil k 6. praporu Vládního vojska (sloužil u 4. roty, remontní roty a 3. roty, prodělal jezdecký a automobilní výcvik). V květnu 1944 byl převelen do Itálie, 8. 7. 1944 zběhl k italským partyzánům. Dne 2. 12. 1944 byl prezentován u Náhradního tělesa čsl. armády ve Velké Británii. Hodnostní postup: 1. 10. 1942 – svob., 1. 7. 1944 – des., 28. 4. 1945 – čet. Do ČSR se vrátil 5. 11. 1945, demobilizován 18. 1. 1946. (<http://www.lib.cz/parasut/ruml.htm>.)



Npor. děl. v zál. Klement Hlásenský; Zdroj: archiv autora

v Itálii jako příslušník vládního vojska. ROTHMANN měl být vysazen na východní Moravě a posílit zde skupiny CLAY, CARBON a POTASH. Počátkem března 1945 ukončila skupina výcvik ve Velké Británii a byla odeslána do Itálie, odkud měla být přepravena do Československa. K tomu však nakonec z různých důvodů (především kvůli špatnému počasí, ale i vzhledem k vývoji válečné situace) nedošlo.¹³⁰ Přes Londýn se Hlásenský dne 5. června 1945 vrátil do vlasti. Ještě před tím byl jmenován poručíkem (10. března 1945)¹³¹ a na podzim 1945 nadporučíkem dělostřelectva v záloze. Demobilizoval 15. srpna 1945.¹³²

V prvním poválečném roce se Hlásenský pokusil dokončit vysokoškolská studia a znovu se zapsal na Vysokou školu technickou v Brně. Absolvoval dva semestry, avšak v polovině roku 1946 studia zanechal (údajně z finančních důvodů).

Dva dny po svém propuštění z armády, 17. srpna 1945, se stal členem KSČ. O jeho politické příslušnosti však nevěděli ani jeho nejbližší přátelé. Již v té době se prostřednictvím svého známého ze zahraniční armády, ppor. děl. v zál. JUDr. Josefa Filipoviče,¹³³ seznámil s důstojníkem komunisty ovládaného Obranného zpravodajství kpt. Jaromírem Šeflem, kterému přislíbil občasné dodávání zpráv o zahraničních vojácích, především o těch, kteří spolu s Hlásenským prodělali ve Velké Británii paradesantní výcvik. Aby si udržel jejich důvěru, musel dál vystupovat jako prozápadně orientovaný nestraník. Ke spo-

130 ► Šolc, Jiří: Bylo málo mužů. Merkur, Praha 1991, s. 232.

131 ► Dne 10. 3. 1945 byl Hlásenský jmenován ppor. děl. v zál. Stejného dne byl zároveň povýšen na por. děl. v zál.

132 ► VÚA, f. Kvalifikační listiny, Klement Hlásenský. Z Hlásenského kvalifikační listiny se dochovalo jen torzo. Podle údajů tam uvedených absolvoval 14. 1. 1945 základní sabotážní kurz ve Special Training School (STS) 41, dne 29. 1. 1945 S-Phone a Eureka kurs ve STS 40, 12. 2. 1945 parakurs v Ringway a 19. 2. 1945 dokončovací sabotážní kurz ve STS 31. Výcvik a přípravu na vysazení do týlu nepřítelů ukončil 4. 3. 1945 ve STS 18.

133 ► VÚA, f. Evidenční karty MNO – zák. 255/1946 Sb., Josef Filipovič. JUDr. Josef Filipovič (* 1911 v Hodoníně). Předválečný komunist, vstoupil do čl. zahraniční armády dne 2. září 1939 v Polsku jako čet. asp. v zál. Spolu s Čsl. legionem byl internován v SSSR, kde patřil k hlavním představitelům skupiny tzv. Hvězdářů. V roce 1941 byl odeslán k čl. jednotkám na Střední východ. Byl však britskými úřady internován a službu nastoupil až 18. 3. 1942. V roce 1943 byl povýšen na rt. asp. v zál. a odeslán do Velké Británie, kde sloužil u 1. dělostřeleckého pluku. Dne 24. 8. 1944 byl jmenován ppor. děl. v zál. Zúčastnil se bojů u Dunkerque. Po skončení války přidělen OBZ Velitelství 3. vojenské oblasti v Brně a povyšován postupně až do hodnosti kpt. děl. v zál. (k 1. 5. 1946). V roce 1946 převelen k Vojenskému soudu v Brně a dne 1. 5. 1947 demobilizován. V letech 1944–1946 vyznamenán Čsl. válečným křížem 1939 a šesti dalšími čl. a britskými medailemi.

luprání s OBZ se písemně zavázal dne 11. června 1946.¹³⁴ Zařazen byl jako agent-provokatér s krycím jménem DUBY.

V druhé polovině roku 1946 (po odchodu z VŠT) nastoupil na doporučení Šefla jako tajemník British Council v Brně. Zároveň sledoval činnost brněnských poboček Svazu přátel USA a Velké Británie. V prosinci 1946 však byl nucen z British Council odejít. Hlásenského nadřízený W. P. Jowet totiž pojal podezření, že mu prohlíží jeho věci.

V té době byl Hlásenský v obtížné situaci. V prosinci 1946 se podruhé oženil (před tím byl krátce ženatý v Anglii) a jeho jediným příjmem zůstal plat profesora angličtiny v Ústavu moderních řečí v Brně, kde si již před tím přivydělával. Na zásah OBZ se měl stát vedoucím provozu v továrně Rostock a spol., která však měla být vrácena původnímu majiteli a její závodní rada Hlásenského jmenování neakceptovala.¹³⁵ Teprve v listopadu 1947 se (opět s pomocí OBZ) stal národním správcem Knihařství a výroby krabic L. Pollak ve Veselé ul. č. p. 23 v Brně, čímž alespoň částečně vyřešil svoji finanční situaci.

Bez zajímavosti není ani další Hlásenského život. Až do léta 1949 byl (v poslední době již jen formálně) národním správcem firmy Pollak. V obchodě se mu ale zřejmě moc nedařilo nebo takové zaměstnání prostě neodpovídalo jeho povaze, protože v srpnu toho roku podal žádost o reaktivaci. Čest být důstojníkem z povolání lidové armády mu sice dopřána nebyla,¹³⁶ jeho žádost však tak zcela nezapadla. Byl osloven svým starým známým, mjr. Jaromírem Šeflem, který mu nabídl možnost pracovat pro nový režim v zahraničí. Šeflem mu byl také představen jeho druhý „řídící orgán“. Šlo zřejmě o pracovníka vojenské rozvědky a Hlásenského jej znal jen pod krycím jménem PAVEL.

Bylo s ním dohodnuto spojení prostřednictvím spojek a mrtvých schránek. Zprávy měl podepisovat jako FRANTIŠEK. Zároveň mu bylo přiděleno nové registrační číslo (XIX 1 292), krycí jméno (MENTĀ) a změnilo se i jeho zařazení – z agenta-provokatéra se stal residentem.¹³⁷

134 ► „Zavazují se tímto dobrovolně spolupracovat s orgány OBZ. Všechny mě dané úkoly budu plnit dobrovolně, svědomitě a v zájmu vybudování a udržování lidové čs. armády a v zájmu obrany republiky. Svůj poměr k orgánům OBZ zachovám v nejpřísnější tajnosti. Jsem si vědom těžkých následků, které by mne stihly v případě porušení tohoto závazku.“ AMV, a. č. 219 441 MV. Jde o Hlásenského agenturní svazek OBZ z let 1946–1950. Dne 21. 5. 1956 byl uložen do AMV na dobu neurčitou. V roce 1964 byla stanovena skartační lhůta do roku 1970. Dne 21. 11. 1983 bylo komisí 3. odd. SEO sekretariátu FMV rozhodnuto svazek vnitřně vyskartovat a uložit trvale. To se stalo 6. 8. 1984.

135 ► Restituce však nakonec provedena nebyla a dne 1. 1. 1948 byl podnik znárodněn a později včleněn do Gottwaldových závodů n. p. K válečným a poválečným osudům továrny Rostock a spol. viz blíže Plachý, Jiří: Případ FRITZ – válečný zločinec Max Rostock jako agent StB. Sešity č. 5. ÚDV, Praha 2002, s. 19–20.

136 ► Nebyl přijat pravděpodobně v souvislosti s tím, že ve stejné době byli z armády propuštěni všichni vojáci, kteří byli zařazení v některé výsadkové skupině, organizované londýnským MNO v době války (bez ohledu na jejich politické názory).

137 ► AMV, a. č. 219 441 MV.

Dne 18. října 1949 přešel Hlásenský u Valtic československo-rakouské hranice, a aniž by narazil na rakouské nebo sovětské hlídky, se bez problémů dostal do nejbližší vesnice a odtud autobusem do Vídně. Cestou se seznámil se dvěma vídeňskými Čechy, kteří mu pak ukázali cestu k českému Národnímu domu, kde se hlásil jako politický uprchlík. Po několika dnech (přesně podle instrukcí) navázal styk s britskou tajnou službou a následně pak i s Američany. Nabídku Francouzů (opět přesně podle směrnic OBZ) odmítl. Pozici mu samozřejmě usnadňovala jeho minulost. Rezidenty Britů i Američanů, se kterými následně jednal, byli totiž jeho známí z války nebo z doby poválečné – mjr. Miloš Knorr a kpt. Miroslav Plaňava.¹³⁸ Hlásenský krátkodobě pracoval přímo ve služebně CIC v Porzelangasse, avšak trvale zakotvit přímo v některé zpravodajské centrále se mu nepodařilo. Z obou stran však přišla nabídka stát se agentem-chodcem s možností dalšího růstu po splnění určitého počtu úkolů v Československu. Protože byl instruován i pro takový případ, rozhodl se po zralé úvaze přijmout nabídku Britů. Podle jejich původního návrhu měl v ČSR instalovat blíže neurčené odposlouchávací zařízení. K realizaci toho však nakonec nedošlo.

Po 47 dnech strávených v „emigraci“ se tak Hlásenský jako „britský agent“ dne 3. prosince 1949¹³⁹ vrátil do Československa. Hranice překročil v Úvalech u Valtic¹⁴⁰ a okamžitě se přihlásil první československé pohraniční hlídce. Ze stanice SNB v Úvalech jej pak odvezli do Brna, kde PAVEL a mjr. Šefl vyslechli jeho hlášení. Oba pak rozhodli, že má pod dohledem OBZ splnit všechny úkoly, které mu britská tajná služba dala.

V dalších dnech pak Hlásenský navštěvoval rodiny emigrantů, o kterých pak podával obsáhlá hlášení. V Břeclavi vyhledal fotografa Zdeňka Rechtigu a jménem „československé emigrace“ jej získal ke spolupráci. Z. Rechtig z jeho podnětu v Břeclavi založil ilegální odbojovou skupinu, která byla po Hlásenského definitivním návratu do ČSR samozřejmě „odhalena a zneškodněna“. O něco podobného se agent pokusil i ve Veselí na Moravě u strojvedoucího v. v. Fialy, který jej však odkázal na učitele Hlubíka ve Velké nad Veličkou.¹⁴¹

Byl však svou neopatrností sám zatčen Oblastní úřadovnou StB v Uherském Hradišti a jen blesková intervence brněnské OBZ ho uchránila před důvěrnějším poznáním proslulých výslechových metod tohoto útvaru. Po tomto debaklu odjel do Prahy, kde kontaktoval několik osob, u kterých byl předpoklad, že chtějí odejít do exilu. Zprostředkovatelem v tomto jednání byl blíže nejištěný agent Státní bezpečnosti.

138 ► Kpt. let. v zál. Miroslav Plaňava (* 1909 v Brně) byl bývalým příslušníkem RAF.

139 ► Tato data jsou vyznačena v Hlásenského agenturním svazku. V pozdějších dokumentech uvádí dobu strávenou ve Vídni od 20. října do 22. listopadu 1949.

140 ► Dnes součást obce Valtice.

141 ► Ani jeden z těchto případů se však bohužel nepodařilo dohledat, i když v archivních dokumentech se hovoří minimálně o Hlásenského účasti na likvidaci Rechtigovy skupiny v Břeclavi.

Mezitím však byly OBZ Velitelství vojenské oblasti 3 v Brně vypracovány a schváleny propozice pro jeho další činnost ve Vídni, takže nastal čas návratu. Dne 15. prosince 1949 přešel Hlásenský přes osvědčený kanál v Úvalech zpět do Rakouska. Po příjezdu do Vídně však vycítil, že se něco ve vztahu Britů k němu změnilo.¹⁴² Jeho přítel kpt. Plaňava se k němu choval velmi rezervovaně a o dalších konkrétních úkolech s ním nehovořil. Po několika dnech mu pak tlumočil příkaz centrály ke schůzce s jeho nadřízenými, která se měla uskutečnit nikoliv ve Vídni, ale přímo v britském okupačním pásmu v západním Rakousku. Hlásenský se vyděsil a rozhodl se k útěku do Československa. Od jednoho známého emigranta vylákal 150–200 Kčs (řekl mu, že jde znovu s tajným posláním přes hranice a slíbil, že mu za tyto peníze přinese cigarety). Dne 26. prosince 1949 odjel do Steinbrunn a u Úval se opět bezpečně dostal na druhou stranu hranice. Jeho kariéra agenta komunistické rozvědky tak definitivně skončila.

Zbývalo dodělat špinavou práci v republice. Šefl rozhodl, že se Hlásenský bude podílet na „realizaci“ brněnské skupiny, kterou sám založil a pak na zlikvidování skupiny jistého Procházky v Ostravě. Toto rozhodnutí pak bylo skutečně realizováno. Hlásenský v té době nikde nepracoval.

V únoru 1950 pak došlo podle jeho líčení k události, která měla zřejmě zásadní vliv na to, že s ním byla další spolupráce přerušena a skončilo tak několikaměsíční neklidné období, ve kterém byl „agentem na plný úvazek“. Jednoho večera, při návratu domů, měl být na rohu Lipové ulice přepaden neznámými muži, zavlčen do auta a odvezen ke kninické přehradě. Tam byl v jedné chatě několik hodin vyslýchán, proč ve Vídni Britům lhal a proč z Rakouska utekl zpět do ČSR. Muži, kteří jej unesli, se vydávali za pracovníky protikomunistického podzemí. Hlásenský doznal, že je agentem OBZ, prozradil jméno a bydliště mjr. Šefla a musel složit přísahu, že bude dále pracovat pro odboj. Po té byl odvezen několik kilometrů za Brno a tam vysazen. Došel do nejbližší vesnice, kde byl telefon, a celou věc oznámil. Případ byl neúspěšně vyšetřován stanicí SNB v Brně-Hlínkách a Okresním velitelstvím SNB Brno-venkov. Ať už šlo skutečně o prodloužené ruce britské zpravodajské služby nebo (což je daleko pravděpodobnější) o zkoušku spolehlivosti, kterou pro něj přichystalo OBZ, a ve které neobstál, jako agent skončil.

Mjr. Šefl mu prokázal poslední laskavost a obstaral mu místo referenta v Československých stavebních závodech v Brně, kam Hlásenský nastoupil 13. března 1950. Po pěti měsících se pak stal vedoucím provozu v národním podniku Elektrosvit v Nových Zámcích.

142 ► Je možné, že Hlásenský byl během svého pobytu v Československu kontrolován jinými agenty britské zpravodajské služby. Také je ovšem možné, že (jak sám později opatrně přiznal) vzbudil nedůvěru Britů několika nepromyšlenými výroky pronesenými před ostatními emigranty.

Tady, přímo na pracovišti, byl pak 26. října 1950 zatčen. Z Nových Zámků byl okamžitě převezen do Brna. Důvodem jeho zatčení bylo to, že se po válce pohyboval v těsné blízkosti osob majících nějakou vazbu k býv. krajskému tajemníkovi KSČ v Brně Otto Šlingovi, který byl v té době „odhalen“ jako zrádce a později, v procesu s „protistátní bandou Rudolfa Slánského“, odsouzen k trestu smrti a popraven.¹⁴³ Přitěžovaly mu však i jiné okolnosti. Tak jako řadu bývalých agentů komunistických tajných služeb v té době jej dostihla jeho vlastní minulost. Vyšetřovatele StB nejvíce zajímala jeho neúspěšná mise ve Vídni. Konkrétně na první pohled nevinná akce spočívající v sepsání provokačních dopisů poslaných po jistém Arnoštu Černoorském brněnskému komunistickému funkcionáři Edmundu Burianovi (býv. příslušníkovi španělské interbrigády a čl. zahraniční armády na Západě) a samotnému Šlingovi. Tyto dopisy měly mít dvojí efekt – kompromitovat jejich příjemce a prověřit jejich prostřednictvím spolehlivost Černoorského, který byl podezříván ze špiclování ve prospěch StB. Dopisy byly napsány exulanty v Národním domě právě v době, kdy mezi ně přišel Hlásenský. Ten, aby získal jejich důvěru, se pak na této akci aktivně podílel.

Není zcela zřejmé, proč nebyl Hlásenský nakonec odsouzen. Je možné, že k tomu přispěla ochota s jakou vypovídal.¹⁴⁴ Daleko pravděpodobnější je však to, že za něj u StB intervenovali jeho přátelé z řad OBZ, kteří se mezitím z Brna dostali (byť na velmi krátkou dobu) na vysoká místa v pražské centrále.¹⁴⁵

Dne 19. června 1951 konstatuje ministerstvo národní bezpečnosti, že se u Hlásenského nepodařilo prokázat souvislost s trestnou činností dalších osob a o tři dny později, 22. června 1951, byl po necelých osmi měsících z vazby propuštěn na svobodu.

Počátkem srpna 1951 nastoupil jako „referent nových forem práce“ v Závodě na valivá ložiska a traktory n. p. Brno. Spolu s rodinou bydlel v Pekařské ul. č. p. 68 v Brně.¹⁴⁶ Od 1. listopadu 1954 byl zařazen jako dělník. To mělo příčinu v novém vyšetřování Hlásenského Bezpečností, které však už nemělo politický, ale kriminální důvod.¹⁴⁷

Po odsouzení, dne 16. srpna 1955, změnil Hlásenský zaměstnání a nastoupil jako údržbář v n. p. Chromotechna, od května 1957 (poté, co se osvěd-

143 ► Otto Šling (* 24. 8. 1912), popraven 3. 12. 1952 v Praze na Pankráci.

144 ► Na základě jeho výpovědi byl např. Krajským velitelstvím StB v Brně rozpracován pplk. Josef Filipovič (viz výše). Filipovič byl po únoru 1948 reaktivován a působil znovu u OBZ.

145 ► V tom případě šlo ovšem o velké štěstí, že byl z vězení propuštěn dřív, než většinu jeho ochránců doslova smetl Reicinův pád počátkem roku 1951.

146 ► Vilu v Pisárkách byla jeho manželka nucena počátkem roku 1951 z existenčních důvodů prodat.

147 ► V roce 1955 byl Hlásenský odsouzen Lidovým (okresním) soudem v Jihlavě ke 3 měsícům odnětí svobody s podmíněčným odkladem na 2 roky pro trestný čin způsobení těžké újmy na zdraví z nedbalosti (§ 222 zák. č. 86/1950 Sb. – trestní zákon).

čil v podmíněčné lhůtě) začal pracovat jako technolog v n. p. Elektrosvit Brno a po roce se stal vedoucím pobočky tohoto podniku v Lešenicích. Dne 26. listopadu 1960 znovu nastoupil do Závodu na valivá ložiska a traktory a stal se zde zástupcem vedoucího a od 1. srpna 1962 vedoucím nabídkového oddělení. Svou příslušnost ke KSČ už nemusel skrývat – v té době zastával dokonce funkci předsedy Místní organizace KSČ ve Šlapanicích, od roku 1958 byl členem Lidových milicí, ROH, SČSP a vedl politickou přípravu branců ve Svazarmu. Slibnou kariéru přerušilo další zatčení pro podezření z hospodářské špionáže.

Došlo k němu poté, co u něj byly dne 25. ledna 1963 při prohlídce na brněnském letišti nalezeny podklady pro vybudování nářadovny na výrobu přesných šroubů, o kterých doznal, že je měl na ruzyňském letišti v Praze předat indickému státnímu příslušníkovi Harinderu Katyalovi. Vyšetřováním však vyšlo najevo, že se o žádnou špionáž nejedná. Katyal, který byl v brněnském Závodě na valivá ložiska a traktory na stáži, si u Hlásenského objednal za 5 900 Kčs vypracování těchto podkladů, za které by oficiálně musel platit několikanásobně vyšší částku, jako „melouch“.

Katyal byl vyhoštěn a Hlásenský, spolu se svým podřízeným Eduardem Hrdinou, který se na transakci také podílel, postaven před Okresní soud Brno-město, který jej dne 17. dubna 1963 uznal vinným z trestného činu „zneužívání socialistického podnikání“ (§ 120, odst. 1 zák. 140/1961 Sb.¹⁴⁸) a odsoudil k jednomu roku odnětí svobody s podmíněným odkladem na tři roky. Vyšetřován byl na svobodě a v té době pracoval jako brigádník v dolech. Na přelomu let 1971/1972 odešel do důchodu.



Fotografie Klementa Hlásenského z vyšetřovacího spisu StB z roku 1963; Zdroj: AMV

Ačkoliv na přelomu 40. a 50. let byl Hlásenský velmi nebezpečným konfidentem Obranného zpravodajství, kvůli němuž se do vězení dostala řada československých občanů, není dnes na žádném oficiálním seznamu spolupracovníků komunistických tajných služeb. Po roce 1989 byl v rámci rehabilitací povýšen do hodnosti podplukovníka AČR a ve svých rodných Šlapanicích, kde v prosinci 1996 zemřel, je dodnes považován za jednoho z nejslavnějších rodáků, hrdinu západního odboje perzekvovaného totalitním režimem.¹⁴⁹ Jedno ze dvou místních skautských středisek pak na svých internetových stránkách shrnuje jeho morální vlastnosti a přínos pro skautské hnutí slovy: „*Největší zásluhu na rozvoji našeho střediska měl bratr Kapitán – Klement Hlásenský, z jehož životních i skautských poznatků čerpáme dodnes a který mezi nás vnesl skautského ducha.*“¹⁵⁰ Jméno Josefa Pojara, který zemřel 3. srpna 1992 ve Vídni,¹⁵¹ je dnes známé jen úzkému kruhu zájemců o naši nejnovější vojenskou historii. Totéž pak platí i o dalších protagonistech tohoto příběhu.¹⁵²

149 ► www.slapanice.cz. V pořadí mezi slavnými rodáky dokonce předstihl režiséra Antonína Moskalyka nebo herečku Libuši Šafránkovou.

150 ► <http://skaut-slapanice-wz.cz>. V letech 1968–1970 patřil Hlásenský k vůdčím osobnostem šlapanického skautingu. Byl vůdcem jednoho z oddílů a členem Okresní rady Junáka. Po roce 1970 pak jako jediný místní skautský funkcionář přešel do PO SSM, kde pak působil.

151 ► Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2005, s. 233.

152 ► P. Josef Pojar byl personálním rozkazem ministra obrany (PR MO) č. 102 z 22. května 1991 povýšen do hodnosti plukovníka AČR v. v. Před tím mu bylo dnem 17. 8. 1990 vráceno československé státní občanství. V roce 1992 byl do hodnosti plukovníka in memoriam povýšen pplk. František Pouska (PR MO č. 191/1992). Klement Hlásenský byl na podplukovníka v. v. povýšen v roce 1995 (PR MO č. 66/1995). Ostatní vojáci postižení v souvislosti s činností agenta D-8006 v rámci rehabilitací povýšení nebyli (ÚDV, čj. ÚDV-80/VvK-95, sdělení odd. personální evidence OPI Ředitelství personální podpory MO ČR, čj. 1322/2006-4614 ze 7. 7. 2006).

/ Resumé

Studie je věnována perzekuci kněze Josefa Pojara, který za druhé světové války působil jako parašutista a po ní jako důstojník duchovní služby Čs. armády. Páter Pojar byl po únoru 1948 zatčen při vyprovokovaném pokusu o odchod do exilu. V prosinci 1948 byl Státním soudem v Praze odsouzen na doživotí. Ve vězení pak strávil osm let, byl propuštěn v červenci 1956. V roce 1967 se mu podařilo odejít do Rakouska.

K Pojarově zatčení došlo především zásluhou agenta-provokatéra D-8006. Pod tímto označením se skrýval Klement Hlásenský. Ten byl v letech 1940–1945 příslušníkem čs. zahraniční armády na Západě. Po válce se stal tajně členem KSČ a v roce 1946 agentem Obranného zpravodajství. Přestože byl Klement Hlásenský mimořádně nebezpečným agentem, jehož zásluhou se ve vězení ocitla řada nevinných lidí, nefiguruje dnes jeho jméno na žádném seznamu tajných spolupracovníků komunistických bezpečnostních složek.

/ Summary

The study presents the persecution of priest Josef Pojar who was a parachutist during the second World War and after that worked as an officer of the Clerical Service of the Czechoslovak Army. Josef Pojar was arrested over a provocative attempt to depart the country and go on an exile. He was condemned to life sentence in December 1948. He spent eight years in prison and was released in July 1956. In 1967 he was succeeded to leave the country and went to Austria.

Credit to Pojar's arrest goes mainly to the agent-provocateur D-8006. Under this label had concealed Klement Hlásenský. He was the member of the Czechoslovak Foreign Army in the West during 1940–1945. After the war he became in secret the member of the Czechoslovak Communist Party and in 1946 an agent of Defence Intelligence. For all that Klement Hlásenský was an exceptionally dangerous agent, whereby who credits for imprisonment of a number of innocent people, however, his name figures nowhere in any lists of the secret fellow-workers of the communist security units.

ČESKOSLOVENSKO-BRITSKÉ ZPRAVODAJSKÉ SOUPEŘENÍ

/ Prokop Tomek

Datum 25. února 1948, kdy komunisté v Československu převzali moc, lze chápat mimo jiné jako datum zahájení protikomunistického odboje. Není tajemstvím, že na opačné straně barikády se na něm podílely západní mocnosti. Spojily se zde zájmy exilu se zájmy států ohrožených reálně či teoreticky Sovětským svazem a vznikajícím systémem jeho satelitů.

Československý protikomunistický, též třetí, odboj je chápán (pokud je vůbec akceptován) jako řada konkrétních informačních nebo sabotážních akcí uskutečněných v období 1948–1956. Jejich aktéry byli někteří čs. obyvatelé nebo uprchlíci řízení několika nepříliš koordinovanými středisky v zahraničí. V pozdějších desetiletích se hovoří o *odporu* či *opozici*, pojem *odboj* chápáný ve smyslu platném v 50. letech není vůbec používán. Ojedinelé pokusy o ozbrojené nebo sabotážní akce (pumové útoky, únosy, případně písemnosti s otevřeně útočným obsahem) byly a jsou zařazovány pod kategorií teror. Odpůrci komunistického režimu se od těchto projevů distancují a vzhledem k problematické motivaci i použitým prostředkům na tom není třeba nic měnit.

Škála metod odboje je ale samozřejmě širší. Jde o další zpravodajské aktivity proti komunistickému režimu, které byly z hlediska použití násilí bez problémů, nicméně v přestoupení daných zákonů na rozdíl od aktivit jakékoliv politické opozice zcela jednoznačné. Jejich důvodem byla v zásadě nespokojenost s komunistickým režimem, a to zvláště po srpnu 1968. Důležitou roli mohly v některých případech hrát peníze, ovšem riziko při odhalení bylo obrovské.

Zůstává otázkou, zda do kategorie protikomunistický odboj řadit projevy vědomých protirežimních aktivit z doby normalizace. Čeští historikové se tomuto problému věnovali dosud jen okrajově a bez zásadního závěru.¹

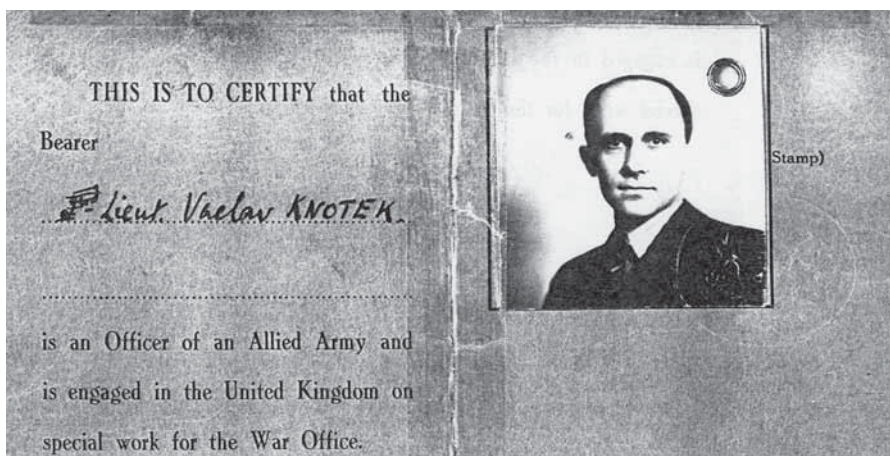
Následující text je snahou o shrnutí, i když jistě ne vyčerpávající, československo-britského zpravodajského soupeření, a to právě i se záběrem na období normalizace.

Složité začátky

Asi první známou akcí zahraničního exilu podpořenou Velkou Británií byla mise škpt. Václava Knotka². Knotek měl zkušenosti z domácího i zahraničního odboje v době druhé světové války. Po ní byl zaměstnancem československého ministerstva vnitra a před únorem 1948 spolupracoval s tajemníkem národně socialistické strany Vladimírem Krajinou. Hned v únoru musel uniknout

1 ▶ Teoretickým zpracováním pojmů *opozice*, *odpor* a *odboj* v druhé polovině existence čs. komunistického režimu se zabýval Petr Blažek: Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu. In: Blažek, Petr (ed.): Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989. Dokořán, Praha 2005. Blažek odkazuje i na předcházející úvahy Jaroslava Cuhry v publikaci Tretní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972. Sešity ÚSD 29, ÚSD AV ČR, Praha 1997.

2 ▶ Václav Knotek (1910–1948), přednosta šifrového oddělení zpravodajského odboru MV, v říjnu 1946 odchod z MV, v roce 1947 působil na repatričním oddělení MV.



Původní podoba Václava Knotka; Zdroj: AMV


zatčení a již na jaře se mu podařilo do Velké Británie dostat i manželku se čtyřmi dětmi. Knotek se zapojil do odboje jako kurýr rodících se odbojových struktur čs. exilu.

Přijel do Československa 15. června 1948 večer vlakem, s britským pasem na jméno John Robert Coles. Použil maskování, s pomocí paruky, brýlí a gumových vložek do úst se mu podařilo pozměnit svoji podobu. Měl v úmyslu vybudovat, s využitím svých dosud existujících kontaktů na úřadech, informační kanál do zahraničí. Knotek dokonce počítal, že zprávy pro exil bude šifrovat pomocí úředního radiového spojení ministerstva zahraničních věcí. Již druhý den byl ale jedním ze svých kontaktů, Karlem Svobodou, prozrazen Státní bezpečnosti. Svoboda byl Knotkovým spolubojovníkem ze zahraničního odboje, parašutistou výsadku WOLFRAM a po válce se stal úředníkem ministerstva zahraničí.³ V podvečer 16. června 1948 byl Knotek v průběhu schůzky se Svobodou na nábřeží u Právnické fakulty v Praze zatčen a převezen do věznice StB ve Washingtonově ulici. Během přijímací procedury se mu podařilo použít jed ukrytý v ústech. Státní bezpečnost Knotkovu smrt utajovala. Takto tragicky skončil pravděpodobně první pokus o zpravodajskou akci exilu pod britskou ochranou. Byl poznamenán chaotickými popřevratovými poměry v Českoslo-

3 ► Evidenční podklady zveřejněné podle § 7, zák. č. 107/2002 Sb. na internetové adrese mvr.cz/2003/evidence/stb_rady.html, záznam k osobě: Karel Svoboda, nar. 1912, evidován jako agent s krycím jménem KAPR 18. 11. 1955 1. oddělením 3. odboru V. správy MV, svazek archivován 2. 8. 1957 pod a. č. 399867 MV.

vensku a patrně i nepromyšlenou a málo konspirativní přípravou v zahraničí.⁴ Určité motivy z této akce (kurýr se změněnou podobou) byly pravděpodobně využity v seriálu Třicet případů majora Zemana.

| DESCRIPTION-SIGNALLEMENT ² | | +Wife-Forma |
|---|--------------------|-------------|
| Profession (Profession) | SALESMAN | |
| Place and date of birth (Lieu et date de naissance) | LONDON / 14.4.1911 | |
| Residence (Résidence) | LONDON | |
| Height (Taille) | 5 ft 6 in | |
| Colour of eyes (Couleur des yeux) | grey | |
| Colour of hair (Couleur des cheveux) | black | |
| Special particularities (Particularités spéciales) | | |
| *CHILDREN-ENFANTS | | |
| Name-Name (Nom) | | Sex-Sexe |
| Date of Birth-Date de naissance | | |
| Signatures of Bearer-Signature du Titulaire <i>J. R. Coles</i> | | |
| Signature of Wife-Signature de sa Femme | | |

| | |
|---------------|--|
| WIFE FEMME | PHOTOGRAPH OF BEARER WRNG-32-1 ³ |
| (photo) |  |

Václav Knotek jako britský obchodník Coles; Zdroj: AMV

4 ▶ Mise Václava Knotka v červnu 1948 byla již dostatečně popsána – Šolc, Jiří: Smrt přála statečným. Praha 1995, s. 183–193; Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách, díl III. Praha 2002, s. 191–195. Z původních archívních pramenů k misi V. Knotka zejména: Archiv Ministerstva vnitra České republiky (dále jen AMV), a. č. V-5621 MV, Krajina Vladimír a spol., podsvazky 1, 10, 28, 39.

Československý zpravodajský úřad 1949–1956

Možná, že Knotkova smrt znamenala určité poučení pro exil i pro britskou stranu. Po půl roce vznikl ve Velké Británii Československý zpravodajský úřad (Czechoslovak Intelligence Office – CIO).⁵ O jeho činnosti nejsou bohužel dosud dostupné komplexní informace. Naštěstí po roce 1989 promluvili alespoň někteří z pracovníků CIO, z nichž nejvýznamějším byl vedoucí tohoto úřadu, gen. Karel Procházka. Důležitým zdrojem informací jsou zprávy o činnosti CIO, které agent LIGHT předával československé rozvědce (I. správě MV) v letech 1956–1962. Pocházejí ovšem z jednoho zdroje a prošly filtrem Státní bezpečnosti, specifické instituce limitované odborně, informačně a ideologicky, a je na ně proto třeba nahlížet kriticky. Nicméně opatření StB vykonaná na základě LIGHTOVÝCH zpráv vedla k ukončení činnosti CIO a musela mít konkrétní a věcný základ.

Československý zpravodajský úřad byl založen na přelomu let 1948–1949. Měl být jednou z odnoží plánované exilové zpravodajské organizace. Ta měla mít tři hlavní, na sobě nezávislé, části: v USA (v čele s gen. Sergejem Ingram – současně vedoucím celého úřadu), ve Francii (v čele s gen. Čenkem Kudláčkem-HUTNÍKEM) a ve Velké Británii. Tyto součásti měly být přičleněny k zpravodajským službám USA, Francie a Velké Británie. CIO byl proto zpočátku partnerem, později součástí britské zpravodajské služby SIS.⁶ Vytvořili jej a kádrově obsadili čs. pouňoroví exulanti a současně bývalí příslušníci druhého zahraničního odboje. Úvodní jednání s britskou stranou vedl generál Sergej Ingr,⁷ který

5 ► Nutno upozornit na nejednotný výklad zkratky CIO a překlad názvu. V materiálech StB se hovoří o *Czechoslovak Intelligence Office* (překlad *Čs. rozvědný úřad*). Termín *office* a překlad *zpravodajský úřad* je použit v Encyklopedii špionáže (Churáň, Milan a kol.: Encyklopedie špionáže. Libri, Praha 2000) a v práci Československo ve zvláštních službách (Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Themis, Praha 2002). Eduard Stehlík vykládá zkratku CIO nikoliv jako Czechoslovak Intelligence Office, ale Czechoslovak Intelligence Organization (Stehlík, Eduard: MEASURE – příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization. In: Studentské listy, 25, 1991). Není bohužel k dispozici žádný oficiální dokument, kterým by se dal určit správný název v originále. Pokud jde o překlad, dávám přednost před termínem *rozvědný* dnes obvyklejšímu *zpravodajský*.

6 ► Secret Intelligence Service (SIS), známa též jako MI-6 (Military Intelligence Department 6), britská zpravodajská služba existující od roku 1911 do současnosti.

7 ► Sergej Ingr (1894–1956), v době I. světové války příslušník čs. legií v Rusku a Francii. Absolvent Vysoké školy válečné v Paříži. Po okupaci v roce 1939 zemský velitel Obrany národa. V květnu 1939 odešel do zahraničního odboje, člen Čs. národního výboru v Paříži a vedoucí vojenské správy. 1940–1944 ministr obrany čs. vlády v exilu. 1944 až duben 1945 vrchní velitel čs. branné moci. Po osvobození nemohl působit v čs. armádě, od prosince 1947 vyslanec ČSR v Holandsku, po únoru 1948 na funkci rezignoval a aktivně působil v protikomunistickém odboji.

pro funkci vedoucího CIO navrhl plk. Karla Procházku.⁸ Byl to pokus navázat na vysoce oceňovanou činnost zpravodajské skupiny generála Františka Moravce⁹ v Anglii během druhé světové války. Účast ve druhém odboji na Západě se stala v poúnorovém Československu až na výjimky stigmatem. Důstojníci byli odstraňováni z armády, nejruznějším způsobem pronásledováni a řada z nich volila nový odchod do exilu. Personální obsazení zkušenými odbojáři se osvědčovalo a CIO dlouho unikal pozornosti komunistické StB. CIO měl malý výkonný aparát, který řídil poměrně velkou síť spolupracovníků a dlouhotrvající dobré utajení před protivníkem – československou Státní bezpečností.

Pracovníci CIO na počátku své činnosti volili pravděpodobně metody zcela odpovídající době a možnostem. Osobní styky mezi Východem a Západem byly omezené, korespondence pod kontrolou, takže při zpravodajské činnosti nezbývalo než využívat kurýry (tzv. agenty-chodce), mrtvé schránky, vysílačky. Tato metoda je v Archivu Ministerstva vnitra ČR jednoznačně doložena v souvislosti s činností kurýra Jana Brejchy a jím získaných kurýrů Cyrila Slámy a Miloslava Procházky v letech 1950–1952.¹⁰ Tito kurýři CIO řídili zpravodajskou síť na Moravě a na Slovensku, vytvořili při tom početné skupiny spolupracovníků, informátorů a radistů z řad československých občanů.¹¹

Neortodoxní metody CIO dokládá vysílání kurýrů do ČSR pomocí balonů. První doložený přelet se uskutečnil v polovině června 1953. Kurýr Miro-

8 ▶ Karel Jindřich Procházka-KENNETH PROUD (1905–1999), r. 1925 absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích a stal se důstojníkem čs. armády. V letech 1933–1936 vystudoval Vysokou školu válečnou. V roce 1939 odešel do zahraničního odboje, zúčastnil se bojů ve Francii (přednosta operačního oddělení čs. pěší divize), ve Velké Británii byl důstojníkem čs. smíšené brigády. 1941–1944 byl vyslán do Indie, v roce 1945 se zúčastnil jako náčelník štábu dělostřelectva 1. čs. armádního sboru osvobození Československa. V letech 1946–1947 působil jako generální sekretář Čs. komise pro přesídlování Slováků z Maďarska. Do února 1945 sloužil v čs. armádě, naposledy jako velitel dělostřelecké brigády ve Staré Boleslavi, v srpnu 1948 odešel do exilu a stal se vedoucím čs. zpravodajské organizace ve Velké Británii (oficiálně poradcem britské vlády). Vedoucím CIO byl od založení organizace do ukončení její činnosti v roce 1957. Od roku 1958 žil v jižní Africe, kde zastával vedoucí funkce v průmyslových podnicích. V roce 1991 se vrátil do původní vlasti. V Česku žil v ústraní až do své smrti v roce 1999.

9 ▶ František Moravec (1895–1966), řídil vojenské zpravodajství čsl. armády před II. světovou válkou, 14. 3. 1939 unikl před okupací Československa se skupinou důstojníků do Velké Británie, kde se dal k dispozici čs. zahraničnímu odboji. Do roku 1945 řídil vojenskou zpravodajskou složku MNO čs. exilové vlády a výsledky práce jeho složky byly vládami Spojenců vysoce hodnoceny. V letech 1945–1948 odsunut v armádě na podřadné místo, po propuštění z armády v březnu 1948 odešel do exilu a pod patronací zpravodajských služeb USA začal z Německa pracovat zpravodajsky proti čs. komunistickému režimu. V polovině padesátých let odjel do USA.

10 ▶ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631 KONTAKT 441 – spis prověřované osoby vedený na Jana Brejchu; V-656 Brno – skupinový vyšetřovací spis; a. č. 2516 Brno r. č. 195 TATRA – agenturně pátrací spis vedený na Miloslava Procházku; V-810 Brno – skupinový vyšetřovací spis vedený na Cyrila Slámu a spol.

11 ▶ Srov.: Toměk, Prokop: Dvě protikomunistické skupiny na Moravě v 50. letech. In: *Securitas imperii* 12. ÚDV, Praha 2005, s. 245–278.



Balon jednoho z britských agentů – Miroslava Vaji, kterým se úspěšně dopravil do ČSR v červnu 1953; Zdroj: Muzeum Policie České republiky

slav Vaja odstartoval z prostoru nacházejícího se mezi Waldmünchen a Furt im Wald asi 5 km od hranic s Československem. Po zhruba dvou hodinách letu přistál u obce Zdemyslice poblíž Plzně. Poté, co Vaja s vybavením vystoupil, nechal balon uletět. M. Vaja po svém zatčení při další cestě do ČSR v říjnu 1953 Státní bezpečnosti doznal, že byl vycvičen v Klagenfurtu příslušníkem CIO s krycím jménem PETR (pravděpodobně Miloslav Fajkoš).¹² Asi 3. 12. 1953 byl další balon nalezen u Hluboké nad Vltavou. Kurýrovi Josefu Burianovi uletěl při vystupování na jiném místě a StB v koši balonu nalezla celé vybavení. I Josef Burian byl kurýrem CIO, StB jej však nedopadla. Další známý případ dopadl tragicky. Dne 13. 8. 1954 byli u Valešína (okres Sedlčany) nalezeny mrtvoly kurýrů Františka Jakoubě (používal krycí jméno MALEC) a KARLA BLAŽKA (jeho pravé jméno se dosud nepodařilo zjistit). Oba zahynuli po předčasném odpojení koše od balonu. Přeprava pomocí balonů sice výrazně eliminovala rizika vyplývající z fyzického překročení hranice, umožňovala bezpečnou přepravu vybavení, zejména vysílaček, ovšem přinášela rizika jiná.

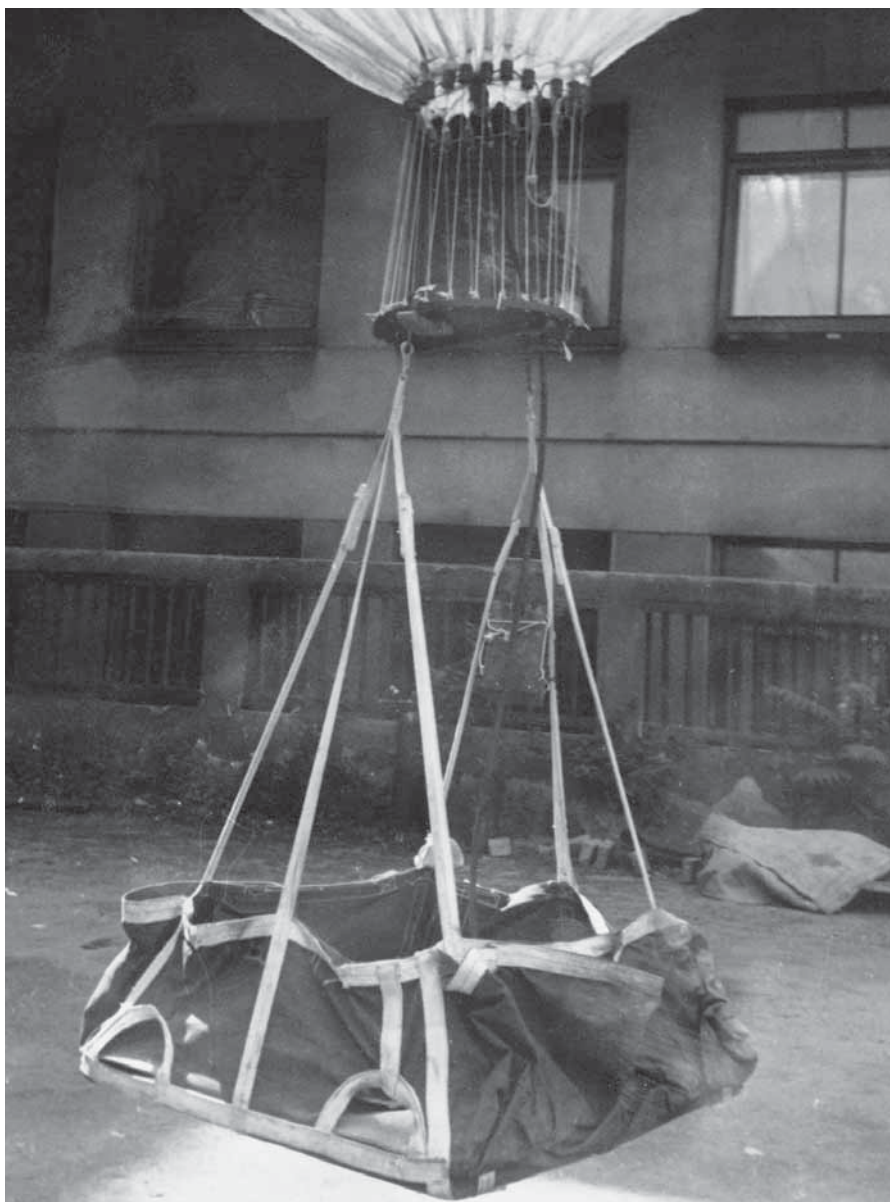
Aktivity kurýrů byly ale nakonec Státní bezpečností často do značné míry odhalovány. Ve svých vzpomínkách potvrzuje vysílání kurýrů přes hranici i gen. Karel Procházka.¹³ Přesto není znám konkrétní rozsah těchto operací. Byly vedeny z území SRN a Rakouska, kurýři byli vysíláni pěšky, na lodích (s pomocí spolupracovníků – lodníků Labské plavby), po železnici nebo v roce 1953 pokusně i balony.¹⁴ Měli úkoly zejména zpravodajské, například se zajímali o dodávky uranové rudy do SSSR, ale podle Procházky se zabývali i organizováním sabotáží a šířením dezinformací. Spojení se spolupracovníky v Československu zajišťoval z vysílacího střediska CIO v rakouském Klagenfurtu špičkový radiotelegrafista mjr. Josef Süsser. Ostraha státní hranice se stávala ale čím dál dokonalejší a přechod přes ni nebezpečnější. Zpravodajské výsledky nebyly asi příliš oslnivé, jak sám gen. Procházka přiznal: „*S ohledem na intelektuální úroveň, věk i společenské postavení nebylo možné používat normální agenty k získávání zpráv vysoké hodnoty a k navazování kontaktů s významnými osobnostmi hospodářského, politického a kulturního života.*“¹⁵ V průběhu padesátých let se začala měnit politická situace a rozšiřovaly se kontakty mezi Východem a Západem. To umožňovalo změnit zásadně styl práce.

12 ► AMV, f. 323 (Kabinet StB materiálů), s. 212–218, Protokol o výpovědi s M. Vajou, II. správa MV, 17. 10. 1953.

13 ► Stehlík Eduard: MEASURE – Příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization. In: Studentské listy, 25, 1991, s. 16.

14 ► Pro CIO jsou doloženy lety z Německa do Československa kurýrů Miroslava Vaji v červnu 1953 a Josefa Buriana v prosinci 1953. M. Vaju StB zatkla při další, pozemní cestě v říjnu 1953, ale Burian nebyl nikdy dopaden. Balonový výcvik probíhal na základně RAF v anglickém Bedfordu.

15 ► Tamtéž.



Balon, ve kterém letěli kurýři František Jakoubě (používal krycí jméno MALEC) a KAREL BLAŽEK (jeho pravé jméno se dosud nepodařilo zjistit), zabavila STB.
Zdroj: Muzeum Policie České republiky

Někdy kolem roku 1955 tedy přešel CIO plně na metodu využívanou příležitostně již dříve. Spočívala v získávání spolupracovníků z řad československých občanů, vyjíždějících na Západ legálně. Metoda, známá také jako „bílé linky“, měla několik předností. Byla bezpečná pro CIO, protože nikdo z jeho příslušníků neriskoval zatčení v ČSR. Při dodržování přísné konspirace všech aktérů mohla být bezpečnější i pro spolupracovníky, protože při legálních cestách za hranice ČSR mohla StB jen obtížně, nebo i vůbec kontrolovat a prověřovat jejich pohyb, styky a aktivity. Dalším kladem byla takřka ve všech případech výjimečná hodnota spolupracovníků. Jednalo se většinou o elitu každého oboru: vědci vyjíždějící na konference, vysoce postavení zástupci obchodních firem, špičkoví sportovci a umělci. Měli dobré styky a informace, vzděláním a původem patřili vesměs do středních vrstev vnitřně nesympatizujících s komunisty. Gen. Procházka praxi popsal po letech takto: *„Třebaže režim domova omezil vysílání vědců, technických odborníků a specialistů do ciziny, jednotlivci toho druhu přec jen občas se dostali na mezinárodní konference a jednání. V listinách cestujících letadly, které přicházely na můj stůl, mně bylo možno nalézt jména takových, kteří podle mé kartotéky byli označeni jako odpůrci režimu, a taková, o nichž nám bylo známo, že mají přátele v obci exulantské. Tím bylo možno sjednat navázání styku a případně získat spolupracovníky. Cenní byli zvláště jednotlivci, kteří měli možnost získat zprávy mezi hierarchií politickou. Postup tak uvedený sledovali orgánové MEASURE v městech, kde se konaly mezinárodní konference a jednání. Sám jsem se setkával s jednotlivci světa vědeckého a technického, s členy Akademie věd a pod. v řadě států Evropy. Když mně bylo třeba letět do míst, kde Rusové měli možnost kontroly cestujících letadly, sponsoři mi vystavili cestovní pas s nečeským jménem. Pro vystavení takového pasu pro cizince bylo třeba sponzorům obdržet povolení ministra, což znamenalo zdržení. Proto mi navrhli zjednodušit postup tím, že příjmu britské státní občanství, a tím mohou oni sami vystavit nový pas administrativním řízením. Po poradě a schválení dr. P. Zenkla a gen. Ingra jsem zažádal o „znárodnění“. Tak zatím, co cizinec čekal na získání práva britského občana pět let, u mě záležitost byla vyřízena za jeden den.“¹⁶*

CIO tedy k získávání těchto lidí používal obratnou techniku. Spočívala v nalezení vhodného kontaktu vyhlédnutého spolupracovníka. Tímto kontaktem býval exulant, starý přítel, známý, krajan, bývalý kolega. Nebo mohl mít alespoň s adeptem spolupráce nějaké společné přátele, známé či kolegy. CIO využíval početnou databázi spolupracovníků v exilu. Někdo z těchto lidí se pak zdánlivě náhodně setkal s budoucím spolupracovníkem, třeba i v třetí zemi, případně napsal doporučující dopis třetí osobě. Kontaktující citlivým způsobem

16 ► Vojenská kancelář prezidenta republiky, příloha dopisu K. J. Procházky z února 1990 adresovaného prezidentu ČSFR.

zjistil politické názory vytypovaného člověka, případně naznačil zájem o spolupráci a někdy jej i přímo získal. Nový spolupracovník pak odjel s úkoly do Československa a při následující cestě na Západ přivezl informace podle zadání nebo možností. Pokud nevycestoval, psal z Československa zprávy tajnopisem.

Metoda asi dobře fungovala a přinesla Velké Británii nepochybně řadu skutečně cenných informací včetně vojenské oblasti: „*Souhrn zpráv a poznatků o poměrech v ČSR jsem zpracovával v situační hlášení, která jsem předkládal sponzorům a zasílal kolegům ve Washingtonu a Paříži. Sponzoři moje situační zprávy rozesílali orgánům spojeneckých služeb. Dále jsem na požádání zpracovával expertizy na nejrůznější témata. Mimo přímý styk s orgánem sponzorů, který mne navštěvoval dvakrát týdně, a občasně obědy a konference s vrcholnými orgány britské služby pro okamžitý styk [a] dotazy od sponzorů, hlavně stran osobností z ČSR, jsem měl nainstalovaný neodposlouchatelný telefon.*“¹⁷

Organizační struktura CIO je rekonstruována podle dostupných informací. O vývoji a personálním obsazení CIO se lze mnoho dozvědět i ze vzpomínek generála Karla Procházky. V roce 1991 je v textu věnovaném CIO využil Eduard Stehlík¹⁸ a s Karlem Procházkou mluvil i Karel Pacner.¹⁹ Bohužel tyto vzpomínky pamětníka, i když naprosto klíčové osoby, neumožňují zcela bezpečně rekonstruovat některá místa historie CIO. Není například zcela jasná struktura centrály CIO. Gen. Procházka hovoří o ofenzivním, defenzivním a studijním odboru a administrativním oddělení. Zpráva předaná agentem LIGHTEM ukazuje strukturu centrály složenou pouze z operačního, bezpečnostního a administrativního oddělení. Další nejasnosti přetrvávají ohledně zániku, zániku a personálního obsazení některých rezidentur (podle K. Procházky „předsunutých stanic“) CIO v zahraničí. Zde chybějí některé údaje zcela.

Centrála CIO sídlila v Londýně postupně na několika adresách pod krycím jménem jako firma Kenneth Proud Translation Office. Interním krycím jménem CIO bylo MEASURE („Opatření“).²⁰ Aparát kádrových příslušníků CIO nebyl rozsáhlý, řádově několik desítek osob. V zahraničí měl CIO zhruba dvě stě spolupracovníků využívaných příležitostně a několik desítek spolupracovníků majících možnost cestovat z Československa na Západ. Zatímco většina kádrových příslušníků CIO je dnes pravděpodobně známa, celá řada spolupracovníků v zahraničí i v Československu a zejména obsah a výsledky jejich činnosti známy dosud nejsou.

17 ▶ Tamtéž.

18 ▶ Stehlík Eduard: MEASURE – Příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization. In: Studentské listy č. 25, Praha 1991, s. 16.

19 ▶ Bílé linky z Londýna. In: Pacner Karel: Československo ve zvláštních službách. Díl III. Themis, Praha 2002, s. 387–423.

20 ▶ I. správa Mv vedla CIO ve své evidenci pod krycím názvem KOLOS.

Přes velkou péči věnovanou konspiraci se v hladce fungujícím aparátu objevil nakonec vadný prvek: zrádce Karel Zbytek – agent LIGHT.²¹

Jen asi díky slabé kontrole se mohlo stát, že jeden z příslušníků CIO minimálně více než jeden rok shromažďoval informace o struktuře, personálním obsazení, metodách a spolupracovnících. Mohl dokonce vynášet a kopírovat dokumenty. Svoje vědomosti výhodně prodal československé komunistické rozvědce – I. správě ministerstva vnitra. Aparát MV poznatky využil k rozbití sítě spolupracovníků v ČSR. Dva z nich byli popraveni, několik dalších odsouzeno k dlouholetým trestům vězení. U dalších se asi zbrkllost Státní bezpečnosti v zatýkání nevyplatila, scházely věrohodné důkazy o spolupráci a StB nechtěla odkryt karty a prozradit svůj zdroj. Proto někteří spolupracovníci CIO nebyli odsouzeni, jen malá část z nich byla alespoň pod pohrůzkou postihu získána ke spolupráci s StB a I. správou MV.

Je otázkou, nakolik byla likvidace sítě CIO promyšleným činem a nakolik primitivním projevem síly. Agent LIGHT v roce 1957 oznamoval, že po rozpuštění CIO ztratil on sám veškeré možnosti dále informovat o nově organizovaném čs. úseku SIS. To potvrzuje i jedno z hodnocení československé Státní bezpečnosti: „*Jako chybu tehdejšího vedení StB lze označit, že nebyl dostatečně zabezpečen koordinovaný postup při operativním rozpracování jednotlivých osob v akci LIGHT, a na základě toho se stalo, že SIS v důsledku našeho živelného zatýkání agentů CIO v krátké době rozpoznala agenturní pronikání československých tajných spolupracovníků do CIO, a proto učinila rázná opatření, která spočívala v tom, že rezidentury CIO rozpustila, převzala veškerou agenturně operativní činnost proti Československu do svých vlastních rukou.*“²²

Po zatčení řady spolupracovníků a následných špatných výsledcích byl v říjnu 1957 CIO rozpuštěn. Ačkoliv britská zpravodajská služba tušila za sérií neúspěchů zradu ve vlastních řadách, nebyl tehdy pachatel přes provedená šetření odhalen. Ukončení činnosti CIO ale možná podpořily i mezinárodně politické změny a úsporná opatření.

Československý zpravodajský úřad byl svým složením a úspěchy výjimečnou zpravodajskou službou. Generál Procházka uvádí, že snahy Britů vytvořit podobnou organizaci s polskými, bulharskými a rumunskými exulanty ztroskotaly.²³ CIO znamenal pravděpodobně velký přínos pro Západ v době souperení se Sovětským svazem a jeho satelity.

21 ► Podrobněji k osobě a činnosti Karla Zbytky viz Tomek, Prokop: Agent LIGHT – tajný spolupracovník v britské rozvědce službě. In: Securitas imperii 8. ÚDV, Praha 2001, s. 149–182; Tomek, Prokop: Československý rozvědný úřad. In: Historie a vojenství 3. Praha 2004, s. 74–90.

22 ► Běhounek, R. – Zamykal, V: Boj orgánů StB s podvratnou činností speciálních služeb Velké Británie na území Československa, interní publikace MV, rok vydání nezjištěn.

23 ► Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Díl III. Themis, Praha 2002, s. 388.

Dramata třetího odboje

Díky výzkumu poslední doby je možno zaplnit jedno z bílých míst tématu. Jedná se o dosud neznámé poznatky o činnosti již zmíněných kurýrů CIO – Cyrila Slámy a Miloslava Procházky. Po rozbití sítě spolupracovníků Jana Brejchy na podzim 1950 na Brněnsku odešli do Rakouska Jan Brejcha, Cyril Sláma a Miloslav Procházka.²⁴ Brejchova stopa v zahraničí již tehdy mizí. Sláma a Procházka byli ale převezeni do střediska CIO v Klagenfurtu. Zde je Miroslav Plaňava a Miloslav Fajkoš podrobili šestiměsíčnímu výcviku.²⁵ V doprovodu spojky přešli Sláma i Procházka 31. 3. 1951 ozbrojeni a vybaveni mj. vysílačkou na území Československa. Za úkol dostali údajně vytvořit na železniční trati Košice–Žilina agenturní síť pro případ válečného konfliktu. Spojení udržoval Cyril Sláma pomocí radiostanice. Miloslav Procházka působil v Československu do poloviny října 1951, kdy onemocněl a byl odvolán do Rakouska. Pak dva roky školil další agenty a v létě 1953 odjel natrvalo do Sao Paula v Brazílii.²⁶ Cyril Sláma na své misi osaměl a využíval opakovaně pomoci svých příbuzných na Brněnsku. Při rutinním výsledku počátkem února 1952 se o Slámových návštěvách prorekla jeho švagrová a StB pojala podezření, že Sláma je stále na území ČSR. Další pozornost byla zaměřena na Slovensko. Příslušníky KV StB Žilina byl Cyril Sláma již 16. 2. 1952 zatčen. Následující den jej převzali příslušníci I. sektoru (kontrarozvědného), Velitelství StB v Praze. Protože ochotně vypovídal (od zatčení do 19. 3. 1952 s ním bylo sepsáno 58 stran protokolu) a byl stržm. Zdeňkem Müllerem z referátu 28/B (problematika „agenti-chodci“) překvapivě vyhodnocen jen jako neuvědomělý nepřítel režimu, bylo se Slámou již od 21. 2. 1952 počítáno pro další radiohru StB s CIO. K tomu chtěla StB využít Slámovu vysílačku (jejíž provoz údajně již několik měsíců předtím sledovala pod krycím označením ZELENÁ 4). Jako nejsilnější argument měla StB ovšem ve vazbě drženou celou Slámovu rodinu – manželku, otce a matku a řadu příbuzných, přátel a spolupracovníků, celkem 12 osob. Na zatčení většiny z nich měly významný podíl právě výpovědi Cyrila Slámy. Jeho dvě děti, osmiletý chlapec a čtyřletá dcera, byly svěřeny přechodně do péče sestřenici. Vysílat pod kontrolou StB začal Sláma již 26. 2. 1952. Pro tento účel byl vyzvedáván z tajné věznice kontrarozvědky na velitelství StB ve Wintrově ulici v Praze příslušníkem I. sektoru (nejprve Červeným, později Chvojkou) a odvážen do le-

24 ► Tomek, Prokop: Dvě kapitoly z dějin protikomunistického odboje na Moravě počátku padesátých let. In: *Securitas imperii 12*. ÚDV, Praha 2005, s. 245–279.

25 ► Cyril Sláma, nar. 1926, vyučený strojní zámečnick. Otec dvou dětí, po válce pracoval jako průvodčí, pak krátce živnostník, pak opět strojní zámečnick. V letech 1946–1948 organizován v nár. soc. straně. V létě roku 1950 začal aktivně spolupracovat s britskou zpravodajskou službou.

26 ► AMV, a. č. 2516 Brno, agenturně-pátrací svazek, r. č. 195 TATRA, vedený 1955–1960 na Miloslava Procházku.

sů v okolí Hradce Králové. Do 13. 3. 1952 ukutečnil Sláma celkem 12 pokusů o spojení s radiocentrálou CIO v Klagenfurtu, některé ale nebyly úspěšné. Vysílání bylo ukončeno po obdržení radiodepeše s výzvou, aby se Sláma dostavil do Klagenfurtu, kde s ním má být osobně projednána připravovaná důležitá operace. StB měla zájem pokračovat v lákavé zpravodajské hře, od níž si slibovala proniknutí pomocí nového spolupracovníka do struktur CIO v zahraničí a likvidaci aktivit britské zpravodajské služby na území Československa. Navíc rukojmí se zdála být silnou pojistkou. Proto byl již 15. 3. 1952 schválen návrh na vyslání Cyrila Slámy do zahraničí. Dne 21. 3. 1952 podepsal formální žádost ministru vnitra o umožnění spolupráce a zpravodajský slib (krycí jméno agenta znělo CÍSAŘ). Po přátelské večeři s „řídícím orgánem“ Chvojkou a rychlých přípravách na cestu byl již následující den vysazen z pomalu jedoucího auta poblíž státní hranice na silnici mezi Valticemi a Lednicí.²⁷

Sláma se ze zahraničí ozval ještě jednou telefonicky a třikrát poslal na dohodnutou krycí adresu do Prahy tajnopisné zprávy, podle nichž byl v Klagenfurtu prověřován. Poté se Cyril Sláma definitivně odmlčel. Vězněná rodina v Československu pro Slámu asi neznamenal tolik, aby s StB spolupracoval.

I. správa MV zjistila v letech 1959–1960, že Sláma žije asi od roku 1954 ve Velké Británii pod jménem Sadler. Do podzimu 1957 měl být osobním řidičem velitele CIO plukovníka Procházky, poté se živil jako řidič u soukromých firem a se světem zpravodajských služeb již neměl asi nic společného. I. správa MV sbírala o Slámovi-Sadlerovi nějakou dobu informace se záměrem jej kontaktovat. Jeho reakce na takový pokus ovšem byla zcela nepředvídatelná, navíc mohl informovat již jen o minulosti. Svazek LASO byl proto uložen do archivu rozvědky definitivně v květnu 1965.²⁸

Slámův osud je malou ukázkou skrytých dramát padesátých let, naznačuje složitá rozhodnutí, před kterými stáli aktéři třetího odboje. Je i určitým epilogem kapitoly činnosti kurýrů – agentů-chodců.²⁹

27 ► Archiv bývalé I. správy SNB (dále jen A I. S SNB), r. č. 42995, hlavní svazek.

28 ► A I. S SNB, r. č. 42995/011, Návrh na uložení materiálů LASA do Archivu I. správy MV, 3. oddělení 6. odboru I. správy MV, 28. 5. 1965, kpt. Potocký, č. l. 40–42.

29 ► Případ je mimochodem i ukázkou problémů, s jakými je možno se setkat při mapování činnosti StB: agent CÍSAŘ není evidován jako spolupracovník StB. Dotazem v AMV není dnes možné zjistit, že by někdy existoval agenturní svazek Cyrila Slámy. Důvodem je zavedení nové evidence kontrarozvědky v dubnu 1954 (užívané až do roku 1990). Tajní spolupracovníci z předcházející doby do ní byli zaneseni jen v případě, že spolupráce dosud trvala, s agentem CÍSAŘEM skončila formálně asi v průběhu roku 1953. Svazek I. sektoru Velitelství StB (od podzimu 1953 II. správy MV) byl pravděpodobně převzat I. správou MV někdy na počátku 60. let (svazek některé formální dokumenty neobsahuje) a zařazen do nově evidovaného svazku řádu 4 – 42995, evidovaného v lednu 1961. Jeho charakter je ale nejasný, protože agent kontrarozvědky CÍSAŘ nebyl jako typ rozvědky LASO fakticky ani osloven s nabídkou obnovení (či spíše navázání) spolupráce.

Další snahy československé StB

Karel Zbytek nebyl jediným zdrojem informací StB o britské zpravodajské službě. V roce 1954 byl do Rakouska vyslán I. správou MV pod krycím jménem BRANDNER³⁰ agent František Havelka.³¹ Ve Vídni se mu podařilo proniknout, nejprve jako spolupracovníkovi, později dokonce ve funkci „šéfagenta“ (údajně v hodnosti majora britské armády), do tamní rezidentury britské zpravodajské služby. Rezidentura byla formálně součástí Field Security Service a StB o jejím zařazení ve struktuře věděla jen tolik, že je krytím vyšší složky, ne však, že se jedná o CIO. Havelka se zabýval kontaktováním příjíždějících československých občanů a jejich výslechy. Do ČSR jej čs. rozvědka stáhla v listopadu 1957 (rakouské úřady dokonce nabyly podezření, že se jednalo o únos), pravděpodobně přišel o zaměstnání v souvislosti s likvidací CIO. V Praze vystoupil Havelka na tiskové konferenci řízené osobně ministrem vnitra Rudolfem Barákem. Na základě Havelkových zpráv StB v Československu zatkla nejméně osm spolupracovníků britské zpravodajské služby. Havelkovi StB zajistila „úřední úmrtí“ při údajné autonehodě, změnu příjmení a přestěhování do ústraní. Přesto byl v roce 1968 vypátrán a předvolán jako svědek k rehabilitačnímu řízení českobudějovického fotbalisty Antonína Prokeše, který doplatil vězněním na Havelkovu činnost ve Vídni.³² Havelka je zástupcem určitého typu spolupracovníků – vysazených agentů. Úspěšné proniknutí až do vlastní zpravodajské služby protivníka nebylo lehkým úkolem. Proto jich na straně československé StB nebylo příliš mnoho.

O CIO podal StB informace zpětně na konci šedesátých let i Bohuslav Holemář, jeden z někdejších kádrových příslušníků CIO. Holemář byl od roku 1936 důstojníkem československé armády, účastnil se zahraničního odboje ve Francii, Velké Británii a v Sovětském svazu. V létě 1948 se stal major Holemář obětí politických čistek, z armády byl propuštěn, koncem září 1948 opustil ilegálně Československo a odešel za svojí anglickou manželkou do Velké Británie.³³ V exilu pracoval nejprve jako úředník a v roce 1956 byl přijat do CIO. Nejprve vyhodnocoval v centrále poznatky na nové exulanty, v roce 1957 odešel na rezidenturu v Bruselu, řízenou Miroslavem Plaňavou. Pod krycím jménem PAUL zde typoval, rozpracovával a získával spolupracovníky, po zrušení CIO

30 ▶ František Havelka-BRANDNER, registrován I. správou MV v roce 1954 pod číslem 40379 jako agent, svazek byl v roce 1989 kompletně skartován.

31 ▶ František Havelka (1915–?), úředník, 25. 3. 1947 bylo zastaveno řízení pro obvinění z přeštku podle dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. O trestání některých provinění proti národní cti, 19. 3. 1954 odešel do „emigrace“ (ve skutečnosti vysazen do zahraničí s úkoly I. správy MV).

32 ▶ AMV, f. A 7 (Sekretariát náměstka ministra vnitra Jaroslava Klímy), inv. j. 665, č. l. 320–327; A I. S SNB, r. č. 10705 – objektový svazek Britská tajná služba v Rakousku.

33 ▶ AMV, a. č. V-5227 MV, Vyšetřovací spis vojenského zběha B. Holemáře.

v roce 1957 přesídlil do USA jako zástupce cestovní kanceláře. V roce 1968 se přijel podívat do Československa za příbuznými. Jeho příjezd zužitovala StB a od dubna 1969 s ním zahájila spolupráci s cílem využít jeho znalosti o CIO ke zpravodajské hře s britskou zpravodajskou službou. Hra měla vyvolat u protivníka dojem, že čs. rozvědka má v řadách poslanců britského parlamentu rozsáhlou agenturu a kromě toho bylo cílem i zpochybnit důvěryhodnost některých posrpnových exulantů ve Velké Británii. Státní bezpečnost přikládala akci značný význam. Holemáře skutečně ve Velké Británii kontaktoval bývalý příslušník CIO Karel Vrdlovec a provedl s ním pohovor, návnadě ale Britové neuvěřili. V roce 1972 Státní bezpečnost spolupráci s Holemářem ukončila poté, co jej ještě využila k natočení rozhovoru v propagandistickém a dezinformačním filmu *Vysoká hra*. Smyslem filmu byla diskreditace britských diplomatů a byla v něm i použita část LIGHTOVÝCH informací o struktuře CIO.³⁴ Holemář poté žil v Československu.³⁵

Dezinformacemi ohledně rozsahu a způsobu proniknutí rozvědky do CIO se snažila Státní bezpečnost znepokojovat SIS ještě několikrát. V roce 1973 vyšla kniha Vladimíra Fialy³⁶ *Taylorův návrat*, v níž je popisována činnost rakouské pobočky CIO. Autor se snaží dát do oběhu dezinformaci o agentovi StB působícím ve výcvikovém středisku CIO v Rakousku.³⁷ Se CIO souvisí i publikace *Akce Brusel* od téhož autora, v níž byla prezentována smrt příslušníka CIO Miroslava Plaňavy v roce 1968 jako dílo britské zpravodajské služby.³⁸ Na základě knihy byl natočen v Československé televizi v roce 1974 i stejnojmenný „hraný dokumentární film“. V roce 1977 vyšla kniha *Souboj v aréně Milana Hojera* (vlastním jménem Grubera). Zde publikovaná verze událostí obsahuje více reálných prvků, dokonce se zde o CIO mluví jako o KOLOSEU (skutečný krycí název čs. rozvědky pro CIO byl KOLOS). Ale průnik do CIO je popsán daleko složitěji, než jak proběhl ve skutečnosti. Agent Felix uvnitř CIO, velmi podobný Zbytkovi, byl řízen přes ve skutečnosti neexistující mezičlánky: agenta RACKA (George Rachwella) a nelegálního agenta čs. rozvědky DAVIDA (David Greenwooda), ve skutečnosti plukovníka čs. rozvědky (sic!).³⁹ A konečně – posledním a nejnámějším pokusem o dezinformaci a diskreditaci CIO byl

34 ► Cajthaml Petr: *Vysoká hra – Příběh jedné pomluvy*. In: *Securitas imperii* 9. ÚDV, Praha 2002, s. 258–268.

35 ► AMV, svazek agenta krycí jméno HLAVA; založen 5. 11. 1969 pod r. č. 14420 na Správě StB Brno 2. odboru 2. oddělení na osobu Bohuslav Holemář (1913–?). 12. 8. 1970 svazek převeden na II. správu Federální správy zpravodajské služby jako svazek agenta, ukončen 22. 12. 1972.

36 ► Biografii Vladimíra Fialy pod názvem *Několik skutečných i neskutečných postav z brněnské Státní bezpečnosti – Portrét příslušníka StB v komunistické propagandě* publikoval Petr Cajthaml ve sborníku *Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB*. Tilia, Šenov u Ostravy 2005.

37 ► Fiala, Vladimír: *Taylorův návrat*, Magnet, Praha 1973.

38 ► Fiala, Vladimír: *Akce „Brusel“*, Naše vojsko, Praha 1981.

39 ► Hojer (Gruber), Milan: *Souboj v aréně*. Magnet, Praha 1977.

jeden z dílů seriálu Třicet případů majora Zemana, který dostal název Bílé linky. Děj se měl odehrávat v roce 1961 v Berlíně a agentkou Státní bezpečnosti měla být žena – Hana Bízová (ve filmu ji hrála Regina Rázlová) a únik dat spolupracovníků CIO měl proběhnout právě z krycího podniku CIO v Západním Berlíně, striptýzového baru White lines (Bílé linky). Tímto způsobem měla být podpořena i dezinformace Státní bezpečnosti o údajné operaci LYAUTEY, což měl být rozkladný plán britské rozvědky.⁴⁰

Pro úplnost je třeba zmínit zajímavou a nečekanou teorii o pozadí „provalu“ v CIO, jak ji zveřejnil v květnu 2006 „řídící orgán“ Karla Zbytka-LIGHTA příslušník I. správy MV Jan Mrázek-PTÁČEK.⁴¹ Podle něj Zbytek nebyl zrádцем. Informace údajně předával československé straně po vzoru agenta A-54 Paula Thümmela na příkaz britské zpravodajské služby. Ta měla obavy z možnosti, že spolupracovníci CIO z Československa by mohli citlivé a obecně nebezpečné informace (například o zbraních hromadného ničení) předávat i jinam. Proto se údajně rozhodli své síť v Československu chladnokrevně likvidovat tím, že je přes Zbytka vyzradí československé StB. Pro teorii kromě Mrázkovy svědectví neexistují důkazy. Navíc má i slabiny. Proč by Britové sdělovali svému protivníkovi podrobně informace, které z Československa během několikaleté práce získali? Nebezpečných informací nebylo patrně ani příliš mnoho. Jejich předání StB mohlo být riskantní, mohlo vyvolat i různé nepředvídatelné kroky komunistického režimu. Ani v průběhu následujících desetiletí nebylo zaznamenáno nic, co by potvrdovalo tak zvláštní operaci. Možná se Jan Mrázek snaží na sklonku svého života o sebeospravedlnění; buď skutečnost chce vidět tímto způsobem, nebo ji takto vnímá.

Impérium vrací úder

Vlna emigrace po likvidaci Pražského jara měla rozsáhlý dopad na činnost bezpečnostních složek ČSSR. Kromě emigrace řady tajných spolupracovníků odešlo do zahraničí během tří let následujících po srpnu 1968 celkem 52 příslušníků MV. Mezi těmito lidmi byli tací, kteří neunesli sovětskou okupaci a vnitřně se s režimem rozešli. „Defektoři“ museli po zběhnutí odejít do zahraničí a vyhledat zde nejlepší možnou ochranu. Takovou mohly poskytnout jen americké zpravodajské služby. Čs. režim automaticky předpokládal, že za ochranu zaplatí zběhové svým ochráncům vědomostmi. Významnější defektoři pochopitelně skutečně zpravodajsky využiti byli, někteří také vystoupili před senátními výbory USA a v médiích, případně byli sami publikačně činní. Zda a jaký konkrétní význam měli tito přeběhlíci pro britskou zpravodajskou službu,

40 ► Procházka, Jiří: Hrdelní pře. Další čtyři případy majora Zemana. Československý spisovatel, Praha 1978.

41 ► Šiška, Miroslav: Opravený příběh o agentu Lightovi. In: Právo, 13. 5. 2006.

lze jen spekulovat. Faktem je, že první vydání pamětí nejnámějšího přeběhlíka Josefa Frolíka vyšlo právě v Londýně.⁴²

Kromě zběhnutí do zahraničí řešili v době tvrdé normalizace někteří příslušníci bezpečnostního aparátu své morální dilema jiným způsobem – spoluprací s druhou stranou. Je znám případ příslušníka Zpravodajské správy Generálního štábu Františka Vojtáska, který začal spolupracovat s francouzskou zpravodajskou službou, či příslušníka oblastního odboru rozvědky v Českých Budějovicích Josefa Hněvkovského, který byl odhalen v roce 1980 po téměř devítileté intenzivní spolupráci s americkou zpravodajskou službou.

Když na jaře 1976 náhle zemřel na srdeční slabost příslušník kontrarozvědky StB major Miloslav Kroča⁴³, zjistila náhodně StB, že se jednalo o dlouholetého a velice aktivního spolupracovníka britské zpravodajské služby. Miloslav Kroča se narodil 6. 10. 1925 v Havřicích. Pocházel z velmi chudých poměrů. Vyučil se soustružníkem a do roku 1946 pracoval v České zbrojovce v Uherském Brodě. V letech 1946–1948 vystudoval Strojní průmyslovou školu mistrovskou v Ostravě, po absolvování základní vojenské služby pracoval v technických profesích v továrnách v Uherském Brodě a Brumově. Kročův poválečný život se nelišil od mnoha vrstevníků, kteří se bez dlouhého váhání dali k dispozici komunistické straně. Prázdniny trávil na brigádách, při studiu průmyslovky ve volných chvílích vypomáhal na krajském sekretariátu KSČ v Ostravě. Již 10. května 1945 se totiž stal členem KSČ (po přijetí pracoval tři měsíce na sekretariátu KSČ v Uherském Brodě, protože zbrojovka byla v důsledku válečných událostí poškozena) a v roce 1951 absolvoval krajskou politickou školu v Gottwaldově. Byl příslušníkem Lidových milicí a vykonával v továrně nižší stranické funkce.

Dne 1. 10. 1953 byl Miloslav Kroča přijat jako mladší strážmistr k SNB a zařazen na Okresní oddělení Veřejné bezpečnosti Valašské Klobouky (mladší referent operativní skupiny se služebním platem 820 Kčs). O svých motivech a cílech napsal: „*Do sboru StB jsem se rozhodl vstoupit v důsledku odhalení kliky Slánský a spol. Jsem pevně rozhodnut tvrdě bojovat proti sabotérům a zrádcům v našem průmyslu.*“⁴⁴ V roce 1954 byl přeřazen jako operativce k Okresnímu oddělení MV ve Valašských Kloboukách, tedy na úsek StB. Zabýval se problematikou římskokatolické církve a sekt a měl poměrně úspěchy. Své zařazení si ale

42 ► Frolík, Josef: *The Frolík Defection (The Memoirs of an Intelligence Agent)*. Leo Cooper Ltd., London 1975.

43 ► Asi první zmínku o tomto významném špionovi je možno zaznamenat v již několikrát zmiňované knize K. Pacnera: *Československo ve zvláštních službách*. IV. díl. Themis, Praha 2002, s. 484–486. Kromě drobné chyby ve jménu (Jan místo Miloslav) odpovídají informace archivním materiálům.

44 ► AMV, personální spis Miloslava Kroči, č. l. 8, vlastnoruční životopis. V textu uvedené životopisné údaje a údaje o služebním postupu jsou čerpány z personálního spisu M. Kroči.

představoval na úseku ekonomické kontrarozvědky, problematika průmyslu mu byla bližší. Hodnocen byl vcelku dobře, až na jeden problém (který měl svůj význam o řadu let později) – nepořádek na pracovišti, zejména v administrativě. Roku 1956 si doplnil střední vzdělání maturitou při zaměstnání a úspěšně složil zkoušky na Ekonomickou fakultu ČVUT v Praze. I manželka v té době maturovala a měla v úmyslu studovat večerně Právnickou fakultu UK v Praze. Proto požádal o přeřazení do Prahy na IV. správu MV (ekonomická kontrarozvědka), což pro nedostatek bytů nebylo schváleno. V srpnu 1956 byl na vlastní žádost ze služebního poměru propuštěn a odešel do Prahy údajně studovat vysokou školu při zaměstnání.⁴⁵ Manželka se dvěma dětmi zůstala ve Valašských Kloboukách (pracovala od roku 1954 ve správních funkcích v rámci MV). V Praze Kroča rozhodnutí změnil a v srpnu 1957 si podal znovu žádost o přijetí k ministerstvu vnitra, a to přímo na rozvědku – I. správu MV. Byl přijat k MV 1. 9. 1957 a zařazen v hodnosti podporučíka do funkce referenta 3. oddělení II. odboru (politická rozvědka – rakouský odbor) I. správy MV s funkčním platem 1 200 Kčs.

Služební postup a ambice Miloslava Kroči nebyly typické. V kariéře příslušníků StB se zpravidla neprojevoval takový zájem o vzdělání, který vedl až k ukončení služby u StB. Až po jeho smrti ale StB zjistila, že Kroča vysokou školu v Praze vůbec, ani formálně, nezačal studovat! Překvapuje pak nové přijetí do služeb MV, a k tomu na velmi důležitý a prestižní úsek – I. správu, bez vyššího vzdělání, jen s předcházející praxí na malém okresním oddělení. Podle pozdějšího šetření měl mít při přijetí na rozvědku protekci – přimluvit se měl Kročův krajan generál SNB Jan Janulík. Pro přijetí k Státní bezpečnosti byli (s mírným zjednodušením) preferováni lidé především dělnického původu, s čitelnou minulostí, alespoň navenek oddaní komunistickému režimu, s očekávatelnými schopnostmi a reakcemi.

Zdá se, že na I. správě MV Kroča (krycí jméno KADÁR) nedosáhl oslnivých úspěchů. Podle hodnocení z listopadu 1958 byl pověřován především administrativními úkoly v souvislosti s rezidenturou ve Vídni a nedosahoval podstatných výsledků v operativní činnosti. Spíše byl nasazován na krátkodobé úkoly. Zhruba v letech 1959–1960 doprovázel služebně jako „orgán kontrarozvědné obrany“ třídenní zájezd Čedoku s lodí Transylvanie do Egypta a několikrát vycestoval i jako kurýr. Přesto byl překvapivě vybrán ke studiu na vyso-



Miloslav Kroča v 50. letech; Zdroj: AMV

45 ► Měl být zaměstnán v ČKD Sokolovo jako soustružník a konstruktér.

ké škole KGB v SSSR. Na tato studia byly od poloviny 50. let vysílány skupiny pečlivě vybraných perspektivních příslušníků StB. Studium nebylo rozhodně běžnou průpravou. Od 10. 2. 1961 do 21. 3. 1962 tedy studoval Kroča na zvláštní fakultě KGB v Moskvě dialektický a historický materialismus, otázky teorie a praxe mezinárodního komunistického hnutí, otázky socialismu a komunismu, ruský a německý jazyk, školení ale zahrnovalo pochopitelně i metody StB. Podle závěrečného hodnocení náčelníka fakulty plk. N. Zudova dosáhl Kroča ve studiu značných úspěchů; byl aktivním a svědomitým studentem. Do SSSR přijel s minimálními znalostmi ruštiny a za dobu studia se naučil mluvit zcela plynule. Rovněž při praktických operativních cvičeních ve městě byl velmi úspěšný. Náčelník Zudov ale kritizoval Kročovy povahové vlastnosti. Byl údajně nevyrovnaný, jeho nálady prudce kolísaly, byl tvrdohlavý, odmítal se podřídit vyučujícím. Měl i kázeňské problémy: ztratil v kině pas a snažil se to utajit.⁴⁶ Náčelník ve své zprávě nezmiňoval to nejzávažnější. V době pobytu v Moskvě navázal Kroča vážnou známost s Ruskou (podle tehdejší terminologie se „sovětčičkou“). Jeho přítelkyně měla velmi kvalitní kádrový profil: její otec padl roku 1939 jako major NKVD (v „boji proti bílým Finům“) a bratr v roce 1944 jako parašutista v SNP. Ještě z Moskvy začal Kroča dojednávat urychleně rozvod s první ženou, s níž měl již tři děti, a čtyři měsíce po návratu z Moskvy uzavřel nový sňatek. Tato osobní záležitost měla velký dopad na Kročovu další kariéru. Udržování vztahu v době manželství a odchod od tří dětí byly hodnoceny kolegy i vedením velmi negativně. S bývalou manželkou a dětmi ukončil kontakty. Poměry u ministerstva vnitra nebyly přísně pruderní, za určitých okolností nebyl rozvod žádným problémem. Ovšem nedostatek sebeovládání a tak prudké změny v osobním životě byly pro rozvedku signálem osobní nestálosti. To mohlo být nebezpečné při několikaletém vysazení do zahraničí. Navíc byly zaznamenány negativní reakce některých manželek příslušníků rozvědky. Pod dojmem ztroskotání Kročovy rodiny nechtěly své muže posílat na dlouhá studia do Moskvy a podaly stížnost kádrovému odboru I. správy MV. Po návratu z Moskvy byl Kroča fakticky degradován (přeřazen 1. 5. 1962 z I. správy MV na Krajskou správu MV v Praze). To mu uzavřelo možnost dlouhodobých služebních cest. Pobyt v zahraničí znamenal nejen velmi slušný příjem, ale i možnost výhodných nákupů zajímavého zboží. Kroča měl nyní skutečné finanční problémy – musel platit výživné na tři děti, zařizovat novou domácnost (odešel z prvního manželství jen s osobními věcmi a televizí), jeho kariéra byla ohrožena.

Na KS MV Praha působil ve funkci referenta 1. oddělení II. odboru. Zpracovával problematiku „navrátilců“ (tzn. emigrantů, kteří se individuálně nebo

46 ► AMV, personální spis M. Kroči, č. l. 56–57, Posudek na poručíka Miloslava Kroču od náčelníka zvláštní fakulty plk. N. Zudova, 24. 4. 1962, překlad z ruského jazyka.

na základě amnestie vrátili do Československa; StB tyto lidi operativně kontrolovala, zda se nejedná o spolupracovníky zahraničních služeb nepřítel. Od počátku byl hodnocen velmi dobře. Podle hodnocení z listopadu 1962 (k povýšení do hodnosti poručíka) se v novém zařazení osvědčil a dosahoval nadprůměrných výsledků. Později byl nasazen na problematiku boje proti rozvědkám USA, v roce 1964 v rámci reorganizace ve funkci staršího referenta na problematiku boje proti britské rozvědce a začal studovat angličtinu. Nevěnoval se jen vlastní práci, ale spolupracoval a radil i okresním oddělením MV.

Podle pozdějšího hodnocení Kroča zastával v době Pražského jara tzv. internacionální stanoviska stejně jako jeho sestra a švagr (příslušník SNB). Od července do září 1968 byl Kroča s rodinou náhodou v SSSR na dovolené u moře. Po zprávách o okupaci Československa 21. 8. 1968 přerušil dovolenou, sehnal letenky do Moskvy a přes známého navázal styk s vedením sovětské rozvědky. Druhý den se hlásil u vedoucího rezidentury II. správy MV v Moskvě plk. Viktora Hladného a při nejbližší příležitosti, 5. 9. 1968, se vrátil do ČSSR a téhož dne nastoupil na pracoviště.⁴⁷ V roce 1970 byl vyznamenán za dlouholetou úspěšnou práci v MV a „zásadový postoj v kritickém období“ medailí Za zásluhy o obranu vlasti. Za pozornost stojí odměna 800 Kčs v listopadu 1970 za plnění úkolů ve zvláštní akci mimo krajskou správu (spolupráce s KGB – akce VOL-HA). V listopadu 1970 byl i kladně prověřen v rámci komplexního hodnocení. Oceněn byl jeho „správný politický postoj“ v roce 1968, otevřené vystupování proti prohlášení Dva tisíce slov, proti reformním silám v MV a výzvam k rozpuštění Lidových milicí. Objevily se ale vážné zdravotní problémy. Na podzim 1969 prodělal infarkt a do jara 1970 byl nemocen.

Díky svému kádrovému posudku a pracovním výsledkům byl 15. 4. 1971 přeřazen do funkce staršího referenta 1. oddělení 10. odboru II. správy FMV. Dne 1. 2. 1972 byl povýšen do hodnosti majora, 1. 7. 1974 v důsledku reorganizace ustanoven na 1. oddělení 5. odboru II. správy FMV („problematika zpravodajské kombinace po linii Anglie“). V druhé polovině roku 1974 byl ale opět vážně nemocen. Proto bylo v roce 1975 zvažováno nadřízenými, zda nemá být přeřazen na neoperativní úsek StB. V roce 1975 byla Kročovi udělena medaile 30 let SNB. Nezanedbával ani stranickou kariéru. V roce 1973 absolvoval VUML, byl lektorem Hlavního výboru KSČ 1 na FMV a v místě bydliště vedoucím stranické skupiny v 25. uliční organizaci Prahy 9. *„Kročů nebyl z těch, o kterých se hovořilo. Nebylo o něm nic zajímavého ani nezajímavého slyšet. Ani nevím, zda měl nějaké bližší přátele na II. správě. Teprve když byl nemocen a v poslední době měl potíže s dýcháním, hovořilo se o tom, že se na schodech*



Spolupracovník britské zpravodajské služby a major StB Miloslav Kroča; Zdroj: AMV

*zastavuje a stěžuje si na dech, že musí na schodech odpočívat.*⁴⁸ Miloslav Kroča zemřel na srdeční slabost dne 29. 3. 1976. V polovině dubna 1976 přinesla vdova na bývalé manželovo pracoviště doma nalezené domnělé služební písemnosti. Určená skupina 5. odboru II. správy FMV zjistila, že se jedná o písemné instrukce britské rozvědky. Následně byla vytvořena zvláštní komise ministra vnitra, která dostala za úkol vyšetřit případ provalu, označený jako akce SUP. Komise pracovala utajeně. Její pracovníci museli při pohovorech s většinou bývalých kolegů M. Kroči tajit skutečný důvod šetření. To se ale mohlo podařit jen částečně, protože taková pozornost uspořádávání písemné pozůstalosti nebyla v StB běžná. Kromě pohovorů byly velmi důkladně vyhodnoceny všechny služební i dostupné soukromé písemnosti M. Kroči.

Podle dochovaných dokumentů došla vyšetřovací komise k těmto závěrům: Miloslav Kroča spolupracoval s britskou zpravodajskou službou, a to nejspíše od roku 1969; některé signály naznačovaly, že spolupráce mohla být zahájena dokonce již v r. 1962. Ke spolupráci byl získán pravděpodobně na území ČSSR nebo jiného socialistického státu. Posledních několik let jej přímo v Praze řídil I. tajemník britského velvyslanectví v Praze R. B. Dearlove (rozpracovávaný do té doby Státní bezpečností pod krycím jménem DAVID II.). Schůzky se konaly ve večerních hodinách v bytech zaměstnankyň britského velvyslanectví v Praze (konkrétně byly určeny dva byty v Praze 6). Zde byly patrně také fotografovány přinesené dokumenty. Schůzky se uskutečňovaly i venku, nejméně na deseti místech v okolí Prahy. Upřesněny byly dvě lokality – les poblíž Nového Knína a les západně u Nižboru. V prostoru Nižbor kontrolovala StB místo ve dnech 20. května, 5. a 12. června 1976, tedy v termínech schůzek dohodnutých Kročou ještě před smrtí. Na místo dorazil ve všech třech případech tajemník Dearlove, což byl jeden z důkazů, potvrzujících Kročovu spolupráci s britskou zpravodajskou službou. Nezodpovězenou otázkou pro StB zůstal osud odměn, které dostával Kroča v hotovosti v čs. korunách. Až na 17 000 Kčs, které měl v době úmrtí Kroča u sebe, nebyly žádné peníze nalezeny, nebyl zjištěn ani žádný nově získaný majetek. O výši peněz ukládaných na konto v zahraničí nemohla StB zjistit vůbec nic. Motiv spolupráce nebyl spolehlivě určen. Podobně jako v případech defektorů z I. správy FMV (Frolík,

Bittmann a další) bylo i o Kročovi zpětně konstatováno, že měl velké množství charakterových nedostatků. U nikoho ze jmenovaných ale obvinění nelze vyčíst z jejich kádrových spisů. To svědčí o zcela formální a nekritické personální a řídicí činnosti ve Státní bezpečnosti nebo (či spíše také) o snaze zpětně zdůvodnit selhání systému vlivem lidského faktoru.⁴⁹

To bylo tedy v podstatě vše, co StB zjistila pracným šetřením o průběhu spolupráce mjr. Miloslava Kroči s britskou zpravodajskou službou. Podstatnější byly výsledky této spolupráce. Mapování předaných informací bylo pracné a nepřesné, již kvůli nejistému vymezení doby spolupráce. Nebylo to ale jen to, na čem Kroča osobně pracoval a co dobře znal. Bylo pravděpodobné, že předal i informace o činnosti svých kolegů a jiných součástí StB, které nabyly rozhovory a dlouhodobým pozorováním. Byly to i nepochybně zajímavé informace obecnějšího charakteru o struktuře, kádrovém obsazení a metodách práce StB. Kroča mohl identifikovat více než 500 tajných spolupracovníků a více než 200 osob rozpracovávaných Krajskou správou StB Praha, II. správou FMV a I. správou FMV se vztahem k Velké Británii. Byly to nejen případy, které v průběhu let sám řídil nebo rozpracovával, ale i množství svazků vedených tam, kde byl zařazen. Ve velkém rozsahu lustroval, což zdůvodňoval vyhledáváním vhodných potenciálních tajných spolupracovníků. To mu umožňovalo rozkrýt další zájmové osoby a tajné spolupracovníky StB. Kromě informací úzce zaměřených na britskou problematiku předal britské straně i množství informací o jiných součástech StB, včetně dislokace a kádrového obsazení centrálních správ StB. Předal asi i směrnice pro činnost StB (počátkem roku 1978 byly novelizovány, nepochybně bylo důvodem jejich prozrazení)⁵⁰. V dílčí zprávě 2. skupiny zvláštní komise MV ČSSR z 5. 7. 1976 se uvádí dokonce tento pesimistický závěr: „*Rozsah vyzaření celé problematiky, včetně forem a metod práce na 2. a 5. odboru II. správy FMV a I. správy FMV, jakož i možné podrobné otypování celého operativního sestavu, neskýtá záruku další úspěšné kontrarozvědné práce proti cizím rozvědkám.*“⁵¹ Podle analýzy StB předával i dostupné informace o spolupráci StB s KGB (sám se aktivně podílel na akci KGB s krycí názvem VOLHA). Kromě činnosti proti území Velké Británie znal i všechna kontrarozvědná, rozkladná a propagandistická opatření proti britskému zastupitelskému úřadu v Praze, včetně podrobností o nasazování operativní techniky. Kromě opisování a vynášení dokumentů využíval i rozmnožovnu II. správy FMV, kde často

49 ► AMV, ZO-2868 MV, příloha č. 9/I.b, č. l. 69–86, Závěrečná zpráva o výsledcích vyšetřování a přijatých opatřeních v akci SUP, zvláštní komise MV ČSSR („návrh zpracovaný s. Špelinou“), 13. 7. 1976.

50 ► Mělo jít minimálně o Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu v čs. kontrarozvědné A-oper-II-1, Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky A-oper-I-3.

51 ► AMV, a. č. ZO-2868 MV, příloha č. 9/II (SUP – Pracovní materiály 2. subkomise).

kopíroval a minimálně dvakrát i zfalšoval podpis náčelníka na žádance o kopírování.

Podezření šla ale dokonce i k událostem datovaným před nejzazší počátek spolupráce. Podplukovník Vilém Koziorek-PAVLIŠ, v roce 1957 náčelník II. odboru I. správy MV, při pohovoru s inspekční skupinou dedukoval, že Kroča mohl prozradit i řadu dalších akcí, které byly na odboru realizovány v letech 1957–1960. Kroča znal údajně případ rezidenta britské zpravodajské služby, kterého se v té době podařilo rozvědce „zverbovat“ jako tajného spolupracovníka s krycím jménem DOMINO.⁵² Ten měl později, podobně jako nám známý agent LIGHT-Karel Zbytek, zemřít za záhadných okolností ve Velké Británii. Koziorek ale připisoval podíl na svých operativních nezdarech Kročovu působení i v dalších nepodložených případech.⁵³

Kromě zjištění rozsahu „provalu“ byla postupně prováděna i opatření k záchraně toho, co se zachránit dalo. Mezi opatření patřily kádrové přesuny Kročových kolegů a nadřízených na jiné pozice v operativě i mimo operativní součásti StB, ukončení spolupráce s řadou „provalených“ agentů a různá dezinformační opatření a zpravodajské hry. Hry měly vyvolat u druhé strany dojem, že jí byl Kroča „podstaven“, že spolupracoval pod kontrolou StB. Mezi opatření uskutečněná z rozhodnutí komise bylo i intenzivní sledování Kročovy rodiny. StB potřebovala zjistit, zda Kročova manželka byla do spolupráce zasvěcena a dále zda se u rodiny nebude snažit britská rozvědka zjistit důvod odmlčení svého agenta. Nevědomá iniciativa Kročovy manželky na odhalení spolupráce mohla být vyložena i tak, že se jednalo o záměrné opatření k zajištění její bezpečnosti. Opakovaně byly v bytě provedeny tzv. zpravodajsko-technické úkony TA-144 (tajná technická prohlídka – tj. nelegální prohlídka bez vědomí a přítomnosti majitele bytu), TA-111 (dlouhodobý odposlech), TA-133 (telefonní odposlech). Odposlechy byly v bytě Kročovy manželky aktivní minimálně ještě v roce 1978.⁵⁴ Tajné prohlídky přinesly Státní bezpečnosti ještě i další doklady o Kročově spolupráci. Jinak byly výsledky provedených „technických úkonů“ ve smyslu původních podezření negativní.

V rámci II. správy SNB bylo šetření akce SUP prováděno minimálně ještě v roce 1983.⁵⁵ Kročovo odhalení znamenalo kádrové zemětřesení. Kolegové

52 ► Jaroslav Prosser, bývalý mjr. SNB a přednosta úřadovny StB v Čechách. Po únoru 1948 odešel do zahraničí, formálně jako tajný spolupracovník MV, ovšem k faktickému naplnění spolupráce asi nedošlo. Prosser byl jako příslušník CIO (s krycím jménem NOVÝ) ve Vídni legalizován od poloviny roku 1956 jako obchodní zástupce britského chemického podniku Ames Ltd. a H. S. D. Heakin. Užíval zde krycí jména JOHN PRENDER, KRÁL a HORÁK. Po odchodu dosavadního rezidenta Jana Mafátka byl Prosser rezidentem CIO ve Vídni.

53 ► AMV, a. č. ZO-2868 MV, příloha č. 9 (Materiály k osobě SUP), č. l. 56–59, Záznam Vilém Koziorek, 1. 6. 1976.

54 ► AMV, f. A 8/2 (Inspekce MV), inv. j. 343, Ohrožení státního tajemství v akci SUP.

55 ► AMV, a. č. ZO-2868 MV, obálka (Informace o celkovém rozpracování akce SUP), II. správa SNB, nesignováno, 22. 8. 1983.

byli přeřazováni na funkce mimo operativní úsek, někteří dokonce zdánlivě mimo FMV, do činných záloh Státní bezpečnosti. V rámci 2. odboru (od roku 1977 přejmenován na 3. odbor – jako reakce na „proval“ proběhla reorganizace celé II. správy FMV) byla provedena celková výměna veškerých operativních příslušníků a náčelníků. Kádrové změny byly provedeny z operativních důvodů, protože Kročovi kolegové mohli být blíže známi britské zpravodajské službě, ale někdy i z trestu za nedostatečnou bdělost. Vyšetřovací komisí byl vysloven závěr, že špionážní činnost byla umožněna Kročovi mimo jiné špatnou kontrolou ze strany nadřízených, kteří tolerovali Kročovo shromažďování informací bezprostředně nesouvisejících s jeho prací, lustrování velkého množství osob a administrativní nepořádek. Byla provedena i celá řada složitějších analýz ohrožené a pravděpodobně odhalené agentury či zpravodajských her (k zmatení protivníka).⁵⁶ Za zcela reálnou byla považována možnost, že Kroča vytypoval ve Státní bezpečnosti svého nástupce. Jeho odhalení (tedy pokud vůbec existoval) bylo ale prakticky nemožné. Jedním z opatření byla zpravodajská hra akce RYS, kdy s využitím získaných poznatků měl být britské zpravodajské službě „podstaven“ kádrový příslušník II. správy FMV jako jistá náhrada zemřelého Kroči. Akci v květnu 1976 navrhl a řídil zástupce náčelníka II. správy SNB plk. Špelina. Po zhruba dvouleté utajované korespondenci a několika marných pokusech dohodnout schůzku byla komunikace z britské strany ukončena.⁵⁷

U všech archivovaných svazků tajných spolupracovníků StB, které kdy Kroča řídil, byl vyznačen pokyn: „Nenavazovat! Prochází akcí SUP!“, protože hrozilo reálné nebezpečí, že tyto osoby jsou známy britské zpravodajské službě. Osoby, o něž se Kroča prokazatelně zajímal, byly rozpracovávány. K tomuto účelu byl zaveden 22. 2. 1978 objektový svazek KONTAKT s registračním číslem 14598. Veden byl na 1. oddělení 3. odboru II. správy FMV a dne 4. 12. 1989 byl skartován. Jednotlivé osoby byly návazně rozpracovávány ve spisech proěřovaných osob.

Jedním z nepřímých závěrů případu Kroča bylo uvedení již zmíněného filmu Vysoká hra dne 23. 1. 1977. O jeho vysílání se zasazoval pplk. Jiří Čermák, bývalý náčelník 2. odboru II. správy FMV, tedy Kročův nadřízený. Čermák byl z trestu za nedostatečnou bdělost přeřazen na tiskový odbor FMV. Alespoň dodatečně se tímto způsobem StB snažila zasáhnout nepřítele.

56 ► AMV, f. II. S SNB, Zaslání informace o plnění opatření schválených vedením FMV v akci SUP, náčelník II. správy SNB plk. Karel Vrba I. náměstkovi ministra vnitra ČSSR plk. JUDr. Jánu Kováčovi, 27. 12. 1979, čj.: OS-001361/3-79.

57 ► AMV, a. č. ZO-2868 MV, obálka (Informace o celkovém rozpracování akce SUP), II. správa SNB, nesignováno, 22. 8. 1983.

Celá objemná dokumentační produkce zvláštní komise k prošetření akce SUP byla uložena 17. 11. 1977 pod archivním číslem ZO-2868 MV do tzv. fondu Z. Obsah byl prokazatelně později doplňován o nové výsledky. Spis byl přístupný jen se souhlasem ministra vnitra. Původně bylo uloženo 5 krabic a 2 balíky. V současné době se v archivu MV nachází jen torzo tohoto materiálu, jedna archivní krabice obsahující 9 položek s celkem 1072 listy. Osud zbylé části spisu ZO-2868 MV není jasný. Celý tzv. fond Z byl počátkem roku 1990 převzat pod kontrolu tehdejšího ministra vnitra ČSFR JUDr. Richarda Sachera. Když byl fond v roce 1991 archivem MV přebírán zpět, některé materiály chyběly. Mezi nimi i část svazku ZO-2868 MV.

Činnost Miloslava Kroči představovala těžký úder kontrarozvědce Státní bezpečnosti. Autoři zprávy konstatovali, že po dobu dvaceti let nedosáhla StB výrazného úspěchu v boji proti SIS. Za celé období od případu LIGHT nebyl odhalen jediný případ trestného činu vyzvědačství ve prospěch Velké Británie. O významu případu Kroča svědčí i fakt, že byl nadále přísně utajován. O provalu se neobjevuje ani náznak ve školních materiálech StB, diplomových pracích absolventů VŠ SNB zabývajících se danou problematikou, ani v informacích věnovaných výsledkům boje StB proti britské rozvědce. Úder, který Velká Británie tímto skrytým způsobem komunistickému Československu na zpravodajském poli zasadila, jistě daleko přesahoval význam činnosti agenta LIGHTA.

Vyšetřovatel Inspekce ministra vnitra ČSSR, kpt. Jaroslav Jodas, odložil trestní věc vyzvědačství M. Kroči dne 10. 3. 1982. Provedeným šetřením sice bylo podle vyšetřovatele prokázáno, že se trestného činu dopustil, navíc jako příslušník SNB, kterému bylo zvlášť uloženo uchovávat státní tajemství, ale vzhledem k jeho úmrtí jej nebylo možné trestně stíhat.⁵⁸

Reflexe ve vlastních řadách

Vedení kontrarozvědky Státní bezpečnosti ani svým vlastním příslušníkům nikdy otevřeně nepřiznalo skutečné výsledky boje proti britské zpravodajské službě. Vyzdvihovaly se úspěchy na poli činnosti proti německým, případně americkým zpravodajským službám.

Interní publikace MV vydaná v roce 1983 IX. správou SNB k 30. výročí založení II. správy SNB rekapitulovala výsledky v boji proti zahraničním rozvědkám.⁵⁹ Britské zpravodajské službě je zde věnován velký prostor. K období 1958–1962 je konstatováno, že kontrarozvědka ztratila agenturní dotyk na cen-

58 ► AMV, a. č. ZO-2868 MV, Odložení věci podle § 159 odst. 2 tr. řádu.

59 ► Beneš, Arnošt a kol.: Revoluční a bojové tradice II. správy SNB zdroj síly a úspěchů v boji proti nepřátelským rozvědkám. IX. správa SNB, Praha 1983. Vydáno jako „přísně tajné“.

trály SIS v Rakousku, SRN a Západním Berlíně, nebyly zjištěny poznatky o rozvědné činnosti SIS na území Československa a ani snaha o aktivní vysílání agentury k podchycení styků se SIS nebyla nijak úspěšná. Jinak řečeno, kontrarozvědka StB byla nucena přiznat, že její aktivity proti britské službě byly neúspěšné. Jedině díky materiálům rozvědky mohla II. a tehdy i IV. správa MV (ekonomická kontrarozvědka) „likvidovat“ v letech 1958–1961 cca 40 agentů SIS v čs. ekonomice a státním aparátu. V publikaci je také uveden skutečnosti odpovídající rozbor metod SIS, datovaný rokem 1952 a označovaný jako metoda kvalifikovaného výběru.

Úspěch I. správy MV se získaným agentem LIGHTEM a vysazeným agentem BRANDNEREM byl ovšem využit k politickému kroku, bezpečnostně propagandistické akci ÚDER. Tato akce, nejrozsáhlejší svého druhu, spočívala zejména v zatčení desítek britských agentů. Návazně na ní se v Praze konala tisková konference, na níž vystoupil agent BRANDNER-Havelka a prezentoval činnosti britské zpravodajské služby v neutrálním Rakousku proti Československu.

Od té doby nebyl podobný úspěch Státní bezpečnosti zaznamenán. Autoři oslavné publikace o II. správě MV konstatují, že prakticky od konce padesátých let až minimálně do roku 1970 postrádala II. správa konkrétní a objektivní informace o zaměření, formách a metodách SIS při činnosti proti ČSSR. Kontrarozvědka jen usuzovala podle údajně zvýšené aktivity britského diplomatického personálu v Praze na pravděpodobný přesun aktivit britské zpravodajské služby na toto pole.

Tématu činnosti britských zpravodajských služeb a boji StB proti nim věnovala řada absolventů Vysoké školy StB své diplomové práce.⁶⁰ Výsledky vědecké práce studentů (se stupněm utajení „Přísně tajné“) ovšem nepřinášejí nic převratného, reálný stav zamlčují.

Diplomová práce por. Václava Vodrážky „Podvratná činnost pozice a báze britské SIS na území ČSSR a úkoly orgánů StB v boji proti ní“ je z roku 1979 (tzn. z roku, kdy končil studium již druhý ročník posluchačů VŠ SNB). Vodrážka obecně charakterizuje (a ničím nedokládá) postupy SIS, zmiňuje jen Knotka (uvádí ale, že byl vybaven britským pasem vystaveným na krycí jméno GOLLEGE; to však zkomolil, ve skutečnosti to bylo COLES), CIO a akci LIGHT. Formy

60 ► Vysoká škola SNB byla budována v první polovině sedmdesátých let, ustavena zákonným opatřením předsednictva Federálního shromáždění ČSSR č. 107/1973 Sb. z 25. 9. 1973 O Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti. 2. 9. 1974 byla zahájena výuka na všech fakultách VŠ SNB, tzn. na 1. fakultě – Státní bezpečnosti (katedry: 101. – teorie StB, 102. – podvratná činnost imperialistických rozvědek, 103. – boj proti nepřátelským rozvědkám, 104. – boj proti extremismu a nedovolenému ozbrojování, 105. – Vojenská kontrarozvědka a 106. – ochrana ekonomiky), na 2. fakultě – Veřejné bezpečnosti, na 3. fakultě – Ostrahy státních hranic v Holešově (od 1. 3. 1986 v Bratislavě) a 4. fakultě – Vyšetřování v Bratislavě.

a metody práce britské rozvědky v období 1960 až do současnosti označil výstižně za takové, které se „obtížně odhalují“. Věnoval se zejména tzv. ideodiverzi, tedy podpoře intelektuální opozice v Československu ze strany pracovníků legálního zastoupení. Dále teoretizoval na téma „ochrana před vlivy činnosti SIS“, tzn. sledování čs. občanů udržujících styky s britskými občany.

Další práce nese název „Rozbor forem a metod podvratné činnosti britské rozvědky na území ČSSR v jednotlivých fázích vývoje studené války“ a autor por. Zdeněk Šorm ji zpracoval v roce 1981. Struktura práce je přes odlišný název téměř totožná s předcházející prací. Kladně je třeba hodnotit autorův kritický pohled na primitivní zakončení akce LIGHT Státní bezpečností. Další kritika směřovala na jednostrannou orientaci StB na příslušníky čs. zahraniční armády a podcenění možnosti existence jiných bází, zejména v kultuře a vědě. Obecnost řešení obhajoval na závěr práce autor tím, že zadané téma bylo příliš široké.

V roce 1981 vytvořil svou diplomovou práci také npor. Miroslav Dlouhý. Nazval ji „Rozbor forem a metod podvratné činnosti britské rozvědky na území ČSSR v období let 1948–1970“. Ani ona se strukturou práce, výsledky či dokonce seznamem použité literatury nijak neliší od předešlých. O činnosti SIS se vyjadřuje i on s velkým respektem.

Ppor. Stanislav Kolařík ve své práci „Rozvědně podvratná činnost rezidentury SIS, legalizované na Zastupitelském úřadě Velké Británie v ČSSR – charakteristika jednotlivých funkcí rezidentury“ v úvodu stručně popsal historii CIO. Pak se již věnoval stavu v roce 1985. Na základě operativních materiálů II. správy popsal vcelku podrobně údajný systém práce velvyslanectví v Praze a jeho údajné zpravodajské činnosti. Zajímavé jsou informace o okruhu osob, s nimiž bylo britské velvyslanectví v Praze v jakémkoliv kontaktu. V roce 1985 se mělo jednat o 19 600 čs. občanů. Kolaříkova práce, jinak jedna z nejzajímavějších, představuje bohužel jen teoretický pohled na problém.

Dílní pojetí představuje práce kpt. Lubomíra Langerera „Kontrarozvědná činnost proti bázi rozvědky Velké Británie na teritoriu Severomoravského kraje“ z roku 1988. Je věnována stykům čs. občanů zejména s pracovníky oficiálního zastoupení Velké Británie v ČSSR, výhradně v 80. letech. Uvádí řadu konkrétních akcí (dokonce doložených odkazy na konkrétní svazky StB, což v ostatních diplomových pracích není běžné). Práce dokládá intenzivní sledování čs. občanů, kteří se dostali jakkoli do styku s Velkou Británií.

Z roku 1989 pochází práce kpt. Ivo Lipovského „Předcházení, odhalování a dokumentace nepřátelské činnosti rozvědek z legálních pozic se zaměřením na ZÚ Velké Británie“. Rovněž tato práce byla věnována aktuální situaci, rozboru metod protivníka i prostředků StB. I zde je možno nalézt konkrétní příklady rozpracování. Lipovský sice lakonicky uvádí, že: „*Již dlouho přetrvává skutečnost, že na úseku boje proti nepřátelské činnosti rezidentury legalizované na ZÚ Velké Británie v Praze nejsou dosahovány výsledky adekvátní nasa-*

zeným silám a prostředkům čs. kontrarozvědky,“ nicméně příčiny tohoto stavu neanalyzuje.

Výše uvedené práce pocházely z fakulty StB⁶¹, katedry 103. – Boj proti nepřátelským rozvědkám. Poslední dvě zkoumané práce „Struktura rozvědných služeb Velké Británie a jejich předpokládaná rozvědně informační činnost“ a „Organizace a taktika agenturního pronikání Tajné zpravodajské služby (SIS) do ČSSR“ obhájili jejich autoři por. Milan Lhotan a kpt. Miroslav Rovný na jaře roku 1990 na katedře nově nazvané Činnost speciálních služeb (její dřívější název byl katedra 102. – Podvratná činnost imperialistických rozvědek). Lhotan se ve své práci věnoval aktuálním potřebám činnosti StB, minulost ani výsledky nehodnotil. Za pozornost stojí jeho vysvětlení, proč vynakládá v demokratickém státě takové úsilí na to, aby zanalyzoval činnost zpravodajské služby jiného demokratického státu. Došel k závěru, že dokonce i spojenecké státy o sobě navzájem sbírají informace a hájí své zájmy a bude tomu tak i nadále. Rovný popsal historický vývoj dané problematiky od roku 1945. V popisu dominuje období 50. let, akce LIGHT je stále hodnocena jako vrchol úspěchů kontrarozvědky StB. Ani jeho práce neodhaluje konkrétní příčiny obtížného rozpracování problematiky SIS. Podle něho problém „*spočívá v nedostatku nejzákladnějších poznatků o zaměření, formách a metodách podvratné činnosti britské rozvědky v posledním období* [tzn. konec osmdesátých let]“. Jeho práce se hemží poukazy na podvratnou činnost nepřítele, aniž by ta byla jakkoliv konkrétně doložena. V závěru své práce autor kritizuje podle jeho názoru naivní a nebezpečné podcenění kontrarozvědné ochrany nového státu.

Jak dál?

V osmdesátých letech se objevily minimálně ještě dva zajímavé případy, které prozrazují, že britské úsilí o proniknutí do prostředí StB nepolevovalo.

Poněkud záhadný je případ údajného spolupracovníka britské zpravodajské služby Bohumíra Šedy. Šeda se narodil v roce 1943, po střední průmyslové škole a praxi nastoupil v roce 1965 k SNB. Působil na II. odboru Správy StB Brno, kde se zabýval problematikou USA a zhruba od roku 1970 pak problematikou Velké Británie. V praxi to znamenalo sledování případných příjezdů britských diplomatů a veškerých britských státních příslušníků do teritoria kraje, prověřování kontaktů čs. občanů s Velkou Británií a s britským velvyslanectvím v Praze. Šeda měl pro svoji funkci velmi solidní politické zázemí. Od roku 1965 byl členem KSČ, v tzv. krizových letech (1968–1969) se „správně orientoval“ a zastával řadu vyšších funkcí zejména v SSM. Kromě politické aktivity se pro-

61 ► V roce 1990, kdy dobíhala činnost VŠ SNB, byla přejmenována na fakultu Ochrany ústavy a státu.

filoval i jinak: při mimořádném nasazení během nepokojů v Brně 21. srpna 1969 se „plně osvědčil proti kontrarevolučním živlům a za své neohrožené zátky byl mimořádně povýšen do hodnosti poručíka“.⁶²

Dne 1. 12. 1974 se stal příslušníkem oblastního odboru I. správy FMV v Brně ve funkci starší referent po linii 42. odboru („západní Evropa a NATO“). Oblastní odbory byly krajskými pobočkami rozvědky. V roce 1978 absolvoval Šeda Právnickou fakultu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně a 1. 9. 1978 přešel na pražskou centrálu I. správy FMV do funkce starší referent 42. odboru. Dne 3. 4. 1979 byl vyslán na rezidenturu do Londýna s úkoly po linii 26. odboru (zahraniční kontrarozvědka) a v roce 1983 byl povýšen do hodnosti majora. K jeho úkolům patřila kontrarozvědná obrana velvyslanectví. V té souvislosti přicházel oficiálně do osobního styku s pracovníky policejních složek Velké Británie.

Po pěti letech bezproblémové mise došlo k jejímu dramatickému zakončení. Bohumír Šeda a jeho kolega diplomat a současně příslušník rozvědky Jan Malásek byli 3. 5. 1984 obviněni ze špionáže, ohrožování bezpečnosti Velké Británie, a byli proto vypovězeni ze země. Šeda byl na centrále v Praze po příjezdu formálně zařazen do funkce staršího referenta-specialisty 26. odboru. Již 11. 5. 1984 byl ale dočasně zproštěn výkonu služby. Dne 13. 5. 1984 bylo proti Šedovi vzneseno vyšetřovatelem odboru vyšetřování Správy StB Praha obvinění z tr. činu vyzvědačství dle § 105/1 a 3 písm. b), později rozšířeno o § 105/3 písm. c) a d). Vyšetřovatelem bylo Šedovi kladeno za vinu, že od května 1982 do května 1984 údajně prozradil úmyslně cizí státní moci formy a metody agenturně operativní činnosti StB v zahraničí, operativní akce a jména tajných spolupracovníků. Měl to učinit ve značném rozsahu, za úplatu, jeho činnost byla zdokumentována, a navíc se i doznal. Následovalo vyloučení z KSČ, odnětí hodnosti a ke dni 2. 10. 1984 ukončení služebního poměru. Vyšší vojenský soud v Příbrami uznal Šedu 4. 10. 1984 vinným z tr. činu vyzvědačství a odsoudil jej na 20 let odnětí svobody v III. nápravně výchovné skupině, ke ztrátě vojenské hodnosti, čestných titulů, vyznamenání a k propadnutí majetku. Podle zápisu soudního projednávání se ke spolupráci přiznal, a to dokonce i v rozsahu obžaloby. Údajně se ale snažil prostřednictvím kontaktů s druhou stranou plnit své služební povinnosti a pokoušel se proniknout do britské zpravodajské služby. Jeho odvolání Nejvyšší soud 17. 1. 1985 jako neodůvodněná zamítl. Ještě i ve výkonu trestu byl rozpracováván a zpravodajsky vytěžován. Cílem bylo mj. potvrdit a popsat Šedovy údajné pracovní a osobní styky s Miloslavem Kročou.⁶³ Zajímavé je, že jak soud první instance, tak soud odvolací se nezabývaly

62 ► Dne 1. 10. 1969. AMV, personální spis Bohumíra Šedy.

63 ► AMV, a. č. 951908 MV, r. č. 22248, krycí jméno ŠEDÝ, reg. 19. 3. 1985.

Šedovými návrhy na prokázání jeho pokusů hlásit podezřelé kontakty již v jejich počátcích. Z vězení byl propuštěn podmíněně na základě rozhodnutí prezidenta V. Havla v březnu 1990. Krajský soud v Českých Budějovicích stejně jako Vrchní soud v Praze zamítly v roce 1994 soudní rehabilitaci Bohumíra Šedy.⁶⁴

Případ je podivný v tom, že není jasný motiv takového selhání po letech služby. Existuje teorie, podle níž britská zpravodajská služba obětovala Šedu, aby chránila před vyzrazením svého mnohem důležitějšího agenta na londýnském velvyslanectví – zástupce obchodního rady Vlastimila Ludvíka, jinak podplukovníka 42. odboru („západní Evropa a NATO“) I. správy SNB s krycím jménem PANTŮČEK. Ludvík působil v rozvědce dvacet let na úseku vědeckotechnické rozvědky (tzn. průmyslové špionáže), v sedmdesátých letech i na rezidentuře v Londýně a byl několik let spolupracovníkem britské zpravodajské služby. Koncem prosince 1988 byl stažen britskou stranou z rezidentury I. správy SNB v Dillí do Velké Británie.⁶⁵

Výsledky StB

Přehledy odhalených případů vyzvědačství (§ 105 trestního zákona) dokládají, že Státní bezpečnost v době normalizace nedopadla s výjimkou nejasného případu Bohumíra Šedy ani jednoho skutečného spolupracovníka britské zpravodajské služby. Několik desítek případů odsouzených spolupracovníků, skutečných, domnělých i zcela záměrně Státní bezpečností vytvořených, souviselo z největší části se zpravodajskými službami Spolkové republiky Německo a dále i USA.

Snaha najít, odhalit a postihnout spolupracovníky britské zpravodajské služby v Československu byla tedy vcelku marná. Nelze zapomenout ale na to, že znamenala permanentní kontrolu jakýchkoliv kontaktů čs. občanů s britským oficiálním zastoupením v ČSSR či s britskými občany. Trvale byly fotografovány a perlustrovány osoby docházející na Velvyslanectví Velké Británie v Praze. Dále byla využívána agenturní a důvěrnická síť Státní bezpečnosti a technické prostředky (především odposlechy prostor diplomatických zastoupení, kontrola korespondence, telefonních hovorů z ČSSR na velvyslanectví). O zájmu StB svědčí desítky objektových svazků vedených celá desetiletí na britské velvyslanectví v Praze, jeho kulturní a tiskové středisko i na tzv. báze

64 ► Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Díl IV. Themis, Praha 2002, s. 559–561. Správní archiv Armády ČR, čj. 1T 2/84, spis VVS Příbram.

65 ► Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Díl IV. Themis, Praha 2002, s. 521–539. Vlastimil Ludvík napsal paměti: Malá sestra. Československá špionáž, rukopis, Praha 1991.

britského velvyslanectví – čs. občany na krajských správách StB.⁶⁶ Vyčíslit všechna rozpracování, sledování a skrytá opatření je asi nemožné. Nelze tedy zapomenout na to, že se údajně profesionální činnost StB ve službách paranoického režimu projevovala bezdůvodným šikanováním bezúhonných občanů a izolováním této země od vývoje v okolním světě.

Zpravodajské soupeření komunistického Československa a Velké Británie ale skončilo jednoznačným vítězstvím Velké Británie.

/ Resumé

Práce je věnována zpravodajským aktivitám československé Státní bezpečnosti a britské Secret Intelligence Service v letech 1948–1989. Autor při jejím psaní vycházel z archivních materiálů bývalé Státní bezpečnosti, ale čerpal i ze vzpomínek velitele čs. sekce britské zpravodajské služby CIO gen. Karla Procházky a také z dostupné literatury. Archivní materiály z britské strany zatím nejsou k dispozici.

Kromě již publikovaných případů kpt. Václava Knotka a na druhé straně agenta čs. rozvědky Karla Zbytky jsou zde zveřejněny nové poznatky o méně známých aktivitách britské zpravodajské služby. Jde například o pozadí mise Cyrila Slámy z počátku padesátých let či podrobný popis případu příslušníka StB a současně britského agenta Miloslava Kročí z let sedmdesátých.

Vzájemné zpravodajské soupeření vyznívá podle dostupných informací ve prospěch britské strany. Již od šedesátých let byly britské aktivity natolik utajeny, že se z nich Státní bezpečnosti podařilo odhalit jen zlomky.

/ Summary

The paper presents the intelligence operations of the Czechoslovak State Security Service and the British Secret Intelligence Service in years of 1948–to 1989. In writing the paper the author has used not only the archive materials of the former State Security Service (StB), but also used the memoirs of Gen. Karel Procházka, CIO, the Commander of the Czechoslovak section of the British Intelligence Service, as well as other accessible literatures. Archive materials of the British side have not yet been in hand.

66 ► Podle podkladů zveřejněných na základě zákona č. 107/2002 Sb. na internetové stránce MV ČR to jsou objektové svazky: r. č. 932 ORION – VINCA (veden 5. odborem II. správy FMV od 1. 7. 1969 na Velvyslanectví Velké Británie v Praze, r. č. 1520 ORION (veden II. správou FMV od 14. 11. 1969 na kulturní a tiskové středisko britského velvyslanectví v Praze), r. č. 54 VINCA – ORION – SLIAČ (veden 1. oddělením 12. odboru II. správy FMV od 20. 5. 1969 na Vojenské oddělení britského velvyslanectví v Praze)

Except the as early as published cases of Captain Václav Knotek on the one hand, and agent Karel Zbytek of the Czechoslovak Intelligence on the other side, here's it makes public the new findings of less known activities of the British Intelligence Service. For example, the background of Cyril Sláma's mission of the early 1950s or a detailed account of the case of Miloslav Kroča, a StB officer and simultaneously a British agent of the 1970s.

Mutual intelligence rivalry, according to accessible information, fell flat in favour of the British side. As early as the 1960s, the British activities were kept so much secret that the State Security Service succeeded to unveil just fragments of them.

NOC SV. BARTOLOMĚJE V ŠONOVĚ U BROUMOVA (SRPEN 1945)

/ Jiří Plachý

V diskusi nad stupňujícími se požadavky německých vyhnaneckých svazů komentoval v roce 2003 polský deník Rzeczpospolita ironicky německý alibismus ve vztahu k obětem 2. světové války: „*Pachatelé zločinů na Židech a Polácích byli vždy blíže nepopsaní nacisté, zatímco viníky vyhnání přesně definované národy – Poláci a Češi.*“¹

Tento výrok však nemusí být bezpodmínečně jen výzvou k hlubší sebe-reflexi nejnovějších dějin ve Spolkové republice Německo. Ve své druhé části by mohl a měl být zároveň výzvou české a polské společnosti k hlubšímu poznání násilností spáchaných v německojazyčných oblastech obou států po skončení 2. světové války. Připuštění obecné viny, aniž by často následovalo pojmenování konkrétních viníků (tak, jak k tomu došlo u nás počátkem 90. let), dává argument německým vyhnancům, snažícím se prezentovat jako jediného původce všech zločinů český národ, resp. český stát.

Zjištěním skutečných pachatelů a jejich alespoň morálním odsouzením přestanou být tyto násilnosti zločiny českého národa, ale zločiny konkrétních osob.²

V řadě těchto případů se archivní materiály nedochovaly, v řadě případů ani nikdy neexistovaly. Řada dokumentů však dosud leží nezpracovaná v našich archivech, právě tak jako výslechové protokoly aktérů vraždy dvou benediktinských kněží v Šonově u Broumova, ke které došlo v létě roku 1945.

Dne 25. srpna 1945 po obědě odešel řídicí učitel německé školy v Šonově Gustav Meissner do lesa, kde měl zjistit rozsah polomů. Cestou potkal rolníka Adolfa Weissera, který se k němu přidal. Když přišli na okraj lesa, uviděli před sebou ve vzdálenosti asi 15–20 metrů ležet mrtvolu přikrytou černým kabátem.³ Aniž by se k mrtvému tělu přiblížili, vrátili se do vsi celou věc oznámit příslušným úřadům.

Šonov, ležící v nejvýchodnější části broumovského výběžku, byl čistě německou obcí.⁴ V létě 1945 tu československou státní moc reprezentovala míst-

1 ▶ Majewski, Piotr M.: Srovnání postojů české a polské reprezentace k otázce poválečného vyrovnání. In: Fajmon, Hynek – Hloušková, Kateřina (eds.): Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005, s. 86.

2 ▶ K řadě případů z jednotlivých míst, resp. regionů samozřejmě existuje řada studií a publikací. Prozatím poslední a zároveň neobsáhlejší a nejuplněnější prací, která se této problematice věnuje, je kniha Tomáše Staňka *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování* (Sešity 41). Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2005. Šonovský případ je zde zmíněn na s. 184–185. Jsou zde drobné nepřesnosti, ale vzhledem k rozsahu práce pochopitelné.

3 ▶ Ve skutečnosti zde ležely mrtvoly dvě. Z větší vzdálenosti to však nebylo možné rozpoznat. Podle blíže neupřesněných údajů sudetoněmeckých vyhnanců (<http://www.braunau-sudetenland.de/braunau/staedte/schoen.htm>) bylo mezi německým obyvatelstvem v Šonově po skončení války v roce 1945 celkem šest „obětí teroru“.

4 ▶ Při posledním předválečném sčítání obyvatel měl Šonov (německy Schönau) 288 domů a 1085 obyvatel. Z toho bylo 1033 (95,2 %) Němců, 19 (1,75 %) Čechů, tři čl. občané byli jiných národností a 30 bylo cizinců. In: Statistický lexikon obcí v RČS v zemi české. Státní úřad statistický a MV, Praha 1934, s. 26.



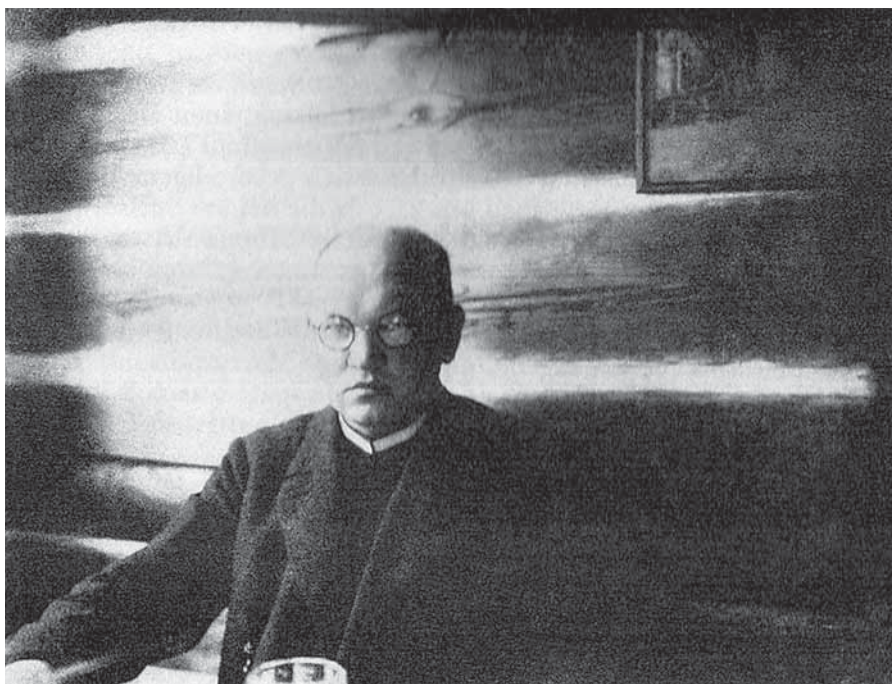
Budova bývalého římskokatolického farního úřadu v Šonově u Broumova č. p. 89 (pohled ze hřbitova). Stav v listopadu 2005. Foto: autor

ní správní komise, oddělení Finanční stráže a strážní oddíl, složený z příslušníků 2. roty 4. pěšího pluku československé armády z Červeného Kostelce. První, koho oba ba Němci potkali asi v půl čtvrté, byl respicient Finanční stráže Klement Pavelka. Spolu s ním pak odešli na místní správní komisi (MSK), kde však nikoho nezastihli. Oznámení proto učinili u strážního oddílu, kde respicient Pavelka požádal, aby byl celý případ ohlášen stanici Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Broumově. To mu vojáci přislíbili, avšak svůj slib nedodrželi.

Místo toho byli Meissner i Weisser ještě téhož večera protokolárně vyslechnuti npor. Václavem Alinou ze 4. pěšího pluku. Ten je pak (asi kolem 18. hod.) vyzval, aby mu ukázali místo, kde mrtvola leží. Když však přišli do lesa, zjistili, že tělo záhadně zmizelo.

Následujícího dne, 26. srpna 1945, odešla kuchařka a hospodyně Anna Schönová, zaměstnaná na římskokatolickém farním úřadu v Šonově, do Broumova, aby zde ohlásila zmizení P. ThDr. Julia Albana Prause a P. Alfonse Anskara Schmitta.⁵ Oba byli večer 24. srpna 1945 odvedeni vojáky, kteří na faře

5 ► Farní úřad v Šonově byl obsazován kněžími z benediktinského kláštera v Broumově. Farářem zde byl P. Prause (nar. 3. 2. 1887), řádovým jménem Alban a P. Schmitt (nar. 1. 3. 1910), řádovým jménem Anskar zde s ním žil z bezpečnostních důvodů od konce června 1945.



ThDr. Julius Alban Prause; Zdroj: Dimter, Gertrud – Kahler, Hildegard – Kahler, Adolf: Die Gemeinde Schönau. Za zaslání této fotografie autor děkuje Mgr. Barboře Trenčanské a Karlu Franzovi z Muzea Broumovska v Broumově.

dělali domovní prohlídku, a dosud se nevrátili. Protože oba kněží byli členy benediktinského řádu (Ordo Sancti Benedicti – Řád svatého Benedikta), šla nejdříve do broumovského kláštera, kde uvědomila P. Salesia Sommernitze.⁶ Od toho se o celém případu zřejmě oficiálně dozvěděla policie (tedy broumovská stanice SNB).

Teprve 28. srpna však byla do Šonova vyslána hlídka, která měla případ vyšetřit. Tam už se mezitím zpráva o zmizení šonovských kněží roznesla. Minimálně od 27. srpna měli o pachatelích jasno šonovští finančníci, kteří tak značnou měrou ušetřili broumovským policistům práci.

Schmitt a Prause byli naposledy viděni 24. srpna 1945 po 9. hodině večerní v doprovodu tří vojáků a jednoho civilisty. Existovaly v zásadě jen dvě možnosti – buď je vojáci dovedli na hranice a převedli je do sousedního Polska,

6 ► P. Sommernitz byl za války internován nacisty v Zásmukách. Další dva benediktinští kněží z broumovského kláštera byli v době 2. světové války vězněni v koncentračních táborech.

nebo, což bylo mnohem pravděpodobnější, je po cestě zastřelili. Druhou variantu záhy potvrdil nález mělkého hrobu v lese nedaleko od místa, kde Meissner s Weisserem původně spatřili mrtvolu přikrytou černým pláštěm. V úzké jámě byla při exhumaci nalezena znetvořená těla obou duchovních. (Jeden z pachatelů se k tomu v průběhu vyšetřování vyjádřil: „Mrtvolám [jsem] musel přelámati dolní končetiny, aby[chom] je snadněji do vykopané jámy mohli uložit.“)⁷

Zanedlouho byla známa i jména vrahů. Šlo o vojíny strážního oddílu Jana Hercíka, Františka Ticháčka a Václava Zeleného. Čtvrtým byl místopředseda místní správní komise Josef Marek, který byl hlavním spoluorganizátorem vraždy.

Z dochovaných výpovědí můžeme sestavit mozaiku událostí, ke kterým v odpoledních a podvečerních hodinách 24. srpna 1945 v Šonově došlo.

Kolem 17. hodiny toho dne přijel do obce důstojník broumovského „revolučního“ oddílu SNB ppor. Václav Hamza. Vyhledal místopředsedu MSK Josefa Marka. Dohodli se, že na faře a v kostele bude bezodkladně provedena domovní prohlídka. Bez ohledu na její výsledky pak budou oba kněží odvedeni směrem k hranicím a tam budou zlikvidováni.

Při pozdějších výsleších Marek toto rozhodnutí omlouval tím, že oba kněží ve svých kázáních „působili na zdejší obyvatelstvo německé národnosti, že toto obyvatelstvo stále věřilo a doufalo ve zlepšení situace pro pohraniční Němce“⁸. Dále vyslovil tvrzení, že dr. Prause byl členem NSDAP a podezření, že provádí protistátní činnost a je ve spojení s wehrwolfy. Šlo samozřejmě jen o záminky, ale ať už byla tato tvrzení pravdivá, nebo ne, mohla být nanejvýš důvodem k zatčení a zahájení řádného vyšetřování, ale ne k fyzické likvidaci.

Pro realizaci svého plánu si vybrali tři příslušníky strážního oddílu – pětadvacetiletého holiče z Nového Města nad Metují Jana Hercíka, dvatřiceti-



Lesní kaple, u které vrazi odpočívali. Stav v listopadu 2005. Foto: autor

7 ▶ Národní archiv (dále jen NA), f. Ústřední sekretariát Čsl. národně socialistické strany, k. 7, sign. 35-80-1, Výslech voj. Václava Zeleného ze dne 4. 9. 1945.

8 ▶ Tamtéž, Výpověď Josefa Marka ze dne 4. 9. 1945. (Pravopis výslechových protokolů byl i v dalším textu ponechán beze změn.)

letého továrního dělníka ze Suchého Dolu u Broumova Františka Ticháčka a de-
větadvacetiletého zahradníka z Machova (okr. Broumov) Václava Zeleného.⁹

Pro poměry tehdy v pohraničí vládnoucí je příznačné, že o životě a smrti rozhodoval nezletilý soustružník kovů s minimálními životními zkušenostmi Josef Marek.¹⁰ V pozdějším vyšetřování se snažil dokázat, že jednal pod vlivem ppor. Hamzy. Je však zřejmé, že na obou vraždách měl minimálně stejný podíl.

Stejně typické může být i to, že osoba ppor. Václava Hamzy byla donedávna obestřena závojem tajemství. Nebyl totiž kmenovým příslušníkem SNB¹¹, ale záložním důstojníkem československé armády. Jeho výslech pak jako jediný

9 ► Jan Hercík (uváděn někdy i jako Herzik), nar. 1919 v Novém Městě nad Metují, české národnosti, československého vyznání, ženatý, bydliště: Nové Město nad Metují č. p. 64/c, vzdělání: 5 tříd obecné školy, 3 třídy měšťanské školy, vyučený holič. František Ticháček, nar. 1913 v Suchém Dole, okr. Broumov, české národnosti, bez vyznání, svobodný, bydliště: Suchý Důl č. p. 39, vzdělání: 3 třídy obecné školy, tovární dělník. Václav Zelený, nar. 1915 v Machově, okr. Broumov, české národnosti, československého vyznání, svobodný, bydliště Machov č. p. 124, vzdělání: 5 tříd obecné školy, 3 třídy měšťanské školy, zahradník. Všichni byli v té době vojáci 2. roty 4. pěšího pluku.

10 ► Josef Marek, nar. 1924 v Opočně, české národnosti, československého vyznání, svobodný, bydliště: Dobruška č. p. 303 (u rodičů), vzdělání: 5 tříd obecné školy, 3 třídy měšťanské, vyučený soustružník kovů. (Teprve v roce 1946 byla hranice zletilosti snížena z 21 na 18 let.)

11 ► Václav Hamza, nar. 1914 ve Velké Jesenici (býv. okr. Náchod, Královéhradecký kraj). Vychodil obecnou školu ve Velké Jesenici (1920–1925) a reálku v Jaroměři (1925–1932). Hned po maturitě nastoupil základní vojenskou službu u 1. baterie 53. dělostřeleckého pluku (1. 10. 1932). Byl odeslán do Školy záložních důstojníků lehkého dělostřelctva v Opavě (absolvoval 31. 5. 1933). K 31. 10. 1932 byl přeložen k 8. baterii 8. dělostřeleckého pluku. Dne 1. 2. 1933 byl povýšen na svobodníka. Po absolvování ŠDZ byl povýšen na des. abs. a odeslán ke svému pluku do Hranic na Moravě. Dne 6. 9. 1933 složil důstojnickou zkoušku a byl povýšen na čet. asp. Po skončení základní vojenské služby (31. 3. 1934) mu bylo povoleno zůstat další dva roky v armádě v „další činné službě“ a zároveň byl převelen k 1. baterii 52. dělostřeleckého pluku v Josefově. Již 4. 8. 1934 však z neobjasněných důvodů odešel do civilu. Dne 1. 1. 1935 byl jmenován ppor. děl. v zál. V roce 1936 absolvoval 1. vojenské cvičení (zařazen jako důstojník-pátrač) a druhé pak v roce 1938 (od 6. 6. do 2. 7. absolvoval chemický kurs pro záložní důstojníky v Chemickém učilišti v Olomouci). K 31. 8. 1938 byl přeložen k nově vznikajícímu 401. dělostřeleckému pluku, u kterého pak sloužil v mobilizaci (24. 9. – 9. 10. 1938). Podle hodnocení svých nadřízených z roku 1933 byl „*uzavřené povahy, málo sebevědomý a energický*“. V civilu pracoval jako úředník Vzájemné pojišťovny v Albrechticích v Orlických horách. Byl členem Sokola, byl ženatý a měl jedno dítě. Hlásil se k československému náboženství. Po Mnichovu s rodinou odešel do vnitrozemí a žil v Hradci Králové (Slezské předměstí). Jeho bratr byl od roku 1940 až do konce války nacisty vězněn. On sám perzekvován nebyl a do odboje se aktivněji nezapojoval. Jeho tvrzení o činnosti ve skupině Kapitán by se tak s největší pravděpodobností mohlo vztahovat spíše na dobu po 9. květnu 1945 kdy, jak později uvedl, „*s četou vyčišťoval Aдрспаské skály od SS*“. V roce 1947 v žádosti o uznání důstojnické hodnosti (od roku 1945 byl kmenově veden u náhradního praporu 30. pěšího pluku v Turnově) mimo jiné uvedl: „*Do Svazu národní revoluce jsem nevstoupil, jelikož jsou tam doposud lidé, kteří vůbec nic nedělali, nebo pouze „zajišťovali pohraničí*“.“ K tomu tvrzení již není třeba přidávat komentáře. Další osudy Václava Hamzy po roce 1948 jsou neznámé. (Vojenský ústřední archiv, f. Kmenové listy, Václav Hamza, nar. 1914.) Podle sdělení z roku 2004 Centrální evidencí příslušníků ministerstva vnitra neprochází. (ÚDV, čj.: ÚDV-80/VvK-95, Evidenční karta ppor. Václav Hamza.)

mezi ostatními chybí. V Broumově se objevil jako příslušník „partyzánské“ skupiny Kapitán a stal se velitelem „revolučního“ oddílu SNB, podřízeného přímo bezpečnostnímu tajemníkovi Okresního národního výboru v Broumově Josefu Brandejsovi.¹² Do této funkce jej uvedl náčelník královéhradeckého Obranného zpravodajství (OBZ) škt. Josef Mísař někdy v polovině června 1945. Všichni zmiňovaní byli exponenty nebo sympatizanty Komunistické strany Československa.

Stejně typické může být to, že Hamza a spol. se v Broumově dostali k moci provedením jakéhosi lokálního převratu, ne nepodobného pozdějším únorovým událostem. Ve městě se podle instrukcí londýnského rozhlasu utvořil ilegální revoluční národní výbor (RNV) složený z místních Čechů během jara 1945. Dne 8. května 1945 převzal moc, aniž by byla prolita krev, a okamžitě se dal do správy města. Jak později vypověděl jeden z jeho členů: „V Broumově byl celkem klid [...] až do příchodu pánů Marka, Mráze, Hamzy a p. Brandejse.“¹³ Všichni výše jmenovaní přišli do Broumova v průběhu druhé poloviny května a první poloviny června 1945 a začali obsazovat pozice v rámci nově vytvářeného okresního národního výboru (ONV). Revoluční národní výbor, resp. místní správní komise jim však byla trnem v oku vzhledem k tomu, že její vliv na město byl mnohem větší než vliv ONV. Ačkoliv to není nikde v dobových dokumentech výslovně uvedeno, je také zřejmé, že ONV tvořili převážně členové nebo sympatizanti KSČ, jejíž pozice mezi starousedlíky, a tedy i v MSK byla mizivá. Začali proto MSK kritizovat za přílišnou vstřícnost vůči německému obyvatelstvu, a když ani to nepomohlo, obvinili její členy ze zpronevěry konfiskovaného německého majetku.



Pravděpodobné místo činu. Stav v listopadu 2005.
Foto: autor

12 ► Josef Brandejš, nar. 1915, odborný učitel z Hronova, poválečný funkcionář KSČ.

13 ► Archiv Ministerstva vnitra České republiky, f. Zemský odbor bezpečnosti, sign. 315-196-6, Výslech Františka Valenty z 2. 2. 1946 ÚNB Broumov.

Pod vedením Václava Hamzy pak přikročili k akci. Dne 9. července 1945 večer si nechali svolat všech pět členů MSK do úřadovny bezpečnostního tajemníka ONV Brandejse. Tam je nechali několik hodin čekat, zatímco u nich doma prováděli příslušníci „revolučního oddílu SNB“ prohlídky. Pouze u předsedy MSK Romana Vernerera a u Josefa Herzána měly tyto prohlídky kladný výsledek. Verner a Herzán pak byli na ONV několik hodin vyslýcháni. Výslech vedl Hamza. Poté, co mu oba začali vysvětlovat, že u nich byly zabaveny věci patřící jiným osobám, které si je tam uložily, ztratil vyslýchající zcela sebekontrolu. Oba členové MSK byli tlučeni hlava nehlava, aniž by se někdo z přítomných Hamzových kolegů byl jen pokusil jejich tvrzení prověřit. Po skončení výsledků pak byli všichni členové MSK odvezeni do věznice Okresního soudu v Broumově. František Valenta, František Hála a Ladislav Kofránek byli druhý den propuštěni. Bylo jim však důrazně doporučeno, aby na své členství v MSK rezignovali. Herzán a Verner byli odvedeni na náměstí, kde jim Hamza připevnil na ruku pásku s nápisem „Zloděj, kolaborant, pomahač Němců“. Spolu s nimi byla přivedena i Herzánova manželka, která dostala pásku s nápisem „Žena zloděje“. Příslušníci Hamzova oddílu je pak vodili okolo náměstí a tloukli je. Oba muži potom putovali zpět do vězení, jejich (české) rodiny do sběrných táborů pro Němce (!). Oba byli propuštěni až koncem srpna 1945. Valenta musel být dokonce převezen do vazby OBZ do Prahy, protože se místní velitel Rudé armády dožadoval jeho propuštění.

Broumov se tak jako mnoho jiných měst dostal na řadu týdnů pod vládu lůzy, což do jisté míry vysvětluje, jak vůbec mohlo k podobným činům jako v Šonově dojít. Skutečný přístup nových pánů k německé otázce je možné dokumentovat na tom, že řada bývalých nacistů, kteří se zavázali spolupracovat jako konfidenti bezpečnostního tajemníka ONV, obdrželi antifašistickou legitimaci. Když na to bylo občany poukazováno, byly koncem roku antifašistické legitimace zcela zrušeny. Na to však v důsledku doplatili skuteční odpůrci Hitlerova režimu, kteří se tak přes noc ocitli zcela bez ochrany. Rozpuštěn byl i jejich antifašistický výbor. Je to jistě o to paradoxnější, že v něm měli rozhodující slovo předváleční němečtí členové KSČ. Situace ve městě se tak uklidnila v podstatě až po volbách v roce 1946.¹⁴

Vedle „revolučního“ oddílu SNB byla v Broumově samozřejmě i „regulární“ stanice SNB, která však byla obsazena předválečnými příslušníky četnického sboru.

Při domovní prohlídce na faře se nic závadného nenašlo. Marek sice při vyšetřování tvrdil, že byl objeven Hitlerův Mein Kampf, ale žádný z jeho kompiců to nepotvrdil. Ti se naopak shodli v tom, že jedině, co zabavili, bylo víno

a likéry, které hned na místě začali konzumovat.¹⁵ Ačkoliv se o tom výslechové protokoly výslovně nezmiňují, je zřejmé, že šonovský zločin měl navíc i loupežné pozadí. Ve svém protokolu to naznačil voj. Hercík: „*Já jsem za přítomnosti staršího faráře vykonal prohlídku domovní v kostele, kde mě farář ukázal velký kufř, ve kterém bylo různé prádlo a propriety. Malý kufříček jsem zanesl na faru a předal ho některému z přítomných.*“¹⁶ Je zřejmé, že malý kufřík obsahoval kostelní cennosti.

Po skončení prohlídky si ještě chvíli sedli na farskou zahradu a pili zaba-vený alkohol. Pak se Hamza zvedl a odjel zpátky do Broumova. Ještě před tím řekl Markovi: „*Tak to s nimi udělejte, jak jsem řekl, a zítra mně o tom podej hlášení.*“¹⁷ Ten se hned dal do práce. Voj. Zeleného poslal pro náradí. Při tom mu řekl, že oba kněží budou „*ještě dnes večer v lese oddělení*“¹⁸ a rukoudáním si vynutil slib, že věc bude „*dobře provedena*“.¹⁹

Kolem půl deváté večer vyvedli voj. Hercík a Ticháček pod Markovým velením P. Prausse a P. Schmitta na popravu. Zelený se k nim připojil cestou. Aby si zbytečně nezacházeli, šli přes dvůr Weisserova statku (č. p. 221). Protože zadní vrátka vedoucí k lesu byla zavřená, zabouchal jeden z vojáků na okno. Doma byla Weisserova manželka Ella, která jim odemkla. P. Schmitt na ni ještě stačil zavolat: „*Frau Weisser, beten Sie auch für uns!* [Paní Weisserová, pomodlete se také za nás]“²⁰ Oba si zřejmě velmi dobře uvědomovali, jaký osud je čeká.

Všichni pak došli ke kapličce na kraji lesa. Marek se Zeleným tam zůsta-li a dál pokračovali jen Ticháček, Hercík a oba kněží. Popis následující události se v podání obou vrahů liší jen v drobnostech.

Voj. František Ticháček: „*Když jsme přišli na místo činu, sedli jsme si nejdříve. Potom vojín Herzik řekl, že již jdem. Na to oba faráři vstali a šli. Když udělali několik kroků, byli těsně vedle sebe, vojín Herzik vystřelil do nich ze zadu sérii výstřelů z automatické pušky. Na to oba kněží padli na zem a chroptěli, a proto jsem ze své služební pistole vypálil do jednoho z nich tři rány. Do druhého faráře vypálil vojín Herzik z jeho služební pistole rovněž několik ran. Potom jsme je odtáhli do lesa asi 30 m od místa činu, kde jsme je chtěli zakopati. Jelikož byla půda tvrdá a někdo vystřelil dvě osvětlovací rakety, byli jsme v domnění, že nás někdo sleduje, a proto jsme obě mrtvolky položili vedle sebe a přikryli jejich kabáty. Potom jsme odešli všichni domů.*“²¹

15 ▶ NA, f. Ústřední sekretariát Československé strany národně socialistické, k. 7, sign. 35-80-1, Výslech voj. Jana Hercíka ze dne 4. 9. 1945. Voj. Hercík na svou obhajobu uvedl: „*V době zastřelení obou kněží byli jsme všichni vojáci v podnapilém stavu a já jsem nevěděl co činím.*“

16 ▶ Tamtéž.

17 ▶ Tamtéž, Výslech Josefa Marka ze dne 4. 9. 1945.

18 ▶ Tamtéž, Výslech voj. Václava Zeleného ze dne 4. 9. 1945.

19 ▶ Tamtéž.

20 ▶ Tamtéž, Zpráva Velitelství stanice SNB v Broumově, čj.: 937/1945 ze dne 29. 8. 1945.

21 ▶ Tamtéž, Výslech voj. Františka Ticháčka ze dne 4. 9. 1945.

Voj. Jan Hercík: „Když jsme přišli na okraj druhého lesa, sedl si farář st. na zem a ml. farář zůstal státi. Za malou chvíli jsem pustil sérii ran do stojícího faráře ml. z automatické pušky. Farář udělal dva kroky a padl na zem. Vojín Ticháček vstal a zastřelil na vzdálenost asi dvou kroků sedícího faráře st. ze svoji služební pistole. Jelikož farář st. ještě chroptěl, vytáhl jsem svoji služební pistoli a vypálil jsem do hlavy faráře jednu ránu.

Poněvadž v těchto místech nějaká jáma nešla vykopati pro skalnatý terén odtáhli voj. Zelený a Ticháček obě mrtvoly dolů do lesa pod cestou, položili je vedle sebe a já jsem je přikryl jejich kabáty. Potom jsme šli všichni společně domů.“²²

Vyšetřování později potvrdilo, že Hercík vystřelil z automatu osm ran, devátý náboj se mu vzpříčil v hlavni.²³ Vrazi se na místo činu ještě téže noci vrátili. Dne 25. srpna, asi v půl čtvrté, se pokusili mrtvoly znovu zakopat, ani teď to však nešlo, půda byla příliš kamenitá. Vrátili se proto s nepořízenou. Vojákům to bylo zřejmě vcelku jedno, ale Marek si uvědomoval, že nalezení těl by mohlo přinést jisté komplikace. Vynutil si proto na svých spolupachatelích slib, že ve dne obě mrtvoly zakopou. K tomu však došlo až v pozdních odpoledních hodinách, takže mezitím byly mrtvoly objeveny řídícím učitelem Meisserem a rolníkem Weisserem.

Nelze říci, že by vražda obou kněží byla spáchána s vědomím velitele strážního oddílu nebo jiného důstojníka československé armády. Je však zřejmé, že v následujících dnech se pokusili své podřízené krýt a zamést tak nepříjemnou aféru pod stůl. Zřejmě již 26. srpna 1945 byli všichni účastníci vyslýcháni ppor. Čejpou z Broumova. Do protokolu udali, že kněží byli ten večer odsunuti za hranice. Voj. Zelený údajně do protokolu uvedl to, jak se případ skutečně udál, ale na výzvu ppor. Čejpy pak svou výpověď změnil. O tři dny později zastavil SNB šetření případu, protože jej oficiálně vyšetřovalo armádní posádkové velitelství v Broumově. Po objevení hrobu a identifikaci mrtvol však byla verze o odsunu neudržitelná, a tak byly počátkem září 1945 u strážního oddílu v Šonově sepsány nové protokoly, které již odpovídají skutečnému průběhu vraždy.

Sepsáním protokolů, které de facto obsahují úplné doznání, však celá věc skončila. Tyto vraždy byly totiž spáchány v době branné pohotovosti československého státu²⁴ a podle velmi volného výkladu práva zůstaly beztrestné.

V roce 1946 pak byl Prozatímním Národním shromážděním Republiky československé přijat Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, který pachatelům podobných

22 ► Tamtéž, Výslech voj. Jana Hercíka ze dne 4. 9. 1945.

23 ► Pítevní protokol se bohužel nedochoval a není ani zcela jasné, zda pitva byla vůbec provedena.

24 ► Ta podle vládní vyhlášky č. 162/1945 Sb. končila až 31. prosince 1945.

trestných činů (opět za předpokladu účelového extenzivního výkladu) přímo deklaroval beztrestnost. Zákon doslova uváděl (§ 1): „*Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945, a jehož účelem bylo přispěti k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.*“

Samotná existence této právní normy je pochopitelná, včetně slov o „spravedlivé odplatě“, která jistě z dnešního hlediska působí přinejmenším zvláště. Je však třeba mít na zřeteli, že v době války docházelo ze strany českého hnutí odporu k řadě akcí, které nesměřovaly jen proti příslušníkům okupační moci, ale např. i proti českým kolaborantům. Z hlediska československého právního řádu byly de iure trestnými činy a osoby, které se jich dopustily, tedy bojovníci protinacistické rezistence, by měly být vypátrány a souzeny, což byl samozřejmě nesmysl.

Z dikce zákona, především ze stanovení horní hranice časového rozmezí na 28. října 1945, je ovšem zřejmé, že touto „suchou cestou“ se zákonodárci pokusili vyřešit i případy poválečného násilí, jejichž trestání by ve své době bylo krajně nepopulární.

Šonovská vražda však přece jen zcela nezapadla. Kromě broumovských benediktinů, kteří byli krátce na to odsunuti do amerického okupačního pásma Německa, kde založili novou komunitu, a šonovských Němců²⁵ ji zaznamenal převor Břevnovského kláštera Anastáz Opasek, který ji popsal i o mnoho let později ve svých pamětech: „*Na svátek svatého Bartoloměje, který byl umučen tak, že z něho byla stažena kůže, byli zavražděni dva benediktini tlupou čtyř chlapů, kteří na Broumovsku vraždili. Jejich vůdce byl povoláním řezník. Jeho jméno mi potom pan Brandejs, který jejich řádění odsuzoval, řekl. Tento řezník zabil mnoho lidí. [...] Později se vyprávělo, že tento ne již zcela člověk zmizel, že se ztratil. Možná mu pomohli na onen svět držitelé moci, protože v takových případech někdy nebylo jiného východiska. Vrazi zakopávali mrtvolky tam, kde vraždili. Naši dva benediktini, páter Alban Prause a páter Ansgar Schmitt byli zahrabáni hned za farou v lese – v noci je vytáhli z fary. Pátera Albana zastřelili, páter Ansgar měl rozdrcenou lebku. Stalo se to na faře v Šonově, což byla fara broumovská.*“²⁶

25 ► Ještě před tím, než bylo z Šonova odsunuto německé obyvatelstvo, zaznamenali očití svědci své zážitky, týkající se vraždy obou kněží do farní kroniky (v té době již byla fara neobsazena a farnost byla excurrendo spravována z Broumova). Znovu byl tento případ popsán v dějinách Šonova, které vydal v roce 1981 v SRN Heimatkres Branau (Dimter, Gertrud – Kahler, Hildegard – Kahler, Adolf: Die Gemeinde Schönau. Heimatkres Branau, Forchheim 1981, s. 73–74.) Za tuto informaci děkuji paní Mgr. Barboře Trenčanské z Muzea Broumovska v Broumově.

26 ► Opasek, Anastáz: Dvanáct zastavení (vzpomínky opata Břevnovského kláštera), Torst, Praha 1997, 3. opravené a doplněné vydání, s. 129–130.

Opaskovy vzpomínky vznikaly v letech 1983–1986, kdy autor žil v exilu ve Spolkové republice Německo. Neměl proto k dispozici české archivní materiály a musel se spoléhat jen na svou paměť (resp. na vzpomínky svých německých spolubratří), a v jeho pamětech jsou tak drobné nepřesnosti, zaviněné i dlouhým časovým odstupem a tím, že nebyl přímým účastníkem výše popsaných událostí.

Zcela nečekaně se v roce 2005 objevilo svědectví člověka do případu mnohem více zasvěceného, a to bývalého bezpečnostního tajemníka ONV v Broumově Josefa Brandejse. V revue Souvislosti byla publikována část z jeho rukopisných vzpomínek Má válka s mloky, které sepsal na přelomu 70. a 80. let. Ačkoliv byl dlouholetým členem KSČ a z titulu své funkce nesl bezesporu podíl na nezákonnostech, ke kterým na celém Broumovsku po ukončení války v roce 1945 docházelo, násilnosti odsuzoval a i ve svých pamětech se k nim postavil poměrně dost otevřeně.

„Tehdy [byl] můj zástupce a velitel kasáren Václav Hamza. [...] Jak se mi jevil? Musím říci, že revolučně, protifašisticky, pokrokově, odmítal staré prádky, byl nadšeným stoupencem KSČ [...] Nač to dál rozvádět, stačí to shrnout do věty, že bych za něho ruku do ohně položil.

A přece to byl dobrodruh a nezodpovědný člověk. V srpnu 1945 za mnou přišel okresní četnický velitel poručík Ušák s obviněním, že Hamza má podíl na vraždě dvou benediktinských kněží v Šonově, že jejich vražda byla provedena na Hamzův příkaz. Ušákovi jsem se vysmál, prohlásil jsem to za nesmysl, za zlovolné obvinění revoluční jednotky vojenskými a četnickými institucemi, které nemají nic jiného na starosti, než jak nás špinit, ale Hamzu jsem si zavolal. Zapřísahal se, že se na ničem nepodílel, že o ničem neví, že je to pomluva, a mluvil tak přesvědčivě, že jsem mu uvěřil. Skutečnost a pravda, jak jsem si později zjistil, byla však taková, že na této odporne vraždě svůj podíl do určité míry měl, i když nikdy nepřiznal, že by příkaz k vraždě vydal. [...]”²⁷ Českoslovenští četníci, kteří případ šetřili, snadno odhalili skutečný stav věcí, na nikoho však trestní oznámení podáno nebylo, a to ani později, po dvou letech, kdy případ šetřila oblastní kriminální úřadovna v Hradci Králové, zřejmě proto, aby z toho vytěžila politický kapitál. Revoluce s sebou přináší bezpráví a nezákonnost všude na světě. Jen čtete Šolochovův Tichý Don!²⁸

Jak uvádí Brandejse, celý případ byl na jaře 1947 znovu prošetřován Oblastní kriminální úřadovnou v Hradci Králové. Na politickou motivaci tohoto prošetřování autor poukazuje především v souvislosti s tím, že všichni hlavní aktéři šonovské vraždy byli exponenty Komunistické strany Československa.

27 ► Následuje ne zcela přesný popis činu.

28 ► Brandejse, Josef: Broumovsko po válce. In: Souvislosti – revue pro literaturu a kulturu. XVI, 2, 2005, s. 169–181.



Obnovený hrob P. ThDr. Julia Albana Prause a P. Alfonse Anskara Schmitta. Stav v listopadu 2005. Foto: autor

Za novým vyšetřováním skutečně stály nekomunistické strany, především Československé strana lidová (ČSL) a Československá strana národně socialistická, resp. jejich stoupenci v řadách východočeské kriminální policie.²⁹ Dne 10. dubna 1947 vznesl oficiálně požadavek na vyšetření šonovského případu jménem poslaneckého klubu ČSL poslanec Dr. Bunža. Vyšetřování v podstatě mohlo jen konstatovat výsledky, ke kterým došli příslušníci broumovské stanice SNB v září 1945, a dne 20. května 1947 podat na všechny zúčastněné trestní oznámení (na Hercíka a Ticháčka pro tr. čin vraždy, na Hamzu, Marka a Zeleného pro tr. čin spoluviny na vraždě). O tom, čím výklad práva měl již v době hluboko před únorovým převrátím větší váhu, nejlépe svědčí to, že toto trestní oznámení bylo později podle zák. č. 115/1946 Sb. odloženo.³⁰

Podle údajů Anastáze Opaska byli oba zavraždění kněží exhumováni a pohřbeni na šonovském hřbitově až v roce 1948.³¹

Další životní osudy vrahů jsou neznámé. Zřejmě se z nich stali „řádní“ občané a zapojili se do „normálního“ života. Potíže se zákonem měl pouze jeden z nich – František Ticháček, který byl dne 2. 4. 1947 odsouzen ONV v Broumově k trestu odnětí svobody na 1 měsíc a veřejnému pokárání za „*milostný styk se ženou německé národnosti*“³² podle tzv. malého retribučního dekretu

29 ▶ Díky tomu se v Národním archivu ve fondu č. 35 dochoval založený svazek kopií výslechových protokolů jednotlivých aktérů vraždy ze srpna–září 1945. Iniciátorem prošetření celého případu byl zřejmě štábní strážmistr František Hernych z Velitelství stanice SNB Broumov, který byl stoupencem ČSL.

30 ▶ Za tuto informaci děkuji paní Mgr. Barboře Trenčanské z Muzea Broumova v Broumově.

31 ▶ Opasek, Anastáz: Dvanáct zastavení (vzpomínky opata břevnovského kláštera). Torst, Praha 1997, 3. opravené a doplněné vydání, s. 130. V současné době je jejich hrob nově upraven.

32 ▶ AMV, f. 2 M, relace, František Ticháček.

(zák. č. 138/1945 Sb.).³³ Z dokumentů však není zřejmé, zda si trest skutečně odpykal. Každopádně v roce 1949 byl již otcem od rodiny, pracoval jako dělník a bydlel dokonce nedaleko místa činu: ve Velké Vsi u Broumova č. p. 171 (resp. 186).³⁴ Václav Hamza žil v roce 1948 pokojně v Broumově IV č. p. 134, kde byl národním správcem firmy Jan Feik, sklad knihařských potřeb.

V současné době jsou již všichni po smrti. Jako poslední zemřel v roce 1994 v Praze jeden z hlavních organizátorů vraždy, bývalý místopředseda MSK, ing. Josef Marek.³⁵

33 ► Ani Jan Hercík netrpěl (pokud se týče žen) národnostními předsudky. V roce 1944 se se svolením Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu oženil s říšskoněmeckou státní příslušnicí (držitelkou prozatímního německého občanství – tzv. Volkslisty 3. stupně) z Czuchowa u Rybníku Helenou Wyborek (nar. 1919), kterou přivedl do jiného stavu. (NA, f. Úřad říšského protektora pro Čechy a Moravu, sign. 114-342-4, č. l. 129–136.)

34 ► AMV, f. 2 M, relace, František Ticháček.

35 ► Po roce 1989 se o případu začalo znovu veřejně diskutovat. V časopise Broumovsko č. 7 v roce 1990 (s. 4) o případu krátce informoval P. Norbert Josef Zeman. V návaznosti na tento článek podal spisovatel Ludvík Vaculík spolu s publicisty Jiřím Hanákem, Vladimírem Karfíkem a Dušanem Karpatským dne 20. 4. 1995 Vrchnímu státnímu zastupitelství trestní oznámení na neznámého pachatele. Za tuto informaci děkuji paní Mgr. Barboře Trenčanské z Muzea Broumova v Broumově. V té době však již byli všichni šonovští vrazi po smrti.

CHEMICKÁ LABORATOŘ PŘI MINISTERSTVU VNITRA (1948–1949)

/ Tomáš Bursík

Státní bezpečnost se ve snaze dosáhnout vynuceného přiznání nespokojila „pouze“ s metodami fyzického a psychického násilí na svých vyšetřovancích. Dalším „bodem zlomu“, mohu-li to tak nazvat, bylo testování různých barbiturátů (především pentothalu sodného) nebo anticholinergních halucinogenů (atropinu, skopolaminu). Pod vlivem pentothalu ztrácí člověk zábrany a schopnost odporu. Na druhé straně však zůstává při vědomí a stále si uvědomuje, co říká. Aplikací atropinu a skopolaminu v určitých dávkách dochází k poruchám prostorového vidění, zrakovým halucinacím, abnormálnímu chování a k poruchám vědomí.¹

Zůstává otázkou, jakou roli při zřízení chemické laboratoře při ministerstvu vnitra hrála existence podobných zařízení v jiných státech.² Jisté však je, že dříve než v Praze fungovala chemická laboratoř při Zemském odboru bezpečnosti (ZOB II) v Brně na přelomu let 1946–1947. Nechme o jejích počátcích hovořit jejího tehdejšího vedoucího Josefa Sumbala³: „*Začátkem září 1946 byl jsem zavolán k tehdejšímu veliteli ZOBu v Brně, Milénovi⁴. Milén u něho v kanceláři se mě ptal, zda bych nemohl se pokusit o výrobu nějakých chemických prostředků ve zpravodajství. Mluvil se mnou o omamných cigaretách a o prostředcích, které umožňují úspěch. Zároveň se již tehdy zmiňoval o tom, že cizí zpravodajské služby, jako bylo CIC, IS a Abwehr, toto používaly a používají. Při*

1 ► Hrdina, Vratislav a kol.: Toxikologie bojových chemických látek a zdravotnicko-protichemická ochrana. Vojenský lékařský výzkumný a doškolovací ústav Jana Evangelisty Purkyně, Hradec Králové 1983, s. 148.

2 ► Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), personální spis Josefa Sumbala, nar. 1917, s. 78–81, Protokol o výpovědi Dr. Karla Černého, 3. 10. 1952. Bývalý přednosta 8. odboru ministerstva národní bezpečnosti Karel Černý se ve své výpovědi z roku 1952 odvolává na existenci podobné laboratoře v sousedním Polsku, zřízené již krátce po skončení 2. světové války.

3 ► AMV, personální spis Josefa Sumbala, nar. 1917. J. Sumbal absolvoval reálné gymnázium v Tišnově a šest semestrů na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V období protektorátu pracoval krátce jako lesní dělník, později se živil jako hudebník. V roce 1943 byl pracovním úřadem nasazen v továrně Wiesner Neudorf F. O. W. na předměstí Vídně. Odtud na konci r. 1944 uprchl, a poté působil v partyzánském oddíle. Po osvobození se stal tlumočnickem Rudé armády a NKVD. Lékařská studia nedokončil a v červnu r. 1946 nastupuje na ZOB II v Brně. Od počátku dubna 1948 do dubna r. 1949 pracoval v technickém oddělení MV v Praze, kde dostal za úkol vybudovat chemickou laboratoř. Dle vlastních slov se zde věnoval mj. studiu toxikologických látek a zkoušel vyrábět látky, které měly sloužit k „ulehčení výslechu“. Od dubna r. 1949 opět pracuje u Státní bezpečnosti v Brně. Na vlastní žádost odchází ze služeb MV v létě následujícího roku. Od srpna roku 1950 pracoval v brněnském vysílání Čs. rozhlasu, odkud odchází na počátku r. 1951. Josef Sumbal byl zatčen v červenci 1951. V září r. 1953 byl rozsudkem Vyššího vojenského soudu (T 28/53) odsouzen za velezradu a špionáž na 25 let. Z vězení byl propuštěn v roce 1965.

4 ► AMV, personální spis Ivo Miléna (dříve Imrich Müller), nar. 1911. Původním povoláním středoškolský profesor, k SNB nastoupil k 1. červnu 1945, k 2. odboru ZOB formálně 1. 9. 1949, organizoval zpravodajskou službu v Ostravě. Poté byl povolán do Prahy na místo zástupce přednosty skupiny BA-a. Služební poměr s ním byl ukončen v květnu roku 1951, kdy byl již několik měsíců ve vazbě pro podezření z protistátní činnosti. V roce 1953 byl odsouzen na 22 let. V roce 1956 proběhla revize rozsudku – Milén byl zproštěn viny a propuštěn.

*tomto rozhovoru mi řekl, že budu mít veškerou pomoc z vyšších míst, a že nemusím mít obavy se zaškolit jako odborník.*⁵

Tuto verzi potvrdil i Ivo Milén. Pověřil Sumbala vypracováním konceptu o fungování chemické laboratoře, jejích cílech a potřebách. Po schválení vedením MV v Praze bylo pracoviště, s náklady na jeho vybavení přes 20 000 Kčs, zřízeno.⁶

Sumbal se ve zmiňovaném elaborátu, dle vlastních slov, zabýval možností zkoumání tajných inkoustů, rozborů dostupných druhů papírů, jež mohly být využity v operativě, antialkoholických prostředků a v neposlední řadě i samotnou toxikologií a výrobou preparátů využitelných při výsleších.⁷

Pravděpodobně z popudu I. Miléna přešel Josef Sumbal na jaře roku 1948 do Prahy. Tehdejšími vedoucími představiteli MV (Štěpán Plaček, Ivo Milén, Jindřich Veselý, dr. Karel Černý) byl pověřen vybudováním chemické laboratoře v rámci nově vznikajícího technického oddělení ministerstva vnitra. Tehdy byl velitelem technického sektoru Karel Smíšek.⁸

Chemická laboratoř vznikla v dubnu roku 1948 a sídlila ve vile ve Sluněné ulici č. p. 12 v pražských Střešovicích. Náklady na její vybudování se podle Sumbalových slov vyšplhaly až do výše 350 000 Kčs. Jeho náplň práce v pražské laboratoři se příliš nelišila od brněnské praxe. Po Sumbalově příchodu do Prahy mu byla slibována zářivá kariéra specialisty v oboru toxikologie: *„Černý mi říkal, že mi budou dány veškeré možnosti, abych to, co mám ve svém návrhu, vybudoval, [...] že mají mě dobře prověřeného a že pro tento obor [toxikologii] udělají ze mne odborníka specialistu. [...] Těž se mi zmiňoval, že se musím seznámit s podobnými pracemi v kriminologii a že je nutné studovat také věci ze soudního lékařství a z toho se zabývat různým druhem sebevražd a hovořil zno-*

5 ▶ AMV, a. č. V-1064 Brno, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Sumbal Josef a spol., č. l. 201–212, Zápis o výpovědi Sumbala Josefa, 21. 11. 1951.

6 ▶ AMV, f. ZV 4, Ivo Milén, podsvazek č. 1, č. l. 193–196, Protokol o výpovědi, 8. dubna 1952. Jednalo se o malou laboratoř se základním vybavením (stojany, chemické sklo, naučná literatura, vzorky chemických látek apod.).

7 ▶ Výše jmenovaní činovníci MV hovoří o výrobě opiových cigaret, po jejichž požití by vyšetřovaný člověk ztratil nad sebou kontrolu a byl snadněji manipulovatelný. Avšak očekávaný výsledek se nedostavil.

8 ▶ Karel Smíšek, 1893–1968. Do služeb ministerstva vnitra vstoupil hned v květnu r. 1945. Velitel sektoru BA1 (Technický sektor MV – operativní a zpravodajská technika, od roku 1953 IX. správa MV). V roce 1957 jmenován do hodnosti generálmajora. Ze služeb MV odchází v červnu roku 1962. AMV, a. č. ZV-4, Osvald Závodský, podsvazek č. 3. Protokol o výpovědi, 13. března 1952: *„O Karlu Smíškovi je mi známo, že k němu byla velká důvěra jak v Bezpečnosti, tak i na ÚV KSČ. Podle mého soudu, dostal se Karel Smíšek do Bezpečnosti na doporučení R. Slánského. U Bezpečnosti byl určen k tomu, aby zavedl technicko-operativní sektor. Víím, že tuto práci prováděl s vědomím Jindřicha Veselého a že šlo o organizaci rozsáhlou. Smíšek měl v sektoru několik oddělení, jako chemické, kde se pracovalo s různými jedy, dále oddělení razítek všeho druhu a také výroby pasů domácího i cizího původu (americké pasy) a velmi dobré radiotelegrafické spojení do všech zemí.“*

vu o jedech na odstraňování lidí. V příštích několika hovorech mi také zmiňoval, abych si přečetl nějaké knížky pojednávající o metodách, jaké měli němečtí lékaři v koncentračních táborech.⁹

Kromě již výše zmiňovaných úkolů (chemické rozbory tajných inkoustů, mikroskopické a chemické rozbory celé řady druhů papíru apod.) se J. Sumbal společně se svým kolegou J. Chalupou věnovali dalšímu studiu toxikologie. V prvé řadě se pokoušeli, bez úspěchu, o výrobu medikamentů, jež by při výsleších nahradily skopolamin a pentothal, a dále i uspávacích prostředků využitelných ve zpravodajství. Několikrát se vedla i debata na téma nemocí způsobených různými bakteriovými kulturami.

Ani v tehdejší Československu nebylo jednoduché získat přístup k látkám, jež měly být v laboratoři zkoumány. Na konci srpna 1948 získal Josef Sumbal od ministerstva zdravotnictví Zvláštní stálé povolení k nákupu jedů, léčiv, drog a chemikálií, jejichž nákup a prodej byl vázán zákony (viz zákon č. 29/1938 Sb.).¹⁰

Z výpovědí tehdejších vedoucích představitelů MV a StB vyplývá, že Státní bezpečnost měla eminentní zájem využít při likvidaci svých protivníků (především ve zpravodajských službách) produkty vyráběné v její laboratoři a získané např. z rostlinných jedů, které by byly aplikovány např. do kávy v kavárně, ale také by je bylo možné namíchat do barvy na omítku v místnosti. Pokud by Sumbalova laboratoř měla k dispozici jed k „okamžité likvidaci“, směl být použit na výslovný příkaz Jindřicha Veselého (tehdejšího velitele StB) a na heslo ULTRAMARIN. Pro látku, jež měla soupeře zneškodnit dočasně, se užilo hesla AQUAMARIN. Josef Sumbal vypovídá i o přípravcích vyvolávajících potrat.¹¹ Některé z testovaných látek měly být získávány i zpravodajskou špionáží v zahraničí. Špičky ministerstva vnitra a StB se snažily existenci chemické laboratoře co nejvíce utajit.¹²

Špionážní cestou se StB podařilo získat chemické přípravky avipan (evipan?) a sodium amital, údajně používané západními zpravodajskými službami. Výzkum nové látky směřoval k nahrazení oněch výše zmiňovaných: „*Během dalších dvou měsíců podařilo se nám s Chalupou odstranit natriovou skupinu z přípravku pro narkosu a spaní Evipan (Bayer). Pokusili jsme se o nahrazování skupiny buď skopolaminem, nebo opiem (morfium), hašišem (Cormabis Indica S). Těž udělal jsem zkoušky nahradit skupinu NA OH mescalinem, který jsme zís-*

9 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Sumbal Josef a spol., č. l. 202, Zápis o výpovědi Sumbala Josefa, 21. 11. 1951.

10 ► AMV, personální spis Josefa Sumbala, nar. 1917, s. 22.

11 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Sumbal Josef a spol., operativní materiál, č. l. 192–288, Opis vlastnoručně psané výpovědi J. Sumbala, nedat.

12 ► AMV, f. ZV-4, JUDr. Karel Černý, podsvazek č. II., č. l. 95, Protokol o výpovědi, 7. 4. 1952.

kali vyloučením (extrakcí) z kaktusu Anhalonium Williamsi L. Na zvířatech (myši a morčata) stanovil jsem pak nejnižší účinné dávky. Objekt přicházel do stavu excitace (velmi kratičce), potom skoro do jakoby narkotického stavu, avšak při plném vědomí. V té době (chvíli) nastával moment zemdlení zábranného centra a vyvstala příhodná doba k otázkám. (To jsme předpokládali! Stadia ostatní byla vyzkoušena na zvířatech.)“¹³

Přednostovi technického oddělení Karlu Smíškovi byly každý měsíc předkládány zprávy o postupu práce chemické laboratoře, o tom, jak daleko dospěl výzkum požadovaných prostředků apod. Na přelomu let 1948–1949 vypracoval Sumbal obsáhlejší elaborát pojednávající o směrech další činnosti chemické laboratoře. Mimo jiné se psalo o akci ULTRAMARIN, o dalším vývoji látek, které StB požadovala pro svou potřebu. Navíc zde měl nadnést i myšlenku vzniku zvláštního oddělení v rámci chemické laboratoře, speciálně se zabývajících pouze bakteriologickými látkami.¹⁴ Vedoucí představitelé tehdejší StB (Závodský, Smíšek, Milén) se účastnili výslechu, při němž byl vyšetřované osobě aplikován prostředek vyrobený v chemické laboratoři MV. Sumbal měl při svém odchodu z Prahy zpět do Brna odevzdat v písemné podobě text, v němž by rozebral svůj dosavadní výzkum a podrobně popsal postupy, jichž využil při výrobě chemických prostředků v laboratoři. Podle vlastních slov však toto nečinil.¹⁵

Po požití tohoto prostředku se dostavil „*zvláštní stav chvilkové otupělosti, ve kterém, při vhodně vedeném způsobu výslechu bez jakéhokoli nátlaku vyslychaný vypovídal to, co by se jinak snažil zamlčet*“.¹⁶ Pokud měl tento prostředek mít podobný efekt a pokud se Sumbal odvolává na to, že stačilo pouze několik měsíců, aby byl preparát doveden k dokonalosti, je nepochopitelné, že v průběhu jara roku 1949 byl výzkum zastaven.¹⁷

Nabízí se několik možností: Sumbal mohl výrazně přeceňovat výsledky své práce v laboratoři. Z výpovědi jiných činitelů StB je zřejmé, že použití drog a chemických prostředků při výsleších žádný efekt nepřineslo. Dále je otázkou,

13 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Sumbal Josef a spol., operativní materiál, č. l. 240, Opis vlastnoručně psané výpovědi J. Sumbala, nedat. Josef Sumbal ve své výpovědi z 21. 11. 1951 dokonce uvedl: „*S tímto prostředkem, abych se přesvědčil o jeho působení a dávkování, konal jsem pokusy na zvířatech (dávkování) a potom na sobě, což jsem dělal na Slunné ulici, když jsem tam zůstal přes noc.*“ Údajně tyto pokusy nebyly životu nebezpečné. Ze Sumbalových protokolů a z výpovědi i jiných lidí je patrné, že Sumbal měl problémy s drogami.

14 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Sumbal Josef a spol., Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Sumbal Josef a spol., č. l. 205, Zápis o výpovědi Sumbala Josefa, 21. 11. 1951.

15 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Sumbal Josef a spol., operativní materiál, č. l. 240, Opis vlastnoručně psané výpovědi J. Sumbala, nedat.

16 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Osobní spis státně bezpečnostního vyšetřování proti Sumbal J. a spol., Zápis o výpovědi, 10. března 1951.

17 ► Tamtéž.

nakolik byla samotná existence chemické laboratoře s jejím zaměřením politicky únosná. Jinými slovy, zda se tehdejší velitelé StB, přestože se mohli cítit neomezenými pány nad životy svých obětí, v tomto případě příliš vzdálili od nastolené linie vedení KSČ.

I uvnitř Státní bezpečnosti probíhal tvrdý mocenský střet mezi jednotlivými skupinami. A pouze hypoteticky, co kdyby se náhodou rozhodla jedna skupina využít těchto látek v boji o moc proti jiné?

Josef Sumbal měl problémy s alkoholem a sám s drogami v laboratoři experimentoval. Po jeho příchodu do Prahy mu byl slíben služební byt, kam by z Brna přestěhoval celou rodinu, možnost studovat medicínu i stáž v zahraničí. Nic z toho však nebylo splněno a Sumbal svůj stesk po rodině a nahromaděné psychické vypětí z práce utápěl v alkoholu a drogách. Pod jejich vlivem o své práci v laboratoři hovořil i na místech k tomu nevhodných, což bylo v rozporu s cílem špiček StB existenci laboratoře utajit.¹⁸

Někteří příslušníci z řad Státní bezpečnosti se nezákonně obohacovali na majetku občanů, kteří po komunistickém převratu emigrovali do zahraničí. V jednom případě se takto obohatil i Sumbal. Při vyšetřování vyvázl s důtkou a pokutou 6000 Kčs.¹⁹ Pravděpodobně i tato okolnost sehrála při propuštění svou roli.

Sám Sumbal se k ukončení další práce na vývoji chemických prostředků využitelných Státní bezpečností při výsleších a také ke svému odchodu vyjádřil následovně: „*Ačkoliv mně bylo nepochopitelné zastavení další práce v tomto směru, domníval jsem se nejdříve, že asi není správné, že tyto prostředky měla vlastnit naše zpravodajská služba, avšak na druhé straně pokládal jsem zase za chybu, že takovým způsobem zbavujeme se konečného výsledku při práci, která stála tolik peněz (myslím zařízení laboratoře atd.). Veškeré tyto pokusy nebyly životu nebezpečné. Muselo se však postupovat velmi opatrně při určování dávkování, což však nečinilo žádných obtíží, neboť k dispozici jsem měl tolik literatury staré i novější, hlavně odborné literatury sovětské.*“²⁰

Odchodem svého zakladatele činnost chemické laboratoře nekončí. Nadále se zabývala výzkumem syntetických prostředků v kombinaci se silnými narkotiky, které by bylo možné využít jako uspávací. Fyziologické účinky byly vyzkoušeny na krysách. Nově se uvažovalo o výzkumu jedovatých plynů „*pokud možno bez zápachu s velkým toxickým účinkem*“.²¹

18 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Skupinový spis státobezpečnostního vyšetřování proti Sumbal Josefu a spol., č. l. 204, Zápis o výpovědi Sumbala Josefa, 21. 11. 1951.

19 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Sumbal Josef a spol., operativní materiál, Opis vlastnoručně psané výpovědi Sumbala, nedat. Srovnej: Pospíšil, Jaroslav: Hyeny v akci. Lípa, Vizovice 2003, s. 42.

20 ► AMV, a. č. V-1064 Brno, Osobní spis státně bezpečnostního vyšetřování proti Sumbal J. a spol., Zápis o výpovědi, 10. března 1951.

21 ► AMV, f. 310-8-11 (Sekretariát Velitelství StB), Plán sektoru Bat na rok 1950.

Dále se pracovníci oddělení zabývali rozbory vzorků vyráběných papírů, jejich chemickou analýzou, určováním stáří písma,²² výzkumem nových chemických spojovacích prostředků apod.

Podle mého názoru se odchodem J. Sumbala z laboratoře její činnost více zaměřila na výzkum chemických prostředků využitelných v operativní činnosti MV než na látky, jež by v očích StB „ulehčily“ výsledkům. Mohlo se tak dít i na přímou objednávku čs. rozvědky. Přesto nevylučuji, že preparáty z chemického oddělení byly v některých případech při výsleších opět aplikovány. To nám snad pomůže osvětlit další archivní výzkum.

22 ► Tamtéž, „Srovnávací vzorky na čtyřech různých druzích papíru se čtyřmi různými inkousty ve stáří od jednoho dne do dvou let.“

„BYL JSEM VE SLUŽBÁCH TITA A STÁTNÍ BEZPEČNOSTI.“ PŘÍBĚH DEFEKTORA¹ JUGOSLÁVSKÉHO VELVYSLANECTVÍ V PRAZE ANTUNA NOVAKA

/ Milan Bárta

Tato studie se ve stručnosti snaží popsat útek radiotelegrafisty Antuna Novaka ze služeb jugoslávského velvyslanectví v ČSR v létě roku 1951 a jeho následné propagandistické využití ministerstvem vnitra. Uvádí čtenáře do problematiky československo-jugoslávských vztahů po roce 1948 a popisuje snahu Státní bezpečnosti získat Antuna Novaka ke spolupráci.

Dne 28. června 1948 zveřejnilo Rudé právo text rezoluce Informačního byra komunistických stran (Informbyra), která veřejně vynesla na povrch rozpory mezi příliš samostatným Titem a autoritářským Stalinem. Doslova přes noc se tak obdivovaný a oslavovaný jugoslávský vůdce stal nepřítelem a později (zejména po druhé protititovské rezoluci Informbyra vydané v listopadu 1949 a nazvané Jugoslávská komunistická strana v rukou zrádců a špiónů) „krvavým psem“ a „přísluhovačem imperialistů“. Stalin brzy zjistil, že zostřenou kampaní ve sdělovacích prostředcích a hospodářskými restrikcemi svého soka k povolnosti nedonutí. Konflikt eskaloval. Ve všech státech sovětského bloku následovaly zásahy proti občanům Federativní lidové republiky Jugoslávie a nejinak tomu bylo i v Československu.² Vývoj byl do značné míry vázán na mezinárodní politickou situaci, zejména vztahy Moskva – Bělehrad. Celá věc byla proto pod bedlivým dohledem zástupců aparátu Komunistické strany Československa včetně jeho nejvyšších složek.³

„Jugoslávští špióni“ a „agenti titoismu“ byli hledáni všude. Organizací represivních opatření proti „titovcům a jejich přísluhovačům“ se ujala Státní bezpečnost.⁴ Na podzim 1948 na Velitelství Státní bezpečnosti v sektoru I oddělení 1 vznikl referát 22 „Jugoslávie“ (vedle něj zde působily referáty „USA a Velká Británie“, což svědčí o důležitosti, která byla problematice přisuzována) posilovaný často na úkor jiných součástí.

1 ▶ Encyklopedie špionáže defektora definuje jako „zpravodajského důstojníka nebo spolupracovníka zpravodajské služby, který přešel z vlastního rozhodnutí či převerbováním na stranu protivníka“ (Churáň, Milan a kol.: Encyklopedie špionáže. Libri, Praha 2000, s. 93). Známými československými defektory z řad Státní bezpečnosti jsou např. Josef Frolík, Ladislav Bittman či František August.

2 ▶ Nejprve šlo o provokace a propagandistické útoky (jugoslávským cvičencům na Vsesokolském sletu v Praze byly Státní bezpečností podstrčeny provokační letáky, stejná metoda byla užitá při uzavírání knihkupectví Jugoslávská kniha v Praze apod.). Později následovaly trestní represe a hon na špióny, zesílené zejména po vykonstruovaném budapeštském procesu s bývalým maďarským ministrem zahraničí Lázsló Rajkem v září 1949 a druhé rezoluci Informbyra.

3 ▶ Blíže např. Kaplan, Karel: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Mladá fronta, Praha 1992, s. 11–16.

4 ▶ Návrh na plánovité rozpracování případu politické situace v Jugoslávii nese datum 13. 8. 1948. Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), f. H-181-26. Ve skutečnosti se návrh týká rozpracování jugoslávských státních příslušníků na území ČSR.

Kromě jugoslávských státních příslušníků⁵ se na seznam „podezřelých“ dostaly i tisíce občanů české a slovenské národnosti. „*Jest třeba sledovat styky jugoslávských diplomatů s čs. obyvatelstvem a všemi těmi, kteří sympatizují s Titem. Zde jest nutno hlavně si všimati těch, kteří případně bojovali jako partyzáni v Jugoslávii, či kteří mají s jihoslovanskou zemí nějaké příbuzenské nebo jiné vztahy.*“⁶ Největší pozornost však byla samozřejmě věnována velvyslanectví Federativní lidové republiky Jugoslávie (FLRJ) v Praze a Generálnímu konzulátu v Bratislavě (Sovětský svaz a jeho satelity vypovídaly jugoslávské diplomaty obviněné ze „špionáže a nepřátelské činnosti“, na což Bělehrad reagoval stejnými kroky, a vzájemná zastoupení se tak zmenšila na nejmenší možnou míru).⁷ Pod dohled se dostali v první řadě diplomaté a zaměstnanci zastupitelství; ihned měli být rozpracováni všichni, kteří s nimi přijdou do styku.⁸ Postupovalo se za užití tehdy běžných metod, mezi které patřilo hlídání velvyslanectví (trvalým střežením zastupitelských zemí považovaných za potencionálního protivníka se zabývala tzv. rota R)⁹ odposlechy, sledování, kontrola pošty, nasazování agentů atd.¹⁰ Agenturní styky s nedůvěřivými zaměstnanci jugoslávského velvyslanectví byly navazovány jen pomalu a těžce, každý možný kandidát na spolupracovníka byl proto ihned prověřován. A v této situaci, kdy „*zůstává vůdčím problémem v práci naší kontrarozvědky titovská agentura,*“¹¹ nastoupil na místo radiotelegrafisty jugoslávského velvyslanectví Antun Novak.¹² Dne 6. pro-

5 ▶ V ČSR se v době roztržky mezi SSSR a FLRJ nacházely tisíce obyvatel této balkánské země. Vedle komunity usídlené zde již před 2. sv. válkou se jednalo o cvičence a hosty Vsesokolského sluhu v Praze či o návštěvníky Filmového festivalu v Mariánských Lázních, studenti, učně a oficiální představitelé, např. zaměstnance ambasády.

6 ▶ AMV, f. 310 (Sekretariát Velitelství StB), 310-10-9, Pracovní vodítka pro I. oddělení krajských velitelství StB na měsíc leden 1949.

7 ▶ Od vydání rezoluce Informačního byra bylo jen do 16. července 1949 z Československa vyhoštěno 35 jugoslávských diplomatů a zaměstnanců velvyslanectví. Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále jen AMZV) f. Teritoriální odbor 1945–1959, Jugoslávie, k. 1, inv. č. 6. I diplomatictí pracovníci figurovali jako obžalovaní v politických procesech, největší jugoslávský případ se týkal vicekonzula v Bratislavě Šefika Keviče, kolem kterého StB uměle vytvořila špionážní protistátní skupinu složenou ze 16 lidí (z toho 10 Jugoslávců). V hlavním přelíčení ve dnech 30. 8. – 2. 9. 1950 byli odsouzeni úhrnem na 188 let odnětí svobody, padly 3 doživotní tresty a 2 rozsudky smrti (jeden byl vykonán).

8 ▶ AMV, f. 310-10-9, Pracovní vodítka pro I. oddělení KV StB na měsíc listopad 1949.

9 ▶ Vytvořena v roce 1951 z bývalých příslušníků útvaru MODŘÍN, prováděla trvalý dohled u zastupitelských úřadů protivníků (tj. kapitalistických států a Jugoslávie). Více Urbánek, Miroslav: Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948–1989 (Stručný nástin organizačního vývoje). In: Sborník AMV 3. Odbor archivní a spisové služby MV ČR, Praha 2005, s. 173–232.

10 ▶ AMV, f. H-785-4, Procházková Věra (býv. pracovnice ref. „Jugoslávie“), vyjádření z 3. 1. 1962.

11 ▶ AMV, f. 310-10-9, Návrh na vodítka pro I. oddělení KV StB na měsíc prosinec 1949.

12 ▶ Uváděn též jako Ante. Při prepisování jmen občanů bývalé Jugoslávie se vyskytují problémy, neboť pracovníci Státní bezpečnosti mnohdy psali v různých materiálech jména několika rozdílnými způsoby, či si je počesťovali. V archívních materiálech se lze setkat s různými prepisy jmen – např. Ivanka Mataia (více o ní níže), která je uváděna i jako Mataia, Mataja či Mataija.

since 1949 mu byl Ministerstvem zahraničních věcí FLRJ vystaven pas, 23. ledna 1950 pak československými orgány úřednická legitimace a ve stejný den poprvé vstoupil na půdu Československé republiky.

Antun Novak se narodil 17. ledna 1925 ve Vratišinci¹³ (městečko s asi 1 200 obyvateli) v oblasti Medjumurje v severozápadním cípu Chorvatska v rodině drobného rolníka. Od útlého mládí musel pomáhat rodičům. Od sedmi do dvanácti let navštěvoval obecnou školu. Učitelka mu radila, aby šel dál studovat, ale na to rodina neměla peníze. Snažil se dostat do učení do kamenouhelných dolů v Murskom Središču. Tam ho ale nepřijali. Tehdy se prý začala rodit jeho sympatie k socialismu a touha zlepšit svět.

Rozhodující změna v jeho životě, i v osudech všech obyvatel země, nastala 6. dubna 1941, kdy vojska fašistického Německa a jeho spojenců napadla Království Jugoslávie a během krátké doby jej obsadila. Medjumurje nacističtí vojáci dobyli již druhý den útoku. Za nějaký čas německé vojáký vystřídali maďarští a kraj byl přivtělen k Maďarsku, které na obsazených územích tvrdě zahájilo maďarizaci provázenou represemi. Těm se nevyhnula ani rodina Novakových. Už v dubnu 1941 zatkli maďarští četníci Antunova bratra Mija (spolu s ním i další lidi z Vratišince). Později si přišli i pro otce a mladého Antuna. Ten brzy po propuštění odešel do hor, kde bojoval v řadách partyzánské 3. chorvatské brigády. Partyzáni se stále přesunovali. V listopadu 1944 např. dostala jednotka rozkaz probít se z Kalničských hor ležících severně od Záhřebu do Moslavačských hor nacházejících se východně od tohoto města a přejít přitom během neustálých střetů s nepřítelem několik rozvodněných řek a potoků. Partyzáni strávili také mnoho času výcvikem a nezbytným politickým školením v komunistickém duchu.

Po demobilizaci v roce 1947 se Novak ucházel o místo při těžbě nafty. Na příkaz okresního politického pracovníka Komunistické strany Jugoslávie však přijal funkci tajemníka v okresním výboru Svazu komunistické mládeže (SKOJ) a pracoval na Trati mládeže Bosanski Šamac – Sarajevo, jedné z největších budovatelských akcí v poválečné Jugoslávii. V druhém pracovním turnusu již zastával místo velitele pracovního oddílu. Po několika měsících, v lednu 1948, došel na pracoviště dopis z radiotelegrafické školy UDB¹⁴ vyzývající dobrovolníky, aby se přihlásili ke studiu. Na členské schůzi SKOJ, kde se věc prodávávala, zvedl ruku i mladý Antun. Vzápětí byli všichni přihlášení převez-

13 ► Údaje o Novakově životě, pokud není uvedeno jinak, jsou převzaty z jeho knihy (Novak, Antun: Byl jsem ve službách Tita. Mír, Praha 1951). Při posuzování věrohodnosti knihy je však nutno si uvědomit, kdy a v jaké situaci ji autor psal, mnohé údaje v ní obsažené jsou ideologicky podbarvené, přesto je to ale mnohdy jediný pramen zachycující popisované skutečnosti.

14 ► UDB (Uprava državne bezbednosti – Správa Státní bezpečnosti) – jugoslávská Státní bezpečnost.

ni na osmnáctiměsíční kurs do Vršace.¹⁵ Na studiích ho zastihlo zveřejnění rezoluce Informačního byra. Mezi frekventanty kursu proběhly čistky, jejichž cílem bylo z řad budoucích opor režimu Komunistické strany Jugoslávie vyloučit ty, kteří dávali přednost Stalinovi před Titem. Na podzim 1949 Novak ukončil radiotelegrafickou školu UDB jako jeden z prvních, v hodnosti podporučíka. Zatímco čekal na své zařazení, strávil stejně jako mnoho jeho spolužáků nějakou dobu na stavbě autostrády Záhřeb – Bělehrad. Z 210 účastníků kursu bylo nakonec vybráno šest pro službu v zahraničí (na zastupitelských úřadech), ostatní zůstali jako radiotelegrafisté v Jugoslávii.

V prosinci 1949 pplk. Pavel Bojčević, velitel radioslužby UDB, Novakovi oznámil, že je přidělen na jugoslávské velvyslanectví do Prahy. Upozorňoval ho, že jede do „srdce Informbyra“ a že má být opatrný, má se snažit dlouho vydržet na místě a nenechat se vyhostit: „*Strana ti dala za úkol zastupovat a hájit Jugoslávii. Nezapomeň, že jdeš do nepřátelské země! Nesmíš tam chodit do společnosti. V Praze se nestýkej se ženami, jsou většinou špiónkami. V zemích lidové demokracie je pravidlem, že ženy jsou používány k tomu, aby na našich lidech vyzvídaley tajemství.*“¹⁶

V podobném duchu bývali pracovníci před odletem z Bělehradu varováni často, dostávali instrukce, jak se mají chovat v různých situacích, s kým se mají a s kým nemají stýkat apod. Museli prý také odevzdat veškeré doklady a fotografie. Novak si toto vše znovu vyslechl v Praze v budově velvyslanectví. Vojenský přidělenec pplk. Slavko Djurić¹⁷ mu poradil: „*Když už se ti nepodaří vyhnout se styku s Čechy, řiď se vždy těmito dvěma pravidly: Čechům je třeba vždy nabízet jugoslávské cigarety, protože za cigarety můžeš od nich dostat, co chceš, a za druhé musíš vždy a všude propagovat politiku Tita a vychvalovat poměry v Jugoslávii.*“¹⁸

Velvyslanectví žilo v atmosféře strachu a obav (nebylo divu, StB mu věnovala zvýšenou pozornost).¹⁹ Vládl tu prý zmatek a nejistota, poměrně často bývali vyměňováni zaměstnanci. Čeští pracovníci byli propuštěni (všichni se nacházeli pod dohledem StB, která se je snažila zavázat ke spolupráci), nebo jim na doporučení Ministerstva zahraničí ČSR bylo Státní bezpečností doporučeno, aby sami podali výpověď. V čele ambasády stál chargé d'affaires, kte-

15 ► AMV, a. č. 51445 MV, Výslech A. Novaka, 22. 8. 1951.

16 ► Novak, A.: Byl jsem ve službách Tita. Mír, Praha 1951, s. 32. Lze předpokládat, že na mnoha místech knihy líčí autor jugoslávskou stranu záměrně ve špatném světle; využívání žen jako prostředku provokace a pro špiónáž ovšem v „arzenálu“ StB nechybělo.

17 ► Pplk. Slavko Djurić, vojenský atašé, v Praze od března 1949, ve zprávách StB označován za agenta UDB a „fanatického titovce a zapáleného nepřitele lidové demokratických států“.

18 ► Novak, A.: c. d., s. 34.

19 ► Situace na velvyslanectví je vylíčena na základě výpovědi Novaka a poznatků StB získaných agenturní cestou a odposlechem.

rým byl v době Novakova příjezdu dr. Ivo Murko.²⁰ Ten prý, jak zjistila StB, prohlásil, že pokud bude vyhoštěn, budou uzavřeny všechny jugoslávské zastupitelské úřady v ČSR. Jejich zaměstnanci mají být proto připraveni na rychlý odjezd do vlasti. Vedle Murka měli velmi silnou pozici již zmiňovaný vojenský přidělenec S. Djurić a Bronislav Atanasković (podle Novaka hlavní důvěrník UDB).²¹ Vládlo mezi nimi napětí, stávalo se prý dokonce, že jeden rušil příkazy druhého.

Murka v čele zastupitelství vystřídal v roce 1951 Marko Milić.²² O něm Novak vypověděl, že ihned po příchodu ztřítil bezpečnostní opatření, nechal prohledat celou budovu, vyměnit zámky a zapečetit okna na půdě, dal spálit propagační materiály oslavující Titovu Jugoslávii, aby je nebylo možné využít k případným kompromitacím atd. Každému zaměstnanci bylo také nařízeno pravidelně poslouchat některou zahraniční rozhlasovou stanicí. A. Novak dostal za úkol poslouchat vysílání ze Záhřebu.

FLRJ odvolávala zaměstnance, u nichž se prokázaly silnější vztahy k ČSR. Do Bělehradu tak byli odvezeni z obavy, že by chtěli zůstat v ČSR, Ljubina Antonišićová²³ (přítelkyně Marie Frankeové, zaměstnankyně pražské redakce Tanjugu, která vydala prohlášení proti Titovi a požádala v ČSR o azyl) a Jovo Vukobratović²⁴ (Novakův předchůdce ve funkci šifřanta).²⁵ Za příklad toho, kam až vypjatá situace vedla, může posloužit případ úředníka Zvonimira Bilušě,²⁶ který s rodinou přes měsíc neopustil budovu velvyslanectví.²⁷ Podle Novaka panovala obava, že se kvůli manželce českého původu pokusí zůstat v Československu. Oficiálně mu prý věc byla zdůvodněna tím, že čs. Bezpečnost sleduje je dům a chystá se jej zatknout. Nakonec i s rodinou odletěl do Jugoslávie.

Vedení jugoslávského velvyslanectví se obávalo o bezpečnost ambasády i jejich zaměstnanců, kterým bylo zakázáno stýkat se s Čechy (a zejména Čechami) a při opuštění budovy podle Novakova tvrzení museli sdělit, kam a za jakým účelem jdou. Po návratu následoval další výslech. Nakonec prý museli vypracovávat písemný přehled toho, co dělali přes den. Z Novakova chování, jak se ještě dozvíme, však nevyplývá, že by si podobné nařízení, pokud existovalo, bral příliš k srdci.

21 ► Bronislav Atanasković, od listopadu 1950 I. tajemník jugoslávského velvyslanectví v Praze.

22 ► Marko Milić, za války bojoval v řadách jug. partyzánů, důstojník UDB.

23 ► Ljubina Antonišićová, sekretářka jugoslávského velvyslanectví, do ČSR přijela v srpnu 1946, měla tu provdanou sestru.

24 ► Jovo Vukobratović, šifřant, do ČSR přijel v polovině roku 1947.

25 ► Novak, A.: c. d., s. 43.

26 ► Zvonimir Biluš, před druhou sv. válkou v ČSR studoval, za okupace působil v chorvatském zastupitelském úřadě, po r. 1945 předseda jugoslávského repatričního výboru, později zaměstnanec cestovní kanceláře Putnik, posléze úředník jugoslávského velvyslanectví.

27 ► AMV, f. 310-7-9, Velitelství StB, I. sektor, Hlášení za měsíc leden 1951 ze dne 12. 2. 1951. Potvrzuje, že se měsíc neodvážil odejít z budovy jugoslávského velvyslanectví a chystal se odjet do Jugoslávie.

Návštěvy na jugoslávském velvyslanectví se StB podařilo značně omezit zásluhou akce ISOLACE,²⁸ která „překvapila a vyvolala mezi zaměstnanci pocit nejistoty.“²⁹ Pracovníci ambasády o tom, že jsou sledováni věděli, stížnosti u čs. úřadů však nepomáhaly. „Případy zatčení Jugoslávců připisuje pplk. Djurić agenturní práci čs. Bezpečnosti na jugoslávském velvyslanectví, a věnují proto zaměstnancům a obraně budovy zvýšenou pozornost.“³⁰

První nalezená agenturní zpráva týkající se Novaka je datována k 27. lednu 1950. Nese značku agenta AK 167,³¹ který v ní sděluje, že tento týden dostal povolení z MZV k příjezdu do ČSR pomocník radisty Vukobratoviče – „jakýsi Novak“. Agent dostal za úkol zjistit, kde nově přichodzí bydlí a jak se jmenuje křestním jménem. Dokument je signován značkou pracovníka Bezpečnosti 22/Pk.³² Křestní jméno nového zaměstnance jugoslávského velvyslanectví se StB od téhož spolupracovníka dozvěděla 3. února. Zpočátku se objevuje spíše v příležitostných informacích různého charakteru. První souhrnná zpráva StB pochází ze začátku února 1950. Konstatuje se v ní, že nastoupil službu nový šifrant, „podle všech náznaků“ je českého původu (jako hlavní kritérium bylo pravděpodobně vzato příjmení – v Chorvatsku ovšem poměrně běžně se vyskytující), bydlí v budově velvyslanectví, ale disponuje i klíči od garsonky J. Vukobratoviče v Záhřebské ul. č. p. 39 v Praze XII. (ta je prý Jugoslávci využívána jako konspirační byt pro styky s agenty).³³ Již 8. února je zaznamenána jeho přítomnost na maškarním plese v hotelu Flora.³⁴

28 ► Akce ISOLACE probíhala v letech 1949–1952, bývalý pracovník referátu „Jugoslávie“ vypověděl, že jejím cílem byla „isolace všech ambasád mimo SSSR a lidově demokratických států. Ani zde nebylo rozlišováno, všichni byli pro nás jedno – imperialisté, západní kapitalisté, a rozdíl mezi nimi a fašisty se vlastně nedělal žádný. Vůdčí myšlenkou se zde stalo, aby cizí zastupitelské úřady neměly pokud možno vůbec žádné styky, a když, tak výhradně s našimi agenty. [...] Každý návštěvník [...] byl zjišťován a předvoláván k výslechům. [...] V řadě případů pak tento styk vedl k tomu, že různé osoby byly rozpracovány, a to jak s cílem získat je pro spolupráci, nebo na nich pracovat jako na objektu.“ AMV, f. H-785-4, Záznam o provedeném pohovoru s mjr. Milanem Michelem ze dne 4. 1. 1963.

29 ► Národní archiv (dále jen NA), f. ÚV KSČ, Mezinárodní oddělení 1945–1962 (dále jen 100/3), sv. 72, a. j. 288/5.

30 ► Tamtéž.

31 ► Podle Pomůcky administrativně operační pro skupinu BAa ze 17. 1. 1949 se v agenturních zprávách v rubrice značka agenta objevují zkratky A (agent spolehlivý, pracující z vlastního přesvědčení), AK (vázaný agent, který není ještě dostatečně prověřený), AP (agent pracující z jiných pohnutek než z vlastního přesvědčení), AKP (agent, který ještě není dostatečně vyzkoušen), SI (stálý informátor jednající z přesvědčení), SIP (stálý informátor, který nejedná pouze z přesvědčení).

32 ► Podle v předchozí poznámce uvedené pomůcky se měl řídicí orgán v písemném označení podepisovat číslem referátu, k němuž příslušel, a prvním a posledním písmenem příjmení.

33 ► AMV, f. 302 (Hlavní správa vojenské kontrarozvědky), 302-210-3, Jugoslávské zastupitelské úřady v Praze.

34 ► AMV, f. H-181-55, Žádost o lustraci A. Novaka ze dne 22. 3. 1951.

Dne 13. března 1950 se ve zprávě dodané pod značkou AV 56 dočteme, že Novak je inteligentní, pracovitý, jeví se jako pokrokový člověk (tzn. nakloněný stalinskému modelu komunismu), práce mezi Jugoslávci se mu prý nelíbí (bylo by zajímavé vědět, jakým způsobem spolupracovník StB tuto informaci získal, další zprávy totiž Novaka naopak hodnotí jako „zatvrzelého titovce“). Podle informace z 21. března zřejmě disponuje velkou částkou peněz, koupil si totiž několik košil, klobouk, hodinky a další věci. Defektor později přiznal, že zaměstnancům ambasády byl značně zvýšen plat (až o 8 000 Kčs), neboť panovala obava, že by se StB mohla pokusit někoho získat podplacením. Občané válkou zpustošené Jugoslávie mohli v poválečné Československé republice nakoupit zboží, které v jejich vlasti nebylo možné sehnat. Řada z nich toho využila a posílala nákupy příbuzným do své země (což bylo mnohdy využíváno k nařčení ze šmeliny).³⁵

Kontrarozvědka Novaka jako pracovníka ambasády podezřelá ze špionáže důkladně sledovala. V dubnu je několikrát zaznamenána jeho návštěva věznice na Pankráci, kam vozil balíčky zatčenému bývalému zaměstnanci velvyslanectví Zvonimiru Tomićovi. Dne 14. dubna byl zadržen pracovníky drah v kolejišti na Wilsonově nádraží, kam byl vstup civilním osobám zakázán. Hájil se tím, že tam byl pozván jugoslávským průvodčím mezinárodního vlaku. Podle Bezpečnosti, která v každém občanu Titovy Jugoslávie viděla potenciálního špiona, pravděpodobně předával nějakou zprávu. Jako spolupracovník tajných služeb je popisován i ve zprávě z 29. srpna 1950. Ta líčí příjezd dvou kurýrů z Varšavy, s nimiž pak odletěl do Bělehradu nejspíše s nějakým tajným posláním. V květnu vyrazil na výlet do Karlových Varů, objevuje se mezi návštěvníky tanečních zábav na Petříně a jinde. Bývalý zaměstnanec jugoslávské ambasády Josip Tadić se o něm po svém „obrácení“ vyjádřil, že je „*velkým vyznavačem Tita*“ a „*špatným člověkem*“. Je prý málomluvný, alkohol téměř nepije a v Praze má známost s nějakou ženou (zejména poslední informace se později ukázala jako důležitá).³⁶

Zvýšená pozornost začíná být Novakovi věnována na konci roku 1950, kdy vychází najevo jeho touha po zábavě a společnosti mladých dívek (tato jeho záliba je opakována téměř ve všech materiálech získaných z agenturní sítě či vlastní činností kontrarozvědky). Podle pracovníků Bezpečnosti je totiž možné, že o těchto jeho slabostech vedení ambasády neví, a že by je tudíž bylo možné využít. Plánuje se získat jej jako agenta pro podávání zpráv z jugosláv-

35 ► Novak popisuje, že původně měl do Jugoslávie převést stříbrné předměty, nakonec však z toho sešlo. Panovala obava, aby nebyl zatčen jako jugoslávský vicekonzul v Bratislavě Šefik Kević, odsouzený za špionáž a šmelinu k trestu dvaceti let vězení. Novak, A.: c. d., s. 46–47.

36 ► Všechny tyto údaje jsou z převzaty z AMV, f. H-181-55, Žádost o lustraci A. Novaka ze dne 22. 3. 1951.

ské ambasády (referát „Jugoslávie“ sice měl v té době k dispozici 12 spolupracovníků, ve všech případech se však jednalo o československé státní příslušníky).³⁷ Zpráva se značkou Ao-2407 z 13. prosince 1950 uvádí, že jejího autora Novak (s nímž se spolupracovník znal již delší dobu) seznámil s novým řidičem velvyslanectví Milanem Tvrdkovičem.³⁸ StB z toho vyvozuje poznatek, že noví zaměstnanci mají zájem o navázání styku s našimi občany. Vzápětí však dodává, že Tvrdkovič nemusí být jen řidič. Další informace pochází z 15. prosince, kdy byl Novak orgány střežícími ambasádu pozorován, jak míří do telefonní budky u budovy velvyslanectví. Ze zprávy je vyvozen poznatek, že zaměstnanci ambasády mají podezření na odposlechy svých telefonů (z jakéhokoliv činu Jugoslávčů byly tehdy vyvozovány závěry bezpečnostního rázu). Možné je však i to, že Novak pouze nechtěl, aby kolegové z práce slyšeli, jak si přes zákaz vedení telefonuje se svou českou přítelkyní či dalšími známými. Je ovšem pravda, že odposlech byl jednou z věcí, které se Jugoslávci obávali. V té době ještě zbytečně.

Hlášení I. sektoru StB za měsíc leden 1951 již tradičně konstatuje, že zaměstnanci velvyslanectví v Praze i konzulátu v Bratislavě jsou stále nedůvěřiví a bojí se, že jsou sledováni.³⁹ Jako důležitý fakt se jeví to, že Novak se přes zákaz M. Miliče stále stýká s Čechy, což by se dalo využít k navázání kontaktu. Dne 6. ledna 1951 František Šulc, Václav Polnický a František Havelka, pracovníci referátu „Jugoslávie“ určení ke sledování Novaka, vyčkávali před budovou velvyslanectví, než asi v 15 hod. vyšel ven. Nejprve přistoupil k příslušníkům roty R, střežícím budovu, a pustil se s nimi do rozhovoru⁴⁰ (v zápisu z akce je poznámka, že je třeba zkontrolovat hlášení střežících orgánů, zda tam bude tato skutečnost zmíněna). Poté zamířil do města a svou pouť zakončil ve vinárně Zlatá husa, kde se celý večer vesele bavil. Příslušníci nemohli sedět v podniku bez náležitého krytí, museli být mezi návštěvníky nenápadní, a tak výlohy za akci, která skončila ve čtyři hodiny ráno, dosáhly nakonec výše 927 Kčs.⁴¹

Těžko se dala najít lepší příležitost k navázání kontaktu. Bylo nutné zjistit, kdo z Čechů tvoří Novakovu společnost. Podle hlášení roty R, střežící velvyslanectví, Novak poměrně často vycházel večer ven a nezřídka se vracel až v časných ranních hodinách. V. Polnický se tedy ve Zlaté huse objevil opět 14. ledna 1951. Místo radisty jugoslávského velvyslanectví zde našel jeho spo-

37 ► AMV, f. 310-12-2, Průzkum na 1. oddělení krajského velitelství StB Praha dne 13. 8. 1950.

38 ► Milan Tvrdkovič do ČSR přijel v listopadu 1950.

39 ► AMV, f. 310-7-9, Velitelství StB, I. sektor, Hlášení za měsíc leden 1951 ze dne 12. 2. 1951.

40 ► Zaměstnanci ambasády o střežení svého pracoviště věděli a mnohdy se vyskytují zprávy o tom, že se s dohlížejícími příslušníky roty R dávali do řeči nebo jim nabízeli cigarety.

41 ► Většina údajů týkajících se snahy získat A. Novaka ke spolupráci s StB, pokud není uvedeno jinak, je převzata z objektového svazku vedeného na něj v rámci jugoslávské politické emigrace a dnes uloženého v AMV pod sign. H-181, složka vedená na A. Novaka má sign. H-181-55.

lečníka. Přisedl si k němu a zjistil, že jde o krejčího Jana Smutku, načež se představil také jako krejčí a pustil se s „kolegou“ do rozhovoru. Řeč se stočila i na Novaka, kterého prý Smutka dobře zná, často spolu popíjejí. Prý si stěžoval, že se mu nechce zpět do Jugoslávie, neboť u nás má pohodlný život. „Orgán“ zřejmě hradil všechno pití, zaplatil 460 Kčs. Důvěřivý krejčí se jevil jako vhodný kandidát pro zprostředkování seznámení s Novakem. Nejprve se předpokládalo získat jeho důvěru opakovaným stykem, nakonec převládl názor na rychlejší řešení a jeho zavázání ke spolupráci.

Smutka však nebyl jediným želízkiem v ohni při snaze orgánů StB seznámit se s Novakem. Fr. Havelka se o to pokusil přes dívky. V kavárně U 5 P na Václavském náměstí využil 17. ledna 1951 situace, kdy tam byl Novak s Tvrdkovičem a dvěma českými děvčaty – Slávkou Hláskovou a Hanou Svobodovou. Vyzval jednu z dívek k tanci, zahájil s ní konverzaci, v jejímž průběhu ji požádal, zda by pro ni směl přijít častěji, či zda by si mohl přisednout k jejich stolu. Oba jeho návrhy oslovená odmítla. Tento pokus tedy nevyšel.

Spolupracovníci se však podařilo v okruhu veselé společnosti přece jen získat. Ta, pod krycí značkou AV 145, podala 19. ledna 1951 zprávu o tom, že po večeru stráveném s Jugoslávci v nočním podniku ji při odchodu Tvrdkovič líbal, což ona, „*ač jí byl odporný a nemá k němu sympatie,*“ strpěla.

Ve dne se šifrant dle hlášení orgánů střežících ambasádu poměrně často vzdaluje z budovy a navštěvuje nedalekou poštu, zřejmě aby si v klidu zatelefonoval. Patří mezi Jugoslávce, kteří se s příslušníky občas pustí do rozhovoru o nedůležitých věcech. Nakonec se zjistí, že Novak udržuje poměr s Milenou Blažejovou, té také nejspíše tak často telefonoval. Dotyčná dostala předvolání na stanici SNB, kde se jí na vztah vyptávali a nakonec ji pověřili hlásit informace, které se od svého přítele dozví. Z toho byla nešťastná a svěřila se kolegyním v práci. I mezi nimi se však našla spolupracovnice StB, která vše ihned nahlásila. Blažejová se posléze podřídila⁴² a 14. února zprostředkovala ve Smetanově divadle seznámení Novaka s Evou Šejnostovou z referátu „Jugoslávie“.

Zatím nepolevilo sledování vyhlédnutého kandidáta na spolupráci. Když 16. února vyšel asi v 19.30 hod. z budovy velvyslanectví, byl očekáván. Poté, co ušel dostatečnou vzdálenost, která podle příslušníka, jenž ho sledoval, stačila, aby nepojal podezření, se z místa proti budově ambasády vynořil V. Polnický a vyrázil za ním. Jeho kolega zůstal skryt, aby se přesvědčil, zda Novak není sledován i někým z velvyslanectví. Ten zatím dojel trolejbusem na Václavské náměstí, kde měl schůzku s Milenou Blažejovou. Výsledkem sledování bylo, že

42 ► V. Polnický vzpomínal, že mu při získávání Novaka pomáhala spolupracovnice (její jméno neuvedl), se kterou se Novak později oženil. AMV, f. H-785-4, Polnický, V., Pracovní působení a problematiky, záznam ze dne 30. prosince 1962. Jinde se však zmínky o M. Blažejové jako spolupracovnici najít nepodařilo. Zdá se, že o ni byl Bezpečností projevován zájem jen v této akci.

se pracovníci StB utvrdili v přesvědčení, že šifrant nezůstává sám v budově zastupitelství, ale vyrazí za zábavou do ulic nočního města. Akce předpokládající jeho „zverbování“ se zdála být slibnou. František Šulc napsal: „*Předpokládám, že má dělnické uvědomění a pokrokové smýšlení, jen neprokoukl Tita; kdyby se mu to podařilo vysvětlit, změnil by postoj.*“ A příslušníci StB nepolevili ve snaze mu celou věc vysvětlit.

Následující den, v sobotu 17. února, měl Novak vyrazit s přítelkyní tančit. Blažejová ho měla zdržet na Václavském náměstí pod záminkou, že s sebou slíbila vzít přítelkyni Evu. Tou byla Šejnostová, doprovázená Šulcem. Polnický se známým Novaka zatím čekali před velvyslanectvím pro případ, že by zamířil jinam. Ani jedna ze skupin se nedočkala. Zdá se, že se o jeho známosti dozvěděli nadřízení. Podle zprávy agenta JARMILY z 24. února totiž začal Blažejovou zanedbávat, ani jí nevolal. Nakonec ona zavolala jemu, načež se domluvili na schůzce. Tam jí vytkl, že není členkou strany a že se nechce dostat do mléru. Na referátu „Jugoslávie“ zavládla obava, že se něco dověděl. „*Zaměstnanci jugoslávského velvyslanectví v každé ženě vidí agentku StB, a proto se žádnou neudrží delší známost a ženy často mění.*“⁴³ Šlo však jen o přechodnou krizi vztahu.

Podle plánu referátu „Jugoslávie“ bylo v březnu hlavním úkolem soustředit se na získání Novaka ke spolupráci. „Orgán“ (pravděpodobně V. Polnický) se s ním tento měsíc sešel celkem třikrát a na základě toho konstatoval, že „*dotyčný je pokrokového smýšlení, ale vyhýbá se politickým rozhovorům*“. Nebyl to však úkol jediný, v té době byly v průběhu 14 dní v Miličově kanceláři tajně instalovány 2 mikrofony.⁴⁴ Večer 9. března 1951 se v kavárně Savarin sešli Antun Novak, Emilie Paigerová, Miroslav Hons (zaměstnanec kadeřnictví na Praze III, i on byl StB nenápadně vytěžován k osobě Novaka), Růžena Dittrichová a V. Polnický.⁴⁵ Posledně jmenovanému Dittrichová sdělila, že jí Paigerová prozradila, že je agentkou Státní bezpečnosti. To mohlo plány příslušníka ohrozit, tak se jí snažil vymluvit prozradit to Novakovi, což se mu nepodařilo. Polnický se snažil platit za celou společnost, aby vytvořil příznivou atmosféru, výlohy účtované StB tak dosáhly 1 680 Kčs.

43 ► AMV, f. H-181-55, Novak A., šifrant JVV – poznatky, 26. 2. 1951.

44 ► AMV, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc březen 1951 ze dne 10. dubna 1951. Podle této statistiky měl ref. „Jugoslávie“ 7 „orgánů“, 5 agentů (žádného cizince), další agent byl získáván, dále se na seznamu objevují 3 informátoři, 4 konspirační byty, 1 „vývod“ (tj. odposlech), navíc byla vyslechnuta 1 osoba a vypracováno 19 agenturních záznamů; agenturní výlohy dosáhly výše 3 426 Kčs, zpravodajské 29 500 Kčs; referát vedl 2 osobní svazky.

45 ► Později vzpomínal, jak se na Novaka napojil prostřednictvím tajného spolupracovníka z jeho společnosti z nočních podniků. Tvrdí, že jej „*politicky zpracovával, až požádal o asyl*“. AMV, f. H-785-4, Polnický, V., Pracovní působení a problematika, záznam ze dne 30. prosince 1962.

K 22. březnu rota R hlásí, že Novak je poslední dobou zamlklý a málo vychází ven. Zdá se prý, že není tak ortodoxním vyznavačem Titovy politiky jako jeho spolupracovníci. Těch se naopak obává, a pokud má jistotu, že jimi nebude přistižen, navazuje rozhovory se střežícími orgány. Stále si však udržuje odstup.

K 27. březnu je datována žádost I. sektoru MNB na prošetření Novakových příbuzných v „Jugoslávii“, „*co se týče jejich politických názorů k Titovu režimu v Jugoslávii, majetkových poměrů a jiných důležitých okolností*“. Zdá se, že plán na získání Novaka se blížil vyvrcholení. V té době si již Novak zvykl na život v Československu, jeho politické protitovské přesvědčení bylo zřejmě zvikláno. Tehdy přišel impuls, který události uvedl do pohybu. Jednoho dne si Atanasković předvolal Novaka a řekl mu, že ví o jeho schůzkách s českým důvětelem. Podle popisu, který Novak podal ve své knize, se ihned zajímal o to, zda by dívku bylo možno použít pro špionáž (podle jeho výsledového protokolu, mnohem více odpovídajícího pravdě, jej varoval, že se jedná o spolupracovnici StB). Nato mu bylo 28. března sděleno, že si musí co nejdříve vybrat dovolenou v Jugoslávii. Měl odletět prvním letadlem do Bělehradu společně se dvěma kurýry. Tehdy se prý začal obávat, že na něj na letišti bude čekat „Marica“.⁴⁶ Začal vážně přemýšlet o útěku z velvyslanectví a azylu v ČSR. Začal nakupovat dárky, aby nevyvolal podezření, ve skutečnosti byl odhodlán se do Jugoslávie nevrátit. Zároveň věděl, že na uskutečnění svého plánu má již jen málo času.

Zůstává otázkou, zda o jeho záměru opustit jugoslávský zastupitelský úřad věděla Státní bezpečnost a zda se na něm podílela. Zdá se, že na obě otázky je možné odpovědět negativně. Zřejmě měl být jen zavázán ke spolupráci, situace se však vyvinula jinak.

V noci z 30. na 31. března ve dvě hodiny v noci Novak opustil velvyslanectví. Sám svůj útěk líčil jako dobrodružství hodné Jamese Bonda.⁴⁷ Útěk dlouho plánoval, měl připraveno několik variant, jak se z budovy dostat (na ambasádě spolu s ním žili ještě další tři zaměstnanci). Po deváté hodině večerní z budovy velvyslanectví konečně odešel Milić a zůstali jen ti, kteří tam bydleli. Ty Novak obešel, do půlnoci se pak zdržel v bytě šifranta Miloše Dobrosavljeviće, kterého při odchodu jakoby z roztržitosti zamkl. Poté se vrátil do svého bytu, počkal do jedné hodiny, kdy vstal a své dva kufry přenesl do temné komory, ve které si sbalil věci. Poté ještě jednou, ozbrojen pistolí pro případ, že by se jej někdo pokusil zadržet, zkontroloval budovu a přezkoušel zámek na železné závoře u hlavního vchodu, která se dala otevřít jen zevnitř. Kromě kufrů s sebou odnesl ještě rozhlasový přijímač a aktovku. Ještě prý si našel čas na to, aby ve vratech nechal pistolí, do kapsy si zastrčil jen hlaveň a zásobník („*abych mohl*

46 ► Přezdívkou pro auto, kterým UDB odvážela zatčené.

47 ► Novak, A.: c. d., s. 57–59. Jde o jediný, ač zřejmě nadnesený, popis jeho útěku z velvyslanectví.

později čs. veřejnosti prokázat, že Titova vláda ozbrojovala v lidově demokratickém Československu úředníky svého velvyslanectví“). Poté konečně budovu opustil. „V tu chvíli jsem se stal svobodným člověkem, narovnal jsem páteř a každým krokem, kterým jsem se vzdaloval z velvyslanectví, se mi vracel pocit hrdého, otevřeného bojovníka za socialismus.“⁴⁸

Zastavil vůz taxislužby a nechal se odvést do hotelu Centrum, ráno v 9.30 hod. se hlásil na intervenčním oddělení MNB, kde požádal o azyl.⁴⁹ Jako důvod uvedl obavu, že bude v Jugoslávii zatčen pro nedovolený styk s čs. občany, zejména pro vztah s přítelkyní, který je na velvyslanectví znám (ve zprávě StB je přeškrtnutý dodatek, že se jedná o spolupracovnici, která byla instruována tak, aby jej získala ke spolupráci). Přinesl s sebou plány vysílání radiotelegrafické stanice velvyslanectví a projevil ochotu sdělit všechny poznatky o ambasádě a jejích zaměstnancích. Výslech započal ihned.⁵⁰ Později byl převezen na tajnou chatu ministerstva vnitra ve Hvozdech,⁵¹ kde jeho vytěžování pokračovalo. Zpočátku nebylo jisté, zda nejde o předem plánovanou provokaci ze strany Jugoslávčů. Odposlechem však bylo zjištěno, že na velvyslanectví po zmizení Novaka zavládl zmatek.⁵² Kolem desáté hodiny o Novakovi diskutoval Milić s Dobrosavljevičem. Rozhovor vedli tiše a rozčileně, často kleli, i tak však bylo rozumět tomu, že chargé d'affaires nabádal svého podřízeného, aby nikomu nic neříkal a že je nutno sepsat, co všechno chybí. Vyjádřil také obavu, že celá záležitost je provokace Informbyra. Bylo jasné, že uprchlíka z velvyslanectví bude třeba co nejlépe využít.

Ihned po rezoluci IB došlo v zemích sovětského bloku k pokusům využít odpůrce Titova režimu a emigranty k ovlivňování veřejného mínění v Jugoslávii i ve světě. (K tomu měla sloužit celá „jugoslávská revoluční politická emigrace“, proto získala velkou podporu.) Nejinak tomu bylo i v Československu. Např. Borivoj Nikolajević, bývalý tajemník jugoslávského velvyslanectví v Paříži, který dostal v listopadu 1949 vízum do ČSR na doporučení Viliama Širokého, měl po příjezdu udělat prohlášení, aby bylo možné „věc politicky a novinářsky náležitě využít“.⁵³

48 ► Novak, A.: c. d., s. 58–59.

49 ► AMV, f. 310-7-3, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc březen 1951 ze dne 10. dubna 1951.

50 ► AMV, f. H-181-55, Návrh pro DZM ze dne 31. března 1951.

51 ► AMV, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc březen 1951 ze dne 10. dubna 1951. Ve Hvozdech a Masečíně v okrese Praha-jih vlastnila StB několik konspiračních chat pod krytím, že je užívají příslušníci soukromě k rekreačním účelům. Mj. tu proběhlo i „internování, výslechy a politické zpracování“ Francouze Jeana Fakana, který později vystoupil jako svědek při procesu s francouzskými diplomaty v Bratislavě (AMV, f. 310-95-3).

52 ► AMV, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc březen 1951 ze dne 10. dubna 1951.

53 ► AMV, f. H-181-51. Nakonec byl přijat do řad jug. politické emigrace, nebylo mu však zcela důvěřováno a spolu s Novakem byl při prověrkách v r. 1952 doporučen k předání orgánům ministerstva národní bezpečnosti. NA, f. 02/5 (Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954), sv. 54, a. j. 141, bod 10.

Nejprve Novaka vytěžovali příslušníci referátu „Jugoslávie“, kteří se zajímali hlavně o situaci na zastupitelství (Novak mj. sdělil, že nejvyšší představitelé ambasády se rekrutují z řad agentů UDB).⁵⁴ Mezitím se daly věci do pohybu. Dne 5. dubna podala jugoslávská ambasáda nótu na československé MZV o záhadném zmizení svého zaměstnance. Na tu nedostala odpověď, proto na MZV 11. dubna Atanasković zatelefonoval a žádal o návštěvu. Na MZV ho přijal dr. Horský. Atanasković na MZV odevzdal další nótu se stejným obsahem, jako měla předchozí, a s dodatkem, že v podezření jsou některé československé bezpečnostní orgány. Dostal pouze vyhýbavou odpověď, žádal tedy o poskytnutí informací do večera. To bylo odmítnuto z technických důvodů jako nesplnitelné, svolil proto, že si pro odpověď přijde 13. dubna. Celá návštěva trvala jen 20 minut. Z ministerstva zahraničních věcí putoval urychleně dotaz na ministerstvo národní bezpečnosti s upozorněním, že je třeba zvážit možné politické důsledky, pokud by nebylo možné informace poskytnout, a je třeba se podívat na věc i z hlediska možných sankcí vůči české a slovenské menšině v Jugoslávii. Pracovníci MZV dále dodávají, že nejlépe by se věc dala vyřešit osobní schůzkou zástupců obou ministerstev. A končí mírnou výtkou, že je ministerstvo národní bezpečnosti mělo o podobných případech informovat, neboť nejde o první záležitost tohoto druhu.⁵⁵ Nakonec v zájmu urychlení celé věci volal ministr zahraničí Viliam Široký svému protějšku na ministerstvu národní bezpečnosti Ladislavu Kopřivovi. Kopřiva mu sdělil, že vzhledem k tomu, že Novak požádal o azyl a 12. dubna vystoupí s projevem v Čs. rozhlasu, je možné o celé věci informovat jugoslávské zastupitelství. Po poradě s vedením KSC se Horský rozhodl, že až bude o věci informovat, nebude vhodné sdělovat, že šifrant o azyl požádal již 31. března. Jugoslávci by si mohli stěžovat, že se přes urgence mlčelo o věci příliš dlouho. A na Novaka zatím mohl být činěn nátlak.⁵⁶ Mezitím se informace o zmizení pracovníka jugoslávské ambasády začaly dostávat na veřejnost. Pařížské vydání New York Herald Tribune přineslo 10. dubna zprávu o únosu, podle které měl prý sloužit jako svědek v procesu proti Vlado Clementisovi.⁵⁷ Jak uvádí poznámka StB, pramenem redakce byla zřejmě jugoslávská ambasáda.

54 ► AMV, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc duben 1951 ze dne 8. května 1951 označuje vytěžení Novaka za hlavní úkol referátu „Jugoslávie“.

55 ► Nejzávažnějšími kauzami tohoto druhu, které se týkaly Jugoslávie, byly případy Dimitrije Dimitrijeviče a Leopolda Pleše, kteří byli zatčeni pro protistátní činnost a zemřeli ve vazbě, o čemž se ministerstvo zahraničí dovědělo až z urgencí jugoslávského velvyslanectví.

56 ► AMZV, f. Teritoriální odbor 1945–1959, Jugoslávie, k. 10, inv. j. 18, Asyl Antuna Novaka v ČSR.

57 ► Vladimír Clementis (1902–1952), od 1924 člen KSC, 1939 ze strany vyloučen pro kritiku sovětsko-německého paktu, znovu přijat 1945, 1945–1948 státní tajemník, 1948–1950 ministr zahraničních věcí, 1951 podruhé vyloučen ze strany, zatčen a odsouzen v procesu s R. Slánským k trestu smrti a 3. 12. 1952 popraven; rehabilitován 1963.

Dne 12. dubna ve 13.30 hod. vysílalo rádio Bělehrad česky informace o případu zmizení telegrafisty z budovy velvyslanectví v Praze. Podle nich zmizel za záhadných okolností, byl tedy unesen. Srdceryvně se popisuje, jak se chystal na dovolenou ve vlasti, nakupoval hračky pro děti a známé, domů však neodletěl, byl násilím unesen „československými sluhy kominformy“ přes střechu sousední budovy. Novak píše, že zprávu, kde hraje „úlohu hodné oběti unesené zlými loupežníky“ zaslechl zrovna, když byl pozván rodinou protititovského emigranta na oběd.⁵⁸ Podle svého tvrzení sám ještě tentýž den požádal Československý rozhlas, aby mohl pronést řeč a uvést události na pravou míru (ve skutečnosti však zřejmě bylo prohlášení koncipováno již dříve). Večer Čs. tisková kancelář rozeslala všem svým odběratelům prohlášení, ve kterém Novak stručně vylíčil svůj životopis a vysvětlil pohnutky, které ho vedly k odchodu z velvyslanectví. Vysvětlil, že o azyl požádal, „jelikož nesouhlasí s politikou dnešní vlády Jugoslávie a titovského velvyslanectví v Praze,“ a končí slibem, že se zapojí „do budování socialismu v lidově demokratickém Československu, a tak se stanu jedním z bojovníků za světový mír a socialismus“. Na ambasádě prý vládnou „diktátorské způsoby, potlačování jakékoli kritiky, terorizování zaměstnanců, špinění a hanobení vnitřních poměrů v ČSR a na druhé straně vyzdvihování válečné politiky anglo-amerických imperialistů“ a v podobném duchu pokračuje celé prohlášení. Druhý den dokument přetiskl veškerý československý tisk,⁵⁹ citoval jej pražský rozhlas i rozhlasové stanice dalších lidových demokracií.

58 ► Protititovští emigranti se začali v zemích sovětského bloku sdružovat ihned po zveřejnění rezoluce IB. V Československu se skupina těchto emigrantů vytvořila na přelomu srpna a září 1948. Sdružovala různé lidi (emigranty z Jugoslávie, příchozí ze Západu, bývalé jugoslávské učně v ČSR, lidi, kteří se u nás usadili už před 2. sv. válkou). Jugoslávské politické emigraci a jejím aktivitám se dostalo rozsáhlé materiální i politické podpory KSČ. V Praze se započalo s vydáváním *Nové Borby* – prvního z jugoslávských informbyrovských časopisů, realizovalo se rozhlasové vysílání pro Jugoslávii apod. Přes veškerou snahu ovšem skupina nikdy nenabyla masového charakteru. Po počátečních úspěších se musela stále více potýkat s vnitřními spory, podezřívavostí a bojem o vůdčí úlohu. Když emigranti pochopili, že Tito se udrží u moci, ovládl mnohé z nich demoralizace, lhostejnost, bezperspektivnost, touha po lehčím a pohodlnějším životě. Jejich činnost navíc značně podryvaly výkyvy ve vztazích mezi východním blokem a Jugoslávií po Stalinově smrti. Po vyhlášení amnestie jich většina požádala o navrácení jugoslávského občanství a vrátila se zpět. Někteří se však u nás úspěšně naturalizovali a požádali o československé občanství. Definitivně bylo rozpracování jugoslávské politické emigrace ukončeno v srpnu 1965. StB na ni vedla objektový svazek r. č. 1 256 obsahující 229 listů a 100 podsvazků (celkem 9 152 listů). Poslední díly evidovaly reemigranty a partyzány z Jugoslávie. AMV, f. H 181, Jugoslávská politická emigrace v ČSSR 1948–1965. Více Vojtěchovský, Ondřej: Formování jugoslávské informbyrovské emigrace v Československu. In: Slovánské historické studie, 19, Praha 2003, s. 126–211.

59 ► V Mladé frontě vyšlo prohlášení na první straně – pod titulkem „Tito a jeho klika slouží válečné politice mezinárodního kapitálu“, v Rudém právu na třetí straně pod titulkem „Úředník jugoslávského velvyslanectví požádal čs. vládu o poskytnutí azylu“. O odchodu ze služeb Titovy Jugoslávie referoval 15. dubna i tehdy v Praze vycházející čtrnáctidenník jugoslávské antititovské skupiny *Nová Borba* – na šesté straně vyšel článek s názvem „Služebník titovské ambasade u Prahu osudjuje beogradski fašistički režim“.

Ve skutečnosti bylo prohlášení koncipováno za vydatné pomoci orgánů ministerstva národní bezpečnosti (jak svědčí zaslání vypracovaného textu, který má být přečten v rozhlasu a uveřejněn v novinách) na ministerstvo zahraničních věcí.⁶⁰ Koncept je zaslán v češtině a srbochorvatštině. Týž den odbor „Z“ ministerstva národní bezpečnosti (rozvědka) žádá o zaslání materiálů k Novakovi a informaci, zda v souvislosti s jeho případem dojde k vypovězení nějakých jugoslávských diplomatů. Dne 17. května došla odpověď, že v souvislosti s Novakovým útekem nebude z ČSR nikdo vypovězen.

Bělehradský rozhlas se však nedal přesvědčit a pokračoval v obviňování z únosu. Dne 14. dubna hlásil, že prohlášení uveřejněné v tisku je podvržené, sepsané někým jiným a stejně tak projev v rozhlasu četl člověk, který se za uneseného šifrantu jen vydával. Toto přesvědčení opakoval i v následujících dnech a 17. dubna přidal zprávu, podle které byl Novak zatčen a „úpí“ v sovětských kasematech, kde je „připravován“, aby mohl být jako obviněný či svědek využit v nějakém chystaném procesu.⁶¹ Totéž opakovaly jugoslávské noviny a stejně tak i některá západní periodika.

Bylo třeba, aby Novak vystoupil na veřejnosti. Dne 18. dubna byla v Národním klubu v Praze uspořádána tisková konference, na jejíž přípravě se podílela ministerstva národní bezpečnosti a zahraničních věcí a tiskový odbor ministerstva informací. Již předem byl za účasti bedlivých pozorovatelů z ministerstva národní bezpečnosti sestaven plán tiskové konference a vypracováno 13 otázek a stylizovaných odpovědí. Otázky se nesly v následujícím duchu: Kdy jste se rozhodl odejít? Jakým způsobem jste tak učinil? Jste ve styku s jugoslávskou politickou emigrací? Proč jste požádal čs. úřady o ochranu? Co chcete dělat? Jak svrhnout Tita? apod. Pozvání byli zástupci tisku nejen z ČSR a socialistických států, ale i západní novináři akreditovaní v Praze, na předních místech William N. Oatis z Associated Press, Russel Jones z United Press of America, Robert S. Bigio z Reuteru a Gaston G. Fournier z Agence France Press (AFP). Tiskovou konferenci vedl redaktor Jiří Hronek, který v úvodu vysvětlil, že celá akce byla svolána k tomu, aby se pravdivě vylíčily okolnosti útěku A. Novaka ze služeb jugoslávské ambasády, o nichž jugoslávské sdělovací prostředky podávají naprosto mylné informace. Poté vystoupil sám Novak. Zpočátku i on vysvětloval důvody, proč zažádal o projev v rozhlasu a svolání konference. Líčí situaci v nejčernějších barvách, teror v Jugoslávii i na velvyslanectví, podrobně popisuje okolnosti odchodu z ambasády, odsuzuje štvavou kampaň proti ČSR, která mu poskytla azyl atd. Vše bylo pečlivě propagandisticky připraveno. Novak novinářům ukázal část pistole, kterou si odnesl z vyslanectví, klíče od pokladny

60 ► AMZV, f. Teritoriální odbor 1945–1959, Jugoslávie, k. 10, inv. č. 18, Asyl Antuna Novaka v ČSR.

61 ► Novak, A: c. d., s. 64.

(v té zanechal nedotčených 90 000 Kčs), od dveří velvyslanectví a svého pokoje. Několikrát apeloval na přítomné novináře, především západní, ať píší pravdu, tj. popisují věc tak, jak jim ji vylíčil on sám. Jeho projev byl několikrát přerušen bouřlivým potleskem. První dotaz předložil Oatis, který se ptal, jak opustil budovu velvyslanectví. Potom se zeptal, proč tak dlouho (od svého odchodu z ambasády do 12. dubna, tj. 13 dní) čekal s prohlášením. Novak sebevědomě odpověděl: „*Tento pán smýšlí stejně jako bělehradští bandité. I je tato otázka nejvíce zajímá. Čekal jsem proto, aby bělehradští bandité odhalili svoji lživou tvář a pak před celým světem dokázal, kdo oni jsou, že jejich politika spočívá jen na lži a pomluvách.*“ Ještě v průběhu tiskové konference odešli Bigio s Jonesem. Svůj projev zakončil Novak zvoláním: „*Proto necht' dlouho žije přátelství všech mírumilovných národů! Necht' žije a sílí boj za osvobození jugoslávského lidu! Necht' žije největší ochránce zájmu pracujících, necht' žije Sovětský svaz!*“ Informace z konference byly ještě týž den přenášeny naším rozhlasem i zahraničními rozhlasovými stanicemi, druhý den se objevily v tisku.⁶²

Na konferenci mj. zazněl návrh, že by o svých dobrodružstvích mohl sepsat knihu. Původně se plánovalo její vydání v češtině, francouzštině, angličtině, italštině a snad i v němčině.⁶³ Kniha měla být původně určena zejména „*pokrokovým a mírumilovným lidem kapitalistických zemí*“ a měla jim sdělit to, „*co se jim pokusil zamlčet buržoazní tisk a rozhlas jejich zemí,*“ tj. že by od něj bylo nemorální, kdyby i nadále „*zůstal ve službách amerického gauleitera Tita a pomáhal mu tak v jeho politice proti zájmům jugoslávského pracujícího lidu a v prospěch amerických vykořisťovatelů, připravujících novou útočnou světovou válku.*“ Z celkem jasných důvodů mělo ministerstvo národní bezpečnosti zájem na jejím rychlém vydání. Novak tak odjel s Pavlem Kavanem, úředníkem informačního odboru ministerstva zahraničních věcí, na týden do Heřmanova Městce, kde knihu sepsali.⁶⁴ Dne 2. května je zaslán na sekretariát velitele StB prvopis s tím, že referát „Jugoslávie“ ani I. sektor nemají námitek. Žádá se o rychlé schválení k vydání, lze prý totiž předpokládat, že lidé z ambasády, o kterých se kniha zmiňuje, budou brzy vyměněni.⁶⁵ Další exemplář současně putoval ke kontrole na ministerstvo zahraničních věcí. Již 4. května došla odpověď, že MZV souhlasí, jen jeden odstavec žádá vypustit. Nakonec kniha vyšla pod názvem

62 ► AMV, f. H-181-55, Poznatky z tiskové konference s bývalým úředníkem jugoslávského velvyslanectví Antunem Novakem ze dne 19. dubna 1951.

63 ► Nakonec vyšla nejen česky, ale i ve francouzštině, italštině, němčině, angličtině a srbochorvatštině a v bulharštině (vždy v několikatisícových nákladech).

64 ► Kniha *Byl jsem ve službách Tita* zůstává hlavním pramenem o životě A. Novaka, přestože je do značné míry ideologicky zabarvena. Je také nepravděpodobné, že by P. Kavan byl pouze pomocníkem, zřejmě bude do značné míry i spoluautorem.

65 ► AMV, f. H-181-55, Na sekretariát velitele StB – kniha napsaná bývalým radiotelegrafistou jugoslávského velvyslanectví v Praze Antunem Novakem – schválení.

Byl jsem ve službách Tita v nákladu 15 000 výtisků jako 16. svazek v edici *Za mír v nakladatelství Mír*. Do sazby byla dána 26. května a do tisku putovala 9. června 1951. V úvodu redakce stručně rekapituluje obsah knihy, která „je řetězem příběhů, které se přihodily Novakovi anebo jeho přátelům z řad partyzánů. Tyto příběhy jsou obrazem politického vývoje Jugoslávie za posledních deset let. Jsou to příběhy obyčejných lidí a potvrzují jen správnost politické analýsy obsažené v resoluci Informačního byra [...] ukazují také, jak stará je zrada Tita a jeho kliky,“ a končí přáním, „aby se stala účinným nástrojem proti agentům amerického imperialismu, a tím i boje za udržení světového míru.“

Autor byl mezitím ubytován v hotelu Alcron, neboť se mu hledalo vhodné zaměstnání a stálé bydliště.⁶⁶ Proti ambasádě se zatím postupovalo stejně ofenzivně jako před Novakovým sběhnutím. Chystal se vývod odposlechu do kanceláře 1. tajemníka Atanaskoviće. Práce však byla ztížena, protože zaměstnanci dostali po defekci jednoho z nich pokyny být ostražitější.⁶⁷

Mezitím došlo k vytěžování Novaka ze strany orgánů StB. Nejprve se samozřejmě na řadu dostaly informace týkající se velvyslanectví a jeho zaměstnanců. Jako pramen požíval Novak naprosté důvěry. Nezbyvalo mu ani nic jiného, než se snažit. Byl prakticky sám v cizí zemi, po předchozích událostech se mohl do Titovy Jugoslávie jen těžko vrátit, pokud nechtěl poznat její vězení. Později pojala Bezpečnost smělý plán použít jej jako vějičku na nového radistu jugoslávské ambasády Jerko Salamunoviće, kterého znal ze školy a s kterým byli dobří přátelé.⁶⁸

Tento plán se nevydařil, Salamunović se projevil jako „zarytý titovec, který nechce přiznat jiný směr než politiku Titovy kliky a jest nekompromisní vůči našemu státnímu zřízení a SSSR,“⁶⁹ a tak Novak, který jakožto jugoslávský emigrant byl zapsán do řad jugoslávské politické emigrace, měl být z rozhodnutí vedení sektoru „Jugoslávie“ použit jako spolupracovník v této oblasti.⁷⁰ Proniknout do řad emigrantů totiž nebylo o mnoho snadnější, než získat spolupracovníky na ambasádě. Jugoslávci většinou žili izolovaně, stýkali se jen mezi sebou, pohromadě i bydleli.⁷¹ Podle agenturního svazku č. 669 (uložen pod archivním číslem 51445 MV) byl ke spolupráci zavázán dne 8. června 1951 (podle V. Polnického už v dubnu, což se však jeví jako velice nepravděpodobné, spíše se

66 ► AMV, f. 310-7-9, Hlášení za měsíc duben ze dne 8. května 1951.

67 ► Tamtéž.

68 ► AMV, a. č. 51445 MV.

69 ► AMV, f. H-667, Jugoslávské velvyslanectví.

70 ► Věra Procházková vzpomínala, že referát „Jugoslávie“ byl rozdělen na dva sektory: střežení ambasády (vedl jej V. Polnický) a jugoslávskou politickou emigraci (vedla jej V. Procházková). AMV, f. H-785-4, V. Procházková – vyjádření ze dne 3. ledna 1962. V rámci politické emigrace byl na Novaka ve svazku č. 181 veden podsvazek č. 55 obsahující 132 listů.

71 ► Paradoxně tak odposlech StB použila jak na titovském velvyslanectví, tak např. při sledování podezřelých protititovky zaměřených emigrantů.

jedná o celkový počátek práce s ním) pod krycím jménem NARVIK.⁷² Bohužel většina písemností byla skartována a zachovala se jen malá část. Zničeno tak bylo množství materiálu včetně protokolů z výslechů, žádostí o odposlech radiogramů, prohlášení v rozhlasu, zpráv pro náměstka, zpráv ostrahy apod. Část se sice dochovala duplicitně v jiných archivních materiálech, agenturní zprávy agenta s krycím jménem NARVIK však ve velké většině vzaly za své. Jako „řídící orgánové“ se vystřídali ppor. František Šulc, ppor. Václav Polnický, Jaroslav Vocetka a nakonec štábní strážmistr Josef Martínek.⁷³ Z dochovaného seznamu materiálů vyplývá velký zájem orgánů StB o Novaka zejména krátce po jeho zavázání. Navíc i to, že dostal přidělenou ochranku, s největší pravděpodobností kvůli obavě z možné akce jugoslávské ambasády, která by se mohla pokusit o únos či vraždu nepohodlného zběha.

Dne 4. prosince 1951 se vrátil vedoucí jug. politické emigrace v Československu Anton Rupnik z porady v Koordinačním středisku jugoslávské revoluční emigrace v Moskvě, odkud přivezl požadavky určené pro vedení KSČ. Mezi jinými tu byla žádost vydat Novakovi a Bielicovi⁷⁴ prozatímní průkazy, protože nemají pasy. O dalším postupu vůči nim se mělo rozhodnout později.⁷⁵

Novak se v té době zřejmě nacházel v nezavidělné situaci. Jak vyplývá z informací o jeho tehdejší situaci, jeho pozice v Československu nebyla tak dobrá, jak si při útěku z velvyslanectví představoval. Emigranti jej mezi sebe nepřijali a pohlíželi na něj nedůvěřivě, pro Čechy byl cizinec. Dne 15. září 1951 se oženil se svou přítelkyní Milenou Blažejovou, 23. ledna 1952 nastoupil do Československého rozhlasu jako inspektor zahraničního vysílání.⁷⁶ Odtud podával StB zprávy, nedařilo se mu však získat informace závažného charakteru. Dne 7. března 1952 např. dodal zprávu o tom, že Atena Milunićová⁷⁷ vkládá během vysílání mezi srbský text chorvatská slova, varoval před prvky nacionalismu, což by mohlo oslabovat boj proti Titovi.⁷⁸

Na základě usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ z 9. dubna 1952 proběhla v řadách jugoslávských emigrantů politická prověrka. Komise složená ze dvou pracovníků mezinárodního oddělení ÚV KSČ, příslušníka MNB a dvo-

72 ► O Novakově kariéře agenta StB vypovídá nejvíce zbytek jeho agenturního svazku vedený pod č. 669 a uložený v AMV pod a. č. 51445 MV.

73 ► Josef Martínek, v červnu 1952 štábní strážmistr, v dubnu 1949 nastoupil službu u SNB, působil jako politický pracovník a instruktor, během reorganizace MNB přešel v březnu 1952 k ref. „Jugoslávie“, skupina politická emigrace.

74 ► Savo Bielica – býv. šifrant ve Washingtonu.

75 ► NA, f. 100/3, sv. 78, a. j. 299.

76 ► Potvrzuje to i jeho uvedení v seznamu „jugoslávských revolučních emigrantů v ČSR“ z 26. ledna 1952, kde je uveden jako pracovník rozhlasu.

77 ► Přišla do ČSR s manželem Josipem z USA, kde studovali. Rezoluce IB je zastihla na cestě po USA, poté odjeli do ČSR. Manžel se snažil prosadit ve vedení emigrace, StB jim nedůvěřovala.

78 ► AMV, f. H-181-42.

jice zástupců Jugoslávčů prostudovala kádrový materiál, životopisy a dosavadní politickou činnost emigrantů, na základě nichž nakonec mj. rozhodla „předat k dalšímu šetření orgánům MNB osoby, u nichž vyšly najevo závažné skutečnosti státně bezpečnostního rázu“. Mezi nimi je i jméno A. Novaka.⁷⁹

Velice kriticky se na jeho adresu vyjádřil i Branko Vlaškalić ve zprávě z 15. května 1953, v níž informuje o situaci v jugoslávské sekci Čs. rozhlasu. Navrhuje propustit Ivanku Mataia⁸⁰ a jeho s odůvodněním, „že poslechovým kontrolorem je Antun Novak, bývalý radiotelegrafista a šifrant UDB, který pracoval až do března 1951 na jugoslávské ambasádě v Praze. V důsledku toho úplnou kontrolu jugoslávského vysílání mají v rukou lidé, jimž nelze důvěřovat!“⁸¹

Od 1. října 1952 do 3. dubna 1953 se potom Novak zúčastnil brigády v Tříneckých železárnách V. M. Molotova. Práci v rozhlase ukončil dne 10. července 1953.

Jugoslávská protititovská emigrace v Československu v té době procházela krizí. Vládlo v ní vzájemné osočování, pomlouvání a nedůvěra. Státní bezpečnost v hlášeních byla nucena konstatovat její „prakticky rozbití a politické zprofanování“.⁸² Není divu, že Novak, který byl „pod patronací“ StB, si nezískal důvěru a byl považován za možného provokatéra a agenta UDB. Navíc se vyskytly i problémy v jeho životě, pravděpodobně věřil, že se o něj Státní bezpečnost plně postará, což se však nestalo. Výsledkem těchto skutečností bylo, že ke dni 23. 5. 1953 ppor. J. Martínek sepsal návrh na přerušeni spolupráce. Návrhu bylo v červnu vyhověno a A. Novak dále sloužil jen jako nahodilý informátor. Koncem roku 1954 s ním byl styk přerušen úplně a agenturní svazek uložen do archivu.

Stále však byl počítán do řad jugoslávské politické emigrace. Jeho jméno nalezneme v seznamu Jugoslávčů, u kterých není zjištěno, zda se v letech 1953–1954 účastnili Roku stranického školení.⁸³ Jako student tohoto kurzu je veden v letech 1954–1955.⁸⁴ Spolu s emigrací také zůstával pod dohledem Státní bezpečnosti. V dubnu 1955 byla orgány zaznamenána jeho účast na stavbě Stalinova monumentálního pomníku v Praze na Letné, na které se podílel jako zaměstnanec n. p. Pozemní stavby. Poté se již zvolna vytrácel z povědomí Státní bezpečnosti. V dubnu 1956 byl jeho svazek prostudován a byla shledána ne-

79 ► NA, f. 02/5, sv. 54, a. j. 141, bod 10, Zpráva o jugoslávské politické emigraci v ČSR ze dne 18. února 1953.

80 ► Přišla do ČSR z USA, vedla americkou sekci zahraničního vysílání Čs. rozhlasu.

81 ► NA, f. 100/3, sv. 71, a. j. 287, Zpráva o prověrce ve skupině jugoslávské politické emigrace v ČSR ze dne 1. prosince 1952.

82 ► AMV, f. H-181, Situace v jugoslávské politické emigraci ze dne 27. listopadu 1953.

83 ► NA, f. 100/3, sv. 73, a. j. 291, Seznam soudruhů, u kterých není zjištěno, zda se zúčastnili RSŠ.

84 ► Tamtéž.

vhodnost jeho dalšího využití. Emigrace se již nerozpracovávala (jako organizovaný celek v ČSR již prakticky neexistovala, změnil se i vztah SSSR a jeho satelitů k Jugoslávii, a tak i tato problematika byla ze zájmů StB vypuštěna), bylo tedy rozhodnuto ponechat jej v archivu po dobu 10 let. V roce 1964 pak došlo k přehodnocení svazku a většina materiálů byla skartována. O zbytku bylo rozhodnuto 18. dubna 1984, kdy padlo rozhodnutí ponechat jej v archivu natrvalo.⁸⁵ V té době Novak již dávno žil jako občan Československé socialistické republiky a na svou spolupráci se Státní bezpečností mohl jen nostalgicky vzpomínat.

POČÁTKY SPOLUPRÁCE BEZPEČNOSTNÍCH APARÁTŮ NDR A ČSR

/ Klára Horalíková

Výsledky druhé světové války posunuly obnovené Československo spolu s východní částí Německa do výlučné sféry vlivu Sovětského svazu. Plíživé a později i zcela patrné přebírání moci komunisty v Československu v únoru 1948 a vznik Německé demokratické republiky jakožto státu „dělníků a rolníků“ 7. října 1949 spojily osudy obou zemí na dalších 40 let.

Náčrt spolupráce bezpečnostních složek NDR a ČSR (od roku 1960 ČSSR) se snaží představit její základní tendence v období od etablování totalitních režimů do konce 60. let. Lze sledovat nejen to, jak se tehdy rozšiřovalo spektrum forem spolupráce bezpečnostních aparátů, ale i jak se prohlubovala míra a propracovanost jejich kooperace. Druhým důvodem pro toto časové ohraničení je fakt, že od počátku 70. let se proměňují hlavní pilíře spolupráce. K tomuto tématu nebyla dosud publikovaná žádná komplexní studie, předkládaný text je proto prvním pokusem o přehled vývoje kontaktů obou tajných policí od jejich počátků do konce 60. let. Pozdějším obdobím se v naší historiografii detailně zabývá Tomáš Vilímek z Ústavu soudobých dějin AV ČR, který již publikoval dílčí studie ke spolupráci československé Státní bezpečnosti a východoněmecké Stasi¹.

Kooperace „lidově demokratických“ zemí se rozvíjela už od konce 40. let (např. hospodářská nebo vojenská). Bezpečnostní součinnost nebyla výjimkou a její počátky lze vystopovat rovněž od konce 40. let. Ve svých začátcích se rozvíjela hlavně v oblasti zajištění společných hranic, šlo především o to, zabránit občanům obou zemí v útěcích na Západ. Druhým důležitým faktorem státobezpečnostní spolupráce mezi ČSR a NDR byla společná snaha zamezovat pronikání západních agentů. Ti svou činností ohrožovali nastolené režimy, neboť měli poznatky o skutečné situaci v té které zemi, podporovali domácí odboj atd. Tato dvě zaměření byla tedy určující pro státobezpečnostní součinnost NDR a ČSR v počátcích sledovaného období. V porovnání s jinými „lidově demokratickými“ zeměmi se už na počátku jeví, že spolupráce s NDR bude i v budoucnu velice intenzivní,² neboť kromě obecných „blokových“ zájmů zde navíc byla společná hranice se Spolkovou republikou Německo (SRN). Nicméně v samotné SRN československé tajné služby příliš neoperovaly, to byl výsostný prostor Stasi a KGB. Soustřeďovaly se zde hlavně na exil a jeho organizace, sudetské Němce a na vše ostatní, co mělo vazbu na Československo.³

1 ► Stasi je velmi často užívaná zkratka z německého sousloví „Staatssicherheit“ – státní bezpečnost.

2 ► Opomeneme-li Sovětský svaz a jeho KGB, s nímž ale nebyla žádná bezpečnostní služba ze zemí východního bloku v rovnocenném postavení; KGB byl určující pro práci těchto služeb ve všech sovětských satelitech a ty se jeho příáním podřizovaly. V ČSR i v NDR pracovali sovětsští poradci, kteří koordinovali i spolupráci StB a Stasi.

3 ► Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl III. Themis, Praha, 2002, s. 476.

Spolupráce Bezpečností „bratrských“ zemí sovětského bloku dostávala postupem času právní rámec ve formě meziresortních ministerských smluv. V případě Československa a NDR to byla zastřešující dohoda z roku 1955 mezi Ministerstvem vnitra ČSR a Státním sekretariátem pro státní bezpečnost NDR. Do té doby probíhala kooperace víceméně nahodile, ad hoc. Z období přelomu 40. a 50. let pocházejí ze státobezpečnostního hlediska důležitá ujednání o společných hranicích. V následujících letech byla dohoda z roku 1955 specifikována různými protokoly o spolupráci mezi jednotlivými složkami Bezpečnosti a operativními plány jejich spolupráce. Ty vznikaly na schůzkách náčelníků jednotlivých správ a na setkáních náměstků ministrů. Operativní plány už byly konkrétní – uváděly termíny a otázky k setkání zodpovědných pracovníků a provádění společných opatření. K rekonstrukci vývoje bilaterálních státobezpečnostních vztahů lze k doplnění použít i různé záznamy z porad, které se konaly na určité úzké téma. Bohužel musíme konstatovat, že až do dnešních dnů trvá režim utajení u mnoha klíčových dokumentů, takže obraz bezpečnostní spolupráce obou zemí nemůže být úplný.

V NDR na rozdíl od Československa byla prakticky po celou totalitní epochu bezpečnostní problematika rozdělena do dvou ministerstev. Ministerstvo vnitra NDR řídilo veřejnobezpečnostní část a správní agendu NDR. Ale už 8. února 1950 vzniklé Ministerstvo Státní bezpečnosti NDR (Ministerium für die Staatssicherheit, zkráceně Stasi⁴) řídilo rozvědku, kontrarozvědku a další součásti východoněmeckých tajných služeb. Prvním ministrem byl jmenován Wilhelm Zaisser a funkci státního sekretáře zastával od 16. února 1950 permanentně Erich Mielke.⁵ Po občanských nepokojích v NDR v roce 1953 byl Zaisser z postu ministra odvolán pro nezávládnutí bouřlivé společenské situace. V NDR pak došlo na krátkou dobu ke strukturální změně řízení Stasi, kdy se na dobu několika měsíců začlenila Státní bezpečnost ve formě Státního sekretariátu do Ministerstva vnitra NDR, řízeného tehdy Willi Stophem. Ale už 24. listopadu 1955 měl Státní sekretariát opět statut ministerstva.⁶ Do funkce ministra byl politbyrem jmenován Ernst Wollweber, kterého v roce 1957 na dalších neuvěřitelných 32 let vystřídal Erich Mielke. Toto dvoukolejné uspořádání bezpečnostních struktur fungovalo v NDR až do pádu komunistického režimu.

4 ► Zkratka Stasi není úplně přesná, zkracuje pouze slova „Staatssicherheit“, tedy v překladu „Státní bezpečnost“, kdy slovo „Ministerium“ vypadlo. V textu ji ale používáme, protože je obecně známa a běžně používána i v odborné literatuře.

5 ► Gieseke, Jens: Die DDR-Staatssicherheit. Schild und Schwert der Partei, BStU und Die Bundeszentrale für politische Bildung, Berlin 2001, s. 15.

6 ► Tamtéž, s. 24.

V Československu bezpečnostní dvoukolejnost trvala jen krátce. V letech 1950–1953 existovalo ministerstvo národní bezpečnosti (MNB)⁷. Mezinárodní spolupráci mělo na každém ministerstvu na starosti speciální pracoviště. Na MNB zajišťovalo mezinárodní kooperaci jedno oddělení sekretariátu MNB, které se na krátkou dobu transformovalo na samostatný referát „S“ při sekretariátu Hlavní správy StB. Po opětovném sloučení bezpečnostní problematiky pod MV spadala tato agenda pod Vnitřní správu MV. Od roku 1963, tedy v závěrečném úseku sledovaného období, roli „komunikátora“ se spřátelenými bezpečnostními službami plnilo zahraniční oddělení sekretariátu MV.

Kooperaci Bezpečností obou zemí ovlivňoval, a to zejména v jejich prapočátcích, ještě jeden nenápadný dějinně paradoxní fakt. Ve složkách Stasi totiž pracovali také lidé, kteří během druhé světové války sloužili v Sicherheitsdienstu a jiných nacistických bezpečnostních službách. Společná práce pro nové totalitní režimy v Československu a NDR tak spojila třeba bývalé vězně nacistických koncentračních táborů se svými tehdejšími vězniteli. Jaká asi byla atmosféra, když přítomní zjistili, komu stojí tvář v tvář?

První kontakty bezpečností NDR a ČSR a vývoj na společné hranici

V počátcích námi sledovaného období se pozornost obou stran soustředila na státní hranice. Úplně první kontakty mezi příslušníky Bezpečností obou zemí probíhaly ad hoc a týkaly se ve své většině vyšetřování drobných krádeží, vracení zaběhlého dobytka a nelegálních přechodů občanů obou zemí nebo drobného pašeráctví.⁸ Východoněmečtí funkcionáři navrhovali zintenzívnit frekvenci osobních setkání právě ke vzájemnému informování o těchto trestných činech a přestupcích. Písemná forma kontaktů se jim zdála zdoluhavá a poukazovali na situaci na východoněmecko-polských hranicích, kde jsou osobní setkání častá a přispívají tak k efektivitě práce obou Bezpečností. Československé stanovisko nebylo v zásadě zamítavé, MV jen chtělo ustanovit pravidlo, že u každého takového setkání musí být přítomen jeden příslušník Státní bezpečnosti a bezpečnostní referent okresu, na jehož území se schůzka koná. O každém takovém setkání měl být následně sepsán protokol a odeslán na MV.⁹ Stejně se ale zdá, že to byla na československé straně zbytečná komplikovanost a východoněmeckým soudruhům se nelíbila.

7 ► Ministerstvo národní bezpečnosti vzniklo vládním nařízením ze dne 23. května 1950. Převzalo z ministerstva vnitra kompletní policejní agendu, tajné služby a navíc ještě Pohraniční stráž, Vnitřní stráž a Vojenskou kontrarozvědku. Ministerstvo vnitra tak dočasně spravovalo jenom civilní záležitosti.

8 ► Archiv Ministerstva vnitra České republiky (dále jen AMV), f. 310 (Sekretariát Velitelství StB), 310-43-13, Styk s německými celními orgány – postup, 14. 3. 1949.

9 ► Tamtéž.

Ministr národní bezpečnosti ČSR Ladislav Kopřiva na počátku roku 1951 rozhodl, že každé příhraniční krajské velitelství Státní bezpečnosti má určit dva „spolehlivé soudruhy“ jako styčné důstojníky pro kontakt s bezpečnostními složkami NDR.¹⁰ Tento přípis ministerstva ale nedoprovázela žádná prováděcí směrnice, takže až po více jak roce se zástupce velitele Státní bezpečnosti v Ústí nad Labem dožadoval instrukcí a stanovení pravomocí těchto styčných důstojníků s tím, že „*v našem kraji jest styk velmi častý*“, ale že doposud „*neobdrželi žádné pokyny, zda mohou uskutečňovat schůzky s orgány NDR na základě svého pověření a jaká kompetence jest jim svěřena (tj. výměna zpráv s orgány NDR atd.)*“.¹¹

Už od počátku roku 1950 probíhala jednání o tom, jak upravit přeshraniční kontakty obou států tak, aby byly co nejefektivnější, a aby se podařilo co nejvíce ztížit přechod hranice „nepřátelským osobám“ a lidem snažícím se opustit nelegálně obě země. Nejznámějším případem je v tomto směru útěk bratří Mašíňů a jejich tří přátel přes NDR do Západního Berlína na podzim 1953. Z původně pětičlenné skupiny se podařilo třem členům uniknout mnohonásobné přesile svých pronásledovatelů z řad východoněmecké Volkspolizei, Rudé armády a Stasi.¹²

Zřejmě první ujednání o společných hranicích (dohodli se na něm prezidenti ČSR a NDR) se týkalo malého pohraničního styku. Pocházelo už z podzimu 1950. Sekretariát MNB vypracoval předběžnou podobu této dohody, ministerstvo zahraničních věcí ji připomínkovalo a úmluva vstoupila v platnost.¹³ Pásma pro malý pohraniční styk definovala jako území zasahující cca 15 km do vnitrozemí (podle místních možností tato vzdálenost variovala). Propustky, které dle úmluvy vydávalo okresní velitelství Národní bezpečnosti (po předchozím souhlasu východoněmeckých orgánů) byly dvojího druhu: stálé a jednorázové. Stálé měly platnost 6 měsíců, vydávaly se jen zaměstnancům státních a národních podniků pro práci na území druhého státu a umožňovaly nepřetržitý pobyt na jeho území po dobu maximálně 6 dnů. Modré, jednorázové propustky, byly vydávány jen v naléhavých a výjimečných případech (které ale dohoda nijak blíže nespecifikovala) a umožňovaly svému držiteli pobyt na druhé straně hranice maximálně 3 dny.¹⁴ Vydáváním stálých propustek se českoslo-

10 ► AMV, f. 310 (Sekretariát Velitelství StB), 310-43-13, čj. A-2769/01-51, 28. 4. 1951, Instrukce pro Krajské velitelství StB v Ústí nad Labem.

11 ► Tamtéž, čj. A-12204/01-52-taj., 16. 5. 1952, podepsán zástupce velitele KV StB v Ústí nad Labem por. Šimeček.

12 ► K osudu bratří Mašíňů a jejich přátel blíže např. Němeček, Jan: Mašíňové: zpráva o dvou generacích. Torst, Praha 1998; Rambousek, Ota: Jenom ne strach. Nezávislé tiskové středisko, Praha 1990.

13 ► AMV, f. A 2/1 (Sekretariát FMV), inv. j. 28, Návrh – Úmluva mezi Československou republikou a Německou demokratickou republikou o malém pohraničním styku.

14 ► Tamtéž.

venská strana snažila řešit chronický nedostatek pracovních sil v pohraničí (prakticky ve všech oborech). Dostávali je takto např. dělníci pracující v textilkách ve Varnsdorfu, dolech na Teplicku nebo v továrnách na hudební nástroje v Kraslicích. V mnoha případech se tak vraceli do svých bývalých pracovišť odsunutí Němci.¹⁵

Československá strana se z pochopitelných důvodů už krátce po únoru 1948 primárně zaměřila na zablokování svých hranic s budoucí Spolkovou republikou Německo a s Rakouskem. Vzhledem k téměř dokonalé ostraze těchto hranic se lidé pokoušeli nelegálně přecházet do NDR. Tyto hranice nebyly zdaleka tak dobře střeženy.¹⁶ Po jejich eventuálním úspěšném překonání mohl uprchlík docestovat do východního Berlína a zde přejít sektorovou hranici do západní části. Situace na společných hranicích vyžadovala dokonalou komunikaci. Československé bezpečnostní složky požadovaly navázání přímého telegrafického a radiového spojení.¹⁷ To mělo zrychlit a zefektivnit všestrannou součinnost obou Bezpečností. Do této doby totiž komunikace mezi oběma stranami probíhala velmi komplikovaně – MNB muselo využívat radiotelegrafického spojení přes MZV na naší diplomatickou misi v Berlíně. Důležité zprávy se proto posílaly kurýrem do Hřenska, kde si je vyzvedával kurýr Stasi.¹⁸

Západní svět byl co se týče integrace bezpečnostních sborů oproti sovětskému bloku v předstihu. Již 4. dubna 1949 vzniklo vojenské uskupení NATO. V roce 1955 přijímá za člena Spolkovou republiku Německo, která tak opět dostává možnost vybudovat armádu. Sovětské vedení na to konto zorganizovalo v Moskvě v březnu 1955 zřejmě první multilaterální poradu představitelů bezpečnostních složek SSSR, Polska, NDR a Československa.¹⁹ Zde se jako hlavní předmět kooperace spřátelených sborů vytýčilo získávání a předávání poznatků ze západních zemí a „aktivní opatření“ sloužící k vytváření a prohlubování rozporů v „kapitalistickém světě“. Přestože tato schůzka definovala hlavní body spolupráce mezi klíčovými zeměmi sovětského bloku, nezabývala se přímými mechanismy kooperace mezi jednotlivými zeměmi. Musela se tak realizovat schůzka představitelů Státního sekretariátu Státní bezpečnosti NDR a československého MV, která měla ujasnit konkrétní podobu bilaterální operativní spolupráce. Momentem, který mohl mít též vliv na uspořádání takové schůzky,

15 ▶ AMV, f. A 2/1, inv. j. 1877, Zřízení celnice v Cínovci (ONV Teplice), Přípis ministerstva lehkého průmyslu ze dne 8. 10. 1951.

16 ▶ AMV, f. A 2/1, inv. j. 96, Návrh na ochranu hranic NDR Pohraniční stráží, předkládá brig. gen. Oskar Jeleň dne 11. 9. 1952.

17 ▶ AMV, f. A2/1, inv. j. 335, Návrh na zřízení přímého telegrafického a radiového spojení mezi Státními bezpečnostmi NDR a ČSR, předkládá Karol Bacílek dne 10. 4. 1952.

18 ▶ Tamtéž.

19 ▶ Engelmann, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti. In: Soudobé dějiny, VII, 1–2, 2003, s. 125.

mohla být i československá amnestie (9. května 1955) pro uprchlíky, kteří se takto mohli vrátit jako agenti západních tajných služeb.²⁰

Toto průlomové setkání se uskutečnilo ve dnech 6.–7. července 1955 v Berlíně.²¹ Iniciátorem setkání byla východoněmecká strana a jak už jsem zmínila, hlavním tématem byla specifikace rozvědné a kontrarozvědné spolupráce. Na této schůzce zároveň vznikla první dohoda o spolupráci mezi ČSR a NDR, která určovala pravidla součinnosti na dalších víc jak 22 let.²² Za československou stranu vyjednávali ministr Rudolf Barák a náčelníci rozvědky a kontrarozvědky – Jaroslav Miller a Vladimír Matoušek. Rovněž německá strana byla zastoupena na vrcholné úrovni, ve složení Ernst Wollweber, státní sekretář, jeho zástupce a pozdější ministr Erich Mielke a náčelník rozvědky Markus Wolf. K nejdůležitějším výstupům bezesporu patří zakotvení společného postupu vůči „nepřátelským špiónážním službám“ (USA, SRN, Francie, Velké Británie a ostatních zemí sdružených v NATO), proti československým exilovým organizacím v západní Evropě (hlavně v SRN) a v neposlední řadě také proti „západoněmeckému revanšismu“. Agenturní možnosti příslušníků Stasi hodlala československá strana využívat i pro práci mezi Čechoslováky v uprchlických táborech a v sudetoněmeckých organizacích.²³ K dalším významným bodům patří dohoda o předávání informací o zájmových osobách a organizacích.²⁴ K výměně těchto poznatků se přiřadilo ještě vzájemné zapůjčování všech dosavadních archivních materiálů k zájmovým otázkám partnerských zemí. Pro československou stranu bylo důležité zakotvení možnosti využívat občany NDR a osoby tam žijící pro své účely, ovšem s vědomím Stasi.²⁵ Co se týče „opatření proti pronikání nepřátelských agentů přes státní hranice a pro vysílání vlastní agentury“ byla dohodnuta pochopitelně výměna poznatků o situaci na společné hranici, dále o vyznění druhé strany v případě vyslání agenta na Západ anebo jeho plánovaném návratu. Východoněmecké orgány také přislíbily pomoc při poskytování dokumentů a legend pro československé agenty vysílané na Západ. Podobná opatření podnikala na základě této smlouvy i československá strana ve vztahu k východoněmeckým agentům na území ČSR.²⁶ Doho-

20 ► NA, f. 02/2 (Politické byro ÚV KSČ), sv. 219, a. j. 207, bod 5, Čs. utečenci v zahraničí a boj proti nim, s. 8, 13. 5. 1959, předkládá R. Barák.

21 ► NA, f. 02/2, sv. 56, a. j. 72, bod 21, Dohoda o spolupráci mezi Ministerstvem vnitra ČSR a Státním sekretariátem pro Státní bezpečnost NDR uzavřená ve dnech 6.–7. července 1955 v Berlíně, předkládá R. Barák dne 11. srpna 1955.

22 ► Nová zastřešující Dohoda o spolupráci státobezpečnostních sborů vznikla až v roce 1977.

23 ► NA, f. 02/2, sv. 56, a. j. 72, bod 21, Dohoda o spolupráci mezi Ministerstvem vnitra ČSR a Státním sekretariátem pro Státní bezpečnost NDR uzavřená ve dnech 6.–7. července 1955 v Berlíně, předkládá R. Barák dne 11. srpna 1955, hlava I, čl. 1, 2.

24 ► Tamtéž, čl. 3.

25 ► Tamtéž, hlava II, čl. 1.

26 ► Tamtéž, hlava II, čl. 1, 2, 5.

da dále řešila i zřejmě první předměty multilaterální kooperace „bratrských“ bezpečnostních sborů – koordinovaný postup proti vysílání západních rozhlasových stanic, spolupráci při vývoji operativní techniky.²⁷ K realizaci všech těchto vyjmenovaných opatření bylo nutné důkladně specifikovat základní mechanismy bezprostřední spolupráce.²⁸ Jako komunikační byla určena v centrálech obou resortů speciální pracoviště pro mezinárodní styky a v Berlíně byla zřízena operativní skupina československého MV disponující konspiračním objektem. V případě, že bylo nutné osobní jednání bezpečnostních pracovníků na hranicích (vzhledem k neodkladnosti operativního případu), mohlo se ve výjimečných případech realizovat, ale jen se souhlasem krajského náčelníka StB a s vědomím vedení resortů.

Režimy obou zemí, v počátcích 50. let ještě křehké a nestabilní, musely zhruba ve stejnou dobu čelit velkým vnitropolitickým problémům, shodou okolností i ve stejnou dobu – v červnu 1953, ve kterých hrály obě Bezpečnosti důležitou roli. V Československu byla spouštěcím mechanismem občanských nepokojů měnová reforma proběhnuvší nečekaně v noci mezi 31. květnem a 1. červnem 1953, která ožebračila prakticky veškeré obyvatelstvo. Na mnoha místech v Československu vypukly lokální nepokoje mezi dělnictvem, tedy těmi, kteří měli tvořit hlavní opěrný systém komunistického režimu. Nicméně Státní bezpečnosti, armádě a Lidovým milicím se podařilo situaci brzy stabilizovat. Tlak dělnictva nebyl takový, aby zatřásl celým systémem moci, jak se to podařilo o pár týdnů později lidem v NDR.

V NDR započalo povstání dělníků 17. června 1953 na jednom z berlínských stavenišť a rychle se rozšířilo po celé zemi.²⁹ Režim kontroval nasazením bezpečnostního aparátu a proti stávkujícím a demonstrujícím občanům zasahovali i sovětsí vojáci. Nasazení sovětských vojenských sil a následná represivní opatření vůči domácímu obyvatelstvu se v rámci „socialistického bloku“ ještě několikrát opakovaly, např. v Maďarsku v roce 1956 nebo v Československu v srpnu 1968. Východoněmecké povstání se Státní bezpečnosti, armádě a sovětským vojenským jednotkám podařilo dostat pod plnou kontrolu až okolo 24. června 1953, kdy Stasi oznámila vedení Sjediněné dělnické strany (německá zkratka SED) zvládnutí občanské vzpoury.³⁰ Zkoušku ohněm východoněmecký totalitní režim tedy ustál.

27 ► Tamtéž, hlava IV.

28 ► Tamtéž, hlava V.

29 ► Weber, Hermann: Dějiny NDR. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 135.

30 ► Tamtéž, s. 137.

Operativní skupina REDAKCE

V říjnu roku 1955 se konala schůzka mezi státním tajemníkem Stasi Erichem Mielkem³¹ a náčelníkem II. správy (kontrarozvědky) MV ČSR plk. Vladimírem Matouškem, na níž se dohodla konečná podoba operativní skupiny československého MV v Berlíně. Po souhlasu ministra vnitra Rudolfa Baráka tak začali vybraní příslušníci II. správy od 11. listopadu 1956 pracovat v hlavním městě NDR.³² Skupina vznikla „v zájmu řízení agenturní sítě a získávání poznatků k činnosti kapitalistických rozvědek“.³³ Kromě těchto hlavních úkolů členové REDAKCE, jak znělo krycí jméno operativní skupiny, udržovali styk a předávání informací s vedením Ministerstva Státní bezpečnosti NDR, plnili roli kurýrů, vyřizovali různé personální prověrky, žádali východoněmecké orgány o ověřování údajů v tamních evidencích obyvatel a podobných materiálech, ve spolupráci s orgány NDR mohli zatýkat podezřelé osoby (pozoruhodné, neboť se nalézali na území jiného suverénního státu!), rozehrávat zpravodajské hry, vytvářet „podstavy“ a kontakty s cílem získání dalšího agenta (vhodné lidi pro „zverbování“ měli vyhledávat koordinovaně s rezidentem rozvědky).³⁴ Pracovníci REDAKCE řídili průměrně 20 spolupracovníků. Jejich činnost se odvíjela od krátkodobých a dlouhodobých plánů práce, vznikajících v kooperaci s jednotlivými odbory II. správy MV. V některých konkrétních případech měli příslušníci rezidentury REDAKCE spolupracovat i s I. správou MV (rozvědkou), resp. s její berlínskou rezidenturou (konzultace o momentální situaci, koordinované pronikání do zájmových objektů atd.). Změny ve spolupráci obou správ československého MV na území NDR nastaly v roce 1965, kdy vznikla Dohoda mezi I. správou MV a II. správou MV o zásadách spolupráce a vymezení úkolů v práci proti rozvědným a kontrarozvědným službám NSR a Rakouska ze dne 25. ledna 1965.³⁵ Do roku 1963 odpovídala za práci proti rozvědce Spolkové republiky Německo³⁶ II. správa MV. V roce 1963 přešla tato kompetence pod

31 ► V pramenu je chybně označen jako ministr Státní bezpečnosti NDR. Sekretariát pro Státní bezpečnost NDR byl přeměněn v Ministerstvo Státní bezpečnosti NDR dne 24. listopadu 1955. Nicméně i tak je patrné, kdo měl ve Státní bezpečnosti hlavní slovo. Ministrem se stal Erich Mielke až v roce 1957.

32 ► AMV, f. A 2/2, inv. j. 1046, Informace o činnosti operativní skupiny REDAKCE ze dne 30. března 1965, s. 1.

33 ► AMV, RMV č. 2/1963, Statut skupiny REDAKCE v demokratickém Berlíně ze dne 16. ledna 1963, s. 2.

34 ► AMV, f. A 2/2, inv. j. 1046, Informace o činnosti operativní skupiny REDAKCE ze dne 30. března 1965, s. 2.

35 ► AMV, f. A 34 (II. správa MV), inv. j. 613, Dohoda mezi I. správou MV a II. správou MV o spolupráci a vymezení úkolů v práci proti rozvědným a kontrarozvědným službám NSR a Rakouska, č. A/1 -0045/010-65.

36 ► Úplný německý název této tajné služby je Bundesnachrichtendienst, zkráceně BND. České pojmenování je Spolková zpravodajská služba.

rozvědka MV. Kromě tohoto bylo ještě dohodnuto, že západoněmecká kontrarozvědka³⁷ a rakouské vojenské tajné služby budou ve „výlučné péči“ I. správy.³⁸

Ze začátku pracovali rezidenti II. správy pod krytím Československé tiskové kanceláře (odtud je odvozeno krycí jméno skupiny – REDAKCE). Od roku 1963 byli legalizováni jako pracovníci blíže nespecifikovaného „státního archivu“.³⁹ V počátcích svého působení žili odtrženě od ostatních Čechoslováků, kteří služebně pobývali ve východním Berlíně, později se přesunuli do diplomatické kolonie, kde obývali i s rodinami dům, v němž měli svoji kancelář.⁴⁰ Personální situace na berlínské rezidentuře československé kontrarozvědky do poloviny 60. let byla následující: 2 operativní pracovníci a 1 administrativní pracovnice, přičemž tuto funkci mohla vykonávat i manželka jednoho z rezidentů. Délka pobytu v Berlíně činila obvykle dva roky.

Konkrétním příkladem činnosti pracovníků REDAKCE může být odhalení skupiny občanů z NDR, která se v roce 1961 chystala k emigraci za použití letadla.⁴¹ Dále se členové REDAKCE podíleli např. na odhalení kanálu pro útek občanů NDR za pomoci falešných cestovních dokladů (rok 1962).⁴² Rovněž díky pomoci rezidentů československé kontrarozvědky mohla Stasi už v roce 1957 v akci GÄRTNER zlikvidovat převaděčskou skupinu, která převáděla agenty americké rozvědky přes hranice.⁴³ REDAKCE se podílela i na mnoha jiných akcích Ministerstva pro Státní bezpečnost NDR. Například na akci BERLÍN, kdy rezidentura rozpracovávala západoněmeckého občana Herberta Burkerta, který jel navštívit příbuzné do Ostravy. Existovalo u něj podezření, že se bude zajímat o vojenské a průmyslové záležitosti. V SRN byl totiž v kontaktu s pracovníkem Gehlenorganization⁴⁴ dr. Willi Jägerem. Proto byl preventivně „zverbován“ Burkertův ostravský bratranec, který předával získané informace čs. „organům“ a ti pak dále východoněmeckým kolegům, protože část jeho rozvětvené rodiny žila i v NDR.⁴⁵ Dalším příkladem činnosti REDAKCE může být akce HAMBURK, která začala v říjnu 1958 a trvala až do října 1960. Zaměřila se na posádky československých lodí plujících po Labi do Hamburku. Obě Bezpeč-

37 ► Úplný oficiální název této organizace je Bundeamt für Verfassungsschutz, zkráceně BfV. Česky se nazývá Spolkový úřad na ochranu ústav.

38 ► Tamtéž, s. 2.

39 ► Zároveň s vydáním Statutu skupiny REDAKCE v demokratickém Berlíně ze dne 16. ledna 1963.

40 ► AMV, RMV č. 2/63 ze dne 16. ledna 1963.

41 ► AMV, f. A 2/2, inv. j. 1046, Informace o činnosti operativní skupiny REDAKCE ze dne 30. března 1965, s. 2.

42 ► Tamtéž.

43 ► Tamtéž, Zpráva o průběhu akce GÄRTNER.

44 ► V dokumentu je použit tento jiný a nepřesný název pro západoněmeckou rozvědku, která se konstitovala v roce 1956 právě z Gehlenorganization, což byla původně síť agentů kolem generála Reinharda Gehlena přetransformovaná po polovině 50. let v rozvědku pod správou západoněmecké vlády (známou pod zkratkou BND).

45 ► AMV, f. 317, k. 1/1, akce BERLÍN, složka č. 41–131.

nosti zajímalo, zda někdo nechce emigrovat nebo zda není západním agentem.⁴⁶ Rozsáhlou akcí za účasti berlínské rezidentury byla zpravodajská hra VÝPRAV-ČÍ. Započala v roce 1959 a byla vedena proti západoněmecké BND.⁴⁷ Hlavní postavou v ní byl Rudolf Mervart, pracovník železniční stanice Schirding ve Spolkové republice Německo. Ten byl řízen BND a získával informace o dopravní a vojenské situaci v ČSSR od zaměstnanců ČSD. Mervart pocházel ze Železné Rudy a po 2. světové válce byl odsunut do Bavorska. Někteří jeho příbuzní žili v NDR a on je navštěvoval. StB na něj nasadila několik spolupracovníků, kteří mu předávali dezinformační materiály určené BND. Po přeložení jednoho spolupracovníka do Černé n. Tisou se do hry zapojila i sovětská strana. Ještě v roce 1970 byla hra „v provozu“.⁴⁸

Vzhledem k tomu, že činnost REDAKCE nebyla zakotvena v žádném právním dokumentu (řídila se instrukcemi a pokyny přicházejícími z Prahy, příp. pokyny Stasi), vznikl formou Rozkazu ministra vnitra č. 2/1963 ze dne 16. ledna 1963 Statut skupiny REDAKCE v demokratickém Berlíně.⁴⁹ Ten jasně vymezil kompetence a pracovní povinnosti rezidentů.

Poté, co byla v srpnu 1961 postavena „Berlínská zeď“, došlo pochopitelně k zhoršení možností práce rezidentů kvůli opatřením na sektorové hranici. Další nepříznivou zprávou pro kontrarozvědné pracovníky v Berlíně byl fakt, že od července 1964 přešla pod řízení MV ČSSR „skupina obrany“ při československé ambasádě (převzala ji právě II. správa MV). Vznikla tak de facto duplicita v plnění úkolů, neboť úkoly REDAKCE by podle názoru vedení II. správy MV mohla plnit právě „skupina obrany“ a REDAKCE by se mohla zrušit. Rozkaz ministra vnitra, rušící rozkaz č. 2/63, byl vydán v roce 1966 (RMV č. 40/1966). Podle něj byla REDAKCE zrušena a pracovníci II. správy MV ČSSR pak působili pod jiným krytím.

Průběh další spolupráce do začátku 60. let

V polovině 50. let tedy byla dosavadní bilaterální spolupráce Bezpečnosti ČSR a NDR smluvně zakotvena a mohla se rozvíjet do dalších oblastí součinnosti. Nicméně ve státobezpečnostní práci existují problémy, které se efektivněji řeší za účasti více států. A právě takovou významnou složkou spolupráce zemí sovětského bloku byla společná radiokontrarozvědná práce (zkráceně RKR – radiokontrarozvědka).⁵⁰ Při šíření radiového signálu atmosférou dochází k je-

46 ► AMV, f. 317, k. 1/3, Vyhodnocovací zpráva k akci HAMBURK.

47 ► AMV, f. 317, k. 2/1, Příprava realizace Rudolfa Mervarta.

48 ► AMV, f. A 34 (II. správa MV), inv. j. 1242, Správa R – 2. odbor, Vyhodnocení zpravodajských her ze dne 4. dubna 1970.

49 ► AMV, RMV č. 2/1963. Statut skupiny REDAKCE v demokratickém Berlíně z 16. ledna 1963.

50 ► Radiokontrarozvědka je obor kontrarozvědky specializující se na odhalování radiových spojených agentů působících na území státu. Ti se pomocí vysílaček kontaktují se svými centrály v zahraničí.

vu, kdy vysílače agentů z jednoho státu nejsou na jeho území zachytitelné, ale dobře je slyší v sousedním státě, např. vysílání z Maďarska je v Maďarsku neslyšitelné, ale v ČSR už ano. Z toho je patrné, že navázání úzké spolupráce bylo více než žádoucí. Proto se už 22. března 1955 sešli v Praze zástupci příslušných částí resortů vnitra Československa, Polska, Maďarska, Rumunska a Bulharska, aby zahájili součinnost i v této oblasti. Jednalo se o unifikaci a vývoji technického vybavení, o lokalizaci zaměřovacích středisek a vzájemném propojení zainteresovaných RKR služeb.⁵¹

Již na podzim téhož roku byla uspořádána navazující multilaterální schůzka spřátelených bezpečnostních sborů o radiokontrarozvědné službě, o jejím organizačním a technickém zajištění. Porada se konala opět v Praze ve dnech 20.–24. září 1955 a zúčastnili se jí zástupci bezpečnostních sborů SSSR, Albánie, Bulharska, Maďarska, Polska, Rumunska, Československa a NDR.⁵² Tato porada byla historicky první, na které se sešli představitelé všech evropských „lidově demokratických“ zemí. Lze ji proto označit za průkopnickou, neboť nejenže byla první, ale řešila konkrétní problém, a nebyla tedy jen ideologická a teoretická. Jejím nejdůležitějším výstupem bylo ustavení „skupiny pro koordinaci služeb RKR pro společný boj proti nepřátelským radioagentům“ a vypracování jednotných plánů na radiokontrarozvědnou práci zúčastněných států.⁵³ Praktickými problémy se zabývaly 3 pracovní komise (organizační, pro odposlech a zaměřování a technická komise). Výsledky práce těchto komisí byly posléze probrány na plenárním zasedání. Koordinační centrum sídlilo ve Varšavě, sdružovalo v počátku činnosti 43 členů (4 pracovníci z Československa) a jeho prvním vedoucím byl sovětský plk. Kaniščev, mající pětadvacetileté zkušenosti v tomto oboru. Koordinační skupina se měla zabývat unifikací technických prostředků na zaměřování a odposlechy spolu s vědecko-technickým výzkumem.

Kromě radiokontrarozvědky se od poloviny 50. let rozvíjela multilaterální spolupráce i v oblasti radioobrany (tj. obrany proti rozhlasovému vysílání z nepřátelského státu do jiného státu). Taktéž vůči němu existuje efektivní možnost rušení z území jednoho státu do druhého. První mezinárodní jednání na toto téma proběhla už ve dnech 2.–12. listopadu 1950 zatím pouze za účasti funkcionářů bezpečnostních služeb Československa, Maďarska a Polska.⁵⁴ Ná vazného setkání od 1. do 8. března 1955 ve Varšavě se poprvé zúčastnili i dva

51 ► NA, f. 02/2, sv. 34, a. j. 45, bod 20, Porada zástupců radiokontrarozvědné služby ČSR, Polska, Maďarska, Rumunska a Bulharska, předkládá R. Barák, 15. 2. 1955.

52 ► NA, f. 02/2, sv. 67, a. j. 83, bod 3, Zpráva o výsledku porady představitelů bezpečnosti a radiokontrarozvědné služby SSSR a lidových republik v Praze 20.–24. září 1955, Usnesení Politbyra ÚV KSČ ze dne 4. října 1955, předkládá R. Barák.

53 ► Tamtéž, s. 1.

54 ► AMV, f. A 2/1, inv. j. 1592, Pamětní spis o důvěrné poradě zástupců Státních bezpečností lidově demokratických států ČSR, PLR a MLR konané ve dnech 2.–12. listopadu 1950 ve věci společné obrany proti nepřátelskému vysílání, 23. 1. 1951, podepsán pplk. Karel Smíšek.

zástupci NDR, aby provedli první jednání o navázání spolupráce jejich radioobranou s „bratrskými“ státy. S československými a polskými delegáty se shodli na nutnosti kooperace, a to kromě samotného rušení ještě v oblasti vědeckotechnické a při výměně dokumentace k přístrojům, dále v oblasti organizace systému radioobranu a v lokalizaci nových rušících zařízení.⁵⁵

Meziresortní smlouvou, která sice nevznikla činností MV, ale týká se bezpečnostní spolupráce, je Dohoda mezi ČSR a NDR o právních stycích v občanských, rodinných a trestních věcech ze dne 11. září 1956.⁵⁶ Odvolává se na ní její novelizace ze dne 30. června 1967, která byla podepsána ministry spravedlnosti obou zemí.⁵⁷ K této druhé dohodě je přiložen i metodický pokyn náčelníka Správy vyšetřování přesně popisující mechanismus eventuálního trestního stíhání občana jednoho státu na území partnerské země.⁵⁸ Na tyto dvě meziresortní smlouvy navazuje v roce 1965 ještě dohoda ministra vnitra ČSSR Josefa Kudrny a ministra Státní bezpečnosti NDR Ericha Mielkeho, vzniklá „v zájmu usnadnění a urychlení styků při výkonu právní pomoci ve vztahu k vnitřní a vnější bezpečnosti obou států“.⁵⁹ Řešila tedy zahájení trestního řízení proti občanovi jednoho státu na území partnerské země v případě spáchání trestného činu spadajícího do kompetence Státní bezpečnosti, dále proces vyhošťování a spolupráci vyšetřovacích orgánů obou států.⁶⁰

Vraťme se ale do druhé poloviny 50. let. V říjnu 1957 se v Moskvě uskutečnila důležitá jednání mezi zástupci sovětských satelitů (tzv. moskevské porady). Jejich hlavním cílem bylo zkvalitnit koordinaci spolupráce, výměnu poznatků získaných na západoněmeckou, americkou a britskou rozvědku a způsob ochrany státních a vojenských tajemství. Pro československou a východoněmeckou Státní bezpečnost z porad vyplynula „hlavní úloha v zajištění bezpečnosti obou států zevnitř i navenek a v udržení míru rozhodným bojem proti nejrůznějším špiónážním službám a nepřátelským organizacím na území Německé spolkové republiky a Západního Berlína, a to zejména proti špiónážní službě západoněmecké, americké a anglické.“⁶¹ Ovšem role československých tajných služeb

55 ► NA, f. 02/2, sv. 38, a. j. 52, bod 15, Protokol o rozhovorech mezi zástupci ČSR, PLR a NDR ve dnech 1.–8. března 1955 ve Varšavě.

56 ► AMV, f. A 9 (Sekretariát NMV Jana Záruby), i. č. 478. Odkazuje na ní níže zmíněná novelizace z 30. června 1967.

57 ► Tamtéž.

58 ► AMV, f. A 9, i. č. 478, Metodický pokyn náčelníka SV StB – zaslání, ze dne 21. července 1967, podepsán náčelník metodicko-kontrolního oddělení mjr. Bohumil Pítelka.

59 ► AMV, f. A 11 (FMV, odbor mezinárodních styků), MV-5/R-NDR-1967, Dohoda mezi MV ČSSR a Ministerstvem pro Státní bezpečnost NDR o vzájemné součinnosti a spolupráci vyšetřovacích orgánů Státní bezpečnosti asi ze 30. června 1965, úvodní ustanovení.

60 ► Tantzsch, Monika: Die verlängerte Mauer. Reihe B, Analysen und Berichte. BStU, Berlin 1998, s. 47.

61 ► AMV, f. A 11, inv. č. 833, Protokol o jednání delegací Ministerstva vnitra ČSR a Ministerstva Státní bezpečnosti NDR o prohloubení operativní spolupráce ve dnech 19.–22. března 1958, s. 2.

byla konstantně orientovaná na osoby a objekty pracující proti ČSR a hlavními operačními partnery na území Spolkové republiky a západního Berlína zůstávaly Stasi a KGB.

Spolupráce obou rozvědek byla do značné míry pro východoněmeckou službu nutností, neboť až do počátku 70. let západní státy neuznávaly diplomaticky NDR. Z tohoto důvodu nemohla mít diplomatické mise v těchto zemích, a tím pádem tam nemohly vznikat rezidentury legální rozvědky pracující pod krytím ambasad. Čechoslováci proto vykonávali některé akce vyloženě na dožádání Stasi.

V reakci na tzv. moskevské porady se na jaře 1958 konala další schůzka delegací Ministerstva vnitra ČSR a Ministerstva Státní bezpečnosti NDR, tentokrát v Praze. Tématem jednání bylo zkvalitnění operativní spolupráce obou bezpečnostních orgánů v intencích závěrů z Moskvy 1957, dále analýza „*zkušeností získaných prováděním Protokolu ze dne 7. července 1955, koordinace společného boje MV ČSR a MStB NDR na úseku kontrapropagandy proti nepřátelským špiónážním služebnám na území Německé spolkové republiky, výměna zkušeností v otázkách řízení a kontroly práce aparátů obou ministerstev a účinnost stranické práce při zajišťování služebních úkolů, další prohloubení spolupráce obou ministerstev a koordinace operativní činnosti (např. operativní otázky spojů, železniční, vodní a letecká doprava, operativní technika apod.)*“.⁶² Toto setkání probíhalo na úrovni ministrů a náčelníků správ ve dnech 19. až 22. března 1958.⁶³ V čele československé delegace stál ministr Rudolf Barák. Kromě něj tvořilo delegaci ještě 5 osob – jeho 1. náměstek Josef Kudrna, náčelník I. správy (rozvědky) Jaroslav Miller, náčelník II. správy (kontrarozvědky) Vladimír Matoušek, funkcionář ÚV KSČ František Krejča a z nejasných důvodů i náčelník Krajské správy MV v Nitře Eduard Pafčo. Východoněmeckou delegaci vedl ministr Erich Mielke v doprovodu svého náměstka plk. Bruna Beatera, dále plk. Herberta Hentschkeho, plk. Josefa Kiefela a plk. Williho Damma.⁶⁴ Bylo konstatováno, že je nutné ještě lépe „*koordinovat společný boj a kontrapropagandu obou bezpečnostních orgánů proti nepřátelským špiónážním službám a organizacím, jejichž činnost je zaměřena proti oběma státům*“.⁶⁵ Obě delegace se shodly na tom, že spolupráce je kvalitní a má uspokojujivé výsledky při zneškodňování západních agentů. Díky ní se rovněž podařilo proniknout do některých emigrantských organizací a uprchlických táborů, což byl eminentní zájem Československa. V dohodě, vzniklé na této schůzce, se kromě již tradičních bodů kooperace

62 ► NA, f. 02/2, sv. 173, a. j. 235, bod 5, Jednání mezi delegacemi MV ČSR a Ministerstva Státní bezpečnosti NDR, Usnesení Politbyra ÚV KSČ ze dne 15. dubna 1958, předkládá R. Barák.

63 ► AMV, f. A 11, inv. j. 833, Protokol o jednání delegací Ministerstva vnitra ČSR a Ministerstva Státní bezpečnosti NDR o prohloubení operativní spolupráce ve dnech 19.–22. března 1958, s. 1.

64 ► Tamtéž.

65 ► Tamtéž, s. 2.

hovoří poprvé o výměně poznatků a pracovních metod v souvislosti s katolickým centrem Vatikánem a dalšími církvemi. Tato činnost ještě zesílí v pozdějších letech, neboť část náboženské obce se v obou zemích vyprofilovala ve střediska protirežimních sil a postupně dosáhla toho, že se situace v oblasti svobody projevu a vyznání dostala na mezinárodní jednání a získala si mediální pozornost Západu. Zvláštní zřetel byl v dohodě věnován i koordinaci radiokontrařozvědné služby a společnému rozpracování agentů-radistů.⁶⁶ Pro kontrařozvědky obou států přibyl další společný úkol spojený s předáváním zjištěných poznatků, a to sledování podezřelých osob přijíždějících ze západních států do jedné nebo druhé země jako obchodníci nebo turisté. S tímto opatřením úzce souviselo i „posílení činnosti obranných agentur na společných státních hranicích“.⁶⁷ Nově se v dohodě hovoří o možnosti využití československých občanů německé národnosti k akcím Stasi se souhlasem MV ČSR.⁶⁸ Na poradě se rovněž uvažovalo o vyslání jednoho až dvou stálých operativních pracovníků Ministerstva Státní bezpečnosti NDR do „oficiální služební funkce v Praze“.⁶⁹ Pravděpodobně se jednalo o první písemnou zmínku o záměru zřídit operativní skupinu Stasi v Československu. V zájmu zefektivnění spolupráce bylo rovněž dohodnuto, že se každého půl roku uskuteční „operativní porady po jednotlivých liniích“, a to střídavě vždy v Praze nebo Berlíně.⁷⁰

Samotný průběh březnového jednání byl zřejmě dost dramatický, neboť ve zprávě pro ministra vnitra se hovoří o situacích, kdy východoněmečtí soudruzi kritizovali nevalnou úroveň československých tajných služeb, a u delegátů MV ČSR to „budilo dojem, že představitelé MfS⁷¹ NDR přijeli k nám určovat linii a kritizovat naši práci“.⁷² Podle československé verze se východoněmeckým funkcionářům nelíbila jednak neochota představitelů MV ČSR dekonspirovat celou síť rozvědky (českoslovenští představitelé MV si od schůzky slibovali zlepšení spolupráce rozvědek za konspirativních podmínek), a pak jejich neurčitě odpovědi o počtech spolupracovníků v nepřátelských centrálách, kde působili i příslušníci Stasi. Východoněmečtí funkcionáři si to vyložili jako krytí neschopnosti našich bezpečnostních služeb. Nicméně obě strany nakonec „shodně konstatovaly“, že kooperace probíhá uspokojivě. Ale ani českoslovenští příslušníci Státní bezpečnosti se ve svých hodnotících materiálech příliš

66 ▶ Tamtéž, s. 7.

67 ▶ Tamtéž, s. 6, Stejná formulace je již v dohodě ze 7. července 1955 a týká se východoněmecké Pohraniční policie a Pohraniční stráže ČSR v zamezování pronikání agentů a pro vyslání vlastních agentů, s. 3.

68 ▶ Tamtéž.

69 ▶ Tamtéž, s. 7.

70 ▶ Tamtéž, s. 5.

71 ▶ Německá zkratka Ministerstva pro Státní bezpečnost NDR (Ministerium für die Staatssicherheit).

72 ▶ AMV, f. A 11, inv. j. 833, Informace pro soudruha ministra, s. 3.

nemírnili, lze se např. dočíst, že „*forma sdělování od MStB neumožňuje jejich využití. [...] Mnoho adres je obecně známých nebo zastaralých. [...] Fotografie zaslané jsou nedůležité.*“⁷³

Ještě na podzim téhož roku se v Praze konala schůzka představitelů kontrarozvědných služeb obou států. Rozhovory proběhly v době od 14. do 16. října 1958 a personálně byly na úrovni náčelníků příslušných správ – za MV ČSR vedl delegaci plk. Vladimír Matoušek a za Ministerstvo Státní bezpečnosti NDR plk. Josef Kiefel. Jejich hlavním smyslem měla být další konkretizace spolupráce kontrarozvědek, konzultace metod a pracovních postupů, vzájemná výměna informací o dislokaci a struktuře západních rozvědek.⁷⁴

Na tomto setkání byly také rozebírány konkrétní společné akce s vyhodnocením jejich dosavadního průběhu a následných společných opatření. Velká pozornost byla věnována regensburské úřadovně CIC (Counter Intelligence Corps – Vojenská kontrarozvědká USA).⁷⁵ Kromě práce proti CIC byly dohodnuty i společné kroky v rozpracovávání různých hotelů, vybudování kanálů na československo-východoněmecké hranici, konzultovány možnosti napojení na konspirační byty západních rozvědek, předána jména zájmových osob partnerské straně apod. V práci proti západoněmecké rozvědce proběhla výměna informačních materiálů o probíhajících akcích československého MV a naopak. Dá se říci, že toto říjnové setkání prakticky naplnilo výstupy z březnové schůzky.

Netrvalo dlouho, a představitelé Stasi zavítali do Prahy znovu. Jejich další návštěva se uskutečnila už v lednu 1959, tedy tři měsíce po jednání náčelníků kontrarozvědných složek obou ministerstev a „*němečtí soudruzi zahájili jednání s tím, že se nebude týkat věcí příjemných. Stručně vysvětlili, že jejich kolegium se zabývalo nedostatky ve spolupráci s orgány MV ČSR a s. ministr Mielke rozhodl, aby jeli do Prahy a tyto nedostatky zde přednesli.*“⁷⁶ V čele československé delegace stál náměstek ministra vnitra plk. Štefan Demjan a náčelník II. správy MV plk. Vladimír Matoušek. Jejich německými protějšky byli náměstek ministra pro Státní bezpečnost NDR Bruno Beater a náčelník kontrarozvědky plk. Josef Kiefel.⁷⁷ Čechoslovákům byla hlavně vytýkána malá serióznost a zkušenost agentů a fakt, že „*naše vyšetřování nejde do hloubky a vede se primitivně.*“⁷⁸ Jako příklady uváděli východoněmečtí bezpečnostní funkcionáři chybná zatčení, nekvalifikované vedení rozpracovávání osob nebo unáhlené veřejné

73 ▶ AÚZSI (dále jen Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace), Dokument zn. SF10153, Záznam o materiálech zaslaných od MStB NDR. Dne 23. listopadu 1958, vypracoval npor. Černý.

74 ▶ AMV, f. A 11, inv. č. 833, Protokol o rozhovorech mezi orgány kontrarozvědky Ministerstva vnitra ČSR a Ministerstva pro Státní bezpečnost NDR o dalším prohloubení operativní spolupráce obou kontrarozvědek, s. 1.

75 ▶ Tamtéž, s. 2.

76 ▶ AMV, f. A 11, inv. j. 833, Záznam o poradě s německými soudruhy, s. 1.

77 ▶ Tamtéž.

78 ▶ Tamtéž.

prezentace dosažených výsledků našich tajných služeb jako např. vystoupení spolupracovníků na tiskových konferencích bez předchozí konzultace se Stasi, ačkoli akce byla prováděna společně.⁷⁹ Východní Němci rovněž kritizovali snahu pracovníků československé kontrarozvědky získat jejich agenty pod příslibem lepších finančních odměn nebo zajištění zaměstnání apod.⁸⁰ Jednalo by se totiž svým způsobem o „převertování“ agentů „bratrské“ tajné služby.

Další vytykanou věcí bylo diletantství v personálním obsazování akcí, kdy např. k řízení špionážního vozu s kontejnerem byl z československé strany nasazen člověk, který neuměl řídit vůz atd.⁸¹ Kromě těchto záležitostí se na schůzce probíral i nezdařený průběh několika konkrétních společných akcí. Přínosem pro československou Bezpečnost bylo bezesporu předání jmenných seznamů agentů BND pracujících proti ČSR ze Západního Berlína s tím, že k těmto osobám bude Stasi i nadále systematicky opatřovat další materiály. Východoněmecká kontrarozvědka na oplátku žádala předání všech poznatků ke státním příslušníkům NDR, kteří v době okupace žili na území ČSR a buď se aktivně zapojovali do protektorátního režimu, anebo byli příslušníky fašistických zpravodajských služeb, a nyní by tedy mohli být agenty BND na území NDR.⁸²

Zajímavou a málo známou kapitolou ze spolupráce československé Státní bezpečnosti a Stasi prakticky po celé sledované období jsou únosy lidí. Nejednalo se sice vzhledem k riskantnosti a politické nebezpečnosti o nějak masový jev, ale oběťmi této formy součinnosti obou Bezpečností jsou možná desítky lidí.⁸³ Únos prováděný za spolupráce Stasi probíhal většinou tak, že se příslušníci nebo agenti československé Státní bezpečnosti snažili vylákat oběť na území východního Berlína a při cestě zpět do západního sektoru byla pod nějakou záminkou legitimována a zadržena východoněmeckými příslušníky Lidové policie nebo sovětskými vojáky. Tento způsob provádění únosu se stal po postavení „Berlínské zdi“ nemožným. Neexistuje zřejmě ani žádná písemná dohoda, která by explicitně řešila otázku provádění únosů. Příkladem únosu, kdy byla oběť vylákána na území východního Berlína a následně odvezena do Československa, je případ mladého studenta ze Západního Berlína Dietera Konieckeho. Ten měl během svého pobytu na Slovensku na podzim roku 1959 zlákat ke spolupráci s rozvědkou Spolkové republiky Německo dva slovenské občany, muže

79 ► Tamtéž, s. 2.

80 ► Tamtéž, s. 6.

81 ► Tamtéž, s. 7.

82 ► Tamtéž, s. 9. Materiály k činnosti osob německé národnosti na území Československa vypracovával na základě jednotlivých dožádání také mezinárodní odbor ÚV KSČ a zasílal je ÚV SED. Některé dokumenty jsou nyní uloženy v NA.

83 ► Dokumentarista ÚDV Prokop Tomek dále uvádí, že dosud doložených případů je nejméně 50, ale mnohé materiály stihla československá StB zlikvidovat během listopadu a prosince 1989.

a ženu a za odměnu jim měl pomoci emigrovat. Mladá žena byla při přechodu hranic zadržena. Při následných výsleších prozradila své vazby na Konieckeho, načež vznikl plán StB, jak ho dostat před československý soud. Meritum věci bylo v jeho vylákání přes sektorovou hranici do východního Berlína. Akce se v lednu 1961 zdařila. Vzhledem k datu únosu to vlastně byla možná poslední akce sui generis. Dieter Koniecki byl posléze odsouzen na 10 let do vězení a po vykonání trestu vyhoštěn z ČSSR.⁸⁴

Kooperace obou Bezpečností v první polovině 60. let

Lednová schůzka v roce 1959 byla na nepředvídaně delší dobu posledním setkáním vysokých funkcionářů bezpečnostních složek obou zemí. Československé snahy o uskutečnění v pořadí třetí mezirezortní schůzky na úrovni ministrů během roku 1960 ztroskotaly. Na konci března 1960 se měla sice v Praze z iniciativy Výboru pro Státní bezpečnost při Radě ministrů SSSR (KGB) konat schůzka vedoucích funkcionářů bezpečnostních aparátů spřátelených zemí, na které se sešel ministr Rudolf Barák mj. i se svým protějškem z NDR Erichem Mielkem.⁸⁵ Avšak schůzka se uskutečnila až v termínu od 20. do 25. května 1960 a ministr Mielke se na ní nedostavil, neboť v NDR právě pobýval sovětský vůdce Nikita Sergejevič Chruščov.⁸⁶ Vzhledem k absenci východoněmeckého ministra Státní bezpečnosti tedy neprobrali českoslovenští zástupci s delegací NDR všechna zamýšlená témata (zejména „západoněmecký revanšismus“), a proto se měla ještě během roku 1960 uskutečnit bilaterální ministerská porada.⁸⁷ Československá strana sice poslala v září 1960 do Berlína návrh na uspořádání schůzky, ovšem podle něj by se setkání měli zúčastnit i zástupci Polska, Maďarska a SSSR.⁸⁸ Tento návrh východoněmecké kolegy zřejmě překvapil, především nesplňoval původní požadavek pouze bilaterálního setkání. Až v prosinci 1960 došla odpověď od ministra Mielkeho, která na československý návrh multilaterálního jednání vůbec nereagovala. Mielke v ní navrhl dvoustrannou poradu „s obsáhlým programem“ už na 15. ledna 1961. Ministr Rudolf Barák tehdy nařídil, aby se na dopis vůbec neodpovídalo, neboť prý nepředstavoval odpověď na původní československý návrh.⁸⁹ Přitom se podle jiných dochovaných materiálů zdá, že schůzka měla řešit velice důležitá témata ze společné rozvědčné práce.⁹⁰ Východoněmecká strana navrhovala pro-

84 ► AMV, f. A 11, inv. j. 1011, Koniecki Dieter – agent západoněmecké rozvědky.

85 ► AMV, f. A 2/2, inv. j. 499, Opis Usnesení Politického byra ÚV KSČ ze dne 23. února 1960.

86 ► AMV, f. A 2/2, inv. j. 499, Oznámení pro P. N. Medvědova, podepsán náčelník Vnitřní správy MV pplk. dr. Karel Komárek, 29. 4. 1960.

87 ► AMV, f. A 11, inv. j. 833, Přehled o dosavadních jednáních na úrovni ministrů mezi MV ČSSR a MStB NDR, podepsán pravděpodobně pplk. Stanislav Zadrobílek, 5. 1. 1965.

88 ► Tamtéž, s. 1.

89 ► Tamtéž.

90 ► AÚZSI, Dokument zn. SF 520, Dopis Ericha Mielkeho, 24. 11. 1960.

brat takové otázky jako např. zavedení dalších společných operativních opatření proti vedení „psychologické války“ ze strany západoněmeckých „revanšistických a fašistických kruhů“ a proti práci rozvědek USA a SRN na území NDR, přes které pracovaly proti ČSSR a naopak, nabízela výměnu informací o struktuře a činnosti západoněmecké kontrarozvědky atd.⁹¹ I personální obsazení si soudruzi ze Stasi představovali na té nejvyšší možné úrovni. Přesto všechno pravděpodobně k chystané schůzce nedošlo.

Důvodem, proč se československé MV jakoby stahuje do pozadí, může docela dobře být rychlý sled událostí kolem osoby tehdejšího ministra vnitra ČSSR Rudolfa Baráka. Tento velice ambiciózní politik dosáhl na počátku 60. let vrcholu své moci, a tím se stával pro zbytek stranické a vládní sestavy nebezpečným. Záminkou k jeho odvolání z postu ministra vnitra se staly finanční machinace. Rudolf Barák byl pro tyto záležitosti v lednu 1962 zatčen, trestně stíhán a následně odsouzen k několikaletému vězení. Ve funkci ministra vnitra ho vystřídal už 22. června 1961 Lubomír Štrougal.⁹² To, že taková aféra zatřásla celým československým bezpečnostním aparátem, je nepochybné.

Nicméně několikaletá pauza v setkáních nejvyšších představitelů Bezpečnosti obou zemí nenarušila běžnou, již zavedenou spolupráci. O její rostoucí intenzitě ve sledovaném období svědčí následující čísla: v roce 1961 bylo vyřízeno celkem 954 vzájemných dožádání, odpovědí a informací, v následujícím roce už to bylo 1 098 čísel jednacích, v roce 1963 byl sice zaznamenán dílčí pokles na 969, nicméně už v následujícím roce se rozsah výměny písemných materiálů vyhoupl k číslu 1 115. Do 17. listopadu 1965 proběhla meziresortní výměna 1 068 čísel jednacích vztahujících se ke státobezpečnostním záležitostem ČSSR a NDR.⁹³ Struktura výměny informací mezi oběma Státními bezpečnostmi v tomto časovém úseku byla následující: celkem 496 údajů a informací došlo z NDR, z toho dožádání bylo 238, odpovědí od Stasi na dotazy československé Státní bezpečnosti bylo 228 a informací z iniciativy orgánů NDR bylo 30. Dožádání na východoněmecké kolegy bylo z naší strany ve sledovaném časovém období 222, odpovědí došlo 230 a 120 čísel jednacích tvořily informace zaslané do Berlína. Z československého ministerstva vnitra tedy do NDR putovalo celkem 572 různých sdělení.⁹⁴ Ve stejném období se na území Československa uskutečnilo 33 bohužel nijak blíže specifikovaných operativních akcí Stasi.⁹⁵

91 ► Tamtéž.

92 ► Blíže k osobě Rudolfa Baráka: Tomek, Prokop.: Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka. In: *Securitas imperii* 12. ÚDV, Praha 2005, s. 329–362.

93 ► AMV, f. A 11, inv. j. 833, Přehled o dosavadních jednáních na úrovni ministrů mezi MV ČSSR a MStB NDR, podepsán pravděpodobně pplk. Stanislav Zadrobílek, příloha Přehled o některých údajích o spolupráci mezi orgány MV ČSSR se státní bezpečností NDR od 1. 1.–17. 11. 1965.

94 ► Tamtéž.

95 ► Tamtéž.

Rovněž pracovní schůzky na konkrétní „linijní“ témata probíhaly v počátcích 60. let v intencích dohody z roku 1955. Pro ilustraci těchto kontaktů nám poslouží opět přehled za období od 1. ledna do 17. listopadu 1965. V NDR proběhla celkem 3 setkání odpovědných funkcionářů z těchto oblastí bezpečnostní práce: radiokontrarozvědka (v březnu), vyšetřování státobezpečnostních trestných činů (v červnu) a radiové spojení mezi oběma resorty (září). Na území ČSSR se uskutečnila dvě pracovní setkání, a to na témata šifrová služba a vyšetřování.⁹⁶

Kontakty ministrů vnitřní bezpečnosti ČSSR a Státní bezpečnosti NDR byly v osobní rovině přerušeny až do roku 1965, nicméně v tomto mezidobí se uskutečnilo jednání na nejvyšší vládní a stranické úrovni, a to ve dnech 14.–18. května 1962 na Pražském hradě. Setkali se tak tehdejší generální tajemník ÚV KSČ a prezident Antonín Novotný a jeho východoněmecký protějšek Walter Ulbricht.⁹⁷ Kromě výstavby „Berlínské zdi“ a s tím spojenými okolnostmi se na této schůzce řešily zejména hospodářské potíže, problémy s fungováním RVHP. Státobezpečnostní problematika, až na informace týkající se „Berlínské zdi“, stála na okraji zájmu.

Do metod práce všech bezpečnostních resortů začal od přelomu 50. a 60. let výrazněji promlouvat technologický pokrok. Obě ministerstva měla ve vzájemně uzavřených dohodách klauzule o spolupráci na vývoji operativní techniky a tento aspekt spolupráce se musel nutně vzhledem ke zpoždění vůči západnímu světu dostat do popředí společných zájmů. K tomuto druhu spolupráce bezpečnostních sborů bezesporu patří též výměna tzv. speciálního materiálu, zbraní, střeliva a ostatních přístrojů, používaných státo- a veřejnobezpečnostními sbory a armádami „bratrských“ států. Jejím hlavním cílem byla mezinárodní dělba práce a předejití multiplicity ve vývoji a výrobě těchto materiálů a komponentů. Bilaterální Dohoda o úpravě vzájemných dodávek speciálního materiálu mezi Ministerstvem vnitřní bezpečnosti ČSSR a Ministerstvem Státní bezpečnosti NDR pochází z 12. března 1959.⁹⁸ Jejím obsahem je výhledová specifikace vzájemné výměny v období 1960–1965 s tím, že bude každoročně specifikována protokolem, ve kterém bude uveden konkrétní objem exportu a importu „speciálních dodávek“. Do tohoto dvoustranného systému ještě výrazně zasahovala „stálá komise RVHP pro spolupráci v oblasti obranného průmyslu“.⁹⁹ Československo dodávalo ve smluvním období ponejvíce materiál východoněmecké lidové armádě jako např. dělostřeleckou municí, protipancéřové náboje nebo

96 ► Tamtéž.

97 ► NA, f. 02/2, sv. 353, a. j. 443, k informaci č. 2. Záznam z jednání stranických a vládních delegací ČSSR a NDR ze dne 14. a 18. května 1962.

98 ► NA, f. 02/2, sv. 371, a. j. 465, bod 12, Úprava vzájemných dodávek speciálního materiálu mezi ČSSR a NDR v letech 1963–1965 ze dne 22. listopadu 1962, předkládá F. Krajčír.

99 ► Tamtéž, s. 2.

cvičné letouny.¹⁰⁰ Z NDR k nám vzhledem k jejich tradici ve vývoji a produkci jemné elektroniky putovaly hlavně výrobky elektronického průmyslu jako radiolokátory, bezdrátové přijímače nebo komponenty pro operativní techniku.¹⁰¹ Podle nedatované dohody mezi operativně-technickými službami československého MV a Ministerstva Státní bezpečnosti NDR o provádění a zúčtování přímých dodávek speciální techniky lze rozdělit dodávky materiálu pro zpracovadelské služby do dvou kategorií: jednak to byly dodávky výrobků nebo jejich komponentů, které se daly volně koupit v jedné ze zemí, a pak výrobky nebo součástky, které si jednotlivé země obstarávaly za valuty na volném trhu v západních zemích. K oběma typům zásilek patřil vždy dodací list a přesný návod, jak s výrobkem nakládat. Vyúčtování zboží probíhalo přes podniky zahraničního obchodu, ovšem v případě, že výrobek nebo nějaké jeho komponenty pocházely z „kapitalistické ciziny“, platilo se za ně měnou té země, ve které je druhá strana nakoupila. U těchto dodávek se ještě rozdílně účtovaly náklady na materiál a na práci, neboť ta už proběhla v nějaké zemi „socialistického tábora“.¹⁰² Těmito dokumenty specifikovaná výměna techniky úspěšně pokračovala i v následujících letech. Jako příklad dodávek z NDR pro československé bezpečnostní složky nám může posloužit poskytnutí přístroje na děrné štítky anebo import vodního děla v roce 1962 pro potřeby Veřejné bezpečnosti ČSSR. Kromě výměny hotových výrobků pokračovala dosavadní kooperace ve vývoji a vzájemném testování nových prostředků operativní techniky.¹⁰³

Vraťme se ale k osobním kontaktům nejvyšších funkcionářů Bezpečnosti obou států. V březnu 1958 přijel do Prahy ministr Erich Mielke, poté proběhlo několik neúspěšných pokusů o domluvení dalšího jednání. Československé MV, ovlivněné „kauzou Barák“ muselo počkat na stabilizaci situace. Ta byla spojena s příchodem nového ministra Lubomíra Štrougala. Opět byl také čas na mezinárodní osobní kontakty a utužování „bratrské spolupráce“. Stav uvnitř východoněmecké Státní bezpečnosti byl stále stejný, pozice ministra Ericha Mielkeho byla neotřesitelná, takže pravděpodobným důvodem tak dlouhé pauzy je situace na československém MV.

Koncem února 1964 Mielke důrazně požádal o setkání s vedoucími funkcionáři československého MV s tím, že s žádnou jinou „spřátelenou“ zemí nemá tak minimální kontakty jako s Československem.¹⁰⁴ Jako témata k projednání

100 ► Tamtéž, Protokol č. 4 na rok 1963, s. 2.

101 ► Tamtéž, s. 3.

102 ► AMV, f. A 11, inv. č. 1073, nedatovaná dohoda, podle předtištěného letopočtu 196... a podpisu ministra Josefa Kudrny musela vzniknout v jeho funkčním období, tj. od 26. dubna 1965 až 15. března 1968.

103 ► NA, f. 02/2, sv. 371, a. j. 465, bod 12, s. 4. Úprava vzájemných dodávek speciálního materiálu mezi ČSSR a NDR v letech 1963–1965 ze dne 22. listopadu 1962, předkládá F. Krajčůf.

104 ► AMV, f. A 11, inv. č. 833, Přehled o dosavadních jednáních na úrovni ministrů mezi MV ČSSR a MStB NDR ze dne 5. ledna 1965, podepsán pravděpodobně pplk. Stanislav Zadrobílek.

navrhovala východoněmecká strana celou škálu problémů, od typicky státobezpečnostních přes zhodnocení dosavadní kooperace ve vývoji a produkci techniky používané oběma bezpečnostními sbory, až k otázce cestování občanů NDR do ČSSR a naopak.¹⁰⁵ Možnost cestování se totiž v první polovině 60. let relativně otevřela a občané NDR brzy přišli na to, že cesty do Československa lze využít, když ne přímo k emigraci (do výstavby „Berlínské zdi“ v srpnu 1961 snadněji uskutečnitelné z východního Berlína do jeho západní části), tak aspoň k setkání s příbuznými ze SRN. Ne náhodou v Československu zřejmě od roku 1971 operovali pracovníci VI. hlavní správy Ministerstva Státní bezpečnosti NDR zaměřené na domácí a přeshraniční turistiku, hotelnictví a pasovou agendu.¹⁰⁶

Jako jediný možný termín schůzky uvedl nekompromisně ministr Mielke dobu od 18. do 25. března 1964. Československá strana však odpověděla až 20. března a ve své odpovědi žádala z neuvedeného důvodu o odložení na pozdější dobu. Celé toto přetahování o termíny může budit dojem, jakoby se do setkání nechtělo ani jedné straně. Na podzim 1964 dodala na MV do Prahy berlínská rezidentura kontrarozvědky informaci, že si ministr Mielke opakovaně stěžoval na fakt, že ČSSR „*je jediná socialistická země, s kterou za poslední roky nejednal*“.¹⁰⁷

Stav kooperace mezi Státními bezpečnostmi NDR a ČSSR ve druhé polovině 60. let

Do tohoto období vstupovala spolupráce obou resortů bezpochyby jako stabilizovaná záležitost, i když stále nebyla uskutečněna dlouho plánovaná osobní schůzka na vrcholné úrovni bezpečnostních aparátů.

Bezprostřední kontakt s ministrem státní bezpečnosti NDR Erichem Mielkem znovu oživil až Lubomír Štrougal na počátku roku 1965, kdy už byl ve funkci ministra skoro 4 roky. Šifrovaným telegramem ze 6. února 1965 navázal na předchozí Mielkeho iniciativu a pozval ho k bilaterálnímu jednání do Československa na březen nebo duben 1965.¹⁰⁸ Odpověď z Berlína dorazila do Prahy 12. února a ministr Mielke v ní vyjádřil svůj souhlas. Navrhl i termín setkání, a to na dobu od 5.–11. dubna 1965 v Berlíně. Jednání se měla vést o nahromaděných problémech v součinnosti rozvědek, kontrarozvědek a o vývoji a výrobě operativní techniky. Kromě těchto hlavních bodů kooperace se mělo dále mluvit i o detailech výměny archivních materiálů majících vztah k SRN,

105 ► Tamtéž.

106 ► Tantzschner, M.: c. d., s. 47. VI. správa MStB NDR vznikla v roce 1970.

107 ► AMV, f. A 11, inv. č. 833, Přehled o dosavadních jednáních na úrovni ministrů mezi MV ČSSR a MStB NDR ze dne 5. ledna 1965, s. 2, podepsán pravděpodobně pplk. Stanislav Zadrobílek.

108 ► Tamtéž.

zkušenostech ze státobezpečnostního vyšetřování a měl se řešit i mechanismus předávání osob podezřelých z této trestné činnosti, která měla být spáchána na území partnerského státu. Východoněmečtí kolegové s československými propozicemi souhlasili. Jenže 3. dubna 1965 oznámil telefonicky náměstek ministra Státní bezpečnosti Willi Damm na československé ministerstvo vnitřní záležitostí, že se domluvená schůzka musí zrušit. Důvodem bylo zasedání Bundestagu v týdnu od 5. dubna, což podle východoněmeckých kolegů znamenalo ohrožení stability NDR, a tato situace vyžadovala přítomnost představitelů Stasi ve východním Berlíně. Zároveň navrhl, že je možné schůzku uskutečnit kdykoli po 17. květnu 1965.¹⁰⁹ Mezitím ovšem došlo v ČSSR ke změně na postu ministra vnitřní záležitostí – Lubomíra Štrougala vystřídal Josef Kudrna.

Ten se konečně osobně setkal s ministrem Mielkem na návštěvě v Berlíně v době od 22. do 26. listopadu 1965. Témata a cíle prady zůstaly podle původního návrhu a kromě ministrů se schůzky zúčastnili i náčelníci rozvědky, kontrarozvědky a operativní techniky z obou států, tedy absolutní resortní špičky.¹¹⁰ Československá delegace přicestovala v následujícím složení: ministr Josef Kudrna, náčelník rozvědky Josef Houska, náčelník kontrarozvědky Miroslav Košnar a Jan Bokr, náčelník správy operativní techniky. Partnery ze strany NDR jim byli kromě ministra Ericha Mielkeho ještě náčelník rozvědky Markus Wolf, náčelník kontrarozvědky Bruno Beater a Günter Schmidt ze správy operativní techniky. Náplní schůzky tak navázali na jednání z roku 1958 a výsledkem byla dohoda inovující a aktualizující už před více jak 7 lety vzniklou součinnostní smlouvu. Opětně se v této dohodě specifikovaly hlavní body spolupráce – vzájemná výměna nejrůznějších informací politického, ekonomického, vojenského charakteru a pochopitelně „o nepřátelských špiónážních službách a organizacích“, podpora a součinnost při provádění různých operativních akcí, rozpracovávání občanů západních zemí přijíždějících do NDR nebo ČSSR, pokračování ve vzájemné výměně materiálů pro práci tajných služeb a potřeb vědecko-technického rozvoje obou bezpečnostních aparátů. Jak už jsem zmínil, tato část spolupráce nabývala v 60. letech na významu, neboť právě v této době se začal markantněji projevovat rostoucí náskok „kapitalistického“ světa v technologickém vývoji.

V dohodě se dále specifikuje předávání poznatků o církvích a náboženských sektách působících na území obou států a o společné operativní práci na veletrzích, konaných v ČSSR nebo NDR. V otázce vzdělávání bezpečnostních pracovníků se zástupci resortů dohodli na vzájemném poskytování „poučných filmů“ pro vzdělávání bezpečnostních pracovníků. Samotný mechanismus sou-

109 ► Tamtéž.

110 ► AMV, f. A 11, MV-003/R-NDR-1965, Dohoda o dalším rozvoji operativní spolupráce mezi Ministerstvem vnitřní záležitostí ČSSR a Ministerstvem pro Státní bezpečnost NDR.

činnosti obou služeb zůstal stejný, tzn. konspirativní, se zainteresováním co nejmenšího počtu lidí, běžný kontakt byl stále veden přes odbory mezinárodní spolupráce obou ministerstev anebo přes pracovníky MV ČSSR působící v Berlíně. Pokud byl ke kontaktu použit dopis nebo jiný písemný dokument, musel být v důležitých případech pečetěn nebo šifrován. Hodně se využívalo i telefonního nebo telegrafního spojení. Tato dohoda byla výše jmenovanými funkcionáři signována dne 26. listopadu 1965 v Berlíně.

Smluvně zakotvit se v roce 1967 podařilo i kooperaci vyšetřovacích orgánů československé státní bezpečnosti a východoněmecké Stasi.¹¹¹ Tento dokument vznikl v souvislosti s úspěšným projednáváním novelizace Dohody mezi ministerstvy spravedlnosti ČSR a NDR o právních stycích v občanských, rodinných a trestních věcech ze dne 11. září 1956. Návazná dohoda složek vyšetřování státních bezpečností ČSSR a NDR, kterou podepsali ministři Josef Kudrna a Erich Mielke v termínu po 30. červnu 1967¹¹², vyjasňuje postup při zatčení občana druhého státu podezřelého ze spáchání státobezpečnostního trestného činu. Mechanismus spolupráce byl následující: po zadržení občana partnerské země vyrozumět správu vyšetřování jeho domovské země. Pokud se mělo podle zákonů zahájit trestní řízení, poskytly orgány státu, odkud stíhaný pocházel, všechny informace o trestných činech toho konkrétního člověka. Pokud měl být případ odložen, přerušen nebo zastaven a potencionální pachatel takového trestného činu vyhoštěn, měly se obě bezpečnosti domluvit na předání i s dokumenty o stíhání, příp. i důkazním materiálem. Komunikaci mezi příslušnými složkami tajných policíí probíhala via odbor pro mezinárodní styky FMV ČSSR.

Velice častá byla ve 2. polovině 60. let pracovní setkávání funkcionářů obou rozvědek. Jen v roce 1966 se uskutečnilo 15 schůzek nebo přinejmenším telefonických porad mezi rozvědky ČSSR a NDR.¹¹³ Hlavními řešenými problémy byl např. aktuální stav společných akcí, činnost válečných zločinců na území jednoho nebo druhého státu, dezinformační spolupráce, domluvení výměny operativního materiálu atd. V následujícím roce byla frekvence kontaktů rozvědek ČSSR a NDR už menší, ale na druhou stranu se rozšířilo spektrum témat třeba o geopolitický vývoj na Blízkém a Středním východě.¹¹⁴ Zlomovou dobou součinnosti v rozvědné práci bylo samozřejmě období Pražského jara 1968. V období od ledna do konce června 1968 se pracovníci Státních bezpečností ČSSR a NDR sešli jen jednou, a to v Drážďanech, k analýze probíhajících

111 ► AMV, f. A 11, FMV-5/R-NDR, Dohoda mezi ministerstvem vnitra ČSSR a ministerstva státní bezpečnosti NDR o vzájemné součinnosti a spolupráci vyšetřovacích orgánů státní bezpečnosti.

112 ► K tomuto dni byla sepsána novelizace dohody mezi ministerstvy spravedlností z 11. září 1956.

113 ► AÚZSI, Dokument zn. SF 10086, Přehled jednání s představiteli rozvědky NDR do 12. února 1969, nedatováno a nepodepsáno.

114 ► Tamtéž.

akcí.¹¹⁵ Rostoucí nedůvěra Mielkeho podřízených je evidentní.¹¹⁶ Druhé a poslední pracovní setkání rozvědčků proběhlo v Berlíně na konci června 1968 a jeho tématem byla „*všeobecná spolupráce v oblasti aktivních opatření*“.¹¹⁷ Soudruhům z Prahy se už prostě nedůvěřovalo a jindy konkrétní obsah předěšlých schůzek byl nahrazen obecnými informacemi s cílem nevyzradit československým zástupcům nic aktuálního a důležitého.

Československo druhé poloviny 60. let prožívalo období společenského uvolnění. O NDR v té době lze říci, že po postavení „Berlínské zdi“ zažívalo éru stabilizace. Obě země ale čelily ekonomickým problémům, snahy o hospodářské reformy nemohly být úspěšné, pokud by nebyly spojeny s politickými změnami. Toto období je proto v obou zemích shodně spjato se složitým vnitropolitickým vývojem charakterizovaným bojem různých mocenských uskupení o podíl na moci. Státní bezpečnost v Československu v této době jakoby polevovala v neustálé kontrole společnosti a někteří funkcionáři, kteří nakrátko přišli do jejího vedení, se aspoň částečně snažili obrátit její činnost tím směrem, kterým by tajné služby měly být standardně orientovány, tj. na vnější záležitosti, nikoli na vlastní obyvatelstvo. Nicméně stále ještě v československé Státní bezpečnosti měli velice silné pozice lidé, kteří reformám naprosto nepřáli. A právě díky nim měla Stasi přehled o vnitřní situaci v bezpečnostních složkách ČSSR. Tito příslušníci bezpečnosti vynášeli informace, údaje o smýšlení těch kterých pracovníků do rukou východoněmeckých operativců atd.

V souladu s ultranegativním postojem východoněmecké vládnoucí strany SED k situaci v Československu a s instrukcemi, které dostávala z Moskvy, sledovala Stasi od jara 1968 rovněž kontakty a vazby západních institucí, organizací a médií s Československem.

V NDR byla situace v bezpečnostních službách úplně rozdílná, Stasi v kontrole celé východoněmecké společnosti rozhodně neoslabovala, naopak, a vývoj v Československu, tendující k Pražskému jaru, sledovala s velkou ostražitostí a nevolí. Společenskou situaci v Československu 1968 hodnotila stejně jako nejvyšší vedení SED jako „kontrarevoluci“.¹¹⁸

Rychlá byla i reakce Stasi na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968, a to nejen na území samotné NDR, ale i v její práci za hranicemi státu. Už 27. srpna vydal ministr Erich Mielke rozkaz pod krycím jménem SANACE příslušným součastem Ministerstva státní bezpečnosti NDR, aby mapovaly projevy nepřátelství československých občanů vůči NDR, ostatním socialistickým zemím a jejich politice. Akce měla probíhat na území NDR,

115 ► Tamtéž, s. 8.

116 ► O postupu Ministerstva Státní bezpečnosti NDR v této době viz níže v textu studie.

117 ► AÚZSI, Dokument zn. SF 10086, s. 8.

118 ► Engelmann, R., c. d., s. 129.

Spolkové republiky Německo, Československa a Západního Berlína. Následné potlačení Pražského jara jasně ukázalo i východoněmeckým reformistům, kdo je pánem situace, a sebralo jim poslední iluze o možné transformaci směrem k demokratickému socialismu.

Vraťme se ale o zhruba rok nazpět a zaměřme alespoň krátce pozornost na kontakty na nejvyšší vládní úrovni obou zemí. V roce 1967 spatřil světlo světa důležitý dokument – Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci s Německou demokratickou republikou. Impuls k uzavření této smlouvy přišel od východoněmeckého vůdce Waltera Ulbrichta s tím, že podobný návrh podal i do Polska. Návrh odůvodnil mj. i tím, že „vzhledem k pokusům vládnoucích kruhů v NSR, které se diferencovanou politikou snaží postavit proti sobě socialistické státy, by sjednání takové smlouvy dokumentovalo společné úsilí proti obnovení imperialismu a militarismu v NSR, doplnilo systém dvoustranných smluv o přátelství, uzavřených mezi socialistickými státy kromě Varšavské smlouvy, a vyjádřilo nový stupeň rozvoje přátelských vztahů mezi ČSSR a NDR, jakož i zakotvilo společné stanovisko k základním otázkám zahraniční politiky obou států“.¹¹⁹ Československé ministerstvo zahraničních věcí sice poukazovalo na možné negativní reakce ze strany západních zemí vzhledem k formulaci vztahu k SRN, nicméně převážil názor sovětských představitelů v ČSSR, že je nutné doplnit touto smlouvou systém bilaterálních smluv mezi socialistickými zeměmi. Diplomatická jednání pokračovala až do března a ve dnech 16.–17. března 1967 byla smlouva v Praze podepsána.¹²⁰

Rok 1969 se pro československou Státní bezpečnost stal rokem změn. Vlivem federalizace Československa došlo k mnoha formálním proměnám struktury celého bezpečnostního aparátu, ale pro každodenní chod Bezpečnosti byly zásadní i personální změny. Jejich hlavní smysl spočíval ve vrácení funkcí a moci do rukou konzervativně smýšlejících funkcionářů a odstranění reformistů ze systému.

Právě skončené období mocenských střetů nejen v bezpečnostních složkách, charakteristické pro Československo druhé poloviny 60. let, mělo pro mezinárodní kooperaci velmi negativní důsledky. Československé bezpečnostní služby získaly punc nestability, nespolehlivosti a zrádčovství „boje za mír“. Trvalo několik následujících let, než jim opět začaly „sprátelené“ aparáty důvěřovat a mohla tak být obnovena kooperace přerušovaná Pražským jarem.

O postoji východoněmecké Stasi k normalizující se československé Bezpečnosti svědčí i následující fakt: v roce 1969 se noví funkcionáři StB setkali

119 ► Na, f. 02/2, sv. 18, a. j. 17, bod 22, Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci s Německou demokratickou republikou, s. 9.

120 ► NA, f. 02/2, sv. 21, a. j. 22, bod 18.

na celkem 16 schůzkách s představiteli bezpečnostních složek SSSR, Maďarska, Polska, Kubu a Bulharska, ale s příslušníky Stasi nikoliv!¹²¹

V sedmdesátých letech Stasi začíná československou bezpečnostní službu brát pomalu „na milost“. Mezi prvními „obnovovacími“ schůzkami proběhlo např. setkání pracovníků zodpovědných za „úsek psychologických operací“. Pod tímto termínem se skrývaly různé dezinformační kampaně, záměrné podávání mylných nebo neúplných informací s cílem zmást nepřátelskou stranu apod.¹²² Co se týče konkrétních výstupů budoucí spolupráce, hodlali příslušníci obou Státních bezpečností navázat na „tradici“ ze 60. let, kdy se společně zaměřovali na tvorbu kampaní proti SRN, vnášení a vytváření rozporů mezi členskými zeměmi NATO, diskreditací „ideodiverzních center“ atd.¹²³

Na tomto přehledu bilaterálních bezpečnostních kontaktů dvou zemí ze socialistické části světa dobře vidíme, jak oba systémy, po překonání počátečních problémů, dokázaly rychle začít spolupracovat na poli pro ně životně nutném, na udržení totalitního zřízení. Existence Spolkové republiky Německo byla přitom nepochybně stmelovacím prvkem, ještě umocňujícím potřebu kooperace bezpečnostních složek Československa a Německé demokratické republiky. Je faktem, že z československého hlediska byla právě Německá demokratická republika navzdory mnoha problematickým situacím už od samého počátku nejvýznamnějším partnerem v bezpečnostní spolupráci, neboť vztah se sovětskými bezpečnostními složkami nelze označit za partnerský, ale šlo spíše o plnění moskevských přání a rozkazů. Nelze ale zapomínat, že každodenní kooperace československé a východoněmecké Státní bezpečnosti navzdory efektivitě nebyla bezproblémová a že na ní ležel stín minulosti.

121 ► AÚZSI, Dokument zn. SF 10138, Celkový počet akcí (konsultací se spřátelenými rozvědkami a styky s představiteli bezpečnostních složek zemí socialistického tábora) v r. 1969 a jejich stručná charakteristika (účel), 14. 1. 1970, nepodepsáno.

122 ► Roewer, Helmut – Schäfer, Stefan – Uhl, Matthias: Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Universum, Praha 2006, s. 364. Použit výklad hesla „psychologická válka“.

123 ► AÚZSI, Dokument zn. SF 10087, Obnovení spolupráce s rozvědkou NDR po linii psychologických operací, 23. 2. 1971, nepodepsáno.

CELOSTÁTNÍ AKCE KAPELA / Prokop Tomek

*„Chápu, že z toho má establishment malou radost.
Ale i my máme malou radost z establishmentu.“*

Ivan M. Jirous:

Zpráva o třetím českém hudebním obrození

Komunistický režim se v sedmdesátých a osmdesátých letech projevoval, co se represe týče, často nenápadným a zdánlivě méně škodlivým způsobem než v prvních letech upevňování své moci. Režimu nepohodlní jedinci nemuseli být přímo uvězněni (docílit toho bylo ostatně z mnoha důvodů rok od roku těžší). Daleko obvyklejší byly různé formy úředního postihu a šikanování. Mám na mysli tzv. preventivní činnost čs. kontrarozvědky. Za prevenci označovala StB ve svých interních směrnících¹ odstraňování podmínek umožňujících vznik tzv. trestné činnosti. Kromě zpravodajsko-taktických, rozkladných a kontrolních opatření (vesměs operativního charakteru) používala StB ale i opatření administrativně právní, v mnoha případech mající spíše charakter svévolného trestání a závažných zásahů do práv a svobod občanů. Šlo například o vyloučení ze studia na středních a vysokých školách a ze společenských organizací či politických stran, zamezení soukromých cest do zahraničí, rozvázání pracovního poměru či různá nepříznivá kádrová opatření v zaměstnání. Všechny tyto zásahy mohly být prováděny z iniciativy Státní bezpečnosti na základě písemné či ústní výzvy zaměstnavateli či vedení školy. Škála tzv. preventivních opatření byla ale mnohem širší.

Právě širokým výkladem směrnic o preventivní činnosti byla patrně inspirována akce KAPELA. Šlo o první celostátní projekt věnovaný omezování z hlediska režimu negativního působení rockové hudby na mládež. Akce byla vyhlášena pro krajské správy StB na jaře 1976 3. odborem (školství, zahraniční studenti, sport) X. správy FMV, která zpracovávala problematiku „boje proti vnitřnímu nepříteli“. Součástí 3. odboru bylo 2. oddělení zaměřené na problematiku „neorganizované a organizované mládeže a sportu“. Podat přesnější definici akce a popsat okolnosti jejího zahájení není možné, neboť písemnosti X. správy FMV z období 70. let se patrně nedochovaly. Nebyl nalezen ani pokyn k vyhlášení akce KAPELA. Informace o vyhlášení a průběhu akce pocházejí až z následných reakcí v tzv. plánech práce a jejich vyhodnoceních krajských správ StB a okresních oddělení StB.

1 ► Metodické pokyny k provádění preventivní činnosti čs. kontrarozvědkou vydané I. náměstkem ministra vnitra ČSSR genmjr. ing. Jánem Hanuliakem 11. 12. 1974 (čj.: N/Z-00532/1974) a jejich stejnojmenná novela podepsaná genmjr. JUDr. Jánem Kováčem, účinné od 1. 1. 1983 (čj.: NZ-00459/1982). Obsah Metodických pokynů byl publikován: Žáček, Pavel: Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a pokyny politické policie z let 1978–1989. Votobia, Praha 2001, s. 59–66.

Je ale více než jisté, že příčinou vytvoření projektu byl postih undergroundového hnutí na jaře 1976. V březnu roku 1976 bylo zahájeno zatýkání, výslechy a domovní prohlídky členů, přátel a příznivců undergroundových hudebních skupin The Plastic People of the Universe (PPU) a DG 307 pro údajné páchání trestného činu výtržnictví. Proběhly dva procesy, první se konal v červnu 1976 v Plzni, kde byli odsouzeni Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek k trestům odnětí svobody na 9 až 30 měsíců. Tresty byly při následném odvolacím řízení sníženy na polovinu. Druhý proces proběhl u Okresního soudu pro Prahu-západ ve dnech 21.–23. 9. 1976. Historik umění a umělecký vedoucí PPU Ivan Martin Jirous byl odsouzen k 18 měsícům, básník a hudebník PPU a DG 307 Pavel Zajíček k 12 měsícům, evangelický duchovní a zpěvák Svatopluk Karásek k 8 měsícům a saxofonista PPU Vratislav Brabenec k 8 měsícům odnětí svobody.

Undergroundové kulturní hnutí, a nezávislý kulturní život vůbec, se od počátku 70. let stávaly vedle nezávislých náboženských aktivit nejobvyklejším projevem nesouhlasu s normalizační politikou. V tom nehraje roli ani to, že až do poloviny osmdesátých let nebyl politicky formulován.² Pro své příznivce byl podvědomou životní nutností, vyjádřením kulturních a duchovních zájmů.

Určité obecné vysvětlení příčin vytvoření projektu podává i výklad obsažený v diplomové práci absolventa VŠ SNB fakulty StB por. Jiřího Šimáka z roku 1983: „*Projekt KAPELA se stal výchozím hodnotícím kritériem a metodickým pokynem pro operativní rozpracování problematiky ‚volná mládež‘ od roku 1976 až do současné doby. [...] V průběhu rozpracování uvedeného projektu KAPELA se ve všech bodech nepodařilo dosáhnout plánovaných výsledků. Celkovou situací v počátcích uvádění projektu do státobezpečnostní agenturně operativní činnosti se setkávalo s řadou problémů. [sic!] Tyto se vlivem nedostatků v metodách a kontrolní činnosti odpovědných orgánů začaly stále silněji a častěji promítat do současného kulturního dění v Československu. V podstatě se jednalo o přetrvávající nedostatky z konce šedesátých a první poloviny sedmdesátých let. V první řadě šlo o velký počet závadových skupin, které měly značnou oporu v poměrně široké základně příznivců hnutí ‚hippies‘ a mezi ostatní ‚volnou mládeží‘. Tyto skupiny byly postupně systematickou operativní činností rozkládány.*“ Šimák upozorňuje i na to, že až od roku 1975 začala být Státní bezpečností systematicky prováděna tzv. kontrarozvědná ochrana „volné mládeže“ (tímto kuriózním výrazem je nazývána mládež neorganizovaná v tzv. společenských či politických organizacích). Do té doby byla věnována pozornost nesystematicky jen

2 ► O tom, že v „panteonu bojovníků za svobodu“ nemá dosud underground zajištěno místo, svědčí i míra pozornosti, jaká je věnována jeho politickému významu ve sborníku *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989* (Blažek, Petr: Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Dokořán, Praha 2005).

jednotlivým případům v rámci „kontrarozvědné ochrany kultury“. Prvním výsledkem tohoto zaměření se stala akce KAPELA.³

Akce KAPELA měla pomoci, s využitím různých institucí státní správy i samosprávy, zmapovat rockové skupiny v daném teritoriu, prověřit jejich produkci a v případě, že jejich vystupování bylo shledáno nevhodným (underground, hippies, západní symbolika a způsoby, politické projevy), měla být provedena preventivní opatření vedoucí k dočasnému nebo úplnému ukončení činnosti, nebo k úpravám repertoáru, způsobu vystupování, oblečení, názvu apod. Druhotným, původně asi neplánovaným, ale vítaným produktem akce se ukázal být „výchovný“ efekt směrem k pořadatelům a organizátorům tanečních zábav a koncertů, kteří ve vlastním zájmu dohlédli na „nezávadnost“ hudebních podniků. Velmi stručně a výstižně je akce KAPELA charakterizována ve zhodnocení činnosti II. odboru Správy StB České Budějovice za rok 1977: „Cílem je provádět kontrolu a zamezit činnosti těch skupin, které v rozporu se státními zájmy ovlivňují mládež.“⁴

O průběhu akce, která byla ve svých konkrétních projevech omezena zpravidla na teritorium kraje či okresu, hovoří stručně zmínky v rámci vyhodnocení a plánů práce těchto územních součástí StB. Autentické citáty mohou zprostředkovat i něco z dobového pohledu režimu na „nebezpečnou činnost“ hudebníků. Představují pouze ukázkou a pocházejí zejména z fondů Krajských správ StB Hradec Králové a České Budějovice.

První stručná zmínka o akci KAPELA se objevuje v plánu práce Oddělení StB Chrudim na rok 1976: „*Podchycení hudebních souborů a míst soustředění se závadovým repertoárem, včetně opatření.*“⁵ Ve vyhodnocení plnění plánu práce za rok 1976 je uvedeno ve zprávě Oddělení StB Jičín: „*Vypracován plán ke skupině ORION, zajištěno plnění součinnosti s 2. odborem Správy StB [Hradec Králové]. Opatření nepřineslo negativních poznatků.*“⁶ Jinak řečeno: během sledování činnosti skupiny ORION se nenašel důvod, pro který by mohla být skupina postižena.

Oddělení StB Semily: „*Akce KAPELA a HURIKÁN – zjištěny závady v činnosti 2 hudebních souborů, žádný z nich ze semilského okresu, a proto po celkové prověrce a získání dokumentů předáno k dalšímu opatření O StB Jablonec n. Ni-*

3 ► Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), diplomová práce absolventa VŠ SNB, fakulty StB, por. Jiřího Šimáka: Charakteristika undergroundových a jiných hudebních skupin zapojených do antisocialistické činnosti „neorganizované mládeže“ a zvláštnosti při práci s agenturou při jejich kontrarozvědné kontrole.

4 ► AMV, f. B 2/II, inv. j. 213, Vyhodnocení ročního plánu práce po linii II. odboru 2. oddělení S StB České Budějovice, 6. 12. 1977, s. 3.

5 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Roční plán práce Oddělení StB Chrudim na rok 1976.

6 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Jičín za rok 1976.

sou a O StB Jičín. Přínosem akce KAPELA mimo jiné i to, že se na náš popud zvýšil zájem pořadatelů i provozovatelů o jednotlivé hudební a taneční soubory. V akci HURIKÁN podchyceny trampské skupiny neorganizované mládeže. Práce v obou akcích bude pokračovat i v r. 1977. [...] Akce KAPELA – podle daných pokynů bylo provedeno zmapování všech hudebních skupin v okrese bigbeatového a pod. charakteru. Zpráva byla předložena 2. odb. [odboru S StB Hradec Králové].“⁷

Vyhodnocení Oddělení StB Havlíčkův Brod (úkol zařazen do plánu do-
datečně – akce KAPELA vyhlášena Správou StB Hradec Králové až 19. 4. 1976):
„V této akci jsou plněny úkoly dle pokynů II. odboru S StB Hradec Králové. Byl
získán přehled o kapelách beatové hudby, jejich činnosti a vystupování v rámci
okresu. Je stále zajišťována jejich kontrola ze strany příslušných orgánů, které jim
dosud nevěnovaly patřičnou pozornost. [...] Bylo zjištěno, že se kolem těchto sku-
pin [vystupujících na tanečních zábavách] soustřeďuje vesměs mládež do dvace-
ti let. Produkováná hudba i místo konání zábav často inspiruje tuto mládež k ne-
vázanému chování. Pořadatelé většinou nedokáží zajistit řádný průběh zábavy
ani oblečení účastníků. Prováděná opatření v akci KAPELA přináší zlepšení spo-
lečenské úrovně tanečních zábav a zejména zapůsobila na pracovníky okresních
kulturních zařízení a OV SSM, kteří v současné době věnují této problematice pa-
třičnou pozornost, jelikož v minulosti toto bylo z jejich strany zanedbáno.“⁸

Oddělení StB Pardubice: „Z profylaktických opatření jako nejzajímavější
uvádíme: akce KAPELA – vedená ve svazku MLÁDEŽ č. sv. 9 731.⁹ V celostátní
akci KAPELA byla zjištěna jako závadová skupina hudební skupina Monstrum
pod vedením Zdeňka Reimonta, nar. [...] 1952, zaměstnaného VCHZ Synthesia
Pardubice, bytem [...]. Vzhledem k tomu, že docházelo stále ke stížnostem občanů
na výše uvedenou hudební skupinu biegeat [sic!] žánru (pod hlavičkou OV
SSM Pardubice) – docházelo při vystupování skupiny k výtržnostem, rušení ve-
řejného pořádku, trestné činnosti mládeže, bylo provedeno s hud. skupinou pro-
fylaktické opatření dne 24. 5. 1976 při kvalifikačních přehrávkách, kdy činnost
uvedené skupiny byla uznána jako závadová. Rovněž její repertoár byl uznán
jako závadný, a proto byla její činnost zastavena na dobu jednoho roku.“¹⁰

7 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Semily za rok 1976.

8 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Havlíčkův Brod za rok 1976.

9 ► R. č. 9731 Hradec Králové: zaregistrováno 9. 4. 1971 jako objektový svazek krycí jméno MLÁDEŽ II. odborem Správy StB Hradec Králové. Svazek byl v neznámé době (pravděpodobně koncem roku 1989) zničen.

10 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Pardubice za rok 1976.

Oddělení StB Rychnov nad Kněžnou: Mezi dodatečně zařazenými úkoly „zavedení signální svazek VARHANÍK č. sv. 15 446 (akce KAPELA). Jedná se o rozpracování hudební skupiny Andromeda, která svým vystupováním má negativní vliv na mládež. Členové skupiny udržovali styky se závadovými osobami Jirousem a Zemanem z Prahy, kteří organizovali srazy tzv. 2. kultury. Skupina se zúčastnila závadného hudebního festivalu v Bojanovicích. V současné době dle schváleného návrhu je prováděno preventivní opatření s cílem zamezit negativnímu ovlivňování mládeže. Provedenými výsledky je negativní činnost skupiny dokumentována. [...] Akce KAPELA – bylo provedeno preventivní opatření se členy hudební skupiny Constans z Doudleb n. OrL. Ve spolupráci s odborem kultury ONV byla skupině zakázána činnost do konce roku 1976. Tato skupina svým repertoárem, vystupováním a vedením tanečních zábav negativně ovlivňovala mládež. [...] Mezi mladými lidmi se projevovaly opakované případy výtržnictví u příležitosti tanečních zábav, kde pod vlivem alkoholu docházelo k závadným projevům, propagaci západního způsobu života, nošení USA vlaječek, odznaků hippies, přehrávání anglických skladeb apod. [...] Akce KAPELA – Paďour Zdeněk, [...] 1953, Rychnov n. Kn., studující, bytem [...], vedoucí hudební skupiny Constans, zřizovatelem MO SSM Doudleby n. OrL. Uvedená mládežnická hudební skupina svým vystupováním, nevhodným oblečením i repertoárem negativně působila na mládež při tanečních zábavách, docházelo k výtržnostem, propagaci západní kultury a způsobu života. Dne 11. 6. a 14. 6. 1976 bylo ve spolupráci s Odborem kultury ONV a Okresním kulturním střediskem Rychnov n. Kn. provedeno preventivní opatření, s cílem zabránit opakovaným negativním jevům při vystupování skupiny. Bylo rozhodnuto zastavit hudební skupině činnost do konce roku 1976. Opatření splnilo svůj účel, především v oblasti další prevence mezi ostatními hudebními soubory na zdejším okrese, a je dobře hodnoceno odpovědnými funkcionáři ONV i OV KSČ.“¹¹

Zhodnocení prováděcího plánu II. odboru Správy StB Hradec Králové za rok 1976 přináší určitou shrnující informaci o průběhu akce KAPELA na území Východočeského kraje za období duben–prosinec 1976: „KAPELA – na základě pokynu 3. odboru X. správy FMV byla provedena kontrola všech beatových skupin v rámci VČK [Východočeského kraje]. K přednostnímu rozpracování bylo vybráno celkem 9 hudebních skupin. Na základě našich opatření došlo k rozpadu 3 hudebních skupin, 3 byla zakázána další činnost pro nevhodný repertoár a ve 2 případech bylo provedeno preventivně výchovné opatření s cílem odstranění zjištěných závad. Rovněž v rámci této akce byl o výsledcích informován územní stranický orgán.“¹²

11 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Rychnov nad Kněžnou za rok 1976.

12 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 106, Zhodnocení prováděcího plánu II. odboru Správy StB Hradec Králové za rok 1976.

Akce pokračovala intenzivně i v roce 1977. V hodnocení Oddělení StB Náchod za rok 1977 je jen zmínka, že byly ve spolupráci s VB prováděny v oblasti „volné mládeže“ akce spadající do projektů KAPELA a HURIKÁN¹³.

Oddělení StB Havlíčkův Brod se omezilo na stručné konstatování: „*Provedení opatření v akci KAPELA a PROTEST¹⁴ se v letošním roce kladně promítla, neboť v teritoriu okresu dosud nedošlo mezi mládeží k žádným excesům či výtržnostem při konání zábav.*“¹⁵

Oddělení StB Svitavy za rok 1977 – SPS [svazek prověření signálu] FI-NANČNÍK č. sv. 15880: „*V akci je kontrolována hudební skupina Tonihy expres na základě celostátní akce KAPELA, podezřelá z páchání tr. činnosti dle § 202 odst. 1 tr. zákona [výtržnictví]. Od založení SPS skupina veřejně nevystupovala, vzhledem k neabsolvování nových kvalifikačních přehrávek a k rozporům ve skupině. Od poloviny září skupina opět zkouší s cílem vystupovat veřejně, neboť musí splatit dlužnou částku ve výši 5 000 Kčs za zakoupenou aparaturu. Je kontrolována TS [tajným spolupracovníkem] k další zamýšlené činnosti. [...] V akci jsou kontrolovány big-beatové hudební skupiny negativně působící na mládež. V současné době se jedná hlavně o skupinu Gambrinus z Litomyšle, která svoji činnost zaměřovala mimo okres Svitavy, kde docházelo při jejich vystoupeních k negativnímu chování závadové mládeže. Z toho důvodu byla činnost skupiny řešena na odboru kultury ONV ve Svitavách, kde s vedoucím skupiny byla jejich činnost rozebrána a stanoveny podmínky k nápravě s upozorněním, že v případě dalších stížností bude činnost skupině zastavena. Z tohoto si skupina vzala poučení, změnila repertoár a podala návrh na změnu svého názvu. Rovněž jim bylo doporučeno, aby při cestách na vystoupení s sebou nebrali žádné obdivovatele, kteří pak zpravidla tropí výtržnosti.*“¹⁶

Oddělení StB Trutnov za rok 1977: „*Akce KAPELA. S cílem preventivního opatření byl proveden pohovor s Mikoláškovou z Trutnova, pořadatelkou zábavy ve Stolíně u Červ. Kostelce vzhledem k negativnímu vystoupení a vlivu na mládež hudeb. skupiny Transit, která hraje pod hlavičkou SSM Tiba Dvůr Králové. Jmenovaná podala patřičné vysvětlení. Další opatření k vystupování uvedené hu-*

13 ► HURIKÁN – celostátní akce vyhlášená X. správou FMV v květnu roku 1976. Cílem bylo zmapování trampských osad a jejich členů a zejména zjištění, zda v tomto prostředí nedochází k negativnímu působení na mládež. Ve spolupráci s VB a Lesní správou byly prováděny prověrky přírodních lokalit.

14 ► PROTEST – akce vyhlášená 16. 2. 1976 Správou StB Hradec Králové. Ve spolupráci s VB byly na školách II. stupně prováděny kontroly občanských průkazů a zjišťování a kázeňsky postihování jejich „natrhávači“ (tehdy populární natrhávání občanských průkazů mezi mládeží mělo mít politické pozadí).

15 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 110, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Havlíčkův Brod za rok 1977.

16 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 110, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Svitavy za rok 1977.

deb. skupiny bylo projednáno na OV SSM. Provedena byla dokumentace k vystoupení objektu akce ZPĚVÁK z Prahy v okrese Trutnov, a tato předložena 2. odboru S StB [Hradec Králové]. V současné době byl zpracován návrh na profylaktické opatření s dvěma členy hudební skupiny Reflektor ze Dvora Králové vzhledem k jejich závadnému vystoupení a výrokům. Předmětný návrh byl již schválen 2. odborem S StB. O výsledku bude předložena zpráva.“¹⁷

A celokrajské zhodnocení II. odboru Správy StB Hradec Králové za rok 1977: „KAPELA – ve spolupráci se stranickými a státními orgány, VB a SSM bylo řešeno 13 hudebních skupin, u nichž byly zjištěny hrubé závady správného charakteru a VB charakteru. Zákaz vystupování ve VČK byl realizován u 4 hudebních skupin. [...] Rovněž při realizaci projektu KAPELA bylo v řadě provedených rozkladných a preventivních opatření zamezeno provádění závadové činnosti. V 3 okresech VČK však bylo zjištěno, že část mladých lidí inklinuje k hnutí Hippie a že mají stykovou návaznost na hudební skupiny Plastic People a DG-307.“¹⁸

O opatřeních v akci KAPELA na rok 1978 se hovoří v plánu činnosti II. odboru Správy StB Hradec Králové: „V roce 1978 budou přednostně v intencích projektu řešeny následující závadové hudební skupiny:

Neon – Potštejn O StB Rychnov nad Kněžnou,

Tranzit – Dvůr Králové O StB Trutnov,

Gambrinus a Variace – O StB Svitavy,

Rotace – 2. oddělení [II. odboru] Správy StB Hradec Králové,

Dotace – O StB Pardubice.

Zodpovídají: oddělení StB, termín: 30. 6. 1978.

V rámci projektu KAPELA budou řešeny následující signály:

FINANČNÍK – signální svazek č. 15880 hudební skupina Tonihó expres, rozpracovávána pro podezření z tr. č. § 100 [pobuřování] a § 202 [výtržnictví] tr. z. Cíl: dokumentovat závadovou činnost a realizovat účinná PVO [preventivně výchovná opatření].

Zodpovídá: O StB Svitavy, termín: 30. 6. 1978.

BÍLÉ SVĚTLO – nesvazkováno, odnož hudební skupiny Plastic People vyvíjející nelegální závadovou činnost s prověřenou inklinací k hnutí hippies, dva členové jsou signatáři CH-77 [Charty 77]. Cíl: založit do 1. 2. 1978 sig. sv. [signální svazek] pro podezření z tr. č. dle § 98 a v průběhu roku organizovat účinná agenturně operativní opatření s cílem paralyzování nepřátelské činnosti.

17 ► AMV, f. B 5/II inv. j. 110, Vyhodnocení ročního prováděcího plánu práce Oddělení StB Trutnov za rok 1977.

18 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 110, Zhodnocení prováděcího plánu II. odboru Správy StB Hradec Králové za rok 1977.

Zodpovídá: náč. [náčelník] 2. oddělení [II. odboru Správy StB Hradec Králové], termín: 31. 12. 1978.¹⁹

„KAPELA – provedenými operativními opatřeními byla omezena závadová činnost některých hudebních skupin (Vozembouch z Plzně, Rotace, Andromeda, Bílé světlo, Toniho expres). V rámci projektu byla provedena v součinnosti s VB řada kontrol na veřej. vystoupeních beatových hudebních těles. Úkoly v projektu byly dobře plněny.“²⁰

Na okrese Havlíčkův Brod probíhala akce KAPELA v roce 1978 následovně: „Projekt KAPELA – cílem preventivní činnosti v projektu KAPELA bylo zejména zadokumentovat činnost mládeže při kulturních a zájmových projevech. V preventivním opatření bylo dosaženo velmi pozitivních výsledků ve spolupráci se státními a společenskými orgány v teritoriu okresu. V průběhu plnění úkolů vyplývajících z prováděcího plánu 1978 nebyla zjištěna činnost nelegálních hudebních skupin. V součinnosti se skupinou obecné kriminality odboru VB bylo dosaženo zákazu činnosti hudební skupiny Harmonie, která se negativně projevovала při tanečních zábavách mládeže. Ve II. pololetí 1978 byl zjištěn zpráva, že při vystoupení přední zpěvačky Petry Janů v Havlíčkově Brodě došlo ze strany mládeže v průběhu vystoupení k excesům – ‚hailování‘, jako odezva na její samotné vystoupení. [...] Na úseku mládeže je zjevné působení nepřátelské ideologie, a to mezi mládeží závadovou, což se projevuje především jejich zájmem o styky s nepřátelsky zaměřenými osobami, signatáři Charty 77 a dalšími. Provedená opatření v akci KAPELA se příznivě promítají v rámci celého okresu. Spolupráce s orgány lidové moci a společenskými organizacemi má na tomto úseku kladné výsledky. Zlepšila se úroveň kulturních podniků v teritoriu okresu.“²¹ Ve zprávě o plnění plánu za I. pololetí je ještě doplněno, že vedoucí skupiny Harmonie Oldřich Macháček byl trestně stíhán pro tr. čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, kterého se měl dopustit v souvislosti s činností skupiny. Kriminalizace byla oblíbenou formou převedení problému mimo ideologickou rovinu, což usnadnilo postih.

Oddělení StB Svitavy v roce 1978: „KAPELA – v akci je prováděna kontrola hudebních big-beatových skupin závadového charakteru. V teritoriu okresu se jedná zejména o hudební skupinu Orchestrion z Litomyšle, na kterou byly neustále stížnosti z míst jejich vystoupení. Z tohoto důvodu byl se zástupci skupiny proveden výchovný pohovor na odboru kultury ONV Svitavy, kde jim byla negativní

19 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 124, Prováděcí plán práce na rok 1978, KS SNB, Správa StB Hradec Králové, 9. 12. 1977, s. 18–19.

20 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 124, Hodnocení pracovních výsledků za rok 1978, II. odbor Správy StB Hradec Králové, 24. 11. 1978, s. 6.

21 ► AMV, f. B 5/II inv. j. 124, Zhodnocení prováděcího plánu práce za rok 1978 po linii X. správy FMV, OS SNB Oddělení StB Havlíčkův Brod, 16. 11. 1978, s. 5, 6.

činnost vytknuta a stanoveny podmínky k jejich nápravě. V případě, že některou z podmínek nedodrží, bude jim odebráno oprávnění k veřejné produkci.²²

Oddělení StB Ústí nad Orlicí: „V celostátním projektu KAPELA byla hlavní pozornost věnována sig. [signatáři] CH-77, bývalému členu undergroundové skupiny Plastic People P. Z. [Pavlu Zemanovi] z Brandýsa nad Orlicí. Na základě získaných poznatků, že objekt stále udržuje kontakty na pražskou opozici na členy tzv. II. kultury, byl na něho založen v červenci tohoto roku signální svazek vedený pod heslem KOLUMBUS [registrační číslo 17311, založen 25. 7. 1978 pro podezření z tr. činu dle § 202 tr. zákona].“²³

Je zajímavé, že ve vyhodnoceních okresních oddělení StB nebyla vesměs věnována pozornost hudebním skupinám vytypovaným nadřízenou správou StB Hradec Králové na počátku roku 1978.

Akce probíhala například i na území Jihočeského kraje. Správa StB České Budějovice hodnotila rok 1976: „Celostátní akce KAPELA – Rozpracování a kontrola závadových hudebních beatových skupin. Cílem je provádět kontrolu a zamezit činnosti těch skupin, které v rozporu se státními zájmy ovlivňují mládež. V úzké součinnosti s OKS [okresním kulturním střediskem] a odborem kultury JČKNV [Jihočeský krajský národní výbor] byla řešena skupina Fluidum pohovorem a nedoporučením znovuudělení povolení k provozování činnosti. Řešeny v součinnosti se stranickými orgány a odborem kultury JČKNV mimokrajové skupiny Bumerang a Vozembouch.“²⁴ Plán na rok 1977: „KAPELA – pokračovat v celostátní akci a zajistit kontrolu závadových beatových skupin a při zjištěných závadách uplatnit normy obecné prevence přes stranické a kulturní organizace. Pod aktivní kontrolou vzít členy řešených skupin: Klimeš Jiří, Hakl Vladimír, Herman Antonín a Herbst Jindřich. Účinné opatření provádět v koordinaci s jednotlivými O StB v kraji.“²⁵

Oddělení StB Český Krumlov v roce 1977: „V průběhu roku bylo agenturou sledováno připravované vystupování hudebních skupin a souborů v okrese Český Krumlov. Podle předem získávaných poznatků bylo provedeno opatření, aby nedošlo k vystoupení těch skupin, které jsou na indexu. OV KSČ byly předány poznatky o připravovaném hudebním festivalu v Čes. Krumlově, kde měly vystupovat i některé skupiny, které se v minulosti angažovaly do tzv. Folkového festivalu. Po našem upozornění OV KSČ nebyla činnost v okrese některým skupinám

22 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 124, Zhodnocení prováděcího plánu práce po linii II. odboru S StB, OS SNB Oddělení StB Svitavy, 28. 11. 1978, s. 3.

23 ► AMV, f. B 5/II, inv. j. 124, Roční zhodnocení prováděcího plánu práce za rok 1978 po linii X. správy FMV, OS SNB Oddělení StB Ústí nad Orlicí, 23. 11. 1978, s. 2.

24 ► AMV, f. B2/II, inv. j. 213, Vyhodnocení ročního plánu práce p linii II. odboru 2. oddělení S StB České Budějovice, 6. 12. 1977, s. 3.

25 ► AMV, f. B2/II, inv. j. 213, Roční prováděcí plán II. odboru 2. oddělení S StB České Budějovice na rok 1977, 1. 12. 1976, s. 5.

povolena. [...] PO [spis prověřované osoby] HUDEBNÍK – rozpracováván Malhocký Mikuláš, pracovník OKS Český Krumlov a jeho žena Malhocká Věra. Cílem bylo dokumentovat jejich negativní vliv na mladé lidi a svazek řešit rozkladem. Poznátky byly vyhodnoceny a oba manželé byli řešeni rozkladným opatřením za účasti ONV. Došlo k rozbití celé skupiny a kádrovému postihu odchodem Malhockých z okresu.“²⁶

Některé informace k akci KAPELA se ale na centrální úrovni zachovaly. V plánu činnosti X. správy FMV na rok 1978 v části věnované kontrarozvědné ochraně mládeže se uvádí: „2) k zabránění zneužití mládeže k nepřátelským projevům a vystoupením: a) do 30. června 1978 zpracovat ve spolupráci s FS VB na základě analýzy dosažených výsledků v celostátním projektu akce KAPELA plán dalších komplexních opatření s cílem dosáhnout společenského znemožnění představitelů tzv. druhé kultury (Spěvák, Plastic Peoples, Satan [sic!]) Odpovídá: mjr. Dohnal.“²⁷ Zejména je ale zajímavá zpráva o výsledcích činnosti X. správy FMV za rok 1978: „Agenturně operativní činností v rámci akce KAPELA se podařilo vyvolat mezi stoupenci undergroundového hnutí vzájemnou nedůvěru, především mezi skupinami v Praze. Důsledně prováděnou preventivně rozkladnou činností bylo dosaženo základního rozporu mezi signatáři ‚CH‘ [Charty 77] z řad této mládeže a exponenty akce ‚CH‘. Rovněž se podařilo vnést rozpory mezi samotné vedoucí undergroundového hnutí.“²⁸

Je patrné, že se cíl akce KAPELA proti původnímu vcelku jednoduchému plánu kvalitativně změnil. Díky zveřejnění prohlášení Charty 77 se postih undergroundové komunity proměnil na jeden z rozkladných nástrojů, kterým chtěla StB bojovat proti rozšiřování základny stoupenců Charty 77 mezi mládeží.

Odpověď na otázku, jaký byl význam projektu v celkové strategii dává Zpráva o bezpečnostních opatřeních mezi mládeží, kterou předložil ministr vnitra Jaromír Obzina předsednictvu ÚV KSČ 28. 11. 1977. Zpráva referuje o plnění úkolů vyplývajících pro ministerstvo vnitra z usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ ze 4. 7. 1973, které bylo věnováno „socialistické výchově mladého pokolení a jeho přípravě pro život a práci v rozvinuté socialistické společnosti“. Obsáhla Obzinova zpráva za období let 1976–1977 se věnuje např. studentům, mladým lidem v SNB, stavu kriminality mládeže a v neposlední řadě „volné mládeži“. Ta se podle zprávy vyžívá buď v trampingu, nebo „beatové hudbě“.

„Na území ČSSR bylo zjištěno celkem 2 100 beatových skupin (86 skupinám je věnována zvýšená kontrarozvědná pozornost). Kolem některých skupin

26 ► AMV, f. B2/II, inv. j. 213, Roční prováděcí plán práce na rok 1977 – vyhodnocení, OS SNB, oddělení StB Český Krumlov, 9. 12. 1977, s. 7.

27 ► AMV, f. X. správa SNB, inv. j. 321, Plán činnosti X. správy FMV na rok 1978, Problematika kontrarozvědné ochrany mládeže, nedatováno, s. 14.

28 ► AMV, f. X. správa SNB, inv. j. 341, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1978 a současná operativní situace, 29. 1. 1979, s. 9.

se koncentruje značná část vlasatců a hippies, kteří svým chováním a zjevem budí pohoršení, ojediněle vystupují na veřejnosti a páchají výtržností. Dokladem toho jsou např. skupiny Plastic People, DG 307, Adept a další, které v posledních letech nelegálně vystoupily se svým závadovým programem na několika místech ČSSR a jejichž akce často přerostly ve výtržnictví.

Od roku 1972 se opět zvyšuje počet příznivců hippies, kteří pod vlivem některých zvláště aktivních, například Ivana Jirouse, se organizačně seskupují. Hlavní náplň činnosti Jirouse spočívá v organizování tajných srazů, na kterých vystupují nepovolené hudební skupiny. Většina takto pořádaných srazů se „skryla“ pod oslavou svatby některého z příznivců hippies, často došlo ke zneužití organizace SSM, pod jejíž hlavičkou se zábava organizovala a byla místním národním výborem povolena. Těchto srazů se účastní stálý okruh mládeže ve věku 16–30 let. Bylo zjištěno, že mnohé z těchto osob udržují aktivní styky do kapitalistických států na posrpnovou emigraci, reakční vysíláče a tisk.

Od počátku roku 1977 se začala projevovat zpolitizovanost mládeže tíhnoucí k hippies v souvislosti s Chartou 77, kterou podepsali příznivci hudebních skupin Plastic People a DG 307, a ti, kteří byli za svou činnost již souzeni a nyní propuštěni z výkonu trestu (Brabenec, Karásek a další).

K zamezení další činnosti a rozložení závadových hudebních skupin i hippies bylo do současné doby vyřešeno formou preventivně rozkladných opatření 76 hudebních skupin a v rámci preventivně výchovných opatření individuálně řešeno 320 osob. Pro tr. čin výtržnictví podle § 202 tr. zákona bylo zahájeno vyšetřování se 14 hudebníky z beatových skupin Plastic People a DG 307 ve Středočeském kraji (4 hlavní účastníci byli odsouzeni). V Západočeském kraji byly pro tentýž tr. čin odsouzeny 3 osoby, v Severočeském kraji 2 osoby.“

V návrzích opatření „na další zkvalitnění socialistické výchovy mladého pokolení po XV. sjezdu“ (v působnosti StB a VB se dají zobecnit jako soubor opatření „chránících“ mládež před cizími vlivy) se pak objevuje tato zmínka: „Dosaďovací celostátní projekty KAPELA, HURIKÁN a LILIE²⁹ považovat za trvalý systém ve vyhledávací činnosti v oblasti narušené mládeže. Tyto projekty na základě stavu poznání prohlubovat a zkvalitňovat; v dalších etapách projektů HURIKÁN a LILIE úzce spolupracovat s orgány a organizacemi ČSTV [Československý svaz tělesné výchovy].“

Usnesení 62. schůze předsednictva ÚV KSČ dne 2. 12. 1977 vzalo zprávu na vědomí a uložilo ministru vnitra ČSSR vykonávat prostřednictvím SNB a MV úkoly vyplývající z usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ z 4. 7. 1973.

29 ► LILIE – celostátní akce vyhlášená X. správou FMV v roce 1976. V jejím rámci byla věnována agenturně operativní pozornost osobám dříve aktivním v Junáku, aby se zamezilo jejich případnému negativnímu působení na mládež.



Jiří „Sladák“ Rakaš (člen kapely Hever and Vazelina) k „soudruhu prezidentovi“ moc respektu neměl. Rockový festival ve Chvaleticích, 8. 6. 1985. Foto: autor

Důsledky předložené zprávy měl nechat zapracovat do prováděcích plánů činnosti SNB a MV na rok 1978.³⁰

Od konce 70. let zmínky o akci KAPELA v informačních materiálech krajských správ StB ustávají. Metody při její realizaci používané, ostatně nijak objevené, byly ovšem aktuální dále. Počátkem 80. let byla v rámci problematiky „volné mládeže“ zahájena celostátní akce zaměřená na příznivce punku a nové vlny a nazvaná ODPAD. V souvislosti s ní byla spuštěna daleko výraznější kampaň, která byla zahájena otištěním článku s titulkem „Nová vlna se starým obsahem“ v komunistickém týdeníku Tribuna dne 22. března 1983.³¹

Předložené informace jsou jen ukázkou jedné z forem postihu nekonformních aktivit mládeže, která si oblíbila rockovou hudbu. Bohužel k tomuto tématu jsou k dispozici pouze torzovité údaje, které jsou navíc určitým způsobem jednostranné. Na druhou stranu se již objevila svědectví, ovšem netýkají se výslovně akce KAPELA a nepocházejí z mimopražského prostředí. V publikovaných vzpomínkách Milana Hlavsy, vůdčí osobnosti skupiny The Plastic People of the Universe, je popsán průběh perzekučního zásahu proti němu v roce 1976. Po již zmíněném „procesu s undergroundem“ se Hlavsa dále stal terčem mnohaleté intenzivní pozornosti Státní bezpečnosti, která usilovala o jeho vystěhování ze země či umlčení a také se jej snažila získat ke spolupráci s ní.³² Podrobné memoáry zachycující život rockera v době tzv. normalizace napsal Mikoláš Chadima.³³ Ve svých pamětech líčí nesčetné problémy se státní mocí, kterým musel, s výjimkou krátkého období na konci 60. let, čelit český rockový hudebník v komunistickém Československu. Období, kdy probíhala akce KAPELA tedy není v Chadimově popisu zápolení „o přežití“ ve druhé polovině 70. let nijak výjimečné. Hlavsovy zkušenosti hovoří o přímé, intenzivní a výběrové perzekuci Státní bezpečnosti. Chadima a drtivá většina rockerů se přímo se Státní bezpečností setkávali spíše ojediněle, vytrvalou perzekuci za ni vykonávaly, ve shodě s „preventivně výchovnými“ postupy i praxí akce KAPELA, jiné součásti státního aparátu či tzv. samosprávy.

30 ► Národní archiv, f. ÚV KSČ, Předsednictvo 1977, sv. 58, a. j. 62, bod 2 (zapečetěná obálka s nápisem „Přísně tajné – Otevřít jen se souhlasem vedoucího všeobecného oddělení ÚV KSČ“), Zpráva o bezpečnostních opatřeních mezi mládeží, předložil ministr vnitra J. Obzina, 28. 11. 1977, počet listů 42.

31 ► Postih punku a nové vlny popisuje Miroslav Vaněk ve studii Kytky v popelnici. Punk a nová vlna v Československu. In: Vaněk, Miroslav a kol.: Ostrůvky svobody. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Votobia, Praha 2002.

32 ► Hlavsa, Mejla – Pelc, Jan: Bez ohňů je underground. Maťa: BFS, Praha 1992.

33 ► Chadima, Mikoláš: Alternativa. Svědectví o českém rock & rollu sedmdesátých let (od rekvizitací k „nové vlně se starým obsahem“). Host, Brno 1993.

SESTŘEL POLSKÉHO CIVILNÍHO LETOUNU NAD ČESKOSLOVENSKÝM ÚZEMÍM V ČERVENCI ROKU 1975

/ Tomáš Bursík

Čtvrtek 17. července roku 1975. Příjemný letní den, který mnoho lidí trávil na svých chatách. Okurková sezóna byla v plném proudu. Všechny deníky tisk v hojně míře informuje o společném letu kosmických lodí Sojuz a Apollo do vesmíru, o blahopřání čs. prezidenta Gustáva Husáka afghánské hlavě státu Muhammadu Dáudovi ke státnímu svátku jeho země, dále novináři přinášejí stručnou informaci o jednání koordinačního výboru Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě konané v Ženevě, kde se začalo „rýsovat řešení dosud ne zcela vyřešených problémů“ tzv. třetího koše – tj. dodržování lidských práv, rozšiřování všestranných kontaktů a volný tok informací přes hranice. Rudé právo informovalo o odezvách obyvatel na červencové zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) a Zemědělské noviny se zaměřily na dosavadní úspěšný průběh žní. Avšak nikde bychom nenašli ani zmínku o jedné lidské tragédii, která se odehrála předešlého dne (16. 7. 1975) mezi slovenskými obcemi Kúty a Čáry v okrese Senica.

Přesně v 15,56 hod. zde byl sestřelen polský civilní letoun AN-2 poznávací značky SP-WKV pilotovaný polským sportovním pilotem Dionizem Bielanskim.¹

Dle oficiální verze se letadlo AN-2 v 15.00 hod. středoevropského času nacházelo v okolí Žiliny, kde na něj měl upozornit náčelník svazarmovského letiště a dále letělo směrem na jihozápad údolím řeky Váh. Již od 15,20 hod. je navázáno spojení mezi Ústředním velitelským stanovištěm 7. armády Protivzdušné obrany státu (ÚVVS PVOS) v Praze a Ústředním velitelským stanovištěm ve Varšavě. Jednalo se o nepovolený let a dotyčné orgány dospěly k názoru, že se jedná o pokus Dionize Bielanského přeletět čs. území a dostat se do Rakouska, kde hodlá požádat o politický azyl. V této době je již letoun sledován vrtulníkem a ze země je upozorňován dispečerskou službou, že je narušitelem vzdušného prostoru Československa. Od 15,30 hod. je polské letadlo sledováno celkem 4 stíhacími letouny (2 letouny Mig 21 a 2 letouny L-29).²

Stíhací letoun L-29 pilotoval vojenský pilot kpt. Vlastimil Navrátil. Ten ve své výpovědi ze dne 17. července 1975 uvedl toto: „*Po přiblížení k cíli na vzdálenost asi 200 m jsem provedl identifikaci státní příslušnosti a vydal signál stanoveným znamením [tj. pohyby letounu] a zelenou světlicí ‚Jste letoun narušitel‘ v takové poloze vůči letounu, aby mohl pilot tyto signály spatřit. Na signály narušitel reagoval tak, že snížil výšku nad terénem na minimální možnost a stále pokračoval nezměněným kurzem. [...] Opět jsem se k cíli přiblížil a vydal signál*

1 ► Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (dále jen ÚDV), čj. ÚDV-28/Vt-2002, Činnost staršího operačního důstojníka Ústředního velitelského stanoviště 7. armády Protivzdušné obrany státu podle magnetofonového záznamu a zápisů v poznámkovém sešitě ev. č. 1/19, s. 42.

2 ► Tamtéž, Závěr vyšetřování, s. 52–53.

„Následujte mě!“ Po opětovém provedení zatáčky a přiblížení k cíli jsem vydal signál „Plňte mé rozkazy, jinak vám nezaručuji bezpečnost!“ stanoveným znamením [opět pohyby letounu] a červenou světlicí. Letoun stále pokračoval stejným kurzem v minimální výšce. Poté jsem dostal z naváděcího stanoviště Sokolnice rozkaz k provedení výstražné palby, kterou jsem provedl asi ze vzdálenosti 100 m mimo letoun narušitele tak, aby svítící střely mohl pilot letounu zpozorovat. Po provedení výstražné palby jsem setrval u cíle a manévrováním ho nutil ke změně kurzu. [...] Po opětovném přiblížení se k cíli jsem dostal stanoveným heslem [několikrát opakovaným „Máš provést ZARJU“ – sestřelit!‘] rozkaz k sestřelení cíle. V okamžiku obdržení tohoto rozkazu jsem měl výhodnou polohu k provedení okamžité zteče, kterou jsem zahájil a palbou ze vzdálenosti asi 300 m cíl sestřelil.“³

Ve svém svědectví pro Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu v roce 2002 Vlastimil Navrátil dále doplnil: *„Z události jsem měl velmi nepříjemný pocit. Před každou službou ostré hotovosti jsme měli přezkušování z předpisů a školení, takže jsem věděl, že na letouny ze socialistických států se střílet nesmí. Byl jsem voják, byl jsem zvyklý poslouchat rozkazy a jednal jsem pod tlakem a ve stresu, několikrát jsem si ověřoval, zda rozkaz k sestřelení platí. [...] [Poté] osobně jsem hovořil s náčelníkem štábu divize, který mi řekl, že rozkaz k sestřelu měl přijít z polské strany, konkrétně od generála Jaruzelského. [...] O události se po krátké době přestalo hovořit, nabyl jsem dojmu, že je zde snaha celou událost ututlat, neboť si odpovědné složky byly vědomy, že zásah nebyl v souladu se směrnicemi. Událost mě ovlivnila po psychické stránce a způsobila mi problémy v osobním životě. Asi za tři čtvrtě roku jsem podal žádost o uvolnění do civilu.“⁴*

V roce 1975 se všechny odpovědné složky řídily Směrnicemi pro boj proti narušitelům vzdušného prostoru ČSSR platnými od roku 1972. V čl. 12 těchto směrnic se hovoří, že v případě civilních letounů nebo vrtulníků socialistických států, u nichž je podezření, „že jde o pokus o úlet do kapitalistické ciziny“, měly být civilními orgány pro řízení leteckého provozu vydány příkazy k návratu nebo k přistání na nejbližším vhodném civilním letišti. V případě neposlechnutí je orgány pro řízení leteckého provozu mohly donutit k provedení těchto příkazů manévrem pohotovostních letounů a stanovenými signály.⁵

Ústřední velitelské stanoviště Protivzdušné obrany státu sídlilo v Praze na Smíchově, jednalo se o podzemní velitelské stanoviště. Odtud byla řízena ochrana celého vzdušného prostoru tehdejšího Československa a zde se rovněž

3 ► Tamtéž, Zápis o výpovědi s kpt. Vlastimilem Navrátilem, 17. 7. 1975, s. 18–20.

4 ► Tamtéž, Úřední záznam o podaném vysvětlení – Vlastimil Navrátil, 28. 8. 2002, s. 15–17.

5 ► Vojenský ústřední archiv (dále jen VÚA), čj.: MNO-GŠ/OS-1971, Směrnice pro boj proti narušitelům vzdušného prostoru ČSSR, s. 5.

shromažďovaly veškeré informace a spojení se zahraničím. Velitelem 7. armády PVOS byl genmjr. Josef Marušák. V inkriminovaný den nebyl na pracovišti a telefonický kontakt s ním udržoval starší operační důstojník pplk. Vladimír Seman. Službu směrového důstojníka pro styk se zahraničím vykonávala 16. 7. 1975 npor. Jaroslava Karásková. Podle výpovědi V. Semana na ÚDV v roce 2002 se právě ona dotazovala polské strany, jak v dané situaci postupovat, a polská strana nařídila sestřel. Pplk. Seman volal genmjr. Marušákovi a ten rozhodl letoun sestřelit. Rozkaz byl předán na naváděcí stanoviště, tam ho tlumočili pilotovi Vlastimilu Navrátilovi a on jej, jak již víme, vykonal.⁶

Z protokolu o ohledání místa činu vyplynulo, že polský letoun AN-2 byl zasažen palbou do levé strany trupu. Ze závěrů, které učinili soudní lékaři vyplývá, že žádné z poranění nalezených na těle Dioniza Bielanského nebylo způsobeno střelnou zbraní ani explozí trhaviny. Bezprostřední příčinou smrti byl úrazový šok při poranění životně důležitých orgánů v těle. Na základě provedených vyšetření bylo rovněž konstatováno, že jmenovaný byl před smrtí dlouhodobě vystaven velké psychické zátěži.⁷ Dionizy Bielanski byl zkušeným sportovním pilotem, který až do tohoto osudného dne absolvoval přes 7 000 letů a ve vzduchu strávil hodně přes tisíc leteckých hodin. Byl ženatý a měl dvě děti.

Domnívám se, že Dionizy Bielanski se v letounu AN-2 skutečně pokusil o emigraci. Napovídá tomu i seznam věcí nalezených v sestřeleném letounu (hygienické potřeby, osobní doklady, spodní prádlo, 4 košile, rodinná fotografie, pilotní průkazy, zápisníky letů atd.).⁸ Můžeme pouze spekulovat o tom, co vedlo Bielanského k rozhodnutí opustit Polsko a zanechat své rodinu, nereagovat na výstražná znamení čs. stíhacích letounů a snažit se, s rizikem ztráty vlastního života při složitých manévrech s letadlem, za každou cenu uletět do Rakouska.

Na celém případě je zarážející několik věcí. Např. ze závěrů šetření, jež byla provedena stálou komisí pro vyšetřování leteckých nehod, vyplývá: „*Protože ani jedné výzvy neuposlechl [Bielansky], byl stíhacími letouny ČSLA sevřen se snahou zabránit mu v úletu. Čím blíž byl k hranicím, tím prováděl nebezpečnější manévry v přízemní výšce kolem 10 m. Při posledním ostrém pravotočivém manévru před vysokými stromy 12 km od hranice zachytil křídlem o zem a havaroval.*“⁹ V Závěrečné zprávě šetření této letecké tragédie vypracované genmjr. Doležalem není jediná zmínka o tom, že polský letoun byl sestřelen!

6 ► ÚDV, čj. ÚDV-28/Vt-2002, Úřední záznam o podaném vysvětlení – Vladimír Seman, 9. 7. 2002, s. 21–23.

7 ► VÚA, f. 01348/7A, VPOS, k. 112, 1975, čj. 029619/75, Závěry soudně lékařského vyšetřování.

8 ► ÚDV, čj. ÚDV-28/Vt-2002, Seznam věcí nalezených v letadle AN-2, které byly čs. stranou odevzdány členům polské komise, jež se zúčastnila ohledání místa dopadu letadla.

9 ► Tamtéž, Závěr vyšetřování, s. 52–53.

Následuje podle mého názoru zcela absurdní podání na zahájení trestního stíhání D. Bielanského pro porušení předpisů o mezinárodních letech ze dne 25. 7. 1975, které navrhl vyšetřovatel bratislavského odboru vyšetřování Státní bezpečnosti npor. Belan.¹⁰ Toto stíhání bylo zastaveno až 30. 12. 1975 z důvodu úmrtí D. Bielanského.

Genmjr. Josef Marušák tím, že vydal rozkaz k sestřelení polského letounu, byl podezřelý ze zneužití pravomoci veřejného činitele v době šetření tohoto případu v roce 2002. Trestní stíhání však nebylo přípustné, neboť zemřel.¹¹

Punc tragičnosti celé věci dodává i to, že pouze několik dní poté – 1. srpna 1975 – je v Helsinkách za přítomnosti 33 představitelů evropských států (tj. i nejvyšších představitelů ČSSR a PLR), USA a Kanady podepsán Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, v němž otázka dodržování lidských práv a svobod člověka zaujala jedno z nejpřednějších míst. Nic to však nemění na věci, že Dionizy Bielanski se stal jednou z mnoha nesmyslných obětí studené války.

10 ► ÚDV, čj. ÚDV-28/Vt-2002, Uznesenie ze dne 25. 7. 1975, s. 71.

11 ► Josef Marušák zemřel v září r. 2000.

ROZPUŠTĚNÍ LIDOVÝCH MILICÍ V ROCE 1989 A POKUSY O PRÁVNÍ NAROVNÁNÍ

/ Jiří Bašta

Lidové milice (LM)¹ se utvořily na základě pouhého stranického rozhodnutí Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) ze dne 21. 2. 1948. Přesto nebyl tento mimozákonný akt podle některých níže citovaných právních analýz v rozporu s platnými legislativními normami. Naopak, řada pozdějších komunistických zákonů ve svém výkladu s Lidovými milicemi automaticky počítala.²

V 50. letech se projevovala snaha o legalizaci Lidových milic, ale pouze na úrovni stranických dokumentů, ve kterých byly tyto jednotky charakterizovány jako ozbrojený sbor KSČ. Teprve koncem 60. let bylo poukazováno na nedostatečnou právní úpravu LM s požadavky na jejich legalizaci nebo zrušení. S nástupem normalizace se však situace vrátila do starých kolejí a Lidové milice opět plně fungovaly jako ozbrojený sbor jediné vládnoucí strany. Snaha o právní ukotvení se po roce 1970 opětovně, zato již definitivně, zastavila.

Je nesporné, že Lidové milice nebyly zřízeny právním aktem. Různé zákony (např. o SNB č. 40/1974 Sb.), předpisy a nařízení jim však přiznávaly určitá práva a povinnosti, aniž by LM de iure vznikly a jejich existence byla upravena samostatným zákonem.

V poslední fázi svého trvání, v 80. letech 20. stol., působily Lidové milice v roli konsolidovaných ozbrojených jednotek pod velením KSČ. Tato tzv. stranická armáda plnila úkoly v systému ochrany a obrany československého totalitního režimu. Milicionáři disponovali jak lehkými osobními zbraněmi, tak i těžkou, např. protiletadlovou výzbrojí. V případě válečného konfliktu mohla tato dobrovolnická armáda, složená výhradně z prověřených členů KSČ, plnit řadu bojových úkolů na území státu. V rámci vojenských cvičení s ČSLA se příslušníci LM zaměřovali zejména na zneškodňování předpokládaných vzdušných výsadek armád NATO.

Ve druhé polovině 80. let došlo k velké generační obměně vedoucích funkcionářů LM, kdy v souvislosti s odchody do důchodu bylo nahrazeno 9 z celkových 12 náčelníků krajských štábů. K výměně došlo i na mnoha nižších postech okresních náčelníků štábů LM.³

Funkci posledního náčelníka Hlavního štábu LM (HŠ LM) v ČSSR zastával již od roku 1973 Miroslav Novák.⁴ Nejvyšším představitelem těchto jednotek však byl z titulu své funkce generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák,⁵ od konce roku 1987 ho vystřídal Milouš Jakeš.⁶

1 ▶ Je možno užívat termíny Lidové (plurál) i Lidová (singulár) milice.

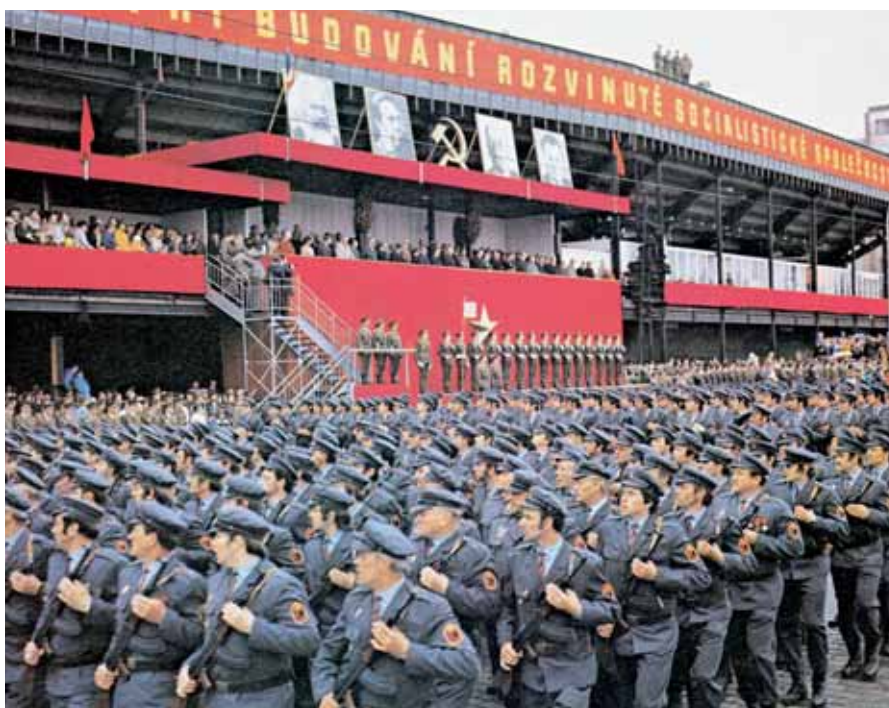
2 ▶ Patřily mezi ně např. zákon O Národní bezpečnosti (č. 286/1948 Sb.), zákon O Sboru národní bezpečnosti (č. 40/1974 Sb.), ÚDV-48/Vt-95, k. 5, Usnesení o odkladu ve věci podezření ze spáchání trestného činu nedovoleného odzbrojování ze dne 22. 12. 1994, pplk. V. Koželský.

3 ▶ Národní archiv (dále jen NA), f. 02/1 (Předsednictvo ÚV KSČ), bod 4, 23. 8. 1988.

4 ▶ Náčelník Hlavního štábu LM Miroslav Novák (nar. 1927) byl v této funkci v l. 1973–1989.

5 ▶ Gustáv Husák (1913–1991), ve funkci prezidenta ČSSR v letech 1975–1989, generálního tajemníka ÚV KSČ 1969–1987.

6 ▶ Milouš Jakeš (nar. 1922), ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ v letech 1987–1989.



Šiky milicionářů na přehlídce na Letenské pláni

Zdroj: Novák, Miroslav a kol.: Pevná opora strany. Naše vojsko, Praha 1982.

Statistické údaje k aktivitám milicionářů za I. pololetí 1989

Celková naplněnost jednotek LM v osmdesátých letech dostatečně pokrývala schválené tabulkové počty včetně 3–5% zálohy ve všech regionech totalitního státu. Tyto zálohy, ze kterých se doplňovala organizační struktura LM, byly vytvářeny ke krytí úbytku milicionářů v každém štábu a jednotce. Změny probíhající v členské základně se každoročně týkaly v průměru okolo 5 000 milicionářů (zdravotní důvody, nové zaměstnání, odchod do důchodu, přerušení členství nebo vyloučení).

Podle organizačních tabulek byl počet milicionářů stanoven na 81 800 členů, přičemž z toho mělo na území tehdejší České socialistické republiky působit 63 200 příslušníků LM. V polovině roku 1989 tvořilo jednotky Lidových milicí v tehdejší ČSSR celkem 84 821 příslušníků, takže tento počet překročil plánovaný stav o 3,7 procenta. Členská základna nedosahovala plánované úrovně pouze v obou hlavních republikových městech – v Praze a Bratislavě. V Praze měly LM 7 192 příslušníků, přičemž do plánovaného stavu bez připočtení zálohy chybělo 208 členů. Tento podprůměrný stav však byl způsoben předcho-

zí reorganizací ústředních orgánů, při které došlo ke zrušení některých milicionářských jednotek. Během let 1987–1988 početní stav pražských LM pozvolna klesal ze 105 % až na 101 % organizačních tabulek.

Za první pololetí roku 1989 bylo do Lidových milicí nově přijato 2 286 příslušníků, ale na druhé straně členství z různých důvodů zaniklo celkem 2 633 milicionářům. Celkem 606 příslušníků odešlo ze zdravotních důvodů, 904 do důchodu, 511 změnilo zaměstnání, z jiných důvodů Lidové milice opustilo 361 příslušníků, pro neplnění povinností bylo 251 milicionářů vyloučeno a kvůli převodům mezi kraji ubylo 121 členů LM. Ve stejném období se výcviku zúčastnilo 73 606 příslušníků⁷ a při různých „bezpečnostních akcích“, zejména v lednu během tzv. Palachova týdne, bylo nasazeno 38 985 členů LM.

V rámci masové politické propagandy se na 11 894 rozličných setkáních za účasti 841 000 posluchačů z řad občanů a mládeže podílelo 45 879 milicionářů. Na ostatních 5 524 akcích různého druhu – mezi které patřily zejména nácvičky a prověrky bojové pohotovosti, přeprava munice a materiálu, pořádková služba, čestné stráže u památníků, kladení věnců a společenské akce se Svazem – participovalo 39 010 milicionářů. A v neposlední řadě údajně 62 378 příslušníků LM odpracovalo na 8 338 brigádách 407 551 hodin, což je v průměru 6,5 hod. práce na jednoho člena!⁸

Neúspěšný pokus o záchranu a transformaci Lidových milicí

Poté, co byl 29. 11. 1989 zrušen ústavní článek č. 4 o vedoucí úloze KSČ, se ve společnosti vystupňovaly požadavky (zaštitěné zejména autoritou Občanského fóra) na okamžité zrušení LM.

Čerstvě zvolený a současně poslední generální tajemník ÚV KSČ Karel Urbánek⁹ se patrně nechtěl zapsat do dějin vlastní strany jako hrobník LM a pomocí všech prostředků obhajoval jejich legitimitu a další fungování v „nových podmínkách“. V hrubém kontrastu s realitou se pokoušel o zachování LM alespoň v pozmeněné úloze. Urbánek se tak zřejmě inspiroval snahou maďarských soudruhů o transformaci jejich Dělnických milicí na jaře 1989,¹⁰ přestože poli-

7 ► Tj. v průměru 92 %.

8 ► NA, f. 02/1, a. j. 127/89, informace, 25. 8. 1989.

9 ► Karel Urbánek (nar. 1941) působil ve funkci pouze necelý měsíc, od 25. 11. do 20. 12. 1989.

10 ► Na základě specifického politického vývoje v MLR uložila v březnu 1989 Maďarská sjednocená dělnická strana (MSDS) velitelství Dělnických milicí (DM) vypracovat zhodnocení úlohy milicí a návrh na jejich další postavení v nových podmínkách. Dne 8. 5. 1989 ÚV MSDS jednomyslně schválil dokument Stanovisko MSDS k DM. Podstata nové koncepce spočívala ve zrušení řízení DM stranou. Velení DM mělo přejít na předsedu vlády. DM měly být chápány jako dobrovolná společenská organizace určená k posílení vnitřní bezpečnosti, na obranu teritoria a zvláštních objektů, k odstraňování následků katastrof apod. Předpokládalo se podstatné snížení počtu členů, výzbroje i výcvikových hodin spolu s minimalizací výdajů ze státního rozpočtu. Kádrový stav měli tvořit občané bez ohledu na politickou příslušnost (dříve bylo 78 % příslušníků členy MSDS). Ani přenesení pravomocí z MSDS na vládu však nezabránilo pozdějšímu definitivnímu zrušení této „bratrské“ organizace československých Lidových milicí. NA, f. 02/1 (PÚV KSČ 1986–1989), a. j. 119, informace k bodu č. 6, 29. 5. 1989.

tická situace v Československu byla na přelomu listopadu a prosince naprosto odlišná.

Generální tajemník tak předložil předsednictvu ústředního výboru dne 30. 11. 1989 informaci a návrh na začlenění LM do systému ochrany a obrany ČSSR v nových podmínkách. V tomto apologetickém dokumentu Urbánek poukazoval na spolehlivost miličního systému švýcarské armády, domobraneckou formu obrany v SRN a v některých oblastech Rakouska. Neopomněl ve svých účelových dezinterpretacích vyzdvihnout dokonce i kvality Národní gardy v USA, v zemi největšího nepřítele „socialistického tábora“. Urbánek rovněž připomněl novou úlohu milicí v NDR, které od 21. 11. 1989 podléhaly ministerstvu vnitra a k jejichž použití mohla dát souhlas jen Rada obrany státu.

V tomto nerefektovaném návrhu Karel Urbánek uvedl, že řízení LM již nemůže nadále podléhat pouze KSČ a nově přijímaní členové by měli být „i bezpartijní a jinostraníci“. Dále chtěl také podřídit LM ministerstvu vnitra, jelikož dosud existovala mezi oběma složkami nejužší spolupráce a LM poskytovaly Sboru národní bezpečnosti (SNB) širokou výpomoc. V posledním bodě konceptu Urbánek kromě vypracování nového statutu jednotek navrhl zastřešení Lidových milic Radou obrany státu s ponecháním součinnostních vazeb na ministerstvo národní obrany (MNO).¹¹

Urbánkova poslední snaha o zachování LM však již dávno neodpovídala překotnému vývoji aktuální politické situace, natož radikálním občanským náladám. Veřejnost již nechtěla vidět zbraně v rukou „kovaných“ členů KSČ a obávala se možného zneužití výzbroje LM k restauraci hroučícího se komunistického režimu.

Odzbrojení jednotek Lidových milicí a odsun materiálu

Přidělování zbraní Lidovým milicím bylo před rokem 1989 zcela evidentně prováděno na základě politického rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ. Nákup nového vojenského materiálu podle kvantitativního a typového požadavku LM byl před rokem 1989 prováděn na základě zařazení do plánu tzv. materiálně technického zabezpečení (MTZ) bývalé ČSLA. Dodávky byly hrazeny jednak z rozpočtu resortu MNO, jednak z vyčleněných prostředků Státní plánovací komise ČSSR. Armáda dále bezplatně zabezpečovala odborné převzetí tohoto materiálu ve výrobních závodech. Vlastní převzetí materiálu, jeho přepravu a uskladnění prováděli samotní milicionáři. Vojenský materiál, nakupovaný přímo v továrnách, tak neprocházel vojenskými sklady a nebyl tudíž ani evidován. ČSLA dále Lidovým milicím bezplatně přenechávala přebytečný a neupotřebitelný materiál. Zbraně tak byly většinou uskladněny přímo v objektech



Milicionáři cvičí s protitankovou střelou RPG-75
Zdroj: Novák, Miroslav a kol.: Pevná opora strany. Naše vojsko, Praha 1982.

LM, ve výrobních podnicích, pouze v některých případech rovněž u armádních útvarů jako depozitní zásoby.¹²

Rychlý a progresivní vývoj politické situace v Československu donutil dne 30. 11. 1989 Karla Urbánka jednat s ministrem národní obrany armádním generálem Milánem Václavíkem¹³ o stažení zbraní a munice z útvarů LM a jejich uložení do skladů Československé lidové armády. Podle Urbánkových pokynů projednal Hlavní štáb Lidových milicí tyto otázky s příslušnými funkcionáři Generálního štábu (GŠ) ČSLA první prosincový den roku 1989. Ještě toho večera v Praze a od následujícího dne i v ostatních krajích byl na rozkaz ministra obrany zahájen odběr zbraní a munice od jednotek a štábů podle dohodnuté metodiky:

12 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 4, dopis náčelníka GŠ J. Nekvasila řediteli ÚDV V. Bendovi ze dne 8. 9. 1995.

13 ► Genplk. Milán Václavík (nar. 1928), komunistický ministr národní obrany ČSSR v letech 1985–1989, v listopadu 1989 navrhoval použít silové řešení.

- útvary ČSLA organizovaly odebrání zbraní přímo v závodních jednotkách LM,
- náčelníci okresních štábů LM se s veliteli útvarů ČSLA dohodli na časovém harmonogramu, na jehož základě zabezpečili zpřístupnění skladů LM a výdej zbraní,
- velitelé odsunových skupin ČSLA přebírali zbraně podle seznamů vedených u územních štábů, potvrzené seznamy sloužily jako doklad k likvidačním inventurám územních štábů a jednotek LM.¹⁴

Do 4. 12. 1989 byly ze skladů LM odvezeny nejdříve ruční zbraně, tzn. pistole, samopaly a kulometry včetně munice. Podobně, ovšem s delším časovým odstupem, došlo i na likvidaci těžkých zbraní – bezzákluzových kanonů, minometů a protiletadlových kulometů.

Veškeré odsuny zbraní a munice skončily v dohodnutých termínech, tzn. do 8. 12. 1989. Nedošlo k žádné vyhrocené situaci, např. že by některé jednotky LM odmítly svoji výzbroj dobrovolně odevzdat.

Stahování ostatního vojenského materiálu z milicionářských skladů začalo na základě pokynů z Generálního štábu ČSLA dne 11. 12. 1989 a skončilo zhruba k 20. 12. 1989.¹⁵ Vlastními silami a prostředky ho prováděly armádní útvary, přičemž na fyzicky odebraný materiál vystavovaly příslušné účetní doklady.



Při výcviku – obsluha protiletadlových kulometů

Zdroj: Novák, Miroslav a kol.: Pevná opora strany. Naše vojsko, Praha 1982.

14 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Závěrečná zpráva likvidační skupiny bývalého Hlavního štábu LM ze dne 31. 5. 1990.

15 ► Převzetí materiálu LM se řídilo nařízením náčelníka GŠ ČSA – 1. ZMO, čj. 00112/4-42 ze dne 8. 12. 1990.

Trochu kuriózní, ale mezi stovkami položek rovněž zaevidovaný materiál, jako bojové zástavy, prapory a kroniky, měl následující osud. Bojové zástavy krajských štábů LM včetně dokumentace byly odevzdány Vojenskému historickému ústavu v Praze. Prapory Bojových družin dělnické třídy NDR a Dělnických milicí MLR (včetně kronik) byly převedeny do Muzea Klementa Gottwalda. Do tamního muzejního depozitáře putovaly rovněž různé publikace, novinové články, fotografie a další dokumenty k historii LM.¹⁶ Ze skladů bývalých jednotek LM bylo ministerstvu vnitra nabídnuto mj. 122 kusů nechvalně proslulých ochranných štítů SNB, které již zcela jistě měly svůj „bojový křest“ za sebou.¹⁷

Činnost likvidační skupiny bývalého HŠ LM a nesrovnalosti v evidencích materiálu

Mimořádný sjezd KSČ dne 21. 12. 1989 rozhodl o rozpuštění tehdy již demilitarizovaných jednotek Lidových milicí a jejich příslušníky zprostil přísluhy. V té době již byla podstatná část milicionářského materiálu bezpečně uložena ve skladech ČSLA.

Z vybraných bývalých pracovníků Hlavního štábu LM byla sestavena čtyřčlenná likvidační skupina ve složení Otakar Maršoun, Antonín Unger, Květa Panošková a František Kašek.¹⁸ Skupina dostala za úkol zpracovat celostátní sumář jednotlivých materiálových položek, které pak sloužily potřebám Správy ústředního plánování GŠ ČSLA, garantu likvidace milicionářského majetku.

Bývalý HŠ LM řídil ostatní součásti Lidových milicí pouze metodicky, konkrétní odpovědnost za hospodaření s materiálem spadala na odpovědné pracovníky územních štábů a jednotek LM. Mezitím si však naprostá většina z těchto 240 placených bývalých funkcionářů LM našla nová zaměstnání. Likvidační skupina tak musela vyhledat všechny odpovědné pracovníky zrušených dvanácti krajských štábů LM v jejich bydlištích a dohodnout s nimi termíny konzultací likvidačních inventur s cílem zpracovat kompletní přehled předaného materiálu.

Likvidační skupina projednala během druhé poloviny ledna a počátkem února 1990 sumáře materiálových položek v jednotlivých krajích s bývalými funkcionáři LM. Zjištěné údaje se porovnály s výkazy Správy ústředního plá-

16 ► Sbírký zrušeného Muzea Klementa Gottwalda by měly být v současnosti deponovány v Muzeu dělnického hnutí v Praze-Vokovicích.

17 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 4, s. 326, Dopis MNO z června 1990 adresovaný JUDr. R. Sacherovi.

18 ► Pracovníci likvidační skupiny mj. zpracovali na požádání sekretariátu předsedy ÚV KSČ Ladislava Adamce podklad pro jeho odpověď ministru vnitra Richardu Sacherovi (22. 2. 1990) týkající se problematiky materiálové likvidace LM. Po zrušení státně administrativního (13.) oddělení ÚV KSČ a odchodu většiny jeho pracovníků do důchodu nebo na jiná pracoviště, převzali pracovníci likvidační skupiny LM rovněž agendu evidence přítomnosti zbývajících pracovníků na pracovišti.

nování GŠ ČSLA, kam předtím armádní útvarů posílaly hlášení o odvozu materiálu ze skladů LM. Vzniklé nesrovnalosti ve vykazovaných počtech likvidací skupina znovu konzultovala s odpovědnými funkcionáři bývalých územních štábů LM a průběžně řešila v příslušném dohledávacím řízení.

Zejména v počátcích likvidačního procesu materiálních zásob bývalých LM se především mezi neinformovanou veřejností objevovaly oprávněné obavy z možného zneužití milicionářské výzbroje. Tento strach však byl rovněž uměle přiživován a zveličován určitými zájmovými skupinami v rámci vnitropolitického boje. Ostře sledovanou položkou se stala např. ženijní munice. Skutečností zůstává, že ze skladů LM bylo armádě vydáno 13,3 tun plastické trhavy a více jak 7,5 tun normované nálože TNT. Žádná trhavina nechvalně proslulého typu Semtex vypátrána nebyla a záznam o hmotnosti předaných výbušnin dokonce převyšoval údaje v původní evidenci LM. Tento účetní nepořádek však nevylučoval možnost případného nezjistitelného zcizení výbušnin ještě před jejich řádným zaevidováním.

Útvary Československé armády (ČSA) převzaly od bývalých LM celkem 71 057 samopalů, 6 890 kulometů, 130 protiletectkých kulometů, 20 063 pistolí, 358 minometů, 149 bezzákluzových kanónů, 2 031 ručních granátů, 85 346 749 ostrých nábojů do ručních zbraní. Dále bylo převedeno 13 osobních vozidel, 687 osobních terénních automobilů, 453 nákladních terénních vozidel, 959 motocyklů, 1 obrněný transportér OT-64, 81 vozidel se spojovací technikou a další materiál. K tomu navíc hodnota odevzdaného výstrojního materiálu činila 31,5 mil. Kčs, proviantu více jak 1 mil. Kčs a zdravotnického materiálu více než 8,6 mil. Kčs.¹⁹

Při přejímání milicionářské výzbroje se objevily již zmíněné závažné nedostatky – rozdíly mezi skutečným a účetním stavem zbraní a munice. Československá armáda např. nepřevzala evidovaných 14 služebních pistolí, 11 signálních pistolí a 11 183 zaměřovacích nábojů do RPG-75.²⁰ Oproti tomu však ČSA navíc získala 3 malorážkové pistole, 2 samopaly, 604 ručních granátů a velké množství munice a trhavin.²¹

Problémy v evidenci jednotlivých položek se týkaly i v nedávné minulosti tolik diskutovaných a v nestabilních režimech zemí třetího světa značně oblíbených protitankových střel RPG-75. Vzhledem k nemožnosti spolehlivé interpretace několika odlišných armádních seznamů zbraní a munice převza-

19 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Návrh odpovědi na interpelaci poslance M. Malého, 25. 9. 1990, genmjr. Josef Střecha.

20 ► Protitankovou střelu RPG-75 vyráběla od roku 1975 do počátku 90. let bojkovická firma Zeveta.

21 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 4, Konečné hlášení o převzetí zbraní, munice a materiálu zrušených LM, 6. 6. 1990; ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Návrh odpovědi na interpelaci poslance M. Malého, 25. 9. 1990, genmjr. Josef Střecha.

té od LM není vyloučen evidenční přebytek ani deficit těchto protitankových systémů. Z toho vyplývá, že RPG-75 náhodně nalezená v roce 2001 v bezprostřední blízkosti letiště Ruzyně mohla pocházet z bývalého arzenálu LM. Mluvčí Policejního prezidia Ivana Zelenáková však dne 21. 11. 2001 informovala ČTK, že tato konkrétní zbraň patřila podle výrobního čísla do evidence MV.

Při odůvodňování příčin evidenčních odchylek zbrojního materiálu na bývalém HŠ a krajských štábech LM použila likvidační skupina i následující, dosti alibistický argument. Část zbraní prý mohla být již dříve odevzdána prostřednictvím oddělení SNB ministerstvu vnitra v souvislosti s opatřeními přijatými k realizaci novelizace zákona o zbraních a střelivu, popř. později s vyhlášením amnestie prezidenta ČSFR ze dne 16. 2. 1990. Ztrátu munice skupina dále zdůvodnila dlouhodobým neprováděním odpisů spotřeby střeliva, což představuje další z řady pochybení milicionářů proti tehdy platným předpisům. Oproti tomu v řadě případů převzala ČSA od LM větší množství munice, než kolik uváděly zavádějící milicionářské evidence.²²

O osudu převzatých položek ze skladů bývalých LM rozhodl ministr obrany, exkomunista Miroslav Vacek²³ koncem února 1990 následovně:

- doplnit potřeby ČSA,
- nabídnout FMZO pro účely vývozu,
- přebytečný a nevyužitelný materiál poskytnout ostatním ozbrojeným složkám, popř. společenským a zájmovým organizacím v ČSFR,
- vytěžit náhradní díly z materiálu navrženého ke zrušení, tzn. znehodnocení nebo s prošlou životností.

Z celkové hodnoty převzatého movitého milicionářského majetku ve výši 837 583 000 Kčs byl pro doplnění potřeb armády využit materiál v hodnotě 622 840 000 Kčs. Zásoby ve výši 214 743 000 Kčs byly z ČSA vyraženy formou převodů vlastnictví za úplatu i bezúplatně, případně zrušením. Ke konci května 1990 obdrželo ministerstvo obrany celkem 477 žádostí státních a družstevních organizací, dětského a mládežnického hnutí a soukromých osob o prodej, bezúplatné poskytnutí nebo o zprostředkování prodeje převzatého materiálu bývalých LM. Podle možností bylo naprosté většině žadatelů vyhověno a zásoby nejžádanějšího materiálu byly v podstatě vyčerpány.²⁴ Předmětem převodů však nebyly zbraně, munice, trhaviny, ani jiný materiál výzbrojního charakte-

22 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Informace o počtech převzatých zbraní a munice od LM, 29. 3. 1990. Bylo rozhodnuto uložit veškerou dokumentaci o převzetí zbraní a munice čs. armádou od bývalých LM do archivu ČSA po dobu 20 let.

23 ► Gen. Miroslav Vacek (nar. 1935) byl s poukazem na jeho pozitivní roli v listopadovém vývoji 3. 12. 1989 jmenován ministrem obrany a kvůli své negativní roli ve funkci byl naopak 17. 10. 1990 odvolán. Mezi důvody generálova odvolání patřila mj. kauza ztráty zbraní LM.

24 ► Ve smyslu vyhlášky č. 119/1988 Sb. O hospodaření s národním majetkem. ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Zpráva ČTK, nedatováno.

ru a do zahraničí nebyl oproti původním předpokladům rovněž žádný materiál odprodán.²⁵

Likvidační skupina bývalého HŠ LM ukončila svou činnost vypracováním závěrečné zprávy koncem května 1990, přičemž alibisticky konstatovala, že vyčerpala všechny možnosti k objasnění případných rozdílů mezi vykazovaným a skutečným počtem zbraní, munice a ostatního materiálu.²⁶

Ministr obrany Vacek informoval v červnu 1990 tehdejšího ministra vnitra, lidovce Richarda Sachera o zjištěných nesrovnalostech v počtech předaného milicionářského materiálu a žádal ho o dořešení problému přes MV s odkazem na to, že armáda již k tomu nemá žádné kompetence.²⁷

Rozdíly ve finančním vyčíslení

Prostřednictvím bezúplatného převodu vlastnictví poskytovala armáda bývalým LM jako tzv. jiné ozbrojené složce jen část materiálu.²⁸ ČSLA již nadále neručila za hospodaření s touto výzbrojí převzatou Lidovými milicemi ani neprováděla kontrolu evidence, neboť jí tuto činnost žádný právní předpis neorganizoval ani neumožňoval. Lidové milice tedy v oblasti hospodaření s majetkem vystupovaly jako samostatný právní subjekt.

Československá armáda proto nebyla oprávněna na přelomu 80. a 90. let vyžadovat od LM materiál, který by jí případně nevydaly. Armáda tak nesla odpovědnost jen za hospodaření s materiálem skutečně fyzicky převzatým od bývalých LM.

V důsledku tohoto systému tak ani ČSLA před rokem 1989 nevedla přehled o materiálu využívaném jednotkami Lidových milicí. Evidence zbraní LM tak plně spadala do kompetence bývalého ÚV KSČ a jednotlivých sekretariátů krajských a okresních výborů KSČ.

Pro hrubý finanční výpočet proto bylo použito pouze číselné srovnání operativní evidence bývalého HŠ LM a krajských štábů LM na jedné straně v porovnání se skutečně převzatými počty materiálu čs. armádou na straně druhé. Ekonomové provedli vyčíslení hodnoty pro potřebu Výboru lidové kontroly v platných cenách roku 1990. Výpočet museli v řadě případů kvalifikovaně odhadnout kvůli neúplnosti a značnému poškození materiálu. Diference mezi movitým majetkem evidovaným LM (939 070 000 Kčs) a hodnotou materiálu převzatého čs. armádou (837 583 000 Kčs) činila ke dni 13. 8. 1990 téměř

25 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Závazné sdělení pro orgány Federálního ministerstva kontroly, 9. 10. 1990.

26 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Závěrečná zpráva likvidační skupiny bývalého Hlavního štábu LM, 31. 5. 1990.

27 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Závazné sdělení pro orgány Federálního ministerstva kontroly, 9. 10. 1990.

28 ► Ve smyslu platných předpisů pro hospodaření s národním majetkem. Např. dle § 14 vyhlášky č. 119/1988 Sb. O hospodaření s národním majetkem.

101,5 mil. Kčs.²⁹ Tento stomilionový schodek v hospodaření milicionářů stále marně čeká spolu s výše uvedenými evidenčními nesrovnalostmi na řádné objasnění.

Značný rozdíl ve finančním vyčíslení materiálu LM fakticky vráceného do zásob ČSA a materiálu, kterým měly LM podle operativní evidence teoreticky disponovat, je způsoben použitou metodikou ocenění. Nižší hodnota armádou převzatých položek vyplývala z jejich neúplnosti a značného opotřebení, poškození nebo ztrát. Ceny takto méně hodnotného materiálu pak musely být v mnoha případech stanoveny pouze kvalifikovaným odhadem. Oproti tomu ohodnocení movitého majetku pouze podle písemné evidence LM bylo prováděno jako ohodnocení materiálu úplného a nepoškozeného, tedy v podstatě nového.³⁰ Tento způsob ocenění samozřejmě umožňuje spolehlivě zakrýt případné machinace.

Obávám se, že ekonomický nepořádek pramenící z bohorovnosti milicionářů, kteří se zřejmě domnívali, že jsou zde na věčné časy, by s odstupem času neobjasnila ani renomovaná auditorská firma. Každopádně žádná z odpovědných osob nebyla obviněna z hospodářské trestné činnosti, přestože v socialistickém Československu existovala na tento typ kriminality celá řada paragrafů.

Snaha o právní vyrovnání

S definitivní likvidací arzenálu bývalých LM však neochabl zájem zainteresované veřejnosti o problematiku právního (ne)ukotvení této „straničké armády“.

Středisko pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu při Ministerstvu spravedlnosti ČR podalo počátkem října 1994 oznámení o protiprávní existenci, činnosti a vyzbrojování Závodníků a posléze Lidových milicí v letech 1945–1989.³¹ Podezření ze spáchání trestné činnosti se mělo týkat nedovoleného ozbrojování (podle § 185 trestního zákona) LM, kterého se měli dopustit čelní straničtí a vládní představitelé komunistického režimu. Během prováděného šetření učinili oznámení totožného obsahu různé občanské iniciativy i fyzické osoby. Protože hrozilo promlčení tohoto trestného činu, zpracoval vzápětí vyšetřovatel Úřadu vyšetřování pro ČR plán úkonů, ve kterém nastínil tři možné verze výsledku šetření:

„1. Existence ZM a LM nebyla zákonně upravena a rovněž jejich vyzbrojování nebylo v souladu se zákonem:

29 ► Např. finanční hodnota materiálu třídy 04 (plastická trhavina, normované nálože a ostatní materiál) činila 1 540 622 Kčs.

30 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 7, Stanovisko k finanční hodnotě materiálu bývalých LM, 13. 8. 1990, Vysvětlivka k Protokolu o majetku LM, 27. 8. 1990.

31 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 5, Lidové milice – podezření ze spáchání trestného činu nedovoleného ozbrojování organizováním a vyzbrojováním LM.



Zasloužilí milicionáři mezi mládeží

Zdroj: Novák, Miroslav a kol.: Pevná opora strany. Naše vojsko, Praha 1982.

– určitý okruh osob lze trestně stíhat (do 29. 12. 1994),

– tento okruh osob svým jednáním nenaplnil znaky trestného činu.

2. Existence ZM a LM nebyla zákonně upravena, jejich vyzbrojování však bylo v souladu se zákonem.

3. Existence ZM a LM byla v souladu se zákonem, rovněž tak jejich vyzbrojování neodporovalo zákonu.³²

K objasnění tohoto složitého problému chtěl vyšetřovatel získat relevantní právní analýzu. V této věci děkan Právnické fakulty UK slíbil zprostředkovat vypracování znaleckého posudku na katedře státního práva PF UK stejně jako ředitel Ústavu státu a práva AV ČR. Státní zástupce však rozhodl, že příbrání těchto odborných pracovišť pro posouzení věci je neodůvodněné a hodnocení právních otázek má plně spadat do kompetence orgánů činných v trestním řízení.

32 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 10, Plán vyšetřování ve věci podezření ze spáchání trestného činu nedovoleného ozbrojování, ke kterému mělo dojít vznikem, organizováním, vyzbrojováním a činností Závodních a Lidových milicí, 6. 10. 1994, pplk. Vlastimil Koželský.

Pouze z historického pohledu vypracovali posudek pracovníci Historického ústavu Armády ČR Jiří Bílek a Vladimír Pilát. Měli za úkol objasnit dvě základní otázky – jaké bylo postavení LM v rámci branného systému v návaznosti na činnost ostatních ozbrojených složek a jaký byl způsob fungování LM v rámci činnosti branného systému, zejména způsob zajišťování bojeschopnosti těchto jednotek. Na tyto otázky však nelze podle obou vojenských historiků odpovědět jednoznačně, a proto svůj historický přehled ponechali bez právního posouzení, které stejně přísluší jen legislativním expertům.

Protože se dosavadním šetřením stále nedařilo zdokumentovat formu zavinění stíhaných osob v rámci trestného činu nedovoleného ozbrojování, požádal vyšetřovatel o vysvětlení některé bývalé vysoké komunistické činitele.

K LM postupně vypovídali bývalí předsedové vlád Jozef Lenárt,³³ Lubomír Štrougal³⁴ a Ladislav Adamec,³⁵ dále Svatopluk Potáč,³⁶ Milouš Jakeš, Rudolf Hegenbart,³⁷ býv. vedoucí pracovníci MNO a ČSLA – Karel Rusov,³⁸ Miloslav Blahník,³⁹ Miroslav Vacek, Miloš Ostádal,⁴⁰ Ferdinand Hanzal⁴¹ a bývalý náčelník HŠ LM Miroslav Novák. Vzhledem k vážnému zdravotnímu stavu bylo upuštěno od původně požadovaného vysvětlení bývalého ministra národní obrany Milána Václavíka.

Výpovědi bývalých komunistických prominentů se víceméně shodovaly ve dvou zásadních otázkách: i když nebyly LM zahrnuty do branného systému, přesto se s nimi jako se součástí tohoto systému počítalo. A přestože LM vznikly na základě stranického rozhodnutí, a nikoli zákonným aktem, jejich činnost a působení dodatečně právně upravoval zákon O Národní bezpečnosti, později zákon o Sboru národní bezpečnosti a řada dalších norem.

Podle následného stanoviska vyšetřovatele tak nešlo ze způsobu vzniku a následného působení LM do roku 1989 vyvozovat trestně právní následky, neboť uvedený fakt nezakládá žádnou trestní odpovědnost, nýbrž pouze odpovědnost společensko-morální.

33 ► Jozef Lenárt (1923–2004), člen předsednictva ÚV KSČ, do roku 1988 první tajemník ÚV KSS a zároveň velitel LM na Slovensku.

34 ► Lubomír Štrougal (nar. 1924), předseda federální vlády ČSSR v letech 1970–1988.

35 ► Ladislav Adamec (nar. 1926), předseda vlády ČSSR v letech 1988–1989.

36 ► Svatopluk Potáč (nar. 1925), předseda Státní plánovací komise, ve funkci místopředsedy vlády ČSSR v letech 1981–1988, dlouholetý předseda Státní banky československé.

37 ► Rudolf Hegenbart (nar. 1935), vedoucí oddělení státní administrativy ÚV KSČ v letech 1988–1989.

38 ► Karel Rusov (nar. 1924), náčelník Generálního štábu ČSLA v letech 1968–1979, I. náměstek MNO.

39 ► Miloslav Blahník (nar. 1927), náčelník Generálního štábu ČSLA v letech 1979–1987.

40 ► Miloš Ostádal (nar. 1930), náčelník Správy raketového a dělostřeleckého vyzbrojování v l. 1984–1990.

41 ► Ferdinand Hanzal (nar. 1926), náčelník Hlavní technické správy ČSLA v letech 1976–1983, zástupce ministra národní obrany pro výzbroj.

Vyzbrojení milicionářů bylo prováděno na základě politického rozhodnutí ÚV KSČ zpočátku ze skladů ministerstva národní bezpečnosti a od roku 1952 ze skladů armády. Požadavek na vybrané zbraně byl předkládán totalitní československé vládě a v pětiletých cyklech schvalován komunistickým parlamentem. Úmysl porušit zákon, kdy řada právních norem Lidové milice uváděla a nepřímou počítala i s jejich vyzbrojením, je údajně neprokazatelný. Hypoteticky by se rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ dala posoudit jako návod k trestnému činu nedovoleného ozbrojování, to však znamená zjištění pachatele trestného činu a taková trestně odpovědná osoba z důvodu absence zavinění schází. Tato konstrukce však rovněž předpokládá personifikování rozhodnutí na jednotlivé členy ÚV a prokázání, že pro tato rozhodnutí hlasovali konkrétní jedinci. Žádné takové listinné důkazy se však v archivních fondech ÚV KSČ nenacházejí. Vyšetřovatel tak tuto věc odložil usnesením ze dne 22. 12. 1994.⁴²

Neúspěšné pokusy o právní konfrontaci

Obvodní státní zástupce pro Prahu 1 však dne 27. 12. 1994 (těsně před ukončením promlčecí lhůty) věc zrušil a vrátil vyšetřovateli s tím, že usnesení je neodůvodněné a nezákonné. Podle státního zástupce vyšetřovatel dostatečně neobhájil právní závěr „*vzhledem k obsahu spisového materiálu*“.⁴³

Již o den později, 28. 12. 1994, sdělil vyšetřovatel Úřadu vyšetřování pro ČR obvinění Milánu Václavíkovi pro spáchání trestného činu nedovoleného ozbrojování.⁴⁴ Bývalý člen komunistické vlády byl viněn z toho, že v době od 10. 1. 1985 do 3. 12. 1989 jako ministr národní obrany ČSSR nařídil v rozporu s platnými zákony vydávání zbraní pro potřeby LM z prostředků ČSLA, což mu uložilo předsednictvo ÚV KSČ. Tento stranický orgán schválil dne 19. 6. 1986 plán materiálně technického zabezpečení LM, jehož nedílnou součástí byla realizace dodávky zbraní, střeliva a jiné techniky pro potřeby milicionářů v období 8. pětiletky (1986–1990).

Vyšetřovatel dále obvinil Miroslava Nováka, Jozefa Lenárta, Josefa Korčáka⁴⁵ a Lubomíra Štrougala. Ke stíhání Milouše Jakeše a Karla Hoffmanna⁴⁶ již nedošlo, neboť jim policisté nestihli sdělit obvinění před koncem promlčecí lhůty. Novák jako náčelník Hlavního štábu LM se měl trestného činu dopustit tím, že v rozporu se zákonem o zbraních a střelivu požadoval vyzbrojování LM

42 ► Podle § 159 odst. 1 trest. řádu. ÚDV-48/Vt-95, k. 5, Usnesení ze dne 22. 12. 1994, pplk. Vlastimil Kozelský.

43 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 5, Usnesení ze dne 27. 12. 1994, JUDr. Ondřej Lázna.

44 ► Podle § 185 odst. 2 písm. a), b), a odst. 3 písm. b) trestního zákoníku.

45 ► Josef Korčák (nar. 1921), člen PÚV KSČ, v letech 1970–1987 předseda vlády ČSR a místopředseda vlády ČSSR.

46 ► Karel Hoffmann (nar. 1924), tajemník ÚV KSČ, předseda Ústřední rady odborů v letech 1972–1987.

ve značném rozsahu (včetně hromadně účinných zbraní) prostřednictvím ministra obrany z prostředků ČSLA.⁴⁷ Korčákovi, Lenártovi a Štrougalovi kladl vyšetřovatel za vinu, že ministru obrany pomáhali v zajišťování vyzbrojování jednotek LM z prostředků armády. A to tím způsobem, že jako členové předsednictva ÚV, a v případě L. Štrougala též z funkce předsedy federální vlády, schválili plán materiálně technického zabezpečení LM na 8. pětiletku. To bylo kvalifikováno jako pomoc k trestnému činu nedovoleného ozbrojování.

Spisový materiál v této kauze byl v polovině června 1995 postoupen na nově zformovaný Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu z důvodu věcné a místní příslušnosti. Trestní stíhání obviněného Václavíka bylo ke dni 20. 9. 1996 zastaveno, neboť mu prezident republiky Václav Havel udělil milost z důvodu nevyлéčitelné nemoci. Z původně sedmičlenné skupiny obviněných zbyl pouze Lubomír Štrougal a někdejší hlavní velitel LM Miroslav Novák. Z různých důvodů totiž byli zbaveni obvinění kromě Milána Václavíka i Jozef Lenárt a Josef Korčák.

Vyšetřovatel ÚDV na základě pokynu státního zástupce z konce ledna 1997 překvalifikoval jednání pachatelů (za dodržení zásady totožnosti skutku) kvůli době, kdy mělo k protiprávnímu jednání dojít.⁴⁸ Forma zavinění stíhaných osob však stále zůstávala podle obvodního zástupce velmi sporná, takže hrozilo zastavení trestního stíhání. Na druhé straně žádná právní norma neupravovala existenci LM ani jejich vyzbrojování, a proto se na režim držení zbraní vztahoval Zákon č. 147/83 Sb., o zbraních a střelivu. Ve své době tato skutečnost nepochybně vykazovala společenskou nebezpečnost, a to i proto, že ozbrojené jednotky milicionářů podléhaly výhradně stranickému vedení.⁴⁹ V případě odsouzení tak mohly obviněné osoby počítat s trestem od 3 do 10 let vězení.

Jeden z argumentů hovořící pro zastavení trestního stíhání všech obviněných se opíral o operační plán ČSLA z roku 1977, který Lidovým milicím ukládal plnit operačně taktické úkoly a ničit výsadky nepřítele po jejich vysazení na území ČSSR.⁵⁰ Z toho vyšetřovatel ÚDV usoudil, že ač nebyly jednotky LM zákonem jednoznačně definovány jako ozbrojený sbor, rozhodně byly určeny k zajišťování obranyschopnosti republiky s pevně stanovenými cíly. Úkoly jim tak byly ukládány v souladu s opatřeními vycházejícími z ústavního zákona o Radě obrany státu.

47 ► Kvalifikováno jako trestný čin návodu k trestnému činu nedovoleného ozbrojování.

48 ► Dle zákona 140/61 Sb., jako trestný čin nedovoleného ozbrojování podle §185 odst. 1 písm. a) odst. 2 písm. a).

49 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, Obv. Miroslav Novák a spol. – vrácení vyšetřovacího spisu s pokynem k dalšímu řízení, JUDr. Ladislav Malovec, 28. 1. 1997, k. 10, s. 34.

50 ► V souladu se zněním ústavního zákona č. 10/1969 Sb. O Radě obrany státu byl dne 28. 12. 1977 přijat operační plán ČSLA.

Kromě obviněných vysokých komunistických státních a stranických činitelů vylechl vyšetřovatel celou řadu svědků z řad bývalých okresních a krajských funkcionářů LM. Tým pracovníků ÚDV rovněž provedl pátrání v řadě archivů za účelem opatření důkazního materiálu. Nebyly však nalezeny žádné účetní předávací protokoly či doklady dokumentující pohyb zbraní či střeliva od armády do milicionářských skladů. Podařilo se identifikovat až dokumenty potvrzující předání zbraní od zrušených LM zpět k čs. armádě v roce 1990.

Z vyhodnocení svědeckých výpovědí vyšetřovatel ÚDV konstatoval, že obvinění bývalí funkcionáři vykonávali svoji činnost v systému ozbrojených sil ČSSR v souladu se zněním historické studie Jiřího Bílka a Vladimíra Piláta. Komunističtí představitelé tak údajně jednali v souladu s Ústavou ČSSR, ústavním zákonem č. 10/1969 Sb. o Radě obrany státu a v neposlední řadě s uzákoněným pětiletým plánem MTZ přijatým Federálním shromážděním. Obvinění pak podle mínění vyšetřovatele byli povinni taková rozhodnutí plnit a ve své působnosti řádně zajišťovat.

Vyšetřovatel dále uvedl, že objektem trestného činu stíhaného skutku je zájem společnosti na tom, aby nikdo bez povolení nevlastnil nebo nepřechovával zbraň nebo zbraně hromadně účinné. A to z důvodu ochrany občanů proti možnému ohrožení života a zdraví, které by pro ně vyplývalo z nekontrolovaného držení střelných zbraní, střeliva a výbušnin. Tento znak údajně ve všech důsledcích naplněn nebyl, neboť sami milicionáři zbraně v přímém držení neměli. Ty byly uloženy a zabezpečeny proti možnému zneužití buď v trezorových místnostech v podnicích, či ve zbrojních skladech vojenských útvarů. K vydávání zbraní docházelo pouze v souladu s plánovanými úkoly činnosti LM, např. při pravidelných střelbách, taktických cvičeních v součinnosti s ČSLA, dále při opatřeních, kdy byli milicionáři povoláváni v rámci zákona o SNB.⁵¹

Podle závěrů vyšetřovatele ÚDV nebyla také naplněna objektivní stránka stíhaného trestného činu. Vyšetřovatel se totiž odvolával na v minulosti platné zákonné normy, které již existující jednotky LM začleňovaly mezi ozbrojené sbory a pověřovaly je jednotlivými úkoly. Obviněným nebylo prokázáno, že by jednali v jiném zájmu než v zájmu obrany republiky a už vůbec ne s úmyslem vyzbrojit předem neurčený počet osob, kterým by tyto zbraně byly či mohly být poskytnuty k užití dle vlastního uvážení, a to v rozporu se zákonem č. 147/1983 Sb. o zbraních a střelivu. Z provedeného dokazování nelze ani dovodit, že by mezi jednáním obviněných a následkem, to jest vyzbrojením jednotek LM zbraněmi, byla dána příčinná souvislost.

51 ► § 51 zákona č. 40/1974 Sb. Povolávání přísl. LM k plnění úkolů SNB bylo podrobněji upraveno Vyhláškou FMV č. 67 z 28. 10. 1977, kde je stanoveno, že přísl. LM se pro mimořádné případy povolávají k plnění úkolů SNB při udržování veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti uvnitř státu. Zde vystupují pod jednotným velením a nikoliv samostatně. Je zde upraveno použití mírnějších prostředků a zbraní milicionáři.

Vyšetřovatel ÚDV tedy neprokázal, že se obvinění Štrougal a Novák (dříve i Lenár a Korčák) dopustili stíhaného trestného činu, ať už ve formě návodu nebo ve formě pomoci k trestnému činu nedovoleného ozbrojování.⁵² Na základě tohoto úsudku tedy vyšetřovatel dne 30. 10. 2000 rozhodl o zastavení trestního stíhání.⁵³

Opačný názor však měl ministr spravedlnosti JUDr. Jaroslav Bureš, který podal v neprospěch obviněných dne 7. 5. 2001 stížnost pro porušení zákona proti výše uvedenému usnesení vyšetřovatele ÚDV. Ministr spravedlnosti přitom poukázal na neexistenci zákonné právní úpravy, která by vznik a existenci LM legalizovala.

Na neveřejném zasedání Nejvyššího soudu ČR v Brně dne 10. 7. 2001 však předseda senátu J. Engelmann stížnost ministra Bureše pro porušení zákona zamítl.⁵⁴ Senát se odvolal na celou řadu komunistických vyhlášek, nařízení a směrnic, stejně jako na některá ustanovení zákonů (např. č. 40/1974 Sb. o Sboru národní bezpečnosti), která zmiňovala činnost a existenci LM, a tím tedy i jejich místo v bezpečnostním aparátu ČSSR. Rovněž z uzákoněného vedoucího postavení KSČ ve společnosti je údajně možné následně odvodit pravomocná rozhodnutí týkající se LM.

Pokud nebyla existence LM podle Nejvyššího soudu ČR upravena samostatným zákonem, ale zákonodárny sbor přiznával Lidovým milicím prostřednictvím zákonů určité postavení, bylo jim oficiální cestou umožněno vyvíjet specifickou, zákonodárci schválenou činnost. I v tom případě, že Lidové milice vznikly v podstatě na základě rozhodnutí stranických orgánů, a nikoli prostřednictvím zákona.

Při hodnocení důkazů ve vztahu ke sděleným obviněním nelze rovněž podle Nejvyššího soudu ČR přehlédnout již zmíněné zákony o SNB a o zbraních a střelivu, které s Lidovými milicemi reálně počítaly a jim také svěřovaly plnění úkolů Sboru národní bezpečnosti.⁵⁵ Odvozeně od toho také přiznávaly stejná práva pro milicionáře stejně jako pro příslušníky SNB, tj. i podmínky použití zbraní.

Existence LM nebyla pouze dílem exekutivních orgánů a jejich prostřednictvím projevené politické vůle nejvyšších stranických představitelů, ale byla nepřímou umožněna zákonodárnou mocí. Federální shromáždění totiž přijalo rovněž Zákon č. 162/1969 Sb., o vyznamenání „Za zásluhy o Lidové milice“. S ohledem na uvedené skutečnosti se tak Nejvyšší soud ČR ztotožnil se závěry vyšetřovatele ÚDV, kterými bylo zastaveno trestní stíhání obviněných.

52 ► Podle § 10 odst. 1 písm. b), c), k § 185 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. a) tr. zákona.

53 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 10, Usnesení ze dne 30. 10. 2000, pplk. Mgr. Josef Pospíšil.

54 ► ÚDV, ÚDV-48/Vt-95, k. 1, Protokol o neveřejném zasedání, 10. 7. 2001.

55 ► Zákon č. 40/1974 Sb. o Sboru národní bezpečnosti a zákon č. 147/1983 Sb. o zbraních a střelivu.

Přestože se úsudky právních expertů ve věci nedovoleného ozbrojení LM mohou, jak vidno, diametrálně lišit, je s podivem, že nikdo nebral v potaz samotnou negativní historickou roli Lidových milicí. Je zřejmá zejména z období tvrdých zásahů proti demonstrantům. Lidové milice byly například nasazovány k rozeznání demonstrací v srpnu 1969, přičemž neidentifikovaní milicionáři způsobili svojí střelbou smrt dvou mladých lidí v Praze a jednoho člověka v Brně. LM se účastnily desítek dalších násilných akcí zejména v letech 1988–1989 a podílely se také na rozhánění demonstrací během tzv. Palachova týdne v lednu 1989.

Na tuto tragickou úlohu LM v našich dějinách nebraly senáty ohled a „bitvy“ právníků se omezily na suchý výklad a interpretaci zákonů. Obviněným vysokým představitelům KSČ však bylo jako vedoucím politickým, potažmo stranickým, činitelům naprosto jasné, že disponují ozbrojenými jednotkami, které nemají pro své fungování zákonný podklad.

„NÁRODU JSEM VŽDY VĚRNĚ SLOUŽILA A VĚDOMĚ NIKOMU ŠKODU NEUČINILA.“

FRANTIŠKA ZEMINOVÁ¹ (1882–1962)

/ Tomáš Bursík

„... v nepaměti zmizí rázem vše/jak malba mokrou houbou setřena...“

Aischylos: Oresteia

Dějiny české a slovenské politické scény jsou poměrně chudé na výrazné ženské osobnosti, jež by zanechaly výrazný otisk svého působení v paměti naší nedávné minulosti. Jsou však čestné výjimky, které toto tvrzení vyvracejí. A jednou z nich je postava Františky, Fráni, Fanynky, Fanuše, Fanky Zeminové. Žila, trpěla a snad i umírala s přesvědčením, že za práci pro vlast se neplatí. Za svoji činnost ve prospěch Československé republiky ji třídní komunistická justice „odměnila“ 20 roky žaláře.²

Františka Zeminová se narodila 15. srpna 1882 v Dolních Chvatlinách na Kolínsku jako nejmladší z dvanácti dětí. Její rodiče, rolníci, vlastnili hospodářství o výměře necelých 14 hektarů a po celý svůj život těžce pracovali v zemědělství. Malá Františka po vychození obecné školy odešla do Prahy, kde pokračovala v povinné školní docházce na měšťanské škole. Již od roku 1892 se v Praze usídlila trvale. Následně ještě vystudovala obchodní školu. V té době žila u své sestry, které vypomáhala v žehlárně. Ve svých šestnácti letech vstupuje do národně sociální strany. Okamžitě je pohlcena vírem událostí tehdejší doby...

Po vstupu do strany se ihned velice aktivně zapojuje do činnosti odboru žen. Veřejnosti je program ženského odboru strany představen pod heslem „Pro národ, svobodu – pro člověka lidská práva – to je program naší práce“.³ Nadaná, „nikým a ničím nespoutaná“ a pracovitá Fráňa Zeminová se stává jeho živým ztělesněním. Měla řečnický talent i schopnost psát srozumitelně o důležitých věcech. „Starší pamětníci vyprávějí o skutečných bitkách na schůzích mezi národně sociálními dělníky a sociálními demokraty podléhajícími tehdy vídeňskému a berlínskému komandu německých sociálních demokratů. Líčí, jak mladistvý temperament Zeminové přímo fascinoval posluchače, když hlásala nesmiřitelné nepřátelství k Vídni a habsburské monarchii, zdůrazňujíc nutnost svobody a boje za samostatnost národa.“⁴

Fráňa Zeminová neustále hovoří a snaží se prosazovat realizaci oprávněných sociálních a politických požadavků českých žen. Několikrát se dostává do střetu s rakouskou policií pro urážky císařského domu, pro pobuřování a protistátní výroky. Časopis národně sociálních žen Ženský obzor je pro svůj obsah často celý zkonfiskován.

1 ► V literatuře se často vyskytuje i jako Zemínová.

2 ► Za nezištnou pomoc při psaní tohoto textu děkuji Petru Kouroví a Pavlíně Formánkové.

3 ► Klátil, František: *Republika nad stranami*. Praha, Melantrich 1992, s. 182.

4 ► Šmejcová, Milena: *Dílo Fráni Zeminové*. In: Buřiči a tvůrci. *Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy. Památník k padesátému výročí svého vzniku 1897–1947* vydala Československá strana národně socialistická. Praha 1947, s. 175–192.

V roce 1901 je založena Zemská jednota pracujících žen a dívek, která si získá značně autonomní postavení uvnitř strany. Po celých Čechách jsou zakládány její pobočky, které dále šíří osvětu o postavení žen a jejich právech a požadavcích, zabývají se odborářskými otázkami, kulturní činností a politickou výchovou. V roce 1902 národně socialistické ženy podávají petici zemskému sněmu a žádají o zřízení bezplatných zprostředkovatelen práce a útulků pro nezaměstnané ženy. Společně s muži jsou zakládány odborové organizace textilaček, krejčovských, obchodních pomocnic atd. S požadavky na sociální zrovnoprávnění žen s muži přicházejí také požadavky na jejich politické zrovnoprávnění.

V roce 1905 vzniká Výbor pro volební právo žen. Již ze samotného názvu vyplývá, že jeho prvním úkolem se stalo probudit zájem, a to nejen žen, ale i mužů, o tuto otázku. Znamenalo to přednášet, psát články, agitovat, pořádat veřejné schůze a získat pro věc aktivní politiky. I zde se, vedle již respektované a vážené Františky Plamínkové, výrazně uplatní řečnický talent Fráni Zeminové. Na mohutné manifestaci za všeobecné volební právo na Bílé hoře vystoupí na tu dobu s ojedinělým a odvážným projevem: „*Kdyby udeřila historická hodina a my ženy měly možnost rozhodovat o osudech národa, pak nedovolíme nikdy, aby na trůn český zasedli Falcští, nedovolíme aby na něm zůstali Habsburkové, ale budeme prosazovat zřízení svobodné republiky, pro kterou vychováme všechnu mysl a všechna srdce lidu!*“⁵ V roce 1910 byla za svou protihabsburskou činnost krátce vězněna.

Františka Zeminová pracuje jako úřednice v Kobrově nakladatelství. Na majitele nakladatelství, pana Salače, je činěn nátlak, aby F. Zeminovou pro její postoje a protirakouské názory nezaměstnával. Samotné Fráně Zeminové je pražským místodržitelstvím a vídeňským ministerstvem obchodu zamítnuta žádost o udělení samostatné knihkupecké koncese.

Po vypuknutí první světové války je F. Zeminová policejně vypovězena do své rodné obce. Nezůstává však s rukama v klíně. V Praze se účastní důvěrných porad, podílí se na šíření protirakouských nálad. Po roce 1917 jsou její projevy zaměřeny proti válce, staví se za samostatnou existenci českého národa, podílí se na organizování „hladových“ demonstrací žen. Při projevu u příležitosti padesátých narozenin Václava Klobáče prorokuje F. Zeminová brzký pád monarchie a v květnu 1918 z balkonu Národního divadla mj. provolává Československou republiku a T. G. Masaryka jejím prezidentem.⁶

5 ► Šmejcová, Milena: Dílo Fráni Zeminové. In: Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy. Památník k padesátému výročí svého vzniku 1897–1947 vydala Československá strana národně socialistická. Praha 1947, s. 175–192. Srovnej: Klátil, František: Republika nad stranami. Praha, Melantrich 1992, s. 57.

6 ► Kocian, Jiří: Z galerie našich politiků – Františka Zeminová. In. Lidová demokracie, L, 12, 1994, s. 7.

V letech 1918–1938 a 1945–1948 je poslankyní Národního shromáždění, místopředsedkyní strany a zastává i pozici místopředsedkyně poslaneckého klubu. František Klátíl, významný novinář a politik Československé strany národně socialistické, o mnoho let později o Fráně Zeminové napíše, že její životopis lze s trochou zjednodušení shrnout do dvou vět: „*Je jedna z dvanácti dětí, a když dospívá, několik let pracuje v Kobrově nakladatelství v Praze, snad jako dělnice, nebo písarka. A potom hned strana – po celý dlouhý její bouřlivý život jen strana a zhola nic jiného*“. Klátíl ji ale poklonu skládá i jinak: „*Do politického života v samostatném státě vstupuje již jako žena zralá, zkušená a zasloužilá, ale zase s jazykem jako meč a temperamentem nezkrotným. O poslanecký mandát zpravidla musí bojovat každý, kdo v poslancování vidí vrchol životního blaha. Zeminová je z těch mála lidí, kteří o svůj poslanecký mandát nikdy bojovat nemusí – vůči straně je v pozici, že nikoli ona, ale strana ji musí žádat, aby přijala kandidaturu.*“⁷ Ona sama za svoje největší životní lásky označila politiku a přírodu; ráda chodila do divadla a četla knihy.

Tehdy se Národní shromáždění stávalo i kolbištěm, kde se na řečníky křičelo, vzduchem létaly nadávky a urážky. Fráňa Zeminová s pověstí nejhůšší političky té doby se zde jistě cítila jako kapr ve vodě. Sama na půdě Národního shromáždění, na stránkách periodik a při nesčetných schůzích na mnoha místech Československé republiky hájí nadále nejen odůvodněné požadavky žen, ale i zájmy zemědělců, drobných živnostníků, staví se za práva legionářů, vytrvale upozorňuje na nedostatky v zásobování, ve zdravotnictví, ve školském systému atd. Velikou pozornost i nadále věnuje odborovému hnutí a činnosti žen v něm.

Za první republiky se rovněž diskutovalo o postavení katolické církve a o její odluce od státu. Dlouho se připravovala smlouva s Vatikánem, tzv. konkordát. Antiklerikálně zaměřená Fráňa Zeminová, pověstná svou prostořekostí při této příležitosti pronesla v parlamentu větu, kterou pobavila národ, ovšem téměř k nepříčetnosti dovedla některé poslance za lidovou stranu: „*Bude-li Svátá stolice tvrdá, dáme jí šaratici*.“⁸ A nejen to: byla to ona, jež 30. září 1919 předlo-

7 ► Klátíl, František: *Republika nad stranami*. Praha, Melantrich 1992, s. 182 a 186.

8 ► Koura, Petr – Kudrys, Milan: *Františka Zeminová*. In: *Český rozhlas 6, cyklus Potréty*, 16. 9. 2006.

Julius Firt ve svých pamětech vzpomíná, že parlamentní zpravodaj Lidových novin Zdeněk Bořek Dohalský, který poslouchal poslanecké projevy v poslanecké sněmovně řadu let, se bavit tím, že s potěšením imitoval některé ministry a poslance. Fráňa Zeminová byla jeho častým objektem: „*Dohalský dokázal však i předvést dialog, který se nikdy neodehrál. Takové bylo například jeho parádní číslo – politická diskuse o Hitlerovi mezi ministrem Spinou a poslankyní strany národně socialistické Fráňou Zeminovou. Spina hovořil čistou, naučenou, profesorskou češtinou s častým et cetera a samozřejmě s ráčkováním; jeho argumenty patřily vesměs do oblasti intelektuální. Fráňa Zeminová odpovídala jadrným zemitým jazykem populární a účinné táborevé řečnice. Byla rozkoš takový výstup Dohalského posluchať.*“ Firt, Julius: *Knihy a osudy*. Brno, Atlantis 1991, s. 44.

žila v parlamentu návrh na zrušení veřejných domů, přísné stíhání tajné prostituce, zavedení povinného hlášení a léčení pohlavní nákazy. Kuplířství tehdy prohlásila za jeden z nejtěžších zločinů. Chtěla, aby veřejné domy byly přestavěny na byty pro legionáře, studenty a sociálně potřebné lidi. Majitelé hotelů vystavila hrozbě ztráty koncese, pokud by vyšlo najevo, že se obohacují z prostituce. V této snaze však nebyla úspěšná.⁹

Svému veřejnému působení obětovala značnou část soukromého života. Nikdy se neprovdala a neměla vlastní děti. Přes svou obrovskou aktivitu pečovala až do roku 1924 o svou matku a churavou sestru. Finančně zajistila rodinu po svém bratrovi, který zemřel na následky pracovního úrazu. Teprve po smrti matky si pořídila vlastní byt – jeden pokoj s kuchyní: „*V tomto ohledu jsem byla jistě nejskromnější politický předák,*“ vzpomínala později ve vězení.¹⁰ Svými aktivitami se výborně doplňovala s Františkou Plamínkovou. Ta československé ženské hnutí skvěle reprezentovala v zahraničí. Jako by byly dvěma stranami jedné mince a v mnohém si byl podobný i tragický závěr jejich životů.

V prosinci roku 1929 při prvním vystoupení Klementa Gottwalda za řečnickým pultem poslanecké sněmovny, ve kterém hovořil o tom, jak se komunisté jezdí do Moskvy učit likvidovat „třídní nepřátele“, to byla Fráňa Zeminová, jež žádala, aby mu bylo odejmuto slovo.¹¹ V průběhu narůstajícího nacistického nebezpečí Zeminová varuje před rozpínavostí henleinovců; navštěvuje pohraničí. Po jeho záboru na podzim roku 1938 se angažuje v pomoci lidem, jež přišli o veškerý svůj majetek. Politicky se stahuje do ústraní. Jako přesvědčená demokratka se neztotožňovala s negativními změnami politického systému období tzv. druhé republiky. K tomu, že přežila druhou světovou válku a unikla pronásledování ze strany nacistického režimu, pomohlo i to, že byla prohlášena za mrtvou. V Českém slově tehdy byla uveřejněna informace o úmrtí její švagrové, rovněž Františky Zeminové. V době okupace navštěvovala rodiny popravených činníků strany. Snažila se všemožně pomáhat perzekvovaným rodinám. Na samotném konci války spoluzakládala ilegální Revoluční výkonný výbor Čs. strany národně socialistické.¹² V květnových dnech roku 1945 je to ona, kdo povolává Petra Zenkla předsedou strany na shromáždění v pražské Lucerně.¹³

I po skončení války nadále zůstává věrná ženské otázce. Spolu s dalšími ženami v národně socialistické straně (především s M. Horákovou) připravuje osnovy zákonů, které mají například zajistit, aby byly ženy v domácnosti v ob-

9 ► Koura, Petr – Kudrys, Milan: Františka Zeminová. In: Český rozhlas 6, cyklus Potréty.

10 ► Národní archiv (dále jen NA), f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) – neuspoř., vězeňský spis Františky Zeminové.

11 ► Koura, Petr – Kudrys, Milan: Františka Zeminová. In: Český rozhlas 6, cyklus Potréty.

12 ► Kocian, Jiří: Z galerie našich politiků – Františka Zeminová. In: Lidová demokracie, L, 12, 1994, s. 7.

13 ► Klátil, František: Republika nad stranami. Praha, Melantrich 1992, s. 347.

lasti nemocenského a penzijního pojištění zabezpečeny podobně jako ostatní pracující lidé. V roce 1947, u příležitosti padesátého výročí existence Československé strany národně socialistické, se k ženské otázce Fráňa Zeminová opět vrátí: „*U nás se nikdy nevyčerpávala otázka ženská otázkou mzdovou a materiální. Svoboda politická, nezávislost státní, odpovědnost občanská, spravedlnost sociální a touha po demokracii hospodářské šla ruku v ruce s bojem o světový mír, o mravnost v životě soukromém i veřejném, o lásku a úctu k manželství, dobru, uvědomělou výchovu nových pokolení, o zajištěnou a spokojenou rodinu. Povznesly jsme v národě vysoko úctu k ženě-matce a sejmuly jsme kletbu zneuznání z nekonečné práce ženy-hospodyně. V plné šíři a hloubce zapojily jsme ženy do proudu celkového života. Není ještě všechno takové, abychom mohly býti spokojeny. Mnohé a mnohé máme na papíře, ale v životě soukromém a i veřejném žena stále ještě čeká na svoje revoluční dekrety. Co však lze zaručiti je fakt, že ženy již nikdy neklesnou do bezvýznamnosti.*“¹⁴

Stále se aktivně zapojuje do činnosti Ženské národní rady (existující již od r. 1923) i do nově vzniklé Národní fronty žen, která je však díky KSČ daleko více zpolitizovaná. Jsou jí dalece vzdáleny metody, jimiž se k moci dere Komunistická strana Československa. Velmi si proti sobě popudila komunisty svou replikou na jedné schůzi v září 1945, kde se z publika ozvalo: „*Ať žijou Sověti!*“ Zeminová, když utichl, spíše sporadický, potlesk, dodala: „*Ano, ale ze svého!*“¹⁵ Nebála se kritizovat ani své spolustraníky, kteří šli velmi na ruku politice KSČ. Např. v roce 1947 interpelovala spolu s Jaroslavem Stránským ministra Václava Kopeckého za cenzurování projevu prezidenta Edvarda Beneše, z něhož byla na zásah cenzorů vypuštěna pasáž o totalitě.¹⁶

Po komunistickém puči v únoru 1948, na poslední schůzi poslaneckého klubu národních socialistů ve starém složení, jí tekly po tvářích slzy beznaděje.¹⁷ Poté se stáhla do soukromí. V téměř šedesáti šesti letech se jí již nedostávalo tolik sil pro silnou oponenturu. Dovolím si na tomto místě malou odbočku. Domnívám se, že tehdejší špičky KSČ v čele s Klementem Gottwaldem měly zcela jasno, jakým směrem by se měl ubírat politický a hospodářský vývoj v Československu. Sice již těsně po válce komunisté hovořili o specifické svébytné československé cestě k socialismu, ale je ovšem otázkou, co si pod tímto termínem představovali a zda již tenkrát nelhali do očí nejen svým kolegům z jiných politických stran, ale i všem obyvatelům Československa. Osob-

14 ► Zeminová, Františka: Přínos československých žen k svobodě národa a k jejich rovnoprávnosti. In: Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy. Památník k padesátému výročí svého vzniku 1897–1947 vydala Československá strana národně socialistická. Praha 1947, s. 28–42.

15 ► Zábránová, Jiřina: Ohlédnutí. Praha, Torst 1994, s. 189.

16 ► Koura, Petr – Kudrys, Milan: Františka Zeminová. In: Český rozhlas 6, cyklus Potréty.

17 ► Klátil, František: Republika nad stranami. Praha, Melantrich 1992, s. 328.

ně se domnívám, že tomu tak bylo. Komunisté velmi dobře věděli, co chtěli: „Dojít k mocenskému monopolu v ,sovětské republice, socialistickém státě‘ pokud možno mírovou cestou, ale počítat i s revolučním zvratem.“¹⁸

Na shromážděních před květnovými volbami v roce 1946 neustále opakovali, že sovětské metody se v ČSR opakovat nebudou. Až do léta roku 1948 se zdá, jakoby o této „iluzi“ chtěli přesvědčovat nejen sebe, ale i politiky z poražených stran. Svědčí o tom i svědectví Františka Přeučila, jedné z obětí monstrprocesu s Miladou Horákovou a spol., který na konci šedesátých let vzpomínal na rozhovor s komunistickými funkcionáři po únorových událostech, jenž se týkal možné budoucnosti Čs. strany národně socialistické: „[Sdělovali mi, že] není žádného důvodu k tomu, abych já nebo kdokoliv z druhých funkcionářů strany národně socialistické odcházel z politického a veřejného života [...] Je jenom třeba vyčkat nějaký čas, než se vzruch kolem akčních výborů uklidní, a pak se všichni opět budou moci zapojit do práce, protože té bude zapotřebí. [...] Obdobný rozhovor jsem měl i s předsedou sněmovny Jožkou Davidem, který mně navíc připomněl, že strana národně socialistická nebyla ani rozpuštěna, ani zakázána a forma jejího ,obrození‘ akčními výbory je čin revoluční, který nutno chápat jako formu dokončení revoluce, ale s každým z dosavadních politiků se počítá.“¹⁹

Je otázkou, čemu opravdu komunisté věřili a co si pod termínem socialismus představovali. Vždyť oni sami s ním neměli, kromě té sovětské-totalitní, žádnou jinou zkušenost. Faktem zůstává, že od rezoluce Informbyra k Jugoslávii v červnu roku 1948 vede přímá cesta k definitivnímu podřízení se velmoenské politice SSSR a Stalinovi, jemuž si nikdy nedovolili oponovat. Je nastolena cesta teroru k iluzorním „světým zítkům“.

I v kruté době zůstávala Fráňa Zeminová pro mnohé autoritou a nadějí, mnozí za ní chodili pro radu. V době silícího komunistického teroru na přelomu let 1948–1949 má vážné výhrady k myšlence založení jednotného socialistického opozičního hnutí na ilegální bázi: „Někteří národně socialističtí funkcionáři totiž zastávali názor, že by bylo účelné vytvořit jednotnou socialistickou stranu sloučením se sociálními demokraty, kteří nevstoupili do KSČ. Vycházeli přitom z přesvědčení, že sociální demokraté, kteří odmítli sloučení s KSČ, nebo byli pro ni nepřijatelní, jsou politicky blízcí národně socialistickému programu. Pro jednotnou stranu se vyslovovali A. Kleinerová, A. Šulík, J. Nestával, zpočátku M. Horáková, důsledným odpůrcem byla F. Zeminová.“²⁰

V listopadu 1949 je na základě lživých, nepravdivých, polopravdivých a vykonstruovaných obvinění zatčena Státní bezpečností (StB). Prošla si mar-

18 ► Hejl, Vilém: Zpráva o organizovaném násilí. Praha, Universum 1990, s. 11.

19 ► NA, f. Generální prokuratura – neuspoř., M. Horáková a spol., čj. II-3 Vg 1–69, svazek 1, výpověď Františka Přeučila, s. 59.

20 ► Kaplan, Karel: Největší politický proces „M. Horáková a spol.“. Brno, Doplněk 1995, s. 96–97.

tyriem výsledků a předem naaranžovaných konfrontací. Zatčený člověk byl Státní bezpečností považován za hlavní důkaz a úkolem bylo dostat z něj potřebné doznání, protože každý, koho StB zatkla, byl v jejich očích vinen, šlo pouze o to, aby vinu přiznal. Proto v tolika případech StB postupovala tak, jak postupovala. Obvinění byli vyzváni, aby se vyjádřili ke své protistátní činnosti, a teprve z jejich výpovědí získávali vyšetřovatelé StB konkrétnější představu o (ne)skutečné činnosti vyšetřovaných osob. Výpovědi zatčených lidí byly vyšetřovateli svévolně jak po stránce stylistické, tak po stránce obsahové, upravovány. To vše se dělo za přímé účasti sovětských poradců. Tak jak bylo u StB tehdy zvykem, probíhaly výsledky obviněných i v noci a často trvaly mnoho hodin. Pokud se vyšetřovaná osoba nepodrobila vůli vyšetřovatele, měla StB po ruce mnoho krutých a nehumánních způsobů, jak svou oběť zničit. Jednoznačně šlo o přímý fyzický a psychický nátlak ze strany Státní bezpečnosti na vyšetřované.

V červnu 1950 v monstrprocesu s Miladou Horákovou a spol. byla Fráňa Zeminová odsouzena pro údajnou špionáž a velezradu k dvaceti rokům vězení. V jejích 67 letech se to rovnalo rozsudku smrti. Již v průběhu vyšetřování došlo ze strany komunistické moci k řadě procesních chyb a rozsudek Státního soudu je završil. Jednalo se pouze o hru na soud, rozsudky byly předem dané. V soudním řízení se uplatnily nazpaměť naučené protokoly. Soud bral v potaz pouze okolnosti svědčící v neprospěch obžalovaných a ty, které odpovídaly předkládané verzi žalobce. Vůbec si nevšímal daných rozporů ve výpovědích, ani okolností, které svědčily ve prospěch obžalovaných. Svědci, kteří by mohli poukázat na nevinu souzených, nebyli k svědeckým výpovědím vůbec připuštěni.²¹ Ze zvukového záznamu je patrné, že se Fráňa Zeminová nedržela scénáře a v některých částech svého nabíflovaného protokolu opustila předepsanou verzi a odpovídala po svém. Někde se i pokusila oponovat prokurátorům, kteří jí a ostatním obžalovaným vkládali do úst věty a myšlenky, které nikdy nevyřekli. V dusivé atmosféře strachu a nepřátelství se jednalo o velmi statečný postoj, přestože sama musela být přinejmenším šokována tím, kam až poklesla úroveň československé justice. V červnu roku 1952 po příchodu do pardubické věznice v dotazníku do kolonky nazvané „*Máte pocit viny?*“ uvedla: „*Byla jsem celý život zásadní demokratka a nemohla jsem jednat jinak, než jak jsem jednala. Tak jako jednájí příslušníci všech potlačených stran viz komunisty ve Španělsku, Řecku, Turecku. Národu jsem vždy věrně sloužila a vědomě nikomu škodu nečinila.*“²²

V letech 1949–1960 je tato obdivuhodná žena ve vězeňských zařízeních v Praze, Jihlavě, Plzni a především v Pardubicích nucena poznat a prožít hlad,

21 ► Kaplan, Karel: Největší politický proces „M. Horáková a spol.“. Brno, Doplněk 1995.

22 ► NA, f. SSNV – neuspoř., vězeňský spis Františky Zeminové. Vězeňský dotazník.

bezraděj, ponížení a urážky, smutek, zoufalství, křivdu – a všechno bez jakékoliv viny! Když měla vyplnit kolonku ve vězeňském dotazníku „*Jaké nesnáze vám vznikají odsouzením?*“, odpověděla prostě: „*Jen touha po svobodě*“. Ani stáří, ani vážné zdravotní problémy, ani respekt a úcta – nic z toho komunistický režim neuznával. Slovo politický vězeň a jeho práva pro něj byla tabu.

Františka Zeminová se v pardubické věznici (od roku 1955 označované jako Nápravně pracovní tábor č. 1 – NPT) ocitla v dubnu roku 1952. Do té doby byly její předešlé vězeňské pobyty přísně utajovány a byla jí znemožňována jakákoliv komunikace s nejbližšími příbuznými.²³ V pardubické věznici ve věku sedmdesáti let, pracovala (pokud jí to zdravotní stav dovolil) v pletárně a švadlárně. Mezi ostatními politickými vězeňkyněmi se těšila veliké úctě. Vyprávěla jim o svém životě a o své politické činnosti, našla pro ně slova útěchy v jejich těžkých chvílích. V lednu roku 1954 byla spolu s dalšími politickými vězeňkyněmi umístěna na izolované oddělení (tzv. HRAD). V květnu téhož roku patřila mezi organizátorky hromadné hladovky odsouzených žen, které se tímto vzbouřily proti špatným životním podmínkám ve věznici. Za to jí náčelník věznice poslal na osm dnů do samovazby (tzv. díry). Poté, co prodělala dva infarkty, byla od počátku roku 1956 trvale umístěna na nemocničním oddělení pardubické věznice. Svým životním postojům však zůstávala i nadále věrna, jak o tom svědčí hodnocení náčelníka NPT č. 1 z roku 1958: „*Ods. Zeminová Františka [...] posledně bytem Praha 12, Folimanka 13, zákl. č. 634, ods. Státním soudem [...] původním povoláním redaktorka, býv. poslankyně nár. soc. strany. Jmenovaná je ve zdejším útvaru zařazena od 4. 4. 1952. Pracovně zařazena na pracovišti švadlárna, později na pletárně, avšak většinu z této doby byla nemocná a v současné době je ve stavu trvale nemocných. Na pracovištích, na kterých byla zařazena, se snažila pracovat dobře a její pracovní morálka byla odpovídající jejímu stáří. Jmenovaná se ve výkonu trestu chová slušně a byla kázeňsky trestána v roce 1954 jako organizátorka hromadné hladovky odsouzených. V současné době nebylo důvodu k jejímu kázeňskému potrestání a denní řád NPT dodržuje. Při*

23 ► NA, f. SSNV – neuspoř., vězeňský spis Františky Zeminové, Potvrzení věznice v Jihlavě o převzetí vězně z ledna roku 1951: „*Velitelství oddílu SVS [Sbor vězeňské stráže] Jihlava potvrzuje, že dnešního dne v 21.35 hod. byla do naší věznice převzata potrestaná č. 2479/3611 Františka Zeminová od oddílu SVS Praha z příkazu ministerstva spravedlnosti – velitelství SVS z 10. 1. 1951 čj. 50/51 Vel. 2 k dalšímu výkonu trestu. Potrestaná jest nebezpečná [sic!] a její přítomnost v ústavě musí zůstat utajena. Příjímací orgány byly o způsobu vazby poučeny. Osobní spisy a částka 1735,60 Kčs byly řádně převzaty.“ Z dopisu velitele oddílu SVS Jihlava ministerstvu spravedlnosti – Velitelství SVS z 6. listopadu 1951: „*Dne 12. 1. 1951 byla dodána do zdejší věznice trestanka F. Zeminová. [...] Při jejím dodání bylo nařízeno zdejšimu velitelství oddílu SVS, že nesmí být vyzrazeno, že se ve zdejším ústavu nachází. [...] Až do dnešního dne nebylo jmenované dovoleno odesílání žádných dopisů, ač o to stále žádá. Bylo postupováno dle nařízení velitelství Sboru, když byla jmenovaná dodána do zdejší věznice. [...]*“*



Františka Zeminová, fotografie z vězeňského spisu.
Zdroj: NA

vystupování s příslušníky je slušná a v mnohém směru se nebojí kritizovat nedostatky, které se projevují ve značné části odsouzených po stránce kázeňské. Jmenovaná trpí kornatěním tepen, zánětem žlučníku, srdeční vadou a již 2krát byla postižena srdečním infarktem. I když se u jmenované neprojevují nedostatky v jejím chování, nelze říci, že by tak dávala najevo změnu názorů na současnou dobu. Má vždy mnoho výhrad, i když na druhé straně to či ono opatření, které bylo provedeno, chválí. Vzhledem k jejímu stáří, které do značné míry ovlivňuje její samotné názory, poklesla do značné míry její bývalá autorita a odsouzení se na její názory dívají s rezervou. I když při rozhovorech činí dojem, že všechna opatření, která se provádějí, jsou správná, zachovává si své výhrady a tyto se snaží za všech okolností udržet. Nelze říci, že by jmenovaná aktivně prosazovala své myšlenky u ostatních odsouzených, a to i vzhledem ke své nemoci. Jsou doposud jedinci, kteří jsou jejími zastánci a přívrženci, avšak bez podstatného vlivu na mínění ostatních odsouzených. Výchova u jmenované, a to hlavně vzhledem k jejímu zaměření, doposud nedospěla na takovou úroveň, která by byla žádoucí, avšak na druhé straně, a to hlavně vzhledem k jejímu stáří, je těžko očekávat podstatnější změnu.“²⁴

V jednom ze zabavených dopisů se Fráňa Zeminová pokusila hodnotit svůj dosavadní život, obhájit zásady, jimiž se celý život řídila. Snad to byl i následek prožitého infarktu a obava z konce životní pouti na tomto světě, které jí vedly k určité rekapitulaci prožitého. To, že byl její dopis nejbližším zabaven a neodeslán, vypovídá mnohé o krutosti a nelidskosti komunistického režimu v ČSR: „Mohla jsem mít opravdu skvělý život ve stáří a zatím – sedím sedmý rok za mřížemi. Když je člověk demokrat, tak nemůže měnit zásady jako týdenní prádlo. [...] Známe se dobře s ministrem zdravotnictví Plojharem, kdybych se naň obrátila, jistě by s vnitrem sjednal jiné zdravotní balíčky. Vždyť byl politickým vězněm v Buchenwaldu, zrovna jako prezident republiky [Antonín Zápotocký] a ministr spojů [Alois Neumann]. A ví všichni, co takový balíček z domova znamená a mně bude pomalu 74 let a zavřel mě režim Slánského. Ale ne, nechci od nikoho nic, to přijde najednou pro všechny, jak se velmocí dohovory o problému politických vězňů. [...] Byla jsem na pohovoru a p. referent mi nadhodil, že snad někdo žádal za moje propuštění, abych se k žádosti připojila. Poděkovala jsem, ale nemohla jsem tak učinit, i když vím, že bych tím zachránila zbytek života

a zdraví. Počkám, až se věc politických vězňů vyřeší mezinárodně. Vedla jsem a vychovávala přes 50 let jiné, jak bych mohla na slunce a léčení sama...“²⁵

Její neteř Anna Stránská několikrát žádala o přerušení výkonu trestu odnětí svobody (resp. o milost) pro svoji tetu. Nutno podotknout, že samotná Fráňa Zeminová se k žádostem nikdy nepřipojila. Byla přesvědčena, že žádostí o milost by přiznávala svou vinu, ale ona se přece ničeho nezákonného nedopustila! Nakonec byla propuštěna až při velké amnestii pro politické vězně v květnu roku 1960. Umírá o dva roky později, ve věku osmdesáti let, 26. září 1962 v lázních Velichovkách.

JOSEF KUDRNA – DĚLNÍK, FUNKCIONÁŘ A MINISTR / Petr Cajthaml

Josef Kudrna řídil téměř deset let z pozice I. náměstka ministra vnitra klíčové součásti Státní bezpečnosti, po tři roky stál v čele celého ministerstva vnitra. Byl přímo odpovědný za řízení represivního aparátu a porušování zákonnosti během dlouhých let éry prezidenta Antonína Novotného. Dnes nezaslouženě zůstává ve stínu svých předchůdců ve funkci ministra vnitra Rudolfa Baráka a Lubomíra Štrougala, kteří jsou v souvislosti se zločiny komunistického bezpečnostního aparátu připomínáni daleko častěji.

Josef Kudrna se narodil 1. září 1920 v Ostředku na Benešovsku. V „normální době“ by patrně prožil celý svůj život jako kvalifikovaný dělník, vzdálený od politiky. Po absolvování obecné a měšťanské školy se vyučil soustružníkem kovů u firmy Jaroslav Štástek v Týništi nad Orlicí, své první místo získal v brněnské Zbrojovce. Druhou světovou válku prožil jako soustružník Baťových Moravských akciových strojíren ve Zlíně. Tam vstoupil 1. 10. 1945 do KSČ.¹ Brzy začal zastávat první politické funkce, nejprve jako desítkový důvěrník (nejnižší funkce) a člen výboru dílčí závodní organizace KSČ. V roce 1946 absolvoval zkrácenou pětiměsíční vojenskou prezenční službu, poté se přestěhoval do Krnova, kde získal zaměstnání jako soustružník v podniku Strojovnit Krnov. Zprvu drobné politické funkce se začaly množit a nabývat na důležitosti. Stal se členem výboru závodní organizace na svém novém pracovišti, byl zvolen předsedou závodní rady. V roce 1948 byl jmenován členem předsednictva Okresního výboru KSČ v Krnově. Únorových událostí se zúčastnil jako delegát sjezdu závodních rad v Praze a jako člen hlídky, která střežila budovu Okresního výboru KSČ v Krnově. Za tuto činnost byl vyznamenán Řádem 25. února III. stupně.

V následujících dvou letech jeho politická kariéra na okresní úrovni nadále stoupala. Stal se místopředsedou Okresního akčního výboru Národní fronty v Krnově, politickým vedoucím Okresního výboru Lidových milic v Krnově. V závodě, kde pracoval, začal zastávat funkci kádrového referenta. Postupně začal směřovat ke kariéře profesionálního stranického funkcionáře. Tomu napomáhala i četná politická školení, která absolvoval: týdenní okresní politickou školu, měsíční ústřední školu ROH, dvouměsíční krajskou politickou školu KSČ.

V roce 1951 absolvoval čtyřměsíční kurs Ústřední politické školy KSČ pro kádrové pracovníky. Ještě v jejím průběhu byl vybrán pro nové místo. Ústřední výbor KSČ na počátku 50. let rozšiřoval svůj aparát. Sekretariát ÚV KSČ schválil 13. března 1951 návrh na jmenování Josefa Kudrny referentem bezpečnostní-



Josef Kudrna, I. náměstek ministra vnitra; Zdroj: AMV

1 ► Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), personální spis Josefa Kudrny.

ho odboru oddělení státní správy ÚV KSČ.² Odbor sekretariátu ÚV KSČ, ve kterém začal pracovat, měl formálně řídit rezort bezpečnosti (uplatňovat vedoucí úlohu strany v této oblasti). Kudrna se účastní prověrek bezpečnostního aparátu v jednotlivých krajích, provádí instruktáže tzv. krajských bezpečnostních pětetek. V samotném bezpečnostním odboru zastával jednu z klíčových pozic – byl referentem pro evidenci kádrů Národní bezpečnosti.³ V říjnu 1951 byl při rozsáhlé personální obměně aparátu ÚV KSČ pověřen vedením celého odboru bezpečnosti.⁴ Funkci vedoucího odboru vykonával jen necelý rok, na podzim roku 1952 se stal vedoucím opět Kudrnův předchůdce Josef Tupý, který v době, kdy Kudrna vedl odbor, zastával funkci jeho zástupce.⁵

Na konci roku 1952 byl Josef Kudrna jako perspektivní mladý funkcionář vyslán ke studiu Vysoké školy stranické při ÚV KSSS v Moskvě. Tříleté politické školení mu otevřelo cestu k vysokým funkcím. Po návratu do Prahy v polovině roku 1955 se vrátil na své předchozí pracoviště a pracoval jako instruktor odboru bezpečnosti oddělení státní administrativy ÚV KSČ, v dubnu roku 1956 však byl povýšen do nové vysoké funkce.

Byl jmenován I. náměstkem ministra vnitra odpovědným za řízení většiny útvarů Státní bezpečnosti. Jmenování v podstatě nezkušeného stranického funkcionáře do jedné z nejdůležitějších pozic na ministerstvu vnitra souviselo s postupnou změnou postavení Státní bezpečnosti v celém mocenském aparátu. Jeho předchůdce ve funkci I. náměstka ministra vnitra Antonín Prchal začal svoji kariéru jako řadový příslušník státobezpečnostních složek a i ve funkci I. náměstka ministra vystupoval především jako příslušník Státní bezpečnosti. Ta byla v jeho pojetí nadřazena nad stranickým vedením, sám se v první polovině 50. let podílel na likvidaci části vedení KSČ. V průběhu přehodnocování stranických čístek byl postupně označen za jednoho z hlavních viníků deformací první poloviny 50. let. Následkem toho byl nejprve v roce 1956 odvolán z funkce, v roce 1962 zatčen a následně odsouzen za trestné činy porušování pravomocí veřejného činitele a obecné ohrožení.

Pozice Josefa Kudrny jako I. náměstka ministra vnitra byla odlišná od jeho předchůdců. Na ministerstvo vnitra (a fakticky do čela Státní bezpečnosti) přicházel zvenku, byť měl s ovlivňováním chodu bezpečnostních složek zkušenosti již jako zaměstnanec aparátu ÚV KSČ. V jistém směru tak bylo jeho úkolem, stejně tak jako jeho nadřízeného – ministra vnitra Rudolfa Baráka, po-

2 ► Národní archiv (dále jen NA), f. ÚV KSČ, Sekretariát, sv. 32, a. j. 175, bod 26, Personální otázky, 13. 5. 1951.

3 ► NA, f. ÚV KSČ, Branně bezpečnostní oddělení, sv. 2, a. j. 25, Porady bezpečnostního odboru r. 1951.

4 ► NA, f. ÚV KSČ, Organizační sekretariát, sv. 10, a. j. 133, bod 1, Návrhy na jmenování zástupců vedoucích oddělení a vedoucích odborů aparátu ÚV, 4. 10. 1951.

5 ► NA, f. ÚV KSČ, Branně bezpečnostní oddělení, sv. 3, a. j. 30, Zápisy z porad vedení oddělení státní administrativy, r. 1952.

sílit stranický (politický) vliv na činnost bezpečnostního aparátu a Státní bezpečnosti především. Nový náměstek se však s bezpečnostním rezortem brzy úzce sžil. Již při nástupu obdržel vysokou hodnost plukovníka. V prvních letech svého působení na ministerstvu vnitra řídil tytéž útvary jako jeho předchůdce – všechny kontrarozvědné útvary Státní bezpečnosti (II. až VI. správu MV) a Správu sledování (VII. správu MV). Po pěti letech působení ve funkci I. náměstka navrhl jeho nadřízený – ministr vnitra Rudolf Barák jeho povýšení do hodnosti generálmajora. Ke schválení návrhu však nakonec nedošlo. Kudrna na pozice se poněkud změnila s výměnou na postu ministra vnitra. Rudolf Barák byl 20. 6. 1961 odvolán z funkce ministra vnitra a následně 30. ledna 1962 zatčen a odsouzen ve zmanipulovaném procesu.⁶ Kudrna sám se jako faktický šéf Státní bezpečnosti v rozhodující závěrečné fázi přípravy Barákova obvinění stáhl do ústraní. Po většinu druhého pololetí roku 1961 byl nemocen, od září 1961 do konce roku byl dokonce ze zdravotních důvodů mimo službu.

Barákův I. náměstek zůstal ve funkci i během úřadování ministra Lubomíra Štrougala. Rozsah jeho pravomocí byl však poněkud omezen. V březnu 1962 byla z jeho řízení vyňata VI. správa MV (vojenská kontrarozvědka).⁷ Po dalším přerozdělení pravomocí mezi náměstky ministra vnitra v přímém řízení I. náměstka MV zůstaly jen zahraniční a vnitropolitická kontrarozvědka (II. a III. správa MV) a správa ochrany stranických a státních činitelů (VIII. správa MV).

Státní bezpečnost si během let, kdy ji jako I. náměstek ministra vnitra řídil Josef Kudrna, v podstatě zachovala svoji podobu. Podařilo se jí „přežít“ řadu změn a hrozících omezení. Na rozdíl od první poloviny 50. let již StB nezaahovala do oblasti stranického života, doba stranických čistek byla minulostí. Iluze, že bezpečnostní aparát bude plně podřízen stranickému řízení se však nenaplnila. I v letech, kdy Státní bezpečnost řídili Rudolf Barák a jeho první náměstek Josef Kudrna, kteří vzešli z prostředí stranického aparátu a před svým nástupem na ministerstvo vnitra přišli do styku s bezpečnostními složkami jen v omezené míře, bylo ministerstvo vnitra do značné míry autonomním rezortem, jež mohlo stranické vedení ovlivňovat jen v omezené míře. Vliv rozhodujícího stranického orgánu, oddělení státní administrativy ÚV KSČ, se nezvýšil ani po jmenování jednoho z jeho zaměstnanců (Josefa Kudrny) do funkce I. náměstka ministra vnitra. Oběma se podařilo odrazit návrhy na redukci státní bezpečnostního aparátu, které se objevily v krátkém období tání po zveřejnění zločinů stalinismu. Důsledky reformy trestního zákona a trestního řádu, které snižovaly výši trestů za politické trestné činy a po letech opět braly v úvahu presumpci nevinu obžalovaného, byly omezené. I v druhé polovině 50. let zů-

6 ► Tomek, Prokop: Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka. In: *Securitas imperii* 12. ÚDV, Praha 2005, s. 329–362.

7 ► AMV, Rozkaz ministra vnitra č. 5/1962 z 15. 3. 1962. Řízení VI. správy MV bylo svěřeno náměstkovu MV plk. Karlu Peprnému, který řídil Pohraniční a Vnitřní stráž MV a Civilní obranu.

stávaly v československých vězeních tisíce politických vězňů a další byli odsuzováni. Barákovi a Kudrnovi se podařilo zastavit tlak na očistu Státní bezpečnosti. Pro porušování zákonů byl propuštěn jen velmi malý počet příslušníků StB.⁸ Státní bezpečnost sice již přestala být „státem ve státě“, svoji pozici však přesto neztrácela. Rudolf Barák dlouhodobě dokázal uhájit pozici svého rezortu a jeho jistou autonomii na ostatních složkách mocenského aparátu. Vedle vysoké funkce ministra vnitra byl i členem předsednictva ÚV KSČ. Většina útvarů Státní bezpečnosti (s výjimkou klíčové rozvědky, jejíž řízení si vyhradil sám ministr vnitra) byla řízena I. náměstkem ministra vnitra.

Nástup Lubomíra Štrougala do funkce ministra vnitra přinesl do postavení Bezpečnosti více změn. Ministr již, na rozdíl od svých předchůdců, nebyl členem předsednictva ÚV KSČ, řízení klíčové složky rezortu – Státní bezpečnosti bylo rozděleno mezi celkem čtyři náměstky. StB se, alespoň oficiálně, začala prezentovat jako zpravodajská služba bojující především proti zahraničním rozvědkám a jejich spolupracovníkům. V roce 1964 to vyjádřilo i nové organizační uspořádání StB. Operativní kontrarozvědné útvary StB (s výjimkou vojenské kontrarozvědky) byly sloučeny do jediné kontrarozvědné správy (krycím názvem II. správy MV). Jejím řízením byl pověřen I. náměstek ministra vnitra Josef Kudrna, kterému tak zůstala většina předchozích pravomocí.

V dubnu roku 1965 odešel ze své funkce ministr vnitra Lubomír Štrougal, nahradil jej jeho dosavadní I. náměstek Josef Kudrna. Do čela ministerstva se tak dostal faktický dlouholetý šéf Státní bezpečnosti. V podstatě převzal řízení ministerstva, na jehož formování se již dlouhá léta podílel. Na rozdíl od ministrů národní bezpečnosti a vnitra 50. let sice jeho jmenování do čela rezortu neznamenal automatický vzestup mezi nejužší stranickou elitou,⁹ v rámci svého ministerstva však nebyl omezován. Vliv oddělení státní administrativy ÚV KSČ na řízení ministerstva, posílený během úřadování ministra Štrougala, byl opět oslaben. Josef Kudrna zastával názor, že oddělení se má zabývat především stranickou a kádrovou prací v bezpečnostním aparátu, do samotného „odborného řízení“ ministerstva a především Státní bezpečnosti však nemělo příliš zasahovat.¹⁰ Klíčové otázky týkající se řízení Státní bezpečnosti projednával ministr takřka výhradně s I. tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným.

Jakožto ministr vnitra si Josef Kudrna, stejně jako jeho předchůdci, vyhradil kontrolu klíčové součásti Státní bezpečnosti – rozvědky. Vedle toho si ponechal v přímém řízení inspekci ministra vnitra, kádrovou a organizační správu a vnitřní správu MV (svůj sekretariát). Pokusy o očistu bezpečnostního

8 ► Koudelka, František: Státní bezpečnost 1954–1968 (Základní údaje). ÚSD AV ČR, Praha 1993, s. 23–24. V letech 1951–1962 bylo pro porušování zákonů propuštěno jen 26 příslušníků SNB.

9 ► Na rozdíl od ministrů národní bezpečnosti a vnitra 50. let se nestal členem předsednictva ÚV KSČ. Jeho vrcholnou stranickou funkcí bylo členství v plénu ÚV KSČ, kterého dosáhl v roce 1966.

10 ► Koudelka F.: c. d., s. 156–157.

aparátu a rehabilitaci některých obětí, ke kterým došlo za Štrougalova působení, nebyly dokončeny. Tendence směřující k decentralizaci řízení Státní bezpečnosti byly opuštěny. V roce 1966 se řízení hlavních součástí Státní bezpečnosti opět centralizovalo v Hlavní správě Státní bezpečnosti. Jejím náčelníkem byl jmenován dlouholetý příslušník StB a zároveň náměstek ministra vnitra plk. Jaroslav Klíma.¹¹ Ministerstvo vnitra a jeho klíčová součást – Státní bezpečnost – se pod dlouholetým vedením Josefa Kudrny dokázaly přizpůsobit pozvolnému vývoji komunistického režimu, aniž by ztratily na svém významu a moci.

Kariéru stranického funkcionáře, náměstka a nakonec i ministra vnitra ukončily změny doprovázející pád jeho faktického šéfa – I. tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného. Josef Kudrna dlouhodobě patřil k oddaným stoupcům Antonína Novotného, ještě v lednu 1968 vystupoval proti jeho odvolání z funkce I. tajemníka ÚV KSČ.¹² V prvních měsících roku 1968 se Kudrnou řízený bezpečnostní aparát stal zosobněním deformací Novotného režimu. Stále veřejnější kritika kontroverzního zneužívání Bezpečnosti proti opozici a civilnímu obyvatelstvu dostávala ministra vnitra, který tyto kroky hájil,¹³ do izolace. Od jeho postojů se postupně distancovali nejen nastupující reformní politici, ale i řada příslušníků jeho rezortu. Krátce před tím, než jej prezident republiky odvolal, vystoupily s otevřenou kritikou svého ministra i stranické organizace klíčových bezpečnostních součástí rezortu – hlavních správ StB a Veřejné bezpečnosti.¹⁴ Konkrétním oficiálním důvodem, proč byl

11 ► Jaroslav Klíma (nar. 1921) byl příslušníkem MV od 13. 6. 1945, v letech 1957–1958 studoval roční školu KGB v SSSR. V letech 1958–1961 byl zástupcem náčelníka Krajské správy MV Praha, v letech 1961–1962 zástupcem náčelníka I. správy MV (rozvědky). Od 29. 10. 1962 byl náměstkem ministra vnitra, do r. 1966 řídil Správu vyšetřování MV, I. zvláštní odbor MV (evidence a statistika) a IV. správu MV (ekonomickou kontrarozvědku). Po vytvoření Hlavní správy StB byl jmenován jejím náčelníkem a vedle toho jako náměstek ještě řídil Správu operativní techniky (VI. správu MV). V průběhu Pražského jara, 29. 5. 1968 byl ze své funkce odvolán a fakticky postaven mimo službu. V srpnu 1968 se spolu s dalšími kolaboranty neúspěšně pokusil převzít moc na ministerstvu vnitra. V roce 1969 se na MV vrátil, do svého odchodu do důchodu v roce 1976 působil jako představitel FMV v NDR a jako konzultant sekretariátu federálního ministra vnitra. AMV, personální spis Jaroslava Klímy.

12 ► Koudelka, František – Suk, Jiří: Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara 1968 (leden–srpen 1968). Doplněk, Brno 1996, s. 13.

13 ► Jedním ze symbolů zneužívání Bezpečnosti byl zásah proti studentům na strahovských kolejích dne 31. 10. 1967. Josef Kudrna ještě 12. 3. 1967 vydal prohlášení, v němž brutální zásah Veřejné bezpečnosti v podstatě obhajoval. Koudelka, F. – Suk, J.: c. d., s. 45–50, Dokument č. 2 – Vyjádření ministra vnitra Josefa Kudrny ke strahovským událostem ze dne 31. 10. 1967 a právní stanovisko ministerstva vnitra k jednání studentů a příslušníků Veřejné bezpečnosti při demonstraci, 12. 3. 1968.

14 ► Tamtéž, s. 50–51, Dokument č. 3 – Informace Rudého práva o rezoluci komunistů z Hlavní správy Státní bezpečnosti k závěrům prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ, k situaci na ministerstvu, ve společnosti a k postavení StB, 14. 3. 1968. Tamtéž, s. 51–52, Dokument č. 4 – Informace Rudého práva o prohlášení celoučtvarového výboru KSČ a vedení Hlavní správy Veřejné bezpečnosti ke kritice Veřejné bezpečnosti a k jejímu postavení ve společnosti. 14. 3. 1968. Obě prohlášení kritizovala zásah proti studentům na strahovských kolejích, který ministr vnitra hájil.

Josef Kudrna nakonec odvolán ze své funkce byla neochota řešit důsledky politických procesů 50. let.

Způsob odvolání byl v československých politických poměrech poněkud neobvyklý. Předsednictvo Národního shromáždění totiž vyslovilo ministru vnitra dne 14. března 1968 nedůvěru, odůvodněnou nespokojeností s rehabilitací osob odsouzených v politických procesech a částečnou odpovědností ministra vnitra za přípravu těchto procesů.¹⁵ Na základě usnesení Předsednictva Národního shromáždění odvolal 15. března 1968 Antonín Novotný „svého ministra vnitra“ Josefa Kudrnu z funkce. Stalo se tak jen několik dnů před jeho vlastní abdikací na funkci prezidenta republiky.¹⁶

Vinu za zločiny 50. let a nedůsledné provádění rehabilitací si odvolaný ministr vnitra nepřiznal. Několik dnů po svém odvolání se obrátil na nového I. tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka s dopisem, v němž se pokoušel vyvracet svoji odpovědnost za kritizované kroky ministerstva, které dlouhou dobu řídil.¹⁷

Odchod z funkce ministra ve většině případů znamená odchod z rezortu. Původně se tak mělo stát i v případě Josefa Kudrny.¹⁸ Nakonec však ve službách ministerstva vnitra zůstal, byť v pozici, z které chod ministerstva nemohl fakticky ovlivňovat. Dne 1. července 1968 jej nový ministr vnitra Josef Pavel přemístil do tzv. činné zálohy¹⁹ s umístěním ve Vojenskohospodářské správě ministerstva národohospodářského plánování. V novém zařazení měl plnit především specifické úkoly pro Civilní obranu, která spadala pod ministerstvo vnitra, po krátké době se však stal ředitelem Vojenskohospodářské správy. Podle pozdějších kádrových vyhodnocení setrval i ve vypjatém období vrcholícího

15 ▶ Předsednictvo Národního shromáždění projednávalo 14. 3. 1968 Zprávy generálního prokurátora ČSSR a předsedy Nejvyššího soudu o průběhu, výsledcích a současném stavu revize politických procesů z let 1949–1954. Během projednávání těchto zpráv předsednictvo kritizovalo přístup ministra vnitra Josefa Kudrny a generálního prokurátora dr. Josefa Bartušky k tomuto problému a oběma vyslovilo nedůvěru. Na základě tohoto usnesení následujícího dne odvolal prezident republiky oba z funkcí. Digitální knihovna Parlamentu ČR, www.psp.cz/eknih, Zpráva předsednictva Národního shromáždění o činnosti předsednictva a výborů NS za dobu od 19. schůze NS, 24. dubna – 3. května 1968.

16 ▶ Antonín Novotný abdikoval 22. března 1968.

17 ▶ NA, f. ÚV KSČ, branně bezpečnostní oddělení, sv. 148, dopis Josefa Kudrny I. tajemníku ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi z 22. 3. 1968.

18 ▶ O plánovaném propuštění Josefa Kudrny ze služeb ministerstva vnitra svědčí zápis v jeho evidenční kartě příslušníka MV. Propuštěn měl být k 15. 3. 1968 (tedy ke dni, kdy jej prezident republiky odvolal z funkce ministra). Kádrový rozkaz, kterým byl propuštěn, byl dne 30. 6. 1968 zrušen.

19 ▶ Do tzv. činné zálohy byli umísťováni příslušníci ministerstva vnitra, kteří byli ze služebních účelů pracovní zařazeni k jinému státnímu úřadu či civilní organizaci. I během svého zaměstnání v civilním podniku plnili úkoly pro ministerstvo vnitra. Více: Šťastný, Jiří: Činné zálohy. In: *Securitas imperii* 10. ÚDV, Praha 2003, s. 195–233.

Pražského jara a okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy na levicových, prosovětských pozicích. Avšak ani porážka reformistů, kteří jej smetli v březnu 1968, neznamenal jeho návrat do čela bezpečnostního aparátu. I v letech normalizace zůstával v čele útvaru pro vojenskoekonomické plánování (se zařazením v činné záloze FMV), který byl během let postupně součástí Ministerstva plánování ČSR a České plánovací komise.

Služby ministerstva vnitra opustil teprve 31. října 1980, kdy odešel do důchodu. Tehdejší ministr vnitra Jaromír Obzina ocenil svého předchůdce přiznáním zvláštního osobního důchodu.²⁰ Josef Kudrna zemřel 15. května 1989 v Praze.

20 ► AMV, personální spis Josefa Kudrny. Udělený osobní důchod činil 3 500 Kčs měsíčně.

JOSEF GRÖSSER – PRVNÍ MINISTR VNITRA ČESKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

/ Jiří Bašta

Portrét Josefa Grössera, historicky prvního ministra vnitra České socialistické republiky, nevznikal snadno. Dotyčný působil ve funkci poměrně krátkou dobu a navíc se v archivu nedochoval pro nás nezbytný fond českého ministra vnitra z let 1968–1970.¹ Kromě toho Grösserovu pouhou 21 měsíců trvající angažovanost ve vrcholné mocenské pozici provází řada dohadů a spekulací, které nelze pominout. Naopak mezi pozitiva patří fakt, že Grösser je přístupný k diskusi. V létě 2006 se autorovi studie svěřil se svým pohledem na řadu sporných míst, vzniklých v období jeho působení na veřejných, potažmo stranických postech.

Stranickým funkcionářem

Josef Grösser se narodil 18. října 1923 v Mnichově Hradišti do dělnické rodiny jako prostřední ze tří dětí. Vzdělání získal zprvu pouze základní, nedoučil se číšníkem a pracoval pak jako pomocný dělník. V roce 1940 byl nasazen na práci do Říše, kde působil s přestávkami až do dubna 1945. Pracoval ve velkém strojírenském závodě na výrobu tahačů v Mannheimu. Byl krátce vězněn za to, že se z dovolené v protektorátu nechtěl vrátit zpět. V srpnu 1945 vstoupil do KSČ. Vojenskou službu vykonával od října 1945 do dubna 1946, kdy byl přeřazen do zálohy. Následně pracoval jako řidič nákladního automobilu v Rumburku. Vedle svého zaměstnání působil v letech 1946 až 1948 rovněž jako neplacený funkcionář Místního národního výboru v Dolních Křečanech u Rumburka, od roku 1948 ve funkci předsedy. Počátkem roku 1949 přešel k OV KSČ Rumburk na pozici řidiče a později absolvoval šestitýdenní krajskou politickou školu. V roce 1950 byl zvolen do funkce zemědělského tajemníka OV KSČ v Rumburku. Tímto krokem se vydal na dráhu profesionálního funkcionáře KSČ. Během následujících let prošel řadou správních a stranických funkcí od místní až po krajskou úroveň. Od roku 1951 byl členem a od dubna tajemníkem OV KSČ v Doksech, o rok později se tam stal již vedoucím tajemníkem. Podle dobových hodnocení se osvědčil jako dobrý organizátor používající kvalitní metody při řízení spolupracovníků. Oceňována byla jeho důslednost při vyžadování plnění úkolů. Patřil údajně k nejlepším vedoucím tajemníkům v kraji, a tím splňoval předpoklady k plnění náročnějších požadavků.

Navzdory kladným hodnocením se Grösser počátkem 50. let nevyhnul dvěma stranickým řízením. Důtka mu byla udělena v roce 1951 za neuspořáda-

1 ► Sporadické archivní materiály k osobě Josefa Grössera se nacházejí zejména v Národním archivu (dále jen NA). Jedná se především o podklady k jednání orgánů ÚV KSČ: stručný životopis v souvislosti s uvedením dotyčného do funkcí, jednání k jeho politické koncepci v souvislosti s trutnovským projevem, popř. kádrové vyhodnocení – f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, f. ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ. Kromě toho jsem čerpal v Archivu MZV, kde je uložen Grösserův personální spis z období jeho působení v tomto resortu. Grösserovy diplomatické depeše z KLDR nedávno zpřístupnil ÚZSI.

né rodinné poměry, které byly napraveny rozvodem s první manželkou (občankou SSSR) a novým sňatkem. V roce 1953 zase obdržel napomenutí za „užití nesprávných metod při socializaci vesnice“.² Grösser byl potrestán za to, že jemu podřízení předsedové státních statků nutili drobné rolníky ve dvou vesnicích okresu vstupovat do státních statků namísto toho, aby byla podle platných směrnic zakládána jednotná zemědělská družstva.

Do roku 1968 prošel Grösser širokou škálou stranických funkcí. Mezitím stihl v letech 1956–1959 prezenčně studovat Vysokou školu politickou ÚV KSČ v Praze-Vokovicích. Po jejím absolvování byl od srpna 1959 do podzimu 1962 pověřen funkcí vedoucího tajemníka OV KSČ v Semilech. Členem KV KSČ v Hradci Králové byl v letech 1960 až 1968. V listopadu 1962 byl jmenován předsedou krajské plánovací komise a náměstkem předsedy východočeského KNV. Po úmrtí svého předchůdce byl Grösser v lednu 1968 díky svým stranickým zkušenostem zvolen (ze dvou kandidátů) 67 % hlasů hlavou KNV v Hradci Králové.³ Byl tehdy hodnocen jako „důsledný a výkonný pracovník, schopný organizátor s bohatými praktickými zkušenostmi z předchozích funkcí“.⁴ Jediným jeho negativem byly údajně určité autoritativní rysy a jeho snaha samostatně rozhodovat v operativních otázkách.

Prvním ministrem vnitra České socialistické republiky

Nedlouho po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy schválilo Národní shromáždění Ústavní zákon o československé federaci (č. 143/1968 Sb.), který zakotvil princip uspořádání výkonu státní správy i na úseku vnitřního pořádku a bezpečnosti státu. Zákonem č. 2/1969 České národní rady (jíž byl Grösser novopečeným poslancem) z počátku roku 1969 bylo zřízeno Ministerstvo vnitra ČSR a rámcově specifikována jeho působnost. Zprvu byla činnost nově vzniklého resortu založena na provizoriích a dohodách mezi ministerstvy. Úřadu byly přiděleny objekty v Bubenečské ulici v Praze 6, původně určené pro rozvědku. Mezi důležité útvary spravované českým MV patřila zprvu Hlavní správa StB (HS StB), Správa vyšetřování StB, Hlavní správa VB, Správa pasů a víz atd. Kromě rozvědky tak všechny ostatní součásti Státní bezpečnosti pracovaly jak na centrální, tak i na české a slovenské úrovni zároveň. Takový stav ovšem mnohdy způsoboval řevnivost mezi veliteli výkonných složek. S nástupem posrpnových „konzervativních kádřů“ do významných mocenských pozic se Josef Grösser usnesením předsednictva ÚV KSČ ze dne 12. 12. 1968 vyhoupl

2 ► NA, f. ÚV KSČ, Sekretariát 1962, sv. 1, a. j. 1, bod 19, Jmenování s. Josefa Grössera do funkce předsedy krajské plánovací komise a náměstka předsedy východočeského KNV, 28. 12. 1962.

3 ► Dne 17. 5. 1968 byl Grösser do této funkce doporučen plénem KV KSČ a 3. 12. 1968 vyslovil dodatečný souhlas také výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ.

4 ► NA, f. ÚV KSČ, Výkonný výbor předsednictva 1968, sv. 1, a. j. 1, b. 10, Kádrové návrhy, 28. 11. 1968.

do čela tohoto silového ministerstva v první vládě České socialistické republiky. Ve funkci oficiálně zasedal od 8. 1. 1969 do 23. 10. 1970, kdy ho nahradil Josef Jung.⁵ Přes týden pracoval Grösser v Praze, za rodinou do Hradce Králové se vracel zpravidla na víkendy.

Je logické, že po nástupu na vnějšek věnoval Grösser (kromě formování bezpečnostního aparátu podle zákona o čs. federaci) nejvíce času problematice StB, vymezení obsahu její činnosti, ujasňování metod a forem práce. Realizoval rozkazy vedoucí k „upevnění veřejného pořádku“ a potírání protizákonné činnosti. Časem muselo být dáno za pravdu těm důstojníkům, kteří od počátku tvrdili, že existence tří kontrarozvědek vedle sebe je neefektivní a nemá jinde ve světě obdoby. Zpráva k plnění úkolů českého MV z března 1970 mj. uvádí: „*Neuspokojivá je dosud účinnost práce. Příčinou toho jsou dosud nevyřešené vztahy mezi federálním a národním ministerstvem vnitra, malá pružnost řízení a tříštění sil v kontrarozvědné práci.*“⁶ Přestože bylo vytvoření tří ministerstev hodnoceno jako pozitivní fakt, bylo nutno řízení StB pozvolna navracet pod křídla federálního resortu. Postupem doby se tak Grösser podle vlastního vyjádření musel přeorientovat na civilně správní úsek ministerstva. Spadala do něj agenda národních výborů, personální a mzdové záležitosti, výchova pracovníků atd. Grösser tomu podřídil značnou část své pracovní náplně. Navštěvoval údajně schůze rad krajských národních výborů, porady, svolával zasedání KNV a organizoval školení. Současně však z politického hlediska prováděl a řídil kádrové čistky na MV s důrazem na odstranění „pravicově oportunistických sil“. V návaznosti na to musel přijít s návrhem na dlouhodobé doplňování řad SNB a přípravu adeptů, nehledě na nutnou generační výměnu příslušníků. Grösser se z velké části podílel i na upevnění kázně a „morálně politického stavu orgánů“ svého resortu. Dále měl za úkol vypracovat koncepci informačního systému o politicko-bezpečnostní situaci a tendencích trestné činnosti pro potřeby územních orgánů KSČ. Od počátku roku 1970 se věnoval zejména Veřejné bezpečnosti a její spolupráci s národními výbory a složkami Národní fronty, vypracoval plán propagační činnosti k posílení autority SNB ve vztahu k veřejnosti. Spolu se svými náměstky objížděl veřejné schůze místních samospráv a poskytoval jim odborný servis. Tímto způsobem se vyrovnával s postupným procesem odnímání své působnosti nad státobezpečnostním úsekem. Z toho je

5 ► Josef Jung (nar. 1924), do 1970 vedoucí odboru těžkého průmyslu na oddělení průmyslu ÚV KSČ, 1969–1970 zástupce vedoucího oddělení byra pro řízení stranické práce ÚV KSČ v českých zemích, ministr vnitra ČSR v letech 1970–1988, 1981–1989 kandidát ÚV KSČ.

6 ► NA, f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích 1970, sv. 21, a. j. 46, usnesení k bodu 1. Plnění realizační směrnice květnového pléna ÚV KSČ, stav konsolidace politické situace a proces formování ideové a akční jednoty v orgánech ministerstva vnitra ČSR, 24. 3. 1970.

patrné, že pouze po dobu vlády českého ministra vnitra Grössera trvala epizoda, kdy proběhl neúspěšný pokus o decentralizaci StB.

Kompetenční spory vzniklé současným fungováním všech tří ministerstev vnitra se však Josefa Grössera podle jeho slov nedotkly, neboť se o to příliš nezajímal. S federálním ministrem vnitra Janem Pelnářem⁷ vycházel dobře, horší vztah už měl od ledna 1970 s jeho nástupcem Radko Kaskou,⁸ díky jehož vlivu byl pravděpodobně později odvolán. Se slovenským ministrem vnitra Egydem Pepichem⁹ se vídal zřídka. Všichni tři ministři pak předkládali společné zprávy a návrhy k řešení resortních problémů (např. k „součinnosti bezpečnostních složek v boji proti nepřátelským rozvědkám v zahraničí“), čemuž měly pomáhat i jejich neformální schůzky. Společně vydali několik nesourodých rozkazů, např. Poděkování příslušníkům za kázeň, obětavost a mimořádné úsilí vynakládané k zajištění klidu a pořádku z ledna 1969, rozkaz k delimitaci početních stavů a mzdových fondů z února 1969, Závěry k obvinění některých příslušníků ozbrojených bezpečnostních sborů v srpnových dnech 1968 ze září 1969, kterým jmenovitě ospravedlnili své kolegy z MV považované za „zrádce národa“, rozkaz k plánu činnosti ministerstev vnitra na rok 1970 atd.

Ve středu pozornosti

Takřka vládní krizi čerstvě jmenované vlády Grösser nechtěně způsobil svým projevem na aktivu vedoucích zemědělských pracovníků v Trutnově dne 11. 1. 1969.¹⁰ Nový a zároveň první ministr českého resortu vnitra prezentoval ve své „normalizační“ řeči netradiční názory a použil téměř básnické obraty: „[...] *přirozeně u nás kontrarevoluce nepostupovala s puškou, ale šla na nás nejdřív s tužkou, i když ke konci té tužky by stejně puška byla. Představte si, že známí organizátoři studentských bouří [sic!] z Francie, záp. Německa, agenti cizích rozvědek byli na našem území a organizovali ve spolupráci s určitými činiteli stávkové a demonstrace studentů, stávkové na závodech apod., a to vše se dělo za nerozhodnosti vedoucích činitelů strany a vlády.*“¹¹ Přestože byl referát stranic-

7 ▶ Jan Pelnář (1911–1982), 1969–1970 federální ministr vnitra, 1969–1970 poslanec Federálního shromáždění (FS).

8 ▶ Radko Kaska (1928–1973), člen ÚV KSČ 1970–1973, zahynul ve funkci MV ČSSR (1970–1973) při leteckém neštěstí.

9 ▶ Egyd Pepich, genmj. (nar. 1923), do r. 1968 vojenská kariéra, 1960–1964 poslanec Národního shromáždění, 1969–1971 poslanec FS, 8. 7. 1968 odvolán z funkce náčelníka Hlavní politické správy ČSLA, 19. 9. 1968 ustanoven náměstkem ministra vnitra ČSSR, 1969–1973 ministr vnitra SSR, v červenci 1973 převeden – vedoucí Svazarmu.

10 ▶ NA, f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích 1970, sv. 5, a. j. 15, bod 1, Zpráva k návrhu předsednictva ČNR k činnosti ministra vnitra ČSR, 28. 3. 1969. Zpráva obsahuje i přepis magnetofonového záznamu Grösserova improvizovaného trutnovského projevu a dále přepis stenografického záznamu jednání předsednictva ČNR z 20. 3. 1969.

11 ▶ Tamtéž, Zpráva k návrhu předsednictva ČNR k činnosti ministra vnitra ČSR – Přepis Grösserova trutnovského projevu, 28. 3. 1969.

kým aktivem přijat kladně, tři místní občané poslali stížnost, že tento přednes představuje ucelenou koncepci zaměřenou proti tehdejší politice KSČ. Předsednictvo ČNR projev na svých dvou schůzích zásadně zkritizovalo s tím, že odporuje programovému prohlášení vlády. Grösserovo vystoupení navíc spojilo s negativním hodnocením činnosti ministerstva vnitra, které obvinilo z porušování „socialistické zákonnosti“. Lubomír Štrougal¹² a předseda ČNR Čestmír Císař¹³ upozornili Grössera, že řeč měla být vyváženější, neboť málo akcentovala některé pozitivní aspekty vývoje roku 1968. Původně se jednalo o vnitrostranickou záležitost, která se však přenesla prostřednictvím tisku i na veřejnost. Dokonce to vypadalo, že ČNR vysloví Grösserovi nedůvěru: „Závěr z diskuse členů předsednictva je jednoznačný. Z důvodů malé politické vyspělosti a zralosti, z malé odborné připravenosti a pro nedostatečné zkušenosti ze státní funkce se požaduje odvolat z funkce ministra vnitra s. Grössera. Jiná alternativa řešení se v zásadě nepřipouští. Předsednictvo ČNR je odhodláno i přes nesouhlasná stanoviska stranických a státních orgánů v zájmu zachování důvěry k ČNR svůj úmysl realizovat.“¹⁴ Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce však pohrozilo tím, že by v tom případě podala demisi kompletní „mladá“ vláda a za vzniklou politickou krizí by tak byla odpovědná ČNR. Po protigrösserovské kampani v tisku začaly docházet dopisy vyjadřující obavy, aby Grösser nebyl kvůli projevu odvolán z funkce ministra vnitra. Počátkem dubna stranické orgány na obranu Grössera prohlásily, že obsah vystoupení v Trutnově nebyl v zásadním rozporu s rezolucemi pléna ÚV KSČ: „Jednoznačně se postavil za pozitivní výsledky ledna a v souladu s listopadovou rezolucí ukázal na některé negativní stránky polednového vývoje i úsilí protisocialistických sil o jeho zneužití. Shodně s listopadovou rezolucí ÚV KSČ mluvil o činnosti sdělovacích prostředků v loňském roce. S použitím přímých citací a protokolů ÚV KSČ a vnitrostranických informací vysvětlil problematiku mezinárodních jednání a vztahů strany zejména ke komunistickým stranám socialistických zemí, srpnovým událostem a činnosti některých funkcionářů v zahraničí. V celém referátu se snažil ukázat a vysvětlit současné úkoly strany a získat přítomné pro jejich plnění. V závěru referátu vyzval účastníky aktivu ke sjednocení se na rezoluci listopadového pléna ÚV KSČ a lednového prohlášení výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ. I když je možné mít k některým formulacím improvizovaného projevu kritické

12 ► Lubomír Štrougal (nar. 1924), mj. v letech 1966–1989 člen ÚV KSČ, 1965–1970 člen sekretariátu ÚV, 1968–1969 člen výkonného výboru PÚV, 1968–1988 člen PÚV, 1968–1970 člen byra pro řízení stranické práce ÚV, 1961–1965 ministr vnitra, 1968–1970 místopředseda vlády ČSSR, 1970–1988 předseda vlády.

13 ► Císař Čestmír (nar. 1920), 1946–1952 prac. aparátu ÚV KSČ, 1952–1957 taj. KV KSČ Plzeň, 1968 taj. ÚV KSČ, 1968–1969 člen byra ÚV KSČ, 1968–1969 předseda ČNR.

14 ► NA, f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích 1970 (02/7), sv. 5, a. j. 15, bod 1, Zpráva k návrhu předsednictva ČNR k činnosti ministra vnitra ČSR – Přepis stenografického záznamu jednání předsednictva ČNR z 20. 3. 1969, 28. 3. 1969.

připomínky (jako např. k jeho osobnímu názoru na možnost jiného řešení státoprávního uspořádání, zdůvodněnému obavami o růst správního aparátu), nelze označit projev za rozporný s listopadovou rezolucí a prosincovým plénem ÚV.¹⁵ Byro ÚV z aféry vyvodilo řadu systémových opatření na nejvyšší republikové úrovni a konstatovalo, že obvinění Grössera z porušování socialistické zákonitosti jsou obecná a věcně nepodložená. Jednoznačně se tak postavilo proti jeho odvolání. Navíc „pozitivní práce“ ministra v řízení jeho resortu vyústila v závěr, že k tomu, aby Grösserovi byla předsednictvem ČNR vyslovena nedůvěra, nejsou relevantní důvody. Byro ÚV ještě před konáním plenárního zasedání ČNR požadovalo projednat své závěry s komunisty z předsednictva ČNR a klubem komunistů v ČNR s cílem sjednotit stanovisko.

Tyto „potíže“ Grösser ustál s pomocí „normalizující“ se KSČ za zády. Čekalo ho však ještě slyšení před ČNR, kam si ho nespokojení poslanci pozvali „na kobereček“. Ministr vnitra byl koncem dubna 1969 k obsahu trutnovského projevu interpelován několika zastupiteli v čele s akademikem profesorem Otto Wichterlem.¹⁶ Grösser v něm rovněž kritizoval ekonomické teorie prof. O. Šika¹⁷ s dovětkem, že jako posluchač VŠP koncem 50. let od něj jako od vedoucího katedry ekonomie slyšel naprosto odlišné názory. Během parlamentní interpelace Grösser kritiku akademika Wichterleho odmítl, ale některé své postoje zmírnil. Na trutnovském mítinku dal najevo i svůj osobní kritický postoj k federalizaci: *„Je přirozené, mám-li vyjádřit svůj osobní názor, že tato malá země se dala řídit jinak. Dala se rozhodně řídit bez vytvoření dvou národních vlád a možná i bez federativního uspořádání. Abych to konkretizoval, zdůrazňuji, že je to můj osobní názor. Já si myslím, že v té Československé vládě, která stávala až do konce minulého roku, mohli dostat Slováci třeba i paritní zastoupení. Podobně tak v Národním shromáždění. Myslím si, že skutečně tato malá země i ekonomika se dala řídit jinak. Ale víte, dnes už jsou věci a události tak daleko, že od toho federativního uspořádání ustoupit nelze. Budeme se muset proto pokusit a usilovat všemi možnými způsoby, aby celá ta státní správa se nám nezdrazila, aby nestoupl zbytečně administrativní aparát.“*¹⁸ Poslanec ČNR však ministr poté ujš-

15 ▶ Tamtéž, Zpráva k návrhu předsednictva ČNR k činnosti ministra vnitra ČSR, 28. 3. 1969.

16 ▶ Otto Wichterle (1913–1998), významný český chemik a vynálezce, ředitel Ústavu makromolekulární chemie ČSAV do r. 1970, kdy byl odtud vyhozen za podpis dokumentu Dva tisíce slov a právě za odvážnou interpelaci J. Grössera. Po roce 1989 prezidentem ČSAV až do jejího zániku.

17 ▶ Ota Šik (1919–2004), 1962–1969 člen ÚV KSČ, 1968 člen PÚV KSČ, 1961–68 ředitel Ekonomického ústavu ČSAV, 1968 místopředseda vlády pověřený otázkami hospodářské reformy, 1969 odešel do emigrace. V roce 1951 se stal pedagogem na Vysoké škole politické ÚV KSČ a jako ekonom tehdy pilně studoval a vykládal Stalinovy Ekonomické zákony socialismu a nic nenasvědčovalo tomu, že jej sovětská tisková agentura TASS jednou nazve jedním z nejobdivnějších zjevů mezi pravicovými revizionistickými silami paktujícími se s kontrarevolucí (září 1968).

18 ▶ NA, f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích 1970, sv. 5, a. j. 15, bod 1, Zpráva k návrhu předsednictva ČNR k činnosti ministra vnitra ČSR – Přepis Grösserova trutnovského projevu, 28. 3. 1969.

řoval, že s Ústavním zákonem o čs. federaci plně souhlasí a citovaný výrok vytržený z kontextu se týkal jeho osobní obavy, aby nové státoprávní uspořádání „*dbalo také ekonomických hledisek a zásad hospodárnosti*“.¹⁹ Závěrem pak poslanci Grössera pouze vyzvali, aby příště „*jako ústavní činitel používal ve svých veřejných projevech přísně prověřených faktů a doložených závěrů*“.²⁰

S odstupem let se o ministru vnitra Grösserovi objevilo další z řady tvrzení, které nejsme schopni spolehlivě potvrdit, ani vyvrátit. Podle knihy defektora a bývalého příslušníka komunistické rozvědky Františka Augusta se Grösser jako údajný dlouholetý spolupracovník KGB zapojil do přípravy provokace po druhém vítězství čs. hokejistů nad mužstvem SSSR na mistrovství světa koncem března 1969.²¹ Fanoušci tehdy vyrazili slavit do pražských ulic. Poté, co se jich většina rozešla, došlo na Václavském náměstí k demolici kanceláře sovětského Aeroflotu. Akci měl organizovat podle instrukcí KGB právě ministr vnitra Grösser, s kterým měli spolupracovat prosovětští příslušníci rozvědky, včetně vlivného Bohumila Molnára.²² Všechny tyto informace Grösser dementoval a uvedl: „*Molnára jsem znal jen tak, že jsem ho pozdravil a on mi odpověděl, bylo to populární jméno na obou MV, vůbec ho jinak neznám. Podle informací Pražské správy VB byly dlažky před výlohu přivezeny dva dny před incidentem. Tuto informaci jsem obdržel až den po incidentu na bezprostřední dotaz plk. Thona*²³ – generálního inspektora pro VB. Kostky byly použity na výlohy a příslušníky VB u obchodu Sovětské knihy, kde hlídkovalo asi 13 příslušníků. Ty tam poslal náčelník VB hl. m. Prahy plk. Ticháček.²⁴ U kanceláře Aeroflotu hlídkovalo asi 15 příslušníků rozestavených na základě signálu, který měl Ticháček. V noci jsem byl vzbuzen a odjel na MV. Byl jsem postaven do víru událostí, které už běžely. Informaci pana Augusta absolutně odmítám.“²⁵ Co se

19 ► Digitální knihovna Parlamentu ČR, ČNR 1969–1971 – stenoprotokoly, 3. schůze, 29. dubna 1969.

20 ► Tamtéž.

21 ► František August – JAB (Beneš, Jan): Ve znamení temna. Sovětská špionážní a podvratná činnost proti Československu v letech 1918–1969. Votobia, Praha 2001, s. 446.

22 ► Bohumil Molnár, genmjr. (1924–1988), roz. Motejlek, na rozvědce užíval krycí jméno DRÁBEK, ve sledovaném období působil ve funkci zástupce náčelníka odboru aktivních opatření a dezinformací Hlavní správy rozvědky.

23 ► Jindřich Thon, plk. (nar. 1922), člen KSČ od 1. 6. 1945, vstup do MV 14. 6. 1945, od 1. 3. 1963 náčelník HS VB Praha, od 11. 5. 1965 současně náměstek ministra vnitra, 30. 6. 1968 odvolán z funkce náměstka MV, od 1. 3. 1969 přemístěn a ustanoven generálním inspektorem pro VB, CO a PO MV ČSR, 1. 1. 1971 zařazen do dispoziční zálohy pro nadpočetné příslušníky, od 31. 1. 1971 přemístěn trvale na Federální kriminální ústřednu, odchod do důchodu 30. 6. 1977, náčelníkem FKÚ mu bylo uděleno uznání.

24 ► Vladimír Ticháček, plk. (1924), člen KSČ od 16. 3. 1946, přijat k MV 1. 1. 1955 v hodnosti kpt. do funkce náč. polit. správy HS VB Praha, 1. 12. 1955 ustanoven do funkce zástupce náčelníka HS VB pro VP, 16. 2. 1963 ustanoven do funkce náčelníka MS VB Praha, 15. 3. 1970 odvolán z funkce náčelníka a zařazen do kádrové dispozice, 31. 1. 1971 propuštěn ze služebního poměru (hodnocení nevyhovující).

25 ► Záznam rozhovoru autora studie s Josefem Grösserem dne 1. 7. 2006 v České Lípě.

týče příslušníků KGB, z Grösserova trutnovského projevu v lednu 1969 i z jeho dnešního vyjádření vyplývá, že na českém ministerstvu žádní sověští poradci nepůsobili, byli pouze na úrovni federálního resortu. Tato informace koresponduje s našimi současnými poznatky. S příslušníkem KGB přiděleným k MV ČSSR Grösser údajně žádné pracovní kontakty nepřestoval. Vyjádřil se však v tom smyslu, že poradce na něj při náhodných setkáních dělal dobrý dojem.

Právě v reakci na „hokejové události“ ve dnech 28. a 29. 3. 1969 vydali všichni tři ministři vnitřní rozkaz, kterým nabádali příslušníky SNB k rozhodným akcím vůči protisovětským a protisocialistickým vystoupením: „– *nedopustit narušování veřejného klidu a pořádku a k potlačení takovýchto jednání použít s veškerým důrazem všechny dostupné zákonné prostředky;*
– *neustále vyhodnocovat místní situaci a připravit se na všechny možnosti případných zákroků;*
– *zamezit možným provokačním vystoupením proti opatřením, která přijaly stranické a vládní orgány k upevnění klidu a pořádku v ČSSR;*
– *nepřipustit jakákoliv protisovětská a protisocialistická vystoupení na veřejnosti;*
– *učinit rozhodná opatření k odhalení a rychlému postihu pachatelů této trestné činnosti.*“²⁶

Srpen 1969 a konsolidace resortu

Komunistické vedení a všechny bezpečnostní složky režimu včetně Grösserova ministerstva se dlouhé měsíce před srpnem 1969 připravovaly na střet s občanskou opozicí. Veškeré projevy „kontrarevolučních“ nálad ve společnosti se rozhodly potlačit vlastními silami.

Během léta byly horečně budovány a na zásah proti demonstrantům cvičeny speciálně vyčleněné síly SNB. Rozkazem Josefa Grössera byly ke dni 11. června 1969 při okresních odděleních SNB dočasně zřízeny pořádkové jednotky, do nichž bylo zařazeno téměř 3,5 tisíce příslušníků ze všech českých krajů. Republikové MV se usilovně snažilo vybavit tyto pořádkové jednotky určené na zásahy ve velkých městech odpovídající výstrojí a výzbrojí, která byla pro tyto účely dovážena ze zahraničí. Následoval jejich urychlený výcvik. Na pomoc těmto i řadovým příslušníkům SNB byli do podpůrných zásahových a strážních jednotek pečlivě vybíráni členové Lidových milicí a vojáci ČSLA. Rozkaz všech tří ministrů vnitřní z 8. 8. 1969 stanovil opatření k srpnovému výročí a zřídil společný operační štáb. Jednotlivé operační štáby na nižších úrovních vypracovávaly podrobné plány. Vládnoucí komunistické vedení bylo odhodláno potlačit případnou revoltu za každou cenu. To potvrzovala i prohlášení

26 ► AMV, Rozkaz MV ČSSR, ČSR, SSR č. 4/1969, Stanovisko ministrů k současné vnitropolitické situaci, 2. 4. 1969.

jeho vedoucích představitelů, kteří se na této věci shodli navzdory jinak odlišným názorům.

Incidenty, ostré srážky a mnohde téměř i pouliční boje (především v Praze, ale i v Brně či Liberci) mezi neozbrojenými demonstranty a bezpečnostními složkami režimu trvaly od 20. do 22. srpna 1969. Proti obuškům, slzotvorným granátům, vodním dělům a obrněným transportérům se část demonstrantů pokoušela bránit házením kamenů. Na různých místech centra Prahy vyrostlo i několik improvizovaných barikád. Teprve po nasazení armádních jednotek a tanků se nakonec podařilo demonstranty rozehnat. 21. srpna 1969 proběhly demonstrace v dalších nejméně pětadvaceti městech.

Počet účastníků pouličních nepokojů v Praze se odhaduje na 50–100 tisíc. Údaje o příslušnících represivních složek jsou přesnější: vedle desetitisíců „orgánů“ Veřejné a Státní bezpečnosti to bylo dále 20 tisíc vojáků a 27 tisíc milicionářů, kterým bylo vydáno ostré střelivo. Během demonstrací bylo zadrženo přes 2 400 osob, z toho více než 80 procent tvořili lidé mladší pětadvaceti let. Evidováno bylo několik desítek raněných, ale především pět zastřelených mladých lidí v Praze a Brně, které měli na svědomí anonymní členové Lidových milic a nezjištění příslušníci SNB.

Bezpečnostní složky nasazené proti vlastnímu národu tak svůj úkol splnily i za cenu nejvyšších obětí na straně civilního obyvatelstva. Po vypjatých srpnových dnech roku 1969 se povolání příslušníci SNB vrátili zpět do svých působišť. Na základě těchto zkušeností byl v roce 1970 znovuzřízen pohotovostní pluk SNB. Grösserovo úsilí ocenilo koncem dubna 1970 sovětské vedení udělením pamětní medaile ke 100. výročí narození V. I. Lenina.

Ze zprávy z prověrky postupu politické konsolidace českého MV do února 1970 se dovídáme, že jeho vedení se podařilo mj. „výrazným způsobem zahájit konsolidaci politické situace v orgánech SNB a v samém Ministerstvu vnitra ČSR. [...] Hmatatelným důkazem tohoto procesu je mimo jiné rozhodné vystoupení pracovníků Bezpečnosti proti kontrarevoluci v srpnových dnech roku 1969, rozvinutí pracovní aktivity a iniciativy, obětavost při plnění služebních úkolů.“²⁷

Rovněž stranické hodnocení Grösserovy práce z března 1970 vyznívá až na mírné výtky vcelku „pozitivně“: „Od nástupu do funkce ministra vnitra ČSR koncem roku 1968 soudruh Grösser prokazuje pevný postoj na platformě marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu, na pozicích listopadové rezoluce ÚV KSČ. Ve své práci i při četných vystoupeních, zejména před stranickým aktivem, toto stranické usnesení i závěry dalších plenárních zasedání ÚV KSČ principiálně prosazoval a zajišťoval.“

27 ► NA, f. ÚV KSČ, Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích 1970, sv. 21, a. j. 46, usnesení k bodu 1, Plnění realizační směrnice květnového pléna ÚV KSČ, stav konsolidace politické situace a proces formování ideové a akční jednoty v orgánech Ministerstva vnitra ČSR, 24. 3. 1970.

Pod jeho vedením byly postupně vybudovány a z větší části kádrově naplněny útvary centrály Ministerstva vnitra ČSR, byla v podstatě organizačně ukončena výstavba ministerstva. Podařilo se stanovit rozsah působnosti a pracovní náplň orgánů Bezpečnosti. Významně přispěl svými rozhodnutími k důslednému očišťování aparátu Bezpečnosti od pravicově oportunistických a protisocialistických sil, a to na centrální i krajské úrovni.

V srpnových dnech 1969 prokázal rozhodnost při řízení akcí Bezpečnosti, při potlačení vystoupení kontrarevolučních sil, zejména v Praze, Brně a Liberci. Docílil pozitivních výsledků v pracovní konsolidaci, zejména Veřejné bezpečnosti. Byly vytvořeny podmínky také pro perspektivně orientovanou, účinnou práci orgánů Státní bezpečnosti i na legislativním úseku.

Více pozornosti je však v metodách řídicí práce ministerstva nutno věnovat kolektivnosti vedení ministerstva vnitra, úsilí o postižení základního článku a soustavnější kontrole plnění uložených úkolů. Vytvořit i tímto způsobem příznivější podmínky pro uplatňování vedoucí úlohy strany na práci ministerstva, pro užší, trpělivou součinnost s hlavním výborem KSC na Ministerstvu vnitra ČSR.

Co do obsahu práce je třeba, aby soudruh Grösser věnoval mimořádnou pozornost propracování vazeb MV ČSSR s MV ČSR při upevňování jednoty čs. federace a koncepce kádrové práce, zvláště výběru, přípravy a výchovy pracovníků Bezpečnosti. Zvýšit současně tlak na systematické zvyšování účinnosti a výslednosti práce celého bezpečnostního aparátu.²⁸ Komise v závěru revizní zprávy k činnosti MV z února 1970 dala mj. podnět k přezkoumání organizačního uspořádání ministerstev vnitra v souvislosti s nepříznivými dopady existence tří nezávislých kontrarozvědek. Výtka byla fakticky vyvrácena v okamžiku, kdy všichni tři ministři vnitra vydali 13. 7. 1970 společný rozkaz – Opatření k posílení vlivu MV ČSSR při řízení Státní a Veřejné bezpečnosti. V rámci rozkazu mj. převedli řízení téměř všech útvarů StB zpět pod MV ČSSR a i dalšími kroky posilovali vliv tohoto federálního orgánu.

Závěrem posudek konstatoval, že „soudruh Josef Grösser jak ve funkci resortního ministra, tak i jako člen vlády ČSR (zejména komplexností přístupu k řešeným problémům a principiálními stanovisky při jednání vlády) patří mezi opory vládního kolektivu. Prokázal v relativně krátkém období 15 měsíců jednak předpoklady pro zastávanou funkci a jednak vzestupnou úroveň práce.“²⁹

Pověřen jinou funkcí

Vzhledem k tomuto standardně pozitivnímu hodnocení překvapí zlom v dosud slibně se rozvíjející kariéře ministra vnitra. Počátkem září 1970 byl totiž Grösser usnesením PÚV jmenován do funkce velvyslance ve Finsku, což

28 ► NA, f. ÚV KSC, Byro ÚV KSC pro řízení stranické práce v českých zemích 1970, sv. 21, a. j. 46, bod 1, Stranické hodnocení Josefa Grössera, 16. 3. 1970.

29 ► Tamtéž.

spolu se zdravotní dovolenou představovalo v komunistickém Československu elegantní způsob odstavení nepohodlného člověka od moci.³⁰ Současné s dalšími personálními změnami na diplomatických postech byl tento krok oficiálně zdůvodňován nutností posílit zahraniční službu spolehlivými kádry na základě usnesení přijatého počátkem července 1970. Předsednictvo pak ještě v polovině října změnilo své rozhodnutí v tom smyslu, že Grösser bude zařazen do služeb MZV a Biľak³¹ ho navrhne do nějaké vedoucí diplomatické funkce. Podle personální evidence ukončil Grösser své působení v úřadu ministra vnitra k 23. 10. 1970. Jeho odstavení z vlivného postu mohlo mít hned několik příčin, k žádné z nich však nedisponujeme zcela spolehlivými důkazy.

Prvá hypotéza související s jeho odvoláním mohla souviset s kompetenčními spory mezi Ministerstvy vnitra ČSR a ČSSR ohledně řízení státobezpečnostních složek. Federální MV, a tedy i Federální správu zpravodajských služeb (FSZS), tehdy vedl ministr Radko Kaska. Hlavní správa StB v rámci ČSR vznikla a podléhala Grösserovi od počátku března 1969. Avšak, jak již bylo uvedeno, postupný trend směřoval k omezení její působnosti. Nakonec gradoval jejím sloučením s FSZS v říjnu 1970, což nemuselo vyhovovat slovenskému ani českému ministru vnitra. Případné Grösserovy námitky proti opětovné centralizaci řízení Státní bezpečnosti mohly zapříčinit jeho nedobrovolné uvolnění z funkce. Toto však Grösser fakticky vyloučil. Poukázal přitom na svoji bezvýhradnou shodu s kroky federálního MV.

Druhá domněnka vysvětlující Grösserovo sesazení odkazuje na tvrdý mocenský zápas ve vedení KSČ, který se naplno rozhořel zejména po srpnu 1968. Sovětský svaz si v záloze stále držel vnitrostranické ortodoxní oponenty (jako byl např. V. Biľak) proti případným liberálním tendencím nového generálního tajemníka G. Husáka.³² Tito „konzervativci“ se zasazovali např. o soudní potrestání Alexandera Dubčeka. Na vrcholné stranické a vládní úrovni tak probíhaly „preventivní čistky“ na obou stranách, tzn. nejen u tzv. osmašedesátníků, ale i u některých komunistů z levého spektra KSČ, kam byl český ministr řazen. Tento vývoj tak mohl postihnout i Josefa Grössera.

Třetí nedoložená možnost předpokládala, že za strmým pádem ministra stály jeho příliš radikální postoje v levé frakci „konzervativního“ křídla KSČ

30 ► NA, f. ÚV KSČ, Předsednictvo 1970, sv. 136, a. j. 214, bod 23, Kádrové návrhy, 4. 9. 1970. Všechny schválené návrhy předložil V. Biľak.

31 ► Biľak Vasil (nar. 1917), 1955–1968 a 1969–1971 člen ÚV KSS, 1962–68 tajemník ÚV KSS, člen předsednictva a sekretariátu ÚV KSS, 1969 1. taj. ÚV KSS, od 1970 předseda ideolog. komise ÚV KSČ, 1954–1988 člen ÚV KSČ, 1968–1988 člen PÚV, tajemník ÚV KSČ, 1969–1989 poslanec FS, 1969–1971 a od 1975 člen předsednictva FS.

32 ► Gustáv Husák (1913–1991), mj. v letech 1945–51 a 1968–1989 člen ÚV KSČ, 1968–1969 člen výkonného výboru předsednictva ÚV, 1968–1989 člen PÚV, 1969–1971 1. tajemník ÚV, 1971–1987 generální tajemník ÚV, 1975–1989 poslední komunistický prezident ČSSR.

a možná i jeho ambice, které nebyly podepřeny dostatečnou politickou vahou. Mezi nejodvážnější spekulace, tehdy ústně šířené „nejmenovanými zdroji“, patřily dohady o Grösserově roli v mocenském boji mezi stranickými špičkami. Údajně v roce 1970 se skupina ultrakonzervativních českých aparátčků snažila odstranit z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka. Grösser měl patřit do skupinky „pučistů“. Případné potvrzení této hypotézy komplikuje i fakt, že Státní bezpečnost nesměla vést operativní svazky na vysoké funkcionáře KSČ, mezi které přirozeně patřil i Grösser.

Ale vraťme se z roviny neprokazatelných spekulací k archivním pramenům a poslednímu, zato nejpravděpodobnějšímu důvodu ministrova sesazení, který nastínil sám Josef Grösser. V současnosti je přitom těžké nalézt motivy, které by vedly bývalého ministra vnitra k překrucování faktů ohledně jeho zproštění z funkce. Sporadické dostupné archivní materiály nám pouze dokládají Grösserovy konzervativní postoje na krajním levém křídle tehdejší KSČ. Grösser sám to ve svém písemném vyjádření pro ÚDV z roku 2002 formuloval jednoznačně: „*Nehrál jsem žádnou roli a nebyl jsem účasten v tzv. protifederalistickém vystoupení namířeném údajně proti G. Husákovi. Neznal jsem a neznám žádné osoby prezentující [tyto] záměry.*“³³

Ke svému sesazení se dotyčný opětovně, a tentokrát zcela detailně, vyjádřil v létě 2006 v rozhovoru s autorem této studie zhruba takto: „*Plně potvrzuji znění svého dopisu z roku 2002. Členem žádného uskupení proti Husákovi jsem nebyl. Proti odejmutí StB z působnosti MV ČSR jsem nic nenamítal a spory s Kaskou jsem v tomto ohledu neměl. Přijal jsem jako hotovou věc, že se budu věnovat již jen národním výborům a VB, kam to převážilo. Odejmutí pravomoci nad StB mi vůbec nevadilo.*

K následnému nemám žádné důkazy, moje domněnka je podepřena náznaky některých lidí jak z aparátu ÚV, tak i vyšších důstojníků MV a konečně i chováním některých členů politbyra. K mému odvolání bezprostředně přispěl asi Kaska. Souvisí to s výstavbou pohotovostního pluku SNB. Pohotovostní pluk SNB dostával bojovou zástavu v srpnu 1970 nebo počátkem září 1970 na Letenské pláni a skládal přísahu. V tento den dopoledne jsem byl na velkém shromáždění v Liberci. Ve 14.00 hod. jsem podle plánu přednesl hlavní projev na Letenské pláni. Plk. Kubík³⁴ měl za úkol pozvat na slavnost Kasku, což údajně provedl. Pohotovostní pluk SNB byl ustaven jako pevná část českého MV. Radko Kaska na

33 ► Dopis J. Grössera adresovaný ÚDV ze dne 10. 7. 2002, č. j. ÚDV-256/2002.

34 ► Jaroslav Kubík (nar. 1928), od r. 1946 člen KSČ, vstup do MV 1. 4. 1952, od 15. 2. 1969 mimořádně plukovník, 1955–1956 působil na HS VKR, 1956–1960 vyučoval na Ústřední škole MV FED Praha, 1961–1968 na Správě vyšetřování MV (resp. StB), z toho od 1963 zástupce náčelníka SV StB, od 20. 9. 1968 zástupcem náčelníka Hlavní správy StB, od 15. 2. 1969 náměstkem ministra vnitra ČSR J. Grössera, 12. 5. 1971 ustanoven I. náměstkem MV ČSR J. Junga, 1. 7. 1976 zařazen do činné zálohy MV ČSR (přidělen k Výboru lidové kontroly, 1. 10. 1988 vyjmut ze zálohy a uvolněn ze služebního poměru do starobního důchodu).

přísahu nepřišel. Krátce na to jsem pod pracovním vypětím zkolaboval a po vyšetření šéflékařem MV šel na desetidenní léčení do Luhačovic. Tam jsem se pokoutně dozvěděl, že šéflékař MV na inspekční cestě v Luhačovicích prohlásil větu, že já [Grösser] stejně na MV končím. Později jsem od jednoho pracovníka ÚV zaslechl, že Kaska si po ustavení pohotovostního pluku SNB vyžádal u Husáka rozhovor, kde si na mě stěžoval, a Husák sám rozhodl, že budu odvolán. Tomu nasvědčovalo i to, že mi při zasedání ČNR předseda Evžen Erban³⁵ řekl: „Soudruhu ministre, já jsem soudruhu Husákovi říkal, že to takhle dělat nelze a hlasoval jsem proti“. Kapek, I. tajemník městského výboru KSČ mi řekl, že to bylo přímo rozhodnutí Husáka. Kapek hlasoval proti na PÚV KSČ. Poté jsem si vyžádal rozhovor u předsedy českého byra pro řízení stranické práce Kempného, proč jsem odvoláván. Kempný odpověděl: „Soudruhu ministre, jste odvoláván proto, že jste projevil určitou míru obětavosti a schopnosti a potřebujeme obsadit funkce velvyslance“. Pak, když jsem byl v Koreji velvyslancem, se mi to potvrdilo, když někteří hosté na velvyslanectví mně naznačovali, že to bylo rozhodnutí Husáka. Nejzávažnější bylo, že usnesení PÚV KSČ o mém odvolání přišlo až po mém faktickém odvolání z funkce ministra vnitra, které bylo potvrzeno v ČNR na naléhavý pokyn Husáka. Toto je moje interpretace, kterou jsem nikde neřekl, jen manželce.“³⁶

Zdánlivě paradoxní je, že když zjara roku 1969 požadovala ČNR po trutnovském projevu Grösserovu hlavu, postavilo se za něj byro ÚV KSČ. O rok a půl později to byl již nový předseda byra ÚV J. Kempný, který Grösserovi suše oznamoval údajné důvody k jeho přemístění na velvyslanecký post. ČNR byla již nyní personálně obměněna. A její předseda E. Erban se ministra vnitra zastal. Osobní antipatie Husáka ke Grösserovi se tak zdají být nejpravděpodobnějším důvodem k jeho sesazení. Podle Grössera se počátek Husákovy zaujatosti vůči němu váže k citaci zveřejněné v Rudém právu. Ještě před zvolením Husáka prvním tajemníkem ÚV KSČ totiž Grösser varoval z pozice místopředsedy Vládní komise pro uspořádání a postavení národních výborů před navrhovaným, ale nakonec nerealizovaným, zrušením KNV na Slovensku a prohlásil: „Když si to soudruh Husák takhle na Slovensku dělá, tak ať si to tak dělá, ale my to tady dělat nebudeme“.³⁷ Tento výrok otištěný ve stranickém listu bezpochyby vyvolal či posílil Husákovu nedůvěru vůči Grösserovi – za jeho odvoláním z funkce mohly být osobní důvody.

K chronologii samotného odvolání se bývalý ministr vyjádřil zhruba takto. V první polovině září 1970 si ho předvolal tajemník ÚV KSČ Josef Kemp-

35 ► Evžen Erban (1912–1994), v letech 1948–1952 a 1968–1986 člen ÚV KSČ, v l. 1948–1952 a 1968–1976 člen PÚV KSČ, 1969–1981 předseda ČNR, 1969–1990 poslanec SL FS.

36 ► Záznam rozhovoru, který vedl autor studie s Josefem Grösserem dne 1. 7. 2006 v České Lípě.

37 ► Tamtéž.

ný³⁸ a sdělil mu rozhodnutí stranických orgánů o jeho vyslání do zahraničí ve funkci velvyslance. Pregnantní výraz „odvolání z funkce ministra“ Kempný přímo nepoužil a odkázal na tajemníka ÚV KSČ odpovědného za mezinárodní vztahy Vasila Biláka. Ten Grössera za pár dnů přijal a doporučil mu misi ve Finsku. Po přechodu na ministerstvo zahraničních věcí I. náměstek Karel Kurka³⁹ překvapivě Grösserovi sdělil, že do Finska vyslán nebude, protože v rámci příprav na Helsinskou konferenci nelze provádět změny na postu velvyslance. Vasil Bilak mu pak na další schůzce nabídl Nairobi v Keni. Afriku však Grösser odmítl. Bilak se za to na něj rozlobil a několikrát ho slovně napadl. Grösserův osobní dojem byl, že ho Bilak nenáviděl: „V Bilakovi bylo něco trošičku zákeřného.“⁴⁰ Ještě jako ministr se v srpnu 1970 Grösser s Bilakem potkal na mítinku v Hradci Králové. Bilak Grösserovi vytýkal, že se v roce 1968 nezachoval dost levicově a komunisticky (rozuměj prosovětsky), když ještě v Hradci působil. Grösser to tehdy odmítl.

Kurka nakonec Grösserovi oznámil, ať se připraví na misi do Korejské lidové demokratické republiky (KLDR), což prý bylo dohodnuto na ÚV KSČ. Zklamán Grösser se ještě dotazoval Kempného po důvodech nového rozhodnutí, ale ten mu pouze odpověděl, že má být do zahraničí vysláno více zkušených politických funkcionářů. Grösser nabídku zprvu neakceptoval s odůvodněním, že se musí poradit s manželkou. Mezitím si Bilak vynutil na Grösserovi podepsání zaměstnanecké listiny, kterou se rušil pracovní poměr na ÚV KSČ. Ke dni 25. 10. 1970 byl převeden do kmenového stavu MZV. Ještě počátkem listopadu 1970 šel dotčený Grösser protestovat k vedoucímu oddělení mezinárodní politiky oddělení ÚV KSČ Auerspergovi⁴¹ s tím, že se chce vrátit zpátky do Hradce Králové. Na to však Auersperg reagoval: „*Pokud budeš trvat na svém rozhodnutí, musí to projednat znovu předsednictvo ÚV KSČ a neobejde se to bez důsledků.*“⁴² Grössera to zarazilo. Dodnes se domnívá, že za vším stál Bilak a Kurka vše Grösserovi jenom interpretoval.

38 ▶ Josef Kempný (nar. 1920), 1969–1989 člen ÚV KSČ, 1969–1970 předseda vlády ČSR, 1968–1976 a 1981–1989 poslanec FS.

39 ▶ Karel Kurka (nar. 1922), funkce na MZV: 1953–1959 náměstek ministra pro věci hospodářské, 1959–1962 stálý delegát při OSN v New Yorku, 1962–1968 náměstek ministra, 1968–1969 velvyslanec v Bukurešti, 1969–1970 státní tajemník, 1970–1971 I. náměstek ministra (po zrušení funkce státních tajemníků), 1971–1976 velvyslanec v Pekingu. V letech 1976–1981 ředitel Ústavu mezinárodních vztahů (zproštěn funkce na vlastní žádost kvůli nutné péči o manželku), 1981–1984 vedoucí vědeckotechnický pracovník v téže ústavu, 1984 odchod do důchodu.

40 ▶ Záznam rozhovoru, který vedl autor studie s Josefem Grösserem dne 1. 7. 2006 v České Lípě.

41 ▶ Pavel Auersperg (1926–1987), pocházel ze starobylého šlechtického rodu, 1963–1964 ved. sekretariátu I. tajemníka ÚV, 1965–1967 ved. ideologického odd. ÚV, 1969–1986 člen ÚV, 1969–1974 ved. odd. zahraniční politiky ÚV, 1974–1986 odpovědný sekretář časopisu *Otázky míru a socialismu*, od 1971 poslanec SN FS, 1986–1987 velvyslanec v Nizozemsku. Podle F. Augusta byl „aristokratický marxista“ Auersperg spolupracovníkem KGB (August, F., c. d., s. 297–298).

42 ▶ Záznam rozhovoru, který vedl autor studie s Josefem Grösserem dne 1. 7. 2006 v České Lípě.

„Vyhnanství“ v Severní Koreji

Grösser tak byl „uklizen“ do země, která je černou můrou všech diplomatů. Všechna rozhodnutí nasvědčují snahám odstavit bývalého ministra co nejdále od mocenských pák v Československu. Jako nevyhovující byl odstraněn shodným způsobem jako řada jemu podobných „vyděděnců“, přestože patřil k opačnému názorovému křídlu než třeba velvyslanec v Turecku Alexander Dubček.⁴³ Přestože tedy Grösser stál na ideologicky „správné straně barikády“, osobní Husákova antipatie zastavila jeho slibný kariérní vzestup a naopak způsobila pád. Zavání to až škodolibostí, když je již nepohodlný dogmatik odeslán svými spolustraníky do nejtuzšího komunistického režimu na světě, aby na vlastní kůži poznal tamější „realitu“.

Dne 5. 2. 1971 schválilo předsednictvo ÚV KSČ Biřakův návrh na jmenování Josefa Grössera do funkce velvyslance v Pchjongjangu (Fenjanu). Spolu s dalšími tehdy ustanovenými diplomaty byl řazen mezi zkušené, dlouholeté pracovníky ústředních úřadů, kteří se ve svých dosavadních funkcích osvědčili. Kromě jeho strukturovaného životopisu byl v návrhu jediný konkretizující údaj k jeho osobě: „S. Grösser stál v letech 1968–1969 pevně na pozicích marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu. Byla mu vydána nová členská legitimace [KSČ].“⁴⁴ Takto stručný popis nepřipouštěl žádné diskuse a pochyby. Grössera, který ovládal ruštinu a němčinu, jmenoval dne 24. 3. 1971 Ludvík Svoboda mimořádným a zplnomocněným velvyslancem u presidia Nejvyššího lidového shromáždění KLDK. Do června se připravoval na svou funkci na korejském referátu 3. teritoriálního odboru MZV. Z osobních materiálů se dovídáme, že k plnění zaškolovacího plánu přistupoval „svědomitě a zodpovědně“. V rámci přípravy na misi vypracoval údajně zdařilý kritický rozbor materiálů V. sjezdu Korejské strany práce z marxisticko-leninských pozic. V této době se měl Grösser mezi svými spolupracovníky projevovat „zdrženlivě, skromně a rozvážně“.

Jak známo, situace v Severní Koreji byla a je naprosto specifická, téměř nesrovnatelná s jakoukoliv jinou diktaturou. Navíc tam již více než padesát let panuje v rámci válečného stavu pouhé příměří mezi oběma znepřátelenými státy poloostrova. V první polovině 70. let lavírovali nevypočitatelní a mnohdy ukvapení Korejci mezi Čínou a SSSR, přičemž od každého se snažili získat jak politickou, tak i hospodářskou podporu. Jejich mentalita však byla blíže té čínské. Východoevropské komunistické diktatury a SSSR tak projevovaly k Severní Koreji jistou míru zdrženlivosti. Úzká diplomatická spolupráce mezi ČLR a KLDK nejenom ve vztahu k jižní Koreji a rozvojovým zemím se projevovala např. tím, že všechny státní návštěvy přijížděly do Pchjongjangu přes Peking.

43 ► Alexander Dubček (1921–1992), symbol Pražského jara 1968, 1968–1969 1. tajemník ÚV KSČ, 1969 předseda FS, 12/1969 až 6/1970 velvyslancem v Turecku, 1970 vyloučen z KSČ.

44 ► NA, f. ÚV KSČ, Předsednictvo 1971, sv. 151, a. j. 235, bod 9, Kádrové návrhy, 5. 2. 1971.

V rámci získání politické a hospodářské pomoci se Korejci zachovali občas pragmaticky a vstřícně k socialistickým státům, jindy naopak osazenstvo jejich ambasad provokovali.

V tomto prostředí se Grösser (s více jak desetitisícovým platem) fakticky usadil koncem června 1971, i když jeho formální nástup se datoval již k 1. červnu. Mezi jeho hlavní úkoly patřila „*konsolidace zastupitelského úřadu z hlediska pracovních úkolů a vztahů mezi členy kolektivu*“.⁴⁵ Československá mise v Koreji se totiž na přelomu 60. a 70. let potýkala s interpersonálními problémy, které způsobovala zejména různost politických názorů. Na poměrně malém a uzavřeném prostoru velvyslanectví působili kromě pěti diplomatů ještě pracovníci zahraničního obchodu. Zastupitelský úřad v Pchjongjangu se skládal z budovy velvyslanectví s kanceláři (i obchodního oddělení), dále protáhlé jídelny a obytného domu. Vycházet ven z areálu ambasády obehnané 275 m dlouhým plotem bylo sice možné, ale cizinci byli všude sledováni příslušníky korejské Bezpečnosti. O atmosféře tamního prostředí vypovídá i to, že v březnu 1973 člen československé vojenské delegace plk. Anton Hnitka spáchal ve své garsonce sebevraždu.

V roli diplomata

Se samotným „Velikým vůdcem“ Kim Ir-senem se Grösser setkal pouze dvakrát, poprvé při návštěvě Husáka a Štrougala v roce 1973 a pak až na závěr své mise. Podle Grösserova mínění posílal o aktivitách velvyslance v Koreji informace do Černínského paláce první tajemník československé ambasády V. Suchý,⁴⁶ což se však nepodařilo prokázat. Ze zhruba 30 Grösserových depeší, zejména z období druhé poloviny jeho mise, si můžeme složit střípky o tehdejší situaci a o chování Korejců na diplomatickém poli.⁴⁷ Hned v první zprávě z konce roku 1971 velvyslanec poukazuje na nutnost využívání diplomatické pošty, neboť korejské úřady zásilky otevírají a kontrolují.

Dle úředních záznamů MZV došlo v průběhu druhého pololetí roku 1971 ke zlepšení zpravodajské činnosti mise, její kvalita však stále nedosahovala potřebné úrovně. Příčina tkvěla zejména „*v nevyhovujícím kádrovém obsazení ZÚ (kromě velvyslance jen I. tajemník bez žádoucí odborné a jazykové kvalifikace) a dále v setrvačném působení některých negativních prvků ve stylu řízení ZÚ*“

45 ► AMZV, Personální spis Josefa Grössera, nar. 1923, Podklady pro hodnocení čs. velvyslance v KLDŘ s. Josefa Grössera, nedatováno.

46 ► Vasil Suchý (1922–1983), ukrajinské národnosti, na MZV: 1971 odbor kulturních styků, 1972 v Pchjongjangu – I. tajemník, 1976 velvyslanec rada a zástupce velvyslance v Pchjongjangu, 1976 zpět v ústředí, zástupce vedoucího 2. teritoriálního odboru, 1977 vedoucí odboru, 1980–1983 generální konzul na GK Štětín.

47 ► Diplomatické depeše velvyslance J. Grössera z KLDŘ jsou přístupné v badatelné ÚZSI pod značkou 14-1.

z dřívějšího období (nesvolávání porad diplomatických pracovníků, nedostatečná aplikace směrnic a předpisů v praxi apod.)“.⁴⁸ Přetrvávala „nedostatečná cílevědomost“ v pracovních a společenských stycích s partnery v diplomatickém sboru. Ačkoliv přehled společenských styků a čerpání reprezentačního fondu svědčilo o aktivitě čs. diplomatů, resp. o jejich kladném vztahu k pořádání a účasti na recepcích, neobdrželo pražské ústředí za druhé pololetí roku 1971 ani jeden záznam z rozhovorů v diplomatickém sboru. I přes řadu nedostatků se však v hodnocení konstatovalo, že Josef Grösser „dokázal citlivým a uvážlivým přístupem zlepšit vztahy mezi korejskou stranou a čs. ZÚ a obnovil tak autoritu Velvyslanectví ČSSR“.⁴⁹ Centrála rovněž ocenila jeho „iniciativu při informování korejských představitelů o důležitých politických událostech v ČSSR a dobrou spolupráci s bratrskými ZÚ při koordinování politických a společenských akcí“.⁵⁰

V roce 1972, k výročí VŘSR, obdržel Grösser odměnu ve výši 2 000 Kčs za „osobní podíl na přípravě a zajištění dobrého průběhu návštěv ministra zahraničních věcí KLDŘ v ČSSR, čs. vojenské delegace v KLDŘ, čs. parlamentní delegace v KLDŘ a vládní ekonomické delegace KLDŘ v ČSSR“.⁵¹ Mimo každoroční dovolenou pobýval Grösser zjara roku 1973 necelé dva měsíce ze zdravotních důvodů v Československu, kdy byl operován a léčen v Karlových Varech. Při návratu z rekonvalescence zpět na misi a při definitivním odjezdu z Pchjongjangu cestoval vlakem, v ostatních případech letadlem. Počátkem července 1973 obdržel velvyslanec další odměnu ve výši 1 200 Kčs za to, že se navzdory neuspokojivému zdravotnímu stavu aktivně podílel „zejména na závěrečné fázi organizačního zajištění návštěvy čs. stranické a vládní delegace v KLDŘ a přispěl k jejímu zdárnému průběhu“.⁵²

Řada jeho depeší z let 1974–1975 se týká slovních i psaných ataků korejských představitelů vůči socialistickým státům, např. zpochybňování významu SSSR a učení marxismu-leninismu. Z obsahu zpráv je jasně patrná i snaha o podporu požadavků KLDŘ v tzv. zemích třetího světa a snaze dostat se do Hnutí nezúčastněných zemí. S tím souvisel i názorový kotrmelec a příklon ve vztahu k Jugoslávii, která podporovala KLDŘ při vstupu mezi neangažované.

Avšak osobní a psychické problémy spojené s výkonem funkce velvyslance ve vzdálené izolované zemi proslulé mimořádně silným kultem osobnosti donutily Grössera v březnu 1975 k podání žádosti o odvolání z funkce. Adreso-

48 ► AMZV, Personální spis Josefa Grössera, nar. 1923, Podklady pro hodnocení čs. velvyslance v KLDŘ s. Josefa Grössera, nedatováno.

49 ► Tamtéž.

50 ► Tamtéž.

51 ► AMZV, Personální spis Josefa Grössera, nar. 1923, Návrh na odměnu podle vyhlášek FMPSV, 7. 11. 1972.

52 ► Tamtéž, Návrh na odměnu podle vyhlášek FMPSV, 6. 7. 1973.

val ji tehdejšímu ministru zahraničních věcí Bohuslavu Chňoupkovi.⁵³ Tento zcela pochopitelný krok obhajoval pracovními, rodinnými a zdravotními důvody: „*Jak jistě víte, je naše práce v KLTR velmi náročná na nervový systém, protože zde žijeme v naprosté izolovanosti, v prostředí, které je jako nepřátelské. Pracovištěm a současně místem oddychu v zimě i v létě je 275 m obvod zahrady čs. ZÚ. Nelze se stýkat s místním obyvatelstvem. Procházka městem mnohdy končí psychickým vyčerpáním pro neustálé sledování a pozorování z korejské strany. Pro cizince není povolen vstup do kin, divadel, nejsou koncerty ani jiné formy kulturního vyžití. Divadelní představení, pořádaná za 3–4 měsíce pro diplomatický sbor, duševně velmi rozrušují, neboť obsah veškeré tvorby je podřízen mimořádně silnému kultu osobnosti a prodchnut nacionalistickými ideami ‚čučche‘. [...] Cítíme odpovědnost za výchovu i školní prospěch našeho 16tiletého syna Vladimíra, který nyní studuje na gymnáziu v ČSSR.*“⁵⁴ Návrh na odvolání Josefa Grössera byl podán 24. 6. 1975 z důvodů délky služby a potřeby „*utužit pracovní a soudružský kolektiv ZÚ*“.⁵⁵ Funkce velvyslance v KLTR byl zproštěn dne 19. 9. 1975 a po desetidenní cestě vlakem se tehdy již emeritní velvyslanec vrátil zpět do vlasti. K formálnímu ukončení jeho mise došlo 1. 10. 1975.

Od října 1975 pak Grösser působil na MZV jako odborný referent, od počátku roku 1977 jako vedoucí oddělení. Jako velvyslanec byl v nomenklatuře ÚV KSČ. Z obsahu služebně politické charakteristiky za dobu působení na MZV od návratu z KLTR se dovídáme, že Grösser měl značné ekonomické zkušenosti, v práci byl přesný a k podřízeným zdravě náročný. V ZO KSČ zastává po funkci lektora i funkci vedoucího stranické skupiny. Uplatňuje „*bohaté zkušenosti získané ve stranických funkcích. Je principiální a dovede posoudit prioritu politických stanovisek při řešení problémů. Má vžitý smysl pro zachovávání státního, hospodářského a služebního tajemství a důsledně dbá na dodržování bezpečnostních hledisek.*“⁵⁶

Z čistě rodinných důvodů opustil Grösser koncem srpna 1977 na vlastní žádost MZV a Prahu. Před neustálým dojížděním do zaměstnání z Hradce Králové, respektive před případnou další diplomatickou misí v Asii dal přednost klidnému rodinnému životu v severních Čechách. Rozhodl se vrátit do kraje, který odstartoval jeho kariéru. Nositel státních vyznamenání a medailí (mj. „*Za zásluhy o výstavbu*“) se stigmatem sesazeného ministra nastoupil u Československého uranového průmyslu v Hamrech u České Lípy jako starší referent na

53 ► Bohuslav Chňoupek (nar. 1925), 1969–1989 člen ÚV KSČ, 1969–1970 ústř. ředitel Čs. rozhlasu, 1970–1971 velvyslanec v Moskvě, 1971–1988 ministr zahraničních věcí.

54 ► AMZV, Personální spis Josefa Grössera, nar. 1923, Žádost o uvolnění z Pchjongjangu a návrat do ČSSR, 12. 3. 1975.

55 ► Předsednictvo ÚV KSČ přijalo usnesení ke Grösserovu odvolání dne 22. 8. 1975.

56 ► AMZV, personální spis Josefa Grössera, nar. 1923, Služebně politická charakteristika s. Josefa Grössera, 1. 9. 1977.

podnikovém ředitelství. Zastával tam mj. funkci místopředsedy základní organizace KSČ. V roce 1983 mohl odejít do řádného důchodu, ale přesluhoval ještě další dva roky. Josef Grösser dosud žije v České Lípě.

- 1923 narozen v Mnichově Hradišti
- 1929–1937 základní školní vzdělání
- 1938 učil se číšníkem – nedoučen
- 1939–1940 pomocný dělník
- 1940–1945 totálně nasazen v Německu (Mannheim)
- 1945–1949 řidič u firmy pod národní správou v Rumburku
- 1948 předseda MNV v Dolních Křečanech
- 1949–1951 řidič, 2. tajemník a pak vedoucí tajemník OV KSČ Rumburk
- 1951–1956 vedoucí tajemník OV KSČ Doksy
- 1956–1959 Vysoká škola politická ÚV KSČ
- 1959–1962 vedoucí tajemník OV KSČ Semily
- 1963–1968 I. náměstek předsedy KNV Hradec Králové, předseda Krajské plánovací komise
- 1968–1969 předseda KNV Hradec Králové
- 1969–1970 ministr vnitra vlády České socialistické republiky
- 1971–1975 velvyslanec ČSSR v KLDŘ
- 1975–1977 pracovník 3. teritoriálního odboru na MZV
- 1977–1985 starší referent na ředitelství Československého uranového průmyslu

Osobnost posledního předúnorového předsedy sociální demokracie Bohumila Laušmana je opředena řadou nejasností a záhad. Předmětem spekulací a mnohdy i nikoliv nezaujatých diskusí byl nejen jeho únos z rakouského exilu, zosnovaný StB, či jeho věznění a smrt, nýbrž i mnoho momentů veřejné činnosti tohoto rozporuplného politika.¹ Již za svého života byl Laušman vystaven kritice za svůj prokomunistický postoj v ČSSD během druhé světové války a v osvobozené republice a zvláště za svůj postup během únorového puče v roce 1948 a následnou nedlouhou spolupráci s komunisty. Poté, co poslední den roku 1949 přešel československou státní hranici do americké okupační zóny Německa, byl představiteli sociálně demokratického exilu striktně odmítnut. Ústřední výkonný výbor strany totiž v listopadu 1948 rozhodl o jeho vyloučení společně s ostatními „zrádci“ v čele se Zdeňkem Fierlingerem². Odchodem do exilu začínalo tříleté období Laušmanova politického života, které bývá v dosavadní literatuře zpravidla odbýváno jen několika větami. Nikoliv bezvýznamnou část této doby Laušman strávil v Titově Jugoslávii a poté, co přesídlil do

1 ▶ Pro základní orientaci v československé exilové politice obecně či sociální demokracie po roce 1948 slouží tyto publikace: Luža, Radomír: Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989. Doplněk, Praha–Brno 2001; Hrubý, Karel (ed.): Léta mimo domov. K historii československé sociální demokracie v exilu (rok a místo vydání neuvedeny); Jirásek, Zdeněk – Trapl, Miloš: Exilová politika v letech 1948–1956. Počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa. Centrum pro československá exilová studia, Olomouc 1996; Čelovský, Bořivoj: Politici bez moci. První léta exilové Rady Svobodného Československa. Tilia, Šenov u Ostravy 2000. Z nich se zvláště někdejší čelný činitel exilové ČSSD R. Luža věnuje podrobněji i Laušmanovu případu a některým jeho politickým aktivitám v exilu (s. 11–12, 58–68). O likvidaci čs. sociální demokracie a poúnorové represí jejích členů: Kaplan, Karel: Das verhängnisvolle Bündnis. Unterwanderung, Gleichschaltung und Vernichtung der Tschechoslowakischen Sozialdemokratie 1944–1954. Wuppertal 1984. Okolnosti únosu B. Laušmana rekonstruoval na základě archivního výzkumu Žáček, Pavel: Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti). In: Babka, Lukáš–Veber, Václav: Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj. M&V, Hradec Králové 2002, s. 117–141. O stejné prameny se částečně zřejmě opíral ve své knize i Karel Pacner, který však často neuvádí zdroj svých informací a s údaji zachází dosti libovolně; Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl III. 1945–1961. Praha 2002, s. 606–612, kapitola Únos Bohumila Laušmana. Na základě pramenů jiného druhu – korespondence exilových politiků a dobových exilových periodik – avšak bohužel bez znalosti Žáčkovy studie – se Laušmanovým únosem ve dvou článcích zabývala Burešová, Jana: Poznámky k případu Bohumila Laušmana. In: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“. Uspořádal Jiří Pernes. Prius, Brno 2005, s. 192–203; Táz: Únos Bohumila Laušmana a československá emigrace. Listy, 4, 2004, s. 58–64. Článek a edici dvou dokumentů věnoval poslední etapě Laušmanovy životní dráhy Kaplan, Karel: Bohumil Laušman – vězení a smrt. Soudobé dějiny, 2–3, 1993/1994, s. 302–309.

2 ▶ Ústřední výkonný výbor ČSSD v Londýně rozhodl na svém zasedání počátkem listopadu 1948 o formálním vyloučení B. Laušmana ze strany společně s fierlingerovskou skupinou, po příchodu Laušmana do exilu toto rozhodnutí vedení strany v lednu 1950 potvrdilo a odmítlo s Laušmanem jakoukoliv spolupráci, Luža, R.: c. d., s. 17, 58.

Rakouska, hrála Jugoslávie i nadále v jeho plánech důležitou roli. Jak ve svém posledním uveřejněném článku poznamenal právem Jiří Loewy, někdejší ústřední tajemník exilové ČSSD, patří tato jugoslávská epizoda mezi otázky Laušmanovy biografie, na něž historiografie dosud nenalezla uspokojivou odpověď.³

Zájem českých historiků doposud budila především „technická stránka“ únosu i další represe československých komunistických orgánů vůči osobě Bohumila Laušmana. Avšak samotná Laušmanova exilová činnost, jeho kontakty a politické koncepce zůstávají zatím poněkud stranou. Takový rozbor by přitom usnadnil i řešení otázky, byl-li Laušman unesen jen kvůli své neopatrnosti a naivitě, která z něj činila snadnou kořist, anebo zda byl kvůli své exilové činnosti pro komunistickou moc v ČSR opravdu nebezpečný či byl touto mocí alespoň takto vnímán. Z dnešní perspektivy se mnohdy podceňuje skutečnost, že myšlenka hledání jakési „třetí cesty“, nekomunistického socialismu, byla pro mnoho tehdejších levicově orientovaných politiků opravdu závažná a aktuální. Jako prozřetelní jsou dnes pozitivně hodnoceni a vyzdvižováni důslední antikomunisté a stoupenci pravice. Srovnáme-li ovšem tehdejší politickou činnost „občanského“ exilu s Laušmanovou, kterou z nich bylo možno na počátku padesátých let považovat za více realistickou?

První velký rozkol v komunistickém hnutí na mezinárodní úrovni, k němuž nečekaně došlo na počátku studené války, a vytváření východního bloku byly pro důslednou, avšak nekomunistickou levici jistou nadějí. Poté, co byla v Sověty ovládané části Evropy zavržena idea specifické cesty k socialismu a bezohledně přenášena sovětská praxe, byla částí nekomunistické levice Jugoslávie vnímána jako oáza, kde bude socialismus budován na domácích základech bez deformace ruskou samoděržavnou tradicí. Laušman, stejně jako i mnozí socialisté západních demokracií, propadl

klamnému přesvědčení, že sovětsko-jugoslávská roztržka je povahy ideologické – tak jak ji prezentovala sovětská a posléze i jugoslávská propaganda – a do jugoslávských komunistů rádi promítali své vlastní představy.

Bohumil Laušman se narodil 30. srpna 1903 v Žamberku. Při svém původním povolání bankovního úředníka pracoval od mládí v sociálně demokratické straně ve východních Čechách. Ve druhé po-



Bohumil Laušman (uprostřed) průvodcem jugoslávského maršála J. B. Tita při jeho návštěvě Prahy na jaře roku 1946

Zdroj: Arhiv Muzeja istorije Jugoslavije, Beograd

3 ► Loewy, Jiří: Otazníky nad Bohumilem Laušmanem. Dějiny a současnost, 6, 2003, s. 48–49.

lovině třicátých let zastupoval svou stranu jako poslanec Národního shromáždění. V prosinci 1938 byl zvolen generálním tajemníkem Národní strany práce, která v podmínkách druhé republiky reprezentovala levicovou část politického spektra. Od roku 1939 působil v exilu. V letech 1940–1945 byl členem Státní rady československé v Londýně, neprosadil se však do exilové vlády. Jeho druhořadá pozice jej přivedla k užší spolupráci s komunisty. V roce 1944 krátce pobýval v Sovětském svazu. Osobní statečnost projevil i svou účastí ve Slovenském národním povstání, po jehož porážce se uchýlil s partyzánským oddílem do lesů. V roce 1945 se stal ministrem průmyslu ve Fierlingerově vládě. V této funkci setrval i po volbách v květnu 1946 až do svého zvolení předsedou sociální demokracie na brněnském sjezdu v listopadu 1947.



J. B. Tito s B. Laušmanem na slavnosti přejmenování ČKD Vysočany na Závody maršála Tita
Zdroj: Arhiv Muzeja istorije Jugoslavije, Beograd

Svého ministerského postu Laušman využíval k radikální levicové politice a patřil k hlavním strůjcům znárodnění československého průmyslu. Postupně však revidoval své prokomunistické stanovisko a na listopadovém sjezdu se dostal do čela stranické opozice vůči Zdeňku Fierlingerovi a jeho skryté komunistické frakci. V únoru 1948 se však zachoval nerozhodně a usnadnil svým nesouhlasným postojem k demisi nekomunistických ministrů Gottwaldův triumf. V nové vládě „obrozené“ Národní fronty dokonce zaujal post náměstka předsedy vlády. Podepsán je navíc i pod čistkami, jimiž byli z ČSSD odstraněni stoupenci pravicového křídla strany v čele s Václavem Majerem. Po

květnových volbách však z politického života odešel. Od července 1948 až do svého útěku za hranice v prosinci 1949 vykonával funkci náměstka ředitele slovenské energetiky v Bratislavě. Po příchodu do ciziny se mu nepodařilo zapojit se ani do činnosti exilové ČSSD, ani do reprezentativních orgánů československého exilu. Při svých aktivitách se pohyboval mezi Jugoslávií, Rakouskem a západní Evropou. Koncem roku 1953 byl unesen československou rozvědkou a zbytek svého života strávil za mřížemi. V září 1957 byl v neveřejném procesu odsouzen za velezradu a vyzvědačství k sedmnácti letům žaláře. Ve vězení zemřel za nevyjasněných okolností 9. května 1963.⁴

Vazby Bohumila Laušmana na jugoslávské prostředí sahají snad již před druhou světovou válku. Bližší poznatky však v tomto směru známy nejsou. O stycích mezi československými a jihoslovanskými socialisty v předválečném období nemáme dosud žádný přehled. Dá se však předpokládat, že vzhledem k marginálnímu postavení sociální demokracie a nekomunistické levice vůbec na tehdejší jugoslávské politické scéně, nebyly příliš bohaté. V Bělehradu se však Laušman údajně ocitl v roce 1939, kdy podobně jako mnozí další českoslovenští emigranti volil cestu na Západ právě přes Jugoslávii.⁵ Po druhé světové válce se československá politická scéna, a to zpočátku bez ohledu na politickou orientaci, obdivovala boji jugoslávských partyzánů pod vedením Josipa Broze Tita. Laušman, který patřil v sociální demokracii tehdy ke stoupencům spolupráce s komunisty, projevoval po válce sympatie k Jugoslávii nejen z nacionálního, v českém prostředí tradičně k Jihoslovánům přátelského hlediska, nýbrž se obdivoval i politice nové jugoslávské moci. Představitelé poválečného jugoslávského režimu chovali naopak respekt k těm československým politikům, kteří se přímo účastnili odboje, zvláště pak partyzánských bojů. A k těm Bohumil Laušman jako účastník Slovenského národního povstání právě patřil.⁶

Samotného Josipa Broze Tita měl Laušman příležitost osobně poznat během jeho návštěvy Prahy v březnu 1946, kdy jugoslávského vůdce provázel jako ministr průmyslu po pražských průmyslových podnicích. Později se s ním opět sešel v Bělehradu jako člen československé delegace.⁷ V souvislosti s Titovou pražskou návštěvou byl Bohumil Laušman také vyznamenán jugoslávským státním vyznamenáním.⁸ Jelikož spojenectví s Jugoslávií bylo pro poválečné

4 ▶ Churaň, Milan a kol.: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. I. díl, A–M. Libri, Praha 1998, heslo Laušman Bohumil, s. 396–397.

5 ▶ Luža, R.: c. d., s. 58.

6 ▶ Tamtéž.

7 ▶ Archiv Muzea dějin Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie, sign. KMJ I–1–10, 1/6, Cesta Josipa Broze Tita do Polska a Československa, 14.–24. března 1946; Tamtéž, sign. KMJ I–2–a/20–21, Čehoslovačka. s. 1, 2. 5. 1946, Zpráva Vyslanectví Demokratické federativní Jugoslávie v Praze pro Ministerstvo zahraničí v Bělehradu.

8 ▶ Archiv Muzea dějin Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie, sign. KMJ I–2–a/20–21, Čehoslovačka, s. 1, 2. 5. 1946, Návrh Vyslanectví Demokratické federativní Jugoslávie na vyznamenání výtečných československých osobností.

Československo jedním z pilířů jeho zahraniční politiky, měl jako ministr průmyslu jistě příležitost jednat i s řadou dalších jugoslávských činitelů o otázkách tehdy rozsáhlé hospodářské spolupráce.⁹

Jugoslávští komunisté, kteří uchopili moc pevně do svých rukou současně s vítězstvím v osvobozené a občanské válce, podporovali plně své československé soudruhy v úsilí o získání obdobného postavení. Z tohoto pohledu hodnotili i politickou situaci v ČSR v letech 1945–1948. Jakmile se Bohumil Laušman začal oddalovat od prokomunistického křídla ČSSD, a když byl na listopadovém brněnském sjezdu 1947 zvolen předsedou strany místo Zdeňka Fierlingera, musel se jugoslávským pozorovatelům nutně znelíbit. Brněnský sjezd totiž znamenal citelný úder Fierlingerově komunistické frakci.¹⁰ V pohledu na vnitropolitickou situaci v Československu jugoslávští diplomaté v Praze přebírali nejméně až do dubna 1948 stanoviska KSČ¹¹ a ta Laušmanovi od listopadového sjezdu již nikdy zcela nedůvěřovala.

Československý velvyslanec v Bělehradu, Josef Korbel, se ovšem několikrát koncem prosince 1947 a v lednu 1948 snažil jugoslávského náměstka ministra zahraničních věcí Aleše Beblera přesvědčit, že Bohumil Laušman je „upřímným přítelem Sovětského svazu“. Jugoslávský velvyslanec v Praze Darko Černej totiž podal svým nadřízeným o Laušmanovi zprávu ve smyslu zcela opačném.¹² Když však J. Korbel přišel 26. února 1948 ohlásit na jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí změnu své vlády, Laušmana se již příliš nezastával.¹³ Josef Korbel hovořil s Jugoslávci o Laušmanovi zřejmě i při jiných příležitostech. Jak se A. Bebler zmínil 15. června 1948 nově nastupujícímu československému velvyslanci Jiřímu Tauferovi, Korbelovy informace byly vždy silně přizpůsobeny momentální situaci. Zatímco po brněnském sjezdu Korbel Laušmana před

9 ► K tomu viz Pelikán, Jan: *Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*. Praha 1990.

10 ► Kaplan, K.: *Das Verhängnisvolle Bündnis*, s. 130–137.

11 ► Politické zprávy jugoslávského velvyslanectví v Praze vycházely z dobře informovaných zdrojů v KSČ. Svě názory Jugoslávčům otevřeně sdělovali i vysocí straniční představitelé (Rudolf Slánský, Bedřich Geminder atd.). Českoslovenští komunisté jsou však v těchto zprávách hodnoceni kriticky, až s despektem, jako příliš umírnění a útlocitní. Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ), IX, 22/II–20. Depeše o situaci v ČSR v souvislosti s událostmi 19.–25. února 1948; Tamtéž, 22/II–22, 14. 4. 1948, Informace o KSČ před volbami.

12 ► Archiv Muzea dějin Jugoslávie, sign. KMJ I–3–b/187, Záznam o rozhovoru soudruha Beblera s československým velvyslancem Korbelem dne 31. prosince 1947, Záznam o rozhovoru soudruha Beblera s čsl. velvyslancem Korbelem dne 15. ledna 1948 ve 12 hodin.

13 ► Tamtéž, Záznam o rozhovoru náměstka ministra A. Beblera s panem Korbelem, československým velvyslancem dne 26. února 1948. Korbel si mimo jiné pochvaloval, že vláda v ČSR je nyní „jugoslávského typu“, že komunisté mají ve vládě vedoucí a rozhodující úlohu a všichni zástupci ostatních stran jsou jejich stoupenci. Dále A. Bebler tlumočil rozhovor s J. Korbelem takto: „Korbel říká, že je velmi šťasten, jelikož mu nyní bude v Bělehradu lehčeji, když představuje vládu, v níž má Jugoslávie důvěru. Abych viděl jeho reakci, řekl jsem, že jsem z novin nabyl dojmu, že se jedná jen o jeden krok vpřed. On užasl a řekl: ‚Ne krok, nýbrž skok!‘“

Jugoslávci, kteří ho označovali za „pravičáka“, hájil, v době „únorových událostí“ jej naopak obvinil, že se ukázal jako „agent reakce“.¹⁴

Laušmanova úloha v únorovém komunistickém převratu na postoji komunistů a jejich jugoslávských přátel vůči jeho osobě nic nezměnila. Spíše naopak. Přes pozdější odsouzení ze strany demokratického exilu odmítal Laušman zprvu komunistické nabídky na vytvoření levicové vlády. Tlaku se nakonec podvolil patrně z obavy rozkolu v sociální demokracii a s vírou, že formálním zachováním Národní fronty lze krok s KSČ i nadále udržet.¹⁵ Vedle členů Fierlingerovy komunistické agentury byl však i nadále samostatným hráčem, s nímž komunisté ve svých plánech nemohli počítat. Na konci června 1948, kdy došlo k roztržce mezi Bělehradem a Moskvou, se však již jeho pouť po boku komunistů chýlila ke konci. V březnu 1948 uvolnil ve straně předsednické místo opět Z. Fierlingerovi a po červnovém slučovacím sjezdu nebyl do KSČ ani přizván. Ve vládě Antonína Zápotockého, vytvořené v červnu 1948, nebylo již pro Bohumila Laušmana místo. Jako náměstek ředitele slovenské energetiky byl přesunut do Bratislavy, kde setrval více jak rok.¹⁶

Vývoj Laušmanovy situace byl Jugoslávci sledován. Velvyslanec Černej upozornil Bělehrad na fakt, že Laušmanovo jméno chybělo na kandidátní listině pro nadcházející květnové volby. Laušman sám začátkem května 1948 velvyslance navštívil a při té příležitosti mu „důvěrně“ sdělil, že po odchodu z politického života chce pracovat na organizaci průmyslu na Slovensku.¹⁷ Poté se však na dlouhou dobu jméno bývalého předsedy sociální demokracie z jugoslávských diplomatických zpráv z ČSR vytrácí. Doklad rovněž chybí o tom, kdy a jak se B. Laušman spojil s jugoslávskými činiteli znovu. Došlo k tomu pravděpodobně až v emigraci, a to někdy během roku 1950.

Na Silvestra 1949 přešel Bohumil Laušman československé hranice. Deset měsíců strávil v King Campu, středisku, které u Oberurselu v Hesensku Američané zřídili pro prominentní uprchlíky. Uprchlíky tábor však na podzim 1950 opustil a společně s přítelem Rudolfem Krupičkou a jugoslávským konzulem Vulovićem odletěl 15. října 1950 do Bělehradu.¹⁸ Radomír Luža, který s Laušmanem v letech 1950–1953 korespondoval, uvádí, že cestu do Jugoslávie mu zajistili členové nejvyššího státního a stranického vedení Edvard Kardelj a Svetozar Vukmanović-Tempo. Oficiálně zde Laušman spolupracoval na chemicko-průmyslových projektech (viz dokument č. 6), které vedl inženýr Rudolf Krupička. Jeho cílem však byla především činnost politická. Světový tisk

14 ▶ Tamtéž, Záznam o rozhovoru s. Beblera a Vlahova s čsl. velvyslancem Jiřím Tauferem 15. června 1948.

15 ▶ Kaplan, K.: Bohumil Laušman – vězení a smrt, s. 303.

16 ▶ Burešová, Jana: Poznámky k případu Bohumila Laušmana, s. 192–203.

17 ▶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí Srbska a Černé Hory, f. Státní sekretariát zahraničních věcí, Diplomatický archiv, ČSR 1948, svazek 27, Zpráva Darka Černeje ze 7. května 1948.

18 ▶ Loewy, J.: c. d.

v květnu 1951 s velkou pozorností zaznamenal Laušmanovu účast na slavnostní prvomájové přehlídce v jugoslávském hlavním městě.¹⁹

Je otázkou, s jakou představou Laušman do Jugoslávie přijížděl. Tato země vzhledem k tradičním vazbám lákala patrně mnohé československé levicové odpůrce komunistů i ty členy KSČ, kteří po únoru částečně vystřízlivěli, avšak nehdli se zároveň vzdát svých snů o socialismu a spravedlivém sociálním řádu. V Československu, stejně jako v ostatních tzv. lidových demokraciích, se ovšem takové případy vyskytly jen mezi nižšími složkami stranické hierarchie, zatímco vedení komunistického aparátu zůstalo Sovětskému svazu plně loajální.²⁰

19 ► Luža, R.: c. d., s. 58. R. Luža uvádí, že Laušman stál na tribuně vedle Tita. Jak ovšem nasvědčuje Laušmanův dopis Titovi z 9. 11. 1951 (dokument č. 4), došlo k jejich setkání teprve v listopadu 1951, krátce předtím, než Laušman svůj pobyt v Jugoslávii ukončil.

20 ► V říjnu 1949 se údajně z Paříže do Bělehradu vypravil Josef Vávra-Stařík. Ve Vídni, kde se zastavil, byl však československou StB unesen: Žáček, P.: c. d., s. 121. Po červnové rezoluci Informačního byra komunistických stran 1948 se v Bělehradu za jugoslávské stanovisko postavila bývalá vedoucí bělehradské pobočky Orbisu a dopisovatelka československého rozhlasu Olga (Oldřiška) Krejčová. Od léta 1948 vedla české vysílání Rádía Bělehrad, od srpna 1949 redigovala český časopis Jugoslávie dnes. Vícekrát vystoupila s prohlášením proti KSČ a podávala jugoslávskému vedení i různé informace o představitelích československého režimu, s nimiž se osobně znala ze svého působení v KSČ. Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ), IX, 22/II-32, Dopis Olgy Krejčové IX. sjezdu KSČ; Tamtéž, IX, 22/II-48, Životopisné údaje o Rudolfu Slánském. Případ Olgy Krejčové. Bohumila Laušmana a Rudolfa Krupičky byl však, zdá se, ojedinělý. Podle jugoslávské statistiky emigrovalo do Jugoslávie 8000 osob ze zemí východního bloku. Mezi nimi však zcela převažovali občané sousedních států, takže Československo je v tomto přehledu zařazeno pouze do kategorie „Ostatní země Informbyra“ (společně s Polskem a SSSR). V uvedeném období na jugoslávské území uprchlo 200 občanů těchto států. Většina z nich však Jugoslávii považovala pouze za tranzitní zemi a směřovala dále na Západ. V březnu 1951 tak jugoslávské orgány evidovaly pouze 35 těchto osob. Dá se však předpokládat, že vzhledem k využívání dunajské plavby k ilegální dopravě mezi Jugoslávii a Československem, které je známo z jiných dokumentů i pro dřívější dobu, většina uprchlíků této kategorie byla občany ČSR. Archiv Jugoslávie, f. 50 (Předsednictvo vlády FLRJ), sign. 50-35-74, Podklady pro komisi pro uprchlíky, 5. 5. 1952, Politická emigrace ve FLRJ; srovnej: Bekić, Darko: Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955. Zagreb 1988, s. 408. V červnu 1950 oznámil bělehradský rozhlas, že o politický azyl v Jugoslávii požádali dva českoslovenští občané, zaměstnanci sovětské dunajské plavby Tichomir Domanko a Karol Koníček. Československá bezpečnost však interně spekulovala o tom, že mohli být uneseni a jsou v Jugoslávii drženi nedobrovolně. Národní archiv, f. ÚV KSČ, 100/3, sv. 70, a. j. 285, Jugoslávie 13. V KSČ po červnové rezoluci IB na podporu Jugoslávie otevřeně vystoupila jediná skupina dělníků a nižších funkcionářů KSČ, organizovaných zároveň ve Společnosti přátel Titovy Jugoslávie (SPTJ). Její členové se zúčastnili v létě 1948 hornické brigády ve Slovinsku. Účastnili se veřejných oslav a jiných akcí pořádaných jugoslávskou ambasádou a veřejně kritizovali z levých pozic (sic!) své stranické vedení. Hlavní představitel Milan Ráliš, původem jugoslávský Čech, byl s několika dalšími druhy vyloučen ze strany. Jelikož se sám nenechal tímto zastrážit, byl v létě 1949 zatčen a internován v pracovním táboře. Přestože se obvinění z titoismu objevovala pravidelně při čistkách v KSČ i v zinscenovaných procesech, byla vystoupení na obranu Jugoslávie, či vůbec jakékoliv kontakty s Jugoslávci, jinak minimální. Straničtí i státní funkcionáři byli trestáni především za své styky s Jugoslávci před roztržkou, kdy byla spolupráce s FLRJ oficiální politikou KSČ a čl. vlády. Prvními obviněnými ze spolupráce s Jugoslávii byli např. branný referent pražského krajského výboru KSČ Bohdan Benda či tehdejší vedoucí představitel StB Štěpán Plaček; na Slovensku bývalý partyzánský velitel a prokurátor při Národním soudu v Bratislavě Anton Raša.

Na druhé straně jugoslávští komunisté hledali v zápase se Stalinem spojení v ostatních komunistických stranách. Když však zde naráželi na mizivou odezvu, začali postupně koketovat se socialisty ze západních zemí a v rámci této politiky i se sociálně demokratickým exilem ze států východního bloku. Předsednictvo ústředního výboru KSJ na svém červnovém zasedání v roce 1950 rozhodlo o posílení vztahů s významnými jednotlivci a na Moskvě nezávislými socialistickými skupinami a stranami na Západě, které by jugoslávským komunistům pomohly dostat se z mezinárodní izolace. V počátečních měsících roku 1951 navázali Jugoslávci spojení i s významnými levicovými stranami na Západě jako s britskými labouristy a socialisty Francie, Belgie a skandinávských zemí. S jejich pomocí vstoupili jugoslávští zástupci i do některých mezinárodních organizací socialistického směru, jako např. Mezinárodních hornických odborů. Západní socialisté však byli Titově režimu prospěšní také z toho důvodu, že jako významné síly působily na své vlády ve prospěch politické i ekonomické podpory Jugoslávie.²¹

Nutné kontakty se západním světem, včetně spolupráce se socialisty a sociálními demokraty skutečně od počátku padesátých let přispěly v Jugoslávii k úpravě vládnoucí ideologie, jistému stupni liberalizace režimu a konečně k posunu od stalinismu ke specifické, svobodnější formě komunismu. Na rozdíl od některých členů vládnoucí skupiny (případ Djilas) však bylo pro Tita a většinu jeho spolupracovníků toto spojenectví převážně účelové a nevycházelo z jejich přesvědčení. Tito byl ochoten jen k takovým ústupkům, které mu zajistily zahraniční podporu, avšak neohrožily nijak monopol moci jeho skupiny a vládnoucí strany.

Tento pragmatismus se projevoval vždy též v jugoslávské politice vůči zemím sovětské mocenské sféry a při podpoře případné opozice. V propagandě proti nformbyrovským zemím zaujímal Jugoslávie především obranné pozice. Tento neútočný způsob jí vůči agresivní kampani zemí sovětského bloku zajišťoval na mezinárodním poli podporu a sympatie. Jugoslávští představitelé rovněž neustále protestovali proti nepřátelské činnosti informbyrovské emigrace z území SSSR a lidově demokratických států. Ofenzivnější pojetí si mohla Jugoslávie dovolit až po dosažení jistého stupně konsolidace, odražení bezprostředního nebezpečí a získání určitých záruk západních velmocí v případě napadení ze strany sovětského tábora. Z tohoto důvodu postupovaly jugoslávské orgány v podpoře opozice v zemích východního bloku s velkou obezřetností. Problém představoval i fakt, že ideologicky byli jugoslávští komunisté vždy nejvíce spřízněni právě se svými bývalými soudruhy a nyní zavilými protivníky z řad komunistů. Naopak se současnými spojenci se v mnohých ohledech naprosto rozcházel. Při své hluboce vžitě komunistické mentalitě se patrně obávali nařčení

ze spolupráce a z podpory „kontrarevolučních živlů“. Proto byl jugoslávský přístup k emigraci z východoevropských zemí vždy ambivalentní. Zpráva o tom, že se v Jugoslávii organizují sdružení politických emigrantů ze zemí východního bloku, která vykonávají osvětovou a politickou činnost, byla v Jugoslávii uveřejněna teprve v prosinci 1952²², tedy více než čtyři roky poté, co se v sovětských satelitech zformovaly skupiny jugoslávských informbyrovských emigrantů. K další činnosti těchto organizací zatím prameny chybí. Šlo patrně spíše o propagandistický tah než o výpověď o skutečném stavu věcí. Již na jaře 1953, brzy po Stalinově smrti, začaly ze sovětské strany první náznaky zájmu vztahy s Jugoslávii normalizovat. V zájmu Jugoslávie bylo spíše vyčkávat a nikoliv podnikat nějaké ofenzivní kroky podporou projektů efemérních exilových skupin.

Tomuto postoji nasvědčují i dokumenty o bělehradských jednáních Bohumila Laušmana. K vyslechnutí jeho návrhů jej z jugoslávské strany přijímal Vladimír Dedijer, tehdy v podstatě pouhý pracovník stranického aparátu a nikoliv člen užšího vedení. V létě 1953 jej přijala trojice funkcionářů v čele Momou Markovićem, zatímco „odpovědnější soudruzi“ se nechali před Laušmanem zapřít (dokument č. 10). Audience u J. B. Tita v listopadu 1951, na konci Laušmanova ročního pobytu v Bělehradu a na Laušmanovu výslovnou žádost, byla spíše jen zdvořilostním gestem jugoslávského vůdce (dokument č. 5).²³ Jak přitom na Laušmanovy iniciativy jugoslávské vedení reagovalo, a zda se jimi vůbec zabývalo, se z dostupných dokumentů nedozvídáme. Narážíme však opakovaně na zmínky, že Laušman na odpověď čekal marně.

Jak je z dokumentů zřejmé, Laušmanovi se od jugoslávských komunistů otevřeně pomoci při realizaci jeho plánů nedostalo. Základna pro politickou činnost československé emigrace, která by disponovala vlastní rozhlasovou stanicí a časopisem, v Jugoslávii nevznikla. Na druhé straně však dokumenty svědčí o takové jugoslávské podpoře, která Laušmanovi umožnila podnikat cesty do západní Evropy, aby zde jednal s představiteli exilu i zástupci západoevropských socialistických stran. Mnohdy jsou zde zmiňována jednání, která jsou z literatury obecně známa. Novým poznatkem mohou být pak pokusy využívat při exilové práci českých a slovenských menšin. Laušman naopak Jugoslávcům posloužil jako informátor o československých politických špičkách a situaci v zemi. Jako „zdroj“ je uváděn například ve zprávě o názorech Klementa Gottwalda na bulharsko-jugoslávský poměr, či postoji některých členů vedení KSČ k protijugoslávské kampani.²⁴ I v případě kontaktů s dalšími československými emi-

22 ► Bekić, D.: c. d., s. 480.

23 ► Z tohoto rozhovoru nebyl pořízen ani záznam, což bylo obvyklé i v případě málo důležitých návštěv. V Titově archivu přitom nalezneme podrobné záznamy rozhovorů s naprosto banálním obsahem.

24 ► Podle Laušmanových údajů se jako váhaví v červnu 1948 projevovali Jaromír Dolanský, Antonín Gregor či Josef Smrkovský. Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ), IX, 22/II-46. Některé údaje o členech ÚV KSČ (1951).

granty motivoval zájem o „čerstvé informace“ jugoslávské představitele především (dokument č. 3).

Když se Laušman v listopadu 1951 přestěhoval z Bělehradu do Salcburku, neučinil tak ze zklamání z nezájmu jugoslávských soudruhů, jak se někdy soudí. Svůj odjezd již dlouho dopředu plánoval. Jugoslávii sice pokládal za vhodné centrum pro zahraniční propagandu, středisko exilové činnosti však objektivně leželo na Západě, kde se nacházela většina československé emigrace. S Jugoslávií však ve svých plánech Laušman nadále počítal. V létě 1952 ji navštívil společně s Františkem Macháčkem a o rok později se objevil v Bělehradu znovu. Tyto pobyty vždy trvaly přinejmenším několik týdnů. Jeho návrhy nebyly sice Jugoslávií patrně otevřeně odmítnuty, ale nedostalo se mu na ně zřejmě nikdy odpovědi. K jejich realizaci každopádně nedošlo. Na podzim 1951 byl hlavním důvodem jugoslávské zdrženlivosti zřejmě její protest vznesený na půdě OSN proti lživé propagandě informbyrovských zemí. O rok později (a zvláště v roce 1953) však Laušmanovy návrhy již musely Jugoslávčům připadat poněkud bizarní. O rezervovanosti svědčí jednání s Františkem Macháčkem, jehož samostatnou iniciativu v Bělehradu v lednu 1953 jugoslávské vedení patrně prohlédlo jako československou provokaci.

Skepticky se jugoslávské autority stavěly i vůči Laušmanovým pokusům po Stalinově a Gottwaldově smrti o navázání spojení s údajnými opozičními skupinami v KSČ.²⁵ Podle Radomíra Luži Laušman v létě 1953 věřil, že se napojil na odborářské kruhy kolem člena předsednictva ÚV KSČ a bývalého člena předsednictva ÚRO Gustava Klimenta.²⁶ Znamé je rovněž Laušmanovo setkání s československým velvyslancem v Paříži Gustavem Součkem v listopadu 1953.²⁷ V prosinci 1953 údajně uvažoval i o schůzce s velvyslancem ve Vídni, Koubkem.²⁸ Dokument č. 10 poukazuje i na další Laušmanovy kontakty z léta 1953, které Jugoslávci považovali přinejmenším za podezřelé a zjevně s nimi nechtěli mít nic společného.

Je známo, že Laušman byl od podzimu 1952 intenzivně Státní bezpečností sledován a byla na něj nasazena řada agentů²⁹, jimž Laušman naivně důvěřoval. O výsledcích zvláštní skupiny StB monitorující Laušmanovu činnost, byla pravidelně informována čtveřice vedoucích funkcionářů Antonín Zápo-

25 ▶ Tito měl údajně Laušmanovi prozřetelně doporučit, aby se nepohyboval příliš v blízkosti československých hranic: Loewy, J.: c. d., s. 48.

26 ▶ Luža, R.: c. d., s. 60.

27 ▶ Burešová, J.: Poznámky k případu Bohumila Laušmana, s. 54–67.

28 ▶ Pacner, K.: c. d., s. 608.

29 ▶ P. Žáček uvádí, že skupina BAb (rozvědka) Státní bezpečnosti se o Laušmana začala zajímat již krátce po jeho útěku za hranice. Nejpozději od července 1952 správa ZPR do Laušmanova okolí směřovala své spolupracovníky. Podle zprávy o Laušmanovi z 22. září 1952 byl agenturní kontrolou Laušmana pověřen vídeňský spolupracovník rozvědky GÜNTHER (Herman Rauscher, 1909–1978): Žáček, P.: c. d., s. 125.

tocký, Viliam Široký, Karol Bacílek, Alexej Čepička a po odchodu Bacílka a Čepičky Josef Barák a Antonín Novotný.³⁰ Je otázkou, do jaké míry mohly být některé Laušmanovy kontakty do Prahy autentické a které z nich představovaly jen provokaci Státní bezpečnosti.³¹ Není rovněž vyloučeno, že Laušman již podléhal pouhým neskutečným představám. Po několika letech emigrace, která se nevyvíjela příliš podle jeho představ, a stížen ranami v osobním životě, kdy se jeho nejbližší rodina již několik let nacházela v komunistickém žaláři, propadal alkoholu a snad i psychickým problémům. Jeho soudnost se mohla oslabovat. V prosinci 1953 se údajně znovu chystal do Bělehradu a očekával zde další podporu pro své plány. Ty však již v každém případě uskutečnit nemohl, neboť jej ve dnech 23. a 24. prosince po dlouhých přípravách unesli příslušníci československé rozvědky z jeho salcburského bydliště do ČSR. Nalik odpovídaly realitě záměry spojené s Jugoslávií, které 24. prosince 1953 Laušman pod vlivem drogy obšírně líčil svému únosci, lze jen stěží posoudit.³²

Archivní dokumenty k tomu, jak (a pokud vůbec) jugoslávští představitelé Laušmanovo zmizení, diskusi kolem jeho osudu a konečně i jeho zinscenované vystoupení v Praze v květnu 1954 komentovali, se zatím objevit nepodařilo. Alespoň souhrnné roční politické zprávy jugoslávského velvyslanectví v Praze se o jeho dalším osudu nezmiňují.

Po normalizaci vztahů mezi Jugoslávií a SSSR, která byla v roce 1954 v plném proudu, neměli jugoslávští komunisté na destabilizaci režimů v zemích sovětského bloku již zájem. V Československu však legenda o „Titovi a Goliášovi“ získávala Jugoslávii i nadále četné příznivce a obdivovatele, kteří v ní hledali vzor a oporu při úsilí o reformu stávajícího řádu. Třeba říci, že takové představy se jako nereálné ukázaly i v budoucnu.

Edice přináší několik dokumentů, které alespoň ve fragmentech vypovídají o kontaktech Bohumila Laušmana i dalších sociálně demokratických exulantů s režimem, který se odmítl v mocenské sféře podřídit sovětské hegemonii.

Tyto dokumenty pocházejí ze dvou někdejších centrálních jugoslávských archivů:

30 ► Pacner, K.: c. d., s. 608.

31 ► R. Luža popisuje celou řadu provokací a dezinformací StB, jimž byli exiloví sociální demokraté v exilu vystaveni: Luža, R.: c. d., s. 64–68.

32 ► Pavel Žáček uvedl dokument zprávy Miroslava Nacvalače–Kubeše z 29. 12. 1953 o provedení eskortě Laušmana 24. 12. 1953. Omámený Laušman pokládal své únosce za Američany, kteří jej vezou na jednání v Innsbrucku. Podle Nacvalače Laušman tvrdil, že se nedávno sešel s Rudolfem Krupičkou, který mu přivezl cenné poznatky pro jeho práci. Znovu se měli sejít po Novém roce. Jak se Laušman vyjádřil, chtěl jet v lednu 1954 do Jugoslávie na jednání s Edvardem Kardeljem a Milovanem Djilasem a, jak doufal, i s Titem. Těmto jednáním přikládal značný význam. Djilas mu údajně řekl, „že za 8–10 miliard by mohl udělat skutečně něco velkého“: Žáček, P.: c. d., s. 138–139.

1. Archivu Muzea dějin Jugoslávie (Arhiv Muzeja istorije Jugoslavije), který se dělí do dvou fondů: Kancelář maršála Jugoslávie (Kabinet maršála Jugoslavije, pro léta 1944–1952) a Kancelář prezidenta republiky (Kabinet predsednika republike, pro léta 1952–1980);
2. Archivu Ústředního výboru Komunistické strany Jugoslávie (od roku 1952 Svazu komunistů Jugoslávie – SKJ), jenž je dnes fondem Archivu Jugoslávie (Arhiv Jugoslavije), který obsahuje písemnosti většiny významných institucí někdejšího jugoslávského státu.

Archiv kanceláře maršála Jugoslávie (resp. prezidenta republiky) je fakticky osobním archivem Josipa Broze Tita. Díky dominantnímu postavení jugoslávského vůdce se v této instituci soustředily nejdůležitější státnické dokumenty z celého období jeho téměř neomezené vlády. Titův kabinet představoval v letech 1945–1980 v Jugoslávii vrcholnou státní instituci, která byla ostatními složkami státní i stranické správy informována o všech závažných otázkách mezinárodní i vnitřní politiky. Jeho archiv byl po krátkém období na počátku devadesátých let badatelské veřejnosti opět na dlouhá léta uzavřen a zpřístupněn znovu teprve na jaře roku 2005. Hodnotu tohoto tzv. Titova archivu snižuje ovšem skutečnost, že jeho blíže nespecifikovaná část není přístupná dodnes a písemnosti pocházející z činnosti jugoslávských tajných služeb byly v minulé době cíleně vyňaty a přesunuty do archivu srbského ministerstva vnitra, na jehož otevření badatelé zatím čekají.

Československá tematika se v Titově archivu vyskytuje poměrně hojně – zvláště pro počáteční poválečné období a období krátce po vypuknutí sovětsko-jugoslávské roztržky. Příslušné dokumenty představují zprávy ministerstva zahraničí (od ledna 1953 státního sekretariátu pro zahraniční věci), přípravný materiál k Titovým diplomatickým jednáním a jejich záznamy a dále dokumentaci k audiencím různých českých a slovenských osobností u J. B. Tita.

Dokumenty v naší edici, pocházející z fondu ÚV SKJ (Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije) Archivu Jugoslávie (Arhiv Jugoslavije) pocházejí z materiálů Komise pro mezinárodní vztahy ÚV KSJ (Komisija za medjunarodne odnose i veze CK KSJ). Povaha této instituce odpovídala zhruba v československých poměrech Mezinárodnímu oddělení ÚV KSČ. Jako stranická instituce tak byla tato komise prakticky paralelním orgánem k jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí (MIP, Ministerstvo inostranih poslova), která se zabývala všemi významnějšími otázkami jugoslávské zahraniční politiky.

Předkládaný soubor dokumentů není patrně vyčerpávající. Pro úplnost by bylo vhodné důkladněji prostudovat i fondy archivu bývalého jugoslávského ministerstva zahraničních věcí a po očekávaném zpřístupnění i archivu ministerstva vnitra. V záležitosti exilových aktivit, nejen Bohumila Laušmana, však na důkladné zpracování dosud čekají i příslušné fondy v Archivu Ministerstva vnitra ČR v Praze, které byly zcela nedávno zpřehledněny a podrobně

popsány³³, i osobní archivy představitelů československého exilu.³⁴ I přesto však tato skrovná edice snad přispěje k částečnému rozšíření dosavadního obzoru o některých podobách našeho poúnorového exilu.

Dík patří bělehradským kolegům a pracovníkům archivů. Jmenovitě bych pak rád poděkoval paní Nadě Pantelićové, vedoucí archivního oddělení Muzea dějin Jugoslávie, za její nesmírně obětavý přístup a všestrannou pomoc a historiku Slobodanu Selinićovi, vědeckému pracovníkovi bělehradského Institutu novodobých dějin Srbska, který mi ochotně pomohl s dohledáním některých dokumentů či archivních odkazů.

33 ► Vanićková, Vladimíra a kol.: Informace o archivních materiálech k tématice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra. Sborník Archivu ministerstva vnitra, 3, 2005, s. 343–376. Materiály týkající se Bohumila Laušmana obsahují podle tohoto soupisu následující svazky: ZV–127 MV, kde jsou přítomny rukopisné záznamy, dopisy a poznámky z let 1950 a 1952–1953; fond A 2/1, inv. j. 543 „Zprávy pro prezidenta“, v němž se nachází záznam šestiminutového rozhovoru Laušmana s čs. velvyslancem v Paříži Součkem; Osobní svazek B. Laušmana ve fondu H pod signaturou H-781(zavedený 24.2.1953 studijním odborem I. správy, mapující „nepřátelskou činnost B. L. v zahraničí“ – zde převažují agenturní zprávy z období 11. 6. 1952–3. 12. 1954; další dílčí materiály ve fondu A 2/1, inv. j. 894 a 958; Objektový svazek „Nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů“, r. č. 2231, založen 18. 10. 1954; fond č. 310 – Sekretariát Velitelství Státní bezpečnosti, sign. 310–71–7 (K Laušmanovi a Dr. Jiráskovi 1948), sign. 310–99–7 (Přehled o činnosti bývalých sociálních demokratů – zpráva z roku 1951).

34 ► Viz např. popis archivu Blažeje Vilíma uložený v British Library v Londýně: Šimsová, Sylva: Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma. Sborník Archivu ministerstva vnitra, 3, 2005, s. 303–319.

DOKUMENT č. 1

Dopis Bohumila Laušmana tajemníkovi komise pro mezinárodní styky ÚV KSJ Vladimíru Dedijerovi z 12. září 1951

Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ – Ústřední výbor Svazu komunistů Jugoslávie), IX (mezinárodní vztahy), ČSSR, a. j. 22/III–167–267.

Strojopis, 2 strany a 5 stran příloh, česky, bez diakritiky

Bohumil Laušman

Bgd. [Beograd], 12. září 51

soudruhu
Dru Vlado Dedierovi³⁵
tajemníku zahraničního odd. CK KPJ
poslanci Skupštiny
B e o g r a d.

Odvolává se na náš sobotní rozhovor, dovoluji si ještě touto cestou sdělit k informaci, že jsem s Dr. Ing. Krupičkou³⁶ podnikl ve dnech 8. srpna až 6. září zájezd do západní Evropy, při němž Krupička se zdržel delší dobu v Německu, kde se interestoval o pokrok v chemickém průmyslu, zatím co já jsem věnoval tentokrát delší dobu Francii, kde jsem měl řadu rozhovorů s cizinci i četnými čl. exulanty. Zájezdu byla na závalu doba dovolených, ale i přes to jsem s cestou spokojen. Navštívili jsme dvakrát Rakousko, dále Německo, Francii a Švýcarsko. Do Anglie jsme visum nedostali, ačkoli jsme tam již oba byli a já kromě toho mám nárok dostat nejenom návštěvní, ale pobytové visum již proto, poněvadž jsem po jistou dobu za války sloužil v čs. brigádě, jež byla součástí armády britské. Nevíme, zda jde o nedorozumění, či o udání se strany čs. reakce, nebo že příčinou jsou pouhé naše emigrantské prozatímní pasy, jichž se všechny státy bojí, anebo že jde ještě o důvod jiný. Naši přátelé věc vyšetřují, načež na základě jejich zpráv podnikneme další kroky.

V Rakousku jsme s Krupičkou jednali jednak o otázce zřízení malé chemické dílny, na níž byl by nepřímý „navěšen“ list, jak jsem o tom již dříve Vás informoval a jak byl svého času mnou i Krupičkou informován též soudr[uh].

35 ▶ Vladimír Dedijer (1914–1990), v době druhé světové války pracovníkem oddělení pro agitprop ve vrchním štábu partyzánské armády, po roce 1945 členem ÚV KSJ, kde zastával řadu funkcí. V souvislosti s případem Milovana Djilase musel v roce 1954 z politiky odejít. Posléze však působil jako polooficiální historik SKJ a biograf J. B. Tita.

36 ▶ Rudolf Krupička, Laušmanův přítel, působil v Jugoslávii jako chemik, dlouholetý představitel exilové sociální demokracie. Luža, Radomír, Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989, Praha–Brno 2001, s. 58, 227; Pavel Žáček uvádí, že StB zamýšlela v září 1954 Rudolfa Krupičku unést do Československa. Únos se však nezdařil či nere realizoval. Žáček, P, c. d., s. 118.

[Boris] Kidrič³⁷ a Dr. [Slavko] Zore³⁸. O otázkách politických, menšinových, emigračních aj. jsem měl možnost mj. mluvit z rakouských poslanců soc[ialistické] strany s Krammerem z Lince, Jiravou³⁹ z Vídně, Aignerem z Lince, Kleinem z Innsbrucku, býv[alým] posl[ancem] Mellichem z Feldkirchu, zem[ským] ministrem Bertschem z Bregenzu a s některými čs. soc. dem. funkcionáři emigrace, jmenovitě Jonášem⁴⁰, který je též členem Socialistické internacionály mládeže (je referentem jejího kodaňského byra pro východní Evropu). S Krammerem, Jiravou a Bertschem jednal též Dr. Krupička, neboť šlo zde především o otázku zmíněné živnosti. Ve věci živnosti bylo jednáno též úředně s katolickým, ale věcně příslušným zem[ským] min[istrem] Dr. Ulmerem v Bregenzu.

V Německu, kde jsem se zdržel pouze dva dny, zajímal jsem se především o styk s domovem, o zprávy z domova a o vliv vysíláče Svobodné Evropy v Mnichově směrem domů. Měl jsem rozhovory se s. Patočkou, který je zástupcem čs. odborů v Odborové internacionále svobodných organizací⁴¹; přímým

37 ► Boris Kidrič (1912–1953), jugoslávský komunista slovinského původu. Již před válkou patřil k předákům komunistického hnutí ve Slovinsku, několikrát byl vězněn. V druhé polovině třicátých let působil v zahraničí, mimo jiné mezi roky 1936–1938 též v Praze, kde sídlila část Ústředního výboru KSJ. V roce 1940 byl zvolen do ÚV KSJ. V době okupace byl jedním z vůdců odboje ve Slovinsku a v roce 1943 byl zvolen na zasedání v bosenských Jajcích do předsednictva partyzánského parlamentu, tzv. AVNOJ. V květnu 1945 se stal předsedou slovinské vlády, v prosinci politickým tajemníkem KS Slovinska. V červenci 1946 přešel do Bělehradu na post svazového ministra průmyslu a předsedy hospodářské rady FLRJ. Na základě těchto funkcí se stal hlavním propagátorem a tvůrcem hospodářské politiky komunistické Jugoslávie. Ekonomický systém Jugoslávie se po rezoluci Informbyra na základě Kidričovy koncepce postupně vzdaloval od sovětského modelu a decentralizoval. Od června 1948 zasedal Kidrič také v předsednictvu ÚV KSJ.

38 ► Slavko Zore (1910–1977), jugoslávský diplomat slovinského původu, účastník partyzánských bojů, koncem války jeden z velitelů politické policie OZNA ve Slovinsku, v letech 1945–1950 byl tajemníkem jugoslávského velvyslanectví ve Spojených státech. Začátkem padesátých let vysokým úředníkem MZV v Bělehradu.

39 ► Josef Jirava (Jírava) (??–1975), dlouholetý předseda Československé socialistické strany v Rakousku, sekce Socialistické strany Rakouska (SPÖ), sdružující příslušníky české a slovenské menšiny, Luža, R.: c. d., s. 18, 145.

40 ► Josef Jonáš, sociálně demokratický politik. Jako krajský tajemník sociálně demokratické mládeže v Brně byl v říjnu 1947 povolán generálním tajemníkem B. Vilímem do Prahy do ústředí mládežnické organizace, aby zde posílil řady protikomunistického křídla strany. Po únoru 1948 se pokoušel mezi mládeží organizovat ilegální síť, která byla však StB záhy rozbita. Po svém propuštění z vazby přešel v únoru 1949 hranici do Rakouska a zapojil se do práce strany v emigraci. Funkcionářem Ústřední komise mládeže (ÚKM) v exilu. V letech 1952–1954 působil jako jednatel ÚKM a její zástupce při socialistické internacionále mládeže (IUSY) v Kodani, v roce 1954 se přestěhoval do Vídně, kam bylo sídlo IUSY přeneseno. Luža, R.: c. d., s. 18–19, 31–32, 85–86. Radomír Luža zmiňuje dopis ze 4. března 1952, jímž ho Josef Jonáš informoval o jednání s Laušmanem ve Vídni. Oba mladí předáci iniciativu B. Laušmana a B. Vilíma odmítli. Tamtéž, s. 59.

41 ► Zpravidla se uvádí jako český název této organizace Mezinárodní ústředí svobodných odborářů.

členem představenstva je J. Stolz a přímým členem byra A. Hais⁴², ale poně-
vadž oba jsou vázáni na Ameriku, Patočka je zván ke všem poradám. Dále jsem
jednal se svými přáteli z Fr[ee] E[urope], především s red[aktorem] Šedivým⁴³.
Z Berlína za mnou přiletěli do Mnichova ss. [soudruzi] Kabriel a Roudnický,
kteří přinesli čerstvé zprávy z domova i vých[odního] Německa.

Ve Švýcarsku jsem se zdržel pouze den. Mluvil jsem pouze s korespon-
dentem „Arbeiterzeitung“, neboť předseda švýc[arského] soc[ialistického] pos-
l[aneckého] klubu Bringolf⁴⁴ i jiní moji známí dleli vesměs na dovolené. Krup-
ička se zdržel tři dny, neboť jednal s Ing. Rosickým o event[uální] spolupráci
s farmaceutickým průmyslem Jugoslávie.

Ve Francii jsem se sešel se soc[ialistickými] poslanci Boutbieniem⁴⁵, Ma-
yerem⁴⁶ aj., z min. zahraničí jsem měl obšírný rozhovor s p. Laportem, šéfem
sekce pro východní Evropu, tedy i pro ČSR, kratší rozhovor se Shumanem [Schu-
manem]⁴⁷, několik rozhovorů s gen[erálním] red[aktorem] rozhlasu Rolandem
a šéfem čl. sekce Hirschem. S Američany Maissim a Dunlevim (pozvaní k Tay-
lorovi na 1. 9. jsem musel odřící pro projektovaný odjezd). S Krupičkou jsme
navštívili jug[oslávské] vyslanectví a sekretáře Čelebonoviče⁴⁸ informovali
o některých svých poznacích. Z Čechoslováků jsem mluvil s řadou socialistů,
např. s univ[erzitním] prof[esorem] Bělehrádkem⁴⁹ z Unesca, s univ[erzitním]

42 ▶ Arno Hais (1893–1971), sociálně demokratický politik, odborový funkcionář, do roku 1929 člen KSČ. V únoru 1948 byl jako člen Ústředního výkonného výboru ČSSD stoupencem protikomu-
nistické skupiny Václava Majera, po svém útěku za hranice se zapojil do exilového ÚVV, kde
řídil odborové záležitosti; působil v zemské organizaci ČSSD ve Francii. V počátečních letech emi-
grace patřil k nejbližším spolupracovníkům exilového vedení strany V. Majera a B. Vilíma: Hrubý,
Karel (ed.): Léta mimo domov. K historii československé sociální demokracie v exilu (rok a místo vy-
dání neuvedeny), s. 26, 34–36, 175; Jirásek, Z. – Trapl, M.: Exilová politika v letech 1948–1956, s. 63.

43 ▶ Zdeněk F. Šedivý (1923–2006), po roce 1945 redaktor Práva lidu. Záhy po únorovém převra-
tu opustil Československo. Od února 1951 pracoval v Mnichově na organizaci a programových pří-
pravách rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Zde se posléze stal editorem vysílání pro dělníky
a byl autorem řady pořadů a komentářů. V roce 1956 odešel do USA, kde působil v Hlasu Ameriky.
Do Svobodné Evropy se vrátil v roce 1985 jako ředitel čl. vysílání.

44 ▶ Walter Bringolf (1895–1981), švýcarský socialista, v letech 1945–1953 předseda poslanecké-
ho klubu švýcarské socialistické strany, od roku 1952 stranickým předsedou.

45 ▶ Léon Boutbien (1915–2001), představitel levicového křídla ve francouzské socialistické straně.

46 ▶ René Mayer (1895–1972), francouzský politik, představitel katolického MRP, v roce 1948
předseda francouzské vlády.

47 ▶ Robert Schuman (1886–1963), francouzský politik, představitel MRP, v letech 1947 a 1948
předsedou dvou francouzských vlád, posléze ministr zahraničí a ministr průmyslu.

48 ▶ Marko Čelebonović (1902–1986), známý srbský malíř žijící ve Francii. Pocházel z bohaté
bělehradské rodiny; společně se svým bratrem Aleksou, též malířem a teoretikem umění, inkli-
noval k radikálně levicovému hnutí. Po válce sloužil nové Jugoslávii v diplomatické funkci na
velvyslanectví FLRJ v Paříži.

49 ▶ Prof. Jan Bělehrádek (1896–1980), lékař a biolog, účastník odboje a politický vězeň, pováleč-
ný rektor Univerzity Karlovy, dlouholetý představitel exilové sociální demokracie, 1948 členem
exilového ÚVV ČSSD. Luža, R.: c. d., s. 118, 122, 227.

prof[esorem] Kovárnou⁵⁰, s posl[ancem] Fuskem⁵¹ z Londýna a Šabo⁵² z Paříže i j[inými]. Přijal jsem výzvu, abych v pařížském rozhlasu učinil dva projevy (28. a 29. února) do ČSR k sedmému výročí slovenského povstání a dal jsem souhlas k tomu, aby „Figaro“ přinesl ve třech článcích výtah z mé „petrovecké“ brožury, které byly rozhlasem domů citovány. Mé projevy v rozhlasu vzbudily v oficiálních československých kruzích v emigraci poprask, neboť jsem byl prvním čs. politikem vůbec, který po únoru 1948 v pařížském rozhlasu přímo a pod svým jménem mluvil. Z časových důvodů nedošlo ke schůzce s Guy Molletem⁵³ a z čs. lidí s býv[alým], min[istrem] Stránským⁵⁴ a býv[alým] gen[erálním] taj[emníkem] čs. soc. demokracie [Blažejem] Vilímem, kterým Londýn nevyřídil včas visa do Německa, resp. do Francie. Přesto však cesta byla užitečná.

V příloze jsou o některých otázkách bližší zprávy, každá samostatně podle povahy věci.

Se socialistickým pozdravem
Bohumil Laušman [podpis]

Možnost spolupráce čs. menšin v Jugoslávii a Rakousku

V srpnu se konal ve Vídni slovanský den, který organizovali asistent vídeňské university Slovinci Dr. Pink a zemský poslanec Čech Jirava. Slavnosti, jichž středem bylo odhalení pamětních desek jednak na domě, v němž kdysi žil český hudební skladatel [Antonín] Dvořák a na domě, v němž žil slovinský básník [Ivan] Cankar, zúčastnili se Češi, Slovinci, Chorvaté z Burgenlandu v čele se svým poslancem a starostou Robekem, jakož i Slovinci z Korosky⁵⁵

50 ▶ František Kovárna (1905–1952), univerzitní profesor, výtvarný kritik, národně socialistický politik, v exilu od dubna 1948, v nepřítomnosti byl v komunistické ČSR odsouzen k smrti. Jirásek, Z. – Trapl, M.: c. d., s. 21.

51 ▶ Eduard Fusek (1902–1988), představitel živnostenské strany v exilu, Jirásek, Z. – Trapl, M.: c. d., s. 102.

52 ▶ Dr. Tibor Šabo, exilový politik slovenské Strany Slobody; v březnu 1949 zvolen do výboru Rady svobodného Československa, Jirásek, Z. – Trapl, M.: c. d., s. 50, 110.

53 ▶ Guy Mollet (1905–1975), čelný politik francouzské socialistické strany, její poválečný generální tajemník, ministr několika francouzských vlád. Později, v letech 1956–57, několik měsíců ministerský předseda.

54 ▶ Jaroslav Stránský (1884–1973), národně socialistický politik, ministr spravedlnosti v londýnské i poválečné vládě, 1946–1948 náměstek předsedy vlády a ministr školství, člen úzkého vedení národně socialistické strany. Po únoru 1948 odešel do emigrace, kde působil v Radě svobodného Československa a v dalších exilových organizacích.

55 ▶ Míňena je tzv. Koruška (či Koroška) – rakouská spolková země Korutany, při jejíž hranicích se Slovinskem žije slovinská menšina, čítající asi 40 tisíc příslušníků.

v čele s Drem [Doktorem] Cislerem. Nemýlím-li se, byl osobně přítomen i jug[oslávský] vysl[anec] Repić. Na slavnostech se seznámili představitelé všech menšin, jmenovitě Ropek s Cislerem, slovanské menšiny se sblížily a rozhodly se pro soustavný užší styk. Výsledek je – říjnový zájezd čsl. menšiny k Chorvatům do Burgenlandu na slavnost vinobraní.

V této souvislosti se při mém rozhovoru s posl[ancem] Jiravou vynořila znovu otázka event[uální] bližší spolupráce čs. menšiny v Jugoslávii s čs. menšinou v Rakousku. Podle Jiravy jsou zde možnosti praktické spolupráce, jakož i naděje v praktické výsledky (výměna dětí na dovolenou apod.).

Kdyby na příslušných jug[oslávských] místech byl s věcí projeven souhlas, doporučovalo by se, aby se sešli po 1 zástupci rakouští Češi a Slováci s jug[oslávským] Čechy a Slováky a tito čtyři lidé, aby otázku projednali.

Z čs. činitelů ve Vídni možno v této věci vstoupit ve styk s poslancem A. Jiravou. Vzhledem k sovětské cenzuře by se však doporučovalo psát mu z Jugoslávie diplomatickou poštou, anebo na adresu:

Abg. A. Jirava,
c/o Nationalrat F. Aigner,
Landstrasse 36,
Linz a/ Donau.

Případ Topalović⁵⁶

V. Patočka z Mnichova je zástupcem představitelů čs. odboru v Internacionále, a to J. Stolze v představenstvu a A. Haise v sekretariátě, resp. byro. Po-

56 ► Živko Topalović (1887–1972), právník, publicista, jeden z nejvýznamnějších představitelů socialistického hnutí v Srbsku od počátku 20. století. Již od rozkolu v jugoslávském socialistickém hnutí v roce 1920 byl zásadním nepřítelem komunistů, kterým zabránil v proniknutí do odborů. Ve dvacátých letech působil ve funkci generálního tajemníka pracovních komor, v druhé polovině dvacátých let byl dva roky funkcionářem Mezinárodního byra práce ve Švýcarsku. Po návratu do Bělehradu stál deset let v čele Sjedinčeného dělnického odborového svazu, který byl tolerován i za královské diktatury. V roce 1929 se stal předsedou málo významné Socialistické strany Jugoslávie. V lednu 1944 vystoupil veřejně na straně četnického hnutí Draži Mihailoviće na tzv. svatosávském kongresu v Ba, který byl pozdním a neúspěšným pokusem o vytvoření politické platformy srbského nekomunistického odboje jako alternativy vůči Titovým partyzánům. Za svou spolupráci s četníky byl v poválečné Jugoslávii odsouzen v nepřítomnosti k dvacetiletému žaláři. Před tímto osudem unikl na Západ. V exilu se účastnil řady politických aktivit zaměřených proti komunismu v Jugoslávii i ve východní Evropě vůbec. Roku 1948 se zúčastnil zakládající schůze Mezinárodního ústředí svobodných odborářů, schůze Evropského federalistického hnutí ve Štrasburku, Kongresu národů Evropy, Asie a Afriky v Paříži a v roce 1949 založení prvních jugoslávských svobodných odborů. Podle čelné osobnosti srbského demokraticky orientovaného exilu Desimira Tošiče nebyl Topalović mezi odboráři a socialisty z východoevropských zemí příliš oblíben, což odůvodňuje jejich žárlivostí na Topalovićovy styky s vrcholnými politiky západních velmocí. Ostatní socialisty však pravděpodobně iritoval i svým neskrývaným nacionalismem, který jugoslávští komunisté pohrdlivě nazývali sociál-patriotismus. Sociálně demokratická levice pak nemohla souhlasit s jeho nesmlouvavým postojem vůči Titově režimu v Jugoslávii, viz Isto-rijski portreti: Živko Topalović, týdeník Vreme, 496, 8. 6. 2000.

něvadž oba jmenovaní jsou vázáni na Ameriku, s. Patočka se zúčastňuje porad Internacionály, ale hlavně komitétu pro východní Evropu, v němž zasedá i Topalovič.

V. Patočka sám a spontánně mne upozornil na nehorázné vystupování Topalovičovo, jmenovitě v poradách komitétu, který se nedávno sešel v Paříži a požádal mne o bližší informace Topaloviče se týkající. Informace lze zaslat na adresu:

V. Patočka
15, Starenweg,
München.

Poznatky z cesty do Rakouska a Německa 24. – 30. V. 1951

Svobodná Evropa, která v květnu vysílala z Mnichova do ČSR 11 a půl hod. denně, vysílala dnes již celkem přes 30 hodin denně [týdně?], neboť kromě 4stožárové stanice v Holzkirchu u Mnichova, kterážto stanice je na ČSR zaměřena úsekově a proto dobrou spec. stanicí u Plzně celkem snadno rušena, vysílá ještě část mnichovského programu do ČSR od 18 do 24 hod. na krátké vlně z Frankfurtu a nezávažnější část programu kromě toho třikrát po půl hodiny večer rovněž na krátké vlně z Lampertheimu (v půl 18., půl 20. a půl 23. hod.) Kromě toho konečně vysílá pro ČSR šest hodin denně, od 18 do 24 rovněž na krátké vlně nová stanice Sv[obodné] Evropy Barbora u Lisabonu (opakuje frankfurtské vysílání z předcházejícího dne). Stanice je nově vybudovaná pro mimořádnou dobu, kdyby Mnichov nemohl vysílat.

Podle zpráv, které docházejí z domova, rušení Mnichova se strany Prahy ochabuje, takže lid častěji dnes zapíná na Mnichov nežli dříve. Stanice má vybudovány speciální sekci pro styk s domovem, jejíž zaměstnanci nejsou ve svazku vlastní vysílačky. Na základě tohoto zpravodajství je stanice poměrně dobře a rychle informována o událostech doma a v jejím vedení zvláštní referát zkoumá, jakou odezvu má doma mnichovské vysílání se zvláštním zřetelem, vyvarovati se chyb a přizpůsobiti se duchu domova. Proto také stanice opouští „divadelní“ formu vysílání, honbu za sensacemi, v čemž si libovala, ale čemu domov nerozuměl. Mluví k dělnickým masám, čím dál tím více používá socialistické terminologie a argumentace. Od 15. září místo dosavadního trojího speciálního vysílání týdně pro dělníky, bude vysílat denně. Domnívá se, že podchytí čs. dělnictvo a bude je politicky ovlivňovat. Zatím je v redakci veden tichý zápas mezi socialisty a politickými katolíky, kteří dbají toho, aby pod rouškou křesťanství šířily se z Mnichova do ČSR myšlenky politického katolicismu, jak je formuluje Vatikán. Frapantním dokladem této tendence byly nedávno vzpomínkové oslavy papežských dělnických encyklik.

Srpnové balónové akce, kdy nad ČSR mělo být shozeno několik miliónů letáček, jsou rovněž politicky příznačné. Nejenom, že jsou obsahově prázdné

a politicky bez jakékoli ideje, ale doporučení, aby lid v ČSR vedle jiných stanic západu poslouchal také Vatikán a Madrid – mluví za všechno.⁵⁷

Rozhlas pro ČSR

(Viz zpráva: Poznatky z cesty do Rakouska a Německa 24.–30.V.1951)

[...]

Působení vysílače Sv[obodné] E[vropy] pro ČSR – k němuž nyní přibyl obdobný vysílač pro Maďarsko a dokončuje se výstavba vysílače pro baltské státy, má za následek, že se Londýn a Paříž začínají vážně zabývatí myšlenkou, jak své vysílání do ČSR zlepšit a rozšířit a tím uhájit kus vlivu na utváření se smýšlení čs. lidu.

57 ► B. Laušman přiložil k této zprávě jeden exemplář uvedeného letáčku: „*POSELSTVÍ ČECHŮM A SLOVÁKŮM. VANE NOVÝ VÍTR! A NOVÁ NADĚJE SVÍTÁ! Vyznavači svobody v cizině našli novou cestu. Vědí, že také vy toužíte po svobodě. Miliony mužů a žen se spojili, aby vám tlumočili slova přátelství na svobodných vlnách vzdušného moře, jež dosud a navzdory všemu spojuje západ s východem. Tyrani zotročili vaši hrdou vlast! Pokoušejí se všemi způsoby o to, aby vás izolovali od přátel ve svobodném světě. Ale jejich snaha je marná. Jsme s vámi denně ve styku na rozhlasových vlnách. A teď jsme našli novou cestu, po které se k vám dostáváme. Vždyť není dost hluboké kobky, jež by mohla trvale uvěznit pravdu, a není dost vysokých bašt, přes něž by k vám neproniklo poselství svobody. Barbaři a tyrani nemohou ovládat vzdušné moře a nemohou zotročit vaše srdce. Svoboda opět vzplane! Křížácké tažení pro svobodu (16 milionů občanů Spojených států severoamerických), Mezinárodní Oblastní organizace dělnictva (19 jihoamerických států), Mezinárodní federace svobodných novinářů, Mezinárodní federace válečných vysloužilců (zúčastněné země: Belgie, Francie, Holandsko, Itálie), Federace ženských klubů (11 milionů členů ve 32 zemích), Odborářský a dělnický Kongres kanadský, Americká Federace Práce, Kongres Kanadských dělnických organizací, Kongres průmyslových organizací.“ Na druhé straně letáku jsou uvedeny frekvence a vysílací časy relací pro Československo těchto rozhlasových stanic: Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC, Rádio Paříž, Rádio Itálie, Rádio Madrid, Rádio Lucembursko, Rádio Vatikán, Rádio Kanada, Rádio Spojených národů.*

DOKUMENT č. 2

Zpráva Vladimira Dedijera pro jugoslávské vedení o Bohumilu Laušmanovi z 19. září 1951

Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ – Ústřední výbor Svazu komunistů Jugoslávie), IX (Komise pro mezinárodní vztahy), ČSSR, a. j. 22/III-167-267.
Strojopis, 4 strany, srbochorvatsky (latinkou)

Komise ÚV KSJ
pro mezinárodní otázky
sekretariát

110/51
19. IX. 51

O LAUŠMANOVĚ AKCI

Po jednoměsíční cestě po západní Evropě se do Bělehradu vrátil Laušman. Je ve velmi dobrém rozpoložení a spokojen, zvláště po svém projevu v Báčském Petrovci⁵⁸, který měl v zahraničí ohlas.

Ve Francii byl Laušman přijat se značnými sympatiemi. Dvakrát hovořil v pařížském rozhlasu. „Můj hovor přes radiostanici vyvolal v oficiálních československých kruzích v emigraci senzaci, protože Francouzi dosud žádného československého emigranta do rozhlasového vysílání z Paříže nepustili.“⁵⁹

Na druhé straně nedostal Laušman visum do Anglie. Neuvedl, co to znamená. Je charakteristické, že Morgan Phillips⁶⁰ v jednom rozhovoru s Dedijerem se na Laušmana obšírně vyptával. V Praze se tajemník americké ambasády vyptával našeho chargé d'affaires, co si o Laušmanovi myslí, protože oni, Američané, mu příliš nedůvěřují. Z rozhovoru s Droem [?] jsme se dozvěděli, že obě frakce československé sociálně demokratické strany v emigraci jsou proti Laušmanovi, a stejně tak i Socialistická internacionála, protože se Laušman aktivně účastnil únorových událostí 1948 na straně KS Československa a protože byl poté místopředsedou vlády, dokud nebyl 1949 zatčen.⁶¹

Laušman předkládá několik konkrétních návrhů ke spolupráci. Především dává velmi užitečné poznámky k práci našich rozhlasových stanic. Přitom disponuje velmi dobrými informacemi z Československa. Říkal mi, že jsou potvrzeny zvěsti o otevřených stávkách v Československu. Poslední změny v Čes-

58 ► Báčský Petrovec (Bački Petrovac) je centrem slovenské menšiny v oblasti Vojvodiny.

59 ► Samotný Dedijerův překlad výše uvedeného Laušmanova textu je mírně zkrácen, takže působí závažněji, než původní Laušmanovo sdělení. Proto nešlo pro český překlad použít výše uvedeného originálu. Srovnej dokument č. 1.

60 ► Morgan Phillips (1902–1963), tajemník britské Labour Party.

61 ► Tato informace není přesná. B. Laušman byl z vrcholného politického života odstraněn v červenci 1948. Státní bezpečnost jej sice pro podezření z přípravy útěku za hranice sledovala od druhé poloviny prosince 1948, zatčen však nebyl. Viz Vaníčková, V. a kol.: c. d.

koslovensku ohodnotil jako posilování sovětského proudu. Myslí, že Rusové pevně drží Čepičku a vyměnili Slánského a Gemindera, protože se tato dvojice příliš kompromitovala⁶², a nyní chtějí přes Gottwalda, využívající jeho autority, provést celou řadu nepopulárních opatření, a to především v hospodářství. Není vyloučeno, že se tato změna dokonce odehrála kvůli nadcházejícím zásadním krokům, nejen ve vnitřní, nýbrž i zahraniční politice Československa. Laušman obrátil pozornost na velkou vlnu procesů v Československu. „Rudé právo“ přináší zprávu o těchto procesech jen ve svých provinčních vydáních („Rudé právo“ má 18 provinčních vydání se zvláštním sloupcem pro zprávy z příslušné oblasti). Podle některých informací mají Laušman a Krupička velmi dobré vztahy s Davidem⁶³, jedním z vedoucích komunistů v Československu a prý se s ním domlouvají, aby podle slavného českého zvyku přeběhl do emigrace.

Laušman nám poslal písemný záznam o některých svých návrzích:

Otázka listu

„V několika rozhovorech a především v písemné zprávě z 27. dubna 1951 jsem oznámil, že vydávání listu, který by vykonával vliv na emigraci a ve vhodné míře i na vlast, závisí na finančních důvodech, na zřízení malé chemické dílny v Rakousku, kterou projektuje dr. Krupička, o čemž jsem společně s ním svého času informoval soudruha Kidriče. Předpokládal jsem, že by v tomto podniku byli se mnou zaměstnání ještě tři schopní soudruzi, s nimiž bych ve volném čase bezplatně prováděl všechny redakční i administrativní úkoly, které by byly spojeny s vydáváním týdeníku. Na základě rozhovoru s Dedijerem, který byl výsledkem zmíněné písemné zprávy, jsme v květnu odjeli do Rakouska, abychom zahájili konkrétní jednání. Věc se tehdy vyvíjela velmi příznivě ohledně podniku, uspokojivě co se týče listu.

Po jednání, která jsme u příležitosti posledních cest vedli v Rakousku jednak 8.–11. srpna, jednak 3.–5. září 1951 se objevily v obou případech (v sou-

62 ► Rudolf Slánský byl odvolán z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a Bedřich Geminder z funkce vedoucího sekretariátu a mezinárodního oddělení ÚV KSČ v září 1951. Přechod Slánského do funkce místopředsedy vlády a Gemindera do funkce vedoucího zahraničního vysílání Československého rozhlasu pro oba znamenal politický pád. Zatčení byli dva měsíce po vzniku tohoto dokumentu – v listopadu 1951.

63 ► Jde patrně o Václava Davida (1910–1996), který v této době zastával funkci tajemníka ÚV KSČ. V roce 1953 se stal ministrem zahraničních věcí a na tomto postu setrval až do dubna 1968. Byl etablovaným členem komunistického vedení a čistky v KSČ na počátku padesátých let jeho pozicí nijak neotřásl, spíše naopak – patřil k té skupině vrcholných funkcionářů, kteří své postavení tehdy upevnili. Informaci lze proto považovat za nepravděpodobnou. Vzhledem k pozdějším Laušmanovým kontaktům s oficiálními představiteli pražského režimu, údajnými opozičníky či domnělými potenciálními reformátory, však její hodnověrnost nelze zcela odmítnout. V takovém případě lze uvažovat i o možnosti, že šlo o provokaci vůči Laušmanovi a David vstoupil do kontaktu s Laušmanem se souhlasem československých orgánů.

vislosti s listem i podnikem) nové překážky, jejichž odstranění na sebe ochotně vzal vlivný člen socialistické strany poslanec Melich z Feldkirchu, jelikož je nutné, aby se podnik i list objevily v západní části Rakouska. Vedle ostatního – když by věc s listem byla v podstatě rozhodnuta – by se jednalo o tom, aby se získal český typ sazby a český sazeč, jelikož tiskárny jsou již k dispozici. V této konkrétní věci se ve Vídni angažuje také socialistický poslanec a člen městského zastupitelstva Jirava, původem Čech.

Uvedené skutečnosti mají za následek další zdržování politické akce a ohrožují plán, aby první číslo vyšlo koncem října, kdy československý lid vzpomíná všeobecnou socialistickou vzpouru proti Habsburkům a pozdějšího prohlášení své státní samostatnosti v roce 1918. Melichovu zprávu lze však očekávat teprve koncem září.“

Možnost spolupráce československých
menšin v Jugoslávii a Rakousku

[uvedeno výše]

O „Svobodné Evropě“

[uvedeno výše]

Topalovićův případ

[uvedeno výše]

Domnívám se, že s Laušmanem je třeba ještě více spolupracovat, nikoliv sektařit, vyhnout se však, aby centrem jeho akce byla Jugoslávie.

Posláno:

Soudruhu Maršálovi [Titovi]

„ Kardeljovi⁶⁴

„ Rankovićovi⁶⁵

64 ► Edvard Kardelj (1910–1979), jugoslávský politik slovinského původu, od konce třicátých let člen nejužšího vedení KSJ, nejbližší Titův spolupracovník, po válce nejprve prakticky dohlížel a v letech 1948–1953 i formálně jako ministr zahraničních věcí řídil jugoslávskou zahraniční politiku.

65 ► Aleksandar Ranković (1909–1983), jugoslávský politik srbského původu, od doby války členem vedoucí čtyřky KSJ (společně s Titem, Kardeljem a Djilasem), po válce řídil ministerstvo vnitra a tedy i politickou policii OZNA (resp. UDBA) a nepřímo i vojenskou tajnou službu KOS.

Za komisi,

„ Djilasovi⁶⁶
„ Kidričovi
„ Vukmanovićovi⁶⁷
„ Mićunovićovi⁶⁸
„ Vlahovići⁶⁹

Vladimir Dedijer [podpis]

66 ► Milovan Djilas (1911–1995), jugoslávský politik černohorského původu. Od roku 1938 členem ÚV KSJ. Již na konci třicátých let se stal členem nejužšího stranického vedení kolem Josipa Broze. Během války a po válce řídil v aparátu ÚV KSJ agitprop, předsedal komisi ÚV pro vztahy se socialistickými hnutími. Člen politbyra, od léta 1948 výkonného výboru ÚV KSJ; ministr ve svazové vládě. Počátkem roku 1953 se stal místopředsedou Svazové výkonné rady, nejvyššího státního orgánu v Jugoslávii, a koncem téhož roku předsedou Svazové lidové skupštiny – jugoslávského parlamentu. Na počátku roku 1954 byl však pro „liberalistické tendence“ zbaven funkcí a vyloučen ze Svazu komunistů Jugoslávie. V letech 1955–1962 byl opakovaně odsouzen a ve vězení strávil celkem 13 let. Jako vedoucí oddělení ÚV KSJ (SKJ) pro styky se socialistickými hnutími se Djilas často až do svého pádu stýkal se západními socialisty a odpadlíky komunistických a jiných prosovětských stran.

67 ► Svetozar Vukmanović-Tempo (1912–2000), komunistický politik černohorského původu, po válce člen užšího stranického a státního vedení.

68 ► Veljko Mićunović (1916–1982), přední jugoslávský politik a diplomat. Od doby bojů za druhé světové války patřil do úzkého okruhu Titových spolupracovníků. V pozdější době se vyznamenal jako jugoslávský velvyslanec v Sovětském svazu a ve Spojených státech.

69 ► Veljko Vlahović (1914–1975), černohorský komunist, člen KSJ od roku 1935. Účastnil se bojů ve španělské občanské válce, za druhé světové války řídil vysílání rozhlasové stanice Svoobodná Jugoslávie (Slobodna Jugoslavija) v Moskvě. Po válce členem nejvyššího stranického vedení, náměstek ministra zahraničních věcí.

DOKUMENT č. 3a)

Přepis diplomatických zpráv jugoslávského velvyslanectví v Londýně z 11. května a 8. června 1951 o jednání diplomatů Jože Brileje a Brajoviće s bývalým československým vyslancem v Indii Bohuslavem Kratochvílem⁷⁰

Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ), IX (Komise pro mezinárodní vztahy), ČSSR, a. j. 22/III-167-267.

Strojopis, 1 strana, srbochorvatsky (latinkou)

Z Londýna

Brilej⁷¹ a Brajović [?] hovořili s Kratochvílem. Dostavil se na Brilejovu vlastní žádost. Brilej se opět domnívá, že je třeba, aby naše orgány jeho otázku řešily, a nechce o tom informovat MIP [ministerstvo zahraničních věcí], nýbrž [o tom jednat] společně s vámi. Kratochvíl nám řekl zajímavé věci, avšak účel jeho návštěvy byl ten, aby se dozvěděl, máme-li pro něho nějaké novinky z Jugoslávie. Jak tedy bylo oznámeno prvně, chtěl by přijet do Jugoslávie. Mimo jiné, aby se viděl s Laušmanem. Pozvání [které mu bylo] doručeno do Indie, považuje za platné. Chtěl by se vidět s Kosem⁷². Na první schůzce ukázal Brilejovi dopis, který dostal v Indii. Brilej říká, že mu v tomto dopise psal soudruh z MIP, že ho pozdravuje Kos a přeje si ho vidět osobně. Brilej se s ohledem na odpověď Kratochvílovi „vytasil“ s příjezdem do Jugoslávie toto léto. Podle zdejšího hodnocení by bylo na jeho příjezdu pozitivní: tam by ho šlo nejlépe „vyždímat“ o věcech, které ví o ČSR, o osobách a podobně, a protože je to „čerstvý“ emigrant, předpokládáme, že zná hodně. Brilej mu slíbil, že se v jeho věci bude informovat, až pojedou do země [Jugoslávie]. Brilej má v úmyslu jet tam v druhé polovině měsíce na zotavenou. Má povolení, ale ještě se definitivně nerozhodl kvůli otázce cestovních prostředků i ostatního, jelikož by tak jako tak řešil v zemi i služební záležitosti. Kratochvíl poprosil, abychom mu ihned dali vědět, jakmile bude něco nového. Sdělte váš názor.

11. května 1951.

70 ► Dr. Bohuslav Kratochvíl (1901–??), před válkou úředníkem ministerstva školství, většinu okupace strávil v koncentračním táboře. V roce 1945 sociálně demokratický poslanec Prozatímního národního shromáždění, v létě 1945 delegátem čs. soc. demokracie na sjezdu francouzské socialistické strany, 1946–1949 velvyslancem ČSR v Londýně, posléze v Dillí. Toto místo v únoru 1951 opustil a zůstal v emigraci. Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR, osobní spis Bohuslava Kratochvíla; Archiv ministerstva vnitra ČR, sign. T-1673. Exilovými představiteli nebyl pro své pozdní vystoupení proti komunistickému režimu přijat: Čelovský, Bořivoj: Politici bez moci. První léta exilové Rady Svobodného Československa. Tilia, Šenov u Ostravy 2000, s. 167.

71 ► Jože Brilej (1910–1981), jugoslávský diplomat slovinského původu, předválečný komunista, účastník partyzánského odboje. Koncem války se stal jedním z hlavních velitelů komunistické politické policie OZNA. Od roku 1945 působil na ministerstvu zahraničí v různých funkcích. V letech 1950–1953 vykonával funkci velvyslance FLRJ v Londýně.

72 ► Franc Kos (1912–1966), jugoslávský diplomat slovinského původu, významný historik umění a etnolog. Od roku 1945 byl radou jugoslávského velvyslanectví v Londýně, posléze vysokým úředníkem na ministerstvu zahraničí v Bělehradu. V letech 1952–1955 stálým členem jugoslávské delegace při OSN v New Yorku, v dalších letech velvyslancem ve Švýcarsku a Japonsku.

Prosíme odpověď na naši depeši z 11. května, protože Kratochvíl urguje u Brileje odpověď na otázku, kterou dříve nadhodil. Brilej se dosud jeho přjetí vyhnul, avšak v následujících dnech bude muset a nemůže mu říci nic definitivního.

8. června 1951

Odpovězeno. 15.VI.1951 [připsáno rukou]

DOKUMENT č. 3b)

Srbochorvatský překlad dopisu Dr. Bohuslava Kratochvíla Andrijovi Debenakovi z 1. listopadu 1951

Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ), IX (Komise pro mezinárodní vztahy),
ČSSR, a. j. 22/III-167-267.

Strojepis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

Překlad dopisu Dr. B. Kratochvíla, bývalého velvyslance ČSR v Indii, který nyní žije v Londýně, Andrijovi Debenakovi, úředníkovi ministerstva zahraničních věcí.

Londýn, 1. listopadu 1951

Drahý příteli,

Dostal jsem Tvůj hezký a přátelský dopis a uměleckou publikaci, která zajisté svými uměleckými reprodukcemi evokuje Prahu a její krásy. Za oboje Ti vřele děkuji; shodou okolností jsem dostal tento krásný dar právě na mé narozeniny (21. X.), takže to vše mělo ještě významnější a přátelštější charakter – samozřejmě jsem šťasten, že s takovým přátelstvím a důvěrou ve mě, jak ostatně ukázal Tvůj dopis, který mi předal Váš velvyslanec v Dillí, na mne myslíš Ty i Franc [Kos].

Pro mě bylo zcela pochopitelné a přirozené, že jsem nikdy neuposlechl zákazu a negativních instrukcí, kterými se nám nařizovalo, abychom přerušili všechny vazby s Jugoslávií. Musel bych se sám před sebou stydět. Nesouhlasil jsem s tím ani politicky, ani lidsky a přirozeně jsem nikdy nezapomněl na to, že se v roce 1938 hlásily tisíce Jugoslávčů, aby bojovali proti nacistům bok po boku s ohroženým československým lidem. Krev není voda a chtít zapomenout takové přátelství by bylo ostudné.

Nikdy v životě (jsem šťasten, že to mohu říci) jsem nepodleh moralnímu nátlaku, takže jsem to pochopitelně neučinil ani nyní. To není sentimentální – to je princip. A jak jsem nešťastný (a ten hořký pocit prožívám každodenně a stále) kvůli Československu, tak jsem hrdý na Jugoslávii a na její národy, které si uměly ubránit samostatnost a pocit sebeúcty.

Bojím se, že začátek zla (hovoříme-li o duchu národa) začíná před válkou, v době, kdy [ne]bylo českému národu umožněno bojovat a tím mu byla zlomena páteř. Když jsem se vrátil z Německa po pěti letech žaláře, měl jsem nějak pocit, že jedinými lidmi, kteří si uchovali cit svobody a jistě byli svobodní, to jsme byli my, kteří jsme za to bojovali v žalářích. Ostatní si přespříliš navykli plavat po proudu a přespříliš se infikovali opatrným oportunismem.

Vskutku se bojím, pomyslím-li, jaké strašné morální a intelektuální škody přinese tato druhá okupace. Po druhé za deset let jsou naši lidé vystaveni útisku, který je nyní snad horší než onen v době nacistů.

V každém případě ekonomická exploatace ČSR je nyní jistě horší, účinnější a efektivnější.

Jsem šťasten také kvůli tomu, že jste se vy ubránili a že se bráníte i proti tomu, aby se Jugoslávie stala plenem loupeže a že se příslovečná hrdost jugoslávského lidu ukázala (jako již tolikrát v dějinách a hlavně v dějinách 19. století) jako vážný a efektní politický faktor.

Pozdrav prosím Tě srdečně nejen France K[osa], ale i jeho velvyslance; velmi rád na oba vzpomínám. Po jejich odjezdu jsem se častěji vídal s Cicmitem⁷³, který je nyní údajně v Karáčí. Máš-li možnost, vyřiď mu i v Dillí moje srdečné pozdravy.

Čas od času jdu na vaši ambasádu, ale vašeho velvyslance jsem již neviděl dost dlouho. Přednesl jsem mu návrh na vytvoření britsko-jugoslávské obchodní komory (podle vzoru britsko-československé obchodní komory, která tu existovala za mých časů, ale po mém odchodu zanikla), která by se mohla podle mého názoru výborně využít právě nyní, kdy provádíte decentralizaci vašeho průmyslu, respektive obchodních vztahů jednotlivých průmyslových odvětví.

Myslel jsem na to, že bych mohl (společně s bývalým tajemníkem brit.-čsl. komory) spolupracovat jako tajemník této instituce a posloužit tímto způsobem celou naši zkušeností, archivem, technikou práce a tradicemi – a vše to vložit do posilování britsko-jugoslávských obchodních vztahů.

Vypracoval jsem odpovídající memorandum pro velvyslance. Zdá se, že se tím nadchnul a slíbil to vše poslat do Bělehradu a získat souhlas s vytvořením takové instituce atd. – od té doby jsem však od něho již nic nového neslyšel.

Pokud máš možnost, podívej se, co je s tou věcí u Vás na ministerstvu a na ministerstvu zahraničního obchodu a prosím Tě, jako též i France, abyste tu věc nějak prosadili.

Byly zde také řeči o tom, že dostanu z Bělehradu pozvání k návštěvě Jugoslávie. Myslel jsem tedy, že bych tuto návštěvu využil, abych

- a) zařídil tuto věc na místě a eventuálně ihned zařídím včlenění jednotlivých průmyslových odvětví, respektive podniků do komory a
- b) navštívil Laušmana, s nímž jsem v písemném kontaktu.

Opravdu bych si přál toto všechno uskutečnit, jelikož by to v podstatě znamenalo, že bych prostě pokračoval s dřívější službou (mezinárodní služba státům) a to by mně zároveň dodávalo i nutnou politickou formu. Tímto způsobem bych také získal existenční základnu, o níž nyní nelehce bojuji.

Tedy, pokud můžete, zjistěte, jak si ta věc stojí a dejte vše do pohybu.

Srdečně děkuji za Tvé přátelství.

Tisknu Ti ruku Tvůj
Bohuslav

73 ► Cicmil Obrad (1904–1976), jugoslávský diplomat, předválečný komunista, účastník partyzánské války v Bosně a Černé Hoře, po roce 1945 zástupcem Jugoslávie ve Svazové kontrolní komisi pro Maďarsko, v druhé polovině čtyřicátých pravděpodobně diplomatickým úředníkem jugoslávského velvyslanectví v Londýně, později velvyslanec v Bulharsku, Velké Británii, Pákistánu a Kanadě.

DOKUMENT č. 4

Překlad písemného návrhu Bohumila Laušmana pro Vladimira Dedijera z 12. listopadu 1951

Archiv Muzea Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie, sign. I-3-b/193, ČSR.
Strojopis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

ZÁZNAM

pro Dr. Vladimira Dedijera o otázce české a slovenské menšiny

V srpnu, září a říjnu tohoto roku [1951] jsem měl příležitost informovat Dr. Dedijera o některých otázkách české a slovenské menšiny v Jugoslávii. Rámcově se jednalo o následujícím:

1. Menšinám, které prokázaly svojí loajalitu vůči Jugoslávii v době osvobozenécké války, by bylo třeba umožnit, aby jako socialistické menšiny pomohly pokrokové a socialistické orientaci ostatním slovenským a českým menšinám, zvláště v Rakousku, Severní Americe a Kanadě, kde je připraven terén mojí brožurou „Pravda a lež o slovenském povstání“, kterou vydal slovenský svaz kulturních spolků v [Báčském] Petrovci. Ta má za následek, že se mnohé zahraniční československé organizace, které ji dostaly do rukou, obracejí na Petrovec, kontaktují se a objednávají knihy.
2. Těmto menšinám by bylo třeba umožnit, aby posílily socialistický vliv v československé emigraci. USA, Velká Británie a Francie a v poslední době – hlavně co se týče Slovenska – také Itálie dělají vše možné, aby si získaly sympatie politických osobností československé emigrace, aby je dnes získaly ke spolupráci a zajistily si je zítra pro práci (rozhlasová kampaň, kterou vede v poslední době Řím, slovenské osobnosti děkují Itálii za pohostinnost a slíbují jí odměnu v budoucnosti, bylo by třeba, aby se v Bělehradu sledovala).
3. Osobně i písemně jsem uvědomil dr. Dedijera o rozhovoru s českým sociálně demokratickým poslancem ve Vídni Jiravou i o slovenském svátku ve Vídni. Tehdy jsem řekl, že se československá menšina v Rakousku spojila ke spolupráci s jihoslovanskou menšinou v Rakousku i že existují všechny podmínky pro spojení a spolupráci československé menšiny v Rakousku s československou menšinou v Jugoslávii, přičemž by z takové spolupráce měl prospěch nejenom socialismus, nýbrž také i Jugoslávie (viz moje písemná zpráva).

Dnes považuji za nutné – protože se dosud ve smyslu výše uvedených návrhů nic neučinilo – upozornit opět na tyto skutečnosti.

1. V posledních 14 dnech jsem pořádal kolem deseti schůzí slovenské menšiny v Srbsku a české menšiny v Chorvatsku. Přednášel jsem o situaci v ČSR a na posledních pěti schůzích, když jsem měl v rukou pražský tisk s článkem R[adima] N. Foustky⁷⁴ „Zabíjejí menšiny v Jugoslávii“, jsem hovořil o té-

74 ► Dr. Radim Foustka, sociální demokrat, před válkou jedním z funkcionářů sociálně demokratického studentského sdružení SSK, po roce 1945 šéfredaktor Práva lidu, stoupenec sloučení

to věci. Proto pořídil chorvatský rozhlas v Záhřebu záznam mojí řeči pro vysílání pro ČSR. Při této příležitosti jsem měl možnost v různých krajích a v nemnohých rozhvorech konstatovat, že by bylo vhodné uspořádat společnou konferenci poslanců a vedoucích funkcionářů [a jiných] českých a slovenských menšinových pracovníků z celé Jugoslávie, která by projednala všechny problémy – školy, tisk, propagandu atd. – československých menšin v Jugoslávii a podle možností i jiné problémy, o nichž se zmiňuji v první části této zprávy. A poté by došlo k slavnostnímu vypracování [odpovědi] české a slovenské menšiny v Jugoslávii proti lživé propagandě Prahy (Foustka).

2. Nepřeji si vměšovat se do vnitřních věcí Jugoslávie, doporučil jsem [však], aby vedoucí menšinových svazů dojednali a vypracovali program této konference, obrátili se na sekretariát ÚV KSJ a v dohodě s ním pracuji. S ohledem na pražskou propagandu se doporučuje, aby se tato věc odložila.
3. S ohledem na zmíněnou pražskou propagandu znovu doporučuji, aby bylo více rozhlasových emisí pro ČSR (dosud nejsou žádné)⁷⁵, aby byli při nich využíváni veřejní pracovníci československé menšiny, jejichž bezprostřední hlas přinese v ČSR více užítku než jakékoliv jiné propagandistické prostředky.
4. Příznávám, že neznám blíže situaci ostatních menšin v Jugoslávii, dávám jen k úvaze, aby snad příslušná místa v Jugoslávii se zabývala tou otázkou a spojila se s ostatními menšinami v podmínkách jejich vlasti, s menšinami v ostatních státech [a s] emigranty, zda by je nebylo možné v zájmu Jugoslávie, a též v zájmu socialismu lépe využít.

V Bělehradu, 12. listopadu 1951

B. Laušman

s KSČ. Po slučovací sjezdu KSČ a ČSSD přešel do komunistické strany. Exilový ústřední sekretariát ČSSD v Londýně jej v listopadu 1948 společně s ostatními „zrádci“, včetně B. Laušmana, vyloučil ze strany. Luža, R.: c. d., s. 17; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, osobní spis Miloše Pacáka; R. Foustka byl bratrance národně socialistického politika Prokopa Drtiny.

75 ► Bělehradský rozhlas vysílal po roce 1945 česky i slovensky. Po rezoluci Informačního byra byly tyto emise od léta 1948 využívány k obraně jugoslávského stanoviska proti propagandě zemí sovětského bloku. Obsah pochopitelně zcela souzněl s oficiální jugoslávskou politikou a redakce neměla žádnou rozhodovací samostatnost. Tato vysílání se s jistotou realizovala ještě v dubnu 1950. Pravděpodobně však pokračovala i později: Národní archiv, f. ÚV KSČ, 100/3, sv. 72, a. j. 288, Jugoslávie 18, Záznam slovenského vysílání bělehradského rozhlasu z 27. 4. 1950; Tamtéž, sv. 71, a. j. 286, Jugoslávie 34, Záznam českého vysílání bělehradského rozhlasu z 5. 3. 1950.

DOKUMENT č. 5.

Dopis Bohumila Laušmana Josipu Brozi Titovi z 9. listopadu 1951, jímž ho žádá o audienci

Archiv Muzea dějin Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie,
sign. KMJ I-2-a/21, Přijetí bývalého místopředsedy vlády Československa
Bohumila Laušmana u maršála Tita (Bělehrad), 15. XI. 1951.
Strojopis, 1 strana, srbochorvatsky (latinkou)

Bělehrad-9-XI-1951

Pane předsedo vlády – milý soudruhu Tito!

Můj roční pobyt v Jugoslávii, který jsem strávil společně se známým československým chemikem Dr. ing. Krupičkou se již chýlí ke konci. Kolem 15. listopadu bychom měli opustit Jugoslávii.

I přesto, že jsem se již o způsobu další spolupráce dohodovil s příslušnými [lidmi], pokládal bych si za čest, kdybyste mne před mým odjezdem z Jugoslávie přijal. K této prosbě mne vedly vzpomínky na naše setkání v Praze, na Zbraslavi i v Bělehradu, jakož i skutečnost, že jsem nositelem jugoslávských vyznamenání, z nichž jedno jsem přijal osobně z Vašich rukou.

Předem děkuji, že vyjdete vstříc mému přání.

Se socialistickými pozdravy

Boh. Laušman [podpis]
bývalý místopředseda vlády ČSR
Bělehrad, Bulvár maršála Tita 26

Přijmu ho příští týden [přípis rukou J. B. Tita]

Přijat a zdržel se na oběd 15. XI. 1951 ve 12 h [přípis rukou J. B. Tita]

DOKUMENT č. 6

Písemný materiál Bohumila Laušmana pořízený u příležitosti přijetí u J. B. Tita dne 15. listopadu 1951 s doprovodným listem vedoucího kanceláře předsedy hospodářské rady vlády FLRJ

Archiv Muzea dějin Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie, sign. KMJ I-2-a/21, Přijetí bývalého místopředsedy vlády Československa Bohumila Laušmana u maršála Tita (Bělehrad), 15. XI. 1951.

1 strana strojopisu srbochorvatsky, 2 strany rukopisu německy

HOSPODÁŘSKÁ RADA VLÁDY FLRJ

KANCELÁŘ PŘEDSEDY

Dův[ěrné] č. 711

24. XI. 1951

BĚLEHRAD

Soudruhu Vučinići!

Příložené údaje jsou dodány od p. Laušmana a jsou přílohou k rozhovoru, který vedl se soudruhem Maršálem u příležitosti jeho nedávného přijetí.

Doručuje se originál jeho dopisu, přepis v německém a překlad v srbském jazyce.

Vedoucí kanceláře:

[nečitelný podpis]

Přehledný soupis a hodnota zpracovaných technických elaborátů a prací

1. Technický elaborát o výrobě nitrolaků na dřevo, kůži, gumu a kovy. Kompletní projekt továrny s výrobními procesy, objekty, strojovými zařízeními, investicemi atd.

Hodnota roční produkce cca dev[izových] din[árů] 42 000 000.

2. Technický elaborát o fototechnickém průmyslu. Procesy výroby kinofilmů, rentgenových filmů, svitkových filmů, fotografických desek, reproduktivního a diapositivního materiálu, speciální syntézy, strojové zařízení, instalace, ekonomie a hospodářský efekt.

Hodnota roční produkce cca dev. din. 100 000 000.

3. Technický elaborát farmaceutického průmyslu sestávající z projektu a z procesů výroby morfinu, kodeinu, glycerofosfátu chininu, kalcia, magnézia, manganu, železa atd. Zavedení moderních výrobních metod na bázi iontové výměny z odpadního materiálu.

Hodnota roční produkce cca dev. din. 10 000 000.

4. Produkční procesy a kompletní tovární zařízení výroby gumových chemikálií s projekty objektů (vulkanizace, antioxidační prostředky, anorganické prostředky k plnění atd.)

Hodnota roční produkce cca dev. din. 15 000 000.

5. Technický elaborát s kompletním továrním zařízením pro výrobu anilínových barev speciálně pro kožedělný a textilní průmysl.

Hodnota roční produkce cca dev. din. 12 000 000.

6. Mimoto byla v závodu „Fototehnika“ v Záhřebu zpracována rekonstrukce nově postavené továrny v Samoboru, zavedena výroba filmů (1 000 000 filmů ročně), desetinásobně zvýšena výroba fotografických desek atd.

Hodnota roční produkce cca dev. din. 50 000 000.

Celková hodnota roční produkce uvedených prací přináší cca 230 000 000 dev. din., neboť se jedná o výrobní oblasti, které v Jugoslávii většinou neexistují a výrobky je nutno dovážet.

Bělehrad, 15. XI. 1951

DOKUMENT č. 7

Zpráva Vladimira Dedijera za Komisi pro mezinárodní otázky ÚV Komunistické strany Jugoslávie z 29. září 1952

Archiv Muzea Jugoslávie, f. Kancelář maršála Jugoslávie,
sign. I – 3 – b/193, ČSR.

Strojopis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

Komise ÚV KSJ pro mezinárodní otázky
sekretariát
č. 61/52
29–IX–1952

Laušmanovy návrhy

Podle direktivy soudruha Djilase jsem oznámil Laušmanovi u příležitosti jeho pobytu v Bělehradu principiální souhlas naší komise, aby mu byla poskytnuta pomoc v jeho politické akci z jugoslávského území.

Laušman předal následující písemný návrh:

- 1) činnost pomocí tisku v emigraci (podobnou formou i v ČSR)
- 2) činnost pomocí rozhlasu
akce pomocí tisku může být vedena:
 - a) týdeníkem
 - b) čtrnáctideníkem
 - c) měsíčníkem (revue)

Rozsah je závislý na finanční stránce a na počtu spolupracovníků. Co se týče dopisovatelů, lze počítat s dopisovateli z celého světa. List by se mohl jmenovat „PROTI PROUDU“. Týdeník nebo čtrnáctideník by měl stranu věnovanou Jugoslávii; měsíčník by referoval o Jugoslávii v textu. List by přinášel i články cizinců, sympatizantů socialistické Jugoslávie a ČSR.

Po finanční stránce by těmto novinám pomáhala česká a slovenská menšina v Jugoslávii. Patronaci by nad listem přijali lidoví poslanci Čechů a Slováků v Jugoslávii, kteří by s listem spolupracovali také.

Obsah důležitějších věcí by musel být citován pro zahraničí Tanjugem⁷⁶, pro Československo rozhlasem.

Těm, kteří by akci organizovali, by bylo třeba umožnit spolupráci s rozhlasem. Zvažít lze použití britského příkladu z let 1942–1944, kdy dala BBC československé emigraci k dispozici „denní čtvrt hodinové vysílání“, za níž nesli odpovědnost Britové, nýbrž emigrace.

76 ► Tanjug (Telegrafska agencija Nove Jugoslavije), jugoslávská tisková agentura.

Spolupracovníci by mohli mít nějaké zaměstnání. Nepřipadá v úvahu, aby byli vydržováni ze strany jugoslávských úřadů a aby nepracovali, jak je tomu s částí české emigrace v USA a Anglii.

B. L. [Bohumil Laušman] zdůrazňuje, že v této záležitosti nemá vlastní zájem, jelikož je jako nezávislý novinář, co se týče existence, zabezpečen.

Názor naší komise na tento Laušmanův návrh je následující:

Za prvé, Laušman dosud ještě nemá jasně stanoven politický program, na jehož základě by pracoval. Jeho skupina se dosud nezformovala, protože nemá jednotnou základnu.

Za druhé, soudíme, že je zcela chybný Laušmanův názor, aby byla za bázi a stěžejní opěrný bod pro práci z Jugoslávie použita česká a slovenská menšina v Jugoslávii. Myslíme, že důvody zde rozvádět nemusíme.⁷⁷

Za třetí, domníváme se, že by bylo chybou, kdyby Laušman dostal k dispozici české vysílání z Bělehradu k tomu, aby je používal svým jménem a jménem své skupiny.

Laušmanovi by se však mohla nabídnout finanční pomoc na vydávání jednoho listu na našem území, který by vydával svým jménem a který by mu umožnil navázat spojení se svými stoupenci na levém křídle československé socialistické emigrace.

Před rokem byl v naší komisi zastáván názor, že není vhodné dovolovat emigrantům z Československa na našem území vydávat své listy – bylo to v době naší rezoluce proti Sovětskému svazu v OSN. Nyní však soudíme, že důvody pro toto rozhodnutí již pominuly. Mezitím jsme totiž umožnili na našem území vydávat listy i další [činnost, publikace] emigrantům z Albánie, Bulhar-

77 ► Česká a slovenská menšina v Jugoslávii nebyla Titovým režimem vnímána jako politicky spolehlivá. Českou menšinu v Chorvatsku, a do velké míry i slovenskou ve Vojvodině, představovali středně movití i bohatí sedláci, na než jugoslávští komunisté pohlíželi v první poválečné fázi své vlády jako na kulaky. Velká část jugoslávských Čechů a Slováků rovněž po roce 1945 projevila zájem o reemigraci do Československa a zavdala tak důvod k pochybnostem o své loajalitě vůči jugoslávskému státu. Nevhodnou třídní skladbu měla i československá populace jugoslávských měst, kde převládala inteligence, příslušníci svobodných povolání, obchodníci atd., tudíž – v komunistické hantýrce – buržoazní nebo maloburžoazní elementy. Po sovětsko-jugoslávské roztržce nalezla zejména mezi vojvodinskými Slováky jistý ohlas i informbyrovská protititovská kampaň. Plány na využití této politicky nespolehlivé menšiny tedy nemohla najít v jugoslávském vedení podporu. V říjnu 1948 byly zrušeny samostatnosti i menšinové organizace – Matica slovenská, české besedy či Československý národní dům v Záhřebu byly převedeny pod centrální, podle republik a autonomních oblastí organizované, Svazy kulturně osvětových spolků: Archiv Jugoslávie, f. 50 (Předsednictvo vlády FLRJ), k. 61, a. j. 127. V květnu 1949 však byly na „lidových“ shromážděních založeny osvětové organizace Československý svaz pro Lidovou republiku Chorvatsko se sídlem v Daruvaru, Československá obec v Sarajevu a Organizace slovenské menšiny pro Vojvodinu v Báčském Petrovci. Hlavním důvodem bylo prohlášení věrnosti menšiny Titově režimu a odsouzení postoje Československa v protititovské kampani: Národní archiv, ÚV KSČ, 100/3, sv. 70, a. j. 285, Jugoslávie 13.

ska a Rumunská, takže nyní, soudíme, přišel již čas – a zvláště dnes, kdy se diskutuje o budoucí cestě východních zemí – abychom dali podporu jedné, pravda dnes nepříliš jasné osobnosti jako je Laušman, avšak která přesto požívá renomé v socialistickém světě.

SF – SN! [Smrt fašismu – svoboda národu!]

za komisi:
Vladimir Dedijer

Soudruhu Titovi

- „ Kardeljovi
- „ Markovi [Aleksandaru Rankovićovi]
- „ Djilasovi
- „ Kidričovi
- „ Tempovi [Svetozaru Vukmanovićovi]

DOKUMENT č. 8

Překlad dopisu Bohumila Laušmana předsednictvu mírového kongresu v Záhřebu z listopadu 1952

Archiv Jugoslávie, f. 507 (CK SKJ – Ústřední výbor Svazu komunistů Jugoslávie), IX (mezinárodní vztahy), ČSSR, a. j. 22/III–167–267.
Strojopis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

Bohumil Laušman
bývalý předseda čsl. sociální demokracie,
bývalý ministr Československa

Předsednictvu mírového kongresu
Záhřeb

Protože se nemohu kongresu zúčastnit osobně, prosím, abyste touto cestou přijali moje upřímné přání k plnému úspěchu kongresové práce. Věřím, že mi dovolíte několik poznámek v souvislosti s kongresem:

1. Svět, který miluje svobodu, by měl být bez jakýchkoliv pochyb vděčný Jugoslávii nejen, že kongres umožnila, nýbrž i za to, že se pořadatelé otevírají široce dveře svobody slova a svobody myšlení. Proto je tento kongres, který by se měl zabývat nejen otázkami míru, ale i základními předpoklady míru, tj. otázkou svobody národů a svobody lidí, něčím velkým ve srovnáním s tzv. kongresy obránců míru, které čas od času aranžuje z propagandistických důvodů Kominforma, které jsou pouze blyštivými inscenacemi s bengálskými ohni, na nichž se nejistě pohybují loutky v tógách andělů míru, které za kulisami dirigují rutinní režiséři nejodpornější hegemonistické politiky nové doby.

2. Souhlasím s tím, že nikdy žádná větší a šlechetnější věc nevyvolala chvění lidského srdce tak, jako právě mír. Ve všech lidských srdcích a na všech rtech visí jen toto slovo; snahy za uchování míru jsou naprosto pro celé lidstvo dědictvím minulosti, potřeba dneška a imperativ pro budoucnost. Prohlašuji však, že trvalý mír nebude zajištěn, dokud se nestanou všechny národy svobodnými. Svoboda je naprosto nutnou podmínkou míru – *conditio sine qua non*, svoboda a mír jsou nerozdělitelné.

3. Kongres se koná v době, kdy se probouzí koloniální národy Afriky a Asie. Jejich boj za státní nezávislost je třeba pozdravit. S údivem mezitím sledujeme, že právě v době, kdy kolonie Asie a Afriky se stávají suverénními státy, ve východní a střední Evropě se suverénní státy stávají koloniemi. Ano, i moje drahá vlast není nic jiného než kolonií Sovětského svazu. Národ, který stále má co dát a říci světu, který se vždy vyznačoval silou ducha a silou víry, který vždy šel s pokrokem a bojoval za pokrok, který vždy lidstvu dával pravdy vysoké hodnoty a vysoké kulturní a morální úrovně, který měl již několik století starou kulturní tradici, když se Moskva teprve začala stavět a století a půl starou Karlovu universitu, když byla objevena Amerika – tento národ dnes žije v otroctví, jehož hrůzy dějiny koloniální politiky neznají. Není třeba se divit, že duše československého národa se pod tímto režimem třese, že je srdce československého národa mrtvé pro věc kolonizát[ora], která pro své udržení po-

třebuje koncentrační tábory, temnice, mučírny a vyhladovění, katy a šibenice a který se živí jen lidským utrpením, lidskými slzami a lidskou krví. A to, co je u nás, to je i v jiných státech, které porobil sovětský imperialismus.

4. Mezinárodní dělnické třídě namlouvají, že v Československu a v dalších zemích tak zvané lidové demokracie vzal pracující lid moc do svých rukou a že buduje socialismus a mír. To je podlá lež. V Československu dnes neexistuje vláda demokracie, ani vláda socialismu, ani vláda diktatury proletariátu, nýbrž vláda hrubé síly nad lidem a vláda diktatury nad proletariátem. Již před osmdesáti lety Friedrich Engels žaloval ruské metody: „Jestliže něco mohlo pokazit evropské dělnické hnutí, tedy to byl import 14 000 ruských nihilistů do Evropy. To jsou samí oficírští aspiranti, kteří chtějí, abychom jim my dali armádu. Podivuhodnou odvalu má ten, kdo tvrdí, že jednota evropského proletariátu se může vytvořit jen tehdy, bude-li se rozkazovat rusky....“ A Karl Marx, hovoře o ruských metodách v socialistickém hnutí, napsal roku 1872 o nositelích těchto ruských metod: „Před námi je organizace, která směřuje své úderky nikoliv proti dnešním vládám, nýbrž proti revolucionářům, kteří odmítají přiznat jejich snahu po hegemonii (jejich hegemonii) a nechtějí poslouchat jejich rozkazy... Ona napadá všechny, kteří nechtějí dovolit, aby se podřídili jejich vůli a ona žene věci do otevřené války v našich vlastních řadách.“ Tedy, tyto egoisticko-hegemonistické a nesocialistické metody Moskva vzkřísila. S Engelsem a Marxem můžeme dále říci, že Kominforma nejen ničí svobodu národů a připravuje de facto novou válku, nýbrž že páchá i neodpustitelný zločin na vlastní mezinárodní dělnické třídě a mezinárodním dělnickém hnutí.

Z těchto několika skutečností tedy vychází, že mezinárodní záhřebský Kongres míru a svobody musí jít na kořen problému nemocné doby, musí postavit mír a svobodu jedno vedle druhého před oči lidstva a proti nečestné agitaci sovětských obránců míru a musí mír a svobodu spojit s problémy socialismu, protože vedle svobody je i budování socialismu v každé zemi a v každém národu vlastním způsobem druhou podmínkou pro zabránění nové katastrofě lidstva a zabezpečení stálého a věčného míru.

V tom duchu vás ještě jednou zdravím a práci kongresu přeji mnoho úspěchů.

Bohumil Laušman

DOKUMENT č. 9

Zpráva Vladimira Dedijera pro státní a stranické vedení z 10. ledna 1953

Archiv Muzea Jugoslávie, f. Kancelář prezidenta republiky, sign. KPR-5-b ČSR.

Strojopis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

Komise ÚV KSJ
pro mezinárodní otázky
sekretariát

20-I-1953

ČESKOSLOVENŠTÍ SOCIÁLNÍ DEMOKRATÉ ŽÁDAJÍ O SPOLUPRÁCI S JUGOSLÁVIÍ

V sobotu 17. ledna byly vedeny v naší Komisi rozhovory s Macháčkem⁷⁸, československým emigrantem, sociálním demokratem, který byl v Bělehradu minulého léta společně s Laušmanem.

Na sobotní schůzce Macháček oznámil, že přijíždí se souhlasem Socialistické internacionály ve jménu levého křídla Sociálně demokratické strany Československa, aby zjistil možnosti pomoci, jakou by Jugoslávie prokázala československým sociálním demokratům. Ohlásil, že brzy dojde ke konsolidaci všech proudů a skupin sociálně demokratické emigrace a že on hovoří jménem vedení strany.

Z konkrétních požadavků nastolil otázku, zda-li bychom dali československým sociálním demokratům k užívání naše rozhlasové stanice, či jednotlivé emise těchto stanic.

78 ► František Macháček (1912–), na počátku německé okupace člen ilegální sociální demokracie a organizace dělnické mládeže, 1940 zatčen a uvězněn v koncentračním táboře v Buchenwaldu; před únorem 1948 místopředseda krajského výkonného výboru ČSSD v Hradci Králové a zástupce ČSSD v Zemském národním výboru v Praze. Po únoru 1948 se zapojil do ilegální činnosti, byl však zatčen a dva měsíce vězněn. Tehdy se však sám nabídl Státní bezpečnosti ke spolupráci při odhalování činnosti sociálních demokratů v ilegalitě a exilu. StB přivedl na stopu ilegální skupiny v Miletíně. Její členové byli odhaleni jako údajní teroristé spojení s CIC a tři z nich odsouzeni k trestu smrti. Podle podání Radomíra Luži zavínil jako agent provokatér zatčení desítek sociálních demokratů. V květnu 1952 byl vyslán jako agent rozvědky do zahraničí, aby pracoval mezi exilem. Svůj úkol plnil dobře. Získal si důvěru emigrace, stal se členem ústředního výkonného výboru ČSSD v Londýně a předsedou zemské organizace ČSSD ve Francii. Spolupracoval také se Svobodnou Evropou. Prezentoval se úsilím exilovou stranu sjednotit. Nasazen měl být i na Bohumila Laušmana, kterého v Salcburku navštívil hned po svém odchodu z ČSR s údajnými vzkazy z domova. Laušman ve svém dopise Lužovi z 28. června 1952, který celý věnoval Macháčkovu příchodu do exilu, považoval Macháčkovy zprávy za „navýsost důležité“. Československou rozvědkou byl Macháček velmi ceněn. R. Luža uvádí, že se v letech 1953 a 1954 o Macháčka však začaly zajímat úřady ve Francii, kde v exilu žil. Zatčení unikl prý na poslední chvíli, když se v červnu 1958 vrátil z Paříže do Prahy. Luža, R., c. d., s. 66; Podle údajů v Macháčkově agenturním svazku z let 1978–1981 byl naopak stažen do Prahy pro podezření ze spolupráce s cizími zpravodajskými službami: AMV, a. č. 724489 MV.

Na schůzce jsme nejdříve diskutovali o všeobecných politických otázkách. Macháček se vyjádřil proti Eisenhowerově a Dullesově⁷⁹ plánu osvobození Východní Evropy, přičemž kritizoval vůdce pravého křídla sociální demokracie Majera, který se nyní nachází v Americe. Macháček učinil dojem seriózního člověka, který nahlíží situaci v Československu značně reálně. Na druhé straně bylo lze z Macháčkových východisek si učinit závěr, že za touto akcí stojí labouristická strana a jedna část francouzské [socialistické] strany.

Dále Macháček vyložil, že i když bude sídlo jejich vedení v Londýně či Paříži, kde se nachází největší část sociálně demokratické emigrace (mají 4.000 členů–emigrantů), těžiště práce musí být podle jejich názoru v Československu, jako v sídle práce budoucího předsedy strany. Avšak pro práci ze zahraničí, to jest pro pravidelná rozhlasová vysílání pro Československo, je dle jeho názoru Jugoslávie vhodnější než Anglie, [a to] především z politických důvodů a s ohledem na renomé Jugoslávie ve světě, jakož i ohlas těchto emisí v Československu, pokud jsou vysílány z Jugoslávie. „My jsme si vědomi úlohy, kterou bude Jugoslávie hrát při reorganizaci východní Evropy“, řekl Macháček.

Ježto byl Macháčkoví vyjádřen náš principiální postoj ve věci pomoci emigrantským skupinám z řad dělnické třídy z Československa, bylo domluveno, že by bylo třeba, aby přijeli oficiální představitelé Sociálně demokratické strany Československa, aby se po jedné předběžné politické diskusi s nimi celá otázka detailně probrala.

V souvislosti s tímto rozhovorem myslíme, že je třeba počítat s následujícími momenty:

1) Tato akce českých sociálních demokratů následuje po našich rozhovorech s Laušmanem. Není vyloučeno, že by Češi chtěli předběhnout samého Laušmana, protože on již není členem sociálně demokratické strany, jak říká Macháček. Obě křídla této strany jsou proti němu kvůli jeho úloze při událostech po únoru 1948 v Československu.

Dedijer Macháčkoví objasnil, že my principiálně stojíme na stanovisku, že je třeba podporovat všechny skupiny v československé pokrokové emigraci, která bojuje za svobodné a nezávislé Československo. Macháček poté řekl, že on je Laušmanův přítel a že dveře do sociálně demokratické strany nejsou pro Laušmana uzavřeny.

Myslíme, že by bylo třeba o tomto Macháčkově kroku informovat Laušmana, který čeká odpověď na jeho detailní plán o akci z Jugoslávie, který byl dodán k projednání v září minulého roku.

79 ► John Foster Dulles (1888–1959), americký politik, v době prezidentského mandátu Dwighta Eisenhowera zastával od ledna 1953 funkci státního tajemníka. Oproti předchozí politice *Zadržování* (Containment) prezidenta Harryho S. Trumana, byl tvůrcem ofenzivní koncepce zahraniční politiky USA vůči Sovětskému svazu, tzv. Osvobození (Liberation).

2) Tato akce československých sociálních demokratů bude následována pravděpodobně podobnými požadavky maďarských sociálních demokratů a možná i dalších.

3) My máme doposud málo materiálu o situaci v této emigraci, o politických proudech, takže budou učiněny kroky k prostudování tohoto stavu, aby bylo snadnější dospět k rozhodnutím.

Komisi:

Vladimir Dedijer [podpis]

Posláno soudruhu Titovi

- „ Kardeljovi
- „ Markovi [Aleksandaru Rankovičovi]
- „ Mošovi Pijademu⁸⁰
- „ Kočovi [Popovičovi]⁸¹
- „ Veljku Mićunovičovi

80 ► Moša Pijade (1890–1957), malíř a politik, původem z bělehradské židovské rodiny, zakládající člen KSJ, za svoji politickou činnost v letech 1925–1939 vězněn v jugoslávských žalářích, překladatel Marxova Kapitálu do srbochorvatštiny, od nástupu J. Broze do čela KSJ členem jejího užšího vedení, po roce 1945 místopředsedou svazové skupštiny, od roku 1954 jejím předsedou. V letech 1953–1955 jedním z místopředsedů Svazové výkonné rady FLRJ.

81 ► Koča Popović (1908–1992), původem z bohaté bělehradské rodiny, získal doktorát práv a filosofie na pařížské Sorbonně, člen KSJ od roku 1933, surrealistický básník, interbrigadista ve španělské občanské válce, v době okupace Jugoslávie jeden z organizátorů partyzánského boje v Srbsku (velitelem první proletářské divize), 1945–1953 náčelníkem vrchního štábu Jugoslávské lidové armády, 1953–1965 ministrem zahraničních věcí (státním tajemníkem zahraničních věcí), člen užšího stranického vedení.

DOKUMENT Č. 10

Zpráva pro užší státní a stranické vedení o jednání s Laušmanem dne 13. srpna 1953

Archiv Muzea Jugoslávie, f. Kancelář prezidenta republiky, sign. KPR-5-b ČSR.
Strojopis, 2 strany, srbochorvatsky (latinkou)

ZÁZNAM

o rozhovoru s Laušmanem 13. srpna 1953 na ÚV SKJ⁸². Rozhovoru byli přítomni: Moma Marković⁸³, Milan Stojaković a Ivica Lovinčić z Koordinačního oddělení DSIP⁸⁴.

Laušman přicestoval z Vídně do Jugoslávie bez předchozího oznámení. Nejprve přijel do Báčského Petrovce na slovenské národní slavnosti a poté do Bělehradu. V době nynějšího pobytu vstoupil ve styk se soudruhem Lovinčićem, kterého znal již dříve a řekl mu, že si přeje setkat se s jedním z nejodpovědnějších soudruhů z ÚV (Kardelj, Ranković nebo Djilas), protože jim má sdělit nějaké významné věci. Podle instrukce soudruha Djilasa mu bylo řečeno, že soudruzi jsou mimo Bělehrad – na dovolené – ale, že se může setkat se soudruhem Momou Markovićem.

Během rozhovoru Laušman přednesl následující:

Navázal a udržuje kontakt s některými emigranty KSC. Existují dvě skupiny. Hlavní osobnost v jedné z těchto dvou skupin je Jiří Drtina⁸⁵, bývalý redaktor „Rudého práva“, dopisovatel ČTK v Paříži, poté pracoval v kádrovém

82 ► Svaz komunistů Jugoslávie (SKJ), název jugoslávské komunistické strany přijatý na VI. sjezdu KSJ v roce 1952.

83 ► Moma Marković (1912–1977), jugoslávský politik srbského původu, předválečný komunista, interbrigadista ve Španělsku, organizátor partyzánského odboje v Srbsku, 1943 členem předsednictva AVNOJ, 1945–1946 ministr vnitra v srbské republikové vládě, poté předseda republikové komise státní kontroly, od roku 1946 plnil různé funkce v ÚV KSJ, v roce 1953 členem předsednictva Svazové výkonné rady FLRJ.

84 ► Državní sekretarijat inostranih poslova – Státní sekretariát zahraničních věcí, převzal podle nové ústavy od ledna 1953 funkci ministerstva zahraničních věcí.

85 ► Jiří Drtina (1920–), příbuzný nár. soc. politika a ministra Prokopa Drtiny a šéfredaktora Svobodného slova Ivana Herbena. Od května 1945 byl členem ústředí Českého svazu mládeže a působil jako redaktor Mladé fronty. Od jara následujícího roku dopisovatelem ČTK v Paříži, kde údajně plnil i úkoly pro čs. zahraniční zpravodajství a zpravodajsky pracoval rovněž z pověření Bedřicha Gemindera. Jeho kontakty s MV a ZOB údajně sahají do období po skončení války a Drtina je udržoval i později. Po návratu do Prahy v roce 1948 byl zahr. redaktorem Rudého práva. V dubnu 1949 přešel na ministerstvo zahraničních věcí jako tajemník náměstka ministra pro kádrové otázky Artura Londona, s nímž se poznal během svého pobytu ve Francii. Poté přešel do tiskového a zpravodajského oddělení MZV, plnil i různé úkoly jako kurýr a z tohoto důvodu často cestoval do zahraničí. V roce 1951 jej začala sledovat StB, jelikož se během své krátké kariéry pohyboval mezi osobami, které se v této době stávaly podezřelými: Arturem Londonem, André Simonem, Adolfem Hoffmeisterem, Oskarem Valešem, Vavrem Hajdů, Eduardem Goldstückerem atd. Dále se stýkal s francouzskými diplomaty a pražským dopisovatelem francouzské AFP. V dubnu 1951, po prvním dni jeho prověrky na MZV, se pokusil o sebevraždu. V květnu dobrovolně opustil svůj post a po rekonvalescenci nastoupil jako dělník do Avia Letňany. Přestože jej StB po chabém výsledku výsledků zatčených Londona a Valeše pustila ze zřetelů, uprchl Drtina v srpnu 1951 za hranice. V emigraci byl předmětem zájmu československé rozvědky: AMZV, osobní spis Jiřího Drtiny; AMV, a. č. 23304 MV.

oddělení MZV ČSR a potom byl sekretářem Londona. Vedle Drtiny jsou v této skupině: Jiří Brotan⁸⁶, bývalý sekretář Clementise, potom pracoval na ambasádě ČSR ve Švýcarsku; Dr. Miloš Pacák⁸⁷, bývalý chargé d'affaires vyslanectví ČSR v Římě; Otto Lichnovský⁸⁸, bývalý důstojník českého letectva a Julius Friedmann⁸⁹, pracoval pro Ministerstvo zahraničního obchodu ČSR v Paříži, Římě, Washingtonu a Londýně.

Kromě této skupiny existuje ještě druhá, v níž jsou vedle ostatních: Bohumil Gutman, byl jistý čas tajemníkem KSČ v Praze pro čtvrť Vinohrady a později členem Agitprop-komise na ÚV KSČ a Dr. Ján Kysucký⁹⁰, bývalý vedoucí oddělení pro Maďarsko na MZV ČSR. Do roku 1945 byl členem sociálně demokratické strany, pak přešel do KSČ.

Tato druhá skupina udržuje spojení i s Bohuilem [Bohuslavem] Kratochvílem, bývalým českým velvyslancem v Londýně a v Indii.

Obě skupiny jsou provázané.

86 ► JUDr. Jiří Brotan (Brotán, 1923–) jako významný člen odbojové skupiny Odboj čs. mládeže byl přijat po válce do sekretariátu ÚV KSČ, v červnu 1945 přešel na ministerstvo zahraničních věcí. Při této své činnosti studoval právníckou fakultu, kterou dokončil v roce 1948. V roce 1946 byl sekretářem čsl. delegace na mírové konferenci v Paříži, od dubna 1948 osobním tajemníkem ministra Vladimíra Clementise. V březnu 1949 jmenován I. legačním tajemníkem čsl. vyslanectví v Bernu. Zřejmě z důvodu obavy o svůj osud po zatčení svých ochránců Clementise a Londona rezignoval 1. března 1951 na svou funkci a zůstal v emigraci. Ovládal devět jazyků: AMZV ČR, osobní spis Jiřího Brotána; AMV, sign. T-1742 MV.

87 ► JUDr. Miloš Pacák (1912–), předválečný sociální demokrat a odborový pracovník působící na Kladně, za studií členem vedení Spolku sociálně demokratických studentů SSK. Po roce 1945 členem komunistické frakce v ČSSD, do KSČ vstoupil až v únoru 1948). Působil v ÚRO, odkud se znal s Antonínem Zápotockým, který za něj později osobně intervenoval. Od ledna 1946 byl úředníkem MZV, v srpnu 1946–červenci 1947 legačním tajemníkem čsl. velvyslanectví v Bruselu. Od července 1948 na vyslanectví v Římě, kde kromě své diplomatické funkce (časem chargé d'affaires) pracoval jako spojka KSČ s Komunistickou stranou Itálie. V dubnu 1952 nečekaně z vyslanectví utekl do emigrace: AMZV, osobní spis Miloše Pacáka.

88 ► Otto Lichnovský (1920–), nadporučík československé zahraniční armády, po osvobození působil jako spojovací důstojník čsl. armády u americké vojenské posádky v Chebu, kde byl zároveň čs. pozorovatelem Jiří Drtina. Poté byl zaměstnancem Čsl. aerolinií. Údajně z důvodu zatčení šéfa Vojenského obranného zpravodajství Bedřicha Reicina se v květnu 1951 stáhl do ilegality a záhy uprchl do zahraničí: AMV, a. č. 23304 MV.

89 ► JUDr. Julius Friedmann (1885–??), od roku 1919 úředníkem úřadu pro zahraniční obchod, od roku 1922 ministerstva zahraničí. Po okupaci převeden na ministerstvo financí, odkud byl v prosinci 1941 pro politickou nespolehlivost propuštěn. Po osvobození jmenován předsedou Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. O jeho odchodu do emigrace není v AMV záznam: AMZV, osobní spis Julia Friedmanna.

90 ► JUDr. Ján Kysucký (1903–??), původním jménem Arpád Haaz, od dubna 1939 byl příslušníkem československého zahraničního vojska, od května 1941 do konce války pracoval v redakci československého vysílání z Londýna. V srpnu 1945 nastoupil na ústředí MZV v Praze, kde vykonával funkci vrchního odborového rady (teritoriální odbor Maďarsko). Po návratu do ČSR vstoupil do KSČ. Koncem dubna 1948 byl z MZV propuštěn pro údajné finanční machinace. Proti tomuto rozhodnutí se několikrát marně odvolal a obvinění odmítal. Koncem roku 1948 se nacházel v ústavu pro choromyslné v Praze-Bohnicích. V červenci 1949 emigroval za svou rodinou do zahraničí: AMZV, osobní spis Jána Kysuckého; AMV, sign. T-1691.

Laušman je v kontaktu s oběma skupinami. V první skupině udržuje styky s Jiřím Drtinou a v druhé s Kysuckým.

Podle Laušmanova tvrzení obě tyto skupiny společně mají vazby na kancelář Zápotockého. Toto mu je známo nejen na základě jeho styků s nimi, nýbrž i na základě toho, že i on sám má spojení s tímto místem (kancelář Zápotockého).

Podle Laušmanova vyjádření existuje v ČSR možnost pro akci s cílem oddělení ČSR ze sovětského vlivu. Toto není pouze jeho stanovisko, nýbrž i těch komunistů, s nimiž hovořil.

Laušman poté jmenoval osobnosti, které by údajně byly nositeli takové akce. Jsou to: Zápotocký, Dolanský, David, poté Čepička a Bacílek, pro něž není úplně jistý Novotný, který údajně zcela nedávno k této skupině přešel.

Laušman na konci přednesl určité otázky: „Mají Jugoslávci zájem o tuto věc, nebo ne?“ – Na tuto otázku by bylo třeba odpovědět do 14 dnů. Odpověď by bylo možno poslat přes Vošnjaka [?]. Pokud by zájem byl, tehdy by on, říkal Laušman, společně s Drtinou přijel v září do Bělehradu.

Podle jeho mínění by měla být Jugoslávie nejvýše zainteresována na vývoji událostí ve východoevropských zemích, v tomto případě v ČSR. Američané mají své plány i úmysly – reakční plány. Mimo to se také americké odbory angažují v této otázce. Je jisté, že Američané by byli pro úspěšnou akci připraveni slíbit a zajistit půjčky i pomoc, ale jejich koncepce je nepřijatelná. Bylo by třeba, aby se zde Bělehrad angažoval více, aby ukázal více zájmu. Ti v Praze potřebují počítat s podporou, znát o koho se s jistotou mohou opřít.

Soudruh Moma [Marković] mu odpověděl ve smyslu našeho principiálního postoje k situaci a budoucnosti východoevropských zemí: nepřejeme si vměšovat se do vnitřních záležitostí těchto zemí. Otázka postavení a budoucnosti těchto zemí je věcí samotných národů těchto zemí.

Laušmanovo rozpoložení po dobu hovoru soudruha Momy [Markoviče] bylo očividně takové, že očekával zcela jiný efekt svých informací a podle toho poněkud jinou reakci.

Bylo mu řečeno, že i Jugoslávci mají zájem, aby byl lid Československa svobodný a nezávislý a podle toho by byl vývoj událostí v takovém směru zde sledován se sympatiemi. Tedy nevidíme, v čem více by se měl náš interes, v souladu s našim principiálním postojem, projevat více.

Laušman potom doplnil své představy.

Oni nezamýšlejí, že by Jugoslávci měli poslat svoje vojska, která by se účastnila osvobození, ani že by slibovali půjčky, nýbrž by měli oněm lidem v Praze doručit vzkaz, aby Praha věděla, že má pevnou oporu v Bělehradu. Potom aby věděli, že by se v takovém případě obnovily těsné vazby přátelství a tímto způsobem, že mohou počítat s podporou.

Tato skupina komunistů, o které hovořil, se nachází ve značně nepřijemné situaci. Oni jsou komunisté-emigranti. Jim je těžké zabezpečit podporu.

Pravda, Američané je zaopatří, ale tam oni nechtějí (jinými slovy Laušman nám je doporučuje. On to i na konci rozhovoru nepřímo řekl: „Oni jsou komunisti a [bylo by] nejlépe, aby jste se s nimi setkali. Snadněji se s nimi domluvíte.“)

Tedy, pokud máme zájem, v tom případě by přijel společně s Drtinou v září na detailnější rozhovory do Bělehradu.

Na konci rozhovoru soudruh Moma řekl, že to, co on [Moma Marković] řekl, je i náš názor [odpovědných soudruhů], ale že i tak seznámí soudruhy s obsahem tohoto rozhovoru a dá jim vědět možná ještě během jeho [Laušmanova] pobytu v Jugoslávii (Laušman zůstane na dožínkové slavnosti v Daruvaru).

Doručeno:

Soudruhu Maršálu [Titovi]
Kardeljovi
Rankovičovi
Djilasovi

DOKUMENT Č. 11

Dopis Rudolfa Krupičky J. B. Titovi z 24. května 1955

Archiv Muzea Jugoslávie, f. Kancelář presidenta republiky,
sign. KPR I-3-a SSSR.

Strojopis, dvě strany, srbochorvatsky (latinkou)

Federativní lidová republika Jugoslávie

Státní sekretariát pro vnitřní věci

správa Státní bezpečnosti

1. oddělení

č. 1459

22. 7. 1955

KANCELÁŘI PRESIDENTA REPUBLIKY

Bělehrad

Ve věci Vašeho č. j. 381/55 z 6. června t. r. vracíme Vám dopis Krupičky Rudolfa, doručení presidentu republiky, který jste nám doručili na vědomí.

Zmíněný je polit[ický] emigrant z Československa a nyní žije v Záhřebu. Nepřetržitě se přátelil s Laušmanem, dokud byl tento v Jugoslávii. Projevuje velké přátelství naší zemi. Momentálně se nachází v Dubrovníku.

SMRT FAŠISMU – SVOBODA LIDU!

[podpis]

(Vujinović Damjan)

Dr. Ing. Rudolf Krupička
c/o Hotel „Majestic“ – Bělehrad

Jeho Excelenci Maršálu FLRJ
Josipu Brozi-Titovi

Bělehrad

Nejpěkněji prosím Vaší Excelenci, aby odpustila, že si dovoluji Vám před nadcházejícími jednáními s představiteli SSSR zaslat tento dopis.

Nejsem známá politická osobnost, ale mé jméno je Vaší Excelenci známo, jelikož jsem s Bohumilem Laušmanem ihned po rezoluci IB [Informbyra] odešel z ČSR a již od roku 1950 dodnes pracuji pro Vaší zemi jako odborník na poli chemického průmyslu. O mé práci na poli průmyslu informoval Vaší Excelenci Bohumil Laušman i zesnulý Boris Kidrič.

Považuji za svoji povinnost obrátit se na Vaší Excelenci s prosbou, pokud to situace dovolí, aby z Vaší iniciativy byla nastolena otázka zlepšení dnešní

těžké situace v mé zemi, protože ohromná většina národa ČSR upírá dnes svůj pohled a naději ve Vaši Excelenci v těchto historických a pro FLRJ hrdých okamžicích.

Rozvoj světové situace a Vaše osobní i politická síla i vážnost ve světě zaručují, že dnes lze bránit zájmy česko-slovenského lidu v jeho útlaku, stejně tak, jako před celým světem Tomáš Masaryk bránil zájmy jugoslávských národů.

Vaše Excelence měla ve svém životě příležitost poznat československé lidi bezprostředně a tento národ bude umět ocenit Vaše dílo tím spíše, že přichází v době, kdy byla již dána svoboda a nezávislost Rakousku.

S výrazem nejhlubšího vděku a s výrazem nejsrdečnějších přání k šedesátým třetím narozeninám Vaší Excelence zůstávám s hlubokou úctou

Vám oddaný,
Dr. Krupička [podpis]

24. května 1955
Záhřeb

X. SPRÁVA SNB – ÚTVAR STÁTNÍ BEZPEČNOSTI URČENÝ PRO BOJ PROTI TZV. VNITŘNÍMU NEPŘÍTELI / Ondřej Koutek

Komunistická tajná policie bývá mnohdy vnímána jako jedna velká monolitní represivní organizace, skrývající se pod označením Státní bezpečnost a zkratkou StB. Realita ovšem byla této představě velice vzdálená. Státní bezpečnost měla ve skutečnosti poměrně komplikovanou organizační strukturu, tvořenou řadou úzce specializovaných policejních a zpravodajských složek, ať už operativního, nebo čistě administrativního zaměření. V období normalizace představoval jednu z nejdůležitějších součástí československé tajné policie útvar označovaný nic neříkajícím názvem X. správa SNB.

Vznik Správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli a formy její činnosti

Během své existence procházel komunistický bezpečnostní aparát řadou proměn, docházelo k postupnému rozdělování a opětovnému slučování jednotlivých útvarů. Konkrétní podoba ministerstva vnitra a politické policie vždy vycházela ze společenské atmosféry a z toho, kam komunistická moc v daném okamžiku směřovala. Jednou z nejvýznamnějších otázek, která se obvykle při rozsáhlejších organizačních změnách bezpečnostních sborů řešila, byl význam tzv. vnitřní problematiky, tedy státobezpečnostního pokrytí domácí společnosti a jejích případných opozičních proudů, ve srovnání s tzv. vnější problematikou, jež představovala kontrarozvědný boj proti působení nepřátelských rozvědek na území Československa (špionážní síť řízené ze zahraničí, zastupitelské úřady kapitalistických zemí atd.). Šlo o to, zda mají být úkoly politické policie z vnitřní i vnější problematiky sloučeny do jednoho velkého útvaru kontrarozvědky nebo mají být naopak organizačně zcela odděleny.¹

Již při první zásadní reorganizaci komunistického bezpečnostního resortu v říjnu 1953, projektované tehdy novým ministrem vnitra Rudolfem Barákem, byla tato otázka rozhodnuta ve prospěch důkladného oddělení obou problematik. Vedle samotné kontrarozvědky (II. správa MV) se tehdy zformovala samostatná politická kontrarozvědka (III. správa MV) pro oblast vnitřního zpravodajství. Vzhledem k všeobecnému hledání „nepřátelských živlů“ ve společnosti, ba i v samotné komunistické straně, byl vznik III. správy MV zcela logickým projevem politického režimu 50. let.²

1 ► Podrobně pojednává o vývoji a proměnách Státní bezpečnosti Frolík, Jan: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací, XLI, 2, 1991, s. 447–510; tentýž: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací, LII, 2, 2002, s. 371–520. Nutno také zmínit, že se na domácí prostředí zaměřovala také organizačně samostatná Vojenská kontrarozvědka.

2 ► Organizační strukturu a činnost III. správy MV popisují zejména Koudelka, František: Státní bezpečnost 1954–1968 (Základní údaje). Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993; Frolík, Jan: Ještě k nástinu..., s. 399–406.

Změna společenského klimatu i mezinárodně politické situace v následujícím desetiletí přinesla nový pohled na bezpečnostní situaci v zemi. Začala se zpochybňovat existence výraznějších vnitřních nepřátel ve společnosti a naopak se zdůraznila nutnost koncentrace sil v boji proti ohrožení ze strany nepřátel vnějších. K 31. 12. 1963 byla politická kontrarozvědka jako samostatná složka zrušena, její úkoly následně převzala jednotná Kontrarozvědná správa MV (II. správa MV). Do jednoho útvaru se tak soustředila veškerá operativní činnost zaměřená jak proti domácím opozičním silám, tak i proti působení zahraničních rozvědek v ČSSR. Krycího označení III. správa MV pak od roku 1964 užívala Vojenská kontrarozvědka.

Koncentrace bezpečnostních složek vyvrcholila v roce 1966 zřízením Hlavní správy Státní bezpečnosti, do níž se vedle Kontrarozvědné správy MV začlenily také Vojenská kontrarozvědka, Správa sledování a I. zvláštní odbor MV. V roce 1969 byla jednotná Hlavní správa kontrarozvědky (II. správa) začleněna do celku Federální správy zpravodajské služby. V rámci vzniku federace byly navíc ustaveny jak v českých zemích, tak na Slovensku Hlavní správy StB. Nedošlo zde tedy k oddělení vnitřní a vnější problematiky, nýbrž jen k rozdělení kompetencí mezi federálními a republikovými policejními útvary. Tato úprava však měla jen přechodný charakter, neboť k 1. 1. 1971 Federální správa zpravodajské služby a republikové HS StB zanikly. Vnitřní i vnější státobezpečnostní problematiku pak centrálně řídila Hlavní správa kontrarozvědky, tedy tzv. II. správa FMV.

V roce 1974 se však přistoupilo k přelomové reorganizaci, která se po letech znovu vrátila k organizačnímu osamostatnění problematiky vnitřního zpravodajství a opětovnému uznání jeho svébytné role. K této změně došlo údajně z vnitropolitických důvodů, rozhodlo o něm oddělení ÚV KSČ, pověřené řízením bezpečnosti a armády. Vzhledem k společenským dopadům období let 1968–1969 pocítovalo komunistické vedení potřebu zvýšit důraz na agenturní pokrytí domácí společnosti a na boj s domácí opozicí. Bylo tak rozhodnuto o vytvoření samostatných útvarů jednak pro boj s tajnými službami cizích států, jednak pro sledování a potírání domácích odpůrců režimu.³ Tato chystaná změna se přitom stala součástí širší systémové reorganizace státobezpečnostního aparátu.

K 30. červnu 1974 federální ministr vnitra Jaromír Obzina svým rozkazem č. 15 z 20. května téhož roku zrušil dosavadní Hlavní správu kontrarozvědky a zároveň k 1. červenci 1974 zřídil Správu kontrarozvědky pro boj proti vnějšímu nepříteli (II. správa FMV), Správu kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli (X. správa FMV) a Správu kontrarozvědky pro ochranu ekono-

3 ► Tentýž: *Nástin...*, s. 499.

miky (XI. správa FMV).⁴ Nově vytvořená X. správa FMV, jejímž sídlem se stala budova ministerstva vnitra v Thákurově ulici v Praze 6-Dejvicích, měla řídit a organizovat na celém území ČSSR kontrarozvědnou činnost proti vnitřní opozici a nekonformním skupinám obyvatelstva. X. správa FMV byla organizačně podřízena I. náměstkovi ministra vnitra ČSSR genmjr. ing. Jánu Hanuliakovi.⁵

Jazykem interních předpisů Státní bezpečnosti měla X. správa FMV vést boj proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi, odhalovat pachatele vymezené trestné činnosti namířené proti ČSSR a socialistickým zemím. Měla se zaměřit na osoby podezřelé z páchání nepřátelské činnosti, především na „organizátory nepřátelských seskupení a hlavní nositele a šířitele pravicového oportunismu, revizionismu, sionismu, trockismu, maoismu, ukrajinského nacionalismu a buržoazních ideologií v oblasti společenské nadstavby – zejména v kultuře a umění, vědě, na vysokých školách, ve sdělovacích prostředcích“, zároveň měla odhalovat „osoby působící k narušování státní církevní politiky v ČSSR“.⁶

Obecně se obvykle ztotožňuje náplň činnosti Státní bezpečnosti, tím spíše i samotné X. správy FMV, s policejně represivním působením proti odpůrcům režimu. Vedle této aktivity, která mohla vést až k trestnímu stíhání a soudnímu postihu pronásledovaných osob,⁷ se však činnost X. správy FMV projevovala v několika dalších významných formách. Nepřehlédnutelná role X. správy FMV spočívala v získávání informací o reálném stavu společnosti a o smýšlení a náladách veřejnosti. V rámci této své informační působnosti tak X. správa FMV zpracovávala různé informativní zprávy, analýzy či přehledy o bezpečnostní situaci, které sloužily nejen pro potřeby operativních porad vedení správy, ale i jako podklady pro vedení ministerstva vnitra. Tento informační servis pochopitelně využívali při své činnosti i vedoucí představitelé aparátu ÚV KSČ.

4 ► Archiv Ministerstva vnitra České republiky (dále jen AMV), Rozkaz ministra vnitra (RMV) ČSSR č. 15 z 20. 5. 1974 – Organizační uspořádání centrálních útvarů kontrarozvědky, vyšetřování StB a pasů a víz. Kromě rozdělení Hlavní správy kontrarozvědky na nové centrální správy došlo na základě tohoto rozkazu také k přejmenování Hlavní správy StB v SSR na Správu kontrarozvědky v Bratislavě (XII. správa FMV), Federální správa pasů a víz se přejmenovala na Správu pasů a víz FMV a Hlavní správa vyšetřování Státní bezpečnosti FMV změnila název na Správu vyšetřování Státní bezpečnosti. Navíc došlo k několika drobným organizačním úpravám u dalších útvarů. Rozkaz byl publikován v Žáček, Pavel (ed.): *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990. Ústav pamäti národa, Bratislava 2005, dok. č. 42, s. 137–138.*

5 ► V letech 1979–1985 spadala X. správa FMV do řídicí odpovědnosti I. náměstka ministra vnitra ČSSR plk./genmjr. JUDr. Jána Kováče, v letech 1985–1988 řídil tuto správu I. náměstek ministra vnitra ČSSR genmjr. ing. Alojz Lorenc, CSc.

6 ► AMV, RMV ČSSR č. 10 z 24. 2. 1975 – Organizační řád Správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli.

7 ► Přehled akcí X. správy FMV/SNB předaných k vyšetřování StB a trestnímu stíhání je uveden v příloze X.

Další důležitou činností X. správy FMV byla prevence a profylaxe. Státní bezpečnost jako celek ostatně považovala prevenci, oficiálně prezentovanou jako „*odhalování a odstraňování příčin a podmínek protistátní činnosti*“, za jeden ze svých hlavních úkolů. Prevence a profylaxe se uskutečňovala formou tzv. preventivně výchovných opatření, jež představovala širokou škálu rozmanitých zásahů (např. udělování výstrah, doporučení zaměstnavateli na rozvázání pracovního poměru, odebírání řidičských průkazů, různá administrativní šikana či opakované výslechy a tzv. profylaktické pohovory). Během své existence X. správa FMV zorganizovala dokonce několik rozsáhlých celostátních projektů, v jejichž rámci byla preventivní a profylakticko-výchovná opatření povýšena na systémové řešení „bezpečnostní situace“ (např. obecně známá akce ASANACE). Ve svých důsledcích tak preventivní a profylaktická činnost X. správy FMV znamenala jen jakousi mírnější formu represe (bez využití trestněprávních sankcí).⁸

V neposlední řadě patřila mezi hlavní funkce X. správy FMV kontrolní činnost, resp. tzv. kontrarozvědná ochrana, která se v rámci úkolů tajné policie částečně prolínala s preventivní činností. Tzv. preventivně výchovná a profylakticko-rozkladná opatření byla také považována za hlavní metodu při „kontrarozvědné ochraně“. X. správa FMV mapovala v rámci této „ochrany“ situaci ve vymezených „objektech“, tedy institucích, úřadech, školách či podnicích, ať už z důvodu ochrany různých utajovaných informací, nebo kvůli významnému postavení dotyčného „objektu“ ve společnosti apod.⁹

Působnost X. správy FMV se prostřednictvím „kontrarozvědné ochrany“ dotýkala mnohem širšího okruhu lidí, než jaká panuje představa. Zde nešlo jen o domácí opozici a prostředí disentu, „kontrarozvědná ochrana“ se zaměřovala na stovky osob, působících ve vymezených „chráněných objektech“, jež navíc nemusely mít o tom, že je sleduje StB ani ponětí. X. správa FMV sestavovala k těmto vybraným „objektům“ rozборы jejich organizace a členění, kompetencí a náplně činnosti jednotlivých organizačních článků, sociální a politické struktury zaměstnanců a řídicích pracovníků. Pátralo se po „zranitelných místech“, po bývalých zaměstnancích, kteří emigrovali nebo byli propuštěni pro „záva-

8 ▶ Údaje o počtu tzv. preventivních a profylaktických opatření realizovaných X. správou FMV/SNB podává příloha II. O podobách preventivní činnosti StB za normalizace pojednává Žáček, Pavel: *Boje o minulost. Deset let vyrovnávání se s komunistickou minulostí – pokus o předběžnou bilanci.* Barrister & Principal, Brno 2000, s. 20–26; tentýž, *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989.* Votobia, Praha 2001, s. 59–66. Konkrétní formy preventivní činnosti vymezovaly Metodické pokyny I. náměstka ministra vnitra ČSSR k provádění preventivní činnosti čs. kontrarozvědkou z 11. 12. 1974 a jejich novelizace z konce roku 1982.

9 ▶ Přehled takových objektů v roce 1985 podává příloha XII.

dovou“ činnost atd. Výsledkem celého komplexu různých analýz se stávaly tzv. plány zabezpečení objektu.¹⁰

S vedoucími funkcionáři „objektů“ udržovala X. správa FMV tzv. oficiální styk, což představovalo vlastně doplňkový zdroj informací vedle obvyklé agenturně operativní činnosti. Tzv. oficiální styk také umožňoval uplatňovat přímo v „objektu“ různá konkrétní opatření (např. personální změny), a tím tak ovlivňovat vývoj tohoto „objektu“ podle potřeb Státní bezpečnosti. V některých organizacích či podnicích využívala X. správa FMV k dokonalejší infiltraci tzv. činných záloh, což byli placení příslušníci StB, kteří byli do těchto „chráněných objektů“ tajně vysláni a legalizováni jako jejich řádní pracovníci. Činné zálohy působily např. v centrálních úřadech, akademických institucích, ve sdělovacích prostředcích, nakladatelstvích či tiskových agenturách.¹¹

X. správa FMV byla koncipována tak, aby i po svém osamostatnění udržovala široké kontakty a součinnost s dalšími útvary Státní bezpečnosti. Tato spolupráce se týkala zejména vypracovávání návrhů koncepcí, tvorby společných materiálů pro nadřazené orgány a interních předpisů. Jednotlivé součásti StB spolupracovaly také v oblasti materiálního a finančního zabezpečení či na poli zdravotnické péče o své příslušníky. Pokud šlo o vztahy X. správy FMV k operativním útvarům, řešily se společně zejména problémy, které vznikaly při akcích, kde se překrývaly zájmy několika správ FMV.¹²

Například ve vztahu k I. správě FMV (zahraniční rozvědce) se měl koordinovat postup v oblasti řízení činnosti agentury vysílané na území kapitalistických států nebo v souvislosti s odhalováním plánů a činnosti emigrace, tzv. ideodiverzních center a jejich spojení do Československa. Pokud X. správa FMV získala poznatky či podezření, která svým charakterem spadala do věcné příslušnosti rozvědky, byla zavázána k jejich předání pro potřeby I. správy FMV. X. správa FMV konkrétně nejvíc kooperovala s 31. a 36. odborem I. správy FMV.

Velký důraz se v činnosti X. správy FMV kladl také na zintenzivnění spolupráce s kontrarozvědnými složkami ostatních zemí Varšavské smlouvy. Kooperace mezi nimi měla umožnit likvidaci jakéhokoliv spojení čs. disentu s obdobným politickým hnutím v jiných socialistických státech. V tomto směru byla postupně s policejními orgány ostatních zemí východního bloku uzavře-

10 ► AMV, f. X. správa SNB (X. S SNB), inv. j. 1290, Rozkaz náčelníka X. S FMV č. 13/78 z 12. 5. 1978, příloha Zásady kontrarozvědné ochrany objektů v působnosti X. správy.

11 ► K tomu blíže Šťastný, Jiří: Činné zálohy. In: *Securitas imperii* 10. ÚDV, Praha 2003, s. 195–233; Blažek, Petr – Žáček, Pavel: Czechoslovakia. In: Persak, Krzysztof – Kamiński, Łukasz (ed.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989*. Institute of National Remembrance, Warsaw 2005, s. 109–110.

12 ► Za účelem úpravy součinnosti mezi II., X. a XII. správou FMV byl vydán 8. 10. 1974 Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 34/1974. Tento rozkaz byl publikován v Žáček, Pavel (ed.): *Nástroj třídneho státu...*, dok. č. 45, s. 143–145.

na celá řada společných dohod zaměřených na „boj proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi“. Hlavním partnerem se stala V. správa KGB v Sovětském svazu.

ORGANIZACE X. SPRÁVY FMV (SNB) V LETECH 1974–1980

Organizační struktura v roce 1974

S podobou organizační struktury X. správy FMV, platnou od jejího vzniku 1. července 1974, byly jednotlivé útvary Státní bezpečnosti a FMV seznámeny úředním dopisem plk. Vladimíra Stárka ze 16. července 1974.¹³ X. správa FMV se členila na dva typy útvarů – útvary s řadou organizačních, administrativních a pomocných funkcí a výkonné útvary, zajišťující kontrarozvědnou operativní činnost.

Konkrétní podobu a členění prvního typu útvarů se pro toto období bohužel nepodařilo dohledat. Na základě výše uvedeného dopisu náčelníka správy plk. Stárka lze však ukázat, jak se v rámci X. správy FMV zformovalo jejich pět operativních odborů, členěných dále do dvou až čtyř oddělení s následující pracovní náplní:

I. odbor – pravicové a oportunistické síly:

1. oddělení – exponenti pravice a čs. emigrace z řad exponentů pravice;
2. oddělení – exponenti pravice z řad bývalých pracovníků státního aparátu;
3. oddělení – operativní dokončování vybraných akcí.

II. odbor – kultura, věda, sdělovací prostředky a centra ideologické diverze:

1. oddělení – ministerstvo kultury a umělecké svazy, zahraniční ideodiverzní centra a nakladatelství;
2. oddělení – věda, zdravotnictví, nepřátelská ideodiverzní centra po linii vědy a ochrana společenských organizací mimořádného významu;
3. oddělení – Československý rozhlas, televize, film, ČTK, Mezinárodní organizace novinářů, Český a československý svaz novinářů a příslušná ideodiverzní centra v zahraničí.

III. odbor – mládež, školství, zahraniční studenti a sport:

1. oddělení – ministerstvo školství, vysoké školy, Ústav pro zahraniční škol. styky, Mezinárodní svaz studentů a čs. studenti v zahraničí;
2. oddělení – kontrarozvědná ochrana mládežnických a sportovních organizací a institucí, extrémní směry v řadách mládeže;

IV. odbor – antisocialistické síly:

1. oddělení – sionismus, židovský nacionalismus, prosionistická inteligence ve vědecké oblasti, prosionistická mládež a světová sionistická centra;

13 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 259, Organizační struktura X. správy FMV 1974, 16. 7. 1974.

2. oddělení – Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), Narodno-trudovoj sojuz (NTS), centra tzv. východní emigrace, Antibolševický blok národů (ABN), Rádio Svoboda;
 3. oddělení – bývalí představitelé reakčních politických stran, kontrarevoluční a extrémní zakázané organizace, bývalí potrestaní agenti nepřátelských rozvědek, ochrana stran Národní fronty, řecká emigrace, trockismus a maoismus;
 4. oddělení – nezákonné tiskoviny a anonymní výhružné dopisy, teror, nedovolené ozbrojování, kontrola evidence a rozpracování nepřátelských osob;
- V. odbor – nepřátelské živly v církvích a sektách a zahraniční církevní centra:
1. oddělení – římskokatolická církev a její zahraniční centra;
 2. oddělení – nekatolické církve a jejich zahraniční centra.

Organizační úpravy v letech 1975–1980

Po půlročních zkušenostech s původním členěním útvarů X. správy FMV byl 24. února 1975 stanoven nový organizační řád, který nabyl účinnosti 1. dubna 1975 a přinesl několik dílčích změn. Tento předpis vymezil působnost X. správy FMV tak, že „řídí, organizuje, koordinuje, odpovídá a ve stanoveném rozsahu provádí na celém území ČSSR kontrarozvědnou činnost v oblasti vnitřního zpravodajství, proti kontrarevolučním silám a ideologické diverzi zaměřené proti ČSSR a zemím socialistického tábora“.¹⁴

V čele X. správy FMV stál náčelník, který byl podřízen náměstkovi ministra vnitra ČSSR a jednotlivé útvary správy řídil buď přímo, nebo prostřednictvím svých zástupců. Náčelník správy určoval, který ze zástupců ho má zastupovat v době jeho nepřítomnosti a jaké organizační celky správy mají jednotliví zástupci náčelníka řídit.

Mezi funkční útvary X. správy FMV patřily celkem čtyři orgány: vnitřní odbor, samostatné analyticko-informační oddělení, skupina pro plán, řízení, koordinaci a kontrolu a kádrová skupina. Výkonnými útvary zůstalo pět specializovaných odborů, jejichž konkrétní náplň práce však samotný organizační řád neřešil (pouze odkazoval na to, že jejich členění je stanoveno tabulkami X. správy FMV).

Vzhledem k citovanému organizačnímu řádu tedy vypadala struktura X. správy FMV od 1. dubna 1975 následovně:

a) funkční útvary:

- vnitřní odbor;
- samostatné analyticko-informační oddělení (v letech 1979–1980 označováno jako analyticko-informační odbor);
- skupina pro plán, řízení, koordinaci a kontrolu;
- kádrová skupina.

b) výkonné útvary:

Zůstala zachována již osvědčená struktura pěti operativních odborů, členěných dále do dvou až čtyř oddělení. Došlo jen k jedné organizační úpravě, jež spočívala v převedení dosavadního 2. oddělení 4. odboru (problematika nepřátelských ideodiverzních center, Rádia Svobodná Evropa a Svoboda, OUN, NTS, centra východní emigrace a ABN) do 2. odboru jako jeho 4. oddělení. Oproti původnímu stavu tak měl 2. odbor o jedno oddělení více a naopak 4. odboru jedno oddělení ubylo. Zároveň došlo k přečíslování jednotlivých útvarů 4. odboru, takže se dosavadní 3. a 4. oddělení od té doby označovala jako 2. a 3. oddělení.¹⁵

V organizační struktuře ovšem došlo od 1. ledna 1977 ještě k jedné krátkodobé úpravě, která se však asi příliš neosvědčila. Ze 4. oddělení 2. odboru a z části příslušníků 2. oddělení 2. odboru bylo tehdy vytvořeno tzv. samostatné operativní oddělení (SOO). Již 1. října 1977 jsou však pracovníci tohoto oddělení přearženi podle své operativní specializace zčásti do 2. oddělení 4. odboru (problematika ideodiverzních center) a zčásti do 3. oddělení téhož odboru (problematika nacionalistických center). 4. odbor X. správy FMV získal zcela novou podobu, neboť navíc došlo k přesunu příslušníků jeho dosavadního 1. a 2. oddělení (tedy problematiky sionismu a antisocialistických sil) do 3. oddělení 1. odboru.¹⁶ V roce 1978 pak bylo rozhodnuto obohatit organizační strukturu 4. odboru X. správy FMV ještě o specializované oddělení k řízení a rozpracování problematiky terorismu.¹⁷

Až do roku 1979 se Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli označovala spolu s ostatními výkonnými útvary Státní bezpečnosti jako „správa FMV“. Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 13/1979 však došlo s účinností od 1. srpna 1979 ke změně v krycích názvech útvarů StB, kterou měla být formálně vyjádřena vazba orgánů Státní bezpečnosti na Sbor národní bezpeč-

15 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 260, Organizační struktura X. správy FMV, 27. 9. 1975. Úprava ve struktuře operativních odborů byla zdůvodňována zájmem na sjednocení a zintenzivnění kontrarozvědné činnosti v boji proti „nepřátelským ideodiverzním centrům“.

16 ► Tamtéž, inv. j. 1311, Kádrový rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 33/76, 29. 12. 1976; tamtéž, inv. j. 1312, Kádrový rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 27/77, 21. 9. 1977. K tomu též Benda, Patrik: Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989. Sešit ÚDV č. 7. ÚDV, Praha 2003, s. XXXIX–XL. V souvislosti s personálními změnami při organizační přestavbě 1. a 4. odboru X. správy FMV vydal 21. 10. 1977 náčelník správy rozkaz č. 41/1977.

Část nových pracovníků 3. oddělení 4. odboru, přearženi sem od 1. 10. 1977, pocházela z jakési blíže neurčené skupiny téhož odboru X. správy SNB.

17 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 341, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzí za rok 1978 a současná operativní situace, 29. 1. 1979, č. l. 13. Od roku 1977 totiž údajně rostl počet případů, kdy pachatelé vyhrožovali terorem, diverzí a dalšími politicky motivovanými násilnými činy. Vedle písemných výhrůžek tehdy přibývalo různých anonymních telefonátů. Objevily se např. výhrůžky, že bude zničen most K. Gottwalda v Praze, některé stanice metra že budou vyhozeny do vzduchu, budou zakládány požáry, že budou úmyslně vyráběny zmetky místo kvalitního zboží určeného na export apod.

nosti. Útvar kontrarozvědky se zaměřením na „vnitřního nepřítele“ se tak od té doby nazýval „X. správa SNB“.¹⁸

Funkční a poradní útvary X. správy FMV v letech 1974–1980

Abychom si mohli utvořit komplexní obraz o fungování a činnosti X. správy FMV, nesmíme opomíjet význam jejích jednotlivých funkčních útvarů – a to bez ohledu na skutečnost, že se jejich náplň práce zaměřovala na řešení vnitřních problémů bezpečnostního aparátu, nikoliv přímo na „boj proti vnitřnímu nepříteli“.

Vnitřní odbor připravoval návrhy interních předpisů X. správy FMV, zabýval se připomínkovým řízením a vedl dokumentaci zákonů a resortních předpisů. Tento odbor dále organizoval a prováděl opatření související s ochranou utajovaných skutečností, zajišťoval materiální a finanční zabezpečení celé správy a jejich příslušníků i její dopravní službu.

Tento odbor zajišťoval pro operativní pracovníky X. správy FMV také krycí doklady s falešnými jmény i osobními údaji.¹⁹ Určený pracovník vnitřního odboru měl ve své kompetenci vyřizování požadavků na získání, výměnu nebo zrušení konspiračních bytů X. správy FMV, vedl také jejich evidenci. Vnitřní odbor rovněž zodpovídal za případné vybavení či doplnění propůjčených a konspiračních bytů potřebným nábytkem a ostatním zařízením ministerstva vnitra i za následnou evidenci a kontrolu tohoto materiálního vybavení. Jednou za rok prováděl pověřený referent vnitřního odboru ve spolupráci s operativním pracovníkem inventuru přiděleného zařízení v jednotlivých bytech.²⁰

Vnitřní odbor se zabýval také administrativní a spisovou službou, řídil a vykonával stálou službu. Věnoval se problematice mobilizační a bojové poho-

18 ► AMV, RMV ČSSR č. 13 ze 4. 7. 1979 – Organizace FMV, útvarů SNB řízených ministrem vnitra ČSSR, útvarů Vojsk ministerstva vnitra, odpovědnost za jejich řízení a vymezení pravomocí náměstků ministra vnitra ČSSR. Tento rozkaz byl publikován v Žáček, Pavel (ed.): *Nástroj tříedneho štátu...*, dok. č. 51, s. 155–159; výtah z tohoto dokumentu podává tentýž: *Přísně tajné...*, s. 246–249.

19 ► Užívání těchto tzv. legalizačních dokladů bylo na X. správě FMV/SNB velice rozšířené. Koncem 70. let se dokonce zjistilo, že došlo ke zcela neodůvodněnému nárůstu krycích dokladů a že tyto doklady zůstávaly na jednotlivých útvarech, přestože již pominuly služební důvody k jejich dalšímu držení. Neexistovala dokonce ani jednotná evidence těchto dokladů. Ke dni 31. 12. 1979 byl proto vyhlášen stop stav na vydávání legalizačních dokladů a výjimky se pro rok 1980 připouštěly jen u zvláště důležitých akcí; měl se také konečně vytvořit jednotný systém evidence. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 1291, Rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 2/1980 – Opatření k odstranění nedostatků při používání legalizačních dokladů, 14. 1. 1980.

20 ► Tamtéž, inv. j. 1289, Rozkaz náčelníka X. správy FMV č. 31/1975 – Obhospodařování propůjčených a konspiračních bytů u X. správy FMV, 9. 9. 1975. Stejnou kompetenci měl po roce 1986 organizačně operační odbor X. správy SNB, který nahradil původní vnitřní odbor. Tamtéž, inv. j. 1295, Rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 20/1987 – Obhospodařování propůjčených a konspiračních bytů u X. správy SNB, 20. 5. 1987. Počty konspiračních a propůjčených bytů, využívaných pro potřeby X. správy FMV/SNB ukazují přílohy VII a VIII.

tovosti a zajišťoval bojovou a tělesnou přípravu příslušníků správy. Na základě rozhodnutí náčelníka správy prováděl vnitřní odbor kontrolu a prověřoval plnění rozkazů, prošetřoval případy úniku státního tajemství a měl prošetřovat i případné stížnosti občanů. Odbor plnil i konkrétní úkoly v oblasti prohlubování vzájemné spolupráce s bezpečnostními orgány „spřátelených“ zemí.

Samostatné analyticko-informační oddělení provádělo, jak již jeho samotný název napovídá, analytickou a informační činnost pro náčelníka X. správy FMV, ministra vnitra ČSSR a jeho náměstký. Zajišťovalo informační servis pro jednotlivé výkonné útvary a zpracovávalo dílčí podklady pro konkretizaci zaměření a plánovité řízení kontrarozvědčné činnosti. Toto oddělení také připravovalo podklady vhodné k publikování v rámci antipropagandy, „preventivně výchovného působení“ a popularizace činnosti SNB. Zpracovávaly se tu rovněž údaje pro jejich následné počítačové zpracování.

Skupina pro plán, řízení, koordinaci a kontrolu představovala důležitý pomocný orgán náčelníka, jenž se zejména podílel na tvorbě a zpřesňování prováděcích a pracovních plánů X. správy FMV. Tento útvar sledoval dodržování stanovené koncepce činnosti správy, její efektivnost a výslednost. Podílel se i na kontrole dodržování resortních předpisů a předkládal náčelníkovi podklady a návrhy na zvyšování účinnosti působení X. správy FMV.

Kádrová skupina se zabývala personálními otázkami, zpracovávala např. pro náčelníka správy podklady pro kádrová opatření, pro jednání zvláštní, výběrové a poradní komise a připravovala návrhy kádrových rozkazů náčelníka X. správy FMV. Skupina také organizovala a prováděla nábor příslušníků, jejich vysílání do škol SNB, ale i škol odborných a všeobecně vzdělávacích. V roce 1977 došlo ještě k rozšíření počtu funkčních útvarů o skupinu obrany, která se věnovala především mobilizační a bojové připravenosti příslušníků správy.

Náčelník X. správy FMV měl jako svůj poradní orgán k dispozici štáb, jehož členové se scházeli k projednání otázek zásadního významu pro organizaci, řízení a zajištění úkolů StB v boji proti „vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi“.²¹ Náčelník správy jmenoval členy štábu svým rozkazem. V případě potřeby mohli být přizváni k jednání štábu i další pracovníci, někdy i z jiných útvarů ministerstva vnitra. Vedle štábu existovaly ještě další dva řádné poradní orgány náčelníka správy, jednalo se o zvláštní komisi a výběrovou komisi. Podle organizačního řádu mohl navíc náčelník správy zřizovat různé další pomocné orgány a pracovní komise, a to jak trvalého, tak dočasného charakteru.²²

21 ► Jednání štábu náčelníka X. správy FMV se řídilo jednacím řádem, který byl stanoven rozkazem náčelníka X. správy FMV č. 30/1975 z 8. 9. 1975.

22 ► Zvláštní komise byla zřízena rozkazem náčelníka X. správy FMV č. 7/1974 z 5. 8. 1974 a výběrová komise vznikla na základě dalšího rozkazu č. 9/1974 z 8. 8. 1974. Následně byla sestavena ještě bytová komise (RN č. 13/1974 z 2. 9. 1974), komise pro přidělování poukazů na služební rekreaci a metodická komise (obě zřízeny rozkazem náčelníka správy z 31. 10. 1974).

Každý výkonný odbor X. správy FMV řídil náčelník odboru, který měl svého zástupce. Odbory se dále členily na jednotlivá oddělení s úzce vymezeným zaměřením. V čele těchto základních článků celé organizační struktury stáli náčelníci oddělení. Označení této funkce se pak od 1. 1. 1981 v souvislosti s další organizační reformou změnilo na „vedoucí starší referent specialista“ (VSRS). Nižší služební funkce operativních pracovníků se označovaly v sestupné hierarchii jako „starší referent specialista“ (SRS), „starší referent“ (SR) a „referent“.

Vztahy X. správy FMV a krajských správ StB

Centrální orgány X. správy FMV řídily v rámci své kompetence činnost krajských správ StB, v jejichž rámci se bojem proti „vnitřnímu nepříteli“ zabývaly 2. odbory. V případě Správy StB Praha se jednalo o odbory 2a a 2b.²³ Náplň práce a organizační struktura 2. odborů krajských správ svým zaměřením a profilem odpovídaly uspořádání, jaké měla X. správa FMV. Organizace a řídicí vztahy mezi X. správou FMV a správami StB v krajích vycházely ze zásad Rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 51/1974. Specificky, takřkajíc asymetricky, bylo organizováno řízení činnosti ve vztahu ke Slovensku, kde vedle jednotlivých krajských správ StB působila tzv. Správa kontrarozvědky v Bratislavě (XII. správa SNB).

K zabezpečení kvalifikované pomoci v jednotlivých akcích vysílala obvykle pražská centrála na kraje své operativní pracovníky. Vedle toho X. správa FMV pořádala pro příslušníky Státní bezpečnosti z krajských správ řadu odborných porad, školení a seminářů. Organizovaly se také individuální stáže pracovníků 2. odborů správ StB v jednotlivých problematikách na X. správě FMV. Pražská centrála zároveň prováděla prověrky činnosti krajských pracovišť StB a kontrolovala plnění plánovaných úkolů a výslednost jejich práce.²⁴

Organizace X. správy SNB v letech 1981–1988

V roce 1979 se začalo uvažovat o úpravě organizační struktury X. správy SNB, aby se odstranilo „vše neracionální, byrokratické, formální a ne hospodárné“. K věci se vyjádřil 28. 7. 1979 ve svém referátu ministr vnitra Jaromír Obzina a následně proběhla řada schůzí, kde se diskutovalo o připomínkách.

23 ► AMV, RMV ČSSR č. 51/1974 z 29. 12. 1974 – Organizace a řídicí vztahy správ Státní bezpečnosti. Rozkaz byl publikován v Žáček, Pavel (ed.): Nástroj triedneho štátu..., dok. č. 93, s. 254–256.

24 ► Rozsah metodické pomoci a vzájemné kooperace mezi X. správou SNB a 2. odbory krajských správ StB ilustrují údaje z roku 1986. Během tohoto období došlo ke 177 výjezdům z pražské centrály na jednotlivé kraje, ke 189 jednáním na X. správě SNB a ke 4 celostátním tematickým poradám. Intenzivnější spolupráci udržovala X. správa SNB s českými kraji, v případě 2. odborů správ StB na Slovensku a XII. správy SNB byly přímé kontakty řidčí. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 351, Zhodnocení plnění hlavních úkolů X. správy SNB v roce 1986, č. l. 11.

Během roku 1980 se pak plánem organizačních změn zabýval štáb náčelníka X. správy SNB.²⁵

Organizační řád z roku 1980

Dne 21. listopadu 1980 byl rozkazem ministra vnitra Jaromíra Obziny přijat nový organizační řád X. správy SNB, podle něhož se s účinností od 1. ledna 1981 zavedla změněná úprava struktury celého útvaru.²⁶ Vedle pěti výkonných odborů se X. správa SNB skládala ještě z těchto útvarů:

- vnitřní odbor;
- inspekce náčelníka správy;
- kádrové a školské oddělení;
- obranná příprava a ochrana;
- analyticko-informační, plánovací a kontrolní odbor (AIPKO).

V době nepřítomnosti náčelníka správy jej zastupoval nově ustavený I. zástupce náčelníka správy. Mezi poradní orgány náčelníka správy se nadále počítal štáb, vedle toho se však podle obdobných zásad nově zformovala tzv. operativní porada, jež měla řešit zásadní problémy běžného řízení činnosti správy a jednotlivých organizačních celků X. správy SNB.

Náčelník správy mohl také zřizovat podle své potřeby stálé nebo dočasné poradní orgány či pracovní komise.²⁷ Mezi nejdůležitější pomocné orgány náčelníka správy patřila zvláštní komise, jež řešila ve vymezených případech převádění příslušníků na jinou funkci, propouštění příslušníků ze služebního poměru, přiznávání platového vyrovnání a odchodného při skončení služebního poměru. Dalším významným orgánem tohoto typu byla výběrová komise, která zkoumala, zda byly soustředěny všechny podklady potřebné k posouzení žádostí uchazečů o přijetí do služebního poměru a zda uchazeči splňují zákonné podmínky pro přijetí.

25 ► Tamtéž, inv. j. 323, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1980, 10. 12. 1979, č. l. 24.

26 ► AMV, f. A 2/7 (Sekretariát FMV), inv. j. 211, RMV ČSSR č. 43 z 21. 11. 1980 – Organizační řád Správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli. Výtah z tohoto předpisu publikoval Žáček, Pavel: Přísně tajné..., s. 200–209.

27 ► Např. v roce 1983 existovaly následující pomocné orgány náčelníka X. správy SNB: zvláštní komise (předseda mjr. Josef Beneš), výběrová komise (předseda pplk. JUDr. Josef Sámek), komise pro přidělování poukazů na služební rekreaci (předseda mjr. Jiří Průšek), metodická komise (předseda pplk. JUDr. Miroslav Dohnal), racionalizační komise (předseda kpt. Vlastimil Patočka), jež vznikla na základě racionalizačního programu, vyplývajícího ze společného RMV č. 1/1980, dále bytová komise (předseda pplk. JUDr. Josef Sámek), komise pro vyřazování písemností státobezpečnostní povahy (předseda mjr. Jiří Žák), zřízená na základě RMV ČSSR č. 4/1978, a komise pro provádění проверки plnění socialistických závazků soutěžících kolektivů X. správy SNB (předseda pplk. JUDr. Miroslav Dohnal), která byla zřízena ve smyslu čl. 20 Nařízení ministra vnitra ČSSR č. 18/1982. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 1291, Rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 7/1983 – Změny ve složení pomocných orgánů náčelníka X. správy SNB, 29. 3. 1983.

Zcela novým útvarem v systematice X. správy SNB se stala Inspekce náčelníka. Ta prováděla na všech pracovištích X. správy SNB kontrolu plnění rozhodnutí vydaných ministrem vnitra ČSSR, jeho náměstkou a náčelníkem správy. Inspekce informovala náčelníka o výsledcích provedených kontrol a předkládala návrhy na opatření k odstranění zjištěných nedostatků. Na základě rozkazu náčelníka mohla posílat závažné poznatky Inspekci ministra vnitra ČSSR. Pokud ji náčelník Inspekce MV ČSSR požádal o provedení konkrétních úkolů, plnila jeho pokyny. Inspekce náčelníka byla kompetentní k šetření kázeňských přestupků a objasňovala trestné činy a přečiny příslušníků a předávala je pak Inspekci MV ČSSR. Vedla také evidenci trestné činnosti a kázeňských přestupků příslušníků správy. Inspekce navíc měla přijímat stížnosti, oznámení a podněty občanů, zároveň měla provádět potřebná opatření při jejich řešení.

Kádrové a školské oddělení navázalo na dosud existující kádrovou skupinu, náplň práce se nijak výrazně nelišila. Útvar Obranná příprava a ochrana navázal na předchozí skupinu obrany. Zabezpečoval mobilizační připravenost příslušníků správy, organizoval jejich bojový a tělesný výcvik. Tento útvar navíc místo vnitřního odboru zajišťoval opatření související s ochranou utajovaných skutečností.

Analyticko-informační, plánovací a kontrolní odbor (AIPKO) ve svých kompetencích sloučil činnosti dosud vykonávané nejen samostatným analyticko-informačním oddělením, ale i skupinou pro plán, řízení, koordinaci a kontrolu. Tato dosud samostatná skupina byla proto zároveň zrušena.

Jestliže původní organizační předpis z února 1975 obsahoval pouze obecnou charakteristiku činnosti celé X. správy FMV, aniž by konkrétně rozdělil základní operativní úkoly mezi jednotlivé výkonné odbory, pak nový organizační řád z listopadu 1980 popsal i náplň práce a působnost všech pěti výkonných odborů.²⁸

První odbor měl vyhledávat, odhalovat a dokumentovat protistátní činnost vnitřní opozice, disentu. V součinnosti s příslušnými útvary SNB bylo úkolem 1. odboru odhalovat, předcházet a zamezovat teroristické a podobné trestné činnosti. Strukturu 1. odboru tvořila tři úzce specializovaná oddělení.

Jazykem tehdejších bezpečnostních složek se činnost 1. oddělení zaměřovala na „*představitelů a nositelů pravicového oportunismu, buržoazních a jiných nepřátelských ideologií a organizátory nepřátelských seskupení*“. Prováděla se také „kontrarozvědná ochrana“ ve vymezených politických a společenských organizacích Národní fronty a v mezinárodních organizacích působících na území Československa. 2. oddělení 1. odboru organizovalo opatření proti šíření samizdatových i exilových písemností a snažilo se zabránit dovozu „proti-

socialistických tiskovin“ ze zahraničí. Sledování nejvýznamnějších disidentských hnutí, tedy Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), mělo ve své kompetenci 3. oddělení 1. odboru.

Příslušníci 2. odboru se zaměřovali na oblast kultury, umění, věd, zdravotnictví a hromadných sdělovacích prostředků. Konkrétně se kompetence 2. odboru dělila do tří tematických oddělení. 1. oddělení se věnovalo „legální“ i „nelegální“ kultuře a v rámci své specializace zasahovalo i do prostředí vysokých škol uměleckého směru. 2. oddělení systematicky sledovalo oblast zdravotnictví a vědy. 3. oddělení pak dohlíželo na novináře a sdělovací prostředky. 2. odbor se také zabýval „kontrarozvědnou ochranou“ vymezených mezinárodních organizací, působících na území ČSSR. Cílem bylo zabránit jejich údajnému „zneužívání vnitřními a zahraničními nepřáteli“.

Náplní aktivit 3. odboru byla problematika školství, zahraničních studentů, mládeže a sportu. Tento odbor měl chránit mládež před vlivem všech protirežimních nepřátel. Organizačně se 3. odbor skládal ze dvou oddělení, přičemž 1. oddělení se věnovalo učňovské mládeži, zahraničním studentům a školství, 2. oddělení se zase zabývalo sledováním organizované i neorganizované mládeže a pod dohledem mělo rovněž oblast sportu.

Čtvrtý odbor měl na starost problematiku „ideodiverzních a emigrantských center“ a představitele „sionistických a nacionalistických ideologií“, zejména se snažil odhalovat pracovníky těchto organizací, jejich spojky, „emisary“ a různé pomocníky. 1. oddělení tohoto odboru se zabývalo tzv. sionismem, přičemž pod tímto značením se vlastně skrývalo systematické mapování židovského obyvatelstva na území ČSSR, dohled nad židovskými náboženskými obcemi a také monitorování vlivu mezinárodních židovských organizací. Činnost 2. oddělení 4. odboru se soustřeďovala na sledování aktivit tzv. ideodiverzních center, což byly rozhlasové stanice, exilová nakladatelství, redakce časopisů a další střediska protikomunistického exilu. Velký důraz byl kladen na odhalování různých forem spojení mezi exilem a domácím disentem. Činnost 3. oddělení 4. odboru se zaměřovala především na „nacionalistická centra“, tj. organizace ruské a ukrajinské emigrace na Západě (NTS a OUN). Státní bezpečnost vedle toho sledovala působení osob ruské a ukrajinské národnosti v ČSSR, neboť komunistické bezpečnostní orgány byly přesvědčeny o spojení mezi místní ruskou a ukrajinskou komunitou a zahraničními středisky OUN a NTS. 3. oddělení se navíc zabývalo problematikou maďarské menšiny v ČSSR a činností pacifistických hnutí.

Poslední, 5. odbor, byl útvarem zaměřeným na církve a církevní problematiku. Pátral po protistátní činnosti příslušníků církví, náboženských společností a sekt. Velké úsilí věnoval odhalování dovozu a zamezování rozmnožování a šíření náboženské literatury ze zahraničí. 5. odbor také kontrarozvědně „ochraňoval“ oficiální „církevní mírové organizace“. Organizačně se 5. odbor dělil do dvou oddělení, přičemž 1. oddělení se zabývalo prostředím katolické

církve a 2. oddělení se věnovalo všem nekatolickým církvím, náboženským společnostem i různým nepovoleným sektám.

Organizační úpravy X. správy SNB v letech 1986–1987

Nové, spíše kosmetické změny v organizační struktuře X. správy SNB nastaly v důsledku Rozkazu náčelníka správy č. 7 z 5. března 1986.²⁹ Vnitřní odbor se tehdy přejmenoval na odbor organizačně operační, z kádrového a školského oddělení se stala kádrová skupina. Útvar Obranná příprava a ochrana se změnila na skupinu obrany a Inspekce náčelníka správy byla přejmenována na Inspekci náčelníka. Zjednodušený název získal také odbor, jenž se od té doby označoval jako analyticko-informační a plánovací odbor (AIPO) – takže z názvu vypadla jeho kontrolní funkce.

Od dosavadního AIPKO převzal organizačně operační odbor povinnost organizovat a provádět opatření související s ochranou utajovaných skutečností. Skupina obrany měla v upraveném organizačním řádu rozsáhleji a přesněji popsány své úkoly a kompetence. Zpřesněny byly navíc úkoly 3. odboru (oblast školství, mládeže a sportu). Další novelizace organizačního řádu X. správy SNB byla přijata 18. srpna 1987 Rozkazem náčelníka správy č. 23/1987. Nový předpis se týkal problematiky církví a sekt a organizačního zajištění spolupráce s XII. správou SNB na tomto poli.³⁰

Činnost analyticko-informačního, plánovacího a kontrolního odboru X. správy SNB

Analyticko-informační, plánovací a kontrolní odbor se zabýval sběrem dat, zpracováváním různých zpráv, analýz a plánů práce, hodnocením jejich plnění a vytvářením podkladů pro jednání štábu náčelníka správy. Tento útvar měl také ve své kompetenci svolávání celostátních porad náčelníků 2. odborů správ StB v krajích a operativních odborů X. správy SNB. AIPKO se podílel na vypracovávání plánů štábů a operativních porad náčelníka správy apod.

Další důležitou oblastí, kterou měl tento odbor na starost, byla koordinace a zabezpečování spolupráce se „spřátelenými“ kontrarozvědkami ostatních zemí východního bloku. AIPKO zpracovával materiály o plnění součinnostních úkolů s V. správou KGB, XX. správou MfS NDR, III. a IV. správou MV PLR, III. správou MV MLR, VI. správou MV BLR a Hlavní správou kontrarozvědky Kuby. Tento odbor dále připravoval plány zahraničních služebních styků a jejich následné vyhodnocení. Všechny tyto podklady pak sloužily pro operativní porady náčelníka X. správy SNB. Zároveň AIPKO zajišťoval činnost rezidentur X. správy SNB ve státech východního bloku a vyhodnocoval plnění plánů

29 ► Tamtéž, Rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 7/1986 z 5. 3. 1986.

30 ► Tamtéž, Rozkaz náčelníka X. správy SNB č. 23/1987 ze 14. 8. 1987.

jejich činnosti. Zabezpečoval také prověrky čs. studentů, kteří měli začít studovat v socialistickém zahraničí. Výsledky provereček se pak předávaly příslušným rezidenturám.

V náplni práce AIPKO byla do roku 1986 rovněž oblast ochrany utajovaných skutečností. Tento odbor dohlížel na dodržování zásad ochrany utajovaných skutečností na X. správě SNB ve smyslu Zákona č. 102/1971 Sb., o ochraně státního tajemství, a Nařízení ministra vnitra ČSSR č. 18/1978. Preventivně měl předcházet úniku státního nebo služebního tajemství. Pracovníci AIPKO proto prováděli kontroly kanceláří, zabezpečení trezorů a ukládání utajovaných písemností v mimopracovní době. Kontrolovali také evidenční kartotéku krycích občanských průkazů pracovníků správy. Prováděli také komplexní prověrky utajovaných skutečností na všech odborech X. správy SNB. AIPKO z důvodu ochrany utajovaných skutečností vedl přehled o stycích příslušníků nebo jejich blízkých příbuzných s občany kapitalistických států.

AIPKO plnil také inspekční a kontrolní poslání, přičemž koordinoval svůj postup s Inspekcí ministerstva vnitra ČSSR. Pro potřeby vedení správy sestavoval tento odbor zprávy o stížnostech podaných na příslušníky X. správy SNB a o způsobu jejich vyřízení, zprávy o přestupcích, přečinech a trestných činech spáchaných příslušníky správy. AIPKO také zpracovával hodnocení „morálně politického stavu“ příslušníků správy. Namátkově prováděl kontrolu dodržování pracovní doby a dechové zkoušky na alkohol u příslušníků X. správy SNB. AIPKO také dohlížel na plnění úkolů a kvalitu práce 2. odborů krajských správ StB.

Tento odbor dohlížel i na dodržování předpisů ohledně tajných spolupracovníků a kandidátů tajné spolupráce. Šlo zejména o kontrolu plnění pokynů, týkajících se vedení spisů tajných spolupracovníků ze strany operativců X. správy SNB. Dohlíželo se na plnění opatření a stanovených úkolů, vyplývajících z obsahu agenturních zpráv vzhledem k dalšímu úkolování agentury v jednotlivých akcích. AIPKO prováděl také namátkové kontroly v konspiračních bytech z hlediska schválených preventivních opatření týkajících se používání alkoholických nápojů při schůzkách s agenturou, včetně kontroly finančních dokladů za pohoštění v konspiračních bytech. Ačkoliv se dnes mnozí agenti StB hájí, že byli do seznamů spolupracovníků StB zapsáni neprávem, zmiňovaná kontrolní činnost AIPKO takovou možnost téměř vylučovala.

ČINNOST 1. ODBORU X. SPRÁVY SNB

Problematika tzv. pravice, Charty 77 a VONS

1. odbor X. správy SNB se soustředil na problematiku domácí opozice, disentu. O tuto oblast se dělily ve své náplni práce celkem dvě oddělení. 1. oddělení 1. odboru mělo na starost rozpracování problematiky tzv. pravice. Detailní pozornost se ovšem věnovala Chartě 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, pro jejichž sledování bylo vyčleněno ve struktuře 1. odboru samostat-

né 3. oddělení. V rámci svých informačních systémů vedl 1. odbor propracovanou evidenci signatářů Charty 77 a členů VONS.³¹

X. správa SNB se průběžně snažila dosáhnout odstoupení mluvčích Charty 77 a zabránit dalšímu obsazování těchto funkcí. Kontrarozvědce zejména vadilo, když se mluvčími Charty 77 stávali političtí představitelé reformního hnutí z let 1968–1969. Skupině bývalých komunistických činitelů v řadách disentu byla v plánech X. správy SNB věnována zvláštní pozornost (např. koncem 80. let projekt AMBICE).

Tajná policie používala proti představitelům disentu zejména tzv. preventivní opatření, která jim měla různým způsobem ztrpčovat život, ať už se jednalo o časté předvolávání k výsledkům či pohovorům, vyhazovy z práce či rozličné formy obtěžování ze strany úřadů.³² Oblíbenou metodou bylo zneužívání ustanovení § 19 Zákona č. 40/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti, jež dávalo oprávnění požadovat vysvětlení v souvislosti s pátráním po trestných činech, přečinech nebo přestupcích. Ustanovení § 19 se uplatňovalo k předvolání osob, na nichž měla X. správa SNB operativní zájem, a to nejen za účelem

31 ▶ Proti jednotlivým představitelům Charty 77 a VONS vedla X. správa SNB zejména tyto akce (krycí jméno a registrační číslo): Jarmila Bělíková – akce ELA (14780), Václav Benda – akce DOKTOR (27138), Jiří Dienstbier – akce RÁČEK (3162), Jiří Hájek – akce OKULA (22526), Miloš Hájek – akce ŠÍBR (14794), Ivan Havel – akce SÁVA (12815), Václav Havel – akce TOMIS (14771), Ladislav Hejdlánek – akce IDEOLOG (18077), Alena Hromádková – akce ALI (25217), Marta Kubišová – akce CHALUPNICE (14793), Ladislav Lis – akce ADAM (28364), Václav Malý – akce ČLEN (20910), Anna Marvanová – akce MARS (22793), Petr Pithart – akce HRABĚ (26296), Jan Ruml – akce KNIHAŘ (22383), Jiří Ruml – akce SPOJKA (22384), Anna Šabatová – akce SOJKA (9101), Petruška Šustrová – akce HROCH (22297), Ludvík Vaculík – akce MISTR (15520), Petr Uhl – akce SKUPINA II (21880) atd.

32 ▶ Již během prvních měsíců po vzniku Charty 77 iniciovala Státní bezpečnost tato policejní, ekonomická a administrativně správní opatření: 20 vybraných signatářů bylo vyšetřováno pro podezření z trestné činnosti podle § 98, § 100 a § 112 tr. zákona; do Rakouska, Švýcarska, Švédska a USA se vystěhovalo 20 signatářů; se 45 signatáři byl proveden prokurátorský pohovor; 200 signatářů bylo vyslechnuto jako svědci; 350 signatářů bylo předvoláno podle § 19 zákona o SNB; 85 signatářům byly odňaty cestovní doklady; 350 signatářům byly odňaty řidičské průkazy a technická osvědčení od osobních vozidel, které byly postupně vráceny; zhruba 80 signatářů bylo propuštěno ze zaměstnání „pro ztrátu důvěry“ nebo „pro pracovní nekázeň“; ve 169 případech došlo k přeřazení na pracovišti na méně odpovědná místa; 15 signatářů bylo vyloučeno z „brigád socialistické práce“; 5 signatářům byl vysloven zákaz výkonu svobodného povolání; 3 signatářům nebyl dán souhlas k výkonu duchovní činnosti; 16 bývalým příslušníkům armády či MV byla odňata důstojnická hodnost; v 10 případech bylo „provedeno morální odsouzení“ signatářů na pracovišti; v 6 případech byla přezkoumána správnost pobírání invalidního důchodu; 120 signatářům byla odňata telefonní stanice; navíc byla udělena celá řada pokut za údajné nedodržení a porušení různých nařízení. Tajná policie také propagandisticky využila sdělovacích prostředků ke kompromitaci signatářů Charty 77. AMV, Siesta, Milan: Boj orgánů StB s podvratnou činností disidentů. Diplomová práce VŠ SNB, 1979, s. 38–39. Za účelem sjednocení forem preventivních opatření byly v roce 1982 vydány Metodické pokyny I. náměstka ministra vnitra ČSSR k provádění preventivní činnosti čs. kontrarozvědkou.

jejich výslechu, ale i jako zástěrky k zabránění jejich účasti na různých disidentských setkáních, protestních akcích apod.

Velice účinným opatřením bylo také využívání institutu zajištění podle § 23 zákona o SNB. Státní bezpečnost totiž používala zajištění až do doby 48 hodin i v případech, kdy potřebný služební úkon spočíval jen v samotném znemožnění další účasti disidenta na „výtržnických nebo podobných akcích“. Institut zajištění tak byl chápán jako jedno z možných preventivních opatření. Tajná policie jej používala zejména proti pořádání bytových seminářů, při likvidaci srazů undergroundových skupin nebo jako prevenci v době významných výročí, státních svátků či významných státních návštěv v ČSSR.

Preventivní opatření Státní bezpečnosti se někdy rozrostla do rozsáhlých, důmyslně promyšlených projektů a tzv. komplexních opatření. Již v roce 1974, v době založení X. správy FMV, byl realizován projekt ÚTLUM, jehož cílem byla kompromitace osobností, jakými byli například F. Kriegel, J. Hájek, Z. Mlynář či K. Kyncl, před širší opozičně laděnou veřejností. Přímou vazbu mezi jednotlivými představiteli Charty 77 pak v roce 1978 zaměřila kontrarovědka své projekty ROZPTYL a ROZKLAD. Snahou bylo prakticky utlumit a postupně rozložit aktivně činná seskupení kolem Charty 77. Zároveň tyto projekty usilovaly o zlikvidování samizdatových edic Expedice a Petlice, utlumení undergroundového hnutí a celé tzv. druhé kultury.

Projekt ROZPTYL měl čtyři fáze, přičemž dílčími cíly bylo vyvolání rozporů a podezíravosti mezi jednotlivými proudy čs. opozice.³³ Jedním z vedlejších záměrů bylo například zabránění uskutečnění protestních akcí v době 10. výročí invaze armád Varšavské smlouvy do ČSSR. Jako konečný cíl akce ROZPTYL byla stanovena úplná likvidace Charty 77. Charakteristickým rysem prováděných opatření se stala úzká spolupráce StB s Veřejnou bezpečností, společenskými a státními organizacemi a složkami Národní fronty.

Represivní postup Státní bezpečnosti proti členům disentu vyvrcholil politickým procesem proti aktivním členům Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Trestní stíhání bylo vedeno pro trestný čin podvracení republiky celkem proti 10 osobám. Prvních 6 osob bylo pravomocně odsouzeno v roce 1979.³⁴ U zbývajících pak probíhalo soudní líčení ještě v následujícím období.

33 ► Průběh akce za rok 1978 byl hodnocen následovně: „Realizace úkolů jednotlivých fází tohoto projektu vedla k prohloubení rozporů mezi jednotlivými seskupeními, k izolaci jednotlivců, odstoupení 2 mluvčích ‚GH‘ [Charty 77], vnesení nedůvěry a vzájemné podezíravosti.“ AMV, f. X. S SNB, inv. j. 341, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1978 a současná operativní situace, 29. 1. 1979, č. l. 3.

34 ► P. Uhl, V. Benda, J. Dienstbier, Havel a O. Bednářová byli odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody od 3 do 5 let a D. Němcová ke 2 letům s podmíněným odkladem trestu na zkušební dobu 5 let.

V letech 1981–1982 organizovala X. správa SNB celostátní preventivní akci IZOLACE, která byla zaměřena především na „vyvolání dezorientace a pocitu nesmyslnosti opoziční činnosti“ a na rozložení disidentských skupin.³⁵ Vedle toho pak StB v rámci tohoto projektu připravovala opatření k zajištění klidu v době příprav a konání důležitých událostí, konkrétně šlo například o oslavy 60. výročí založení KSČ, průběh XVI. sjezdu KSČ či volby do zastupitelských sborů.

Příslušníci X. správy SNB zmíněný celostátní projekt fakticky realizovali systémem různých preventivních opatření s využitím své vlivové agentury, vynucených kontaktů s disidenty, prostřednictvím různých pohovorů, výslechů atd. Mnohdy šlo o opatření, jejichž cílem bylo zanášení dezinformací a vyvolávání vzájemné nedůvěry mezi představiteli opozice. V případě některých jedinců se využívalo hrozby výrazně ostřejšího postupu bezpečnostních orgánů v případě jejich další podpory opozičního hnutí. Ve spolupráci s krajskými útvary Státní bezpečnosti bylo do projektu IZOLACE zařazeno několik stovek osob.³⁶ Shodný cíl, tedy dezintegraci disidentského prostředí, sledoval v 2. polovině 80. let další obdobný projekt pod krycím názvem KLÍN.³⁷

Jiným charakteristickým příkladem přístupu X. správy SNB k disidentskému prostředí byl projekt DŮCHOD, v jehož rámci se prováděla řada opatření směřujících k odejmutí invalidních důchodů lidem z prostředí „vnitřního nepřítele“.³⁸ Vždy šlo o to, že Státní bezpečnost zařídila, aby byla dotyčná osoba uznána příslušnou komisí jako plně pracovně způsobilá a aby došlo k zastavení vyplácení invalidního důchodu. Jak se konstatovalo v hodnoceních činnosti X. správy SNB, cílem projektu DŮCHOD bylo „vyvolat u těchto objektů existenční potíže a ztížit provádění nepřátelské činnosti tím, že jejich pozornost je zaměřována do námi vhodného směru.“³⁹

35 ► Jen v roce 1981 byla v akci IZOLACE celostátně provedena u více jak 150 osob tzv. aktivní opatření, u některých dokonce opakovaně. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 344, Hodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1981 a bezpečnostní situace v ČSSR, 26. 1. 1982, č. 1. 3.

36 ► Například jen v rámci Severočeského kraje bylo do této akce zařazeno 75 osob. S vytypovanými osobami provedla tajná policie pohovory, v nichž bylo poukázáno na „protispolečenskou činnost tzv. centrální opozice z Prahy“. Vlivem těchto pohovorů se našla řada „pravicových“ osob, jež byly ochotny odsoudit „centrální opozici“ pro její údajnou škodlivou protispolečenskou činnost. AMV, Malý, Karel: Preventivně výchovná a profylakticko rozkladná činnost jako forma předcházení a zamezování v působení ideologické diverze. Diplomová práce VŠ SNB, 1985/1986, s. 37.

37 ► O projektu KLÍN více pojednává Žáček, Pavel: Celostátní projekt „KLÍN“. In: tentýž (ed.): *Securitas imperii 1*. ÚDV, Praha 1994, s. 60–87.

38 ► Konkrétně se to týkalo například filosofa Ladislava Hejdánka, jeho dcer a jeho zetě Karla Kutiše, podobně postupovala STB také proti novináři Jiřímu Rumlovi.

39 ► ÚDV, Spis „X. správa SNB“, čj. ÚDV-177/VvK-95, Vyhodnocení plnění úkolů plánu práce 1. odboru X. S SNB za 1. čtvrtletí 1984, 19. 3. 1984, č. 1. 13.

Vzhledem k tomu, že se běžně používaná preventivní opatření v případě některých disidentů míjela účinkem, zorganizovala Státní bezpečnost dnes dobře známou akci ASANACE. Tato rozsáhlá celostátní operace měla za cíl donutit čelné představitele disentu – prostřednictvím rozmanitých forem policejní šikany a násilí a pod pohrůžkou nepodmíněných trestů odnětí svobody – k vystěhování z Československa. V důsledku akce ASANACE, na níž se vedle samotné X. správy SNB významně podílely i jednotlivé krajské správy StB, odešlo skutečně několik desítek osob do vynuceného exilu.⁴⁰

X. správa SNB se snažila systematicky likvidovat veškeré pokusy o vzájemnou spolupráci mezi opozičními skupinami z ČSSR a sousedních komunistických států. Postup byl koordinován se státobezpečnostními složkami „spřátelených“ zemí. Komunistická moc měla totiž velké obavy z možného sjednocení opozice v celém východním bloku. StB hovořila o tzv. hrozbě internacionalizace opoziční činnosti, ať už by šlo jen o pořádání solidárních akcí nebo organizování společných setkání, vytváření společných orgánů, vydávání společných prohlášení apod.⁴¹

V rámci široké spolupráce X. správy SNB s I. a II. správou SNB byly také podrobně monitorovány styky představitelů disentu se západními diplomaty, sdělovacími prostředky a s různými antikomunisticky smýšlejícími cizinci. Státní bezpečnost organizovala opatření, jež měla zabránit disidentům v odesílání „protistátních“ a „antisocialistických“ písemností na Západ. Se značnou nelibostí registrovala StB také kontakty disentu s organizací Amnesty International, jež se soustavně kriticky vyjadřovala k porušování lidských práv v ČSSR.

Problematika dalších tzv. antisocialistických sil

Vedle disidentského hnutí se příslušníci 1. odboru X. správy SNB detailně zabývali řadou dalších skupin obyvatelstva, u nichž se předpokládalo „nepřátelské“ smýšlení. Všechny tyto problematiky spadaly do kompetence 2. oddělení 1. odboru. V první řadě se jednalo o sledování a ovlivňování činnosti nekomunistických stran Národní fronty (NF). V těchto stranách se příslušníci snažili především odhalovat údajné „pravicové oportunisty“, tedy lidi, které podezírali, že zastávají nepřátelské názory a usilují o nezávislejší politické postavení své strany. Podezření ovšem vzbuzoval prakticky každý, kdo se bezvýhradně neztotožňoval s komunistickým režimem.

40 ► Viz též Koutek, Ondřej: Akce ASANACE. In: *Securitas imperii* 13. ÚDV, Praha 2006, s. 174–176; Gregor, Pavel: Vyšetřování akce ASANACE. In: *tamtéž*, s. 177–196.

41 ► Vzhledem k dramatickému vývoji v Polsku počátkem 80. let se pozornost X. správy SNB zaměřila zejména na kontakty čs. disentu s polskou opozicí. Poznatky o tomto spojení se shromažďovaly v rámci akce KRUH, která byla posléze zdokonalena a prohloubena pod novým krycím názvem jako akce SEVER. StB připravovala různá opatření za účelem zabránit schůzkám Charty 77 s polským opozičním hnutím.

V případě Československé strany lidové zasahovala tajná policie velice často do vnitrostranického dění (zejména pokud šlo o různé personální změny) prostřednictvím tzv. vlivové agentury, která byla rozmístěna i v samotném vedení strany.⁴² StB se obávala rizika „klerikalizace“ lidové strany. Obdobný zájem projevovala X. správa SNB i o vývoj v Československé straně socialistické, kde také docházelo k personálním změnám podle přání Státní bezpečnosti.⁴³ Smyslem takových přesunů a odvolávání stranických funkcionářů bylo zbavit se podezřelých osob, které by mohly „negativně politicky“ působit ve vedoucích funkcích. V případě socialistické strany se politická policie obávala snah některých jejích členů o budování strany s větší členskou základnou a nezávislejší na politice KSČ. V interních materiálech X. správy SNB se psalo o riziku „liberalizace“ socialistické strany.

Vedle „obrozených“ stran Národní fronty X. správa SNB prostřednictvím své agenturní a důvěrnické sítě kontrarozvědně „ochraňovala“ také Ústřední radu odborů a Světovou odborovou federaci. Dohlížela i na poměry v odborovém vydavatelství a nakladatelství Práce. Z plánů činnosti X. správy SNB z 80. let byla dobře patrná velká obava komunistické moci z toho, že by se v ČSSR mohl opakovat vývoj, k němuž předtím došlo v Polsku. Z toho důvodu se tajná policie obávala možného vlivu disidentů na dělnické prostředí na závodech a v odborových orgánech. Vedení X. správy SNB přikazovalo svým operativcům zabránit opozičním skupinám v „pronikání do oficiálních struktur“, tedy paralyzovat všechny eventuální pokusy disentu o pronikání do organizací ROH nebo zakládání přípravných výborů svobodných odborů.

Státní bezpečnost ovšem sledovala i činnost stranicky neorganizovaných, nezávislých socialistů (Rudolf Battěk, Jiří Müller a další), kteří se kriticky vyjadřovali ke stavu čs. společnosti. X. správa FMV proti nim koncem 70. let řídila akci KMEN, jež měla nezávislým socialistům zabránit v dalších aktivi-

42 ▶ Tak například v roce 1984 tímto způsobem X. správa SNB dosáhla toho, že do funkce vedoucího politicko-výchovného oddělení ÚV Čs. strany lidové (ČSL) byla místo JUDr. Richarda Sacherera jmenována tajná spolupracovnice StB Marcela Šnýdrová (TS BETA). Proti Richardu Sacherovi vedla StB akci RIGO (reg. č. 16981). Za přispění vlivové agentury se nakonec Státní bezpečnosti podařilo v listopadu 1988 Sacheru zbavit všech funkcí na sekretariátu ÚV ČSL. Během roku 1986 zase ovlivnila X. správa SNB obsazení funkce tajemníka ÚV ČSL. Vedení lidové strany navrhovalo jmenovat Františka Vymazala, dosavadního tajemníka KV ČSL v Brně. Tajná policie si jej prověřila a označila jej kvůli jeho silnému náboženskému založení jako nevhodného pro zamýšlenou funkci. Prostřednictvím vlivové agentury (konkrétně agent PETER) dosáhla StB toho, že Vymazal nebyl jmenován do žádné funkce na sekretariátu ÚV ČSL.

43 ▶ Například v roce 1984 se za přispění agentů ZPĚVÁKA, KRIŠTOFA a JÁNOŠE a ve spojení s tajemnicí OV NF Stříbrskou a 2a odborem Správy StB Praha zabránilo jmenování Daniela Potůčka vedoucím tajemníkem OV ČSS v Praze 7 a následně mělo dojít i k jeho vyloučení ze stranického aparátu. Zároveň tehdy tajná policie s pomocí vlivové agentury zabránila dalšímu setrvání Miroslava Paruzy, vedoucího tajemníka KV ČSS Ostrava, ve funkci a dosáhla jeho odchodu do starobního důchodu.

tách. Přípravovala se také různá opatření, jež měla znemožnit působení exilové sociálně demokratické strany na domácí socialistickou opozici. StB se obávala orientace a kontaktů této části disidentských kruhů na Socialistickou internacionálu. Vedle sympatizantů nepovolené sociálně demokratické strany se 1. odbor X. správy SNB věnoval i problematice trockismu. Stoupence těchto směrů však tajná policie převážně sledovala již z důvodu jejich zapojení do činnosti Charty 77 a VONS v rámci 3. oddělení 1. odboru.

Velkou skupinu svých nepřátel označovala X. správa SNB jako „kontra-revoluční“ síly. Patřili sem především bývalí členové Klubu angažovaných nestraníků (KAN) a K-231, zároveň však i bývalí příslušníci ministerstva vnitřní, Čs. lidové armády, ministerstva zahraničních věcí a Zpravodajské správy GŠ MNO, kteří odtud byli vyhozeni po roce 1968. U všech těchto skupin se StB obávala, že budou podporovat Chartu 77 nebo se spojí do její činnosti.

Pozoruhodnou skutečností je fakt, že X. správa SNB řadila do výčtu podezřelých skupin obyvatelstva také Český esperantský svaz a jeho členy. 1. odbor si vytvářel evidenci všech esperantistů a prováděl rozbor jejich sociální struktury a prověřoval jejich poměr ke komunistickému režimu. V rámci 2. oddělení 1. odboru se také kontroloval advokátský stav. Hlavní pozornost se zaměřovala na „pravicově orientované“ advokáty (např. JUDr. Otakar Motejl, JUDr. Petr Zderčík, JUDr. Dagmar Burešová a další).

Problematika tzv. protizákonných písemností

V rámci dělby kompetencí mezi jednotlivá oddělení 1. odboru připadala 2. oddělení také problematika tzv. protizákonných písemností. Pracovníci tohoto útvaru se tak specializovali na odhalování pisatelů a rozšiřovatelů všech druhů „nelegálních“ písemností a na jejich rozmnožovací střediska a distribuční kanály. Pátrali po technických prostředcích používaných k množení samizdatů a po jejich objevení je pak vyřazovali z provozu. V roce 1982 řídila X. správa SNB projekt ÚKLID, zaměřený proti mluvčím Charty 77, jehož účelem bylo narušení tvorby a distribuce chartistických písemností. V druhé polovině 80. let se pak tajní policisté snažili zabraňovat vnitřní opozici také ve využívání počítačové techniky, která mohla disentu značně usnadňovat jeho činnost.

Jako „protizákonné písemnosti“ označovala Státní bezpečnost konkrétně různé letáky, anonymní a výhrůžné dopisy, „protizákonné“ nápisy a také písemné materiály tajně dovezené ze zahraničí. 1. odbor X. správy SNB si vedl přesnou evidenci těchto tzv. protizákonných písemností, včetně jejich zaměření a identifikačních údajů.⁴⁴ Všechny anonymní dopisy, které byly zaslány na

44 ► Statistiku výskytu tzv. protizákonných písemností v 80. letech, evidovaných X. správou SNB, obsahuje příloha XI.

státní a stranické instituce, do redakcí novin či do rozhlasu a televize, se předdávaly 1. odboru X. správy SNB k vyšetření a prověření.

Problematika tzv. buržoazního pacifismu

1. odbor X. správy SNB si také kladl za cíl odhalovat a omezovat „*případy zanášení pacifistických tendencí do oficiálního čs. mírového hnutí*“. Státní bezpečnost se v tomto ohledu zaměřovala na pacifistické organizace jako byla např. Holandská mezicírkevní rada (IKV), Kampaň za jaderné odzbrojení (CND), Evropské nukleární odzbrojení (END), Pax Christi a Výbor pro jaderné odzbrojení v Evropě (CODENE). StB se snažila jednak narušovat styky mezi okruhem Charty 77 a představiteli zahraničních pacifistických hnutí, jednak zabránit vydávání dokumentů, jež vyvolávaly tlak na naše oficiální orgány. Jednalo se hlavně o témata ekologická, o problematiku využívání atomové energie, kritiku přítomnosti sovětských vojsk v ČSSR apod. Státní bezpečnost také připravovala argumentaci pro polemiky oficiálního Čs. mírového výboru se západním pacifistickým hnutím.

Na problematice pacifismu se vedle 1. odboru zároveň výrazně podílelo i 3. oddělení 4. odboru X. správy SNB, které proti pacifistickým organizacím ze Západu řídilo akci ODKLON. Oba odbory se společně pokoušely proniknout do západního pacifistického hnutí s vlastní agenturou a zároveň prováděly s pomocí svých tajných spolupracovníků pokusy o kompromitaci Charty 77 před mezinárodní veřejností. Tímto postupem se mělo dosáhnout oslabení kontaktů západních pacifistických hnutí s domácí opozicí.

ČINNOST 2. ODBORU X. SPRÁVY SNB

Oblast kultury

Podle dlouhodobých plánů práce měl 2. odbor X. správy SNB v rámci působnosti svého 1. oddělení zabezpečovat ochranu státní kulturní politiky, tj. vyloučit takové umělecké projevy, které by byly v rozporu s oficiálně propagovaným socialistickým realismem. Mezi důležité úkoly 2. odboru patřila tzv. kontrarozvědná ochrana konferencí a sjezdů oficiálních kulturních a uměleckých svazů. Šlo o to včas předcházet možné účasti a vystoupení „nevhodně smýšlejících“ osob na těchto akcích.

Soustavně se také kontrolovala činnost divadelních souborů a filmovou tvorbu. StB systematicky dohlížela na vytypované scénáristy a režiséry, s nimiž měl komunistický režim již v minulosti nějaké problémy (např. V. Chytilová, J. Jireš a J. Krejčík). X. správa SNB také měla možnost ovlivňovat, které filmy bude zakázáno prodávat do filmové distribuce na Západě. Prověřovaly se všechny mezinárodní filmové koprodukce, tajná policie si zpracovávala přehledy všech filmových štábů ze Západu, které spolupracovaly s čs. filmaři.

Sledovalo se také „ideové zaměření“ repertoáru jednotlivých scén, velká pozornost se věnovala zejména divadlům malých forem (Semafor, Černé diva-

dlo atd.), souboru Národního divadla, ale i státním scénám v Brně, Ostravě, Bratislavě a Košicích.⁴⁵ Dohlíželo se na dramaturgii, aby bylo možno „odhalovat záměry nepřítele zařazovat do dramaturgických plánů hry, které svým obsahem propagují buržoazní a protisocialistickou ideologii“.⁴⁶ Sledovalo se ovšem i věkové a sociální složení diváků i hereckého obsazení. „Nositele protisocialistických ideologií“ měla StB dále odhalovat i v oblasti vážné hudby, především v České filharmonii a dalších hudebních souborech, komorních tělesech a pěveckých sborech. Případně zjištěné „negativní jevy“ řešila X. správa SNB ve spolupráci s příslušnými teritoriálními státními a stranickými orgány, se společenskými organizacemi, případně s ministerstvem kultury.

Vedle profesionálních umělců neopomíjelo 1. oddělení 2. odboru X. správy SNB ani prostředí amatérských hudebních, folkloristických a divadelních souborů. Celostátně se snažilo zmapovat především ty amatérské skupiny, při jejichž vystoupeních docházelo k „závadovým projevům“, „projevům úpadkové kultury“, případně „negativnímu působení“ na mladou generaci.

StB se dokonce zabývala také podrobným mapováním a kontrolou osob židovského původu v oblasti divadelní, filmové a hudební tvorby. Domnívala se totiž, že dochází k „vzájemnému prosazování sionisticky orientovaných osob židovského původu ve všech oblastech kultury“.⁴⁷ Jednalo se o tzv. akci PAVOUK, kterou vedle 1. odboru zajišťoval také 4. odbor X. správy SNB.

Druhý odbor X. správy SNB se výraznou měrou podílel na represivních opatřeních proti činnosti Jazzové sekce. Proti vedení Jazzové sekce zorganizoval trestní řízení, jež probíhalo v letech 1985–1987. Členskou základnu Státní bezpečnost nadále sledovala a různými administrativně správními opatřeními znemožňovala vytvoření nových nepovolených seskupení.⁴⁸ StB zároveň koordinovala kroky k „nerušenému začlenění“ bývalých členů Jazzové sekce do oficiálních zájmových organizací.

Zvláštní dohled zaměřoval 2. odbor X. správy SNB na Pragokonzert a Slovkonzert. „Kontrarozvědná ochrana“ těchto agentur měla bránit nežádoucím vlivům ze zahraničí, „zneužívání“ obou organizací v rozporu se stanovou kulturní politikou státu. Dohled nad uměleckými agenturami měl také znemožnit eventuální snahy některých umělců o emigraci.⁴⁹ Státní bezpečnost

46 ► Tamtéž, inv. j. 326, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1983, 17. 11. 1982, č. l. 27.

47 ► Tamtéž, inv. j. 327, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1984, č. l. 10.

48 ► K tomu blíže Tomek, Oldřich: Akce JAZZ. In: Securitas imperii 10. ÚDV, Praha 2003, s. 235–327.

49 ► Pochopitelně se vedle kontroly samotných uměleckých agentur snažila X. správa SNB zajistit i přímé agenturní obsazení všech kulturních těles vyjíždějících na Západ. S dostatečným předstihem si také zabezpečovala neustálý přehled o všech osobách, které v rámci kulturních dohod vyjížděly na Západ prostřednictvím ministerstva kultury. S výtypovanými osobami prováděla „obránné“ pohovory před jejich výjezdem a po návratu ze zahraničí zabezpečovala jejich „zpravodajské vytěžení“.

upozorňovala vedení Pragokonzertu a Slovkonzertu na partnerské umělecké organizace na Západě, v jejichž vedení působili čs. emigranti. V takovém případě bylo cílem přimět obě umělecké agentury ke zrušení smluvních závazků v nejkratší možné době a zamezení výjezdů souborů i jednotlivců. Čs. kulturní zájmy v zahraničí „chránila“ StB také dohledem nad činností literární agentury Dilia a podniku zahraničního obchodu Art Centrum. Touto cestou se bránilo vývozu děl nepohodlných umělců do zahraničí. Pozoruhodným faktem je, že bedlivé pozornosti StB neunikly dokonce ani cirkusy a varieté, a to zejména s ohledem na jejich zahraniční komerční vazby, které chtěla mít všeobjímající Státní bezpečnost pod svým dohledem.

Sledovalo se též dodržování stanovených zásad státní kulturní politiky a „socialistické výchovy“ na vysokých školách uměleckého směru (AMU, DAMU, FAMU, AVU, JAMU a Vysoká škola umělecko-průmyslová), včetně divadla Disk. Každý, kdo se nějakým způsobem odchyloval, se okamžitě stal předmětem operativního zájmu Státní bezpečnosti. Týkalo se to jak studentů, tak i pedagogů. „Zvýšená kontrarozvědná ochrana“ byla věnována především filmové a divadelní fakultě v Praze. Vedení jednotlivých uměleckých fakult bylo nuceno spolupracovat s 2. odborem X. správy SNB při výběru pedagogů a studentů ke stážovým a stipendijním pobytům na Západě. Samozřejmě se prověřovaly i aktivity studentů mimo školu.

Státní bezpečnost dohlížela také na průběh všech významných mezinárodních kulturních podniků pořádaných v Československu. Týkalo se to například Mezinárodního hudebního festivalu Pražské jaro, Mezinárodního televizního festivalu Zlatá Praha či Mezinárodního filmového festivalu Karlovy Vary.

X. správa SNB se intenzivně zabývala i sledováním tzv. nelegální kultury a snažila se zabránit jejímu propojování s prostředím disentu. Zvláště velký důraz byl kladen na potlačování undergroundové kultury. 2. odbor X. správy SNB měl znemožňovat tvorbu osobám publikujícím v samizdatových edicích Petlice a Expedice. Proti autorům, přepisovačům a rozšiřovatelům těchto knih byl již v 70. letech Státní bezpečností zorganizován celostátní projekt KNIHA. Začátkem 80. let pak X. správa SNB naplánovala za účelem úplné likvidace těchto samizdatových edic celostátní projekt PUBLIKACE. 2. odbor X. správy SNB se ovšem také snažil zabránit vzniku zcela nových samizdatových edic a rozšiřování těch méně známých.

Tajná policie pátrala po místech konání „nelegálních“ kulturních srazů, literárních večerů, tematických přednášek – tzv. antiuniversit, bytových divadelních představení a výtvarných výstav. Obvykle se tyto akce konaly v soukromých bytech představitelů disentu.⁵⁰ X. správa SNB se snažila těmito akcím

50 ► Např. již v 2. pol. 70. let se pokoušela X. správa FMV rozložit jednotlivá seskupení nekonformních výtvarných umělců (v souvislosti s konáním jejich výstav v soukromých bytech a vydáváním jejich tvorby v zahraničí bez povolení čs. oficiálních míst) v rámci akcí ALBUM 76, ALBUM 78.

„nelegální kultury“ zabránit ve spolupráci s krajskými správami StB a prostřednictvím odborů kultury národních výborů.

Oblast vědy a zdravotnictví

Vedle oblasti kultury a umění se působnost 2. odboru týkala také problematiky vědy a zdravotnictví. Jednalo se o záležitosti, kterým se konkrétně věnovalo 2. oddělení 2. odboru X. správy SNB. V první řadě šlo o to, aby se preventivně zabránilo šíření nevhodných metod, názorů a idejí do vědeckého prostředí. Mělo se tedy „*včasnými opatřeními mařit nemarxistickou orientaci vědeckého výzkumu, která neodpovídá politické linii strany a československého státu*“.⁵¹

Týkalo se to především oborů jako historie, filosofie, sociologie a kunst-historie. Státní bezpečnost hovořila doslova o nebezpečí „*paralelních věd*“ a „*paralelních vědeckých materiálů poškozujících čs. vědu*“, obviňovala „*pravici*“ ze zneužívání filosofie a falšování čs. historie. 2. oddělení 2. odboru X. správy SNB koordinovalo s 1. odborem postup proti historikům z řad disentu, jejichž práce se objevovaly na stránkách samizdatu. StB se snažila zejména zabránit vydávání jejich Historického sborníku.

Za účelem zajištění dokonalé operativní kontroly čs. oficiální vědy docházelo ze strany X. správy SNB k výrazným zásahům do personálního složení předních vědeckých institucí. Bránilo se účasti „*pravicově smýšlejících*“ historiků, filosofů a sociologů na práci vědeckých společností ČSAV a SAV. Od svého vzniku vyvolával značnou pozornost u příslušníků StB Prognostický ústav ČSAV, ve kterém podle jejich názoru docházelo ke snahám „*o zkreslování obsahu vědeckého výzkumu a prognóz sociálně ekonomického rozvoje do roku 2010, které jsou určeny pro potřeby státních a stranických orgánů*“.⁵²

Velkou hrozbou pro uzavřený vědecký systém, nad nímž držela StB ochrannou ruku, představovaly vědecké kontakty se zahraničím. Vedle možného odčerpávání výsledků vědeckých výzkumů za železnou oponu se Státní bezpečnost obávala pronikání nevhodných myšlenek a postupů ze Západu. 2. odbor X. správy SNB proto vedl podrobné evidence všech stážistů a stipendistů, a to jak z řad čs. občanů vyjíždějících do ciziny, tak i zahraničních vědců přijíždějících do ČSSR.⁵³

51 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 324, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1981, 12. 12. 1980, č. l. 11.

52 ► Tamtéž, inv. j. 332, Roční plán X. správy SNB na rok 1988, 16. 12. 1987, č. l. 11.

53 ► Pro ilustraci jen během roku 1983 byly výsledky X. správy SNB při prověrkách vědeckých a zdravotnických pracovníků, připravovaných k výjezdům na dlouhodobé stáže na Západ, následující: 15 osob vyřazeno v přípravné fázi před výjezdem, 7 osob bylo vzato do operativního rozpracování a 5 osob bylo předáno k využití čs. rozvědce. U 5 stážistů ze Západu bylo přistoupeno k operativnímu rozpracování. Tamtéž, inv. j. 346, Zhodnocení plnění hlavních úkolů na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi po linii X. správy SNB za rok 1983, 1. 2. 1984, č. l. 9.

Tajná policie se také snažila zajistit si zpravodajský dohled nad všemi vědeckými delegacemi, jež byly vysílány na mezinárodní kongresy a sympozia. K tomu účelu StB vyhledávala mezi vědci vhodné kandidáty pro tajnou spolupráci či důvěrnickou činnost, využívalo se i příslušných rezidentur v zahraničí. V případech účasti vědeckých pracovníků na mezinárodních konferencích hrozilo především riziko emigrace špičkových vědců na Západ, čemuž se komunistická tajná policie snažila pochopitelně zabránit.

V oblasti zdravotnictví X. správa SNB odhalovala případy korupce a hospodářských machinací. Vedle toho však také měla „odhalovat a čelit snahám protivníka o rozšiřování vlivů nepřátelských ideologií, zejména náboženské ideologie a sionismu v prostředí lékařů a středně zdravotnického personálu“.⁵⁴ Stejně tak StB pátrala po případných stycích lékařů se Západem, po jejich kontaktech s emigrací, včetně eventuálních příprav k vlastní emigraci. Tajná policie měla navíc upozorňovat na údajně neodůvodněné požadavky nákupu zdravotnické techniky ze Západu.

Ve spolupráci s 2. odbory krajských správ StB se podílelo 2. oddělení 2. odboru X. správy SNB na výběru zdravotnického personálu připravovaného k dlouhodobému pobytu v rozvojových zemích. Snažilo se mezi těmito zdravotníky typovat možnou agenturu a zároveň předcházet možné emigraci. Mezi stanovenými úkoly bylo určeno „provádět i prověrku z hlediska důstojné reprezentace čs. zdravotnictví v zahraničí a zaměřit se především na manželské dvojice zdravotnických specialistů, kde nejčastěji dochází k emigracím“.⁵⁵

Problematika sdělovacích prostředků

Všechny důležité sdělovací prostředky a novinářské organizace (hlavně Čs. svaz novinářů a Mezinárodní organizace novinářů) podléhaly bedlivé „kontrarozvědné ochraně“ ze strany 3. oddělení 2. odboru X. správy SNB. Tajná policie ve všech těchto institucích měla poslední slovo při přijímání nových členů a pracovníků, mohla tak zabránit přijetí opozičně laděných osob. Pozoruhodné je, že stejné „ochraně“ podléhaly i federální a národní úřady pro tisk a informace, tedy centrální cenzorské organizace.

Zvlášť propracovaný systém různých preventivních opatření byl vytvořen, aby byl zajištěn „nezávadný“ provoz živého vysílání Československého rozhlasu a Československé televize. Již v 70. letech vznikl celostátní projekt VLNA. Státní bezpečnost měla neustálý přehled o osobách, které se na živém vysílání podílely. Evidence těchto osob se aktualizovala každých šest měsíců a prováděla se jejich prověrka z hlediska spolehlivosti, a to jak na pracovišti, tak i v mís-

54 ► Tamtéž, inv. j. 323, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1980, 10. 12. 1979, č. l. 14.

55 ► Tamtéž, inv. j. 330, Rozpracování hlavních úkolů ročního plánu X. správy SNB v problematikách 2. odboru na rok 1987, 26. 1. 1987, č. l. 21.

tě bydliště. 2. odbor X. správy SNB dojednal u vedení Čs. rozhlasu, aby v době konání významných vnitropolitických událostí měli službu hlasatelé a programoví inspektoři, kteří jsou kandidáti nebo členové KSČ.

Pokud šlo o dohled nad připravovanou televizní a rozhlasovou tvorbou, koncentrovala se hlavní pozornost StB na dramaturgii (tj. včas odhalit pořady s „nízkou ideovou úrovní“). Například v redakcích pro děti a mládež v Čs. rozhlasu i Čs. televizi byla úkolována prověřená agentura k včasnému hlášení pořadů, „*kteří by svým pojetím negativně ovlivňovaly mladou generaci*“.⁵⁶ Vše potřebné se pak zařizovalo u odpovědných vedoucích redaktorů.

Všichni rozhlasoví a televizní pracovníci, kteří krátkodobě nebo dlouhodobě vyjížděli na služební cestu na Západ, podléhali prověrce Státní bezpečnosti. Obvykle na ně byla rovněž nasazena dostupná agentura. Před výjezdem s nimi prováděla StB „obránné“ pohovory a po návratu se zabezpečovalo jejich „vytěžení“. Agenturní a důvěrnická síť v Čs. rozhlasu a Čs. televizi dále kontrolovala všechny západní cizince, kteří přijížděli na služební jednání jako členové rozhlasových a televizních štábů. X. správa SNB si vliv v této oblasti zajišťovala i prostřednictvím svých spolupracovníků v Telexportu⁵⁷. Cizinci, kteří pracovali v zahraničním vysílání Čs. rozhlasu, byli samozřejmě také obklopeni konfidentskou sítí.

Celý systém, budovaný 2. odborem X. správy SNB, zajišťoval, že vědec, umělec či novinář, který podepsal Chartu 77 nebo se jiným způsobem zařadil k opozici a dokonce i ten, který jen projevoval nekonformní názory, se brzy dostal do existenčních problémů. Tajná policie totiž prostřednictvím svých kontaktů a vlivu zařídila, aby taková osoba měla rázem velké obtíže najít si odpovídající zaměstnání.

ČINNOST 3. ODBORU X. SPRÁVY SNB

Problematika školství

Příslušníci 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB se detailně zabývali zejména prostředím vysokých škol. Šlo o to odhalit všechny protirežimně orientované studenty. Nedůvěru si vysloužili zejména ti posluchači vysokých škol, kteří neskrývali své náboženské založení nebo svůj obdiv k západnímu stylu života. Následně jim hrozila široká škála perzekučních zásahů, v některých případech docházelo i k vyloučení ze studia. Působení StB na vysokých školách

⁵⁶ ▶ Tamtéž, č. 1. 26.

⁵⁷ ▶ Telexport byl obchodní útvar Československé televize, který se zaměřoval na prodej pořadů do ciziny a na nákupy zahraničních pořadů. Zajišťoval také různé služby zahraničním televizním štábům a televizním společnostem, zprostředkovával natáčení pořadů československými štáby pro zahraniční partnery.

mělo také zabránit rozšiřování „nevhodných“ písemností mezi studenty, a to zejména z filosofické, náboženské a politické oblasti.

X. správa SNB na druhou stranu také vybírala mezi vysokoškoláky, zejména mezi studenty posledních dvou ročníků humanitních směrů (práva, psychologie, žurnalistika a pedagogika), spolehlivé jedince jako možné zájemce o službu v SNB. Státní bezpečnost se tak snažila vyřešit dlouhodobý problém s nedostatečným vzděláním a kvalifikací svých příslušníků.⁵⁸

Speciální operativní kontrola se zaměřovala na zahraniční studenty studující v Československu. 3. odbor X. správy SNB se pokoušel proniknout mezi extrémně zaměřené skupiny zahraničních, zejména arabských studentů. Týkalo se to hlavně členů různých radikálních islámských hnutí a organizací typu Al Fatah, Muslimská bratrstva či Federace černé Afriky. S pomocí své vlivové agentury a vysokoškolských orgánů dohlížela tajná policie na konání různých mítinků a akcí zahraničních studentů, aby tak zabránila nežádoucím politickým projevům.⁵⁹

Státní bezpečnost se snažila v řadách studentů ze zahraničí odhalit možné spolupracovníky cizích zpravodajských služeb. Zejména se to týkalo studentů z Pakistánu, Iráku, Izraele a Sýrie. X. správa SNB navíc plnila důležitý úkol pro potřeby zahraniční rozvědky, vyhledávala totiž mezi zahraničními studenty vhodné typy k tajné spolupráci pro I. správu SNB.

Zpravodajské kontrole ze strany X. správy SNB podléhali rovněž všichni stážisté a stipendisté. Hlavně se to týkalo institucí, jako byla Německá akademická výměnná služba (DAAD), Mezinárodní výzkumný a výměnný výbor (IREX) či British Council, které Státní bezpečnost podezírala, že je využívají cizí speciální služby. Tajná policie také podrobně dohlížela na všechny mezinárodní studijní styky, stáže a stipendijní pobyty, kongresy a sympozia.

X. správa SNB udržovala kontakty se zodpovědnými pracovníky rektórátu Univerzity Karlovy v Praze i s vedením jednotlivých fakult.⁶⁰ Třetí odbor si také pochvaloval dobrou spolupráci s jednotlivými fakultními výbory SSM

58 ▶ Tímto způsobem plánovala X. správa FMV/SNB vytypovat např. v roce 1979 celkem 10 studentů, v roce 1980 15 studentů, v roce 1981 opět 15 studentů a v roce 1982 chtěla získat 5 studentů. Tamtéž, inv. j. 322–325, Plány činnosti X. správy FMV/SNB na roky 1979–1982.

59 ▶ Skutečnost, že Státní bezpečnost nedokázala získat úplnou kontrolu nad zahraničními studentskými komunitami a utlumit jejich extrémistické projevy, dokládá tragická událost, k níž došlo na jaře 1986. Na VAAZ Brno se tehdy střetlo kvůli vzájemným rozporům 99 afghánských a syrských studentů. Jeden afghánský student byl zabit a dva další byli těžce zraněni. Tamtéž, inv. j. 350, Informace o bezpečnostní situaci v ČSSR a aktuálních problémech práce orgánů Bezpečnosti za II. čtvrtletí 1986, 27. 6. 1986, č. l. 23.

60 ▶ Např. v roce 1985 byl stav obsazení školských zařízení agenturou X. správy SNB následující: Ministerstvo školství ČSR a jeho účelová zařízení – 5 TS, rektorát UK Praha – 2 TS, FF UK – 11 TS, PF UK – 7 TS, FTVS UK – 2 TS, FŽ UK – 2 TS. Tamtéž, inv. j. 996, Komplexní rozbor práce s TS v problematikách 3. odboru X. správy SNB, 7. 10. 1985, č. l. 2.

a KSČ při předcházení „závadové činnosti“ především ve vysokoškolských klubech a na kolejích. Soustavná pozornost byla věnována například klubu Právnícké fakulty UK nazvaném Juridika. StB ovšem sledovala studenty i při jejich letních aktivitách, při chmelových brigádách apod.

V případech, že se tajně policii jevil některý z vyučujících vzhledem k jeho názorům a vystupování jako nevhodný, byl 3. odbor schopen prostřednictvím své vlivové agentury zařídit u vedení fakulty jeho propuštění. V některých případech volila StB u problémových vyučujících různé mírnější formy nátlaku (tzv. profylakticko-rozkladná opatření – pohovory, výstrahy apod.), které vedly k tomu, že tito pedagogové svůj přístup k výuce a ke studentům „přehodnotili“. 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB se vedle oblasti vysokých škol věnovalo i problematice středních a učňovských škol, která však nebyla tolik exponovaná.⁶¹

Problematika mládeže

Preventivní působení 2. oddělení 3. odboru X. správy SNB se zaměřovalo na všechny kategorie mládeže. Jednalo se o škálu různých opatření zaměřených na vysokoškolskou, středoškolskou i učňovskou mládež. Systematické kontrole podléhaly i oficiální mládežnické organizace, jako byl Svaz socialistické mládeže (SSM), avšak hlavní důraz byl kladen na sledování aktivit mládeže organizovaných zcela nezávisle. V první řadě vzbuzovali podezření u StB stoupenci hnutí hippies, undergroundu a vyznavači punk rockové hudby a „*dalších úpadkových dekadentních směrů*“. Od roku 1983 probíhalo také perzekuční tažení proti hudebníkům tzv. nové vlny. StB používala pro souhrnné označení všech těchto nekonformních skupin termín „volná mládež“.⁶²

61 ► V roce 1986 byl ovšem zahájen projekt zmapování středních a učňovských škol v jednotlivých teritoriích. X. správa SNB tehdy stanovila konkrétní zodpovědnost operativních pracovníků v rámci 2. a 3. odborů krajských správ StB a okresních oddělení StB. V této době také došlo k postupnému zakládání objektových svazků a podsvazků na jednotlivé školy. X. správa SNB se zároveň pokoušela zkonsolidovat svou agenturní a důvěrnickou síť ve školském prostředí. Pražská centrála vytypovala školy, jež vyžadovaly prioritní rozpracování.

62 ► V rámci problematiky tzv. volné mládeže byl Státní bezpečností dlouhodobě rozpracováván např. Milan Hlavsa, člen skupiny The Plastic People of the Universe a několika dalších kapel, v akci KYTARISTA (reg. č. 9570). StB se dokonce snažila přimět ho k vystěhování za hranice v rámci projektu ASANACE. M. Hlavsa byl často předvoláván k výslechům a pohovorům, StB se jej snažila různými dezinformacemi kompromitovat u jeho přátel. M. Hlavsa měl vzhledem k neustálým zásahům tajné policie existenční problémy. Podobně byl soustavně perzekvován Ivan Jirous, člen Charty 77 a VONS, považovaný za ideologa undergroundového hnutí. Proti I. Jirousovi vedla StB akci IVAN (reg. č. 32833). Nejznámější operací zaměřenou proti undergroundovému hnutí, zorganizovanou v režii X. správy FMV, se stala akce KAPELA – Bigbít a jiné hudební skupiny (reg. č. 16021). O uvedeném tématu pojednává článek Prokopa Tomka v tomto čísle Securitas imperii. V roce 1983 probíhala akce HUDEBNÍ SKUPINY, během níž bylo kontrolováno celkem 112 hudebních pořadů a diskoték. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 346, Zhodnocení plnění hlavních úkolů na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi po linii X. správy SNB za rok 1983, 1. 2. 1984, č. 1. 13.

Tajná policie rozmísťovala do prostredí tzv. voľnej mládeže agenturnú sieť tak, aby se jí dařilo včas odhalovat záměry organizátorů a znemožňovat hromadné srazy této mládeže. Mezi vůdčí organizátory měli agenti StB zanášet rozpory. Tajná policie se v souvislosti s tzv. volnou mládeží zabývala i problematikou toxikomanie, na tomto poli intenzivně spolupracovala s Veřejnou bezpečností. X. správa SNB vypracovala v 80. letech systém opatření k předcházení vzniku „závadových“ skupin mládeže v rámci celostátního projektu ODPAD.

Nebezpečí spatřovala Státní bezpečnost také v myšlenkách skautingu a junáckého hnutí. Pečlivě se prověřovaly všechny informace o pronikání bývalých představitelů Ústřední rady Junáka do SSM a zejména do Pionýrské organizace (celostátní akce LILIE). Stejně tak StB sledovala s obavami vyznavače trampingu, kteří se svými neformálními srazy, potluchy a trampskými osadami vymykali kontrole.⁶³ Trampové nejvíce dráždili bezpečnostní orgány nošením amerických symbolů a neskrývanou „propagací západního způsobu života“. StB dokonce upozorňovala na údajné pronikání fašistických prvků do trampského hnutí. Celkově se tajná policie obávala vlivu trampských a skautských idejí na dospívající mládež. Východisko se hledalo v umožnění trampingu pod hlavičkou turistických oddílů TJ v rámci Národní fronty, kde mohl být o činnosti trampů lepší přehled.

Problematika sportu

Rozsáhlou problematikou, jíž se zabývalo 2. oddělení 3. odboru, byla oblast sportu. Organizovalo „kontrarozvědnou ochranu“ všech důležitých sportovních závodů, turnajů a dalších akcí (například olympijských her, spartakiád, mistrovství světa v ledním hokeji, Závodu míru, Mezinárodní šestidenní motocyklové soutěže, letních univerziád atd.). Dohlíželo i na aktivity tělovýchovných a sportovních svazů, Svazarmu apod.⁶⁴

Tento útvar také připravoval opatření, jež měla zabránit emigraci čs. sportovních reprezentantů vyjíždějících do ciziny. StB se starala o to, aby měla každou sportovní výpravu pokrytou svou agenturní a důvěrnickou sítí. Za přispění X. správy SNB měli být vrcholoví sportovci vedení k „*důstojné reprezentaci socialistického státního zřízení*“, zároveň se mělo předcházet jejich „negativnímu ovlivňování“ při cestách na Západ. StB mnohdy organizovala se členy spor-

63 ► Na problematiku trampského hnutí v ČSSR měla X. správa SNB zaveden objektivový svazek HURIKÁN, reg. č. 11781, který byl založen již 7. 10. 1976. Obsah tohoto operativního svazku byl zničen při hromadných skartacích 6. 12. 1989.

64 ► Agentura X. správy SNB ve sportovních organizacích byla např. v roce 1985 následující: ÚV ČSTV – 12 TS, ČÚV ČSTV – 8 TS, Svazarm – 18 TS, AMV, f. X. S SNB, inv. j. 996, Komplexní rozbor práce s TS v problematikách 3. odboru X. správy SNB, 7. 10. 1985, č. l. 5–6.

tovních výprav (zejména pokud cestovali do USA, SRN, Velké Británie či Francie) zpravodajské pohovory, aby získala informace o jejich možných kontaktech s čs. emigrací nebo cizími zpravodajskými službami. X. správa SNB se také snažila operativně pronikat do mezinárodních sportovních federací a dalších sportovních organizací „s cílem odhalovat nežádoucí záměry zahraničních zástupců a tyto záměry včas paralyzovat“.⁶⁵

Zvláštní pozornost věnovala X. správa SNB dodržování režimových opatření v oblasti radioamatérského sportu, závěsného létání a ochrany zbraní a munice. Speciálně na radioamatérské hnutí se zaměřovala již od 70. let komplexní akce ÉTER.⁶⁶ Jednalo se o snahu průběžně zasahovat proti provozu nepovolených vysílacích radiostanic a činnosti radioamatérů bez platné licence.

ČINNOST 4. ODBORU X. SPRÁVY SNB

Problematika tzv. sionismu

Mezi hlavní úkoly 4. odboru patřilo rozpracování problematiky tzv. sionismu, na což se specializovalo jeho 1. oddělení. V podstatě se jednalo o sledování židovského obyvatelstva v Československu, dohled nad činností židovských náboženských obcí a snaha omezovat kontakty židovské komunity v ČSSR s mezinárodními židovskými organizacemi. StB usilovala o to, aby aktivity židovských náboženských obcí byly důsledně omezeny na výhradně církevní otázky. Plánovitě byla budována agenturní síť v židovských, respektive „sionistických“ organizacích. Zvýšenou pozornost věnoval 4. odbor židovské mládeži, obával se jejího možného zneužívání k „prosionistické“ činnosti.

Za účelem zmapování velikosti a rozmístění židovského obyvatelstva v Československu probíhala již od 70. let akce PAVOUK, v jejímž rámci Státní bezpečnost sestavovala podrobné evidence a plošné soupisy československých Židů. Postupně se tak do sféry zájmů tajné policie dostali nejen čelní představitelé náboženských obcí a dalších židovských organizací, ale vůbec všichni občané židovského původu. Židovství a judaistické náboženství se totiž v chápání komunistických bezpečnostních orgánů jevílo jako důležitý předpoklad „nepřátelského“ světonázoru. Rapidní nárůst evidencí nastal zejména po roce 1985 v důsledku nových metodických pokynů k akci PAVOUK. StB dokonce pečlivě sledovala, jestli není příliš mnoho Židů koncentrováno na jednom pracovišti,

65 ► Tamtéž, inv. j. 327, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1984, č. l. 18.

66 ► Již v roce 1978 si X. správa FMV pochvalovala, že byla v předchozím období v rámci akce ÉTER „dokončena očista radioamatérského hnutí od závadových a nežádoucích osob“. Tamtéž, inv. j. 341, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1978 a současná operativní situace, 29. 1. 1979, č. l. 10.

zejména na vedoucích místech. Zvláště bedlivě se v tomto ohledu kontrolovaly oblasti zdravotnictví, školství, vědy a umění.⁶⁷

Prostřednictvím vlivové agentury zasahovala X. správa SNB do personálního složení vrcholných orgánů židovských obcí, zejména Rady ŽNO v ČSR. Za tím účelem se realizovala dlouhodobá akce RADA, v jejímž rámci docházelo ke kompromitaci nepohodlných osob a jejich následnému uvolňování z volených funkcí. Mnohdy pak byli na jejich místo dosazováni lidé ochotní ke spolupráci s tajnou policií.⁶⁸ StB také prostřednictvím této akce bránila pokusům o vytvoření vrcholného federálního orgánu, který by zastřešoval židovské obce z celého Československa. Zamezovalo se i všem eventuálním snahám židovských obcí o popularizaci židovského náboženství.

Za pomoci svých tajných spolupracovníků mezi představiteli židovské komunity v Československu hodlala X. správa SNB proniknout do významných mezinárodních organizací, jako byly například Světový židovský kongres, Evropský židovský kongres, Evropská rada pro pomoc židovským obcím, Mezinárodní rada Židů z Československa (ICJC), Dokumentační středisko Simona Wiesenthala, Čs. židovský podpůrný fond (CJAT) nebo podpůrná organizace American Jewish Joint Distribution Committee (JOINT). Agenti X. správy SNB pak měli v rámci dlouhodobé akce KONGRES ovlivňovat zevnitř jejich činnost.⁶⁹ Zároveň se v této akci měly získávat kompromitující materiály k činnosti mezinárodních židovských organizací a omezovat oficiální kontakty funkcionářů čs. židovských obcí na tyto organizace (zejména se to týkalo účasti čs. delegátů

67 ► Evidenci v akci PAVOUK podléhaly v zásadě dvě kategorie osob: a) osoby židovského vyznání (šlo o osoby uvedené v seznamech členů židovských obcí nebo osoby zúčastňující se náboženských akcí a obřadů), b) osoby židovského původu (osoby, které nespadaly sub a), ale u nichž aspoň jeden rodič byl židovského vyznání nebo se před rokem 1948 hlásil k židovské národnosti nebo byl členem jedné z 21 určených židovských organizací). Do kartoték se zařazovaly i děti, a to po dovršení věku 15 let. Jen v roce 1984 bylo v akci PAVOUK evidováno asi 15 000 osob a v průběhu roku 1985 bylo do pražské centrály odesláno ze 7 krajů k evidenci celkem 5 768 karet. Lze předpokládat, že koncem 80. let dosáhl počet evidovaných osob asi 20 000. Evidence se nedochovávaly, protože tvořily součást objektového svazku KRAJANÉ – sionistické hnutí v ČSSR, který byl založen 12. 2. 1971, ale spolu s celkem 37 podsvazky byl 7. 12. 1989 skartován. Veškerý dostupný archivní materiál k akci PAVOUK byl shromážděn na ÚDV v rámci spisu č. j. ÚDV-10/VvB-98.

68 ► V důsledku zásahů 4. odboru X. správy SNB byl například dr. Dezider Galský postupně během let 1985–1986 odvolán z funkcí předsedy a člena představenstva Rady ŽNO v ČSR. Následně mu nebyla ani potvrzena kooptace do reprezentace ŽNO Praha, ani s ním nebyla prodloužena pracovní smlouva pro dosud zastávanou funkci šéfredaktora Věstníku ŽNO ČSR. D. Galský však zůstal i pak trnem v oku Státní bezpečnosti vzhledem k tomu, že nadále působil jako administrátor podpůrného konta židovské organizace JOINT.

69 ► Do akce KONGRES byli zapojeni např. tajní spolupracovníci REDAKTOR, TUREK, JAN, PROCHÁZKA, CÁCHOVÁ a DAVID.

na jejich zasedáních a kongresech). StB také pátrala na našem území po příjezdech údajných „emisarů“ uvedených mezinárodních židovských organizací.⁷⁰

Působení podpůrné organizace JOINT v Československu byla věnována samostatná akce JOINT. StB se snažila mařit aktivity této organizace na našem území, jež spočívaly především v zasílání finančních sociálních podpor židovskému obyvatelstvu. Ve spolupráci s 2. odborem XII. správy SNB a 2. odbory správ StB mapovala X. správa SNB osoby židovského vyznání, které byly ze strany JOINT podporovány. Tyto osoby pak byly důkladně prověřovány. Hlavní pozornost se soustředila především na osoby, jež z pověření organizace JOINT shromažďovaly seznamy lidí z jednotlivých krajů ČSSR, kterým měly být sociální podpory zasílány. Tajná policie také bránila snahám funkcionářů JOINT o úplnou legalizaci činnosti na území ČSSR.

X. správa SNB sledovala také situaci v okruhu židovské mládeže. Operativní příslušníci měli dohlížet především na to, aby nedošlo ke „zneužití židovské mládeže k prosionistické činnosti“ a jejímu spojení na „sionistická centra v zahraničí“. Agenturně operativní kontrolu židovské mládeže organizovala tajná policie v rámci akce GENERACE. Hlavní problém spatřovala StB v kolektivu židovské mládeže při pražské židovské obci. 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB si proto ve spolupráci s 2b odborem Správy StB Praha udržovalo přehled o dění v kulturním kroužku při židovské obci, kontrolovalo snahy o studium hebrejštiny a jidiš a také předběžně registrovalo všechny potenciální zájemce o studium na rabínských školách.

V akci ARCHIV zase Státní bezpečnost hlídala přístup do židovských archivů, zejména se omezovala dostupnost židovských archiválií pro zahraniční badatele. StB soustavně komplikovala organizaci výstav čs. judaik na Západě. V akci ARCHIV X. správa SNB intenzivně spolupracovala s církevním odborem Ministerstva kultury ČSR. Státní židovské muzeum patřilo mezi důležité „objekty kontrarozvědné ochrany“ X. správy SNB.

Další významnou akcí 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB byla operace REZIDENT, která měla odhalovat izraelskou rezidenturu mezi diplomatickými pracovníky ambasád kapitalistických zemí. Tato akce byla koordinována s II. správou SNB. Hlavní pozornost se soustředila na velvyslanectví USA, Velké Británie, SRN a Francie. V akci REZIDENT se aktivně zapojovala agentura StB.

70 ► Např. jen v roce 1980 X. správa SNB odhalila a kontrolovala 36 údajných „sionistických emisarů, kteří pod různým přikrytím zjišťovali údaje o náboženském životě Židů v ČSSR a snažili se pronikat do archivů a provádět zde mikrosnímkování“. AMV, f. X. S SNB, inv. j. 343, Hodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1980, 28. 1. 1981, č. l. 12.

Pozoruhodné byly také akce SPLENDID a VŘÍDLO, jejichž smyslem byla operativní kontrola příjezdu a pobytu zahraničních hostů židovského původu v čs. lázeňských střediscích, především v Karlových Varech a Piešťanech. Zvýšená pozornost byla věnována osobám, které byly Státní bezpečnosti známy svým údajným sionistickým zaměřením. Během jejich lázeňského pobytu sledovala kontrarozvědka především kontakty s místní židovskou komunitou. K operativním záměrům se v těchto akcích používala dokonce i agentura z řad zdravotnického personálu.

Problematika tzv. ideodiverzních center

Náplní práce 2. oddělení 4. odboru byla problematika tzv. ideologické diverze. Tento podivný výraz, používaný komunistickým bezpečnostním aparátem, v sobě obsahoval působení zahraničních, převážně exilových časopisů, nakladatelství a rozhlasových stanic, jež se stavěly opozičně k ideologii i praxi socialistického Československa. Mezi tato centra byla Státní bezpečností počítána také Amnesty International, jež se často kriticky vyjadřovala k dodržování lidských práv v ČSSR. X. správa SNB kontrolovala cestovní ruch a pátrala mezi zahraničními návštěvníky ČSSR po možných „emisarech“ a spojkách „ideodiverzních center“ (zkráceně IDC), měla také odhalovat jejich styky na našem území.

Státní bezpečnost organizovala proti „ideodiverzním centrům“ celou řadu „aktivních opatření“, snažila se zejména proniknout k nim prostřednictvím své agentury (toto bylo označováno jako „podstavení“ agenta). Jednalo se často o tzv. výjezdovou agenturu, což byli tajní spolupracovníci StB, kteří mohli často legálně cestovat do kapitalistického zahraničí.⁷¹ Na tomto poli čs. kontrarozvědka úzce spolupracovala s I. správou SNB, která zde měla své vlastní zájmy.

Ve spolupráci s čs. rozvědkou řídilo 2. oddělení 4. odboru X. správy SNB především akci PREMIER, která se zaměřovala na činnost Pavla Tigrida a redakci časopisu Svědectví. V této akci se StB pokoušela odhalit cesty, jakými se dovážely Tigridovy tiskoviny do ČSSR, a kompromitovat různými dezinformacemi jak Pavla Tigrida, tak jeho spolupracovníky kolem časopisu Svědectví. Významnou úlohu hrála v akci PREMIER výjezdová agentura, jež měla tajně policii pomoci získat přehled o práci redakce, a to zejména z organizačního hlediska.

Druhým významným exilovým centrem, o jehož činnost jevila X. správa SNB eminentní zájem, bylo seskupení kolem časopisu Listy Jiřího Pelikána

71 ► Např. v roce 1985 disponovala X. správa SNB 3 tajnými spolupracovníky k časopisu Svědectví, 17 tajnými spolupracovníky k Listům, 5 agenty k Rádiu Svobodná Evropa a 3 tajnými spolupracovníky k Amnesty International. Navíc tehdy 4. odbor X. správy SNB řídil výjezdovou agenturu: 12 tajných spolupracovníků ke Svobodné Evropě, 2 agenty ke Svědectví atd. AMV, f. X S SNB, inv. j. 374, Vyhodnocení hlavních úkolů 4. odboru vyplývajících z plánu práce X. správy SNB za rok 1985, 13. 1. 1986, č. 1. 13.

v Itálii a také jeho spolupracovníci v celé západní Evropě (např. Vladimír Tosek, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller a další). Proti Pelikánově skupině vedla komunistická kontrarozvědka akci EMISAR a snažila se rovněž odhalit způsoby jejího spojení s domácí opozicí. X. správa SNB společně s rozvědnou službou shromažďovala různé kompromitující materiály na Jiřího Pelikána, kterému tak chtěla znemožnit zvolení do Evropského parlamentu. Tato snaha Státní bezpečnosti však nebyla vůbec úspěšná.

S Jiřím Pelikánem i Pavlem Tigridem spolupracoval londýnský Palach-Press, řízený Janem Kavanem. Tato agentura vydávala tiskový bulletin, dokumentaci a zpracovávala analýzy s čs. tematikou k dalšímu využití v západních sdělovacích prostředcích a exilovém tisku. Palach-Press také zajišťoval spojení do ČSSR. Státní bezpečnost dlouho pátrala po kanálech tohoto spojení a snažila se do Kavanovy organizace agenturně proniknout. Proti Janu Kavanovi řídil 4. odbor X. správy SNB akci KANÁL. Státní bezpečnosti šlo o rozkrytí celkového systému fungování distribučních kanálů, zejména pokud šlo o způsob dopravy exilové literatury a tiskovin do ČSSR a naopak informací a materiálů Charty 77 do zahraničí. X. správa SNB usilovala o odhalování zahraničních krycích adres, míst úkrytů využívaných technických prostředků, rozmnožovacích strojů, audiovizuální techniky apod.

Již v roce 1980 měla X. správa SNB kanál spojení pod kontrolou, dokumentovala dovoz různých tiskovin, pokynů a vzkazů pro představitele čs. opozice a postupně mapovala distributorskou síť. Proti kontaktům čs. občanů s exilovými kruhy a „ideodiverzními centry“ (StB tyto občany označovala jako „stykovou bázi“) byla zaměřena akce DELTA, k jejíž úspěšné realizaci, tj. k likvidaci důležitého kanálu spojení došlo v roce 1981. Na základě poznatků a dokumentace z akce DELTA zorganizovala Státní bezpečnost v čs. sdělovacích prostředcích kompromitační kampaň namířenou proti „ideodiverzním centrům“ (využita televize, rozhlas, deník Rudé právo, časopis Signál atd.).⁷²

Velkou pozornost 4. odboru X. správy SNB si svou bohatou aktivitou vysloužil čs. exil ve Švédsku. Týkalo se to především osoby Františka Janoucha (akce CESTOVATEL), který ve Švédsku organizoval Nadaci Charty 77 a zajišťoval vyplácení podpůrných dotací. Celá širší skupina exulantů jak ve Švédsku,

72 ► Výsledky akce DELTA za rok 1981 dokládá statistika – údajně se tehdy podařilo dešifrovat síť organizátorů a dalších osob, dohromady 1333 lidí. Podle tehdejších interních hodnocení akce DELTA „prokázala účinnost cílevědomého nasazení agenturně-operativních prostředků při rozpracování emigrantských a ideodiverzních center“. Poznátky o skrytých kontejnerech se zakázanou literaturou, různých způsobech úkrytů a přepravě písemností do ČSSR, získané v akci DELTA, byly využity Pohraniční stráží a posloužily k zadržení celkem 7 vozidel s ukrytým větším množstvím písemných materiálů. Na základě dokumentace StB byl natočen film s názvem EM-4 příběh... Tamtéž, inv. j. 344, Hodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1981 a bezpečnostní situace v ČSSR, 26. 1. 1982.

tak v celé Skandinávii byla vedena v akci ŠVÉDSKO.⁷³ Patřil sem např. Otto Černý, jenž vydával exilový časopis České listy.

V 2. polovině 80. let vzrostl zájem X. správy SNB o exilového historika Viléma Prečana (akce MAZUT – návazná akce na EMISARA), neboť od roku 1986 vedl Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury v SRN. Tato organizace shromažďovala dokumenty, publikace a další disidentské materiály, zajišťovala jejich publicitu v zahraničí a zároveň poskytovala domácí opozici všemožnou podporu. Dalšími významnými exilovými seskupeními, jež se dostala do centra pozornosti X. správy SNB, byla skupina kolem A. J. Liehma, který vydával časopis Lettre internationale (akce ZÁSTUPCE), a nakladatelství INDEX Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem.

Mezi tzv. ideodiverzními centry byla ovšem zcela zvláštní pozornost věnována okruhu pracovníků Rádia Svobodná Evropa/Rádia Svoboda. StB řídila proti této rozhlasové stanici speciální akci VLNY. Hledala se vhodná agentura, jež by mohla být tzv. podstavena, tedy nastrčena do prostředí Svobodné Evropy. Hledaly se také možné kompromitující materiály, jež by se daly využít ke znevážení pracovníků této rozhlasové stanice. Ve spolupráci s krajskými správami StB se snažilo 2. oddělení 4. odboru X. správy SNB odhalit čs. dopisovatele a informátory Svobodné Evropy. Pátralo se též po krycích adresách této stanice, aby se mohlo zabránit písemnému spojení. X. správa SNB navíc vyhodnocovala poslechovost Rádia Svobodná Evropa v jednotlivých krajích.

Problematika tzv. nacionalistických center

Vzhledem k úzké spolupráci se sovětskou bezpečnostní službou sledoval 4. odbor X. správy SNB také aktivity ruských a ukrajinských exilových organizací (tedy „ideodiverzních center“) na Západě. Na tuto oblast se vymezovala působnost jeho 3. oddělení. V první řadě se jednalo o Organizaci ukrajinských nacionalistů (OUN) a o ruský Národní pracovní svaz (NTS). StB rozvíjela s těmito organizacemi různé operativní hry a pomáhala agentuře V. správy KGB v pronikání do jejich struktur. Využívala k tomu i vlastní agenturu z řad ruské a ukrajinské komunity v ČSSR. V problematice OUN a NTS byly mezi X. správou SNB a V. správou KGB uzavírány dlouhodobé součinnostní plány a dohody. Na průběh jednotlivých akcí a způsob rozpracování problematiky NTS a OUN dohlížel sovětský poradce při X. správě SNB (v interních materiálech StB se skrýval pod značkou „P“).

Proti OUN a NTS zorganizovala X. správa SNB i několik rozsáhlejších operativních projektů. V akci KONGRES se systematicky snažila již od 70. let

73 ► Objektový svazek ŠVÉDSKO (reg. č. 27003) byl založen 14. 12. 1983 a zničen při hromadných skartačních 1. 12. 1989.

proniknout agenturně do centrály OUN. Postupem let se množily různé návazné akce zaměřené na konkrétní úkoly jednotlivých agentů StB (např. akce FILIP či ZEBRA). Řada návazných akcí se na druhou stranu zaměřovala na sledování údajných „emisarů“ OUN po jejich příjezdu do Československa (např. akce IBIS, CHOBOTNICE, CHAMELEON).

Nejprve byla proti NTS a jejím spojkám do ČSSR zorganizována akce PRŮCHOD, která byla zároveň zacílena i na Rádio Svoboda. V 80. letech pak probíhal dlouhodobý projekt OKO, v němž X. správa SNB rozvinula sérii zpravodajských her (akce DÁŠA, FRANKFURT, EIFEL, ROTTERDAM, DORTMUND, ARISTOTELES, OFFENBACH či PAŘÍŽ) s cílem soustřeďovat veškerou dokumentaci k činnosti organizace NTS a jejích jednotlivých centrál v západní Evropě. Získané poznatky pak StB plánovala ve spolupráci s KGB využít ke kompromitaci organizace NTS.⁷⁴

V akci PROJEKT zase mezi smíšenými rusko-českými manželstvími vyhledávala vhodnou agenturu s možností dlouhodobého vysazení a proniknutí do zahraničního centra NTS. Dalším cílem akce PROJEKT bylo pátrání po fiktivních manželstvích rusko-českých párů.

Svébytnou problematikou, zpracovávanou 3. oddělením 4. odboru X. správy SNB ve spolupráci s 2. odborem Správy StB Bratislava a 2. odborem XII. správy SNB, byl maďarský nacionalismus a maďarská menšina v Československu. Zastřešující operací v této oblasti se stala akce HUNGARIA.⁷⁵ Pozornost se zaměřovala hlavně na okruh maďarských intelektuálů s vazbami na Chartu 77, kteří kritizovali stav práv maďarské menšiny. Zejména se jednalo o RNDr. Miklose Duraye (akce KALDERA), který založil Výbor na ochranu práv maďarské menšiny. V tomto Výboru pak tajná policie budovala vlivovou agenturu, jež měla rozvracet jeho názorovou jednotu. Operativní kontrole podléhala i činnost různých zájmových organizací maďarské menšiny, kde se hledaly projevy „buržoazního nacionalismu“.

ČINNOST 5. ODBORU X. SPRÁVY SNB

Příslušníci 5. odboru se specializovali na církevní problematiku, přičemž 1. oddělení se zabývalo římskokatolickou církví a 2. oddělení sledovalo nekato-lické církve či náboženské společnosti a různé sekty působící v Českosloven-

74 ► V těchto zpravodajských hrách byli zapojeni např. tajní spolupracovníci StB MILAN, ARISTOTELES (reg. č. 36020), BORIS (reg. č. 22007), RADA, JAROSLAV, SOKOL a MARTIN (reg. č. 20623), kteří měli možnost cestovat na Západ, navštěvovat západoevropská sídla NTS a stýkat se s „emisary“ NTS. Na uvedených akcích X. správy SNB se ovšem zároveň podíleli i agenti KGB (např. VOLKOV, NOVYJ atd.). Ve spolupráci s V. správou KGB dokonce X. správa SNB prostřednictvím své agentury připravovala dezinformační články k uveřejnění v časopisu NTS Posev.

75 ► Akce HUNGARIA – maďarští nacionalisté v ČSSR, reg. č. 19112, byla zahájena 22. 1. 1980. Operativní objektový svazek byl zničen při vlně skartací 6. 12. 1989.

sku. Tajná policie si zejména kladla za cíl zabránit všemi prostředky snahám o zpolitizování církví. Svým vlivem dále StB brzdila ekumenické hnutí a snahy o spolupráci mezi církvemi doma i směrem do zahraničí. Usilovala také o postupné oslabování významu církví a náboženství pro život společnosti. Snažila se zabránit „nežádoucím vlivům“ církví na široké vrstvy obyvatelstva. StB soustavně budovala v církevním prostředí svou agenturní síť. Zvláštní pozornost byla věnována hledání kandidátů pro spolupráci mezi zájemci o studium bohosloví, mezi bohoslovci, mladými laiky a mezi příslušnicemi ženských řádů.

Problematika katolické církve

Státní bezpečnost si vynucovala styky s představiteli katolické církevní hierarchie. Připravovala různá opatření k diskreditaci předních církevních činitelů v čele s kardinálem Františkem Tomáškem a usilovala o omezení jejich vlivu na duchovní a věřící. Cílem StB bylo také neustále vyvolávat rozpory v rámci církevní hierarchie, k čemuž využívala své vlivové agentury mezi ordináři. X. správa SNB dohlížela na biskupské úřady, apoštolské administratury a konference ordinářů. Díky své agentuře tak tajná policie získávala důležité informace o činnosti církve a řízení jednotlivých diecézí. Mnoho připravovaných církevních opatření byla StB schopna průběžně paralyzovat. Trvalá operativní pozornost se ze strany 5. odboru X. správy SNB věnovala také tradičním poutním místům: Velehrad, Levoča, Hostýn, Svatá Hora u Příbrami atd. – údajně „k zajištění klidu a veřejného pořádku“.

S velkou podezřavostí sledovala kontrarozvědka kontakty čs. katolické církve s Vatikánem a církevním exilem. Vzhledem k výrazné osobnosti papeže Jana Pavla II. a jeho velkému vlivu na věřící občany si jako jeden ze svých hlavních úkolů v církevní problematice X. správa SNB stanovila „*provádět opatření k omezování popularity papeže mezi věřícími (jeho výjimečnost, genialita, postavení nadčlověka apod.), k čemuž využít té části církevní hierarchie, která má proti papeži jakékoliv výhrady*“.⁷⁶ Prováděla se různá dezinformační opatření vůči papeži a Vatikánu, zároveň se vytvářely podmínky pro diskreditaci a izolaci čs. církevního exilu ve vatikánských kruzích.

Všechny tyto kroky se koordinovaly s postupem zahraniční rozvědky, tedy I. správy SNB. Agenturně operativní opatření směřovala zejména proti Státnímu sekretariátu, Kongregaci pro biskupy, Východní kongregaci a Radě pro ve-

76 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 323, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1980, 10. 12. 1979, č. 1. 5. Koordinovaným postupem bezpečnostních orgánů se např. podařilo zabránit hromadným zájezdům věřících a duchovních z ČSSR do Polska v květnu 1979, kdy tam pobýval na návštěvě papež Jan Pavel II. X. správa SNB s nelibostí pozorovala rostoucí aktivity tajné církve v Československu, jíž dodala papežova cesta do Polska novou energii a povzbuzení. Tamtéž, inv. j. 342, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1979, 29. 1. 1980, č. 1. 9.

řejné záležitosti církve ve Vatikánu, jakož i proti hlavním církevním centrům v SRN, Rakousku, Švýcarsku atd. Státní bezpečnost se rovněž zabývala kontakty mezi duchovními a věřícími z ČSSR a Polska. 5. odbor také pátral po kanálech, kterými se do Československa přepravovaly náboženské tiskoviny. StB na tom intenzivně spolupracovala s bezpečnostními složkami z Polska, Maďarska a NDR.

X. správa SNB se navíc pokoušela agenturně proniknout do křesťanských seskupení v rámci Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a hodlala postupně rozložit a paralyzovat jejich činnost. Snažila se také zabránit využívání rozmnožovací techniky v církevních objektech. Postup proti církevním představitelům v disentu se koordinoval na společných poradách vedení 5. a 1. odboru X. správy SNB.

Významná část 1. oddělení 5. odboru se specializovala na boj proti tzv. nelegální církvi. Jednalo se o tajné biskupy a kněze, vedoucí osoby laického hnutí a nepovolené církevní řády.⁷⁷ StB se vytrvale pokoušela pronikat do organizační struktury tajné církve, odhalovat hlavní seskupení, organizátory a přípravu tajných církevních akcí. Ve snaze zcela zamezit další činnosti „nelegální“ církve v ČSSR zorganizovala StB na přelomu 70. a 80. let celostátní projekt ÚTLUM, který zastřešoval akce namířené proti konkrétním představitelům tajné církve. X. správa SNB budovala v prostředí tajné církve svou vlivovou agenturu. Tajná policie zároveň řídila celostátní akci CYRIL, jejímž cílem bylo zabránit ustanovení tzv. paralelního vedení římskokatolické církve.

Ve spolupráci s I. správou SNB pátrala X. správa SNB po kontaktech tajné církve s Vatikánem a po způsobech její podpory ze strany Vatikánu. Připravovala se opatření k přerušení tohoto spojení, případně k jeho vzetí pod kontrolu. 5. odbor postupně sestavoval komplexní evidenci osob zapojených do nelegální činnosti církve. Za přispění svých konfidentů se Státní bezpečnost snažila vyvolat rozpory mezi legální a tajnou církví.

Aktivní podporu naopak 5. odbor X. správy SNB věnoval tzv. mírovým církevním organizacím. Šlo zejména o Křesťanskou mírovou konferenci (KMK), Berlínskou konferenci a Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris*, které StB „ochraňovala před reakčními představiteli“. Zájmy Státní bezpečnosti a ty správné, „pozitivní“ názory prosazovala v těchto církevních organizacích vlivová agentura. V případě Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris* organizovala kontrarozvědka různá protiopatření proti snahám Vatikánu a ně-

77 ► Mezi významné osobnosti tzv. nelegální církve, na něž se zaměřila operativní pozornost 5. odboru X. správy SNB, patřili např.: Josef Zvěřina (akce FAKULTA, reg. č. 15586) a Otto Mádr (akce TEOLOG, reg. č. 19171). X. správa SNB řídila celostátní akce namířené proti činnosti státem nepovolených mužských řádů – akce KONCERT proti příslušníkům kongregace salesiánů, akce STÍN proti řádu jezuitů a akce VÍR proti františkánům.

kterých vedoucích představitelů domácí církve toto sdružení rozpustit. Státní bezpečnost využívala KMK a Pacem in terris ke kritice vatikánské politiky.

StB si připravovala vhodné kandidáty na funkce obsazované ve vedení KMK z ČSSR. Úloha 5. odboru X. správy SNB však spočívala také „*ve vytváření podmínek, aby do funkcí ve štábu KMK v Praze a do regionálních výborů KMK v zahraničí byli jmenováni prověřeni agenti spřátelených kontrarozvědek a pokrovní duchovní z KS [kapitalistických států] a rozvojových zemí, kteří bez předpokladů budou v praxi aplikovat mírovou politiku socialistických států*“.⁷⁸ V případě Berlínské konference spolupracovala X. správa SNB při výběru vhodných osob do funkcí v jejím prezidiu a mezinárodním výboru s východoněmeckou policií.

Problematika nekatolických církví a náboženských sekt

Svůj operativní zájem zaměřil 5. odbor i na nekatolické církve, v první řadě na Českobratrskou církev evangelickou (ČCE). Organizovala se opatření k omezování činnosti Nové orientace,⁷⁹ StB se zejména snažila vyvolávat rozpory mezi Novou orientací a Synodní radou ČCE. StB sledovala také vliv Nové orientace na bohoslovce Komenského evangelické bohoslovecké fakulty.⁸⁰ Podrobnému dohledu neunikla ani Československá církev husitská, Adventisté sedmého dne, Bratrská jednota baptistů a další legálně působící církve v ČSSR. Ve všech nekatolických církvích ovlivňovala StB přípravu, průběh a volbu kandidátů do vedoucích funkcí, čímž zajišťovala významné pozice pro svou vlivovou agenturu. Tajná policie také ve spolupráci se státní správou přijímala opatření k zabránění přijetí nežádoucích osob ke studiu na Husově bohoslovecké fakultě.

Zvýšenou pozornost věnovala X. správa SNB projevům religiozity mezi mládeží. Registrovala činnost církevních hudebních a recitačních skupin mládeže, vystupujících v rámci bohoslužeb. V roce 1983 si StB stanovila úkol „*zabezpečovat kontrarozvědnou ochranu evangelické mládeže a studentů bohosloví před pronikáním do ČSSR vlivu evangelických církví NDR a NSR, u kterých se projevuje narůstající vlna pacifismu*“.⁸¹

Sledování náboženských sekt se týkalo zejména působení Svědků Jehovových (např. akce CENTRUM I a II, RYBA, STROM, KÓD), sekty Principiální lidé, dále Rozhodných křesťanů letničních a hnutí Hare Krišna (akce GÖTEBORG).

78 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 330, Rozpracování hlavních úkolů ročního plánu X. správy SNB v problematikách 5. odboru na rok 1987, 30. 1. 1987, č. l. 11.

79 ► Nová orientace představovala volné sdružení evangelických farářů a laiků, založené v roce 1962. V Nové orientaci se posléze angažovala řada významných evangelických duchovních.

80 ► Detailní informace k zájmu StB o činnost Českobratrské církve evangelické podává Dinuš, Peter: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB. Sešity ÚDV č. 11. ÚDV, Praha 2004.

81 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 326, Plán činnosti X. správy SNB na rok 1983, 17. 11. 1982, č. l. 9.

Jednoznačným cílem zásahů 5. odboru X. správy SNB proti sektám bylo zcela utlumit jejich aktivitu. Tajní policisté se snažili zmapovat organizační strukturu sekt, jejich schůzkové byty, prostředky spojení a způsob distribuce náboženské literatury. Šlo tu o to, zabránit srazům příslušníků sekt. Agenti Státní bezpečnosti byli také úkolováni, aby odhalili spojení sekt s jejich zahraničními centry.

ZRUŠENÍ X. SPRÁVY SNB

Organizace X. správy SNB se nakonec nedožila ani pádu komunistického režimu. V roce 1988 došlo k rozsáhlé organizační reformě Státní bezpečnosti, při které byly znovu spojeny oba útvary určené pro boj proti „vnějšímu“ i „vnitřnímu nepříteli“ s útvarem na ochranu ekonomiky. Tuto změnu připravoval resort FMV již od počátku roku 1988 v souvislosti s realizací usnesení 7. a 9. pléna ÚV KSČ a usnesení vlády č. 130 o zásadách a postupu snížení počtu pracovníků ústředních orgánů z 5. května 1988, upraveného ještě 26. května 1988.

Dne 19. července 1988 předložil federální ministr vnitra Vratislav Vajnar Předsednictvu ÚV KSČ ke schválení návrh na změnu řídicích a organizačních struktur FMV a jejich kádrového zabezpečení. Souhlasné stanovisko přiložilo k tomuto návrhu oddělení státní administrativy ÚV KSČ. V uvažované organizační reformě byl spatřován základní předpoklad kvalitativních změn v řídicí i výkonné činnosti bezpečnostních složek. Stávající podoba struktury Státní bezpečnosti byla považována za překážku ve zlepšování dosavadního stavu. Po roce 1974 prý došlo k přílišné specializaci a vzájemnému oddělení kontrarozvědných pracovišť, což mělo údajně negativní dopad na řízení a výslednost práce.

Na základě návrhu přijatého KSČ vydal 22. července 1988 ministr vnitra Vratislav Vajnar rozkaz č. 12 Zřízení útvarů FMV a útvarů podřízených FMV. Tímto rozkazem byl snížen počet operativních odborů. Z dosavadní II. správy SNB, X. správy SNB a XI. správy SNB tak vznikla k 1. srpnu 1988 opět jednotná Hlavní správa kontrarozvědky SNB (s krycím názvem II. správa SNB), která spadala do působnosti I. náměstka federálního ministra vnitra.⁸² Náčelníkem správy byl jmenován plk. PhDr. Karel Vykypěl.

Jednotlivé operativní odbory byly sloučeny do společné organizace téměř okamžitě, ovšem „*organizační a vnitřní odbory existovaly ještě po nějakou dobu v trojím vydání, což se v jejich písemnostech projevuje tím, že na samém konci*

82 ► AMV, RMV ČSSR č. 12 z 22. 7. 1988 – Zřízení útvarů FMV a útvarů podřízených FMV. Výtah z tohoto rozkazu podává Žáček, Pavel: Přísně tajné..., s. 250–255. Srov. dále tentýž: Hlavní správa kontrarozvědky v dokumentech (1988–1989). In: tentýž (ed.): Securitas imperii 2. ÚDV, Praha 1995, s. 158–270; tentýž (ed.): Nástroj triedneho štátu..., dok. č. 64, s. 194–199.

čísla jednacího užívaly ještě pro rozlišení původní spisovou značku své mateřské správy...“⁸³ Operativní pracovníci tehdy plynule přešli ze zrušené X. správy SNB do nově ustavené Hlavní správy kontrarozvědky, ovšem formálně byli do tohoto útvaru převedeni až k 1. září 1988.

Tímto způsobem vznikly 9. až 12. odbor II. správy SNB, konkrétně z 1. odboru X. správy SNB vznikl 10. odbor, 2. a 3. odbor X. správy SNB se sloučily do 11. odboru, 4. odbor X. správy SNB se přejmenoval na 12. odbor a z 5. odboru X. správy SNB přešli jeho příslušníci do 9. odboru II. správy SNB.⁸⁴ Dne 15. března 1989 byl také rozkazem náčelníka II. správy SNB č. 18/1989 nakonec vydán nový organizační řád Hlavní správy kontrarozvědky SNB, který definitivně ukončil platnost původního organizačního předpisu X. správy SNB.⁸⁵

Nová struktura ovšem neměla dlouhého trvání, neboť v důsledku převratných změn v posledních týdnech roku 1989 došlo k likvidaci Státní bezpečnosti. Rozkazem ministra vnitra Richarda Sachera č. 16 z 31. ledna 1990 byla Hlavní správa kontrarozvědky SNB spolu s ostatními správami a odbory StB s účinností k 15. únoru 1990 zrušena. Tři měsíce po brutálním zásahu na Národní třídě se tak formálně ukončila historie komunistického represivního aparátu.

PŘÍLOHA I

Velitelský aparát X. správy FMV/SNB

Náčelníci X. správy FMV/SNB:

plk. RSDr. Vladimír Stárek (nar. 1924):

- ve funkci od 1. 6. 1974 do 31. 5. 1982
- od 20. 4. 1976 hodnost generálmajora

plk. Zdeněk Wiederlechner (nar. 1930):

- ve funkci od 1. 6. 1982 do 31. 7. 1988

Zástupci náčelníka X. správy FMV/SNB:

plk. JUDr. Jaroslav Saksl (nar. 1924):

83 ► Frolík, Jan: *Nástin...*, s. 506.

84 ► Přehlednou charakteristiku působnosti jednotlivých nově vytvořených odborů II. správy SNB zpracoval Benda, Patrik: c. d., s. XLII–XLIV. Ke dni 1. 11. 1988 přešla problematika sionismu (a 3 operativní pracovníci) k dalšímu rozpracování na 9. odbor II. správy SNB, ač původně spadala do působnosti 4. odboru X. správy SNB.

85 ► Přepis tohoto organizačního řádu i s organizačním schématem II. správy SNB publikoval Žáček, Pavel: *Hlavní správa kontrarozvědky...*, s. 192–208.

– ve funkci od 1. 7. 1974 do 31. 7. 1974 a od 1. 10. 1974 do 30. 9. 1977
(následně ustanoven do funkce náčelníka VI. správy FMV)

pplk. Karel Vrba (nar. 1926):

– pověřen výkonem funkce od 1. 3. do 31. 3. 1975
– ustanoven ve funkci od 1. 4. 1975 do 14. 2. 1979
(následně pověřen výkonem funkce náčelníka II. správy FMV)
– od 1. 1. 1976 mimořádně hodnost plukovníka

plk. Viktor Hladný (nar. 1922):

– zařazen do činné zálohy a ustanoven do funkce zástupce náčelníka od
30. 6. 1976 do 31. 12. 1981

pplk. Jiří Dvořák (nar. 1926):

– dočasně pověřen výkonem funkce od 1. 10. do 30. 11. 1977
– ustanoven ve funkci zástupce náčelníka od 1. 12. 1977 do 31. 3. 1979
– ustanoven ve funkci I. zástupce náčelníka od 1. 4. 1979 do 31. 3. 1986
– od 1. 5. 1980 mimořádně hodnost plukovníka

pplk. JUDr. Oldřich Mézl (nar. 1927):

– dočasně pověřen výkonem funkce od 15. 3. do 31. 3. 1979
– ustanoven ve funkci od 1. 4. 1979 do 28. 2. 1981
(následně jmenován I. zástupcem náčelníka Správy SNB hl. m. Prahy a Středo-
českého kraje a náčelníka Správy StB Praha)
– od 1. 11. 1980 hodnost plukovníka

pplk. JUDr. Josef Sámek (nar. 1936):

– ustanoven ve funkci zástupce náčelníka od 1. 3. 1983 do 31. 7. 1988 (následně
dočasně pověřen funkcí zástupce náčelníka II. správy SNB)
– od 1. 11. 1986 hodnost plukovníka

pplk. JUDr. Antonín Král (nar. 1941):

– ustanoven ve funkci od 1. 6. 1983 do 31. 8. 1985, dočasně zproštěn výkonu
služby od 4. 4. do 31. 5. 1985

pplk. PhDr. Karel Vykypěl (nar. 1943):

– dočasně pověřen výkonem funkce od 1. 4. do 31. 8. 1986
– ustanoven do funkce zástupce náčelníka od 1. 9. 1986 do 31. 10. 1987
– ustanoven do funkce I. zástupce náčelníka od 1. 11. 1987 do 31. 7. 1988
(následně se stal náčelníkem II. správy SNB)

PŘÍLOHA II

Přehled tzv. preventivních a profylaktických opatření provedených po linii X. správy FMV/SNB

| Útvar | Počet osob v jednotlivých letech ⁸⁶ | | | | | | | | | |
|-----------------------|--|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| | 1978 | 1979 | 1980 | 1981 | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 |
| X. správa FMV/SNB | 510 | 585 | 666 | 516 | 443 | 450 | 482 | ? | 572 | 728 |
| XII. správa FMV/SNB | 86 | 34 | 28 | 37 | 38 | 26 | 9 | ? | 26 | 37 |
| S StB Praha | 186 | 177 | 265 | 222 | 253 | 153 | 215 | ? | 204 | 260 |
| S StB Č. Budějovice | 175 | 261 | 152 | 164 | 197 | 150 | 115 | ? | 51 | 112 |
| S StB Plzeň | 193 | 119 | 77 | 74 | 72 | 69 | 91 | ? | 93 | 58 |
| S StB Ústí n. L. | 126 | 89 | 171 | 195 | 97 | 168 | 159 | ? | 162 | 276 |
| S StB Hr. Králové | 209 | 632 | 112 | 428 | 202 | 262 | 781 | ? | 388 | 372 |
| S StB Brno | 515 | 620 | 721 | 637 | 858 | 854 | 828 | ? | 609 | 508 |
| S StB Ostrava | 76 | 71 | 53 | 80 | 135 | 98 | 120 | ? | 149 | 185 |
| S StB Bratislava | 360 | 252 | 272 | 344 | 179 | 236 | 265 | ? | 278 | 635 |
| S StB Banská Bystrica | 171 | 372 | 19 | 40 | 54 | 146 | 108 | ? | 88 | 120 |
| S StB Košice | 64 | 33 | 50 | 43 | 54 | 85 | 96 | ? | 142 | 166 |
| Celkem | 2671 | 3245 | 2586 | 2780 | 2582 | 2697 | 3269 | ? | 2762 | 3457 |

PŘÍLOHA III

Přehled kandidátů tajné spolupráce po linii X. správy FMV/SNB

| Útvar | Počet kandidátů tajné spolupráce v jednotlivých letech k 31. 12. ⁸⁷ | | | | | | | | | |
|-----------------------|--|------|------|------|------|------|------|------|------|--|
| | 1980 | 1981 | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 | |
| X. správa FMV/SNB | 240 | 215 | 241 | 208 | 231 | 194 | 200 | 175 | 209 | |
| XII. správa FMV/SNB | ? | ? | 26 | 27 | 46 | 35 | 23 | 31 | 41 | |
| S StB Praha | ? | ? | 105 | 127 | 184 | 163 | 187 | 144 | 157 | |
| S StB Č. Budějovice | ? | ? | 55 | 62 | 62 | 51 | 50 | 31 | 48 | |
| S StB Plzeň | ? | ? | 66 | 56 | 69 | 67 | 41 | 44 | 59 | |
| S StB Ústí n. L. | ? | ? | 50 | 68 | 58 | 71 | 92 | 74 | 88 | |
| S StB Hr. Králové | ? | ? | 45 | 69 | 69 | 67 | 54 | 53 | 61 | |
| S StB Brno | ? | ? | 85 | 95 | 120 | 104 | 130 | 145 | 157 | |
| S StB Ostrava | ? | ? | 32 | 46 | 62 | 103 | 108 | 98 | 116 | |
| S StB Bratislava | ? | ? | 152 | 164 | 173 | 167 | 149 | 153 | 160 | |
| S StB Banská Bystrica | ? | ? | 84 | 74 | 80 | 73 | 102 | 100 | 103 | |
| S StB Košice | ? | ? | 81 | 84 | 92 | 77 | 95 | 86 | 76 | |
| Celkem | ? | ? | 1022 | 1080 | 1246 | 1172 | 1231 | 1134 | 1275 | |

86 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 341–348, 351, 353, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za léta 1978–1987.

87 ► AMV, f. A 31/2 (Statisticko-evidenční odbor), inv. j. 166–176, Statistické přehledy osob evidovaných, kontrarozvědného rozpracování, TS a schůzových bytů za roky 1980–1988. Údaj z r. 1988 se vztahuje k 30. 6. 1988.

PŘÍLOHA IV

Přehled tajných spolupracovníků využívaných po linii X. správy FMV/SNB

| Útvar | <i>Počet tajných spolupracovníků v jednotlivých letech k 31. 12.⁸⁸</i> | | | | | | | |
|-----------------------|---|------|------|------|------|------|------|------|
| | 1974 | 1975 | 1976 | 1977 | 1978 | 1979 | 1980 | 1981 |
| X. správa FMV/SNB | 273 | 365 | 434 | 460 | 503 | 595 | 617 | 609 |
| XII. správa FMV/SNB | 49 | 100 | 115 | 135 | 143 | 160 | 170 | 198 |
| S StB Praha | 301 | 361 | 335 | 332 | 355 | 384 | 416 | 431 |
| S StB Č. Budějovice | 112 | 152 | 179 | 201 | 213 | 237 | 246 | 245 |
| S StB Plzeň | 306 | 322 | 343 | 359 | 358 | 383 | 381 | 360 |
| S StB Ústí n. L. | 206 | 240 | 273 | 292 | 302 | 322 | 339 | 359 |
| S StB Hr. Králové | 231 | 258 | 276 | 255 | 253 | 275 | 273 | 288 |
| S StB Brno | 370 | 412 | 462 | 475 | 475 | 497 | 492 | 489 |
| S StB Ostrava | 260 | 296 | 312 | 332 | 314 | 326 | 335 | 345 |
| S StB Bratislava | 283 | 310 | 318 | 304 | 322 | 363 | 385 | 387 |
| S StB Banská Bystrica | 150 | 170 | 185 | 174 | 173 | 219 | 228 | 253 |
| S StB Košice | 284 | 310 | 325 | 312 | 316 | 334 | 335 | 341 |
| Celkem | 2825 | 3296 | 3557 | 3631 | 3727 | 4095 | 4217 | 4305 |

| Útvar | <i>Počet tajných spolupracovníků v jednotlivých letech k 31. 12.⁸⁸</i> | | | | | | | |
|-----------------------|---|------|------|------|------|------|------|--|
| | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 | |
| X. správa FMV/SNB | 670 | 704 | 717 | 684 | 660 | 657 | 657 | |
| XII. správa FMV/SNB | 209 | 207 | 213 | 177 | 166 | 152 | 158 | |
| S StB Praha | 439 | 473 | 487 | 469 | 498 | 483 | 471 | |
| S StB Č. Budějovice | 251 | 248 | 250 | 230 | 223 | 225 | 226 | |
| S StB Plzeň | 369 | 365 | 374 | 384 | 387 | 382 | 380 | |
| S StB Ústí n. L. | 386 | 400 | 374 | 320 | 309 | 300 | 289 | |
| S StB Hr. Králové | 302 | 325 | 336 | 324 | 317 | 311 | 312 | |
| S StB Brno | 486 | 491 | 506 | 427 | 428 | 412 | 403 | |
| S StB Ostrava | 343 | 352 | 358 | 323 | 345 | 378 | 371 | |
| S StB Bratislava | 425 | 452 | 448 | 407 | 417 | 431 | 443 | |
| S StB Banská Bystrica | 283 | 298 | 313 | 295 | 251 | 244 | 254 | |
| S StB Košice | 347 | 334 | 369 | 363 | 393 | 408 | 408 | |
| Celkem | 4510 | 4649 | 4745 | 4403 | 4394 | 4383 | 4372 | |

88 ► Tamtéž, inv. j. 157–176, Statistické přehledy osob evidovaných, kontrarozvědného rozpracování, TS a schůzových bytů za roky 1974–1988. Údaj z r. 1988 se vztahuje k 30. 6. 1988. Po původně stále rostoucím počtu tajných spolupracovníků v prvních deseti letech existence X. správy FMV/SNB došlo v 2. polovině 80. let k systematickému přehodnocení agenturní sítě a snížení počtu agentů. Vyplývalo to ze závěrů celostátní porady k práci s agenturou z 31. 10. 1984 a z jednání štábu náčelníka X. správy SNB z 30. 1. 1985. Šlo tehdy o snahu zlepšit práci s agenty a zajistit důsledné dodržování směrnice A-oper-I-3.

PŘÍLOHA V

Přehled stavu tajných spolupracovníků podle problematik na X. správě SNB k 31. 12. 1985⁸⁹

| Problematika | Odbor | Stav |
|---|-------|------|
| Pravicoví oportunisté, bývalí příslušníci MV a ČSLA | 1 | 59 |
| Buržoazní a jiné nepřátelské ideologie | | 18 |
| Organizátoři nepřátelských seskupení (Charta 77 a VONS) | | 22 |
| Ochrana významných politických a společenských organizací | | 21 |
| Ochrana vymezených mezinárodních organizací | | 3 |
| Protistátní tiskoviny – letáky | | 1 |
| Buržoazní pacifismus | | 1 |
| Kultura a umění | | 2 |
| Věda a zdravotnictví | 59 | |
| Hromadné sdělovací prostředky, MON | 53 | |
| Školství a zahraniční studenti | 3 | 56 |
| Organizovaná mládež | | 11 |
| Volná mládež | | 28 |
| Sport, Svazarm | | 41 |
| Sionismus, zahraniční centra | 4 | 37 |
| Ideodiverzní centrály | | 41 |
| Organizace ukrajinských nacionalistů a Narodno-trudovoj sojuz | | 18 |
| Buržoazní pacifismus | | 1 |
| Římsko-katolická církev, zahraniční centra | 5 | 54 |
| Nekatolické církve v ČSSR | | 36 |
| Náboženské sekty | | 14 |
| Světové církevní centrály | | 2 |
| Ochrana církevních mírových organizací | | 6 |
| Čs. studenti, stážísté v socialistických zemích | AIPKO | 28 |
| X. správa SNB celkem | | 684 |

89 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 348, Zhodnocení bezpečnostní situace a výslednosti na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi po linii X. správy SNB za rok 1985.

PŘÍLOHA VI**Přehled důvěrníků využívaných po linii X. správy FMV/SNB**

| Útvar | <i>Počet důvěrníků v jednotlivých letech k 31. 12.⁹⁰</i> | | | | | | | | | |
|-----------------------|---|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| | 1974 | 1980 | 1981 | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 |
| X. správa FMV/SNB | 213 | 346 | 366 | 385 | 389 | 401 | 430 | 383 | 393 | 389 |
| XII. správa FMV/SNB | 49 | ? | ? | 227 | 222 | 220 | 159 | 168 | 165 | 166 |
| S StB Praha | 241 | ? | ? | 312 | 318 | 345 | 395 | 451 | 477 | 506 |
| S StB Č. Budějovice | 99 | ? | ? | 83 | 81 | 90 | 106 | 106 | 149 | 152 |
| S StB Plzeň | 337 | ? | ? | 172 | 171 | 166 | 171 | 170 | 162 | 181 |
| S StB Ústí n. L. | 250 | ? | ? | 348 | 343 | 270 | 252 | 246 | 238 | 255 |
| S StB Hradec Králové | 206 | ? | ? | 195 | 192 | 211 | 209 | 199 | 203 | 203 |
| S StB Brno | 637 | ? | ? | 540 | 519 | 527 | 504 | 489 | 503 | 455 |
| S StB Ostrava | 189 | ? | ? | 160 | 166 | 171 | 198 | 183 | 198 | 295 |
| S StB Bratislava | 462 | ? | ? | 478 | 471 | 500 | 503 | 523 | 544 | 544 |
| S StB Banská Bystrica | 238 | ? | ? | 371 | 405 | 443 | 457 | 429 | 405 | 384 |
| S StB Košice | 256 | ? | ? | 337 | 325 | 360 | 325 | 359 | 351 | 342 |
| Celkem | 3177 | ? | ? | 3608 | 3602 | 3704 | 3709 | 3706 | 3788 | 3872 |

PŘÍLOHA VII**Přehled konspiračních bytů využívaných po linii X. správy FMV/SNB**

| Útvar | <i>Počet konspiračních bytů v jednotlivých letech k 31. 12.⁹¹</i> | | | | | | | | |
|-----------------------|--|------|------|------|------|------|------|------|--|
| | 1974 | 1975 | 1976 | 1977 | 1978 | 1979 | 1980 | 1981 | |
| X. správa FMV/SNB | 22 | 24 | 27 | 28 | 33 | 36 | 33 | 29 | |
| XII. správa FMV/SNB | 4 | 4 | 6 | 7 | 8 | 8 | 9 | 9 | |
| S StB Praha | 16 | 19 | 17 | 17 | 22 | 24 | 25 | 25 | |
| S StB Č. Budějovice | 15 | 15 | 15 | 16 | 16 | 18 | 14 | 14 | |
| S StB Plzeň | 30 | 34 | 37 | 35 | 33 | 33 | 37 | 35 | |
| S StB Ústí n. L. | 5 | 4 | 4 | 4 | 5 | 5 | 6 | 6 | |
| S StB Hr. Králové | 8 | 9 | 10 | 9 | 10 | 11 | 10 | 11 | |
| S StB Brno | 23 | 25 | 25 | 24 | 27 | 29 | 29 | 26 | |
| S StB Ostrava | 24 | 23 | 25 | 28 | 31 | 32 | 31 | 31 | |
| S StB Bratislava | 21 | 19 | 20 | 19 | 20 | 21 | 23 | 25 | |
| S StB Banská Bystrica | 3 | 3 | 4 | 4 | 5 | 3 | 2 | 2 | |
| S StB Košice | 7 | 6 | 13 | 11 | 13 | 14 | 14 | 14 | |
| Celkem | 178 | 185 | 203 | 202 | 223 | 234 | 233 | 227 | |

90 ► AMV, f. A 31/2, inv. j. 157–176, Statistické přehledy osob evidovaných, kontrarozvědného rozpracování, TS a schůzových bytů za roky 1974–1988. Údaj z r. 1988 se vztahuje k 30. 6. 1988.

91 ► Tamtéž. Údaje z let 1977 a 1988 se vztahují k 30. 6.

| Útvar | Počet konspiračních bytů v jednotlivých letech k 31. 12. ⁹¹ | | | | | | |
|-----------------------|--|------|------|------|------|------|------|
| | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 |
| X. správa FMV/SNB | 32 | 30 | 31 | 35 | 35 | 38 | 37 |
| XII. správa FMV/SNB | 10 | ? | 10 | 11 | 13 | 12 | 13 |
| S StB Praha | 23 | ? | 23 | 23 | 22 | 22 | 22 |
| S StB Č. Budějovice | 16 | ? | 18 | 18 | 16 | 18 | 15 |
| S StB Plzeň | 34 | ? | 33 | 33 | 29 | 25 | 23 |
| S StB Ústí n. L. | 7 | ? | 8 | 9 | 9 | 9 | 9 |
| S StB Hr. Králové | 9 | ? | 8 | 8 | 9 | 7 | 7 |
| S StB Brno | 29 | ? | 26 | 24 | 27 | 28 | 29 |
| S StB Ostrava | 32 | ? | 34 | 34 | 36 | 35 | 34 |
| S StB Bratislava | 26 | ? | 28 | 26 | 23 | 22 | 22 |
| S StB Banská Bystrica | 4 | ? | 7 | 7 | 6 | 5 | 5 |
| S StB Košice | 14 | ? | 15 | 14 | 14 | 12 | 12 |
| Celkem | 236 | ? | 241 | 242 | 239 | 233 | 228 |

PŘÍLOHA VIII

Přehled propůjčených bytů využívaných po linii X. správy FMV/SNB

| Útvar | Počet propůjčených bytů v jednotlivých letech k 31. 12. ⁹² | | | | | | | |
|-----------------------|---|------|------|------|------|------|------|------|
| | 1974 | 1975 | 1976 | 1977 | 1978 | 1979 | 1980 | 1981 |
| X. správa FMV/SNB | 9 | 7 | 13 | 13 | 13 | 22 | 33 | 43 |
| XII. správa FMV/SNB | 3 | 5 | 5 | 5 | 10 | 10 | 8 | 10 |
| S StB Praha | 23 | 27 | 23 | 23 | 26 | 24 | 22 | 23 |
| S StB Č. Budějovice | 9 | 8 | 10 | 13 | 18 | 22 | 22 | 20 |
| S StB Plzeň | 17 | 17 | 22 | 19 | 19 | 18 | 17 | 18 |
| S StB Ústí n. L. | 48 | 49 | 60 | 64 | 65 | 66 | 70 | 71 |
| S StB Hr. Králové | 21 | 27 | 29 | 28 | 22 | 24 | 20 | 25 |
| S StB Brno | 43 | 39 | 38 | 37 | 35 | 38 | 38 | 28 |
| S StB Ostrava | 15 | 16 | 15 | 17 | 17 | 19 | 15 | 13 |
| S StB Bratislava | 13 | 15 | 11 | 14 | 18 | 17 | 18 | 13 |
| S StB Banská Bystrica | 5 | 13 | 11 | 11 | 13 | 18 | 18 | 21 |
| S StB Košice | 35 | 36 | 34 | 33 | 32 | 32 | 25 | 24 |
| Celkem | 241 | 259 | 271 | 277 | 288 | 310 | 306 | 309 |

91 ► Tamtéž. Údaje z let 1977 a 1988 se vztahují k 30. 6.

92 ► Tamtéž. Údaje z let 1977 a 1988 se vztahují k 30. 6.

| Útvar | Počet propůjčených bytů v jednotlivých letech k 31. 12. ⁹² | | | | | | |
|-----------------------|---|------|------|------|------|------|------|
| | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 |
| X. správa FMV/SNB | 53 | 48 | 50 | 52 | 54 | 53 | 51 |
| XII. správa FMV/SNB | 10 | ? | 8 | 7 | 1 | 0 | 0 |
| S StB Praha | 24 | ? | 27 | 32 | 29 | 28 | 29 |
| S StB Č. Budějovice | 21 | ? | 19 | 21 | 23 | 17 | 19 |
| S StB Plzeň | 18 | ? | 15 | 17 | 13 | 12 | 9 |
| S StB Ústí n. L. | 68 | ? | 61 | 61 | 57 | 51 | 48 |
| S StB Hr. Králové | 27 | ? | 21 | 21 | 21 | 21 | 19 |
| S StB Brno | 28 | ? | 25 | 32 | 37 | 40 | 40 |
| S StB Ostrava | 7 | ? | 6 | 6 | 6 | 6 | 6 |
| S StB Bratislava | 16 | ? | 19 | 18 | 17 | 19 | 17 |
| S StB Banská Bystrica | 27 | ? | 27 | 23 | 20 | 22 | 17 |
| S StB Košice | 21 | ? | 15 | 14 | 11 | 11 | 10 |
| Celkem | 320 | ? | 293 | 304 | 289 | 280 | 265 |

PŘÍLOHA IX

Přehled operativních svazků vedených po linii X. správy FMV/SNB

| Datum | Počet operativních svazků ⁹³ | | | |
|--------------|---|-----------------|----------------|------------------|
| | Po linii X. správy FMV/SNB celostátně | | | |
| | Osobní svazky | Signální svazky | Pátrací Svazky | Objektové svazky |
| 31. 12. 1974 | 183 | 438 | 99 | 737 |
| 31. 12. 1975 | 233 | 558 | 85 | 786 |
| 31. 12. 1976 | 194 | 493 | 105 | 799 |
| 31. 12. 1977 | 218 | 592 | 100 | 800 |
| 31. 12. 1978 | 228 | 657 | 96 | 807 |
| 31. 12. 1979 | 281 | 890 | 106 | 870 |
| 31. 12. 1980 | 313 | 952 | 92 | 895 |
| 31. 12. 1981 | 352 | 1015 | 101 | 942 |
| 31. 12. 1982 | 346 | 1046 | 111 | 972 |
| 31. 12. 1983 | 354 | 1082 | 102 | 1022 |
| 31. 12. 1984 | 342 | 1085 | 86 | 1050 |
| 31. 12. 1985 | 323 | 908 | 77 | 1085 |
| 31. 12. 1986 | 283 | 799 | 52 | 1162 |
| 31. 12. 1987 | 246 | 564 | 43 | 1167 |
| 30. 6. 1988 | 243 | 578 | 40 | 1185 |
| 31. 12. 1988 | 221 | 535 | 44 | 1231 |

92 ► Tamtéž. Údaje z let 1977 a 1988 se vztahují k 30. 6.

93 ► Tamtéž.

| Datum | <i>Počet operativních svazků</i> ⁹³ | | | | |
|--------------|--|------------------------|-----------------------|-------------------------|-------------------------------|
| | X. správa FMV/SNB | | | | |
| | <i>Osobní svazky</i> | <i>Signální svazky</i> | <i>Pátrací svazky</i> | <i>Objektové svazky</i> | <i>Počet osob ve svazcích</i> |
| 31. 12. 1974 | 43 | 73 | 4 | 96 | 116 |
| 31. 12. 1975 | 56 | 77 | 3 | 98 | 133 |
| 31. 12. 1976 | 53 | 89 | 6 | 101 | 142 |
| 31. 12. 1977 | 53 | 111 | 3 | 109 | 164 |
| 31. 12. 1978 | 62 | 150 | 8 | 111 | 212 |
| 31. 12. 1979 | 59 | 182 | 12 | 119 | 241 |
| 31. 12. 1980 | 59 | 155 | 11 | 128 | 214 |
| 31. 12. 1981 | 59 | 160 | 11 | 130 | 219 |
| 31. 12. 1982 | 69 | 183 | 6 | 134 | 252 |
| 31. 12. 1983 | 72 | 177 | 4 | 135 | 249 |
| 31. 12. 1984 | 67 | 157 | 3 | 139 | 224 |
| 31. 12. 1985 | 69 | 133 | 7 | 140 | 202 |
| 31. 12. 1986 | 69 | 131 | 3 | 139 | 200 |
| 31. 12. 1987 | 72 | 68 | 5 | 137 | 140 |
| 30. 6. 1988 | 71 | 72 | 5 | 138 | 143 |
| 31. 12. 1988 | 67 | 74 | 3 | 140 | 141 |

PŘÍLOHA X**Přehled operativních svazků v problematikách vnitřního nepřítele ukončených návrhem na vyšetřování StB**

| Trestná činnost | <i>Počet operativních svazků ukončených návrhem na vyšetřování StB v jednotlivých letech⁹⁴</i> | | | | | | | |
|---|---|------|------|------|------|------|------|------|
| | 1974 | 1975 | 1976 | 1977 | 1978 | 1979 | 1980 | 1981 |
| Rozvracení republiky | - | - | - | - | - | - | - | 3 |
| Teror | - | 1 | - | 1 | - | - | - | 1 |
| Záškodnictví | - | - | - | - | 1 | - | - | - |
| Sabotáž | - | - | - | - | 1 | - | - | 1 |
| Podvracení republiky | 6 | 9 | 6 | 5 | 6 | 5 | 3 | 14 |
| Poškozování státu svět. soc. soustavy | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Pobuřování | 9 | 5 | 7 | 8 | 21 | 8 | 13 | 8 |
| Zneužívání náboženské funkce | - | 2 | 3 | - | - | - | - | - |
| Hanobení republiky a jejího představitele | 4 | 9 | 11 | 5 | 5 | 7 | 5 | 8 |
| Hanobení státu svět. soc. soustavy a jejího představitele | 1 | 4 | 1 | - | 2 | 2 | 1 | 1 |
| Vyzvědačství | - | - | - | 2 | - | - | - | - |
| Ohrožení státního tajemství | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Opuštění republiky | 1 | 2 | 2 | - | 1 | 1 | 2 | 3 |
| Poškozování zájmů republiky v cizině | 2 | 3 | 1 | 3 | 2 | 3 | 3 | 2 |
| Ohrožení deviz. hospodářství | 1 | 2 | 1 | - | - | - | - | - |
| Úplatkářství | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Maření dozoru nad církvemi a nábož. společnostmi | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Nedovolené ozbrojování | - | 1 | 2 | - | 2 | 1 | - | 2 |
| Hanobení národa, rasy a přesvědčení | - | - | - | 1 | 2 | 4 | 1 | 1 |
| Podpora a propagace fašismu | 1 | 3 | 4 | 2 | 1 | 3 | 7 | 6 |
| Ostatní trestné činy | 21 | 17 | 35 | 5 | 14 | 4 | 7 | 14 |
| Celkem | 46 | 58 | 73 | 32 | 58 | 38 | 42 | 64 |

94 ► Tamtéž. Údaje z let 1974–1987 zachycují stav v jednotlivých letech k 31. 12. Údaje z r. 1988 se vztahují k 30. 6. 1988.

| Trestná činnost | <i>Počet operativních svazků ukončených návrhem na vyšetřování StB v jednotlivých letech⁹⁴</i> | | | | | | |
|---|---|------|------|------|------|------|------|
| | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 |
| Rozvracení republiky | - | - | - | - | - | - | - |
| Teror | 3 | 10 | 2 | 4 | 5 | - | - |
| Záškodnictví | - | - | 1 | - | 1 | 1 | - |
| Sabotáž | - | - | - | - | - | - | - |
| Podvracení republiky | 2 | 13 | 4 | - | 6 | 2 | - |
| Poškození státu svět. soc. soustavy | - | 2 | - | - | - | - | - |
| Pobuřování | 13 | 14 | 12 | 10 | 19 | 6 | 1 |
| Zneužívání náboženské funkce | - | 1 | 1 | - | - | 1 | - |
| Hanobení republiky a jejího představitele | 6 | 5 | 1 | 2 | 4 | 3 | 2 |
| Hanobení státu svět. soc. soustavy a jejího představitele | 2 | 6 | 1 | - | - | - | - |
| Vyzvědačství | 1 | - | - | 2 | - | - | - |
| Ohrožení státního tajemství | - | 1 | - | - | - | - | - |
| Opuštění republiky | 7 | 4 | 3 | 7 | 3 | 3 | 1 |
| Poškození zájmů republiky v cizině | 2 | 9 | 7 | 5 | 3 | 2 | - |
| Ohrožení deviz. hospodářství | - | - | 1 | - | - | - | - |
| Úplatkářství | - | 2 | - | 1 | 1 | - | 1 |
| Maření dozoru nad církvemi a nábož. společnostmi | - | - | - | 10 | 6 | 5 | 1 |
| Nedovolené ozbrojování | - | - | - | 1 | - | - | 2 |
| Hanobení národa, rasy a přesvědčení | 5 | 5 | 6 | 3 | 3 | 1 | - |
| Podpora a propagace fašismu | 2 | 3 | 6 | 10 | 11 | 4 | 2 |
| Ostatní trestné činy | 23 | 46 | 18 | 12 | 7 | 6 | 2 |
| Celkem | 66 | 121 | 63 | 67 | 69 | 34 | 12 |

94 ► Tamtéž. Údaje z let 1974–1987 zachycují stav v jednotlivých letech k 31. 12. Údaje z r. 1988 se vztahují k 30. 6. 1988.

PŘÍLOHA XI

Přehled tzv. protistátních písemností a anonymních telefonátů registrovaných X. správou FMV/SNB

| Typ písemnosti a telefonátu | Výskyt písemností a telefonátů v jednotlivých letech ⁹⁵ | | | | | | | | |
|-------------------------------|--|-------|-------|-------|-------|-------|------|-------|-------|
| | 1979 | 1980 | 1981 | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 |
| Letáky | 2389 | 1410 | 2051 | 870 | 1371 | 291 | ? | 932 | 3922 |
| Anonymní dopisy | 1004 | 1056 | 1066 | 795 | 1247 | 669 | ? | 395 | 486 |
| Výhružné anonymní dopisy | 86 | 52 | 93 | 131 | 84 | 56 | ? | 141 | 24 |
| Výhružné anonymní telefonáty | - | - | - | - | 9 | 31 | ? | 49 | 52 |
| Nápisy | 446 | 400 | 678 | 701 | 544 | 563 | ? | 396 | 276 |
| Písemné materiály Charty 77 | 629 | 174 | 173 | 77 | 407 | 341 | ? | 496 | 3397 |
| Zahraniční písemnosti | 67367 | 39275 | 34255 | 27814 | 43466 | 27004 | ? | 15338 | 41763 |
| Vypátrání pisatelé a šířitelé | 185 | 223 | 257 | ? | 350 | 281 | ? | 239 | 355 |

PŘÍLOHA XII

Seznam „pevných objektů“ vyčleněných k tzv. kontrarozvědné ochraně X. správě SNB v roce 1985⁹⁵

1. odbor:

- Světová odborová federace se sídlem v Praze;
- Ústřední rada odborů a vyčleněná účelová zařízení (redakce deníku Práce, novinářské závody Mír, hotelová zařízení ÚRO, Ústřední politická škola ÚRO);
- Československá strana socialistická a vyčleněná účelová zařízení (redakce deníku Svobodné slovo, nakladatelství Melantrich, Ústřední politická škola ČSS v Javorníku, okr. Benešov)
- Československá strana lidová a vyčleněná účelová zařízení (redakce deníku Lidová demokracie, nakladatelství Vyšehrad, Ústřední politická škola ČSL v Klínci, okr. Praha-západ);
- Český esperantský svaz
- Ústředí čs. advokacie (Městské sdružení advokátů Praha, advokátní poradny v Praze 1 až 10).

2. odbor:

- Ministerstvo kultury ČSR;

95 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 341–348, 351, 353, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za léta 1978–1987.

95 ► AMV, f. X. S SNB, inv. j. 308, Seznam pevných objektů vyčleněných ke kontrarozvědné ochraně X. správě SNB, 22. 3. 1985.

- Svaz českých a československých spisovatelů;
- Svaz českých a československých dramatických umělců;
- Svaz českých a československých výtvarných umělců;
- Svaz českých skladatelů a koncertních umělců;
- vysoké školy uměleckého směru: AVU, DAMU, FAMU, JAMU a Vysoká škola umělecko-průmyslová s příslušnými kolejiemi;
- umělecká agentura Pragokonzert;
- Divadelní a literární agentura (Dilia);
- Literární fond;
- Hudební fond;
- Národní divadlo;
- Laterna magica;
- Národní muzeum s podřízenými pracovišti;
- nakladatelství Československý spisovatel a další významná knižní nakladatelství;
- Divadelní ústav;
- Ústav pro kulturně výchovnou činnost;
- podnik zahraničního obchodu Artcentrum;
- Český fond výtvarného umění;
- Národní galerie;
- Československá akademie věd a Prezidium ČSAV a jednotlivé ústavy ČSAV (Orientální ústav, Psychologický ústav, Ústav čs. a světových dějin, Ústav pro českou a světovou literaturu, Ústav pro filosofii a sociologii, Ústav pro jazyk český, Ústav státu a práva, Ústav teorie a dějin umění, Botanický ústav, Farmakologický ústav, Fyziologický ústav, Mikrobiologický ústav, Ústav krajinné ekologie, Matematický ústav);
- Ministerstvo zdravotnictví ČSR;
- Světová zdravotnická organizace (WHO);
- Světová psychiatrická organizace (WPA);
- Zdravoprojekt;
- národní podnik Zdravotnické zásobování Praha;
- Státní ústav pro kontrolu léčiv;
- Ústav sér a očkovacích látek;
- národní podnik SEVAC;
- národní podnik VELAZ;
- generální ředitelství SPOFA;
- Výzkumný ústav antibiotik a biotransformací (VÚAB) Roztoky u Prahy;
- Výzkumný ústav pro farmacii a biochemii (VÚFB);
- Výzkumný ústav pro biofaktory a veterinární léčiva;
- národní podnik Léčiva Dolní Měcholupy u Prahy;
- národní podnik Ergon Praha;
- národní podnik Opční optika Praha;

- generální ředitelství Československých státních lázní a zřidel pro ČSR;
- cestovní kancelář Balnea;
- Česká lékařská společnost J. E. Purkyně;
- Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF);
- Institut hygieny a epidemiologie (IHE);
- Institut klinické a experimentální medicíny (IKEM);
- Výzkumný ústav chorob revmatických;
- Výzkumný ústav psychiatrický;
- Výzkumný ústav stomatologický;
- Výzkumný ústav endokrinologický;
- Ústav soc. lék. a organizace zdravotnictví;
- Výzkumný ústav TBC a respiračních nemocí;
- Státní ústav pro zdrav. dokumentaci a knihovnickou službu;
- Ústav zdravotní výchovy;
- Výzkumný ústav tělovýchovný;
- Ústav hematologie a krevní transfúze;
- Československá televize Praha;
- Československý rozhlas Praha;
- Český rozhlas Praha;
- Federální a Český úřad pro tisk a informace;
- Federální a Český svaz novinářů;
- Mezinárodní organizace novinářů (MON).

3. odbor:

- rektorát Univerzity Karlovy a jednotlivé fakulty (Fakulta žurnalistiky, Právníká fakulta, Filosofická fakulta, Fakulta tělesné výchovy a sportu);
- Ministerstvo školství ČSR;
- Ústavy Ministerstva školství ČSR (Ústav školských informací, Ústav rozvoje VŠ, Státní pedagogické nakladatelství, Ústřední ústav vzdělávání pedagogických pracovníků, Technická správa MŠ ČSR, Školský ústav umělecké výroby, Komenium – učební pomůcky, Výzkumný ústav pedagogický);
- Dům J. Wolкера Praha;
- Ústřední výbor a Český ústřední výbor ČSTV Praha;
- Ústřední výbor a Český ústřední výbor Svazu socialistické mládeže Praha;
- nakladatelství a vydavatelství Mladá fronta Praha;
- Mezinárodní svaz studentstva Praha;
- Ústřední výbor a Český ústřední výbor Svazarm Praha.

4. odbor:

- Rada židovských náboženských obcí;
- Státní židovské muzeum Praha.

5. odbor:

- Arcibiskupský palác Praha;
- Česká katolická charita;
- Sdružení katolického duchovenstva Pacem in terris;
- Katolické noviny, Duchovní pastýř;
- Českobratrská církev evangelická Praha;
- Československá církev husitská Praha;
- Bratrská jednota baptistů Praha;
- Církev adventistů sedmého dne Praha;
- Jednota bratrská Praha;
- Církev bratrská Praha;
- Evangelická církev metodistická Praha;
- Náboženská společnost čs. unitářů Praha;
- Církev pravoslavná Praha;
- Komenského evangelická bohoslovecká fakulta Praha;
- Husova bohoslovecká fakulta Praha;
- Ekumenická rada církví ČSSR Praha;
- Křesťanská mírová konference Praha a její regionální sdružení.

PRACOVNÍ STÁŽ NAŠICH DOKUMENTARISTŮ V BERLÍNĚ V ČERVNU 2006

/ Klára Horalíková

Kontakty se zahraničními partnerskými institucemi patří neodmyslitelně k možnostem, jak práci na obou stranách zkvalitňovat a dodávat jí nové poznatky a impulsy.

Tradice intenzivnějších styků s německým Úřadem spolkové pověřenkyně pro podklady bývalé Státní bezpečnosti NDR (Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, zkráceně BStU) se sídlem v Berlíně se započala několik let nazpět. Kromě setkávání vedení obou institucí proběhly také dvě pracovní stáže zaměstnanců ÚDV v berlínské centrále a v drážďanské pobočce BStU.

První z nich se odehrála v listopadu 2005. Během ní měli čtyři pracovníci našeho úřadu skvělou možnost poznat nejen své německé kolegy – badatele nebo archiváře, ale i zázemí a pracovní metody BStU. Kromě toho proběhlo několik kratších tematických diskusí a také jsme si vzájemně vyměnili publikace vydané oběma úřady. Využili jsme nabídku knihovny BStU v Berlíně, kde nám bylo umožněno pořídit celou řadu kopií publikací, které by pro nás byly jinak jen těžko dostupné. Nesporně velmi sugestivním zážitkem byla pro nás návštěva památníku vzniklém z bývalé věznice východoněmecké tajné policie (Stasi). V podstatě všechny prostory vězení Hohenschönhausen zůstaly v původním stavu. Spolu s komentářem průvodců-bývalých vězňů tak tvoří nesmírně impresivní celek, kde si každý návštěvník uvědomí, co hrůzného dokáže totalitní režim vytvořit proti vlastnímu obyvatelstvu.

V červnu 2006 jsme pracovní stáž v tomto partnerském úřadě zopakovali. Zúčastnili se jí čtyři pracovníci ÚDV. Stejně jako během listopadového pobytu jsme byli skvěle přijati. Samotný program červnové stáže se od listopadové lišil jen nepatrně. Opět jsme navazovali kontakty s pracovníky BStU, vzájemně si zodpovídali nejrůznější dotazy, diskutovali jsme, byli jsme provedeni po rozsáhlém archivu úřadu a dostali jsme možnost pořídit si zajímavé kopie v knihovně úřadu. V rámci stáže jsme shlédli rozsáhlou expozici BStU umístěnou v jejich Informačním a dokumentačním centru, které se nachází v samém srdci Berlína. Zaujala nás nejen její přehlednost, ale také velké množství vystavených fotografií a předmětů používaných příslušníky východoněmecké tajné policie. Právě při takových příležitostech se projevuje užitečnost pracovních kontaktů, neboť jsme si z Informačního a dokumentačního centra odnesli další inspiraci pro naše budoucí výstavy a jejich vizuálně technické provedení.

Tato výstava ale nebyla jedinou, kterou jsme měli možnost navštívit. Naší pozornosti neunikla exteriérová instalace s názvem Topografie teroru (v originále Topographie des Terrors). Zobrazovala velice reálné činnost gestapa a dalších nacistických bezpečnostních složek.

Poslední den naší návštěvy v BStU se nesl ve znamení debat a diskusí o postavení obou institucí ve svých zemích a o rozvíjející se vzájemné spolupráci. Dostali jsme rovněž možnost pořídit si kopie několika nových publikací



Soubor falešných úředních razítek užívaných příslušníky tajné policie bývalé NDR
Zdroj: Muzeum Stasi, Berlin

z knihovny BStU pro účely práce dokumentaristů ÚDV. Zároveň jsme tamní knihovně předali naše nejnovější publikace.

Po rozloučení s pracovníky centrály BStU v Berlíně jsme zamířili na pobočku úřadu v Drážďanech (BStU Aussenstelle Dresden). Přivítala nás tam zástupkyně vedoucího drážďanského pracoviště. Detailně nás seznámila s náplní a mechanismy práce regionální úřadovny. Také zde jsme shlédli rozsáhlou expozici věnovanou působení Stasi v nynější spolkové zemi Sasko. Doplňkem této stálé výstavy byla i dočasná instalace o emigraci občanů bývalé NDR do tehdejší Spolkové republiky Německo přes Československo v roce 1989 nazvaná Die Botschaftsflüchtlinge auf ihrer Fahrt von Prag nach Hof. Posledním bodem programu návštěvy v Drážďanech byla diskuse o dalších možnostech širší spolupráce našich úřadů např. právě v oblasti výstav a vzdělávání. Zaměstnanci drážďanské pobočky také obdrželi naše publikace.

Červnová cesta pracovníků úseku dokumentace vedená zástupcem ředitele plk. Mgr. Jiřím Jaucem byla úspěšná. Za její hlavní výstupy lze označit získání aktuálních informací o postavení BStU v Německu a mnohostranné načerpání inspirace pro budoucí práci dokumentaristů na ÚDV.

VÝSTAVY V ROCE 2006

/ Daniel Povolný

Výstava „Pražské jaro v roce 1968“, která byla podrobněji zmíněna již v minulém čísle SECURITAS IMPERII, nadále úspěšně pokračovala.

Do Slezského muzea v Opavě (4. 1. 2006 – 29. 1. 2006) přišlo 772 lidí, do Střediska kulturních služeb ve Svitavách (2. 2. 2006 – 26. 2. 2006) zavítalo 1 560 návštěvníků, do Státního okresního archivu v Českých Budějovicích (28. 2. 2006 – 10. 3. 2006) se podívalo 300 občanů a do Západočeského muzea v Plzni (16. 3. 2006 – 14. 5. 2006) přišlo 465 návštěvníků. Dům kultury v Mladé Boleslavi (22. 5. 2006 – 30. 6. 2006) navštívilo 640 lidí, do Eurocentra v Jablonci nad Nisou (12. 7. 2006 – 11. 8. 2006) zavítalo pouze 93 občanů (před budovou Eurocentra bohužel právě probíhaly terénní úpravy). Ve dnech 17. 8. 2006 – 21. 9. 2006 se výstava pod záštitou primátora města Liberce Ing. Jiřího Kittnera naposledy představila veřejnosti. V knihovně zdejší Technické univerzity si ji prohlédlo 500 návštěvníků.

Výstavu věnovanou Pražskému jaru navštívilo v letech 2005–2006 celkem 18 118 lidí.

Na přání Polského institutu v Praze bylo 12 panelů výstavy využito při prezentaci knihy „Polsko a Československo v roce 1968“ dne 26. 9. 2006. Podle údajů Polského institutu na ni přišlo asi 150 lidí.

Dne 30. května se v Úřadu pro zpřístupňování dokumentů Ministerstva obrany České republiky na Branickém náměstí v Praze konal již druhý Den otevřených dveří. Celkem 450 lidí si nenechalo ujít příležitost prohlédnout si toto pracoviště a seznámit se s tím, jak fungovala komunistická Vojenská kontrarozvědka. Jako zpestření zde byla nainstalována část naší výstavy nazvané „Nejen stěny měly uši“ a věnované operativní technice, kterou používala Státní bezpečnost. Návštěvníci měli možnost prohlédnout si exponáty z Muzea Policie ČR a na videu shlédnout ukázky z instruktážních filmů KGB.

Dne 27. června proběhla v Bruselu v sídle Evropského parlamentu vernisáž výstavy „III. odboj v Československu z pohledu hodnot EPP-ED“, kterou připravila brněnská společnost K 2001. Vernisáž, které se zúčastnilo téměř 100 lidí, zahájil poslanec Evropského parlamentu Petr Duchoň a členové Konfederace politických vězňů z Čech a Moravy. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu připravil celkem 15 tematických panelů, které byly věnovány období stalinistických 50. let, kdy byly komunistické represe nejtvrdější a nejkrvavější.

Dne 16. listopadu se v Mnichově, v tamním Českém centru, uskutečnila vernisáž výstavy „Nejen stěny měly uši“. Vzhledem k omezeným prostorům zde nejsou prezentovány exponáty, ale jen 26 panelů s texty, fotografiemi a kopiemi zajímavých dokumentů, které dokládají činnost StB na tomto poli v Československu od 40. do 80. let 20. století. Vernisáže výstavy se zúčastnilo 30 hostů, návštěvníci Českého centra v Mnichově si ji budou moci prohlédnout do konce roku 2006.

VĚDECKÁ KONFERENCE „SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939–1945 OČIMA MLADÝCH HISTORIKŮ“, BANSKÁ BYSTRICA, 19.–20. DUBNA 2006 / Ondřej Koutek

Ve dnech 19. a 20. dubna 2006 se v Banské Bystrici konal již V. ročník mezinárodní vědecké konference „Slovenská republika 1939–1945 očima mladých historiků“, která se snaží nabídnout mladé generaci historiků prostor pro prezentaci a vzájemnou výměnu svých vědeckých poznatků. Na její organizaci se podílely Ústav vědy a výzkumu a Katedra historie Fakulty humanitních věd Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici ve spolupráci se Státní vědeckou knihovnou v Banské Bystrici, která pro celou akci poskytla své prostory a zázemí. Na konferenci vedle domácích slovenských historiků vystoupili se svými příspěvky také účastníci z České republiky, Polska či Ukrajiny.

Pátý ročník konference měl podtitul „Slovenská republika mezi povstáním a zánikem 1944–1945“ a její obsahová náplň se tak soustředila na reflexi různých aspektů závěrečné etapy vývoje samostatného Slovenska za 2. světové války. Vedle příspěvků, jež pojednávaly o politickém vývoji luďáckého režimu po vypuknutí povstání, se řada přednášek věnovala také otázkám hospodářským či sociálním. Významná část přednášejících ovšem soustředila svůj zájem na oblast vojenství, tedy především na problematiku slovenského povstání a stále živou otázku významu partyzánského hnutí. Role partyzánů v povstaleckých bojích patřila mezi nejvíce diskutovaná témata.

Stejně jako u předchozího ročníku vystoupili na konferenci se svými příspěvky také dva pracovníci Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Ondřej Koutek referoval o činnosti londýnské vládní delegace Františka Němce na slovenském povstaleckém území. Jiří Plachý pak přednesl referát s názvem „Mrzli jsme a Šverma kecal o VŘSR...“, v němž nastínil reflexi porážky Slovenského národního povstání v pamětech náčelníka štábu dělostřelecké 2. čs. partyzánské brigády kpt. Tomáše Sedláčka.

Konference v Banské Bystrici proběhla za hojně účasti posluchačů, zejména místních studentů historie, a za nemalého zájmu slovenských médií. Konference mladých historiků tak znovu potvrdila svůj základní smysl a význam, neboť se již etablovala jako důležité místo setkávání mladé vědecké generace se zájmem o novodobé slovenské a středoevropské dějiny. Z konference se připravuje sborník, který bude obsahovat všechny příspěvky, které zde byly předneseny. Nezbyvá než popřát organizátorům mnoho úspěchů při organizování příštího ročníku konference, která by se měla konat na jaře 2007, tentokrát v Prešově.

SYMPOSIUM „TOTALITARISMUS II – ZKUŠENOST STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY“, PLZEŇ, 19. 5. 2006

/ Pavlína Formánková

Západočeská univerzita v Plzni uspořádala letos již druhý ročník symposia nazvaného Totalitarismus. „*Pojem totalitarismus odráží snahu řady historiků, filosofů, politologů a literátů porozumět mimořádně tragickým politickým událostem dvacátého století, které nenapravitelně otřásl osvěcenským příběhem o nezadržitelném příchodu racionálního a sociálně harmonického věku. Totalitarismus je rovněž metaforou historické úzkosti moderního člověka, který byl zasáknut tmu o polednách a běsy zcela se vymykajícími dosavadním měřítkům,*“ zamýšlí se nad tímto termínem Ivo T. Budil, antropolog a iniciátor symposia. Zdůrazňuje, že toto téma se české společnosti, která zažila ve 20. století dva totalitní režimy, bytostně týká a že „*kritický pohled na vlastní dějiny a odvaha otevírat třinácté komnaty je dokladem demokratické zralosti a morální povinnosti vůči všem obětem komunistického a nacistického režimu.*“

Symposium bylo koncipováno jako interdisciplinární. Vedle historiků, antropologů, sociologů a literárních vědců se ho letos zúčastnila například i redaktorka běloruské redakce Rádia Svobodná Evropa či uprchlík z Lukašenkova Běloruska, jemuž Česká republika poskytla azyl a který se v ČR mimo jiné zapojil do aktivit humanitární organizace Člověk v tísni. Jestliže se v roce 2005 v Plzni řešily spíše teoretické otázky (jednotliví přednášející se ve svých příspěvcích zabývali především definováním pojmu totalitarismus, popisem mechanismu fungování totalitních států a metodami výzkumu totalitních režimů), letošní ročník byl zaměřen na reflexi konkrétní zkušenosti středoevropských a východoevropských zemí s totalitou, a to nejen s „rudou“, ale i s „hnědou“.

Na sympoziu tak zazněl například příspěvek věnovaný opozičnímu hnutí v komunistickém Československu v druhé polovině osmdesátých let (Přemysl Rosůlek, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni), náboženské svobodě v poválečném Československu (Martin Teplý, Institut Hannah Arendtové pro výzkum totalitarismu v Drážďanech) nebo krásné literatuře reagující na projevy totalitního režimu v sovětském Rusku (Michaela Pešková, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni), přičemž zvláštní referát rozebíral z tohoto pohledu román M. Bulgakova Mistr a Markétka a popisoval těžkosti spojené s jeho vydáváním v Sovětském svazu (Jana Sováková, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni).

Petr Koura (Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze) si jako téma svého příspěvku zvolil jeden konkrétní projev nacistického režimu, a sice potírání západních kulturních vlivů, které i navzdory přísným zákazům a represivní politice pronikaly do nacisty okupovaných zemí, tedy i k nám, a nacházely zde především mezi mládeží své příznivce. Zároveň připomněl, že tzv. západní hudbu zakazovali i komunisté. Od jejich nástupu k moci v únoru 1948 až do pádu komunistického režimu v listopadu 1989 si vyhrazovali nejen právo rozhodovat o tom, jakou hudbu mohou lidé provozovat nebo poslouchat, ale i to, jak budou oblečeni, jak dlouhé budou mít vlasy apod. O slovenském politikovi Milanu Hodžovi a jeho plánu na demokratické

uspořádání střední Evropy, který však ztroskotal, hovořil Rastislav Kazanský (Ústav vědy a výzkumu Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici).

Dokumentaristé ÚDV se zúčastnili symposia již v loňském roce. Petr Cajthaml zde tehdy přednesl příspěvek nazvaný „Limits informační totality ve věku moderních médií“, ve kterém se zabýval svobodou slova a tisku v komunistickém Československu. Citoval ze socialistického tiskového zákona, podle kterého bylo úkolem médií „*prosazovat zájmy socialistické společnosti a všestranně napomáhat k uskutečňování jejích cílů, spolupůsobit při rozvíjení socialistického vědomí občanů v duchu zásad ústavy a idejí KSČ*“. Ve svém referátu popsal zaměření a průběh několika velkých propagandistických kampaní. Mimo jiné té, která byla spuštěna v roce 1955 a jejímž cílem bylo v rámci prezidentské amnestie přilákat zpět do Československa lidi, kteří odešli do exilu. Slibovány jim byly především sociální jistoty. Na příkladu dalších propagandistických akcí se Petr Cajthaml snažil dokumentovat, že obraz, který komunistický režim o Československu a okolním světu vytvářel, nebyl neměnný, ale odrážel politický vývoj. Na závěr svého referátu se pokusil propagandu definovat: „*Netvoří ji obsah lži či zapálenost argumentace, ale cíl sledovaný předáním informací jejich příjemci. A cílem propagandy na rozdíl od zpravodajství není informovat, ale přesvědčit.*“

Další dokumentarista ÚDV, Tomáš Bursík, se loni věnoval totalitarizaci českého vězeňství po roce 1948. Ve svém příspěvku hovořil o tom, že po komunistickém převratu Československo procházelo zásadními změnami, které se nevyhnuly ani vězeňství. To se stalo součástí systému represivních opatření vůči vlastnímu obyvatelstvu. Pobytem ve vězení byli trestáni lidé pro názorovou odlišnost, sociální postavení nebo náboženské přesvědčení. Vězni byli využíváni jako levná pracovní síla v rámci centrálně řízené ekonomiky. Především v 50. letech československé věznice a tábory nucených prací připomínaly sovětské gulagy. Upozornil i na skutečnost, že od roku 1950 se vězni nejen nemohli účastnit bohoslužeb (vězeňské kostely byly k 1. 5. 1950 uzavřeny a měly být přeměněny na přednáškové sály), ale nesměli mít u sebe ani jakékoli modlitební předměty, knihy s náboženskou tematikou, a dokonce ani křížky. Připomněl, že 10. 12. 1948 schválila OSN Všeobecnou deklaraci lidských práv a v návaznosti na ní v roce 1957 Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni, a upozornil, že v Československu byl tento dokument dlouho znám pouze úzkému okruhu lidí, protože veřejně byl poprvé publikován až v roce 1969.

V letošním roce Tomáš Bursík ve svém referátu přiblížil životní příběh Karla Goliatha – prvorepublikového advokáta, člena sociální demokracie, přítele a obdivovatele Bohumíra Šmerala. Člověka, který vstoupil do KSČ, protože uvěřil v komunistické ideály, ale ostře nesouhlasil s tím, že by měly být uskutečňovány způsobem, jaký prosazovalo moskevské vedení Komunistické internacionály. Karel Goliath byl proti bolševizaci KSČ, což mu vyneslo punc trockisty, kterého se už nezbavil do konce života. Po okupaci uprchl před nacisty do

Sovětského svazu, kde byl již v listopadu 1939 obviněn z trockismu a protisovětské činnosti a zatčen NKVD. V sovětských gulazích pak strávil neuvěřitelných šestnáct let. Rozsudek na vlastní oči nikdy neviděl. Po návratu do Československa se snažil o svoji rehabilitaci a odškodnění, ale bezúspěšně. Byl sledován Státní bezpečností, podezírán z protistátní činnosti, byla mu nařízena ochranná léčba v psychiatrické léčebně. Byl u nás jedním z prvních, kdo četl Solženicynovo Souostroví Gulag; porovnával s ním své vlastní zkušenosti. Sám své vzpomínky na tato místa a lidi, se kterými se během šestnáctiletého věznění setkal, literárně zpracoval v pozoruhodném díle nazvaném „Stalin-Židé-Pogrom. Zápisky ze zakázaného světa“. V plné šíři jeho otřesné svědectví ale bohužel dosud publikováno nebylo.

Další dokumentaristka ÚDV, Pavlína Formánková, se ve svém příspěvku nazvaném Propaganda pro nejmenší zabývala tématy dětských knížek a časopisů, které vycházely v Československu v stalinistických 50. letech. Do budování „šťastného světa“ a formování „nového člověka“ se tehdy zapojila i literatura pro děti. Od roku 1948 se v ní objevují silně ideologicky exponovaná témata, malým čtenářům jsou předkládáni noví hrdinové a s nimi černobílý obraz rozděleného světa. O některých z nich příspěvek, který měl být jakýmsi kamínkem do mozaiky obrazu československých 50. let, pojednával (Ježíšek x Děda mráz, nábor dívek do ryze mužských profesí, horníci – novodobí rytíři, mladí strážci hranic, pohraničníci, šťastný život v kolektivu x individualismus, referování o politických procesech v dětských periodikách...). Studium propagandy, která byla zaměřena na děti, nám může objasnit mnohé nejen o představách a plánech komunistického režimu, ale i o jeho samotné podstatě.

Všechny příspěvky, které byly na plzeňském symposiu předneseny, budou publikovány ve sborníku, který by měl vyjít na počátku roku 2007.

KONFERENCE O ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ DOKUMENTŮ BÝVALÉ BULHARSKÉ STÁTNÍ BEZPEČNOSTI, SOFIE, 20. 7. 2006 / Prokop Tomek

Dne 20. července 2006 se v bulharské Sofii konala jednodenní mezinárodní konference. Pořádala ji skupina bulharských nevládních organizací a Klub zelených Evropského parlamentu.

Tématem konference bylo zpřístupnění svazků bývalé bulharské Státní bezpečnosti (Državna sigurnost'). Bulharsko je v současnosti s výjimkou zemí bývalé Jugoslávie a SSSR jedinou zemí střední a východní Evropy, v níž dosud nebyly zpřístupněny svazky komunistické Státní bezpečnosti. Smyslem konference bylo shromáždit zkušenosti a argumenty pro podporu přijetí právní úpravy, která by tuto situaci v Bulharsku změnila.

Na programu konference byla mezi příspěvky bulharských historiků, novinářů a obětí komunistického režimu i vystoupení zástupců institucí zabývajících se zpřístupňováním a zpracováváním archivů komunistických státo-bezpečnostních složek ve střední a východní Evropě. Ze SRN přijel bývalý spolkový pověřenec pro materiály bývalé StB NDR Joachim Gauck, z Polska předseda Institutu paměti národa Janusz Kurtyka, z Maďarska zástupce archivního oddělení Historického archivu maďarské Státní bezpečnosti Gergö Bendeguz Czeh, z Rumunska člen Národní rady pro studium archivů Securitate Ladislav Csendes, ze Slovenska vedoucí oddělení právních analýz a rekonstrukce archivních dokumentů Ústavu paměti národa Miroslav Lehký a z ČR vedoucí skupiny dokumentace ÚDV Prokop Tomek. Referující podali informaci o stavu zpřístupňování svazků v jejich zemích, největší ohlas vyvolala vystoupení pana Gaucka a pana Lehkého.

Domácí referenti hovořili o nesnázích při utváření transparentní demokratické společnosti v Bulharsku. Obvinění z korupce, nejasné vztahy uvnitř státního aparátu a problematická minulost některých veřejně působících osob způsobují podle nich obtíže při snahách o integraci Bulharska do mezinárodních struktur i o ekonomický rozvoj země. Proto je potřeba odtajnit a zpřístupnit doklady o činnosti bulharské Státní bezpečnosti, mj. proslulé vražedným útokem na novináře Markova v londýnském exilu či pokusem o atentát na papeže Jana Pavla II.

Již úvodní referát bulharského ministra vnitra Bulharska Roumena Petkova ale předznamenal výsledek konference. Ministr sice zpřístupnění svazků nevyloučil, nicméně argumentoval proti plošnému a úplnému zveřejnění. Požadoval například ochranu práv lidí, kteří se jako spolupracovníci Státní bezpečnosti údajně podíleli na ochraně bulharských národních zájmů.

Přestože konferenci a zvláště vystoupení ministra Petkova byla věnována velká pozornost médií a organizátoři se chystají příspěvky, které na konferenci zazněly, vydat ve sborníku a předat členům bulharského parlamentu, dají se v Bulharsku v blízké budoucnosti očekávat pravděpodobně jen velmi opatrné kroky v otázce zpřístupnění svazků Státní bezpečnosti.

V minulém čísle sborníku SECURITAS IMPERII vyšel článek nazvaný ÚDV v tisku. Čtenáři se měli možnost seznámit s vývojem a výsledky mediální práce úřadu v období posledních pěti let. Ve stručné zmnice o našich webových stránkách jsem tehdy napsal, že toto téma by si v budoucnu zasloužilo prostor na samostatný článek. Internet jako nástroj mediální politiky se velmi rychle rozvíjí a oslovuje stále se zvyšující počet zájemců. Ve společnosti vznikají věkové, sociální a profesní skupiny, pro které je komunikace přes internet prioritní. Jim i všem ostatním čtenářům je určena tato krátká exkurze po webových stránkách našeho úřadu.

Adresa napovídá, že stránky jsou součástí prezentace Ministerstva vnitra České republiky a Policie České republiky. Tím je také dána grafická úprava, logicky jednotná pro celý server. Úvodní stránka nabízí základní údaje o ÚDV, kontaktní čísla a adresy pro písemný, e-mailový a osobní styk. Následující text přibližuje vznik, vývoj a výsledky činnosti ÚDV ode dne jeho zřízení, to jest od 1. ledna 1995 do současnosti. Úvodní část uzavírá seznam všech publikací vydaných oddělením dokumentace a zároveň je zde informace o tom, které knihy jsou již rozebrány a které si lze ještě vyzvednout nebo nechat poslat poštou. Odkazem na kterýkoli titul se návštěvník dostane na úplný text vybrané publikace. Tato skutečnost je pozitivně hodnocena zvláště u knih již rozebraných. Hlavní menu obsahuje čtrnáct odkazů členících stránky do jednotlivých tématiky a logicky souvisejících celků:

Adresář

Adresář institucí a organizací (např. škol, archivů, knihoven), které pravidelně odebírají naše publikace. Čítá více než jeden tisíc tři sta adres.

Dokumenty

Archivní dokumenty nebo jejich přepisy, které se vztahují k významným historickým událostem z období let 1945–1989.

Dokumentační témata

Přehled dokumentačních témat, která jsou v současnosti zpracovávána. Jsou řazena abecedně podle jmen zpracovatelů.

Informace o případech

Přehled případů vyšetřovaných Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, u kterých proběhlo nebo ještě probíhá trestní řízení. Dále statistické shrnutí všech věcí šetřených úřadem, včetně výčtu pravomocných i nepravomocných rozsudků.

Nabídka přednášek

Přehled přednášek vycházejících z dokumentačních témat pracovníků ÚDV.

Odkazy

Odkazy na internetové stránky podobných institucí a organizací.

Publikace a články

Všechny vydané publikace a k nim vytvořený souhrnný jmenný rejstřík. Vybrané články z periodik a recenze našich knih.

Rozsudky

Přehled pravomocných rozhodnutí soudů v kauzách šetřených ÚDV (řazeno abecedně podle jmen obžalovaných).

Seznam popravených

Jmenný seznam popravených z politických důvodů v období od 25. 2. 1948 do 29. 12. 1989.

Soubor znárodňovacích dekretů a zákonů 1945–1951

Znárodňovací dekrety prezidenta Edvarda Beneše z roku 1945 a všechny „znárodňovací zákony“ z období od února 1948 do roku 1951.

Struktura StB

Členění centrální součásti Státní bezpečnosti v období od 1. 7. 1974 do 31. 7. 1988. A také v době od 1. 8. 1988 do 15. 2. 1990, tedy bezprostředně před a po pádu komunistického režimu v Československu.

Vojenské řešení Pražského jara

Výčet uskutečněných i neuskutečněných pokusů o vojenské řešení situace v Československu od prosince 1967 do 21. 8. 1968, tedy do vstupu okupačních armád pěti států Varšavské smlouvy na naše území.

Vybrané zákony

Zákony, nálezy Ústavního soudu ČR a nařízení vlády ČR související s řešením pozůstatků komunistické totalitní minulosti Československa.

Výstavy

Prezentace výstav připravených pracovníky úřadu.

V současnosti nabízejí naše webové stránky více než 700 MB textu, doprovodných grafů a fotografií. Tento článek by měl návštěvníkům usnadnit orientaci a zjednodušit přístup k požadovaným informacím. O jejich využívání svědčí stálý nárůst čísel vykazujících návštěvnost. V letech 2004 a 2005 bylo zaznamenáno v průměru 8 700 přihlášení za měsíc. Po změně grafiky a rozšíření stránek v druhé polovině roku 2005 se průměrná měsíční návštěvnost výrazně zvýšila.

sborník SECURITAS IMPERII

- č. 1 TS StB, Stasi zákon, Akce KLÍN – vyd. 1994, rozebráno
- č. 2 Akce NORBERT, Technika StB, II. správa SNB 1988–1989,
Akce KLÍN po stranicku – vyd. 1995, rozebráno
- č. 3 Poslední měsíce: Porada StB z 20. 7. 1989 a její realizace (edice dokumentů)
– vyd. 1996, rozebráno
- č. 4 Organizace a řízení represe ČSSR: Operační štáby gen. Lorenze 1988–1989
(edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 1998, rozebráno
- č. 5 Listopad 1989 z pohledu StB, Akce PREVENCE, StB proti Chartě 77
– akce IZOLACE, Katolická církev v diplomových pracích příslušníků StB,
Správa sledování v roce 1989/90 – vyd. 1999, rozebráno
- č. 6 Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989 (edice dokumentů, 3 svazky)
– vyd. 2000, rozebráno
- č. 7 Padesátá léta v Československu – vyd. 2001, rozebráno
- č. 8 Agent REPO, Agent Jánský, Generál Jan Šejna, Agent LIGHT, Josef Frolík,
Agent LEV – vyd. 2001, rozebráno
- č. 9 Zahraniční vztahy československého komunistického režimu – vyd. 2002, rozebráno
- č. 10 Problematika vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“
– vyd. 2003, rozebráno
- č. 11 „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze StB, Arcibiskup Beran
– symbol odporu proti komunismu, Biskup Trochta v hodině velké zkoušky,
Exkomunikační dekrety – vyd. 2005, rozebráno
- č. 12 Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla, Major René Černý
– zapomenutá oběť, Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka, Českobratrská
církev evangelická a StB v letech 1957–1967 – vyd. 2005, rozebráno
- č. 13 BELL aneb Příběh zrádce, Akce EVROPA, Jičínský incident – září 1968,
Akce ASANACE, Rozvědka ministerstva vnitra – vyd. 2006

edice SEŠITY

- č. 1 Tomek, P.: Československý uran 1945–1989 – vyd. 1999, rozebráno
- č. 2 Liška, O. a kol.: Vykonané tresty smrti. Československo 1918–1989
– 1. vyd. 2000, rozebráno, 2. vyd. 2006
- č. 3 Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989 – vyd. 2000, rozebráno

-
- č. 4** Kalous, J.: Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950
– zákulisí případu Číhošť – vyd. 2001, rozebráno
-
- č. 5** Plachý, J.: Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB
– vyd. 2002, rozebráno
-
- č. 6** Rázek, A.: StB + justice – nástroje třídního boje v akci BABICE
– vyd. 2003, rozebráno
-
- č. 7** Benda, P.: Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály StB
v r. 1989 – vyd. 2003
-
- č. 8–10** Vorel, J. – Šimánková, A. – Babka, L. a kol.: Československá justice v letech
1948–1953 v dokumentech, I.–III. díl – vyd. 2003–2004
-
- č. 11** Dinuš, P.: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB
– vyd. 2004, rozebráno
-
- č. 12** Pavelčíková, N.: Romové v českých zemích v letech 1945–1989 – vyd. 2004
-
- č. 13** Pulec, M.: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek.
Seznamy osob usmrčených na státních hranicích – vyd. 2006
-
- č. 14** Tomek, P.: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa.
Objekt ALFA – vyd. 2006
-
- č. 15** Bursík, T.: Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!
Životy politických vězenkyň československých věznicích padesátých
šedesátých let dvacátého století – vyd. 2006
-

edice SVĚDECTVÍ

Šedivý, F.: Pod věží smrti – vyd. 2000, rozebráno

Lešanovský, K.: Se štítem a na štítě – vyd. 2000, rozebráno

Povolný, D.: Operativní technika v rukou StB

– vyd. 2001 k výstavě Nejen stěny měly uši, rozebráno

Bílek, J.: Pomocné technické prapory (O jedné z forem zneužití armády
k politické perzekuci) – vyd. 2002, rozebráno

Kaplan, K.: StB o sobě (Výpověď vyšetřovatele B. Doubka) – vyd. 2002, rozebráno

Bystrov, V.: Únosy československých občanů do Sovětského svazu
v letech 1945–1955 – vyd. 2003, rozebráno

Hanzlík, F.: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc
1945–1950 – vyd. 2003, rozebráno

Sum, A. – Lesák, J.– Šedivý, Z. – Boháč, L. – Pravda, I. – Kocian, J. – Kalous, J.:

Jan Masaryk (úvahy o jeho smrti) – vyd. 2005

Hanzlík, F.: Případ kpt. Adolf Püchler – vyd. 2006

Kahoun, K.: Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka – vyd. 2006

*Pokud není uvedeno jinak, lze publikace získat zdarma v Úřadu dokumentace
a vyšetřování zločinů komunismu SKPV.*

INFORMACE O ČINNOSTI ODBORU VYŠETŘOVÁNÍ

/ Pavel Gregor

Odbor vyšetřování jakožto policejní složka Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu je součástí Služby kriminální policie a vyšetřování (§ 3a odst. 2 zákona č. 283/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů, o Policii ČR) a plní úkoly policejního orgánu ve smyslu trestního řádu ve vymezeném rozsahu. Jedná se o šetření, prověřování a vyšetřování trestných činů spáchaných od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby.

Odbor vyšetřování při své činnosti postupuje při respektování Ústavy a Listiny základních práv a svobod standardním způsobem podle trestního řádu, trestního zákona, zákona o Policii ČR a dalších právních předpisů a interních norem platných pro policii a ministerstvo vnitra. Realizuje šetření na základě podnětů a trestních oznámení fyzických a právnických osob i z vlastního podnětu, většinou na základě zjištění z archivních materiálů dohledaných s konkrétním podezřením z trestného činu úsekem dokumentace, příp. na základě poznatků, které vyplynuly z již uskutečněných vlastních šetření.

Základní právní normou umožňující zahájení trestního stíhání většiny skutků se stalo ustanovení § 5 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, podle něhož *„do promlčecí lhůty trestných činů se nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby“*. Ústavnost tohoto zákona byla z podnětu skupiny 41 poslanců Parlamentu ČR zkoumána Ústavním soudem ČR, který rozhodnutím svého pléna ze dne 21. prosince 1993 zamítl návrh na jeho zrušení (publikováno pod č. 14/1994 Sb.).

Novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 327/1999 Sb. byla s účinností od 28. 12. 1999 – tedy před uplynutím desetileté promlčecí doby týkající se většiny skutků – jednak v ustanovení § 67 odst.1 písm. b) trestního zákona stanovena dvanáctiletá promlčecí doba a jednak stanovena nepromlčitelnost vymezeného typu trestných činů v ustanovení § 67a písm. d) trestního zákona. Podle tohoto ustanovení uplynutím promlčecí doby nezaniká trestnost *„jiných trestných činů spáchaných v době od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody činí nejméně deset let, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby, a buď byly spáchány veřejnými činiteli anebo byly spáchány v souvislosti s pronásledováním jednotlivce nebo skupiny osob z důvodů politických, rasových či náboženských“*.

Vzhledem k rozdílné rozhodovací praxi soudů, včetně jednotlivých senátů Nejvyššího soudu ČR ohledně výkladu promlčení a stanovení jeho počátku, rozhodl Nejvyšší soud ČR ve složení velkého senátu trestního kolegia dne 7. 4. 2005, že při splnění podmínek stanovených v § 5 zákona č. 198/1993 Sb.

není trestní stíhání nepřipustné, jestliže neuplynula promlčecí doba počítaná od 30. 12. 1989. Toto rozhodnutí je závazné pro všechny senáty Nejvyššího soudu.

Trestní stíhání bylo dosud zahájeno proti 188 osobám pocházejícím z celého spektra represivního aparátu, tj. z různých složek Státní bezpečnosti, SNB, armády, Pohraniční stráže. Stíhání byli bývalí prokurátoři, soudci a někteří vrcholní představitelé KSČ a státní správy. U 98 osob se státní zástupce ztotožnil s výsledky vyšetřování, tj. dospěl k závěru, že skutek, který je trestným činem, se stal a spáchal jej obviněný, a podal obžalobu.

Do současné doby, tj. do konce října 2006, bylo pravomocně odsouzeno 29 osob, z toho 21 osob k trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu trestu na zkušební dobu. Soudy bylo dále pravomocně rozhodnuto u 48 osob, a to buď zproštěním obžaloby anebo zastavením trestního stíhání z důvodu amnestie, promlčení či úmrtí. U jedné osoby, která (po rozhodnutí soudu I. instance o zastavení trestního stíhání z důvodu amnestie) trvala na projednání věci, bylo pravomocně rozhodnuto o vině s tím, že nemohl být vynesena výrok o trestu. Nepravomocně bylo soudem rozhodnuto u 3 osob, u nich bylo trestní stíhání zastaveno z důvodu promlčení. U jedné osoby soud rozhodl o přerušení trestního stíhání ze zdravotních důvodů.

U jednoho obžalovaného byla soudem věc vrácena k došetření, poté bylo vyšetřovatelem trestní stíhání z důvodu úmrtí zastaveno, v jedné věci obžalovaného státní zástupce vzal obžalobu zpět a trestní stíhání zastavil a v jedné věci obžalovaného vzal státní zástupce zpět stížnost do rozhodnutí soudu o vrácení věci k došetření a poté trestní stíhání z důvodu promlčení zastavil.

U devíti osob bylo Nejvyšším soudem vyhověno dovolání podaném nejvyšší státní zástupkyní v jejich neprospěch (poté, co bylo krajskými soudy trestní stíhání zastaveno z důvodu promlčení) a rozhodnuto o přikázání věci příslušným okresním soudům k novému projednání a rozhodnutí s tím, že k promlčení nedošlo. U dvou obžalovaných bylo soudem nepravomocně rozhodnuto o přerušení trestního stíhání ze zdravotních důvodů, u dalších dvou osob dosud nebylo soudem rozhodnuto a dvě osoby, již pravomocně soudem odsouzené, byly opakovaně obžalovány pro jiný skutek.

Na odboru vyšetřování bylo dosud po provedeném prověřování rozhodnuto o odložení 700 věcí, z toho u 450 věcí se závěrem, že se nepodařilo prokázat podezření z trestného činu (§ 159a odst. 1 trestního řádu), u 123 věcí z důvodu úmrtí podezřelé osoby nebo amnestie, která neumožnila zahájit trestní stíhání (§ 159a odst. 2 trestního řádu), a u 127 věcí vzhledem k tomu, že se nepodařilo zjistit skutečnosti opravňující zahájit trestní stíhání konkrétní osoby (159a odst. 4 trestního řádu).

Miloš Roudnický nastoupil základní vojenskou službu na podzim roku 1958 ve výcvikovém středisku Pohraniční stráž ve Vyšším Brodě. Následně byl převelen na 9. pohraniční rotu Cetviny u Dolního Dvořiště, 15. pohraniční brigády České Budějovice. Ráno 26. září 1960 byl vyslán spolu s vojínem v záloze Jaroslavem Pluhařem jako skrytá hlídka k ostraze státní hranice v prostoru Skalka na kótu 652 u obce Tichá, v blízkosti rozvalin bývalé osady Lhota. Kolem čtvrté hodiny ranní Pohraniční stráž zaregistrovala světlo na signalizačním zařízení drátěného zátarasu. Operační důstojník a zároveň velitel roty npor. Vlastimil Mareš jim dal rozkaz prověřit celou situaci, a tak se oba vydali podél zátarasu až na místo, kde uslyšeli hlasy a spatřili nezřetelné siluety dvou postav pohybujících se mezi stěnami drátěného koridoru.

Bratři na útěku za hranice

Ve skutečnosti se u pohraničních zátarasů nacházeli tři mladí bratři: Josef (18 let), Helmut (17 let) a František Vítů (15 let), kteří se rozhodli odejít do Rakouska. Jejich otec spáchal v roce 1955 sebevraždu, a tak žili jen s matkou a třemi mladšími sourozenci v jednopokojovém bytě v Omleničkách nedaleko Kaplice.¹ Naplánovali si útěk přes hranici v blízkosti obce Tichá směrem na Leopoldschlag a dohodli se, že izolačními kleštěmi přestřihnou dráty.

Bratři spoléhali na nejstaršího Josefa, který vše naplánoval a zorganizoval. Josef tvrdil, že vybraný prostor státní hranice zná, neboť v Tiché pracoval v minulosti jako zedník. Bratři Vítové doufali, že jim v Rakousku na začátku pomůže jejich strýc Ludvík Schlöhofer, který žil v Linci, případně druhý strýc Adolf Schlöhofer, který bydlel v Karlsruhe v západní Německu.

Josef a František v sobotu 24. září 1960 oznámili matce, že jdou na neděli k tetě do Nesmeně a vyrazili na cestu. Dostali se do Kaplice, kde se sešli s Helmutem, který předtím koupil v Českých Budějovicích kabelu, aby do ní mohli dát věci, potřebné k plánovanému přechodu. V Kaplici si pak ještě koupili chléb a několik masových konzerv. Následně zamířili na jih, k večeru se utábořili na okraji lesa u Bukovska. Druhý den se vydali na další cestu směrem na Tichou. Došli tam asi kolem 16. hodiny odpoledne, postavili si stan a rozhodli se počkat do noci. V pondělí 26. září, asi 2 hodiny po půlnoci, si sbalili svoje věci a pokračovali směrem ke státní hranici.

Bratři se úspěšně dostali až ke třem stěnám drátěných zátarasů, prolezli první stěnu a pak zalehli.² Nejmladší bratr František uviděl v drátech jiskřit

1 ► Měli ještě starší sestru, která již žila se svým manželem.

2 ► Drátěné zátarasy, jež se postupně budovaly od roku 1951, byly v té době tvořeny třemi stěnami drátěného plotu. Při výstavbě krajních stěn se užívaly kůly dlouhé 220–270 cm. První stěna ve směru od vnitrozemí zajišťovala signalizaci. Byla pod nízkým napětím a při zkratování se rozsvítila na příslušném sloupu signalizační žárovka. Prostřední stěna byla stavěna z kůlů vysokých 280–290 cm a byly na ní vedeny vodiče napájené vysokým napětím. Zátarasy byly navíc doplněny

světlo. V domnění, že se jedná o světlušku, ji chtěl chytit. Dotkl se přitom spodního elektrického vodiče a byl tak zasažen elektrickým proudem. Utrpěná rána jej povalila na zem. Druhému bratru Josefovi se mezitím podařilo přestříhnout dráty i v prostřední stěně. Udělal si větší otvor a chtěl jím prolézt, byl však při tom rovněž zasažen elektrickým proudem. V tomto okamžiku, kolem čtvrt na pět ráno, se k nim přiblížila pohraniční hlídka Miloše Roudnického. Byla ještě tma a nad loukou se vznášel lehký opar, takže byla podstatně snížena viditelnost.

Tragédie mezi drátěnými zátarasy

Velitel pohraniční hlídky Roudnický sice nejprve zvolal příslušnou výzvu k zastavení spatřených osob a varovně vystřelil do vzduchu, bezprostředně poté však začal přímo na uprchlíky střílet ze samopalu, neboť si všiml, že se jedna postava dala do pohybu. Jednalo se o Helmuta Vítů, který popošel asi dva kroky „jakoby k němu“. Josef Vítů byl v té chvíli v pololeže, druhý bratr František se v okamžiku střelby krčil u země. Roudnický střílel, ačkoliv musel dobře vědět, že „narušitelé státní hranice“ neměli ze svého místa mezi drátěnými zátarasy kam uniknout.

Střelbou ze vzdálenosti kolem 10–15 metrů zasáhl Helmuta a Josefa Vítů. Helmut byl zasažen čtyřmi střelami do hrudníku, břicha a levé horní končetiny. Utrpěl rozsáhlá poranění srdce, plic a jater se zakrvácením hrudní a břišní dutiny. Zranění byla natolik vážná, že Helmut Vítů na místě zemřel, ani seberechlejší lékařská pomoc jej nemohla zachránit. Josef Vítů byl zasažen pěti střelami. I v jeho případě došlo k tak závažným poraněním (zasažení prodloužené míchy, zhmoždění srdce a střelné poranění plic), že bezprostředně následovala smrt. Samotné zasažení Josefa Víta elektrickým proudem (jež pozdější znalecký posudek zcela nevyklučoval) ke smrti vést nemohlo. Jednoznačné známky zásahu elektrickým proudem o napětí 3000 až 6000 V nebyly během následné pitvy obou obětí popsány.³

Dávka ze samopalu nezasáhla patnáctiletého Františka Vítů. Jeho totiž pohraniční hlídka vůbec nezaregistrovala. O jeho přítomnosti se Roudnický a Pluhař dozvěděli teprve v okamžiku, když se od zátarasů ozvalo dětské volání: „Kluci nestřílejte!“ Pohraničníci posléze chlapce vyzvali, aby vystoupil ze zátarasů. František Vítů jim na to řekl, že se nechce dotýkat drátů kvůli elek-

kontrolním orným pásem. U drátů směrem do vnitrozemí stály strážní věže rozmístěné tak, aby byla zajištěna jejich vzájemná viditelnost. Podrobnosti o podobě tzv. ženijně technického zabezpečení státních hranic udává Pulec, Martin: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989. ÚDV, Praha 2006, s. 93–102.

3 ► ÚDV, spis čj. ÚDV-8/Vt-98, č. l. 67, Znalecký posudek prof. MUDr. J. Štefana, DrSc. v tr. věci obv. Miloše Roudnického z 14. 9. 1998.



František Vítů; Zdroj: AMV

trickému proudu, že se bojí, aby nebyl zabit. Nakonec jej však přiměli, aby ven ze zátarasů vylezl.⁴ Následně byl František Vítů pohraniční hlídkou spoután a odvezen na rotu, odkud pak putoval do Věznice č. 1 v Českých Budějovicích.

Trestní stíhání Františka Vítů

Dne 27. září 1960 zahájil vyšetřovatel MV por. Miroslav Kasis proti Františkovi Vítů trestní stíhání pro pokus o opuštění republiky. Následné protokolované výslechy nezletilého Františka Vítů neprobíhaly v souladu se zákonem, neboť při nich nebyl přítomen jeho zákonný zástupce. Dne 6. října 1960 byl František Vítů z vazby propuštěn s tím, že dosavadní vyšetřování na něj působilo již dostatečným způsobem, aby se podobného činu již nedopustil.

Vyšetřovatel Kasis ve svém návrhu konečného opatření zdůraznil údajný neblahý vliv matky bratrů Vítů, neboť měla německou národnost „*a jako taková je také přesvědčena o správnosti způsobu života v NSR, kde bydlí také její příbuzné, s nimiž udržuje písemný styk*“. Por. Kasis z toho vyvozoval, že záporně ovlivňovala výchovu svých synů, kteří tak spěli k „*chuligánství*“.⁵

Ve srovnání s postupem hlídky Pohraniční stráž se překvapivě rozumně zachovala tehdejší justice. Dne 1. listopadu 1960 zastavil českobudějovický krajský prokurátor JUDr. Karel Červený dosud probíhající trestní stíhání. Své rozhodnutí zdůvodnil zejména tím, že František Vítů nebyl v žádném případě

4 ► František Vítů prý vzpomínal, že když byl mezi drátěnými zátarasy, dohadovali se prý chvíli pohraničníci ve smyslu: „*Co s ním uděláme, zastřelíme toho parchanta?*“ Tamtéž, č. l. 5, Úřední záznam o podaném vysvětlení Marie Vítů, 24. 6. 1998.

5 ► Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), a. č. V-1037 ČB, František Vítů (nar. 1945), č. l. 29, Návrh konečného opatření, 13. 10. 1960.

iniciátorem pokusu o přechod státní hranice, ale pouze se přidal ke svým starším bratrům. Prokurátor přihlédl k jeho „dosud značně nízkému věku, jakož i k závažným následkům, které v důsledku tohoto nezodpovědného činu všech jmenovaných posléze nastaly“. Dosavadní vyšetřování podle prokurátora Červeného působilo na Františka Vítů již dostatečně výchovným způsobem.⁶

Vyšetřování případu komisí MV

Případ bratrů Vítů šetřily také velitelské orgány Pohraniční stráže a KS MV České Budějovice za přítomnosti prokurátora JUDr. Břetislava Dědka.⁷ Komise konstatovala, že ze samopalů střílel velitel hlídky Miloš Roudnický. Podřízený člen hlídky, Jaroslav Pluhař, zbraně proti osobám vůbec nepoužil.⁸ Roudnický vystřelil čtrnáct nábojů včetně varovného výstřelu, Pluhař stačil vypálit dvě výstražné salvy (šlo celkem o 5 vystřelených nábojů).

Bratři Vítové byli komisí označeni za „charakteristické typy chuligánů“, dokonce jim byla podsouvána snaha, že si původně připravovali pro přechod státní hranice zbraně, ačkoliv u nich na místě činu žádná zbraň nalezena nebyla.⁹ Komise celé vyšetřování rychle uzavřela s tím, že použití zbraně ze strany vojína Roudnického bylo oprávněné a odpovídalo vnitřnímu předpisu PS-I-1. Aby ostatní příslušníci roty hodnotili tragický incident ve „správném“ duchu, bylo jim oznámeno, že Vítové stříleli po pohraniční hlídce z malorážky.¹⁰ Případ pak byl na téměř 40 let odložen ad acta.

Trestní stíhání Miloše Roudnického

Otázka trestní odpovědnosti za smrt bratří Vítů byla nakonec nastolena až v roce 1998. František Vítů se toho bohužel nedožil, byl tou dobou už téměř osm let po smrti. Dne 25. června 1998 sdělil vyšetřovatel ÚDV plk. Ing. Adolf Rázek Miloši Roudnickému obvinění pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 3 tr. zákona a trestný čin porušování povinností strážní služby podle § 285 odst. 1, 2 písm. a), b) tr. zákona.

6 ► Tamtéž, č. l. 32, Usnesení krajského prokurátora sp. zn. 1 Kv 057/60, 1. 11. 1960.

7 ► Vyšetřovací komise se skládala z těchto osob: náčelník odboru vyšetřování KS MV České Budějovice kpt. Rudolf Klíma, velitel 15. pohr. brigády pplk. Jindřich Rubáš, kpt. Marek, kpt. Jan Havlas, npor. Švrčula, velitel 2. pohr. praporu kpt. Julius Janáček, zástupce velitele praporu kpt. Josef Staněk, ref. zprav. praporu kpt. Václav Pavlík, náčelník štábu praporu kpt. Miroslav Svoboda a lékař praporu des. abs. Míček.

8 ► Podle své výpovědi z 19. 8. 1998 měl Pluhař samopal znečištěný a během incidentu zkoušel, zda je zbraň funkční. Rána mu údajně ze zbraně vyšla až na třetí pokus. ÚDV, spis čj. ÚDV-8/Vt-98, č. l. 32. Podle oficiální verze z roku 1960 zbraň proti „narušitelům“ nepoužil kvůli tomu, že stál přímo za starším hlídky voj. Roudnickým. Tamtéž, č. l. 72, Hlášení o použití zbraně, září 1960.

9 ► Tamtéž, č. l. 73.

10 ► ÚDV, spis čj. ÚDV-8/Vt-98, č. l. 189, Protokol o výsledku svědka Ladislava Jury, 29. 7. 1999.

Dne 26. března 1999 podal vyšetřovatel ÚDV tábořské pobočce Krajského státního zastupitelství v Českých Budějovicích návrh na podání obžaloby k soudu. Státní zástupce JUDr. Josef Kalina podal obžalobu na Miloše Roudnického 1. dubna 1999, a sice pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 3 tr. zákona.

Dne 19. dubna 1999 proběhlo neveřejné zasedání tábořské pobočky Krajského soudu v Českých Budějovicích, na kterém bylo po předběžném pojednání obžaloby přijato usnesení o vrácení případu státnímu zástupci k došetření. Soud požadoval doplnění některých důkazů, jež postrádal v předloženém spisu. Státní zástupce podal 23. dubna 1999 proti tomuto rozhodnutí stížnost, kterou však Vrchní soud v Praze 11. května 1999 zamítl jako nedůvodnou.

Po doplnění vyžádaných důkazů podal státní zástupce 19. října 1999 novou obžalobu na Miloše Roudnického se stejnou právní kvalifikací jako u původního návrhu. O případu nakonec rozhodoval senát Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře až 27. dubna 2000. Soud shledal někdejšího příslušníka Pohraniční stráže Miloše Roudnického vinným z trestného činu ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 3 tr. zákona a odsoudil jej k trestu odnětí svobody na 20 měsíců s podmíněným odkladem na zkušební dobu 2 roky.

Miloš Roudnický se proti rozsudku odvolal, a tak se případ dostal k pojednání u vyšší instance. Vrchní soud v Praze se věcí zabýval ve veřejném zasedání 11. září 2000, přičemž odvolání obžalovaného zamítl.¹¹ Původní rozsudek krajského soudu se tak stal pravomocným.

Obhajoba obžalovaného a zdůvodnění rozsudku

V soudním řízení se Roudnický hájil tím, že z ničeho neplyne, že by porušil platné předpisy o použití zbraně. Poukazoval také na to, že o vybudování drátěných zátarasů a použití elektrického proudu na hranicích někdo vysoce postavený rozhodl, ale stíhán není. Vysvětloval, že nejprve použil příslušnou výzvu a varovné výstřely a na postavy v zátarasech následně střílel, protože se obával, že výzva nebyla uposlechnuta. Roudnický se také dovolával toho, že je nutné hodnotit použití zbraně v kontextu tehdejší doby. Prohlásil, že není vůbec jisté, jak to bylo se střelbou druhého člena hlídky Jaroslava Pluhaře, který v soudním procesu vystupoval jako svědek.

Českobudějovický krajský soud však shledal námitky obžalovaného vzhledem k důkazům provedeným v hlavním líčení za neopodstatněné. Při prověřování postupu původní vyšetřovací komise z roku 1960 dospěl k závěru, že nebylo postupováno ani v souladu s tehdy platnými předpisy. Šetření nebylo úplné, o události dokonce nebyl řádně informován vojenský prokurátor. Své závěry komise záměrně formulovala tak, aby nedošlo k prokázání protiprávního postupu velitele hlídky Roudnického.

11 ► Tamtéž, č. l. 210–215, Usnesení Vrchního soudu v Praze sp. zn. 11 To 58/2000, 11. 9. 2000.

Tato skutečnost hrála roli v úvaze soudu, že se na případ vztahuje § 5 zákona č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, a že se zde tudíž nezapočítává do běhu promlčecí lhůty trestných činů doba od 25. 2. 1948 do 29. 12. 1989. Jak se konstatuje v rozsudku, „v době události neměla tehdejší moc zájem případ řešit ve vztahu k zasahujícím pohraničnickům a nebo vůči dalším viníkům. Naopak byly učiněny takové závěry, které vylučovaly trestní odpovědnost, takže protiprávní činnost obžalovaného či jiných osob řešena nebyla, ale naopak byla svým způsobem oceněna.“¹²

Nezákonný postup Miloše Roudnického neodpovídal čl. 467 hlavy X. tehdy platného služebního předpisu PS-I-1 z 20. ledna 1956, neboť při ochraně státních hranic se měli pohraničníci řídit zásadou používat zbraně jen tehdy, když všechna ostatní opatření k zadržení „narušitelů“ nebo k zamezení útěku zadržených byla plně vyčerpána. Proto také podle čl. 465 téhož předpisu museli každý případ použití zbraně – mimo situací, kdy jí bylo použito k podání určitého smlouveného signálu – pečlivě prověřit přímí náčelníci. Od každého pohraničnicka se navíc podle citovaného předpisu vyžadovala vysoká odpovědnost za přesné dodržování stanovených pravidel. V řadě ustanovení uvedeného předpisu se také podrobně hovoří o různorodosti používaných prostředků před použitím střelné zbraně.

Střelnou zbraň směli pohraničníci podle čl. 469 a 470 předpisu PS-I-1 použít jen v několika přesně vymezených situacích:

- a) bez výstrahy při ozbrojeném napadení pohraniční hlídky, sousední hlídky nebo objektu chráněného pohraničnickými, dále při napadení provedeném i neo-zbrojenou skupinou osob, když je ohrožen život pohraničnicků;
- b) s výstrahou proti osobám, které neoprávněně prošly na území našeho státu nebo se pokoušely neoprávněně přejít na území sousedního státu a na výstrahu se nezastavily, nebo proti osobám, které se protiví služebnímu zákroku pohraničnicka, nelze-li jinak odvrátit jejich odpor, směřující ke zmaření služebního zákroku, anebo k zamezení útoku osob zadržených, eskortovaných nebo nebezpečných zločinců, není-li možné jinak jejich útěku zabránit.

Jak krajský soud konstatoval ve svém rozsudku, ani o jeden z těchto vyjmenovaných případů se v kauze Miloše Roudnického nejednalo. Velitel hlídky Roudnický „z ničeho nedovozoval a ani nemohl dovodit, že by osoby, které registroval uvnitř drátěného zátarasu, byly nějak ozbrojeny a nebo použily či hodlaly použít vůči němu nějakého takového prostředku“.¹³ Podle předpisů dokonce bylo pohraničnickům zakázáno při ochraně státní hranice používat zbraň proti nezřetelným siluetám za mlhy, v noci a na základě nejasného zvuku

12 ► Tamtéž, rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře sp. zn. 9T 19/99-223 z 27. 4. 2000, č. l. 7.

13 ► Tamtéž, č. l. 8.

v křoví nebo trávě, dokud se hlídka nepřesvědčila, že jde o „narušitele“ nebo zločince, který se dal na útěk po výstraze.

Pokud jde o trestní odpovědnost Miloše Roudnického, zohlednil krajský soud ve své úvaze také článek 8 Statutu Mezinárodního vojenského soudního dvora v Norimberku ze dne 8. 8. 1945, v němž se stanovilo, že jednání na rozkaz nebude považováno za důvod, který by vylučoval trestnost, nýbrž nejvýše bude chápáno jako důvod ke zmírnění trestu. V posuzovaném případě ovšem Roudnický ani nejednal na podkladě nějakého výslovného konkrétního rozkazu, který by jej pověřil bez zábran a zhodnocení situace použít střelné zbraně. Soud konstatoval, že obžalovaný nereagoval adekvátně na situaci a že bezprostředně a bez jakýchkoliv zábran začal střílet proti oběma obětem.

Výše trestu byla soudem mimořádně snížena vzhledem k obvyklé sankci za spáchaný trestný čin, jež se pohybuje v rozpětí od 5 do 12 roků odnětí svobody. Soudní senát zejména zohlednil fakt, že obžalovaný spáchal čin ve složité situaci, když měl dodržet požadavky na něj kladené, aby „narušitele“ zadržel a aby sám sebe nevystavoval nebezpečí trestního postihu za nesplnění nároků na výkon služby na hranicích. Při registraci postav se musel bezprostředně rozhodovat zcela sám, nakonec se rozhodl chybně. Od události uběhla velice dlouhá doba, přičemž předtím i po té se obžalovaný choval bezúhonně. Podle soudního verdiktu tak poklesla společenská závažnost projednávané trestné činnosti. Roudnický přitom sám uznal způsobené následky a projevil nad nimi lítost. Soud také přihlédl k jeho vyššímu věku a zdravotnímu stavu.

Tento případ není v agendě Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu jedinou kauzou, která se dotýká problematiky osob zastřelených na hranicích. Svými okolnostmi, průběhem a také tím, že se viník ocitl v soudní síni a byl pravomocně odsouzen, však případ Roudnický velice názorně dokumentuje tragickou zločinnost systému „ochrany státní hranice“ v komunistickém Československu.

V sobotu 26. dubna 1986 v 01.23 hod. ráno se v ukrajinském Černobylu odehrála největší civilní jaderná katastrofa. Při neodpovědném a hazardním experimentu obsluhy čtvrtého bloku zdejší elektrárny explodoval reaktor typu RBMK-1000. V následujících hodinách a dnech unikly do ovzduší radioaktivní látky (jod 131, cesium 134, cesium 137, telur 132, baryum 140, stroncium 89, stroncium 90 a další); zformované do podoby mraku kontaminovaly nejen území tehdejšího SSSR (Ukrajina, Bělorusko, Pobaltí), ale také velkou část Evropy, včetně Československa.

Vedle radioaktivního mraku se radioaktivní částice zachytily na zemském povrchu; dostaly se rovněž do potravin a vody. Je téměř neuvěřitelné, že odpovědní sovětské představitelé nechali napospas radiaci lidi, kteří žili v blízké Pripjati a Černobylu¹ (řádově šlo o desetitisíce lidí!). Evakuace byla zahájena až 36 hodin po havárii! Ochranná zóna byla postupně rozšířena na třicet km od elektrárny a týkala se celkově více než 350 tisíc lidí.² O rozsahu havárie sovětské úřady mlčely a první kusou zprávu zveřejnily až dva dny po explozi – 28. dubna, přičemž bližší a podrobnější údaje neuvedly.

V témže čase informovala sovětská vláda „spřátelené“ režimy ve střední Evropě (vláda ČSSR se oficiální cestou o Černobylu dozvěděla teprve 29. dubna). Obyvatelstvo socialistických států však bylo vzhledem k existující informační blokádě vystaveno ještě jednomu dnes stěžejnímu nebezpečí – nacházely totiž tradiční „významné“ dny, zejména pak oslavy 1. máje – „Svátku práce“. Prvomájový průvod nebyl odvolán – představitelé státu dospěli k přesvědčení, že neexistuje důvod pro jeho zrušení, ačkoliv v té době ještě neměli k dispozici výsledky oficiálního měření radiace na území ČSSR (státní dozor nad radiační ochranou tehdy v ČSSR spadal do kompetence republikových ministerstev zdravotnictví).

Území Československa zasáhl v závislosti na proudění vzduchu radiační mrak celkem třikrát – poprvé ve dnech 29. dubna až 1. května, znovu pak ve dnech 3. a 4. května, potřetí ve dnech 6. až 8. května 1986. Zvýšená radiace byla v ČSSR poprvé zaznamenána 29. dubna 1986 v Jaslovských Bohunicích, a posléze také Krajskou hygienickou stanicí v Hradci Králové. Od 30. dubna se pak pravidelně do 8. května 1986 scházela Vládní havarijní komise, aby vyhodnocovala radiační situaci na území ČSSR. V usnesení Generální prokuratury ČSFR z října 1992 se konstatuje, že „Vládní havarijní komise organizovala měření radioaktivity v životním prostředí na území ČSSR, zajišťovala vyhodnocování výsledků měření a přijímala preventivní opatření k ochraně obyvatelstva.

1 ▶ Vzdálenost od epicentra havárie byla pouhé 3 a 15 km.

2 ▶ Takový údaj mj. publikovala Dana Drábová (předsedkyně Státního úřadu pro jadernou bezpečnost ČR). Viz její článek *Jaderná energetika před černobylskou havárií a po ní*, Vesmír, 85, 2006, s. 137–139.

*O své činnosti informovala komise federální vládu, sdělovací prostředky, poskytovala zprávy zastupitelským úřadům a mezinárodním organizacím, zejména Světové zdravotnické organizaci a Mezinárodní komisi pro atomovou energii,*³ konstatuje se v usnesení Generální prokuratury ČSFR z října 1992.

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu získal při svém šetření z důvěryhodného zdroje údaje o úrovni radioaktivity na území hlavního města Prahy v době 30. dubna až 1. května 1986. Pro zajímavost – právě v tomto období byly naměřené hodnoty nejvyšší; před havárií se hodnoty obvykle pohybovaly na úrovni miliontin becquerelu (Bq) na metr krychlový. Dne 30. dubna 1986 (den před 1. májem) však dosáhly hodnoty radiace na území Prahy 125 Bq/m³ (měřeno po 17. hod.)! Ve 22.30 hod. úroveň radiace stoupla na 139 Bq/m³. Právě 30. dubna však – i podle pozdějšího vyjádření Státního úřadu pro jadernou bezpečnost – byla kontaminace vzduchu radiačními částicemi nejvyšší: „Z obvyklých milióntin Bq/m³ stouply hodnoty objemových aktivit umělých radionuklidů na desítky a místy i stovky Bq/m³.“⁴ Dne 1. května 1986 v 5 hodin ráno dosáhly hodnoty 46 Bq/m³.

Šetření Generální prokuratury ČSFR (1990–1992)

V letech 1990–1992 se trestně právními důsledky jednání některých představitelů komunistického režimu zabývala na základě podnětu lékařů Nemocnice s poliklinikou v Novém Jičíně, zveřejněném v deníku Mladá fronta (k němuž následně připojily své podpisy další organizace a občané; iniciativu podporovali také někteří tehdejší poslanci Federálního shromáždění, Slovenské národní rady a České národní rady, např. poslanec ČNR Alois Válek), Generální prokuratura ČSFR. Provéřovala podezření ze spáchání trestných činů obecného ohrožení dle § 179 nebo § 180, případně pak zneužití pravomoci veřejného činitele podle § 158 trestního zákona. Mělo se tak díť nečinností centrálních i krajských úřadů, které adekvátně nezajistily informování a následnou ochranu čs. obyvatelstva – např. nezrušily prvomájové oslavy, nevyměnily písek v pískovištích, neomezily volnou pastvu dobytka, nezrušily veřejné akce na otevřeném prostranství (např. sázení stromků), mateřské školy neomezily vycházky s dětmi, nikdo nevaroval obyvatele před konzumací lesních plodů nebo pití mléka apod. Generální prokuratura ČSFR posléze věc pravomocně ukončila odložením podle § 159 odst. 1 trestního řádu.

Generální prokuratura (GP) nicméně ve svých rukou soustředila materiály Úřadu předsednictva vlády ČSFR, Vládní havarijní komise, štábu Civilní

3 ► Usnesení Generální prokuratury ČSFR ze dne 27. 10. 1992 (spis. zn. FGn 3009/90, podepsán generální prokurátor ČSFR – v zast. Jiří Levinský, prom. práv.) ÚDV, spis ÚDV-5/VtB-97.

4 ► Deset let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu – důsledky a poučení. Státní úřad pro jadernou bezpečnost – Státní úřad radiační ochrany, Praha 1996, s. 16.

obranu, Ministerstev zdravotnictví ČR a SR, Ministerstev zemědělství a výživy ČR a SR, Institutu hygieny a epidemiologie – Centra hygieny záření, hlavních hygieniků ČR a SR, krajských hygienických stanic a ústavů národního zdraví, krajských národních výborů, Státní veterinární správy, Československé komise pro atomovou energii, Ústavu pro matku a dítě v Praze, dále odborné publikace, včetně studií vydaných Světovou zdravotnickou organizací (WHO), Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE), Mezinárodní komisí pro radiologickou ochranu (ICRP) a zpráv zahraničních i domácích zpravodajů ČTK. Celkem takto shromáždila materiály v rozsahu více než 5 000 stran. Vyslechla rovněž členy federální vlády, Vládní havarijní komise, pracovníky Úřadu vlády ČSFR, ministerstev zdravotnictví, zemědělství a výživy, civilní obrany, armády, tisku, hygieniky, hydrometeorology apod.

Generální prokuratura ČSFR na základě těchto shromážděných poznatků dospěla k závěru, že v souvislosti s havárií v Černobyli nedošlo ze strany zodpovědných vládních institucí a osob k podcenění eventuálních preventivních opatření, a tím ke spáchání trestných činů. Podle jejího usnesení nedosahoval efektivní dávkový ekvivalent takových hodnot, aby bylo nutné přijmout opatření k omezení pohybu obyvatelstva apod. Nedala se také prokázat příčinná souvislost černobylské havárie a radiační situace v ČSSR s pozdějšími individuálními zdravotními problémy. *„Škodlivé zdravotní účinky jako důsledek radioaktivního záření, lze rozdělit na akutní a pozdní. Akutními účinky jsou zejména různé formy akutní nemoci ze záření, jimiž bylo postiženo několik skupin osob z provozního personálu, havarijních družstev a požárních útvarů, které pracovaly a zasahovaly přímo při havárii jaderné elektrárny v Černobyli. Akutními účinky bylo ohroženo obyvatelstvo v okruhu 30 km od místa havárie, které bylo evakuováno. Pozdní účinky, jimiž jsou zejména rakovinové nádory a genetické mutace, nelze v jejich projevech odlišit od stejných zdravotních poškození vznikajících přirozeně. Pozdní účinky se mohou projevit až po letech, za 5–20 let po ozáření,“*⁵ uvádí se v Usnesení Generální prokuratury ČSFR z října 1992.

Z výpovědí některých osob na GP ale vyplynula jistá překvapující a znepokojující zjištění. Například bývalá hlavní hygienička ČSSR MUDr. Dana Zuzková uvedla, že komunikace mezi centrální a krajskou úrovní jejího úřadu nefungovala optimálně, a dále že tehdejší Československo v podstatě nebylo na havárii tohoto typu připraveno, a to ani v případech podobné události uvnitř státu, respektive za jeho hranicemi. Civilní obrana (CO) zcela selhala – neměla k dispozici měřící techniku, která by dokázala na základě analýzy výsledků získat přesnější představu o zamoreni jednotlivých oblastí státu. Výjimku v tomto směru představovala CO Jihomoravského kraje, která takovými přístroji dispo-

5 ► Usnesení Generální prokuratury ČSFR ze dne 27. 10. 1992 (spis. zn. FGn 3009/90, podepsán generální prokurátor ČSFR – v zast. Jiří Levinský, prom. práv.). ÚDV, spis ÚDV-5/VtB-97.

novala (v regionu byla jaderná elektrárna Dukovany). Celkově lze říci, že pokud by situace v důsledku černobylské havárie dospěla k nutnosti zásadním způsobem omezit život v ČSSR, pak by tehdejší režim nebyl schopen zajistit adekvátní ochranu všemu obyvatelstvu.

Z údajů o vývoji incidence vrozených vad na 10 000 živě narozených, zveřejněných v ročenke Životní prostředí České republiky⁶ za rok 1990, vyplývá nárůst této dispozice po roce 1986. Zatímco v tomto roce se počet vrozených vad pohyboval v úrovni pod 160, v následujících třech letech došlo ke zvýšení sledovaného jevu: pro rok 1987 na úroveň přes 190, v letech 1988 a 1989 těsně pod 190 (vše v přepočtu na 10 000 živě narozených dětí).

Z údajů, které publikoval Státní úřad pro jadernou bezpečnost⁷ nicméně vyplývá, že zhruba od začátku května 1986 došlo v rámci příslušných útvarů ke sledování kvality mléka (resp. produkce mlékáren, včetně dětské mléčné výživy), pitné vody, masa, obilnin, zeleniny a ovoce z hlediska obsahu radionuklidů. Z těchto měření například vyplynulo, že průnik jódu 131 do mléka vrcholil 5. května 1986 na úrovni okolo 400 Bq/l; u cesia 137 pak 10. května na úrovni zhruba 50 Bq/l. V červnu 1986 byl na území republiky proveden odběr vzorků půdy, který měl stanovit míru kontaminace spadem. Bohužel informování obyvatelstva, respektive vysvětlení výše provedených kroků, mělo v roce 1986 své výrazné limity.⁸

Šetření ÚDV (1995–1999)

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu se případem Černobyl zabýval od svého vzniku v roce 1995. Znovu pečlivě analyzoval výsledky šetření, ke kterým dospěla GP začátkem 90. let. Přistupoval k této problematice s vědomím, že se jedná o případ celospolečensky nesmírně významný. Někteří svědci proto byli znovu vyslechnuti. ÚDV se taktéž zaměřil na nové podněty od občanů, kteří dávali své zdravotní problémy a komplikace do souvislosti s černobylskou jadernou havárií.

6 ▶ Životní prostředí České republiky. Ročenka 1990. Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1991.

7 ▶ Deset let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu – důsledky a poučení. Státní úřad pro jadernou bezpečnost – Státní úřad radiační ochrany, Praha 1996, s. 16. Další informace publikoval Státní úřad pro jadernou bezpečnost na svých internetových stránkách www.sujb.cz, kde jsou mj. zveřejněny studie k 20. výročí černobylské havárie.

8 ▶ Miroslav Vaněk (ve studii Černobyl – krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie, která je k dispozici na internetových stránkách SÚJB) dává nechuť objektivně informovat čs. veřejnost v podstatě do souvislosti s odmítáním Gorbačovovy perestrojky a glasnosti. Podobně tomu bylo i v NDR nebo v Rumunsku. Jinou strategií v informování obyvatelstva zvolily režimy v Maďarsku a Polsku, kde začínala jednání s představiteli opozice. Vaněk rovněž upozorňuje na skutečnost, že právě mlčení kolem černobylské havárie výrazně podlomilo důvěru čs. obyvatelstva v oficiální mocenské struktury, což vedlo ve svém důsledku až k pozdějšímu pádu komunistického režimu v ČSSR.

Vyšetřovatel ÚDV nakonec dospěl k závěru, že vyvození trestně právní odpovědnosti by přicházelo v úvahu u určitého omezeného počtu osob, vůči kterým by byla vznesena jasně formulovaná obvinění. V úvahu přitom přicházeli: JUDr. Lubomír Štrougal (v roce 1986 předseda vlády ČSSR), který prostřednictvím tiskového odboru Úřadu vlády ČSSR vydal prohlášení, že na území státu nedošlo ke zvýšení úrovně radioaktivity v souvislosti s havárií v Černobylu, ačkoliv průkazná data nemohl mít v té době k dispozici, protože se situace v tomto směru teprve monitorovala; tím měl ohrozit zdraví a životy obyvatel tehdejšího Československa. Dále ing. Zdeněk Novák (v roce 1986 konzul ČSSR v Kyjevě), který neinformoval čs. občany studující v Kyjevě, ani nezajistil jejich ochranu, a RSDr. Antonín Himl (v roce 1986 předseda ústředního výboru Československého svazu tělesné výchovy), který vyslal do oblasti Kyjeva cyklistické družstvo, které se následně zúčastnilo Závodu míru; přičemž A. Himl ani poté, co se dozvěděl o černobylské havárii, nezrušil účast čs. sportovců.

Závod míru 1986

Ve dnech 6.–22. května 1986 se uskutečnil 39. ročník Závodu míru, který byl právě v tomto roce výjimečný tím, že prolog a první tři etapy se konaly v okolí Kyjeva. Jednotlivé etapy zavedly peloton na území Ukrajiny a po leteckém přesunu z Kyjeva do Varšavy vedla trasa závodu přes Berlín do Prahy. K účasti se přihlásilo celkem 19 zemí: Belgie, Bulharsko, ČSSR, Francie, Itálie, Jugoslávie, Kuba, Maďarsko, Mongolsko, NDR, NSR, Nizozemí, Polsko, Rumunsko, SSSR, Sýrie, Švýcarsko, Turecko, USA a Velká Británie (závodu se později neúčastnily západní státy s výjimkou Finska a Francie).

V tehdejším socialistickém Československu byl tradičně kladen velký důraz na zabezpečení průběhu etap ve městech, kam měl Závod míru zavítat. Přípravy (jak organizace závodu, tak příprava závodníků) byly pečlivě sledovány ÚV ČSTV v čele s Antonínem Himlem. Československá výprava odletěla do dějiště prologu 4. května 1986 – jen několik dnů po černobylské havárii do místa vzdáleného pouze 190 km od epicentra výbuchu!

Třicátý devátý ročník Závodu míru vyhrál v roce 1986 východoněmecký cyklista Olaf Ludwig. Nejlepší čs. cyklista, Jozef Regec, dokončil Závod míru jako sedmý se ztrátou 1:57 min. na vítěze (i když jako nováček 10 dní vedl celkovou klasifikaci Závodu míru). Čs. družstvo (ve složení: Milan Jurčo, Radvan Fořt, Roman Kreuziger, Anton Novosad, Jozef Regec, Jiří Škoda) pak v hodnocení týmů skončilo třetí se ztrátou 7:32 min. na vítězné Sověty.

Ve dnech 21. a 22. července 1986 vrcholné orgány ÚV ČSTV vyhodnotily čs. účast na 39. ročníku Závodu míru. Ve vztahu k černobylské katastrofě se v předložené zprávě k průběhu závodu uvádělo: *„Havárie v Černobylu a především její zneužití ve štvavé kampani buržoasních sdělovacích prostředků způsobil, že den před zahájením závodu bylo v Kyjevě jen šest družstev. Nepřijel hlavní rozhodčí, ani dopingový komisař a Mezinárodní cyklistickou federaci UCI*

zastupoval pouze její generální sekretář Jekiel z Polska. Na startu ZM [Závodu míru] stálo nakonec jedenáct družstev [byla zvažována účast B mužstev pořadatelských zemí], včetně Finů, kteří nastoupili pouze se čtyřmi závodníky. Znamenalo to, že na trať první etapy ZM vyjelo pouze 64 cyklistů, což je nejmenší počet v jeho historii. [...] Příjemným překvapením pak byl velký zájem diváků v Kyjevě i na silnicích Polska, NDR a ČSSR.⁹ V Kyjevě se ovšem objevily jisté problémy a zvláštnosti v organizaci závodu (po první etapě např. nebylo ani provedeno slavnostní vyhlášení vítězů). Akreditovaní novináři nemohli telefonovat, přetrvávaly také potíže s dálnopisy. Koncem června 1986, když se v Berlíně sešli zástupci SSSR, PLR, NDR a ČSSR, oznámil sovětský delegát, že se Moskva organizace 40. ročníku Závodu míru nezúčastní.

Závěr šetření ÚDV (1995–1999)

Dne 15. března 1999 rozhodl vyšetřovatel ÚDV o odložení případu podle § 159 odst. 2 trestního řádu. Věc přitom kvalifikoval jako podezření z trestného činu obecného ohrožení podle § 180 odst. 1, odst. 2 písm. b) trestního zákona. Vyšetřovatel ÚDV vyhodnotil podíl jednotlivých osob, vůči nimž by eventuálně přicházelo v úvahu vyvození trestně právní odpovědnosti, takto: V případě JUDr. Lubomíra Štrougala by byl při užití právní kvalifikaci trestný čin promlčen ke dni 29. 12. 1994 (pět let po spáchání trestného činu při aplikaci zákona č. 198/1993 Sb. O protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu). „Právní kvalifikace dle § 180 odst. 1, odst. 2 písm. b) odst. 4 tr. zákona, kde trestní stíhání promlčeno není, by přicházela v úvahu pouze tehdy, když by trestným činem pachatel skutečně způsobil těžkou újmu na zdraví nebo smrt více osob. Provedeným šetřením se však nepodařilo takovýto škodlivý následek konání podezřelého prokázat zejména proto, že není možné určit podíl radioaktivního záření vzniklého v Černobylu na případném zhoršení zdravotního stavu jednotlivých osob, a proto nelze tuto právní kvalifikaci užít,“¹⁰ uvedl vyšetřovatel ÚDV.

V případě ing. Zdeňka Nováka udělal vyšetřovatel ÚDV následující závěr: „Stejně jako u prvního podezřelého, i zde je již trestní stíhání promlčeno. Stejně tak se provedeným šetřením nepodařilo prokázat, že by konáním podezřelého skutečně došlo ke škodlivému následku.“¹¹

V případě RSDr. Antonína Himla nepřicházelo vyvození trestně právní odpovědnosti v úvahu, neboť jmenovaný zemřel v roce 1988.

V závěru odůvodnění usnesení z 15. března 1999 vyšetřovatel ÚDV zmínil ještě jednu okolnost: „Uvažovaný tr. čin obecného ohrožení z nedbalosti dle

9 ► Národní archiv, Materiál pro schůzi předsednictva ÚV ČSTV, 23. července 1986, Hodnocení čs. účasti na 39. ročníku Závodu míru. Viz též ÚDV, spis ÚDV-5/VtB-97.

10 ► ÚDV, spis ÚDV-5/VtB-97. Usnesení ze dne 15. 3. 1999.

11 ► Tamtéž.

§ 180 odst. 1, odst. 2 písm. b) trestního zákona podléhá rozhodnutí prezidenta ČSSR o amnestii ze dne 1. 1. 1990.“¹² Nicméně je nezbytné dodat, že uvedená amnestie prezidenta Václava Havla samozřejmě neměla v úmyslu znemožnit případné potrestání trestných činů z období totality.

Vyšetřovatel ÚDV se tak v podstatě ztotožnil se závěry šetření bývalé Generální prokuratury ČSFR.

VIZOVICKÁ MATA HARI

Česká televize Ostrava, 2005, 56 min., režie Ján Novák,
scénář Šárka Horáková, námět JUDr. Jaroslav Pospíšil.

/ Jiří Plachý

V květnu loňského roku uvedla Česká televize v hlavním vysílacím čase hraný dokument Vizovická Mata Hari. Jeho sledovanost byla uspokojivá a ohlasy na něj byly téměř výhradně pozitivní. Sám o osobě je totiž zpracován velmi dobře, působí živě, jeho děj je strhující a alespoň na první pohled na sebe logicky navazuje. Zde jeho tvůrci, jak režisér Ján Novák, tak autorka scénáře Šárka Horáková, odvedli profesionální práci. Dokument byl dokonce nominován na cenu ELSA 2005.

Po důkladnějším rozboru však zjistíme, že děj na několika místech „skřípe“, zásadní události v životě hrdinky jsou vysvětleny velmi povrchně a ne zcela přesvědčivě. Různá „bílá místa“ jsou pak většinou zaplněna nepodstatnými údaji z jejího osobního života, kterému je věnován neúměrný prostor (to se týká především klíčového období let 1938–1946). Zabýváme-li se pak životem Marie Pekelské, roz. Tomšů (resp. Tomšové), poprvé provdané Blaschtowitschkové, krycím jménem MARINY podrobněji, zjistíme, že řada dalších faktů je v dokumentu zamlčena, překroucena, nebo naopak dezinterpretována tak, aby vyzněla co nejvíce ve prospěch hlavní hrdinky.

Člověkem, který je z celého týmu tvůrců dokumentu s životem MARINY nejvíce obeznámen je autor námětu, odborný poradce a jeden z komentátorů v jedné osobě JUDr. Jaroslav Pospíšil. Výše uvedené nedostatky jsou o to více zarážející, uvážíme-li, že JUDr. Pospíšil se jejím případem zabývá již řadu let. Některé údaje jsou dokonce v rozporu i s tím, co v 90. letech napsal ve své diskutabilní práci Hyeny.¹

Marie Tomšů se narodila 1. ledna 1920 ve Vizovicích, v rodině rolníka. Vychodila českou obecnou školu (1926–1931), měšťanskou školu (1931–1935) a dvouletou obchodní školu bez maturity (1935–1937). Neměla tedy obchodní akademii a nebyla ani nijak vysoce vzdělaná, jak se v dokumentu uvádí. Podle policejního záznamu pracovala od 1. října 1937 do 15. srpna 1938 u firmy Haleš vyrábějící vojenské stejnokroje v Praze na Malé Straně jako úřednice. Od poloviny srpna do konce září 1938 pak opět jako úřednice u firmy Kračmer, velkoobchod s ovocem v Praze. Od poloviny února do konce září 1938 bydlela ve Vápenčové ulici č. p. 277 v pražském Podolí.

Necelému roku, který Marie Tomšů strávila před válkou v Praze, je v dokumentu věnován značný prostor. Je zde líčena jako „oblíbená *společnice mužů z vyšší třídy*“. Stýkala se ale i s „*košatou bohémskou společností, stala se múzou mladým malířům a sochařům, dokonce se do ní zamiloval i rumunský princ*“. Při tom všem byla také „*velká vlastenka, tak poctivá, jak poctivě jí k vlastenectví vychovali rodiče a pan farář*“. Ponechme stranou trochu barvotiskový popis, okořeněný prvky prvorepublikové červené knihovny. Z hlediska dalšího vývoje příběhu si položíme otázku, zda skutečně byla Marie takovou vlastenkou, jak

1 ► Pospíšil, Jaroslav: Hyeny. Lída, Vizovice 1998.



Marie Tomšů v roce 1938
– fotografie z žádosti o cestovní pas; Zdroj: NA

naznačuje výše uvedený citát? Skutečnost jej možná dokonce překonala. Bez ohledu na výchovu pana faráře i rodičů se z ní stala dokonce „ultravlastenka“. Již krátce po příchodu do Prahy, 15. února 1938, vstoupila do krajně pravicového Hnutí za nové Československo, pověstné Vlajky. Toho dne se zároveň stala tajemnicí místní organizace v Praze XV. Možná, že i tam potřebovali múzu.

Dodnes je poměrně rozšířeným omylem, že předmnichovská Vlajka byla ostře protinacistická a stavící se plně za obranu republiky. Faktem však zůstává, že minimálně od druhé poloviny 30. let v ní existovalo pronacisticky orientované křídlo hledající cestu k henleinovské SdP nebo přímo k německému vyslanectví v Praze reprezentované právě lidmi, kteří nastoupili do jejího vedení za druhé republiky, resp. za okupace. Zdá se, že právě s nimi se Marie Tomšů v Praze stýkala.

V zájmu objektivity je třeba uvést, že již v červenci 1938 z Vlajky vystoupila. Vzhledem k událostem následujících měsíců tomu však nelze přikládat příliš velkou váhu. Mohla tak učinit proto, že pracovala v podniku důležitém pro obranu státu, nebo už v té době byla zapojena do špionážní činnosti proti Československu a nechtěla na sebe jako vlajkařka upoutat pozornost. Že v žádném případě nešlo o nějaký myšlenkový posun, svědčí poválečná výpověď jejích sousedů z Vápencové ulice. Krejčí František Labík učinil 11. června 1946 na Marii Tomšů (z dochovaných materiálů je zřejmé, že její další osudy po Mnichovu neznal) oznámení Národnímu soudu, ve kterém uvedl, že v září 1938 se v jeho bytě urážlivě vyjádřila o prezidentu republiky („*Vy toho vola ještě posloucháte?*“), a když jí oponoval, že jde o vrchního velitele československé branné moci, nechala se prý slyšet, že československá armáda je pro kočku a Němci, že jí ukážou, co dovedou. Podle jeho vyjádření pak druhý den po vyhlášení mobilizace (tedy 24. září 1938) zmizela. Při prohlídce jejího bytu našel několik dopisů podivného obsahu (muž podepisující se jako Shnilá paluba jí z Vídně psal: „*Máničko, bedlivě sledujte Židy a komunisty!*“) adresované do Štěpánské ulice č. 24. Na této adrese ovšem Tomšovou nikdo neznal. V jedné z fotografií zanechaných v bytě byl pak údajně identifikován Vojtěch Musil.² Opět údajně pak

2 ▶ Vojtěch Musil (nar. 1904), druhý důstojník nejdříve Dunajské, a potom Labské paroplavební společnosti, z trestu degradovaný na plavčíka. V době Mnichova uprchl do Vídně a řídil vysílání vlajkařského vysílače Pravda vítězí. Agent SD a gestapa, po okupaci se vrátil do Prahy jako člen SS. Dočasný velitel Svatoplukových gard (úderných oddílů Vlajky). V roce 1945 se mu podařilo uprchnout do Německa. (Nakonečný, Milan: Vlajka. Chvojkovo nakladatelství, Praha 2001, s. 308–309.)

měl být hlas Tomšové rozpoznán ve vysílání vlajkařské vysílačky Pravda vítězí (řízené SD) z Vídně. Jeho výpověď pak potvrdili i ostatní obyvatelé domu.³

Tady se dostáváme k dalšímu bílému místu v životopise Marie Tomšů. V dokumentu, opět značně stylizovaně a poeticky, zaznívá: „*Marii se naskytla příležitost pracovat ve Vídni. Uměla jazyky, bezvadně psala na stroji, uměla jednat s lidmi. Vlastně nevíme, jestli se se svým budoucím zaměstnavatelem Dr. Wolfgangem Mühlbergerem seznámila až ve Vídni, nebo tam za ním přímo jela, nevíme ani, jestli věděla, kdo je on, ale tady někde už poprvé dal o sobě vědět její osud.*“ A dále: „*Ještě byla hybným motorem láska, pravděpodobně nenaplněná.*“ O členství ve Vlajce nebo o tom, že Vídeň byla již více než půl roku obsazena nacisty, nepadne ani slovo. (Dr. Mühlbergera by jistě pobavilo, že v hrané scéně v jeho vídeňské kanceláři visí poválečný Benešův portrét.)

Marie sama v době války o svém odjezdu do Vídně mluvila poněkud jinak a patřičně ho zdramatizovala. Měl na ni být údajně vydán zatykač za špionáž ve prospěch Německa a uprchnout se jí podařilo na poslední chvíli. Tak akční to přece jenom nebylo. Ještě 6. září 1938 jí byl pražským Policejním prezidiem vystaven řádný cestovní pas⁴ (což ovšem dokazuje, že se na možnost odchodu do zahraničí cílevědomě připravovala).

Mimořádný lidový soud v Praze po válce její tvrzení o špionáži prošetřoval. Po zjištění, že československou předválečnou policií stíhána nebyla, se však věci dále nezabýval. Labíkovo oznámení pak začalo být prověřováno až po Mariině odsunu do Německa a jako bezpředmětné bylo zastaveno.⁵

V dokumentu není ani blíže vysvětleno, proč z Vídně po několika měsících odešla a přijala práci v jedné z krycích firem Sicherheitsdienstu v Liberci. (I tato skutečnost potvrzuje, že Marie Tomšů v září 1938 ve Vídni skutečně pracovala proti ČSR, ať už v tom hrála roli láska naplněná nebo nenaplněná. Do druhé republiky se ostatně nevrátili ani ostatní vlajkařští emigranti.) Jen tak mimochodem se také konstatuje, že po návratu do Prahy Marie pracovala v další krycí firmě SD – České uhelné společnosti. I když měla údajně přístup do kartotéky konfidentů (!), rychle prý ze zaměstnání vycouvala. Nechtěla se prý pro SD nijak angažovat. (Podle poválečného šetření zde však působila celé dva roky, od roku 1941 do roku 1943.)⁶ Komentář si naopak dává značnou práci s ujištěním, že ani tady, přímo v centrech nacistické tajné služby, nepřestala být Češkou, div ne odbojářkou. (Její sestra podrobně líčí, jak Marie varovala v době,

3 ► Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha, čj. Ls 5859/46, trestní spis Marie Blaschtowitschkové.

4 ► Národní archiv (dále jen NA), f. Policejní ředitelství Praha 1930–1941, Marie Tomšová.

5 ► SOA Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha, čj. Ls 5859/46, trestní spis Marie Blaschtowitschkové.

6 ► Tamtéž.

kdy působila v Liberci, blíže neurčené obyvatele lokalit, které měly být obsazeny Německem, aby si mohli svůj majetek „uklidit“. Je možné vysledovat, že sestra Marie Tomšů, paní Anna H., v dokumentu promluví právě vždy, když jde o nějakou choulostivou peripetii z agentčina života. Její, většinou značně naivní, příběhy pak nejsou s ničím konfrontovány a jsou ponechávány jako fakta.)

Bezesporu jedním z fabulačních vrcholů dokumentu je pak scéna, ve které Marie odmítá německé občanství. Z hlediska námětu to má svou logiku, protože, jak už bylo řečeno, Marie Tomšů je všude líčena jako poctivá Češka a především jako pasivní oběť vmanipulovaná do své role nelítostnou dobou. Podle policejní přihlášky k pobytu z 26. února 1943 je však zřejmé, že Marie byla nejméně od 22. 2. toho roku, kdy jí byl vystaven Staatsangehörigausweis (tedy rok a tři čtvrtě před sňatkem s Kurtem Blaschtowitschkou), říšskoněmeckou státní příslušnicí.⁷

Na tomto místě pak v dokumentu přichází velká láska, o které to v zásadě všechno je. Jak již bylo výše zmíněno, tím vyvoleným je JUDr. Kurt Blaschtowitschka, „justiční činitel Říše“ (jak eufemisticky v dokumentu několikrát zazní), jinak státní zástupce u německého Landsgerichtu a především u neblaze proslulého Sondergerichtu v Praze.

O jeho životě se toho z obrazovky moc nedozvíme. Narodil se 4. srpna 1906 v Teplicích-Šanově ve smíšeném manželství (jeho matka Karolína se za svobodna jmenovala Veselá a pocházela z Prahy). Od dětství žil v Praze. Přesto, nebo právě proto, se mu dostalo, jak sám přiznal, německé nacionální výchovy. Jeho otec, JUDr. Anton Blaschtowitschka, pro něj zřejmě představoval mimořádně silný životní vzor.

V dokumentu je opět velkoryse přehlednuto, že Blaschtowitschka starší, vysoký úředník československého státu (v roce 1938 odcházel do penze jako vrchní soudní rada u Vrchního zemského soudu v Praze) byl členem SdP, po okupaci pak NSDAP (č. 7 165 019) a 7. června 1940 se mu dostalo osobního poděkování Adolfa Hitlera za služby vykonané pro německý národ. Z nadšení nad zřízením protektorátu se nechal v polovině dubna 1939 dobrovolně reaktivovat a vstoupil do říšských služeb. Prvního února 1940 byl jmenován senátním prezidentem Vrchního zemského soudu v Litoměřicích (služebně ponechán u Vrchního zemského soudu v Praze). V této funkci pak působil až do konce války.⁸

Kurt vychodil obecnou školu a Německé státní reálné gymnasium v Praze (maturoval v roce 1924). Na podzim 1924 se zapsal na Filosofickou fakultu Německé university v Praze (doklad o ukončení studia chybí) a v letech 1928–1933 absolvoval na této vysoké škole Právnickou fakultu (JUDr.). Souběžně s tím vy-

7 ► NA, f. Evidence obyvatel, policejní přihláška Marie Theresie Tomšů.

8 ► SOA Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha, čj. Ls 63/45, trestní spis JUDr. Antona Blaschtowitschky.



JUDr. Kurt Blaschtowitschka ve druhé polovině 20. let – fotografie z žádosti o cestovní pas; Zdroj: NA

studoval v letech 1922–1927 hru na klavír na Německé hudební akademii. Základní vojenské služby byl ze zdravotních důvodů zproštěn. V listopadu 1933 pak nastoupil přípravnou soudcovskou službu u Krajského soudu civilního v Praze a složil přísahu věrnosti ČSR. Po absolvování stáží u různých soudů a kursu soudcovských čekatelů byl dne 1. 5. 1937 jmenován soudcem Krajského soudu obchodního v Praze a o rok později působil u pražského Krajského trestního soudu.

Své smýšlení o republice, které sloužil, dal dostatečně najevo v době Mnichova. V září 1938 podal přihlášku do SdP, která však už pro rozpuštění strany nebyla vyřízena. Hned po kapitulaci požádal o přeložení ke Krajskému soudu do České Lípy (i když mohl bez potíží zůstat v Praze). Dne 5. 10. 1938 tam byl přidělen a o tři dny později (dva dny před obsazením města ně-

meckou armádou) nastoupil. Koncem měsíce pak přešel do říšskoněmeckých služeb a byl přidělen k Amtsgerichtu ve Varnsdorfu. V květnu 1940 mu za jeho uvědomělý postoj Hitler udělil Sudetskou osvobozovací medaili. Stejně tak jeho otci. V únoru 1939 si podal přihlášku do NSDAP. Po válce tvrdil, že zůstal jen čekatelem na členství a opak mu nebyl dokázán.

Do května 1939 působil jako sekretář u Říšského soudu v Lipsku (v květnu 1939 byl Hitlerem jmenován Amtsgerichtsratem), pak byl přeložen k Landsgerichtu do Prahy. V říjnu 1939 byl poslán na půlroční stáž k státnímu zastupitelství do Halle nad Sálou. Od března 1940 až do prosince 1944 pak působil jako státní zástupce u Landsgerichtu a později i u Sondergerichtu v Praze. Se svou budoucí ženou navázal známost v roce 1942. (Nezamílovali se pak do sebe při Mariině práci v advokátní kanceláři otce, jak tvrdí dokument, protože ten, jak víme, nikdy advokátem nebyl.)

Mezitím se Blaschtowitschka ml. činil. Po válce doznal, že navrhoval trest smrti asi v 600 případech. Jeho vynesení se pak domohl nejméně u 120 obžalovaných (to sám přiznal). Řada svědků pak nezávisle na sobě dosvědčila, že především v podroušeném stavu se Blaschtowitschka rád chlubil počtem „svých“ úspěšných trestů smrti, který však uváděl mnohem vyšší. Účastnil se také poprav odsouzených Čechů konaných do roku 1943 v Drážďanech, pak v Praze (v roce 1943 byla gilotina instalována v Praze).⁹

Dr. Pospíšil k tomu opět poněkud stroze dodává: „*Měl na starosti kriminální trestné činy, nikoliv politické.*“ Dodejme – z pohledu nacistického práva.

9 ► SOA Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha, čj. Ls 2/45, trestní spis JUDr. Kurta Blaschtowitschky.

Z hlediska dnešního Kurt Blaschtowitschka posílal na smrt nejen kriminální zločince, ale i politické odpůrce Třetí říše. U kriminálních případů německé soudy pak téměř nevynášely dlouholeté tresty na svobodě (i když jim to zákon umožňoval) a ve srovnání se soudy českými byly samozřejmě mnohem tvrdší. (Jen pro srovnání: v celém Československu bylo v letech 1923–1935 vykonáno pouze 11 nejvyšších rozsudků nad těmi nejtěžšími kriminálními delikventy.)¹⁰

Ale na mrtvolu není čas – dva krásní, čistí, mladí lidé totiž prožívají lásku. Ta je naplněna 11. října 1944 jejich nadšeným vstupem do svazku manželského. Ale štěstí netrvá věčně – dokonce ani v Protektorátu Böhmen und Mähren. JUDr. Pospíšil: „*Po svatbě manželé často zajížděli do Vizovic. Při jedné z těchto cest potkali na přerovském nádraží zlínského drogistu Vladimíra Hájka. Blábolil, co všechno může, udával mu, chtěli zničit lidi z Baťova koncernu, Čiperu, Marii Baťovou.*“ Řeč je i o dalším udavači JUDr. Ivanu Holém. Oba byli konfidenty zlínského gestapa a členy KSČ. Důvod, proč svá udání neposílali zlínskému gestapu, jehož byli konfidenty, a předávali je pražskému státnímu zástupci, je vysvětlen jednoduše – gestapu nevěřili.

Je podivuhodné, že věřili člověku, s nímž se seznámili na nádraží, a který (podle tvrzení JUDr. Pospíšila) o jejich informace nejevil zájem. Nikoho zřejmě nenapadlo zamyslet se nad tím, co by státní zástupce s podobným udáním měl udělat. Odpověď je jednoduchá – musel by ho poslat stejně gestapu, které jako jedině mohlo podobné udání vyšetřit.

Ponechme stranou temnou úlohu zlínských agentů, kteří po válce díky svému členství v KSČ udělali závratnou kariéru. Úplnou pravdu o jejich zločinech se už asi nikdy nedozvíme. Je však zřejmé, že Kurt Blaschtowitschka, a tím méně Marie, klíčem k jejich osudu nejsou a stejně to platí i naopak. Alespoň ne v tak transparentní podobě, ve které se to snaží JUDr. Pospíšil dokázat.

Blaschtowitschka při své inteligenci zřejmě pochopil, kam spěje válečné úsilí nacistické říše, a tak jako tisíce jemu podobných začal hledat alibi pro poválečnou dobu. Cesty na Moravu se mu k tomu mohly výborně hodit. Do Vizovic jeho pražská pověst „krvavého prokurátora“ nedolehla, a tak si zde mohl hrát na umírněného Němce zaujímajícího vůči nacismu kritické stanovisko. Jak spěla doba, bylo mu stále víc jasné, že je třeba si alibi zajistit i v Praze. Začal proto některým svým obětem „pomáhat“. Ani to nebylo mezi prozíravějšími nacisty nic neobvyklého. A právě s tím je spojen Blaschtowitschkův pád na konci roku 1944.

Blaschtowitschkové sestra, Anna H., v dokumentu vysvětluje, že se tak stalo na zákrok Holého a Hájka, kteří Kurta udali K. H. Frankovi. „*Kurt byl voláný do Berlína až k Hitlerovi a Mařenka se sebrala a jela do Berlína.*“ Tam ná-

hodou potkala rumunského krále Karla II., který jí pomohl. Kurt dostal jenom pokutu a vyhodili ho. (Scéna: vystrašený Blaschtowitschka čeká v kanceláři na ortel, úředník zpoza stolu na něj ostře vyštěkne: „*Jste suspendován!*“)

Skutečnost se od této verze opět dost lišila. Kromě toho, že Hitler měl v prosinci 1944 evidentně jiné starosti než řešit lapálie nějakého Blaschtowitschky a rumunský exkrál Karel už čtvrtým rokem pobýval v mexickém exilu, stála za prokurátorovou suspenzí právě jeho snaha získat na poslední chvíli alibi. Prozradil totiž rodině Ladislava Vlčňovského (bývalý npor. 28. pěšího pluku československé armády, který byl za ilegální držení zbraně odsouzen německým Sondergerichtem k trestu smrti), kdy má být provedena poprava jejich příbuzného. Ta se jí pak pokusila zabránit podáním žádosti o obnovu procesu. Vlčňovského česká advokátka se před Blaschtowitschkovým nadřízeným podřekla, odkud má rodina tak přesné informace. Kurt byl pak suspendován za vyzrazení služebního tajemství. Na tomto případu je pikantní především to, že státním návladním, který pro npor. Vlčňovského požadoval trest smrti, byl – JUDr. Kurt Blaschtowitschka. (Anna H. o pražském Němci a bývalém soudci Československé republiky: „*On až ve Vizovicích poznával, že ti Češi to nedělají schválně, něco těm Němcom, že sú chudáci, že sú od těch Němců zavírání a trýznění, on to poznal až ve Vizovicích!*“)

Jeho pád také nebyl tak tvrdý, jak by se z dokumentu mohlo zdát. V lednu 1945 byl přeložen jako státní zástupce do Drážďan. Než bylo toto rozhodnutí definitivně potvrzeno, byly Drážďany vybombardovány.

Posledním měsícům války je v dokumentu věnována značná pozornost. Děj graduje – od března je Kurt štvanec, hledají ho partyzáni, které na něj poštlval Holý s Hájkem a Němci (proboha proč, když už měl s pomocí krále Karla suspenzi za sebou?). Komentář: „*Jeho umělecká duše byla přesto přese všechno příliš lehkovážná.*“ Navzdory všemu byli s Marií stále šťastní. JUDr. Pospíšil: „*Bohužel jen na chvíli. Pak přišel konec války a s ním zmanipulované procesy!*“



Marie Blaschtowitschková v roce 1945 – fotografie z říšskoněmecké Kennkarty; Zdroj: SOA Praha

Dne 5. května 1945 se Blaschtowitschkovi pokusili uprchnout z Prahy na Západ. Odcházeli ze svého domova v Sudoměřické ulici 1921/5 na Flóře, což jen dokazuje, že Kurt v žádné ilegality nežil. Naopak – 21. března 1945 si podal žádost o penzionování, která mu však již nebyla vyřízena. Ještě téhož dne byli v Dolních Mokropsech zadrženi povstalci. Z komentáře se dále dozvíme, že je „*dopadly Rudé gardy*“. Z kontextu není zcela jasné, zda záměna Květnového povstání s čínskou Velkou proletářskou kulturní revolucí je náhodná, nebo záměrná. S terminologií si dokument vůbec moc starostí nedělá – hned na úvod se dozvíme, že Marii popravili v roce 1945 manžela „*komunisté*“. Po

někud nedbale se zachází i s daty. Na jednom místě komentář tvrdí, že proces se konal již 11. května, na jiném pak 6. září. Ve skutečnosti se odehrál 14. září 1945.¹¹

V dokumentu také v souvislosti s procesem zazní několikrát slovo „*zinscenovaný*“. Zinscenovat jej měli právě komunisté, resp. přímo Holý s Hájkem, jejichž hvězda začala ve Zlíně prudce stoupat. Povrchnost vyšetřování, nedbalost, zaujatost, nerespektování vžitých trestněprávních zásad – tyto a ještě řadu jiných termínů lze použít, hovoříme-li o retribuci. Souzeny byly možná desítky a možná stovky nevinných nebo těch, jejichž provinění bylo méně závažné.

Počtem vynesených a vykonaných trestů smrti (712) byla česká retribuce jednou z nejtvrdších. Od jejího počátku byla v zásadě respektována praxe, že k nejvyššímu trestu byli odsouzeni ti, kteří se buď přímo, nebo zprostředkovaně podíleli na smrti alespoň jednoho československého občana. (Jen pro srovnání uveďme, že popravena byla např. Anna Gebertová, které všichni svědci potvrdili, že byla léta týrána a podváděna svým manželem. V roce 1943 jej udala za neoprávněné držení zbraně. Po válce byla Mimořádným lidovým soudem v Mostě jako udavačka odsouzena a popravena.¹² Takových případů bychom našli celou řadu.) I kdyby Blaschtowitschka naplnil celou soudní síň svědky, kteří by dokazovali, jak jim nezištně pomáhal, na miskách vah by vždy převážilo jím přiznaných 120 rozsudků smrti, na kterých se podílel. Dodejme, že v dokumentu jsou citována dvě pro Kurta příznivá svědectví. Na základě toho se dozvíme, že „*určité*“ víc lidem pomáhal, než škodil. Nepříznivá svědectví pak zmiňována opět vůbec nejsou.

Zatímco Kurt zemře se slovy: „*At žije moje manželka a můj otec, at žije svobodné a věčné Německo!*“ připomene JUDr. Pospíšil, že: „*Marie byla velmi nepohodlná, nebylo ji však za co zabít.*“ To je poněkud zvláštní, tvrdí-li se krátce před tím, že ani jejího manžela nebylo v podstatě za co zabít. (Nebo že by přece jen ano???) Že by „*komunisté*“ nebyli schopni udělat dva „*zinscenované*“ procesy?

Každopádně Marie Blaschtowitschková podle dokumentu obětí je. V květnu 1946 byla propuštěna z vazby a předána do internačního tábora pro Němce v Modřanech u Prahy. Dne 23. června 1946 (v dokumentu chybně uvedeno 26. května) byla zařazena do transportu a odsunuta do Immelstettenu v americké okupační zóně Německa.

Přestože se Marie Blaschtowitschková přihlásila dobrovolně k německé národnosti a byla říšskoněmeckou státní příslušnicí, čímž splňovala všechna

11 ► SOA Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha, čj. Ls 2/45, trestní spis JUDr. Kurta Blaschtowitschky.

12 ► SOA Litoměřice, f. MLS Most, čj. Ls 38/46, trestní spis Anny Gebertové.

kritéria pro tento postup, nezapomene JUDr. Pospíšil za zvuku tklivé hudby připomenout: „*Ona tam jako Češka nepatřila, oni se jí tak zbavili, stal se z ní odložený ranec.*“ A pokračuje: „*Měla hlad, nevěděla, co má dělat.*“ Pomineme-li, že tyto pocity prožívalo po válce celé Německo, tak Marie si přece jen věděla rady. Podle její sestry pracovala u sedláka, podle dokumentů československé rozvědky našla lehčí způsob obživy – šmelinu a prostituci. Tuto druhou verzi ostatně potvrzuje i její další osud. V listopadu 1946 se poprvé ilegálně vrátila do Československa (pašovala zboží). V prosinci se v Praze setkala s jedním ze svých bratrů (o těch v dokumentu není příliš řeč – kromě nejmladšího totiž měli potíže se zákonem, a rozhodně ne z politických důvodů). Josef Tomšů (také pozdější spolupracovník vojenské zpravodajské služby a počátkem 50. let informátor Krajského velitelství StB Ostrava) ji v pasáži Lucerna seznámil se svým přítelem Jiřím Hospolským, který byl důvěrníkem OBZ s krycím jménem HARMONIKA. Dne 10. prosince 1946 začala také ona pracovat pro armádní zpravodajskou službu (stala se tajnou spolupracovnicí 2. odd. Hlavního štábu, tedy rozvědky).¹³

K podpisu vázacího aktu dokument dospěje ve 36. minutě své stopáže. Na dobu od prosince 1946 do Mariiny smrti na počátku roku 1993 zbývá jen 20 minut. Ve srovnání s tím, kolik místa bylo věnováno popisu velké lásky, justiční vraždy a lopotné snaze JUDr. Pospíšila dokázat, že se Marie Blaschotwitschková v době války chovala „*nesmírně morálně*“, je to žalostně málo.

Komentář: „*Nezbylo jí nic jiného, než se definitivně vydat cestou zla.*“ V roce 1948 se na přání OBZ v Mnichově seznámila s Vladimírem Pekelským, za kterého se v roce 1951 provdala. V roce 1953 se podílela na jeho únosu ve Vídni a následném „zverbování“ rozvědkou (StB). O Pekelském se v dokumentu hovoří jako o „*šéfu emigrantských organizací*“. I jeho minulost však byla pestřejší, než by se na první pohled mohlo zdát. Vladimír Pekelský se narodil 5. 1. 1920 v Bratislavě v rodině lékaře, pozdějšího kolaboranta. Již jako student reálného gymnázia v Brně se v roce 1937 stal členem Vlajky. Po jejím zákazu v době druhé republiky se podílel na ilegální činnosti. V letech 1939–1941 se velmi aktivně účastnil všech vlajkařských akcí; od 1. 1. 1940 byl župním vedoucím mládeže Vlajky v Brně a vedl tzv. ideovou školu. V roce 1941 dokonce pracoval na ústředním sekretariátu Vlajky v Myslíkově ul. 15 v Praze.

Po ukončení gymnázia se na podzim 1939 zapsal na Lékařskou fakultu Masarykovy university v Brně, kde však strávil jen několik týdnů, protože české vysoké školy byly nacisty uzavřeny. Od podzimu 1941 do září 1944 pokračoval ve studiu v Rostocku a Jeně. Ani zde však studia nestihl dokončit.

13 ► Veškeré další údaje o spolupráci MARINY a TONDY s StB jsou čerpány ze spisu ÚDV čj. ÚDV-16/VvP-96, který obsahuje kopie příslušných svazků vedených rozvědkou (a. č. 40217/011, 40503).

Z Československa uprchl přes Rakousko do americké okupační zóny Německa v polovině září 1946 před hlavním líčením, ve kterém se měl u Mimořádného lidového soudu v Brně zodpovídat ze své válečné činnosti.

Tady se ihned zapojil do vlajkařské emigrace. Stal se členem Nového Československa a poté, co bylo americkými okupačními orgány zakázáno, založil spolu s dalšími skupinu Křižáci. Ti navázali spolupráci s Českým národním výborem (ČNV) gen. Prchalou v Londýně. Počátkem roku 1948 byl Pekelský Prchalou pověřen, aby v Německu založil odbočku ČNV a stal se jejím generálním tajemníkem (v té době se stal „objektem“ Mariina zájmu). Pekelský navázal spolupráci i s ostatními krajně pravicovými skupinami emigrantů z východní Evropy (ukrajinskou OUN, Ľudáky a andersovci). Velmi dobré vztahy udržoval s představiteli odsunutých sudetských Němců. V Mnichově vydával časopis Bohemia (orgán České národní skupiny, tedy ČNV). V září 1951 se rozešel s Prchalou (důvodem byl mj. jejich rozdílný názor na řešení sudetoněmecké otázky) a založil nové hnutí nazvané Sdružení českých demokratických federalistů, které mělo propagovat myšlenku vzniku Středoevropské federace. ČNS však zcela nezankla, Pekelský ji na jaře 1952 přetransformoval na sociální spolek, který dostával dotace od spolkové vlády, a na místo generální tajemnice dosadil Marii.

Začal se zabývat také zpravodajskou činností. S pomocí agentů-chodců získával zprávy z Československa i ze sovětské okupační zóny Německa (pozdější NDR), které pak prodával dál, nejčastěji Američanům, jejichž podporu získal. Do Československa také pronikly zprávy, že v uprchlických táborech „verbuje“ české emigranty pro službu ve zvláštních jednotkách (hovoří se o západoevropské armádě, zárodku českých zahraničních jednotek atd.).

Z tohoto důvodu začala StB připravovat jeho únos. Jako nejvhodnější se pro realizaci tohoto plánu zdálo Rakousko, kam se již od počátku 50. let snažil Pekelský zpravodajsky proniknout.

Jak už bylo výše zmíněno, MARINA v roce 1948 získala na příkaz Prahy místo sekretářky u Pekelského v Mnichově. V roce 1947 byla málem dekonspirována – v ČSR byla 30. března zatčena kriminální policií, která zjistila její pravou totožnost i to, že pracuje pro OBZ. Případ zveřejnilo 25. dubna 1947 Svobodné slovo a národně socialističtí poslanci v Národním shromáždění protestovali proti tomu, že ČSR využívá služeb osob kompromitovaných s nacistickým režimem (mylně se ovšem domnívali, že je agentkou MV). Aféra však nakonec utichla, a přesto, že o rok později na Západ emigroval MARININ první „řídící orgán“ špkt. Jan Rektor (krycím jménem ROLLER), s MARINOU kontakt přerušen nebyl, a ta se v bezpečí dostala zpět do americké okupační zóny Německa. Změnil se jenom styl práce – místo v Praze se konspirační schůzky konaly v západních Čechách. První po „provalu“ se uskutečnila již koncem dubna 1947, tedy zhruba ve stejné době, kdy v Praze naplno propukla výše popsaná aféra.

Z komentáře se také dozvíme, že po únoru 1948 (respektive již na podzim 1947, když poslala do Prahy podrobný popis „zinscenovaného procesu“ s Kurtem Blaschtowitschkou a praktik bývalých konfidentů zlínského gestapa) se nad MARINOU „zavřela voda“. Ani to neodpovídá pravdě. Stačí se podívat na rozpis konspiračních schůzek na přelomu let 1947/1948: 16.–18. prosince 1947, 18.–21. února 1948, 13.–16. dubna 1948. Nic se nezměnilo ani v následujících měsících. Do února 1951 MARINA pracovala jako agent-chodec. Do té doby navštívila ČSR celkem 39krát. Pak, vzhledem k neprostupnosti hranice, se s ní tři další schůzky (do jara 1952, kdy ji převzala rozvědka StB) uskutečnily ve východním Berlíně. Od června 1948 pracovala jako Pekelského sekretářka. Měla skvělé zpravodajské možnosti. Když začala Pekelského organizace vysílat do ČSR a východního Německa své agenty-chodce, okamžitě je udávala svým pražským „řídícím orgánům“. Celkem v této době udala 35 osob, 15 z nich bylo zatčeno (z toho 9 agentů-chodců). Svoji rodinu vídala celkem pravidelně, není tedy pravda, že by udání učinila „za schůzku s tátou“. Od roku 1947 ji kontaktovala postupně americká, západoněmecká a britská tajná služba. Údajně na žádnou nabídku nepřistoupila a zůstala „věrná“ Praze, avšak poznámky o jejím možném dublérství se v materiálech StB vyskytují v 50. a 60. letech stále častěji.

Dne 5. září 1951 se MARINA za Pekelského provdala. V dubnu následujícího roku převzala její řízení od vojenské rozvědky (Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA) rozvědka StB. Podstata její práce se samozřejmě nijak nezměnila, šlo jen o formální přesun. (V dokumentu k tomu zazní nesmyslný komentář: „Připustíme, že skutečně nevěděla, že pracuje pro StB, a ne pro MV.“) Po převzetí ji rozvědka hodnotila mj. takto: „Zkaženost jako agent – MARINA během své spolupráce s orgány MNO nabrala velké zkušenosti ve zpravodajské práci. Přesto však na základě špatného řízení se nestala dobrým agentem, ale naopak jako agent se úplně zkazila. Zvykla si na tento způsob práce: Úkoly, které dostávala se zásadně neřídila, nýbrž přinášela vždy zprávy, které náhodně získala, bez ohledu na to, zda se týkaly objektů, k nimž byla úkolována, nebo ne. Řídila se jen tím, aby dala takové zprávy, za které dostane velkou odměnu. Při tom si zvykla zásadně nedávat zprávy písemně a rovněž si zvykla zásadně nevracet se při vytěžování ke starým zprávám s odůvodněním, že je povinností orgánů, aby si vše, co jim říká, zapsali a pak si to pamatovali. Tím se vyhýbala jakékoliv kontrole, zvláště, když řídící orgánové si většinu zpráv nezapisovali, protože je nepokládali za důležité (hlavně zpráv o emigraci atd.). Chování vůči řídícím orgánům – Během spolupráce s orgány MNO si MARINA zvykla chovat se k řídícím orgánům drze, vyžadovat nejrůznější ohledy a pozornosti jako k ženě a dovedla být i sprostá, jestliže jí bylo něco vytykáno. Rovněž tak si zvykla během schůzky nepřetržitě popíjet koňak, samozřejmě se řídícím orgánem. Dle různých náznaků a dle sdělení s. mjr. Solfronka z 6. správy MV, který se v té době několikrát zúčastnil schůzek s MARINOU, udržovala MARINA se svými řídí-

*cími orgány i milostný poměr, který byl pravděpodobně příčinou jejího chování vůči řídicím orgánům i její zkaženosti v práci.*¹⁴

Únos byl naplánován na duben 1953, kdy Pekelský, doprovázen MARI-NOU, jel na služební cestu do Vídně. StB měla díky ní přesné zprávy o každém jeho kroku. Konec konců – o úmyslech rozvědky byla prostřednictvím svého „řídicího orgána“ informována s dostatečným předstihem (počátkem března) a na naplánování únosu se sama velmi aktivně podílela. „[MARINA] 1/ je ochotna přivést manžela do Vídně, sov. zóny a zde nám umožnit jeho zatčení, trvá však na tom, aby byla zatčena spolu s ním a abychom nikdy neprozradili, že ona s námi spolupracovala již dříve. Před zatčením chce, abychom jí dovolili navštívit s manželem nějakého Čecha ve Vídni, aby případné podezření ze shození nepadlo na ni. Je dále ochotna pomoci nám v případě, že by se on zdráhal přijmout spolupráci. V tom případě je máme dát dohromady a ona ho již přemluví, aby naší nabídku přijal. 2/ Po zavázání trvá na tom, aby ona zůstala spojkou, která bude s námi jezdit na schůzky, a ona že bude také dostávat všechny peníze, které jim budeme vyplácet za spolupráci. Z jejího chování bylo přitom vidět, že má obavu, abychom jí při tom nevyřadili z práce, a aby přitom nepřišla o peníze.“¹⁵

Československá rozvědka pracovala v součinnosti s KGB. Přesto málem celá akce nedopadla tak, jak dopadnout měla. „*Za tímto účelem MARINA koupila láhev koňaku, kterou dala Havl.[Havlíčkovi]. Během pobytu u Havl. se nejprve bude snažit opít TONDU [Pekelského]. Když bude vidět, že se jí to nepodaří, bude to hrát tak, že je opitá ona. Po odchodu od Havl. po 23.00 hod. v prvním případě, tj. když bude opitý TONDA, nepřipustí, aby sedl do tramwaje nebo taxíku s odůvodněním, že nemůže v tomto stavu přijít ke strýcovi, a povede ho pěšky předem stanoveným směrem až na předem stanovené místo (ulice – z jedné strany zeď továrny a z druhé strany park – asi 500 m od bytu Havl.) Jestliže bude sama hrát opitou, donutí TONDU, aby s ní šel pěšky s tím samým odůvodněním (strýc). Po této domluvě s MARINOU jsme odjeli k přátelům [KGB], se kterými jsme celou akci domluvili. Přátelé nejprve navrhovali zatčení všech osob najednou v bytě Havl., s čímž jsme však nesouhlasili. Potom jsme se dohodli na tom, že provedeme celý plán tak, jak jsem jej dohodl s MARINOU. [...] MARINA s TONDOU vyšli od Havl. v 23.30 hod. Havl. je doprovodil před dům. Jelikož TONDA se neopil, hrála opilou MARINA. TONDA chtěl sednout do právě příjíždějící tramwaje (stanice je přímo před domem Havl.) MARINA mu v tom však zabránila tím, že začala zvracet. Po odjezdu tramwaje šli pak pěšky naším směrem, poněvadž MARINA mu řekla, že tím směrem jsou taxíky. Dovedla ho přesně na stanovené místo. Zde došlo k zatčení, při kterém však TONDA se orgánům vytrhl, chtěl utéci, pak se s orgány pral, válel se se třemi orgány po zemi, při tom velmi hlasitě*

14 ► Tamtéž.

15 ► Tamtéž.

řval atd. MARINA jen slabě vykřikla, a když viděla, že ji TONDA nevidí, šla ihned sama do auta, kde ‚omdlela‘. Během rvačky orgánů s TONDOU – asi 20 m. od hlavní ulice, projížděla tudy tramway. Řidič když viděl rvačku a slyšel TONDŮV řev, zastavil tramway a všichni lidé z tramwaje začali vyskakovat a blížit se k místu rvačky. Mezitím se však podařilo dostat TONDU do vozu, avšak přesto se tento držel aspoň křečovitě dvířek auta a stále řval, takže orgánové mu museli tak dlouho bít pistolí do ruky, až se konečně pustil. Při tom TONDA utrpěl na ruce dosti značné zranění, rovněž tak několik modřin po ranách v obličejí a úplně rozbitý kabát. Dva orgánové utrpěli při tom menší pohmožděniný a jeden z nich si rozbil úplně kalhoty na koleně. K celému tomuto průběhu podotýkám, že lidé z tramwaje vůbec neviděli MARINU a prakticky ani neviděli TONDU, jen z dálky viděli, jak někoho, kdo se silně brání, cpou do auta. Vzhledem k tomu, že se však začali vrhat [cestující z tramwaje] na jednoho orgána v civilu, který se poněkud zdržel, musel zakročít s. plk. J., který tam byl jediný v uniformě, a tak poznali, že se jedná o akci přátel.“¹⁶ Z objektu využívaného KGB, kam oba manžele odvedli, vyšel Pekelský po několika dnech jako agent 2. odd. II. odb. Správy zahraničně politické rozvědky (pozdější I. správy MV) s krycím jménem TONDA. Domníval se, že ve stejné době byla ke spolupráci s StB přinucena i jeho manželka. O tom, že to byla v podstatě ona, komu může za svůj únos poděkovat, se do konce života nedozvěděl.

Zpravodajské duo MARINA a TONDA je v dokumentu prezentováno jako velmi výkonné. To však v zásadě platí jen pro první tři roky jejich působení. V roce 1956 se z Mnichova přestěhovali do Kolína nad Rýnem a jejich zpravodajské možnosti výrazně poklesly. V tomto roce se také objevil první z mnoha návrhů ze strany StB na jejich stažení do Československa. V následujícím roce s nimi byla spolupráce dokonce přerušena. Zcela obnovena byla až v roce 1962, kdy MARINA i TONDA získali nové možnosti. Oba našli zaměstnání v rozhlasové stanici Deutsche Welle v Kolíně nad Rýnem. TONDA jako vedoucí českého vysílání a MARINA jako hlasatelka. Následující čtyři roky spolupráce lze označit opět jako „plodné“. V roce 1966 však TONDA přišel o vedoucí funkci a MARINA byla z práce propuštěna (od té doby byla nezaměstnaná a pracovala příležitostně).

V tomto roce a pak každý další rok až do roku 1969 byly 6. odborem I. správy MV podávány velkorysé návrhy na jejich stažení a zajištění dalšího života v Československu. O návrat však ani TONDA ani MARINA nejevili zájem. V září 1968 defektoval z vídeňské rezidentury rozvědky mjr. Ladislav Bittman (krycím jménem BRYCHTA), který se v minulosti osobně podílel na řízení obou agentů. To pro ně znamenalo smrtelné nebezpečí. Ani tehdy se však neodhodlali k návratu. To jen posílilo podezření, že pracují pro obě strany. Na

návštěvě v Československu v létě 1969 navíc MARINA tvrdila, že v souvislosti s Bittmanovým útekem nebyli ani vyslýcháni. V srpnu 1969 byl podán první návrh na ukončení spolupráce. Pravděpodobně v souvislosti s probíhajícími čistkami v rozvědce však byla spolupráce formálně ukončena teprve v lednu 1972. O tři roky později TONDA zemřel.

Jak konstatoval Dr. Pospíšil, po roce 1989 MARINA „*do své staré vlasti nepospíchala*.“ Dodejme, že nejspíš věděla proč. Zemřela 2. února 1993 v Německu.

Její činnost v letech 1946–1972 nelze, vzhledem k tomu, že existuje poměrně dobře zachovaný agenturní svazek, dost dobře zamlčet nebo obrátit. Zbývá jenom zodpovědět otázku, odkud se vzal přívál smyšlenek a dezinformací, kterými dokument především ve své první polovině rozhodně nijak nešetří. Odpověď je jednoduchá, všechny jsou z proveniencie StB, přesněji řečeno, přímo z hlavy agentky MARINY, která musela při každé příležitosti svým „řídícím orgánům“ opakovat svůj životopis. Ti už ale neměli potřebu jej nějak detailně ověřovat. MARINA sama nemohla tušit, že prostřednictvím StB jednou osloví desetitisíce televizních diváků.¹⁷

Na závěr dejme slovo režisérovi dokumentu Jánu Novákovi: „*Je to kritika doby, která zničila lidský osud. V obecné rovině snímek ukazuje, že viníci jsou nepotrestáni a nikdy nebudou.*“ V obecné rovině nelze než dát výroku za pravdu. V rovině konkrétní, tedy v případě několikanásobné konfidentky MARINY, tomu tak není. Na rozdíl od statisíců jiných, jejichž osudy skutečně poznamenal jak nacistický, tak komunistický režim, nebyla pasivní obětí. Do kalných vod tajných služeb jí nezahnal nikdo, ani bezvýchodnost její osobní situace, ale sestoupila do nich sama a dobrovolně již v roce 1938. Zasvětila jim velkou část svého života a stala se prototypem cynické bezskrupulózní udavačky, které nezáleží na tom, pro jakou stranu pracuje, a která staví osobní prospěch nad životy druhých. Je samozřejmé, že i o takových je třeba psát a točit dokumenty. Apologie uvedená Českou televizí je však výsměchem všem skutečným obětem obou totalit 20. století.

17 ► Údaje prezentované v dokumentu jsou přebírány i do dalších publikací – viz Pacner, Karel: *Vyzvědačky pod rudou hvězdou*. Brána, Praha 2005, s. 149–156.

Miloš Doležal: PROTI ZLÉMU KROMPÁČ A LOPATA
Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006, 195 s.
/ Pavlína Formánková

Slova kněze Josefa Cukra o tom, že na zlo je nejlepší vzít krompáč a lopatu, dala název knize rozhovorů s osobnostmi, které jsou bez nadsázky svědomím českého národa. Většina z nich aktivně bojovala proti nacistům a nasazovala život za svobodu své vlasti. Ta se jim za to po roce 1948 „odměnila“ vyhazovem ze zaměstnání, vězněním a mnohaletým šikanováním. Přesto si uchovali velkou vnitřní sílu a zlá doba z nich neudělala zlomené bytosti. Život každého z nich by vydal na rozsáhlou monografii.

Miloš Doležal (* 1970) pochopil, že mluvit s těmito lidmi a zachytit jejich vyprávění je naší povinností. A že je nejvyšší čas, protože odcházejí a jednou bychom mohli litovat, že jsme příležitost hovořit s nimi nenávratně promarnili. Autor knihy cítí, že jsme těmito lidem ještě hodně dlužni a že se zároveň sami velmi ochuzujeme, když jejich příběhy neznáme. Říká: „*Jejich slovo váží. U koho jiného se učit?*“

Knihy Proti zlému krompáč a lopata je již třetím svazkem rozhovorů, které vedl. Navazuje na tituly Cesty božím (ne)časem (2003) a Prosil jsem a přiletěla moucha (2004).

Prvním ze zpovídaných je tu tentokrát generál Rudolf Pernický – za druhé světové války instruktor našich parašutistů v Británii, velitel paraskupiny Tungsten, vysazené v protektorátu, který byl v roce 1948 zatčen a v následujícím roce ve vykonstruovaném procesu odsouzen k dvaceti letům žaláře. Prošel jáchymovskými lágry, leopoldovskou věznicí, těžil uran na Bytízu. Ve vězení strávil dvanáct let, propuštěn byl až v roce 1960. Miloš Doležal se ho, stejně jako všech ostatních, ptá nejprve na jeho kořeny, na to, kde prožíval dětství a kdo ho tehdy nejvíce ovlivnil. Je příznačné, že on i většina zpovídaných, kteří bojovali za osvobození vlasti ať už na západní nebo východní frontě, shledávají vedle ideálů Masarykovy republiky za určující prostředí Vojenské akademie v Hranicích na Moravě. „*Hranická akademie byla pro každého, kdo jí prošel, důležitým mezníkem. [...] Část profesorů byli legionáři, silné osobnosti. Například velitelem byl generál Zahálka, kterého později nacisté popravili. Tradice a duch akademie člověka silně formovaly odborně i mravně,*“ říká další z tázaných generálů – Tomáš Sedláček, který za války absolvoval parašutistický výcvik v Anglii, pak bojoval na východní frontě, účastnil se krvavých bojů na Dukle. V roce 1952 byl i on komunistickou pseudojusticí odsouzen. Na doživotí. Prošel pověstným hradčanským „Domečkem“, kde byl vyslýchán do umdlení, dostal se do rukou jednoho z nejsadističtějších vyšetřovatelů, Františka Pergla, který používal doslova středověké mučicí nástroje, pak putoval nejtěžšími věznicemi – Valdicemi, Mírovem, Leopoldovem, také on těžil uran v lágru Bytíz.

Dalšími zpovídanými válečnými hrdiny jsou plukovník Karel Bednařík, příslušník 68. britské noční stíhací perutě, plukovník Otakar Černý, pilot 311. čs. bombardovací perutě, generál Jan Babinec, válečný parašutista, plukovník Dalimil Matus, odbojář, který uprchl z nacistického vězení a pak sloužil u RAF. Čtenář si při čtení jejich životních osudů uvědomí, jak jsou si navzájem podob-

né. Doležal se jich ptá na to, jaké byly jejich válečné peripetie, ale i na to, jak se z hrdinů náhle stali nepřáteli „lidově demokratického“ státu, jak snášeli komunistické kriminály, kde je věznili a mučili příslušníci vlastního národa, co jim pomáhalo přežít, jaký byl návrat na „svobodu“ po mnoha letech, jaká byla situace doma, jak dokázali s tou křivdou na nich spáchanou dál žít, jak jim pomáhala víra, zda ji neztratili.

Mezi zpovídanými však nejsou jen důstojníci. Je zde vyprávěn životní příběh Bohumila Černíka, sedláka, který byl v 50. letech stejně jako jeho matka a otec vězněn, proto, že se nechtěli podřídit kolektivizaci. Nebo příběh jezuity Josefa Cukra, který zažil pověstné výslechy v Pečkárně, pak Terezín, kde jej zastihla mimo jiné tyfová epidemie. *„My byli víceméně polomrtví. Na stropě byl beton a na cele nás spalo 360. Když jsme začali dýchat, ráno bylo na zemi tolik sražené vody, že se musela odházet lopatou do umývadla. Do toho všeho přišla tyfová epidemie. Umíralo osm lidí za noc.“* Také Josef Cukr si dlouho nabyté svobody neužil, již vojnu strávil u PTP a v roce 1953 byl odsouzen na 11 let, i on těžil uran, pracoval i na pověstné „věži smrti“, kde vězni třídili bez jakýchkoliv ochranných pomůcek radioaktivní rudu. Dále životní osud grafika, ilustrátora a typografa Jiřího Šindeláře, který mimo jiné zasvětil život hlaholskému písmu, nebo divadelního dramaturga, esejisty a překladatele Karla Krause, jednoho ze zakladatelů Divadla za branou, signatáře Charty 77, redaktora samizdatové revue O divadle. Miloš Doležal rozmlouval i s P. Petrem Ovečkou, dlouholetým redaktorem Radia Vatican a spoluvůrcem římského exilového měsíčníku Nový život. Autor knihy se na konci rozhovoru každého tázaného zpravidla ptá, zda by dnes jednali jinak, zda by změnili některá svá rozhodnutí. Z odpovědí vyplývá, že jinak jednat neuměli.

Rozhovory vyšly většinou již časopisecky v různých periodikách – v Katolickém týdeníku, Respektu, Reflexu a Týdnu. Miloš Doležal se tak s úspěchem pokusil o totéž, o co například pracovníci obecně prospěšné společnosti v rámci svého projektu Příběhy bezpráví nebo redaktoři Rádia Česko ve svých pořadech nazvaných Příběhy 20. století – tedy o zachycení a zprostředkování svědectví těchto lidí, kteří patří k elitě našeho národa, široké veřejnosti, především však generaci, jež krutosti obou totalit, nacistické ani komunistické, naštěstí nepoznala.

Stanislav Motl: MRAKY NAD BARRANDOVEM

Rybka Publisher, Praha 2006, 311 s.

/ Jan Kalous

Květen 1945 znamenal pro mnoho obyvatel osvobozeného Československa nový začátek a naději. Byl to ovšem také okamžik propuknutí záští a nenávisť vůči domnělým nebo skutečným nepřátelům a zrádcům. O této temné periodě národních dějin se dlouhá léta vědomě nemluvilo; snad také proto, že bylo jaksí nepatřičné relativizovat radostnou skutečnost vítězství nad nacistem. Patří ovšem ke kulturní a civilizační vyspělosti společnosti otevírat i bolavá místa historie a snažit se je vyložit a pochopit.

Již tradičně se o takovou reflexi pokouší televizní reportér Stanislav Motl – známý především neúnavným pátráním po nepotrestaných válečných zločincích. Podtitul jeho zatím poslední knihy *Mraky nad Barrandovem* zní *Sláva a zatracení českých filmových hvězd v době protektorátu a v časech poválečných ortelů*. Tím autor jasně vymezuje téma i časovou linii.

Filmovou produkci se totalitní moc vždy pokouší ovlivnit či si ji přímo podřídit. Obdobně tomu bylo i v případě barrandovských filmových ateliérů. O jejich kontrolu, a dlužno dodat také rozkvět (myšlena výstavba nových prostor), se pochopitelně okupační a protektorátní moc snažila. Vznikaly tak filmy dodnes připomínané, ale na druhé straně se objevovaly také rysy výrazně poplatné době svého vzniku (např. antisemitismus ve filmu Jan Cimbury nebo v promítaných německých filmech, v nichž byl rasový podtext jasně zřetelný).

Tragičnost doby, o které Motlova kniha pojednává (1939–1945), nejlépe vyniká na příkladech hereckých a filmových hvězd. Parodování ministra Jana Masaryka se krutě nevyplatilo Vlastu Burianovi. Nejen že přišel o 3 měsíce svobody a všechen osobní majetek, ale, a to ho asi zasáhlo nejcitelněji, o kontakt s divákem, když mu byla zakázána divadelní a filmová činnost. Lída Baarová nesla důsledky poměru s říšským ministrem propagandy.

Vedle již mediálně známých případů Vlasty Buriana nebo Lídy Baarové (o což se zasloužil právě S. Motl) se před čtenářem odvíjí řada skutečně dramatických příběhů. Autor se nicméně neomezuje pouze na strohé líčení jednotlivých kauz, ale (a to je obzvláště přínosné) zasazuje je do dobového kontextu.

Před čtenářem se tak odvíjí jak obraz lidské statečnosti, tak bohužel i zrad a slabosti. V prvním případě se jedná např. o Karla Högera (byť se později používalo jeho fotografie, na které je spolu s dalšími herci zachycen se zdviženou pravicí při projevu loajality k nacistické říši 24. června 1942 v Národním divadle), který byl podobně jako Ladislav Pešek, Jindřich Plachta, Stanislav Neumann a Václav Vydra zapojen do odboje. Proti tomu se jako negativní postava jeví Václav Binovec, po osvobození souzený mj. za to, že gestapu udal populárního herce a písničkáře Karla Hašlera. I když existovala řada indicií, že Binovec udával v době okupace své kolegy, přímé důkazy chyběly a soud vynesl trest tříletého vězení.

Další momenty, které se v předložené publikaci objevují a významně přispívají k poznání této specifické problematiky, uvedu alespoň v bodech. Případ Anny Letenské – herečky, která byla krátce po natočení filmu *Přijdu hned*

zatčena (již dříve ovšem gestapo zatklo jejího manžela) a v říjnu 1942 v Mautausenu popravena za to, že po atentátu na Heydricha poskytla úkryt své známé Františce Lyčkové, u níž se jistou dobu skrýval Jan Kubiš.

Případ Jana Svitáka – režiséra, kterého v květnu 1945 zfanatizovaný dav zlynčoval za tiché participace tehdejší policie. U kostela sv. Martina ve zdi byl Sviták na žádost davu, který ho označil za zrádce, zastřelen neznámým sovětským vojákem, aniž by dostal prostor pro vlastní obhajobu. Kolik takových tragédií se po válce v ČSR odehrálo? Kolik nepohodlných svědků za podobných okolností umlklo navždy?

Další část knihy připomíná skutečnost, že po válce disciplinární komise Odborového svazu divadelníků rozhodovaly nejen o možnosti dále umělecky působit, ale předávaly také „závažné“ případy Mimořádným lidovým soudům. Motl zde připomíná, že do nepříjemné situace se při prověrkách dostali takoví umělci, jakými byli Saša Rašilov nebo Zdeněk Štěpánek.

Dramata, která se před čtenářem prostřednictvím Motlovy knihy znovu otevírají, jsou o to tragičtější, že se odehrávala v národě, který se hlásil k demokratickým tradicím první československé republiky založené na humanitě, úctě a toleranci. Motl zde také připomíná osobní lidské tragédie Zorky Janů (sestry Lídy Baarové) nebo Čeňka Šléglů.

Celkově hodnotím Motlovu knihu velmi pozitivně. Pro Stanislava Motla je příznačné, že po systematickém studiu dané problematiky se na jasné položené otázky snaží najít jednoznačnou odpověď. Hledá ji v dochovaných archivních materiálech, ale také v rozhovorech s pamětníky a aktéry tehdejších událostí. Výsledkem je pak poutavá a přínosná původní studie.

**Miroslav Vaněk – Pavel Urbášek (eds.):
VÍTĚZOVÉ? PORAŽENÍ? Životopisná interview
Prostor a ÚSD AV ČR, Praha 2005, 1960 s.
/ Prokop Tomek**

Dva svazky o úctyhodném rozsahu v sobě skrývají nečekané množství poznatků o době posledních dvaceti let existence komunistického režimu v Československu. Objevny není ani tak svazek třiceti interview s „vítězi“, protože řada disidentů již svá svědectví podala, jako spíše svazek druhý, věnovaný „poraženým“. Ostatně i Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky již publikoval jeden z dosavadních výsledků práce Centra orální historie – knihu rozhovorů Milana Otáhalo a Miroslava Vaňka Sto studentských revolucí (Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999). Z disidentů jsou nejzajímavější rozhovory s „vojáky“ disentu (např. s Jiřím Gruntorádem či Vladimírem Hučínem).

Druhým svazkem, obsahujícím rozsáhlé rozhovory s „poraženými“, tj. zástupci politických elit tzv. normalizace, se Centru orální historie ÚSD AV ČR podařil nebývalý průlom do jejich zvláštního světa. Metoda oral history je někdy „tradičními“ historiky zatracována. Jistě, svědectví po letech není archivním dokumentem (ale i ten je třeba podrobit kritice). Nicméně přináší poznatky, které v úředním dokumentu nenajdeme. Navíc, jako v tomto případě, nechává nahlédnout do společnosti, která byla běžnému občanu uzavřena. Při četbě mne mnohokrát napadlo, že jsme žili každý v jiné zemi. Rozhovorů s funkcionáři je dvacet. Výběr měl být průřezem různých úrovní aparátu i různých tematických oblastí. I jednotliví protagonisté zastupují různé způsoby pojmání moci. Do podivného prostředí oficiální kultury a jeho dnes směšných pseudo-střetnutí nás uvede Jaroslav Čejka, naposledy vedoucí oddělení kultury ÚV KSČ. Čejka nebo jihočeský funkcionář Jan Komenda ukazují, že do struktur moci vedla cesta i pro zdánlivé outsidersy. Předseda Federálního úřadu pro tisk a informace Zdeněk Čermák a šéfredaktor Rudého práva Zdeněk Hoření zase sdělují překvapivou informaci, že cenzura v Československu neexistovala. Manipulátory moci zastupují Rudolf Hegenbart a Miroslav Štěpán. Určitou katarzi zaznamenáme jen u Jaroslava Jenerála a Jindřicha Poledníka (ten jediný na závěr rozhovoru konstatuje, že předlistopadový systém nebyl životaschopný). Často zaznamenáme stesk nad zmarem slušovického projektu a prakticky všichni pozitivně hodnotí intelektuální úroveň Gustáva Husáka, který měl podle nich hlavní podíl na stabilizaci poměrů v politickém vedení i ve státě. Mezi svědectvími jsou výrazně méně zastoupeni Slováci. Většina bývalých prominentů hodnotí nové poměry dosti příkře.

Snad jen dvě kritické připomínky. Škoda, že nebyl zpracován jmenný rejstřík a že jsou knihy brožované (snižuje se tak „životnost“ těchto ne zrovna levných publikací).

ÚSD AV ČR tím, že zpřístupnil jinak nedostupné informace, otevřel nové možnosti, jak porozumět tzv. normalizaci. Metoda orální historie i zde potvrdila svůj přínos pro historickou vědu.

SEZNAM ZKRATEK

- A I. S SNB** – Archiv I. správy Sboru národní bezpečnosti
- a. č.** – archivní číslo
- a. j.** – archivní jednotka
- abs.** – absolvent
- AFP** – Agence France Press
- AIPKO** – analyticko-informační, plánovací a kontrolní odbor
- AIPO** – analyticko-informační a plánovací odbor
- AMV** – Archiv Ministerstva vnitra ČR
- AMZV** – Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR
- AO** – aktivní opatření
- apod.** – a podobně
- atd.** – a tak dále
- AÚZSI** – Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace
- AV ČR** – Akademie věd České republiky
- AVU** – Akademie výtvarných umění
- BBC** – British Broadcasting Corporation (Britská rozhlasová společnost)
- BfV** – Bundesamt für Verfassungsschutz (Spolkový úřad na ochranu ústavy)
- BLR** – Bulharská lidová republika
- BND** – Bundesnachrichtendienst (Spolková zpravodajská služba)
- Bq** – becquerel
- BStU** – Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (Úřad spolkové pověřenkyně pro podklady bývalé Státní bezpečnosti NDR)
- býv.** – bývalý
- c. d.** – citované dílo
- CIA** – Central Intelligence Agency (Ústřední zpravodajská služba v USA)
- CIC** – Counter Intelligence Corps (Vojenská kontrarozvědka USA)
- CIO** – Czechoslovak Intelligence Office (Československý zpravodajský úřad)
- cm** – centimetr
- CO** – Civilní obrana
- č.** – číslo
- č. j.** – číslo jednací
- č. l.** – číslo listu
- č. p.** – číslo popisné
- ČB** – České Budějovice
- ČCE** – Českobratrská církev evangelická
- čet.** – četař
- čl.** – článek
- ČNR** – Česká národní rada
- ČNS** – Česká národní skupina
- ČNV** – Český národní výbor
- ČR** – Česká republika
- čs.** – československý
- ČSA** – Československá armáda
- ČSFR** – Československá federativní republika
- ČSL** – Československá strana lidová
- čsl.** – československý
- ČSLA** – Československá lidová armáda
- ČSR** – Česká socialistická republika, Československá republika
- ČSS** – Československá strana socialistická
- ČSSD** – Československá strana sociálně demokratická
- ČSSR** – Československá socialistická republika
- ČSTV** – Československý svaz tělesné výchovy
- ČTK** – Česká tisková kancelář
- ČÚV ČSTV** – Český ústřední výbor Československého svazu tělesné výchovy

- ČVUT** – České vysoké učení technické
- DAMU** – Divadelní akademie múzických umění
- des.** – desátník
- dev. din.** – devizový dinár
- DM** – německá marka
- doc.** – docent
- dr.** – doktor
- důch.** – důchodový
- ed.** – editor
- ev.** – evidenční
- f.** – fond
- FAMU** – Filmová akademie múzických umění
- FF** – filozofická fakulta
- FKÚ** – Federální kriminální ústředna
- FLRJ** – Federativní lidová republika Jugoslávie
- FMPSV** – Federální ministerstvo práce a sociálních věcí
- FMV** – Federální ministerstvo vnitra
- FS** – Federální shromáždění
- FSZS** – Federální správa zpravodajských služeb
- FTVS** – fakulta tělovýchovy a sportu
- FŽ** – fakulta žurnalistiky
- gen.** – generál
- genmjr.** – generál major
- genplk.** – generál plukovník
- GK** – generální konzulát
- GP** – Generální prokuratura
- GŠ** – Generální štáb
- hl. m.** – hlavní město
- hod.** – hodina
- HS StB** – Hlavní správa Státní bezpečnosti
- HS VKR** – Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky
- HŠ LM** – Hlavní štáb Lidových milicí
- hud.** – hudební
- CH-77** – Charta 77
- IB** – Informační byro (Informbyro)
- ICRP** – International Commission on Radiological Protection (Mezinárodní komise pro radiologickou ochranu)
- IDC** – ideodiverzní centrum
- ing.** – inženýr
- inv. j.** – inventární jednotka
- IS** – Intelligence Service (britská zpravodajská služba)
- JAMU** – Janáčkova akademie múzických umění
- Jě KNV** – Jihočeský krajský národní výbor
- JUDr.** – doktor obojího práva
- k.** – karton, krabice
- KAN** – Klub angažovaných nestraníků
- Kčs** – koruna československá
- KEBS** – Komise pro evropskou bezpečnost a spolupráci
- KGB** – Komitét gosudarstvennoj bezopasnosti (Výbor Státní bezpečnosti při Radě ministrů SSSR)
- KLDR** – Korejská lidově demokratická republika
- km** – kilometr
- KMK** – Křesťanská mírová konference
- KNV** – krajský národní výbor
- kol.** – kolektiv
- kpt.** – kapitán
- KS** – kapitalistický stát, krajská správa
- KSČ** – Komunistická strana Československa
- KSJ** – Komunistická strana Jugoslávie
- KSS** – Komunistická strana Slovenska
- KV** – krajský výbor
- l.** – list
- LM** – Lidové milice
- m** – metr
- MAAE** – Mezinárodní agentura pro atomovou energii

- MfS** – Ministerium für die Staatssicherheit (Ministerstvo Státní bezpečnosti v NDR)
- Mgr.** – magistr
- MIP** – Ministerstvo inostranih poslova (Ministerstvo zahraničnických věcí v Jugoslávii)
- mj.** – mimo jiné
- mjr.** – major
- ml.** – mladší
- MLR** – Maďarská lidová republika
- MLS** – Mimořádný lidový soud
- MNB** – Ministerstvo národní bezpečnosti
- MNO** – Ministerstvo národní obrany
- MO** – Ministerstvo obrany
- MON** – Mezinárodní organizace novinářů
- MSDS** – Maďarská sjednocená dělnická strana
- MSK** – místní správní komise
- MŠ ČSR** – Ministerstvo školství České socialistické republiky
- MTZ** – materiálně technické zabezpečení
- MUDr.** – doktor veškerého lékařství
- MV** – Ministerstvo vnitra
- MZV** – Ministerstvo zahraničnických věcí
- NA** – Národní archiv
- náč.** – náčelník
- např.** – například
- nar.** – narozen/a
- nár. soc.** – národně socialistická
- NATO** – North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)
- NDR** – Německá demokratická republika
- NF** – Národní fronta
- NKVD** – Narodnyj komissariat vnutrennyh děl (Lidový komisariát vnitra, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo Státní bezpečnosti v SSSR)
- npor.** – nadporučík
- NS** – Národní shromáždění
- NSDAP** – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana)
- NSR** – Německá spolková republika
- nstržm.** – nadstrážmistr
- NTS** – Narodno-trudovoj sojuz
- O** – oddělení
- obv.** – obviněný
- OBZ** – Obranné zpravodajství
- odb.** – odbor
- odd.** – oddělení
- odst.** – odstavec
- okr.** – okres
- OKS** – okresní kulturní středisko
- ONV** – okresní národní výbor
- OSN** – Organizace spojených národů
- OT** – obrněný transportér
- OUN** – Organizace ukrajinských nacionalistů
- OV** – okresní výbor
- OZNA** – Odelenije za zaštitu naroda (Oddělení obrany lidu – jugoslávská politická policie)
- p.** – pan
- P.** – páter
- PF** – právnická fakulta
- PhDr.** – doktor filozofie
- písm.** – písmeno
- plk.** – plukovník
- PLR** – Polská lidová republika
- PO** – prověřovaná osoba
- pohr.** – pohraniční
- por.** – poručík
- pplk.** – podplukovník
- PPU** – The Plastic People of the Universe
- prof.** – profesor

| | | | |
|-----------------|---|----------------|---|
| prom. | – promovaný | SIS | – Secret Intelligence Service (britská zpravodajská služba) |
| PS | – Pohraniční stráž | SN | – Sněmovna národů |
| PÚV KSČ | – Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa | SNB | – Sbor národní bezpečnosti |
| r. | – rok | SNP | – Slovenské národní povstání |
| r. č. | – rodné číslo | SNZ | – Správa nápravných zařízení |
| RAF | – Royal Air Force (Britské královské letectvo) | SOA | – Státní oblastní archiv |
| RČS | – Republika československá | SOO | – samostatné operativní oddělení |
| ref. | – referent | sov. | – sovětský |
| reg. | – registrační, registrován/a | sp. zn. | – spisová značka |
| resp. | – respektive | spol. | – spolupracovník |
| RFE | – Radio Free Europe (Rádio Svobodná Evropa) | SPS | – svazek prověřený signálu |
| RKR | – radiokontrarozvědka | SR | – Slovenská republika |
| RMV | – rozkaz ministra vnitra | SR | – starší referent |
| RNV | – revoluční národní výbor | SRN | – Spolková republika Německo |
| ROH | – Revoluční odborové hnutí | srov. | – srovnaj |
| roz. | – rozená | SRS | – starší referent specialista |
| RSDr. | – doktor sociálně politických věd | SS | – Schutzstaffeln (Ochranné oddíly) |
| RSE | – Rádio Svobodná Evropa | SSM | – Socialistický svaz mládeže |
| RSŠ | – Rok stranického školení | SSSR | – Svaz sovětských socialistických republik |
| RVHP | – Rada vzájemné hospodářské pomoci | Stasi | – Staatssicherheit (Státní bezpečnost v NDR) |
| ŘO | – řídicí orgán | stát. | – státní |
| S | – správa | StB | – Státní bezpečnost |
| s. | – soudruh, strana | stol. | – století |
| SAV | – Slovenská akademie věd | SÚJB | – Státní úřad pro jadernou bezpečnost |
| Sb. | – sbírka | SV StB | – Správa vyšetřování Státní bezpečnosti |
| SD | – Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS) | sv. | – svazek |
| SdP | – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana) | ŠDZ | – škola důstojníků v záloze |
| SED | – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Sjednocená dělnická strana v NDR) | škpt. | – štábní kapitán |
| sig. | – signatář | t. r. | – tohoto roku |
| sig. sv. | – signální svazek | TASS | – Tisková agentura sovětského svazu |
| sign. | – signatura, signální | ThDr. | – doktor teologie |
| | | tj. | – to jest |
| | | tr. č. | – trestný čin |
| | | tr. z. | – trestní zákon |
| | | TS | – tajný spolupracovník |

- tzv.** – takzvaný, takzvaně
- UDB (UDBA)** – Uprava državne bezbednosti (Správa Státní bezpečnosti – jugoslávská Státní bezpečnost)
- ÚDV** – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
- UJEP** – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
- UK** – Univerzita Karlova
- ÚKM** – Ústřední komise mládeže
- ul.** – ulice
- ÚNB** – úřadovna Národní bezpečnosti
- ÚRO** – Ústřední rada odborů
- ÚSD AV ČR** – Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
- ústř.** – ústřední
- ÚV KSC** – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
- ÚV SKJ** – Ústřední výbor Svazu komunistů Jugoslávie
- ÚVS PVOS** – ústřední velitelské stanoviště Protivzdušné obrany státu
- ÚZSI** – Úřad pro zahraniční styky a informace
- VAAZ** – Vojská akademie Antonína Zápotockého
- VB** – Veřejná bezpečnost
- VčK** – Východočeský kraj
- voj** – vojenský, vojín
- VONS** – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
- VŘSR** – Velká říjnová socialistická revoluce
- VŠ** – vysoká škola
- VÚA** – Vojenský ústřední archiv
- VUML** – Večerní univerzita marxismu-leninismu
- vyd.** – vydání
- WHO** – World Health Organization (Světová zdravotnická organizace)
- zabezp.** – zabezpečení
- zák.** – zákon
- záp.** – západní
- zast.** – zastoupení
- ZM** – Závod míru
- zn.** – značka
- ZOB** – Zemský odbor bezpečnosti
- ZÚ** – zastupitelský úřad
- ŽNO** – židovská náboženská obec

JMENNÝ REJSTŘÍK

| | | |
|----------|---|---|
| A | Adamec, Ladislav 259, 265 | Beran, Josef 106 |
| | Aigner 321 | Bertsch 321 |
| | Alina, Václav 172 | Bielanski, Dionizy 249, 251, 252 |
| | Antonišičová, Ljubina 194 | Bielica, Savo 207 |
| | Antun, Mijo 192 | Bigio, Robert S. 204, 205 |
| | Atanasković, Bronislav 194, 200, 202, 206 | Biľak, Vasil 298, 301 |
| | Auersperg, Pavel 301 | Bílek, Jiří 265, 268 |
| | August, František 294 | Biluš, Zvonimir 194 |
| B | Baarová, Lída 456, 457 | Bíma, Jaroslav 110 |
| | Bacílek, Karol 214, 317, 350 | Binovec, Václav 456 |
| | Balcar, Lubomír 38 | Bittman, Ladislav 46, 88, 160, 190, 452 |
| | Barák, Rudolf 152, 215, 220, 222, 226, 227, 229, 281, 282, 283, 284, 354 | Blahník, Miloslav 265 |
| | Bárta, Karel 118 | Blaschtowitschka, Anton 443 |
| | Bartošovská, Ilona 109 | Blaschtowitschka, Kurt 443, 444, 445, 446, 447, 450 |
| | Bartuška, Josef 286 | Blažejová, Milena 198, 199, 207 |
| | Battěk, Rudolf 374 | Blechta, Vladimír 50 |
| | Beater, Bruno 222, 224, 231 | Bloch, Bedřich 110 |
| | Bebler, Aleš 311 | Bochenek, Miloslav 33 |
| | Bednář, Květoslav 113, 114 | Bojčević, Pavel 193 |
| | Bednařík, Robert 103, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 128, 129 | Bokr, Jan 231 |
| | Bednářová, Otta 371 | Borský, Viktor 22, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 53 |
| | Becher, Walter 88 | Boukal, Jan 106 |
| | Belan, Jozef 252 | Boutbien, Léon 322 |
| | Bělehrádek, Jan 322 | Brabec, František 126 |
| | Bělíková, Jarmila 370 | Brabenec, Vratislav 237, 246 |
| | Bena, Kamil 69, 78 | Brajović 331 |
| | Benda, Bohdan 313 | Brandejs, Josef 176, 181 |
| | Benda, Václav 257, 370, 371 | Brejcha, Jan 143, 150 |
| | Beneš, Edvard 96 | Brilej, Jože 331, 332 |
| | Beneš, Josef 365 | Bringolf, Walter 322 |
| | Beneš, Vladimír 70 | Brotan, Jiří 349 |

| | |
|-------------------------------|---|
| Budil, Ivo T. 415 | Černý, Václav 64 |
| Buchal, František 93, 125 | Červ, V. 126 |
| Bunža 182 | Červený 150 |
| Bureš, Jaroslav 269 | Červený, Karel 428, 429 |
| Burešová, Dagmar 375 | Čupera, Rudolf 109 |
| Burian, Edmund 135 | D Damm, Willi 222, 231 |
| Burian, Josef 145 | David, František 129 |
| Burian, Karel 93, 98 | David, Václav 328 |
| Burian, Vlasta 456 | Dearlove, R. B. 159 |
| Burkert, Herbert 218 | Debenak, Andrij 333 |
| Bursík, Tomáš 416 | Dědek, Břetislav 429 |
| C Cáb, Josef 129 | Dedijer, Vladimír 315, 320, 327, 328, 335, 340, 342, 345, 346, 347 |
| Caha, Jaroslav 15, 18 | Demjan, Štefan 224 |
| Cahová, Jana 18 | Dienstbier, Jiří 370, 371 |
| Cajthaml, Petr 416 | Dimitrijević, Dimitrij 202 |
| Cankar, Ivan 323 | Dittrichová, Růžena 199 |
| Císař, Čestmír 292 | Djilas, Milovan 314, 317, 320, 329, 330, 340, 342, 348, 351 |
| Cisler 324 | Djurić, Slavko 193, 194, 195 |
| Clementis, Vladimír 202, 349 | Dlouhý, Miroslav 165 |
| Csendes, Ladislav 418 | Dobrosavljević, Miloš 200, 201 |
| Czech, Gergő Bendeguz 418 | Dohalský, Zdeněk Bořek 273 |
| Czechowicz, Andrzej 31, 67 | Dohnal, Miroslav 245, 365 |
| Č Čech, Vladimír 37 | Dolanský, Jaromír 315 |
| Čejka, Jaroslav 458 | Doležal, F. 251 |
| Čelebonović, Aleksa 322 | Dolníček, Viktor 93 |
| Čelebonović, Marko 322 | Domanko, Tichomir 313 |
| Čepička, Alexej 317, 328, 350 | Dörner, Rudolf 106 |
| Čermák, Jiří 162 | Dovina, Ondřej 42 |
| Čermák, Zdeněk 458 | Drábová, Dana 433 |
| Černej, Darko 311, 312 | Dražnovský, Josef 109 |
| Černožorský, Arnošt 135 | Dražný, Vojtěch 93 |
| Černý, Karel 184, 185, 186 | |
| Černý, Otto 390 | |

Drtina, Jiří 348, 349, 350, 351

Drtina, Prokop 348

Dubček, Alexander 286, 298, 302

Dulles, John Foster 346

Dunlevi 322

Duray, Miklos 391

Dvořák, Antonín 323

Dvořák, Jaromír 12

Dvořák, Jiří 397

E Eisenhower, Dwight 346

Engelmann, Jan 269

Engels, Bedřich 344

Erban, Evžen 300

Ettel, Jaromír 125

F Faimon, Bohumil 13

Fajkoš, Miloslav 145, 150

Fakan, Jean 201

Fay, Jan 109

Fayová, Augustína 110

Felcman, Jaromír 51

Ferbasová, Věra 102, 108

Fiala, Vladimír 153

Fierlinger, Zdeněk 307, 309, 311, 312

Filipovič, Josef 131, 135

Firt, Julius 23, 273

Formánková, Pavlína 417

Fořt, Radovan 437

Fournier, Gaston G. 204

Foustka, Radim 335, 336

Frank, Karl Hermann 445

Frankeová, Marie 194

Frenzel, Alfred 37

Friedmann, Julius 349

Frolík, Josef 55, 155, 159, 190

Fulbright, William 62, 63

Fusek, Eduard 323

G Galský, Dezider 386

Gauck, Joachim 418

Gebertová, Anna 447

Gébr, Ladislav 114

Gehlen, Reinhard 218

Geminder, Bedřich 311, 328, 348

Goldstücker, Eduard 348

Goliath, Karel 416

Gorbačov, Michail Sergejevič 436

Gottwald, Klement 108, 118, 125, 274, 275, 309, 315, 316, 328

Grantner, Ctibor 43, 58

Greenwood, David 153

Gregor, Antonín 315

Grösser, Josef 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305

Gruntorád, Jiří 458

Gutman, Bohumil 349

H Hais, Arno 322, 324

Hajdů, Vavro 348

Hájek, Jiří 370, 371

Hájek, Miloš 370

Hájek, Vladimír 445, 446, 447

Hakl, Vladimír 244

Hála, František 177

Haldík, Miloš 33

Hampek, Otto 110

Hamza, Václav 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183

| | |
|-----------------------|--|
| Hanuliak, Ján | 236, 356 |
| Hanzal, Ferdinand | 265 |
| Hart, Josef | 114 |
| Hartlová, Marie | 114 |
| Hašler, Karel | 456 |
| Hašpl, František | 119 |
| Hauptmann, Eduard | 102, 107, 108, 109, 110, 111 |
| Hauptmannová, Barbora | 109 |
| Havel, Ivan | 370 |
| Havel, Václav | 267, 370, 371, 439 |
| Havel, Zdeněk | 42, 43, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71 |
| Havelka, František | 152, 164, 197, 198 |
| Havelka, Karel | 237 |
| Havlas, Jan | 429 |
| Havlík, Antonín | 93 |
| Hečko, Jiří | 43, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71 |
| Hegenbart, Rudolf | 265, 458 |
| Hejdánek, Ladislav | 370, 372 |
| Hejl, Joachim | 92 |
| Helmut, Vítů | 426 |
| Hentschke, Herbert | 222 |
| Herben, Ivan | 348 |
| Herbst, Jindřich | 244 |
| Hercík, Jan | 174, 175, 178, 179, 182 |
| Herman, Antonín | 244 |
| Hernych, František | 182 |
| Herzán, Josef | 177 |
| Hieke, František | 93 |
| Himl, Antonín | 437, 438 |
| Hirsch | 322 |
| Hitler, Adolf | 273, 443, 444, 445, 446 |
| Hladík, Miloš | 33, 36, 39, 49, 51, 60, 61, 78 |
| Hladíková, Adéla | 93 |
| Hladný, Viktor | 158, 397 |
| Hlásenská, Rita | 122 |
| Hlásenský, Klement | 99, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138 |
| Hlavsa, Milan | 248, 383 |
| Hněvkovský, Josef | 155 |
| Hnitka, Anton | 303 |
| Hodža, Milan | 415 |
| Hoffmann, Karel | 266 |
| Hoffmeister, Adolf | 348 |
| Höger, Karel | 456 |
| Holemář, Bohuslav | 152, 153 |
| Holman, Josef | 70 |
| Holý, Ivan | 445, 446, 447 |
| Hons, Miroslav | 199 |
| Hora, Ota | 108, 109, 111 |
| Horáková, Milada | 274, 276, 277 |
| Horáková, Šárka | 440 |
| Horský | 202 |
| Hoření, Zdeněk | 458 |
| Hoskovec, Karel | 93 |
| Hospolský, Jiří | 448 |
| Houska, Josef | 231 |
| Hovorka, Miloslav | 113, 114, 115, 117, 118, 122, 123, 124, 129 |
| Hrdina, Eduard | 136 |
| Hromádková, Alena | 370 |
| Hronek, Jiří | 204 |

| | |
|--|---|
| Hučín, Vladimír 458 | Jodas, Zdeněk 17, 55 |
| Husák, Gustáv 253, 298, 299, 300, 302, 458 | Jonáš, Josef 321 |
| Hynek, František 112, 116 | Jones, Russel 204, 205 |
| CH Chadima, Míkoláš 248 | Jowet, W. P. 132 |
| Chalupa, Jiří 186 | Jung, Josef 290, 299 |
| Chňoupek, Bohuslav 305 | Jura, Ladislav 429 |
| Chruščov, Nikita Sergejevič 226 | Jurčo, Milan 437 |
| Chvojka 150, 151 | K Kabilka 112 |
| Chytilová, Věra 376 | Kabriel 322 |
| I Ingr, Sergej 93, 142, 147 | Kalina, Josef 430 |
| J Jadavanová, Alena 42, 47, 62 | Kaminský, Jan 118 |
| Jakeš, Milouš 253, 265, 266 | Kapek, Antonín 300 |
| Jakoubě, František 145 | Karásek, Svatopluk 237, 246 |
| Jan Pavel II. 418 | Karásková, Jaroslava 251 |
| Janáček, Julius 429 | Kardelj, Edvard 312, 317, 329, 342, 347, 348, 351 |
| Janák, Jaroslav 97 | Karel II. 446 |
| Janouch, František 389 | Kasal, František 102, 103 |
| Janů, Petra 243 | Kasis, Miroslav 428 |
| Janů, Zorka 457 | Kaska, Radko 291, 298, 299, 300 |
| Janulík, Jan 156 | Kašek, František 259 |
| Jarath, Leopold 93 | Kašpar, Jaroslav 53 |
| Jaruzelski, Wojciech Witold 250 | Katyal, Harinder 136 |
| Jedlička, Antonín 93, 101, 102, 103, 104, 125, 126, 127, 128 | Kavan, Jan 389 |
| Jedlička, František 103, 104, 105, 106, 107 | Kavan, Pavel 205 |
| Jedlička, Josef 23 | Kazanský, Rastislav 416 |
| Jeleň, Oskar 214 | Kempný, Josef 300, 301 |
| Jelínek, Lada 106 | Kervitzer, Bohuslav 100 |
| Jenerál, Jaroslav 458 | Kević, Šefik 191, 196 |
| Jirava 321, 323, 324, 329, 335 | Kidrič, Boris 321, 328, 330, 342, 352 |
| Jireš, Jaromil 376 | Kiefel, Josef 222, 224 |
| Jírous, Ivan Martin 236, 237, 240, 246, 383 | Kim, Ir-sen 303 |
| Jodas, Jaroslav 163 | Klátíl, František 68, 273 |

| | |
|--|---|
| Klein 321 | Koura, Petr 415 |
| Kleinerová, Antonie 276 | Kováč, Ján 236, 356 |
| Klíma, Jaroslav 285 | Kovárna, František 323 |
| Klíma, Josef 93 | Koziorek, Vilém 161 |
| Klíma, Rudolf 429 | Koželský, Vlastimil 253, 266 |
| Kliment, Gustav 316 | Krajčír, F. 228, 229 |
| Kliment, Jan 44 | Krajhanzl, Miroslav 38 |
| Klimeš, Jiří 244 | Krajíc, Theodor 113, 114 |
| Klimši, Eduard 117 | Krajina, Vladimír 108, 139 |
| Klofáč, Václav 272 | Král, Alois 99 |
| Knorr, Miloš 133 | Král, Antonín 397 |
| Knotek, Václav 139, 140, 141, 142, 164 | Krammer 321 |
| Kobliška 115 | Kratochvíl, Bohuslav 331, 332, 333, 334, 349 |
| Kocábek, Jan 122 | Krause, Oskar 58, 72 |
| Koča, Popovič 347 | Krejča, František 222 |
| Kofránek, Ladislav 177 | Krejčík, Jiří 376 |
| Kohout, Vojtěch 119 | Krejčová, Olga (Oldřiška) 313 |
| Koch, Josef 109, 110 | Kreuziger, Roman 437 |
| Kolařík, Stanislav 165 | Kriegel, František 371 |
| Komárek, Karel 226 | Kročá, Miloslav 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 170 |
| Komenda, Jan 458 | Krombholz, Jaroslav 110 |
| Koníček, Karol 313 | Kroupa, Vlastislav 43, 62, 68 |
| Konieczki, Dieter 225, 226 | Krupička, Rudolf 312, 313, 317, 320, 321, 322, 328, 337, 352, 353 |
| Kopp, Ludvík 93 | Kříklán, Antonín 128 |
| Kopřiva, Ladislav 202, 213 | Křivánek, Bohumil 27, 52, 53 |
| Korbel, Josef 311 | Kříž, Antonín 122 |
| Korčák, Josef 266, 267, 269 | Kubík, Jaroslav 299 |
| Kos, Franc 331, 333, 334 | Kubiš, Jan 457 |
| Kosov 32 | Kubišová, Marta 370 |
| Košnar, Miroslav 231 | Kučera, Jaroslav 43 |
| Kott, Josef 110 | |
| Koubek 316 | |
| Koubík, František 118 | |

Kučera, Štěpán 12

Kudláček, Čeněk 142

Kudrna, Josef 221, 222, 229, 231, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 287

Kurka, Karel 301

Kurtyka, Janusz 418

Kustoš, Leo 39

Kutiš, Karel 372

Kyncl, Karel 371

Kysucký, Ján 349, 350

Kyživalová, Olga 93

L Labík, František 441, 442

Langer, Lubomír 165

Lapčík, Josef 13

Laport 322

Laušman, Bohumil 307, 308, 309, 310,
311, 312, 313, 315, 316, 317, 319, 320,
321, 323, 326, 327, 328, 329, 334, 335,
336, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344,
345, 346, 348, 350, 351, 352

Lavička, Zdeněk 11, 19, 34, 37, 38, 39,
41, 56

Lázna, Ondřej 266

Lehký, Miroslav 418

Lenárt, Jozef 265, 266, 267, 269

Leškovský, Jaroslav 109, 110

Letenská, Anna 456

Levinský, Jiří 434

Lhotan, Milan 166

Liehm, Antonín Jaroslav 390

Lichnovský, Otto 349

Linczenyi, Ludovít 70

Lipovský, Ivo 165

Lis, Jaroslav 17, 19, 20, 21, 23, 26, 27, 28,
29, 30, 33, 34, 35, 38, 39, 48, 49, 50, 51,
79, 80, 81, 82, 83, 84, 85

Lis, Ladislav 370

Liška, Emanuel 93

Loewy, Jiří 308

Lokvenc, František 93, 102, 125

London, Artur 348, 349

Lorenc, Alojz 356

Lovinčić, Ivica 348

Ludvík, Vlastimil 168

Ludwig, Olaf 437

Luža, Radomír 312, 313, 316, 321, 345

Lyčková, Františka 457

M Mádr, Oto 106, 393

Macháček, František 316, 345, 346

Macháček, Oldřich 243

Maissi 322

Majer, Václav 309, 322, 346

Malásek, Jan 167

Malhocká, Věra 245

Malhocký, Mikuláš 245

Malovec, Ladislav 267

Malý, Michal 260

Malý, Václav 370

Marák, Ervín 11, 12, 13, 15, 16, 17,
18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 75, 79, 82, 83, 85, 86,
87, 88

Maráková, Věra 28, 29, 86

Marek, Josef 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 183

Marković, Moma 315, 348, 350, 351

Maršoun, Otakar 259

Martínek, Josef 207

Marušák, Josef 251, 252

Marvanová, Anna 370

Marx, Karel 344

Masaryk, Jan 456

Masaryk, Tomáš Garrigue 272, 353

Mašín, Ctirad 213

Mašín, Josef 213

Mataia, Ivanka 191, 208

Maťátko, Jan 161

Matoušek, Otakar 118

Matoušek, Vladimír 215, 222, 224

Mayer, René 322

Medvěděv, P. N. 226

Meissner, Gustav 171, 172, 174, 179

Melich 321, 329

Mervart, Rudolf 219

Metlička, Jan 118, 119

Mézl, Oldřich 397

Mičunović, Veljko 330, 347

Míček 429

Mielke, Erich 211, 215, 217, 221, 222, 224, 226, 229, 230, 231, 233

Mihailović, D. 324

Michel, Milan 195

Milén, Ivo 184, 185, 187

Milić, Marko 194, 197, 199, 200, 201

Miller, Jaroslav 215, 222

Milunićová, Atena 207

Mínařík, Pavel 24, 32, 37, 38, 54, 78

Mísař, Josef 176

Mlynář, Zdeněk 371, 389

Mollet, Guy 323

Molnár, Bohumil 294

Moravec, František 143

Moskalyk, Antonín 137

Motejl, Otakar 375

Motl, Stanislav 456, 457

Mrázek, Jan 154

Mühlberger, Wolfgang 442

Müller, Adolf 389, 390

Müller, Jiří 374

Müller, Zdeněk 150

Murko, Ivo 194

Musil, Jindřich 122

Musil, Vojtěch 441

N Nacvalač-Kubeš, Miroslav 317

Najman, Miroslav 106

Navrátil, František 93

Navrátil, Vilém 93

Navrátil, Vlastimil 249, 250, 251

Nebřanský, Antonín 119

Nědoskinov 42

Nechyba, František 93

Nekolný, Jindřich 36

Nekvasil, Jiří 257

Němcová, Dana 371

Němec, František 414

Němec, Josef 33

Nestával, Josef 276

Netík, Jaromír 69, 70

Neumann, Alois 279

Neumann, Stanislav 456

Nikolajević, Borivoj 201

Novak, Antun 190, 191, 192, 193, 194,
195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 207, 208

Novák, Ján 440, 453

Novák, Miroslav 253, 265, 266, 267,
269

Novák, Zdeněk 437, 438

Novosad, Anton 437

Novotný, Antonín 127, 228, 281, 284,
285, 286, 317

Nyč, Bohumil 101

O Oatis, William N. 204, 205

Obrad, Cicmil 334

Obzina, Jaromír 21, 33, 34, 39, 50, 51,
58, 79, 245, 287, 355, 364, 365

Odehnal, Ludvík 93

Ondráček, Petr 48, 49, 50, 51, 79

Ondrovčák, Ivan 33, 36, 61

Opasek, Anastáz 106, 180, 181, 182

Oslejšek, Ivan 43, 78

Ostádal, Miloš 265

Otáhal, Milan 458

P Pacák, Miloš 349

Paclík, Jan 17

Pacner, Karel 148

Paďour, Zdeněk 240

Pafčo, Eduard 222

Pachman, Luděk 43, 73, 107

Paigerová, Emilie 199

Pala, Miroslav 102, 103

Pálka, Jaroslav 102, 107, 108, 109, 111

Panošková, Květa 259

Partl, Eduard 23, 43, 46

Partlová, Dana 47

Paruza, Miroslav 374

Pátek, Mikuláš 37, 53, 54

Patočka 321

Patočka, Jan 107

Patočka, V. 324, 325

Patočka, Vlastimil 365

Paukner, Zdeněk 18

Pavel, Josef 286

Pavelka, Klement 172

Pavlík, Václav 429

Pazdírka, Josef 126

Pecka, Štěpán 119

Pecháček, Pavel 23

Pěchotová, Marie 114

Pejskar, Josef 14, 15, 16, 18, 22, 23, 24,
42, 43, 46, 47, 58, 67, 70, 72, 73, 74, 78, 87

Pekelská, Marie, roz. Tomšů, poprvé
provdaná Blaschtowitschková 440, 442,
446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453

Pekelský, Vladimír 448, 449, 450, 451,
452

Pelikán, Jiří 388, 389

Pelnář, Jan 291

Pěňčík, Jan 27, 53, 61

Pepich, Eýyd 291

Peprný, Karel 283

Pernikářová, Jiřina 104

Peroutka, Osvald 130

Pešek, Ladislav 456

Pešková, Michaela 415

Petkov, Roumen 418

Petrželová 127

Phillips, Morgan 327

Pijade, Moša 347

Pilát, Vladimír 265, 268

Pink 323

Pinochet, Augusto 43

Pitelka, Bohumil 221

Plaček, Štěpán 98, 185, 313

Plachta, Jindřich 456

Plamínková, Františka F. 272, 274

Plaňava, Miroslav 15, 99, 133, 134, 150
152, 153

Pleš, Leopold 202

Plocková, Marie 114

Plojhar, Josef 279

Pluhař, Jaroslav 426, 427, 429, 430

Pobeha, Ján 41

Podolský, Jan 93

Podsedník, Josef 14, 15

Pojar, Josef 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 109, 111, 112, 118,
119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 128,
137, 138

Pojar, Miroslav 93

Pojar, Tomáš 90, 93

Pojarová, Josefa, roz. Janovská 90

Poledník, Jindřich 458

Polnický, Václav 197, 198, 199, 206, 207

Popović, Koča 347

Pospíšil, Jaroslav 440, 444, 446, 447,
448, 453

Pospíšil, Josef 14, 115, 269

Pospíšil, Milan 24

Potáč, Svatopluk 265

Potměšil, Antonín 114, 115

Potůček, Daniel 374

Pouchlý, František 97

Pouska, František 102, 107, 108, 109,
111, 137

Pousková, Tařana 109

Prášek, Jaroslav 24

Prause, Julius Alban 172, 173, 174, 178, 180

Prečan, Vilém 390

Prchal, Antonín 282

Prchala, Lev 98, 449

Procházka, Karel 142, 143, 145, 147,
148, 149, 151

Procházka, Miloslav 143, 150

Procházková, Věra 191, 206

Prokeš, Antonín 152

Prosser, Jaroslav 161

Průšek, Jiří 365

Přeučil, František 276

Pulec, Václav 106

R Radová, Míla 43

Rachwell, George 153

Rajko, Lázsló 190

Ráliš, Milan 313

Rampulová, Anna 126

Ranković, Aleksandar 329, 342, 347,
348, 351

Rašilov, Saša 457

Rašla, Anton 313

Raus, Augustin 94

Rauscher, Herman 316

Rausová, Marie 93, 94, 97, 101, 121,
124, 128

Rázek, Adolf 429

Regec, Jozef 437

Rechtig, Zdeněk 133

Reicin, Bedřich 90, 94, 97, 117, 135, 349

Reimont, Zdeněk 239

Rektor, Jan 449

Repic 324

Robek (Ropek) 323

Roland 322

Rosický 322

Rosolek, Přemysl 415

Roudnický 322

Roudnický, Miloš 426, 427, 429, 430,
431, 432

Rubáš, Jindřich 429

Ruml, Jiří 370, 372

Ruml, Vladimír 130

Rupnik, Anton 207

Rusov, Karel 265

Ř Řehulová, Vlasta 124

Řezáč, Tomáš 54

S Sahánek, Oldřich 93, 124, 125

Sacharov, Andrej 54

Sacher, Richard 163, 259, 262, 374, 396

Saksl, Jaroslav 396

Salamunović, Jerko 206

Sámek, Josef 365, 397

Satorie, Jan 117

Sedláček, Tomáš 414

Seman, Vladimír 251

Schalko, Jan 93

Schlöhofer, Adolf 426

Schlöhofer, Ludvík 426

Schmidt, Günter 231

Schmitt, Alfons Anskar 172, 173, 178, 180

Schönová, Anna 172

Schuman, Robert 322

Schuster, Josef 110

Schusterová, Marie 110

Simon, André 348

Simon, Miroslav 115

Skalický, Miroslav 237

Sláma, Cyril 143, 150, 151

Slánský, Rudolf 135, 155, 185, 202, 279,
311, 328

Slaváček 100

Slepička, František 126

Smíšek, Karel 185, 187, 220

Smrkovský, Josef 315

Smutka, Jan 198

Sochatzi, Karel 113, 114

Sochůrek, Jan 112, 113, 114, 116, 117

Solař, Josef 128

Solženicyn, Alexandr Isajevič 54

Sommernitz, Salesius 173

Sorge, Richard 45, 69

Souček, Gustav 316, 319

Souček, Rudolf 19, 24, 25, 28, 30, 35, 39,
49, 60, 78

Sováková, Jana 415

Spanilý, Stanislav 19, 30

Spina, Franz 273

Stalin, Josif Vissarionovič 190, 193,
314, 315, 316

Staněk, Josef 24, 43, 429

Stárek, František 237

Stárek, Vladimír 359, 396

Stehlík, Eduard 148

Stojaković, Milan 348

Stolařík, Antonín 130

Stolz, J. 322, 324

Stophe, Willi 211

Stránská, Anna 280

Stránský, Jaroslav 323

Stránský, Vladimír 127

Stredňanský, Ernest 23

Strnad, Antonín 43, 58, 66, 72, 74, 78

Strnad, František 24, 93

Střecha, Josef 260

Stříbrská 374

Stýblo, Josef 93, 124, 125

Suchomel, František 119

Suchý, Vasil 303

Sumbal, Josef 184, 185, 186, 187, 188, 189

Süsser, Josef 145

Sviták, Ivan 125

Sviták, Jan 457

Svoboda, Karel 140

Svoboda, Ludvík 88, 302

Svoboda, Miroslav 429

Syneček, Jaroslav 93

Š Šabatková, Anežka 126

Šabatová, Anna 370

Šabo, Tibor 323

Šafář, Ivo 18, 23, 24, 38, 43, 78

Šafránková, Libuše 137

Šárek, Josef 114

Šeda, Bohumír 166, 167, 168

Šedivý, Zdeněk F. 322

Šefl, Jaromír 98, 100, 121, 131, 132, 133, 134

Šefr, František 38

Šejnostová, Eva 159, 198, 199

Šik, Ota 293

Šimák, Jiří 237

Široký, Viliam 201, 202, 317

Škoda, Jiří 437

Šlégl, Čeněk 457

Šling, Otto 135

Šmeral, Bohumír 416

Šnýdřová, Marcela 374

Šorm, Zdeněk 165

Špelina, Oldřich 162

Šrámek, Jan 96

Štefek, Ferdinand 93, 124, 127

Štefková, Hilda 104, 127

Štelcerová, Miroslava 114

Štella, Jiří 118, 119, 123

Štěpán, Miroslav 458

Štěpánek, Zdeněk 457

Štrougal, Lubomír 227, 229, 230, 231, 265, 266, 267, 269, 281, 283, 284, 285, 292, 437, 438

Štyndl, Alois 93

Šudák, Miroslav 17, 21, 29

Šulc, František 197, 199, 207

Šulík, Andělín 276

Šustrová, Petruška 370

Šverma, Jan 414

Švrčula 429

| | |
|---|--|
| T Tábořský, Miroslav 52 | Urbánek, Karel 255, 256, 257 |
| Tačovský, Miroslav 29, 31, 53, 54 | V Vacek, Miroslav 261, 262, 265 |
| Tadić, Josip 196 | Václavík, Ladislav 113, 114, 116, 117 |
| Taufer, Jiří 311 | Václavík, Milán 257, 265, 266, 267 |
| Tauš, Jaroslav 119 | Vaculík, Ludvík 370 |
| Taylor 322 | Vaja, Miroslav 145 |
| Teplý, Martin 415 | Vajnar, Vratislav 395 |
| Tereba, Rudolf 100, 101 | Valášek, Josef 28 |
| Thon, Jindřich 294 | Válek, Alois 434 |
| Thümmel, Paul 154 | Valenta, František 177 |
| Tigrid, Pavel 388, 389 | Valeš, Oskar 348 |
| Ticháček, František 174, 175, 178, 179, 182 | Valoušek, Miroslav 129 |
| Ticháček, Vladimír 294 | Valoušek, Václav 18 |
| Tito-Broz, Josip 92, 93, 190, 191, 193, 194, 196, 199, 200, 201, 205, 206, 207, 307, 310, 314, 316, 318, 329, 330, 337, 338, 342, 347, 351, 352 | Vaněk, Miroslav 436, 458 |
| Tomášek, František 392 | Vaníček, Hugo 97 |
| Tomek, Prokop 418 | Vaš, Karel 118, 119, 121 |
| Tomić, Zvonimir 196 | Vávra-Stařík, Josef 313 |
| Tomšů, Josef 448 | Vavruška, Josef 27 |
| Topalović, Živko 324, 325, 329 | Verner, Roman 177 |
| Tosek, Vladimír 389 | Veselský, Jan 12 |
| Tošić, Desimir 324 | Veselý, Dalibor 13, 15, 16, 17, 21, 29 |
| Trojan, Vladimír 101 | Veselý, Jaromír 113, 114, 116, 117 |
| Truman, Harry S. 346 | Veselý, Jindřich 185 |
| Tupý, Josef 282 | Vilím, Blažej 321, 323 |
| Tvrčković, Milan 197, 198 | Vilímek, Jiří 112, 114 |
| U Uhl, Petr 370, 371 | Vilímková, Hana 114 |
| Ulbricht, Walter 228, 234 | Vítů, František 426, 427, 428, 429 |
| Ulmer 321 | Vítů, Helmut 426, 427 |
| Unger, Antonín 259 | Vítů, Josef 426, 427 |
| | Vítů, Marie 428 |
| | Vlahovič, Veljko 330 |
| | Vlaškalíć, Branko 208 |
| | Vlčnovský, Ladislav 446 |

| | |
|---|--|
| Vocetka, Jaroslav 207 | Zaisser, Wilhelm 211 |
| Vodrážka, Václav 164 | Zajíček, Pavel 237 |
| Vojtásek, František 155 | Zápotocký, Antonín 121, 122, 279, 312, 317, 350 |
| Volejník, Jaroslav 115 | Zarda, Josef 115 |
| Vošnjak 350 | Záruba, Jan 221 |
| Vrba, Karel 397 | Závodský, Osvald 187 |
| Vrdlovec, Karel 153 | Zbytek, Karel 149, 152, 154, 161 |
| Vrublevič 32 | Zderčík, Petr 375 |
| Vučinić 338 | Zelenáková, Ivana 261 |
| Vujinović, Damjan 352 | Zelenka, Vojtěch 109 |
| Vukmanović-Tempo, Svetozar 312, 330 | Zelený, Josef 102 |
| Vukobratović, Jovo 194, 195 | Zelený, Václav 174, 175, 178, 179, 182 |
| Vulović 312 | Zeman, Pavel 240, 244 |
| Vydra, Václav 456 | Zemek, Jan 99 |
| Vykypěl, Karel 395, 397 | Zeminová, Františka 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280 |
| Vymazal, František 374 | Zenkl, Petr 147, 274 |
| Vysloužil, Ondřej 99 | Zore, Slavko 321 |
| W Weisser, Adolf 171, 172, 174, 178, 179 | Zudov, N. 157 |
| Weisserová, Ella 178 | Zuzková, Dana 435 |
| Wiederlechner, Zdeněk 396 | Zvěřina, Josef 393 |
| Wichterle, Otto 293 | Žák, Emil 106 |
| Wojtyła, Karol viz. Jan Pavel II. | Žák, Jiří 365 |
| Wolf, Markus 215, 231 | Žák, Josef 93 |
| Wollweber, Ernst 211, 215 | |
| Z Zadrobílek, Stanislav 226, 229, 230 | |
| Zahrádka, Karel 108, 110 | |

EDIČNÍ POZNÁMKA

Texty byly po jazykové stránce upraveny podle platné kodifikační normy, jejich styl však zůstává zachován. Za jejich obsahovou stránku odpovídá výhradně autor. Specifickým problémem textů o státobezpečnostní problematice je pravopis slov tip/typ, resp. (vy)tipovat/(vy)typovat ve smyslu agenturního spolupracovníka, resp. jeho vyhledávání. Šlo o tipování (odhadování), zda určitý člověk je vhodným typem ke spolupráci (má vhodné vlastnosti apod.). Gramaticky se tedy dá zdůvodnit jak podoba tip, tak typ (a odtud jak tipovat, tak typovat). My jsme se rozhodli respektovat dobový úzus (zachycený v množství autentických materiálů) a píšeme důsledně typ, (vy)typovat.

Zkratky, jež jsou v dobových materiálech užívány v různých variantách, byly sjednoceny. Ponecháváme původní grafickou podobu dokumentů (podtržení, verzálky). Pro větší autentičnost bylo u některých dokumentů ponecháno označení „tajné“, přestože všechny zde zveřejněné dokumenty jsou dnes již odtajněny. Veškeré komentáře autora a vypouštění textu značíme hranatými závorkami. Krycí jména osob a akcí píšeme verzálkami (např. agent HRAČKA, akce IZOLACE). Ve jmenném rejstříku nejsou u všech příjmení křestní jména. Je to dáno neúplností pramenných materiálů a vzhledem k postavení těchto osob nepřiměřenou náročností dohledávání jejich jmen.

Překlady resumé do anglického jazyka zajistil odbor mezinárodní spolupráce a evropské integrace Ministerstva vnitra ČR.

Za poskytnutí fotografií děkujeme Archivu Ministerstva vnitra ČR, Národnímu archivu, Muzeu Policie České republiky, Muzeu Broumova v Broumově, Arhivu Muzeja istorije Jugoslavije v Bělehradě a Státnímu oblastnímu archivu v Praze.

P. F.

Agent HRAČKA
Smrt na hranicích
Rozpuštění Lidových milicí
Laušman v Bělehradě
X. správa SNB

SECURITAS IMPERII č. 14

Editorka Pavlína Formánková
Grafická úprava Klára Hegerová
Sazba Milan Job – DTP studio, Příbram
Foto na obálce: ČTK
Vydává Úřad dokumentace a vyšetřování
zločinů komunismu PČR
v Tiskárně MV, p. o., Bartůňkova 4, Praha 4, 149 00

Náklad 3 000 výtisků
Praha 2006, vydání 1.
NEPRODEJNÉ

ISBN 80-86621-26-X

Agent HRAČKA

Smrt na hranicích

Rozpuštění Lidových milicí

Laušman v Bělehradě

X. správa SNB

14



securitas imperii